

శ్రీః

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః.

శ్రీమత్కుశికకులతిలకరాన

శ్రీశుద్ధసత్వమ్ దిగ్విజయమ్ ఏమ్బావై యజ్ఞారెన్దిఱ

రామానుజార్యస్వామి అరుళిచ్చెయ్త

చరమశ్లోకటిప్పణి.

ఇతు

శ్రీశుద్ధసత్వం తిరువాళియణ్ణన్ స్వామి

అరుళిచ్చెయ్త

కతినపదదీప్తికై యుడన్

సభాపణ్ణితర్కళాన,

శ్రీమాన్-పుదుప్పేర్, ఇళైయవిల్లి,

విద్వాన్, వెంజ్కుటాచార్యరాలుమ్,

శ్రీమాన్-పుదుప్పట్టు-తిరువేంజ్కుటాచార్యరాలుమ్,

సవ్వాక ప్పరిశోధిక్కప్పట్టు,

శ్రీవైష్ణవగ్రంథముద్రాపక సత్తేయారాల్,

—[†]—

కాళ్ళేపురమ్

శ్రీనివాస ముద్రాక్షరశాలైయిల్

అచ్చిట్టు ప్రచురమ్ శైయ్యప్పట్టు.

విజయతేత రామ్.

ప్రమాదీచసంపత్సరమ్.

శ్రీవైష్ణవగ్రంథ ముద్రాపకసభ (లిమిటెడ్).

ఈసభలో తెనుగులిపిలో నచ్చు వేసిన గ్రంథములు,

రూ. అ. పై

భారతాదితనిశ్లోకమ్	౦	౨	౬	రామచరమశ్లోకమ్	౦	౧	౬
దుష్కరశ్లోకటిప్పణి	౦	౨	౬				
శాణ్డిల్యవిశిష్ట పరమధర్మశాస్త్రము తాత్పర్యసహితము	౦	౯	౦				
తిరువందాది-ము, ౪-వ-వ్యాఖ్యానారుమ్మద ప్రతిపదసహితము	౧	౧౨	౯				
తిరువిరుత్తమ్ వ్యాఖ్యానద్వయ ఉరై ప్రతిపదతాత్పర్యసహితము	౨	౪	౦				
తిరువాళియమ్-ము, పెరియతిరుమడల్-వ, వ్యాఖ్యానాది	౧	౭	౩				
ఇరామానుశ సూత్రిస్తాతి	౧	౧౨	౦				
తిరుప్పల్లాణ్ణు	౦	౭	౬	శ్రీవచనభూషణమ్	౧	౧౨	౬
కరణశబ్దార్థవిచారమ్	౦	౨	౦				
ప్రపత్త్యనుపాయత్వవిచారమ్	౦	౧	౦				
నాయమాత్మాభాష్యమ్	౦	౨	౬				
యదుకరత్నాకరమ్	౨	౧౧	౬				
తిరుప్పావై మూవాయిరప్పడి ఆరుమ్మదసహితమ్	౧	౫	౬				
దీపప్రకాశసహిత తత్త్వదీపమ్	౨	౦	౬				
గురుపరమ్పరాప్రభావమ్	౨	౦	౬				
తత్త్వసక్లహమ్	౦	౨	౦				
యతీశ్వప్రపణప్రభావమ్	౦	౧౨	౬				
తిరుప్పావై ఈరాయిరప్పడి నాలాయిరప్పడికళ్	౧	౬	౦				
ముముక్షుప్పడి వ్యాఖ్యానారుమ్మద ప్రమాణత్తిరట్టుసహితము	౨	౧౩	౦				
తిరుప్పావై ఆటాయిరప్పడి	౧	౮	౦				
రహస్యత్రయ మీమాంసాభాష్యమ్	౧	౮	౦				
బరందరహస్యమ్	౧	౮	౦	సమ్మదాయకరాతి	౧	౧౩	౦
చతుశ్లోకీస వ్యాఖ్యానమ్	౦	౭	౦				
నాయచ్చియార్తిరుమొడ్డి	౧	౬	౦				
పెరుమాళ్తిరుమొడ్డి	౧	౧౨	౬				
స్తోత్రరత్నమ్	౧	౮	౦				
చరమశ్లోకటిప్పణి	౧	౯	౦				

రా. తిరువేణ్డత్తానయ్య,

కార్యదర్శి ధనాధికారి.

నెం ౩౧౯ వెంకటాచలమొదలిపిడి, చెన్నపట్టణము.

శ్రీమతే రామానుజాయనమః.

శ్రీశుద్ధసత్వరామానుజార్య నర్తయేరనుగృహీతా,
రహస్యత్రయమీమాంసాభాష్య సిద్ధాంజననామికా

చరమశ్లోక టిప్పణి.

కాశికశ్రీశుద్ధసత్వదేశికానుగ్రహదహమ్ ।
ప్రకరోమి సతాంప్రీత్యై చరమశ్లోకటిప్పణిమ్ ॥

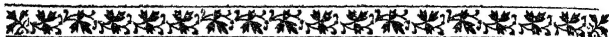
శ్రీమతే రామానుజాయనమః.

శ్రీశుద్ధసత్వ వరప్రద గురుభిరనుగృహీతా,
చరమశ్లోకటిప్పణి వ్యాఖ్యా

క లె న ప ద దీ పి కా .

ప్రేక్షేత్కృతేన శ్రీకృష్ణం శ్రీలక్ష్మీనృహరింవిభుమ్ ।
శ్రీమద్వరప్రదార్యం శ్రీశుద్ధసత్వగురుంభజే ॥
శ్రీశైలలక్ష్మణమునేర్గానదాసేన మిత్రచిత్ ।
చరమశ్లోకటిప్పణ్యాం శ్రుతార్థాఘ్నః ప్రకాశ్యతే ॥

శ్రీమత్యైకమలతిలకః, శ్రీమద్భాష్యకారగురువర్యస్థాపిత చతుస్సప్తతి
పీఠభూషణ తన్మాతృవృక్షీయ శ్రీబాలభన్వినామకాచార్యవర్యవంశ మాత్రికమణిః,
శ్రీమద్వరప్రదముని గురువరచరణ సలిన సమాశ్రయణ సమధికతనిగమ మూ యుగళ
రహస్యతత్వ వరదరాజదేశిక వర్య సత్సప్తతి పయోధికౌస్తుభాయమాన శ్రీశుద్ధసత్వా
చార్య తనూజమణిః, విద్వదగ్రేసర సద్బ్రహ్మ చిన్తామణిః, “దిగ్విజయమ్ ఎమ్బవయ్య
జ్ఞార్” ఇతి ద్రావిడనామకః శ్రీరామానుజాచార్యా గ్రణీః, ముక్తలాచరణ పూర్వ
కం చిక్రీతం ప్రతిజానీతే (కాశిక శ్రీశుద్ధసత్వేతి). (శ్రీశుద్ధసత్వదేశికః) స్వాచార్య
భూత శుద్ధసత్వాచార్యః. (చరమశ్లోకేతి) చరమశ్లోక టిప్పణి - విరద్గ్రంథనామ.

విశదవాక్ శిఖామణియాన
మణివాళిమామునికళి అరుళిచ్చెయ్ త
చరమశ్లోకప్రకరణానవతారికై .

మూ—; మధ్యమరహస్యమానద్యయ త్రినుడై య వర్ణతై యరు
ళిచ్చెయ్ తవన న్తరమ్, అతిల్ పూర్వవాక్యత్తిల్ శొల్లుకిఱ ఉపాయవర

స్వీయశ్లోకవరవ్యాఖ్యాన్వాన్తానవిషాగ్రబుద్ధయే!
సౌమ్యజామాతృసూరిశ్చే నన్నిధతారసదాహృదా||
అస్మద్గురుమనోజుష్టఘట్టా శేషావతారయోః!
ఆస్మాత్తేనాదనిశ్వాసౌ నిఘ్నంతాంస్వవిఘాతకాన్ ||
శ్రీమల్లోకగురోర్వాక్యఖ్యాం చరమశ్లోకగోచరామ్!
అన్తిమాంసాధయన్నాదావాహక్రమనియామకమ్||

వ్యాః—(మధ్యమరహస్యమానవిత్వాది). “ద్యయత్తుక్తగ్రథమ
రుళిచ్చెయ్ త వన న్తరమ్ - చరమశ్లోక త్రినుడై య వర్ణతై యరుళిచ్చెయ్

(స్వీయశ్లోకేతి) “స్వీయా - శ్రీసౌమ్యజామాతృసూరిసమ్మన్దినీ, వ్యాఖ్యా”
ఇత్యన్వయః. (శ్లోకవరః) చరమశ్లోకః. (స్వాంతమ్) హృదయమ్; - అభిప్రాయ ఇతి
యావత్; “ఇతిహృదయమ్” ఇతివత్. (అవిషాగ్ర) ప్రకాశనమ్. (సౌమ్యజా
మాతృసూరిః) “అత్తుకియ మణివాళిమామునికళి” ఇతి ద్రావిడనామక ఆచార్య
ఇత్యర్థః.

(అస్మదితి) (జుష్టేతి) శ్రీతివిషయేత్యర్థః; “జుష - శ్రీతినేవనయోః” ఇతి
ధాతుః. (ఘట్టేతి) ఘట్టావతారః - వేదాన్తాచార్యః. (శేషావతారః) వరపరముని
వర్యః. (స్వవిఘాతకాన్) స్వప్రతిబంధకాన్.

(శ్రీమదితి) (వ్యాఖ్యామ్) ముముక్షువృద్ధి నామకగ్రంథమ్. (చరమశ్లోకగోచ
రామ్) చరమశ్లోక విషయామ్. (అన్తిమామ్) తృతీయప్రకరణాత్మికామ్. (ఆహేతి)
వరపరమునివర్య ఇతిశేషః. “అదా క్రమనియామకం సాధయన్, వ్యాఖ్యానాహ”
ఇత్యన్వయః. (క్రమః) పౌర్వాపర్య రూపక్రమః.

కితార్” ఇతిక్రమరూప నియామ్యస్యప్రతిజ్ఞా. “మధ్యమరహస్యమాన”
 “చరమరహస్యమాయరున్దుశ్శ” ఇతి - క్రమనియా మకరూపహేతుం
 సజ్జహేణవిశేషణద్వయేన నిర్దిశ్య, కాకాక్షిన్యాయేనతదుభయముపపా
 దయతి (అతిల్ పూర్వవాక్యత్తిలిత్యాదినా, తాత్పర్యమాయిత్యస్తేన).
 “ద్వయత్తుక్కు వివరణమాయ్” ఇత్యాది-ఉభయోపపాదకసజ్జహిః;
 తద్వివరణం పఞ్చమ్యున్దద్వయమ్. “పూర్వవాక్యత్తిత్పల్లకిః”
 “ఉత్తరవాక్యత్తిత్పల్లకిః” ఇతివిశేషణాభ్యాం, “పూర్వార్థత్తాలే”
 “ఉత్తరార్థత్తాలే” ఇతిపదాభ్యాఞ్చవివరణీకమానుసారి వివరణక్రమ
 ఇతినూచనముఖేన, అర్థస్వభావ పర్యాలోచనాసిద్ధోవివరణ వివరణీ
 భావోయుజ్యత ఇతి వ్యజ్యతే.

(అతిలిత్యాది), (అతిల్ ద్వయ త్తిల్. (శొల్లకిః) శొల్లప్పడుకిః.
 ఏనముత్తరతాపి. ప్రథమేనపఞ్చమ్యున్దేన పూర్వార్థస్య ఉత్తరార్థ విశ
 దీకారేణ, అర్థాన్తరబోధనేనచ-ద్వేధా పూర్వవాక్యవివరణత్వముక్తమ్.
 తత్రఅర్థాన్తరబోధనేన వివరణత్వంతావదాహ (పూర్వవాక్యత్తిలిత్యా
 దినా - ఎన్నునుత్తై ఇత్యున్దేన). “సర్వేశ్వరన్ తానే విధిక్రైయాల్,
 ఉపాయవరణమ్-తదభిమతమ్” ఇత్యన్వయః. తత్పదమ్-సర్వేశ్వరపరమ్.

నను, “నజ” ఇత్యత్ర-ధాత్వర్థః-వరణమ్, ఆఖ్యాతార్థః-భావనా;
 తథాచ, అత్రఅభిమతి విధాశబ్దార్థ ఇత్యాహ (విధిక్రైయాల్) ఇతి.

(మధ్యమ రహస్యమాన విత్యాది). (కాకాక్షిన్యాయేనేతి) యత్ర ఏకస్యైవ
 పూర్వత్ర ఉత్తరత్రచ అన్వయేన అర్థబోధకత్వమ్, తత్రకాకాక్షిన్యాయః తేనే
 త్యర్థః. (తదుభయమ్) మధ్యమ రహస్యత్వమ్, చరమరహస్యత్వమితిద్వయమ్.
 (తద్వివరణమ్ - పఞ్చమ్యున్దద్వయమ్) “ప్రతిపాదిక్రైయాలుమ్, శాబ్దమాక ప్రతి
 పాదిక్రైయాలుమ్” ఇతి - పఞ్చమ్యున్దద్వయమ్ (పర్యాలోచనా సిద్ధిః) పర్యా
 లోచనయాసిద్ధిః. (పఞ్చమ్యున్దేన) “ప్రతిపాదిక్రైయాలుమ్” ఇతి పఞ్చమ్యున్దేన.

(భావానా) ఆన్తరోద్యోగః. (వీధిః) ఆభిమత్యేనహివిధిః. (ప్రేరణరూపాభి

విధి - ప్రేరణ; సదాచార్య ప్రేరణయా కరోమితి శిష్యవ్యవహారాత్, అభిప్రాయపవ. తథాచ, ఆఖ్యాతస్య-లకారసామాన్యరూపేణ భావనావాచిత్యేన, విధిత్యేన ప్రేరణారూపా లభిమతివాచిత్యమప్యస్తీతి భావం.

మతివాచిత్య మప్యస్తీతి భావఇతి) ఆత్ర, ఇదానీం విధివాక్యస్య విధాయకత్వప్రకారః కథ్యతే. తత్ర “స్వర్గకామాయజేత” ఇత్యత్ర యజిథాతోరుపరితనే ప్రత్యయే ధర్మధ్వయమస్తి; ఆఖ్యాతత్వమ్, లిక్తుశ్చేతి. తత్ర ఆఖ్యాతత్వం సర్వలకారసాధారణమ్. తదవచ్ఛేదేన లిక్చ్యత్యయః-పురుషప్రవృత్తి రూపామర్థభావనాఽప్రతిపాదయతి.

సాచ అర్థభావనా - కిమంశ కేనాంశ కథమంశరూపాఽంశత్రయవిశిష్టా. తథాపి - “యజేత” ఇత్యత్రప్రత్యయేన-భావయేదితి ప్రతీయతే. మబన్తాభిహితానాం సర్వేషాం కారకాణాం లిజన్తార్థక్రియాన్వయ నియమేనతి, లిజన్తస్య ప్రాధాన్యాత్, తత్రాపిప్రకృత్యర్థావేక్షయా ప్రత్యయార్థస్య ప్రాధాన్యాత్, ప్రథమం ప్రత్యయార్థభావనాయా ఉపస్థితిర్యుక్తా; తతఃకరోతి సమానార్థక భావయతేః-సకర్మకత్వాత్, “కింభావయేత్” ఇతి కర్మాకాజ్ఞాయామ్, భిన్నపదోపాత్తోఽస్యగ్లో భాష్యత్వేనాఽస్వేతి. కర్మత్వేనే త్యర్థః; సాధ్యత్వేనేతియావత్. నతుసమానపదోపాత్తోఽయియాగోభాష్యత్వేనాఽస్వేతి. దుఃఖాత్మకస్యయాగస్య ఉస్పితతమత్వ రూపకర్మత్వా యోగ్యత్వాత్; స్వర్గస్యతు అనన్తాత్మకత్వేన ఉస్పితతమతయా, కర్మత్వేనాఽన్వయయోగ్యత్వాత్. తతశ్చ “స్వర్గంభావయేత్” ఇతి బోధోభవతి. “తత్ కేన” ఇతి కరణాకాజ్ఞాయాం సమాన పదోపాత్తో యాగః కరణత్వేనాఽస్వేతి. యాగేన స్వర్గంకుర్యాదితి.

తతః“కథంయాగేనస్వర్గంకుర్యాత్” ఇతి కథమ్భవాఽఽకాజ్ఞాయామ్, అగ్న్యోన్వాధానాఽవహననాదిజన్యర్పణోపకారేణ, ప్రయాజాదిజనితాఽదృష్టోపకారేణసహితేన యాగేన స్వర్గంకుర్యాదితి, అగ్న్యోన్వాధానప్రయాజాదికమ్ అజ్ఞజాతమ్-ఇతి కర్తవ్యతయా అస్వేతి. కథమ్భవా కాజ్ఞాపూరకత్వమ్-ఇతి కర్తవ్యతాత్వమ్; యథా “ఓదనకామఃపచేత్” ఇత్యత్ర లిజా భావనా ప్రతీయతే, “కింభావయేత్” ఇత్యా

ణమ్ సర్వేశ్వరన్ తానే విధిక్రైయాలే తదభిమతమెన్నుమజ్జెయుమ్,

నను, ప్రవృత్తిమాత్రస్య “సర్వస్యచాహమ్” ఇతిన్యాయేనభగవ
దధీనత్వాత్, హేతుసాధ్యయోరవ్యావర్తకత్వమిత్యతాహ (సర్వేశ్వ
రన్ తానే) ఇతి. “సర్వేశ్వరన్” ఇతి-శబ్దాబీజమ్; “తానే” ఇతి-పరి
హారః. తథాన, అద్వారకభగవత్ప్రేరణమ్- ఉన్నిసీషాపరావతదభిమతి
కాజ్ఞాయామ్, ఓదనోభాష్యత్వేనాన్వేతి; కేనేత్యాకాజ్ఞాయామ్, పాకేనేతలభ్యతే;
కథమిత్యా కాజ్ఞాయామ్, తృణపూత్యారాదినహితేనేతి. తతశ్చ “తృణపూత్యారా
ద్యుపకృతేన పాకేన తేజస్సంయోగేన ఓదనంభావయేత్” ఇతివాక్యార్థస్సమృద్ధతే;
తద్వత్, యజేరపి బోధ్యః.

“సవివ విద్భిత్వయో లిక్తావచ్ఛేదేన శబ్దభావనాం ప్రేరణాభ్యామభిధత్త”
ఇతి మీమాంసా పరిభాషామనన్ధేయా. “శాస్త్రరుచివరిగృహీతః - మూలమస్త్యః,
ఆచార్యరుచివరిగృహీతం - ద్వయమ్, శరణ్య రుచివరిగృహీత శ్చరమశ్లోకః” ఇతి
ఢ్యేయమ్.

“సర్వస్యచాహమ్” ఇతి గీతాయాం వచ్చదశాధ్యాయే, (౧) “సర్వస్యచాహం
హృది సన్నివిష్టోమత్తస్సృతిర్జ్ఞాన మపోహనశ్చ । వేదైశ్చ సర్వైరహమేవ వేద్యో
వేదాస్త కృద్వేద విదేవచాహమ్” ఇతి; అస్య గీతార్థసంగ్రహశ్శ్రవ్యాభ్యాః-అహమ్-
సర్వస్య-భూతజాతస్య, హృది-హృదయకమలే, సన్నివిష్టః - నియతృతయా సమ్యగవ
స్థితః; అతః, మత్తవివ, సర్వస్యస్మృతిః - స్మరణమ్, జ్ఞానం - ప్రత్యక్షాదిరూపం వస్తు
యాభాత్యర్థజ్ఞానమ్, అపోహనమ్ - ఊహాదిరూపం జ్ఞానశ్చరమతి. అతః, సర్వైర్వే
దైశ్చ అహమేవ వేద్యః - ముఖ్యతయా ప్రతిపాద్యః. అహమేవ, వేదాస్తకృత్-
వేదప్రతిపాద్య కర్మ ఫలప్రదాతా; వేదవిచ్చ అహమేవేతి.

(హేతు సాధ్యయోరితి) ఆత్ర “విధిక్రైయాలే” ఇతి హేతునా తదభి
మతత్వం సాధ్యత ఇతి బోధ్యమ్. (అవ్యావర్తకత్వమ్) వ్యాపుత్వభావః. (శబ్దా-)
అవ్యావర్తకత్వశబ్దా. (పరిహారః). “తానితి” అద్వారకత్వబోధనేన, వ్యాపుత్తి
స్సిద్ధేతి పరిహార ఇతిభావః. (ఉన్నిసీషా) “యమేభ్యో లోకేభ్య ఉన్నిసీషతి” ఇత్య
ప్రోక్తా ఉన్నిసీషా. (తదభిమతీతి) (హేతుః) లిక్తమ్, సూచక మితియావత్;

వరణాజ్ఞమాన సాధనాఽస్తర పరిత్యాగజ్ఞైయుమ్, వరణజ్ఞై సాధనత్వ
బుద్ధి రాహిత్యజ్ఞైయుమ్, శాబ్దమాక పూర్వార్థతాలే ప్రతిపాదితైః-
హేతు రితిన్ క్రిదోష ఇతిభావః. (ఎన్నుమజ్ఞైయుమ్) ఇతివక్ష్యమాణ
పరిత్యాగరాహిత్యాభ్యాం సముచ్చయః. తథాచ, “మస్త్రరహస్యే
వర్తమాన నిర్దేశ రూపత్వాత్ సతత్ర అభిమతిప్రతిపత్తిరస్తి” ఇత్యర్థా
స్తర బోధనేన, శ్లోకః-తద్వివరణమితిభావః,

అథ, “చరణా” ఇతి ద్వివచనార్థ భూతోపాయపూర్తిరూపోక్తార్థ
విశదీకారమాహ, (వరణాజ్ఞమాన) ఇతి విశేషణేన. శ్లోకే ప్రత్యయేన
అజ్ఞత్వరూపాఽర్థాస్తరబోధనం వ్యజ్యతే. ఏకశబ్దార్థమాహ (వరణజ్ఞై)
ఇతి. “ఏకేముఖ్యాన్యకేవలాః” ఇత్యుక్తం కైవల్యం తదర్థ ఇతిభావః.
నను, మస్త్రరత్నస్యవర్తమాననిర్దేశరూపత్వేపి, అనువాదస్య పూర్వ
వాదసాపేక్షత్వాత్, వేదేచ వేదపురుషస్యైవ పురోవాదిత్వాత్, వర
ణస్య అపూర్వత్వేన విశ్వవశ్యమృచాచ్చ, తత్రాప్యభిమతి సిద్ధ్యత్వేవ;
ఏవమ్, ఉపాయపూర్తిస్వభావ పర్యాలోచనయా త్యాగాదికమపిసిద్ధ్య
త్వేవేత్యత ఆహ, (శాబ్దమాకవితి). “కర్తృవ్యాపారసాధ్యత్వం విధ్యర్థ

(ఉక్తదోషః) అవ్యావర్తకత్వదోషః. (పరిత్యాగరాహిత్యాభ్యామ్) సాధనాస్తర
పరిత్యాగ ప్రపత్తి సాధనత్వ రాహిత్యాభ్యామ్ (వర్తమానేతి) “ప్రపద్యేత” ఇత్య
నుక్త్యా “ప్రపద్యే” ఇతి వర్తమానాపదేశేత్వర్థః. (తద్వివరణమ్) ద్వయవివరణమ్.

(ఏకే ముఖ్యేతి). “ఏకే ముఖ్యాన్యకేవలాః” ఇతి నిఘట్టాః; కేవల శబ్దస్య
వివకారార్థ అర్థః. (తదర్థ ఇతి) ఏకశబ్దార్థ ఇత్యర్థః. అత్ర ఉపాస్యత్వేన
ప్రియమాణ సాజాత్యరాహిత్య ప్రతిపాదకః - ఏకశబ్ద ఇతి బోధ్యమ్. (త్యాగాదిక
మితి) అదికజ్ఞేన శోకనివృత్తి ర్గ్రహ్యతే.

(యద్యపితి) “శ్రీభాష్యే ప్రతిపాదితమ్” ఇతికేవలి. తథా శ్రీభాష్యే
ఫలాధికరణే, “విజాదయోపి దేవతారాధన భూతయాగాదేః ప్రకృత్యర్థస్య కర్తృ
వ్యాపార సాధ్యతాం వ్యుత్పత్తి సిద్ధాం శబ్దానుశాసనాఽనుమతామభిదధతి నాస్యద

ఇతియద్యపి తథావ్యర్థాన్తరాఽబోధాత్ భాట్టరీతిరిహశ్రితా॥ ద్విత్వాభి
ధానం నియతం వ్యవచ్ఛేదధియాయతః। అనువాదోనాభిమత్యా తతో
వివరణం ద్విధా.” ఏతచ్ఛూర్యమేవ ప్రపశ్యేత్.

తాకమితి ప్రాగేవోక్తమ్” ఇతి. (భాట్టరీతిః) లిఃః ప్రేరణరూపాఽభిమతి వాచ
కత్వమతం భాట్టస్య. తద్రీతిత్వర్థః. (ద్విత్వాభిధానమితి) “యత్రద్విత్వాఽభిధానమ్.
తత్ర ఇతరవ్యావృత్తి ర్ధిః” ఇతి నియతమితిభావః. (వ్యవచ్ఛేదః) - వ్యావృత్తిః.
(అనువాదేతి) “యత్ర అనువాదః, తత్ర అభిమతిః” ఇతి నియమాన. “భుక్త్యా
చాస్థాయణంచరేత్” ఇత్యత్ర “భుక్త్యా స్థితశ్చేత్” ఇత్యువాదః. తత్రభోజనే
అభిమతిర్నాస్తి తిబోధ్యమితిభావః. (ఏతచ్ఛ) వివరణచ్చ. (పూర్వమేవ) “అథ
చరణే” ఇత్యత్ర.

“బ్రహ్మవిదాషోఽతి - సోఽశ్నుతే” ఇతి జిజ్ఞాసాధికరణభాష్యే—“సో
ఽశ్నుతే సర్వాత్కామాన్, సహబ్రహ్మణా వివశ్చితా” ఇతి బ్రహ్మవేదసఫల మవ
గమయ ద్వాక్యమ్, ఐరస్య వివశ్చితో బ్రహ్మణో గుణానస్త్యంబవీతి; వివశ్చితా
బ్రహ్మణా సహ సర్వాత్కామాన్ సమశ్నుతే. ‘కామ్యస్తే’ ఇతి - కామాః -
కల్యాణగుణాః, బ్రహ్మణా సహ తద్గుణాన్ సర్వానశ్నుత ఇత్యర్థః” ఇతి. తస్మిన్
ప్రకాశికా, —“(సలమవగమయ ద్వాక్యమితి) ‘బ్రహ్మ విదాషోఽతి ఐరమ్’ ఇతి
బ్రాహ్మణే-బ్రహ్మ, తద్వేదసం, ప్రాప్తి, ప్రాప్యజ్ఞేతి చతుష్టయముక్తమ్. ఏతద్వివరణం
‘సత్యంజ్ఞానమ్’ ఇత్యాది ముక్తేణ క్రియత ఇతి, శ్రుతిరోవాహ - ‘తదేషాభ్యుక్తా’
ఇతి. తదేవ - బ్రహ్మభిముఖీకృత్య, ఋగేషా, అగ్నేతృభిరుక్తేత్యర్థః. మన్తాణాం
బ్రాంహణ వివరణ రూపత్వ దర్శనాత్, ఉపక్రమాధికరణ విషయవాక్యయోగివ
ఆపాత విరోధ ప్రతీత్యభావాత్, మస్త్ర బ్రాంహణయోర్నిత్య నిర్దోషత్వాచ్చ
మన్తాపేక్షయా బ్రాంహణ ప్రాబల్య వాదోఽనుపపన్నః. స్ఫుటప్రతిపత్తి హేతుత్వ
తద భావావేవ ప్రాబల్య దౌర్బల్య శబ్ద వివక్షితౌచేత్ సవిరోధః. ‘సత్యంజ్ఞాన మస
త్తం బ్రహ్మ’ ఇతి - బ్రహ్మశబ్దో వివృతః. ‘యోవేదనిహితం గుహయామ్’ ఇతి -
విచ్ఛబ్ధిః. ‘పరమేవోమన్, సోఽశ్నుతే, ఇతి ప్రాప్తి, సర్వాత్కామాన్’ ఇత్యాదిసా

యాలుమ్, ఉత్తరవాక్యత్తిల్ శొల్లుకిఱ కైజ్జుర్మత్తుక్కు పూర్వ

అథ, ఉత్తరార్ధస్య-ఉత్తార్థవిశదీకారేణ ఉత్తరవాక్య వివరణత్వ
మాహ (ఉత్తరవాక్యత్తిలిత్యాదినా). నను, (౧) “బ్రహ్మవిదాప్నోతి”
“సాశ్నుతే” ఇత్యాదౌ ఉపాసనఫలతయైవ భగవదనుభవ రూప
ప్రాప్తేః, వరణఫలతయా నోత్తరవాక్యే ప్రతిపాదనమస్తి; యేనతత్ర
సమశ్చబ్దేన విరోధినివృత్తిపరేణ ప్రాప్తిప్రతిబంధక నివృత్తేస్సామాన్యేనో
క్తాయాః, సర్వపాప విమోచనత్వ రూపేణవిశేషోక్తిరూపస్య ఉత్తరా
ర్ధస్య తద్వివరణత్వం స్మారితమిత్యత్రాహ, (కైజ్జుర్మత్తుక్కు-పూర్వ
భావియాన్) ఇతి.

చతుర్థ్యర్థం - కైజ్జుర్మమ్. తచ్చ - పూర్వమేవోపపాదితమ్;
తత్పూర్వభావిత్వచ్చప్రాప్తిద్వారకం వివక్షితమ్. “భావాత్తరమ్-అభా
ప్రాప్యమితి. తత్రైవ; - కన్యేమగుణాః; సహభావశ్చ బ్రహ్మణః - పుత్రేణ సహో
దనంభుజ్జే” ఇత్యత్ర పుత్రస్యేవ కింభోక్తృతయా, కిమ్, ‘క్షీరేణసహ ఏదనంభుజ్జే’
ఇత్యత్ర క్షీరస్యేవ భోగ్యతయేతి శక్త్యాచ్చ పరిహరన్ వాక్యార్థమాహ - (బ్రహ్మ
హేతి). అన్య వాక్యస్య - ప్రాప్యవాచి * పరశబ్ద వివరణరూపత్వాత్, ‘సర్వాన్
కామాన్ సహబ్రహ్మణా’ ఇతి భోగ్యవాచిపదేన అవ్యవహిత ప్రయోగస్సావ
స్యోచ్చ; సహశబ్దః - భోగ్య సాహిత్యపరః. సన్నిహితం బ్రహ్మైవ - గుణానా
మాశ్రయః. అలోఽనస్తగుణ విశిష్టం బ్రహ్మనుభవతీత్యర్థః” ఇతి.

(భగవదనుభవ రూపేతి) (ప్రాప్తిః) నిగ్రహ విశిష్టప్రాప్తిః. నతులయ ఇత్యర్థః.
(అస్తితి) నాస్తిత్వస్వయం. అపితు ఉత్తరవాక్యే వరణఫలతయా కైజ్జుర్మస్య ప్రతి
పాదనమస్తి. అత్ర చరమశ్లోకే ప్రాప్తిప్రతిబంధక నివృత్తి రుక్తేతిభావః. (తద్వివరణ
త్వమ్) ద్వయ వివరణత్వమ్.

(తచ్చ) కైజ్జుర్మచ్చ. (పూర్వమేవ) ద్వయప్రకరణ ఏవ. పూర్వోత్తరయో
రకాశాశ్చతయా శాబ్దబోధజనకత్వం ప్రకరణత్వమ్. (తత్పూర్వ భావిత్వచ్చ)

భావియాన ప్రాప్తిప్రతిబంధక సకల పాపవిమోచనత్వేయమ్, ఉత్త
రాధ్యతాలే శాబ్దమాక ప్రతిపాదిక్తైయాలుమ్, ద్వయత్తుక్కు వివరణ
వః” ఇత్యాద్యేన, ప్రథమభావిన్యాసి ప్రాప్తేరేవ తత్ప్రతిబంధకనివృత్తి
రూపత్వమిత్యభిప్రేత్య (ప్రాప్తిప్రతిబంధక) ఇత్యుక్తిమ్. ప్రతిబంధకత్వం
పాపవిశేషణమ్. స్వయమేవ స్వప్రతిబంధకా భావఇతి వ్యవధానా భావ
రూప సన్నికర్తృదాదృష్టమ్. తథాచ ప్రాప్త్యప్రతిబంధకద్వారా కైజ్జుర్య
విరోధిభూత సర్వపాపనివృత్తే ర్నమశ్శబ్దేన సామాన్యేనోక్తాయా విశేష
రూపేణ వినరణం యుజ్యత ఇతిభావః. అథా నైరబోధనమవ్యస్తీతి వర్ణ
యతి (విమోచనత్వేయమ్) ఇతి. “క్రియాపదాణ్ణిజనాచ్చ తత్రా
ఽథాస్తర బోధనాత్. ఉపలక్షణమే తత్సృజ్యే స్ఫుటస్తత్రభవిష్యతి”.
పూర్వపదార్థికినిద్ధిం వారయతి(శాబ్దమాక) ఇతి.

కైజ్జుర్య పూర్వభావిత్యుచ్చ. “ప్రతిబంధక నివృత్తేః” ఇతి శేషః. (తత్ప్రతిబంధకేతి)
ప్రాప్తి ప్రతిబంధకేత్యర్థః. (స్వయమేవేత్యాది) స్యాఽభావః - స్వస్య ప్రతిబంధకః
ఘటాఽభావః. ఘటప్రతిబంధకః. ఘటాఽభావాఽభావః - ఘటరూపః, ఘటప్రతి
బంధకా ఽభావరూపశ్చ; తద్వత్, స్యాఽభావాఽభావః - స్యాత్మకః, స్వయమేవస్వ
ప్రతిబంధకాఽభావరూపశ్చ. (సన్నికరః) సమృద్ధిః. సన్నికర్తృభావః - వ్యవధానమ్.
వ్యవధానేసతి సన్నికర్తోనాస్తి. అతస్సన్నికర్తః - వ్యవధానాఽభావరూపః. నైయా
యికమతే—ఘటేఘటత్వమ్, స్వవిరోధి పటత్వా భావరూపమ్. తమః - స్వవిరోధి
తేజోభావరూపమ్. వేదాన్తిమతే—“సత్యం జ్ఞానమ్” ఇత్యత్ర-సత్యత్వం - స్వవిరోధ్య
సత్యత్వ వ్యావృత్తిరూపమ్; జ్ఞానత్వమ్ - స్వవిరోధ్య జ్ఞానత్వ వ్యావృత్తిరూపమ్.
తద్వదితిద్యేయమ్. (క్రియాపదాత్) “మోక్షయిష్యామి” ఇతి క్రియాపదాత్.
(అథాస్తరేతి) “ఋచ్చాలే నామవేద్యా; నీయువవేద్యా; అవై తస్మదేమేషట్టు
ఘ్నోజ్ఞాన్గితాన్” ఇత్యత్ర ఉక్తాథాస్తరేత్యర్థః. (పూర్వపత్) పూర్వార్థోక్తవత్.

(ద్వయత్తుక్తు వివరణమాయతి). చరమశ్లోక ద్వయైకార్థగ్రాహణే తావత్, ద్వయ చరమశ్లోకయోర్విధి ముద్రాత్మనా వివరణ వివరణిభావేన చ ద్వేధాసంగతిరస్తి సతాం సమ్మిదాయః. తత్రవిధిరూప శ్చరమశ్లోకః-వివరణమ్; బ్రహ్మవిద్యోపబృంహణసార త్వాత్, ద్వయాకాఙ్కితార్థ పూరకత్వాచ్చ.

తథాహి,—ద్వయ పూర్వఖండే “ప్రపద్యే” ఇత్యుక్తం ప్రపదనమ్ - “ప్రజా వత్సేష్పథాం వేళ్ళప్రపద్యే” “ఇనకమతాకృపణాం దళాంప్రపన్నా” ఇత్యాదిష్టివ కింప్రాప్తిరూపమ్; ఉత - “శ్యామాచ్చబిళం ప్రపద్యే, కబళాచ్ఛాన్యమం ప్రపద్యే” ఇత్యాదిష్టివ ఉపాసనాత్మక జ్ఞానరూపమ్; అథవా తదతిరిక్తమితి సందేహాత్, భవతి విశేషాకాఙ్కా. సాచ-శ్లోకే “ప్రప” ఇత్యుక్తేన పూర్వతే.

అథ “చరణౌ” ఇత్యుక్త ద్విత్వమ్-కిం గృహీతత్వాదివదుద్యేశ్య గతత్వాద వివక్షితమ్; ఉత “కఙ్కిలానాలభేత” ఇత్యాదిష్టివ, ద్వితీయాయాస్సాధ్యత్వ ముభేన కరణత్వరూపాపాదేయత్వోపపాదకతయా, చరణద్విత్వస్య ఉపాదేయ గతత్వాత్, తద్వివక్షితమ్. అథవా *పాశాధికరణ న్యాయేన ద్వివచనమనర్థక మితి సందేహాత్, భవతి విశేషాకాఙ్కా. సాచ - శ్లోకే సర్వధర్మ పరిత్యాగైకశబ్దాభ్యాం పూర్వతే.

అథ నారాయణచరణశబ్దే, * నిమిదస్థపతి న్యాయేన చరణశబ్దస్య అపర్యవ సాన మాత్రస్య కర్మధారయ సమాసాత్, కింనారాయణ ప్రాధాన్య మభిప్రేతమ్. ఉత, వైత్ర కమ్పరాదిశబ్దేష్టివ నారాయణస్య ఉపసర్జనతయా చరణ ప్రాధాన్య మితిసంశయాత్, భవతి విశేషాకాఙ్కా. సాచ-శ్లోకే “మామ్” ఇత్యుక్తేన పూర్వతే.

అథ, శరణశబ్దే కరణార్థక ల్యుప్త్యుత్పయస్య కిమైంద్రియేష్టివ ప్రత్యయ ప్రా బల్యాత్ సమభివ్యాఖ్యత ప్రకృతిలక్షణయా ముఖ్యార్థపరత్వమ్. ఉత, “వసునాణు దేత, గోమయైవచతి” ఇత్యాదిష్టివ, ప్రథమశ్రుత ప్రాబల్యేన చరణశబ్ద ప్రసద్ధ్య నుసారేణ, పరమృరయోపయోగిత్వరూప గౌణార్థపరత్వ మితి సందేహాత్, భవతి, విశేషాకాఙ్కా. సాచ-ఉత్తరాధ్యక్షేన పూర్వతే.

అథ శరణశబ్దోక్తస్య మోక్షకరణస్య, “సహితత్కరణం లోకే వేదేవాకిజ్ఞిదీ దృశమ్; ఇతి క ర్తవ్యతా సాధ్యేయస్యనానుగ్రహేఽర్థితా” ఇత్యుక్తరీత్యా, అజ్ఞాపశ్య

(ద్వయత్తుక్కు- వివరణమాయ్) ఇతి. తథాచ మూలమన్తార్థజ్ఞానమూలకా ౭౭ కాఙ్క్షావిషయస్య చరమశ్లోకార్థ జిజ్ఞాసామూలభూతోపస్థితివిషయ స్యచార్థస్య ప్రతిపాదనాత్ ; కతవల్లీమస్తద్వయస్య గీతావచనస్య చరమశ్లోకిస్యచాద్యయన క్రమాభావేషి, * “అర్థైకత్వాదేకంవాక్యం సాకాఙ్క్ష్యేద్విభాగేస్యాత్” ఇతిన్యాయేన అర్థానుబూహత్, తత్త్విమద్గతమితి భవత్యాకాఙ్క్షా. సాచ-“త్యజ్య” ఇతి త్వాప్రత్యాపూర్వత ఇతి;—

అత్రశేచి దస్యదాచార్యాభిజ్ఞానిస్థానానిఖన నేన చోదయన్తి. “న, శ్లోకః-ద్వయవివరణం, పదచ్ఛేదాది వివరణ లక్షణాభావాత్” ఇతి.

అత్రయథామతి ప్రతి విధీయతే. అత్ర, ఉక్తహేతుః-అనైకాన్తికః; పదచ్ఛేదాది వజ్జుకస్య పున్యత్పాదక వ్యాఖ్యాన మాత్ర లక్షణత్వాత్. నైతదుప బృంహణాది వ్యాపకమ్. వ్యాపకలక్షణస్తు - ఉక్తార్థ విశదీకారవత్తేన్వసతి అర్థాన్తర బోధకత్వమ్. యథా “పచతి” ఇతిశబ్దంప్రతి - “చైత్ర స్తణ్డులం పచతి” ఇతివాక్యం వివరణమ్. తత్రచైత్రపదేన ఉక్తార్థవిశదీకారః; తణ్డులపదేన ఉపయుక్తార్థాన్తర బోధనమ్. ఏవమేవ ఉపబృంహణేషు సర్గాది ప్రతిపాదనాంశేషు ఉక్తార్థవిశదీకారః; వంశానుచరితార్థాన్తరబోధనాభ్యాన విశేషేషు, జాబాలి నిరాకరణాదిషు చుపయుక్తార్థాన్తరబోధనమ్. ఏవం “సమ్యక్స్వాయకలాపేన” ఇత్యుక్త బ్రహ్మ మీమాంసాయామపి, బ్రహ్మకారణత్వాది సిద్ధాంతాంశేషు ఉక్తార్థ విశదీకారః; తదుపయుక్తన్యాయ నిబంధనాంశేషు వరపక్ష ప్రతిక్షేపేషుచ ఉపయుక్తార్థాన్తరబోధన మితివివేకః. అతవివోచ్యతే; - “ఇతిహాన పురాణాభ్యాం వేదాన్తార్థ ప్రకాశ్యతే । ఇతి కర్తవ్యతాభాగం మీమాంసా పూరయన్యతి” ఇత్యాది. “తదేవం వేదాన్త వివరణేష్వీషు పదచ్ఛేదాది వజ్జుకాభావస్తత్వాత్, హేతుర్వ్యభిచరితః.” ఇతి శ్రీసుక్తిరత్రాన్తసుసంధేయా.

(మూలమన్తార్థేతి) స్వరూపజ్ఞానానంతరమ్, ఇతరోపాయోపేయ జ్ఞానాపేక్షా జాయత ఇతిభావః. (అర్థైకత్వాదితి). “అర్థైకత్వాదేకం వాక్యం సాకాఙ్క్ష్యేద్విభాగేస్యాత్” ఇతిన్యాయేన అర్థానుబూహత్, తత్త్విమద్గతమితి భవత్యాకాఙ్క్షా. సాచ-“త్యజ్య” ఇతి త్వాప్రత్యాపూర్వత ఇతి;—

సన్ధానరసికైః పూర్వాచార్యైరేకవాక్యసహ పఠనాత్, ద్వయస్యమన్య
మత్వమ్, శ్లోకస్యచరమత్వఞ్చోపపద్యత ఇతిభావః.

“మన్యమరహస్యమాన” ఇత్యుక్తస్యద్వయరహస్యత్వస్య ద్వయ
ప్రకరణోపాధ్వాత ఏవోపపాదితత్వాత్. “చరమరహస్యమాన” ఇత్యు
క్తేద్విభాగేస్యాత్” ఇతి పూర్వ మీమాంసాసూత్రమ్. విభాగే - పదవిశ్లేషేనతిః
సాకాక్షఞ్చేత్, అర్థకత్వాత్ - ఏక ప్రయోజనకత్వాత్, ఏకం వాక్యమిత్యర్థః.

(ప్రకరణేతి) పూర్వోత్తరయోరేకవాక్యతయా శాబ్దబోధజనకత్వమ్ -
ప్రకరణత్వమ్. జైమినీయ న్యాయమాలావిస్తరే, తృతీయాధ్యాయే, తృతీయపాదే
చతుర్థాధికరణమారచయతి. (౧) “సక్రత్వక్లమ్ ప్రయాజాది క్రత్వక్లంవా నచా
ఽన్యతా । ప్రక్రియాయాఅమానత్వాన్నైరాకాక్ష్యేణ వాక్యయోః । ప్రయా
జాదేః ఫలచేచ్ఛా కథమ్భవేపి చక్రతోః । తేనప్రకరణం మానం తస్మాదక్షాణ్ణితా
తయోః” సార్థపదద్వయేన వినియోజకత్వేనోక్తాని శ్రుతిలిక్తవాక్యాని; తేభ్యోతి
రిక్తం ప్రకరణనామకం కిన్చిత్ప్రమాణం నవేదే పశ్యామః. సహిపదతత్సామర్థ్యా
స్వయైరసంప్రప్తః కశ్చిద్దేదభాగం కేనచిదామ్నాయతే. ఏక వాక్యతామాఽన్యో
వాక్యసమూహః - ప్రకరణమితిచేన్న. వాక్యయోగ్యోః పశ్యాదేక వాక్యతాయా
అభావాత్. సహి ‘దర్శ పూర్ణమాసాభ్యాం స్వర్గకామాయజేత,’ ‘సమిధోయ
జతి’ ఇత్యనయోర్వాక్యయోః పరస్పరాఽఽకాక్షాన్తి. యేన వాక్యైక వాక్యతా
కల్పేత. తస్మాన్న ప్రయాజాది-దర్శ పూర్ణమాసాగ్లమ్” ఇతి ప్రాప్తే బ్రూమః.
ప్రయాజాదయః - ఫలపేతపః; పురుషప్రవృత్తి రూపత్వాత్; సేవాదిపత్. దర్శ
పూర్ణమాసా - ఉపకరణై రుపకార్యా; కరణత్వాత్. ప్రదిపోపకృత చక్షుర్వత్.
తథాసతి, కిం ప్రయాజాదేః ఫలమ్, కింవాదర్శ పూర్ణమాసయోః ఫలమిత్యాకాక్షా
యామ్, సమృన్నం వాక్యైక వాక్యతారూపం ప్రకరణమ్; తేనచ ప్రయాజాది
నామకత్వం ప్రతీయత ఇత్యుక్త మత్రభాష్యమ్.

(ఉపోద్ఘాతేతి). సాహిత్యదర్పణ వ్యాఖ్యానే, “ప్రకృత సిద్ధ్యనుకూలచింతా
విషయత్వమ్ - ఉపోద్ఘాతః” ఇతి-ఉపోద్ఘాతలక్షణముక్తమ్. (సా)రహస్యతా. గీతా

(౧) జైమినీయ న్యాయమాలా-3-3-౪.

మాయ పశ్చమ వేదసారభూత గీతోపనిషత్తాత్పర్యమాయ, చరమ క్తం, శ్లోకేచరమరహస్యత్వముపపాదయతి పశ్చమవేదేతి. “యద్యపి శ్రమహేతూక్తానోపయుక్తా రహస్యతా । శ్లోకోపాదేయతార్థస్తాపా ధ్వాతేసాప్రపశ్యతే । యద్యప్యాకర నిర్వ్యాఢంరహస్యత్వం సమా ఖ్యయా! తత్తుసారతమం ప్రాహ సారసారతరోక్యతః । ద్వయేరహస్య తాతూక్తారహస్య వి వ రి త్వ తః । రహస్యత్వంకై ముతికమితిబోధాయ సూరిభిః । *భారతం పశ్చమోవేదః” ఇత్యాదికమత్రానుసంధేయమ్. మహాభారతస్యపబ్బంహణత్వేపి ఉపబ్బంహణాంతర వ్యాప్తత్వనిర్ణయం పశ్చమవేదత్వోక్తికి. సతచ్చ, శ్రీవచనభూషణ వ్యాఖ్యానోపాధ్వాత ప్రమాణోపపత్తిసమ్ప్రదాయ ప్రదర్శనేన సూరిభిః ప్రదర్శితమ్; తత్రానుసంధేయమ్.

యాం నవమాధ్యాయే, పూర్వత్ర-(౧) “ఇదమతే గుహ్యతమం ప్రవక్ష్యామ్య ససూ యవే! జ్ఞానంవిజ్ఞాన సహితం యజ్ఞాత్వా మోక్ష్యసేఽశుభాత్” ఇత్యత్ర రహస్యత్వ ముక్తమ్. తత్రేవ, అష్టాదశాధ్యాయే, ఉత్తరత్ర-(౨) “సర్వగుహ్యతమం భూయ శ్శృణుమే పరమంపదమ్ । ఇష్టాసిమే దృఢ ఇతితతో వక్ష్యామితేహితమ్” ఇత్యత్ర ప్రపదసస్య రహస్యతమత్వముక్తమ్. (ఆకరమ్) గీతా భాష్యమ్. (నిర్వ్యాఢమ్) నిర్జీతమ్. (తత్తు) రహస్యత్వస్తు. (సారతమమితి) భారతః - సారః, గీతా-సారతరా. చరమశ్లోకః - సారతమ ఇతి ధ్యేయమ్. (ప్రాహేతి) పరివరముసరితికేవళం. (కై ము తికమ్) కైముతిక న్యాయసిద్ధమ్. (సూరిభిః) రమ్యజామాతృ సూరిభిః. (ఇత్యాదిక మితి) ఆదిశబ్దేన - “సుకుక్షం జైమినిం వేలం శుకజ్ఞాంచ స్వమాత్మజమ్ । బ్రహ్మర్షి సిష్టావరదో వైశమ్పాయనమేవచ । వేదానధ్యాయయామాన మహాభారతఃపశ్చమాన్” ఇత్యాదిర్గ్రహ్యతే. (ఏతచ్చ) పశ్చమవేదత్వశ్చ. (సూరిభిః) వరపరమునిభిః. (ప్రదర్శితమితి) “పురాణత్రిత్వాట్టిల్ ఇతిహాసక్తుక్కు ప్రాబల్యమ్ - పరిగ్రహతి శయమ్, మధ్యస్థతై, కర్తురాత్మతమత్వమ్, ఆకాశ ఇహాగ్రాల్” ఇత్యాదివాక్యై రితికేవళం.

పశ్చిమవేదశబ్దేన భారతస్య ఉపబృంహణసారత్వము క్తమ్. సారశబ్దేనగీతాయాస్సారతత్వము క్తమ్. పశ్చిమవేదసారత్వం లోకవిదితమిత్యాహ (సారభూతేతి). సారతరాస్సారతమా భవంతి. సహిగీతాచత్ ఉపబృంహణాంతరస్య సార్వజనీనం పారాయణమస్తీతిభావః.

కథంగీతాయాస్సారత్వమిత్యత్రాహ (గీతోపనిషదితి). అత్ర శ్రుతప్రకాశికోక్త ఉపనిషత్పదయోగార్థః, (౧) “ఉపనిషదముదారాముద్వమన్ పాణ్డవాథమ్” ఇత్యాద్యభియుక్తవ్యవహారశ్చ అనుసంధేయః. (తాత్పర్యమాయ్) తాత్పర్యవిషయార్థ ప్రతిపాదకమాయ్. చరమశ్లోకార్థ ఏనగీతోపనిషదస్తాత్పర్యమ్; బరువనై ప్రిశిక్క నినైత్తున్. తదర్థ

(గీతావదితి) “గీతాసుగీతా కర్తవ్యా కిమన్యై శ్చాస్త్రసంక్షయైః! యాస్వయం పద్మనాభస్య ముఖపత్నా ద్వినిస్సృతా” “ఏకం శాస్త్రం దేవకీపుత్రగీతమేకోదేవోదేవకీపుత్ర ఏవ! ఏకోపస్తస్య నామానియాని కర్మత్వేకం తస్య దేవస్య సేవా” ఇత్యాదిక మత్రానుసంధేయమ్.

(శ్రుతేతి) శ్రుతప్రకాశికాయామ్, పారాశర్యేతి శ్లోకవ్యాఖ్యానే - “తర్హి, కథం బ్రహ్మణో విషయత్వమితి శక్త్యాం సద్వారకం బ్రహ్మ విషయత్వమిత్యాహ (ఉపనిషదితి). బ్రహ్మ బ్యుపనిషణ్ణేతి-ఉపనిషత్. ‘ఉపనిషత్వాద్వా-ఉపనిషత్’ ఇతి హివాక్యమ్, ‘గహనేహీయం విద్యాసన్నివిష్టా’ ఇతి - తద్విషయం ద్రమిడభాష్యమ్ ‘గహనే-బ్రహ్మణి, ఉపనిషణ్ణా’ ఇతి, భాష్యవిషయా వాసుసతీకా. అద్వారక భగవత్ప్రతిపాదకత్వమ్-ఉపనిషణ్ణత్వమ్” ఇత్యనుగృహీతమ్. (ఉపనిషత్పదయోగార్థేతి) “ఉపనిషణ్ణా - పరబ్రహ్మణి నిషణ్ణా” ఇతియోగార్థ ఇత్యర్థః. (ఉపనిషద ముదారామితి) సజ్జల్ప సూర్యోదయే, గీతా తాత్పర్య చంద్రికాయామ్, “అనుచిత పదవీభిశ్చస్తయిత్యప్రయాతా సలమలమతిమాత్రై రత్రచిత్రేవిషాదైః! ఉపనిషదముదారా ముద్వమన్ పాణ్డవాథం శరణముపగతాస్త్రాయతే శార్దూభన్వా” ఇతి. ఉద్వమన్ - ప్రకాశయన్. (నినైత్తు ఇతి) “ఉరైవైత్తే ప్పారైవైత్తే”

(౧) సజ్జల్ప సూర్యోదయే.

రహస్యమాయరుద్దశ్చ చరమశ్లోక త్రినుడైయ అర్థతై సంశయవిపర్యయముఁ పరుళిచ్చెయ్ కిఁతార్.

వివరణార్థం శేషోన్యోగస్థవిస్తర ఇతిభావః. వివరణ ప్రయోజనమాహ (సంశయవిపర్యయముఁ) ఇతి. “అజ్ఞాన సంశయవిపర్యయ నివృత్త్యర్థం వ్యాఖ్యానమ్” ఇతిశ్రుతప్రకాశికా సూక్తిరత్రాభిప్రేతా. ఇదఞ్చ అజ్ఞానో పలక్షణమ్, ప్రయోజనాధిక్యాత్ ; సంశయవిపర్యయోప పాదనమ్, సంశయవిపర్యయప్రకారశ్చ తత్రస్ఫుటీభవిష్యతి.

(అరుళిచ్చెయ్ కిఁతార్) తృతీయప్రకరణేనేత్యభిప్రాయః, ఇత్థమేన చరమ శ్లోకాధికారే వేదాంతాచార్యైరనుగృహీతానజ్ఞిః; “ఇజ్ఞు పూర్వార్థ త్తాలే ఓరధికారివిశేషత్తుక్కు ద్వయత్తిల్ పూర్వఖణ్డత్తిలే అనుసంధేయ మాయ్, సర్వధర్మత్తుక్కుముశ్చ ప్రభావత్తైయుమ్ అవద్ శ్రీకిల్లాతస్వా సాధారణ ప్రభావత్తైయు ముడైత్తాన సత్త్రిత్తర్తవ్యత్వాయ విశేషత్తై అధికారినిరపేక్ష్యుది వివరణ పూర్వకమాక విధిత్తు, ఉత్తరార్థత్తాలే ద్వయత్తిల్ ఉత్తరఖణ్డత్తిల్ ఫలత్తై నమశ్చబ్దసంక్షిప్తానిష్ఠనివృత్తివివ రణముఖత్తాలే అరుళిచ్చెయ్ తాన్” ఇతి ద్వయచరమశ్లోకయోర్వివరణ వివరణిభావనిష్కర్షః.

ఇతి చరమశ్లోక టిప్పణ్యామ్

ద్వయ చరమశ్లోకయో ర్వివరణవివరణిభావ నిష్కర్షకః

ప్రథమవాదః.

ఇతి శేషః, (తదర్థ వివరణేతి) చరమశ్లోక వివరణేత్యర్థః. (ఇదఞ్చ) సంశయేత్యాది పదఞ్చ.

ఇతి ప్రథమవాద కశీనపదదీపికా.

ఇతిన్ అర్థమ్ కేత్తుక్కాకవిత్తే, ఎమ్మెరుమానార్ పతి నెట్టుప్ప
ర్యాయమ్ తిరుక్కోట్టియూర్ నమ్మి పక్కల్ ఎమ్మనరుళిల్లైలు.

అధనజ్ఞతి వాక్యోక్త ప్రయోజనసమర్థనమ్,
చతుర్భిగుక్తి ముఖతో వాక్యపట్టణతన్యతే ||

(ఇతిన్ అర్థమిత్యాది). “శ్రీభాష్యకారా ౭నున్నైశ్రీగోష్ఠీ
ప్రణివారణమ్ । పూర్వార్థోల్లఘ్న కారుణ్యం సౌకర్యఞ్చైతి హేలవః ||
సంశయాదేరయోగశ్చ పూర్వాచారవిరుద్ధతా । ఉపాదేయతమత్వఞ్చ
జ్ఞోకే షోఢా ప్రదర్శ్యతే । చతుర్విధస్సన్ముదాయో ద్వివిధోనక్తు
రాదరః” సంశయాదినివృత్తిగ్రామిదం చరమశ్లోకవినరణ మిత్యుక్తిమ్;
తత్రతావద్యుత్పన్నం ప్రతిజ్ఞోకస్యాన్తబోధకత్వాత్, సంశయాద్య
యోగ ఇతి శబ్దాం శిష్యాచార్యసమ్ముదాయ ప్రదర్శనేనద్వేధా
పరిహరతి (ఇతినిత్యాదివాక్యద్వయేన). (ఇతిన్) చరమశ్లోక త్తిన్.
“ఇత్తే” ఇతిప్రసిద్ధిహేతుశ్చద్యోత్యతే, హిశబ్దవత్. అత్ర, “ఆపాతతః
ప్రతీతిస్సాన్యద్యుత్పన్నస్య౭త్రయద్యపి పరీక్షకప్రమానైవ భాష్యకా
రానునర్తనాత్” ఇత్యభిప్రాయః.

(ప్రయోజనేతి) అజ్ఞానసంశయ వివర్ధయ నివృత్తి రూప్రయోజనే త్యర్థః.
(చతుర్భిః) శ్రీభాష్యకారాను వర్తనాదిభిః. (వాక్యపట్టణతేతి) “ఇతిన్ అర్థమ్ కేత్తుక్కా
కాకవితి, నమ్మితాముమితి. నిష్క్రమ్యుత్పత్త్యనిష్ఠనాయితీ, సంసారకళిత, అప్పడి ఉప
దేశిత్తు ఇతి, మల్లుళ్య ప్రబద్ధిన్” ఇతి వాక్యపట్టణ తేత్యర్థః (సంశయాదేరితి)
“అర్థస్య” ఇతికేవః. (అయోగః) నివృత్తిః. “సంశయ వివర్ధయముఱ” ఇతి- సం
శయాదేరయోగః. (షోడ్షా మట్పు) కారణ. (వాక్యేతి) “ఇతిసర్థమ్” ఇత్యారభ్య,
“వేయిట్టరుగినార్ ఎమ్మెరుమానార్” ఇతి వర్ధస్తం వాక్యచతుష్టయే చతుర్విధ
సమ్పుదాయ ఉక్త ఇతిధ్యేయమ్. (ఆదర ఇతి) “అప్పడి ఉపదేశిత్తు” ఇత్యార
భ్య “అరుగిచ్చెయ్తతు ఇప్పిబన్మత్తిలే యిటే” ఇతివర్ధస్తవాక్య ద్వయే ద్వివిధో
నక్తురాదరః ఉక్త ఇతిధ్యేయమ్. (ప్రమా) శ్లోకార్థ యథావస్థితజ్ఞానమ్. (సముచ్చ
యఞ్చ ద్యోతయతితి) వాక్యమితికేవః.

నమ్మితాముమ్ ఇతి నర్థత్తినుడైయ గౌరవత్తైయుమ్, ఇతుక్కు
అధికారి ఇల్లామైయైయుమ్ పార్ త్తిత్తే ఇవరుడైయ ఆ స్తిక్యాఽఽదర

అథ “శ్రీభావ్యకారై రభినివేశాతిశయాత్ అష్టాదశకృత్వోగము
నేసి, పరమకారుణికై శ్రీగోష్ఠీపూర్ణమిత్రైః కిమితినన్వచిచారితమ్”
ఇతి శక్కాంపరిహరన్, పూర్వాచారవిరోధము త్తరత్ర పరిహర్తు
ముద్ధాటయన్, సంశయాదిసమ్భవం దృఢయతి (నమ్మితాముమిత్యా
దినా). “నమ్మి, తామ్” ఇతి పదద్వయేన అన్వర్థనామధేయ శాలితయా
పరమకారుణిక ఇతి శక్కాబీజం వ్యజ్యతే. “తాముమ్” ఇత్యపిశద్దేన,
“పలకాలిత్యాదేః, అరుమైప్పడు త్తి” ఇత్యస్తస్య యోగ్యతామ్, “ఎఱ్ఱు
ద్దరుళిల్లైయి” “అరుళిచ్చెయ్ తరుళిల్లైయి” ఇతి పూర్వోత్తరవాక్యార్థ
యోస్సముచ్చయశ్చ ద్యోతయతి.

(ఇతి నర్థత్తినుడైయ) ఇతి. అత్ర, “ఆవృణోతి వివృణోతి
వీక్షతే” ఇతి న్యా యోద్రష్టవ్యం. (ఇతుక్కి త్యాది) ఏతచ్చ షోఢావివరిష్యతి.
అత్ర, సర్వేషాం పురుషాణామ్ అనాదివాసనయా స్వప్రవృత్తిప్రయోజన
పరత్వాదితి భావం. తేషామత్యంత పరీక్షణాఽసామర్థ్యేన ఆపాతప్రతీతి
ప్రావణ్యాదితి చ భావం. (ఇతే) ఇతి పూర్వవత్. (ఇవరుడైయ) ఎమ్మేరు
మానారుడైయ. (ఆ స్తి క్యేతి) శాస్త్రోక్తమతమతిమాన్ - ఆ స్తిః.
ఆ స్తి క్యేన త్యపి ఆపాత ప్రతీతిప్రప్తిం వినా అనాదిసిద్ధస్వయత్న స్వఫల
వాసనయా, శ్లోకార్థ నిష్ఠాయామరుచిశ్చ వినా తదర్థాఽత్యంతబుధు
త్వా-అదరః. పరమాత్మనో నిర్దైతుకోపాయత్వాదిరూపాఽర్థగౌరవ
మాలోద్య, తదస్తీతిమతిః పరీక్షితా. ఉక్తిరీత్యా అధికారిదౌర్లభ్య

(ఆవృణోతి) - అత్ర. “కుక్షీన కఠినస్తనాస్తరే కాస్త దత్తకుబలా సఖ
క్షతమ్. ఆవృణోతి వివృణోతి వీక్షతేకృచ్ఛ” లభ్యమివ నిర్ధనోధనమ్” ఇతి శ్లోకో
ఽనుసంధేయః. (షోఢావివరిష్యతి) “నిష్కలప్త సత్వనిష్ఠనామ్” ఇత్యాదినా.

పరిక్షార్థమాశప్పలకాల్ నడస్తుతువశప్పణ్ణి, శూధరపుకొణ్ణు మాసాప
వాసమ్కొణ్ణు అరుమైప్పడుత్తి అరుళిచ్చెయ్తరుళిద్రీలు.

మూలోచ్చ ఆదరి పరిక్షిత ఇతిభావః. ఉపకోసలవిద్యా ప్రజాపతి
విద్యా కతవల్లిప్రభృతి ప్రసిద్ధాన్ “పరిక్ష్యవివిధోపాయైః” ఇత్యక్తాన్
నివర్తనోపాయానాహ (పలకాలిత్యాది). (నడస్తు) ఇత్యన్య (తువశ)
ఇత్యనేనా ౭న్వయః. “ప్రస్థాపనాని మ్లానిశ్చ శపథస్సముపోషణమ్ ।
శుశ్రూషాదికేశనశ్చ ప్రకృతేహేతుపశ్చకమ్”. మ్లాని-అత్ర బహు
కృత్వో గమనేపి, స్వాత్యంతాభిలషిత శ్లోకార్థోపదేశవృత్తిరేకశక్త్యా ౭తి
రేకజనితం దేహకార్యమ్.

(శూధరపుకొణ్ణిత్యాది) ఏ త త్ర కా రి శ్రీమద్గురుపరమ్పరా
ప్రభావేవ్యక్తః. (మాసాపవాసశ్లోణ్ణు) “సహవ్యాధినాలనశితుండధే”
ఇతివత్. (అరుమైప్పడుత్తి) గోబలీవర్ధన్యాయేన శుశ్రూషాదికం వివక్షి
తమ్. (అరుళిచ్చెయ్తరుళిద్రీలు) “శ్రితపాకంపచతి” ఇతివత్. ఏవం
శిష్యాచార్యాభ్యాం శిష్యశిక్షార్థం సంశయాద్యధీనజిజ్ఞాసాప్రకాశన పరి
క్షణాభ్యాం సంశయాదినమ్భవేన, “సంశయవిపర్యయమట అరుళిచ్చెయ్
కితార్” ఇత్యన్వయః.

అధపూర్వవాక్యోక్తాధికారిదౌర్లభ్యం ప్రపశ్చయన్, పూర్వా
చారవిరోధ శక్త్యాశ్చవ్యజ్ఞయన్, “తర్హిపూర్వాచార్యైః కిమితిచరమ
“ఆస్తికాగ్రేసరనాయ” ఇత్యనేన పట్ప్రకారేణ వివరిత్యతీ త్యర్థః. (అతిరేకః)
అతిశయః.

“శూధరపు”-శపథః. (వ్యాధినా) మనోవ్యాధినా (ఆసశితుమ్) ఉపవసితుమ్.
(గోబలీవర్ధతి)” “గావ ఆసీయన్తామ్, బలీవర్ధాస్తివస్తు” ఇత్యత్ర బలీవర్ధాసయన
స్యాపి గవాసయన్తా ర్భావేపి, బలీవర్ధశబ్దసాహిత్యాత్ తద్వ్యతిరిక్త గోవాచకత్వం
గోశబ్దస్య ఆగ్లేకృతమ్. సమగోబలీవర్ధన్యాయః. తస్మాదిత్యర్థః.

(పూర్వేతి) పూర్వాచారస్య - మున్తార్థ గోపనస్య, విరోధః - తత్ప్రకాశన

నిష్కృష్టసత్వనిష్ఠనాయ్, పరమాత్మనిరక్తనాయ్, అపరమాత్మనివై రాగ్యముడై యనాయ్, ప్రమాణపరతన్త్రనాయ్, భగవద్వైభ

శ్లోకార్థోననిబద్ధః” ఇతి శక్త్యాంపరిహరతి (నిష్కృష్టత్వాదివాక్యేన). (౧) “జాయమానం హిపురుషమ్” ఇత్యుక్తిరీత్యానిర్దేశక కటాక్షలబ్ధం మోక్షార్థచింతా హేతుభూతం లోకవిలక్షణంసత్వమ్ - నిష్కృష్టసత్వమ్. “తత్రనిష్ఠా-నిశ్చలస్థితిర్యస్యసః” ఇత్యర్థః. (౨) “పరమాత్మనియోరక్తః” ఇతివచనమ్ - పరమాత్మనీత్యాదినాస్మారితమ్. అత్ర అపురుషార్థమోక్షార్థి ప్రతిక్షేపార్థమాదిమమ్; అత్రోక్తాది నివృత్త్యర్థం ద్వితీయశ్చ విశేషణమ్. ప్రమాణస్వారస్యైవగతకైజ్జర్మరసికత్వమ్ - ప్రమాణేత్యాద్యర్థః.

ప్రమాణపారతన్త్ర్యనిష్ఠామాహ (భగవదిత్యాదినా). భగవచ్ఛబ్దేన వత్సయమాణ విప్రమాభిశయే హేతుర్వ్యజ్ఞతే. “దేవకీజత రేవాన

మిత్యర్థః. (జాయమానంహీతి) “యంపశ్యే స్మధుసూదనః | సాత్వికస్సతువిక్షేయస్సవై మోక్షార్థచింతకః” ఇతి శ్లోకశేషః. (పరమాత్మనీతి). “విరక్తోఽపరమాత్మని | సర్వేషణా వినిర్ముక్తస్సభైతం భోక్తురుర్హతి” ఇతి బృహస్పతి వచనశేషః. (అపురుషార్థమోక్షేతి) “నైయామికానాం పాపాణకల్పో మోక్షః; అదైవతినాం వాక్యజన్యజ్ఞానాత్ బ్రహ్మైదైవతజ్ఞానం మోక్షః” ఇత్యాదిరోధ్యః. (ఆదిమమ్) నిష్కృష్టసత్వనిష్ఠనాయిత్యాదిమమ్. (ఆర్థాదీతి) ఆర్థజ్ఞాన్వర్థార్థి వ్యావృత్త్యర్థమిత్యర్థః. (ద్వితీయశ్చైతి) పరమాత్మని రక్తనాయితీద్వితీయమ్; చకారాత్, “అపరమాత్మనివై రాగ్యముడైయనాయ్” ఇతితృతీయం విశేషణమిత్యర్థః.

(విప్రమః) విశ్వాసః. (హేతురీతి) భగవదిత్యత్ర - కల్యాణగుణాకరత్వం హేయ ప్రత్యనీకత్వశ్చ వివక్షితమ్; తద్రూపహేతు రిత్యర్థః. (దేవకీతి) అత్ర, (3) “తేషి తన్వయిన్ శ్రీర్, అత్తత్త్విన్ వత్తానాన్ తోన్వయ వచ్చుతన్” ఇతి,

(౧) భారమోక్షగర్భే. (౨) బార్హస్పత్యే (3) పెరి-తి-3-౬.

స్వీదరే విశ్వదర్శనమ్ । సాన్తిపనిసుతానీతిశ్చిలాస్త్రీత్వాదికం తథా ।
కరణాదిప్రదానస్య యాగపద్యేష్యనుగ్రహః । సదూర్వకోసలారోహ
ఇత్యాది రైవభవావిభాః”

(౧) “పన్నిరుతిక్లఢో వయిర్భిలోకౌఙ్ఠ పప్పాజ్ఞినాత్” ఇత్యాది గాధాఅభిప్రేతా.
(స్వీదరే ఇతి) (౨) “వై యమ్యుమ్ కణ్డాన్ పిత్తైవాయుశే” ఇత్యభిప్రేతమ్. (అనీ
తి) ఆనయనమ్. “శ్రీకృష్ణః పుత్రస్వగురుసుతానయనమకరోత్” ఇతి భాగవతకథా
అనుసంధేయా. అత్ర (౩) “ఓతువాన్ మైయు మువనియప్పిఆపు మునకు మున్
తన్దవన్దణనారుసన్ కాతలెన్మకన్ పుకలిడమ్ కాణేన్ కణ్డ నీ తరువాయెన్కెన్డు,
కోతివాన్మయినానునైవేణ్ణియ తున్దైముడిత్తవన్ శిలు వనైక్కొడుత్తాయ్”
ఇతిగాధా అభిప్రేతా. “శిలాస్త్రీత్వాదికమ్” ఇతిపాఠః. అత్రశిలా అశుల్యాదభవ
దితికథా అనుసంధేయా; తథోక్తమ్-అధ్యాత్మ రామాయణే-బాలకాండే, పంచమసర్గే
(౪) “దుష్టాన్ హల్యాం వేపమానాం ప్రాజ్ఞలింగౌతమోబ్రవీత్ । దుష్టేత్వంతిష్ఠ
దుర్వృత్తే శిలామయ్యాశ్రమేమమ” ఇతి. తత్రైవ; - “ఇత్యుక్త్వా రాఘవం
హస్తే గృహీత్వా మునిపుంగవః । దర్శయామాస చాఽహల్యాముగ్రేణ తపసాన్వితామ్ ।
రామశ్శిలాంపదాస్సృష్టాన్ తాఞ్చాఽపశ్యత్ప్రపాదనామ్ । ననామ రాఘవోఽహల్యాం
రామోహమితిచాబ్రవీత్.” “శిలాస్త్రుత్వాదికమ్” ఇతిపాఠే - శిలాస్త్రుత్వమ్ -
గోవర్ధనాస్త్రత్వమ్. “వర్షధారావతనే తన్నిరాసార్థం శ్రీకృష్ణః గోవర్ధన పర్వతో
ద్ధారణమకరోత్” ఇతి భాగవతకథా అనుసంధేయా. (౫) “కల్లెడుత్తుక్కలోమరి
కాత్తాయ్” ఇత్యభిప్రేతమ్. ఆదిశబ్దేన తృణాస్త్రత్వాది వివక్షితమ్. (కరణేతి)
చక్షురాదికరణేత్యర్థః. (యాగపద్యే) సృష్టికాల యాగపద్యే. అత్ర (౬) “సు
న్నీర్ జాలమ్వడైత్త వెమ్మతోవణ్ణనై” ఇత్యాదిక మభిప్రేతమ్. (సహార్యేతి).
అత్ర, (౭) “సహర్వ మభజన్త హిజన్త వస్తామ్” (౮) “పుల్లెఱుమ్మతి యెన్ఱిన్ఱియే

(౧) పెరి-తి-౩-౨-౮. (౨) పెరి-తి-౧-౨-౬. (౩) తి-మొ-గి-౮-౭.

(౪) అధ్యా-రా-బా-గి. (౫) తిరునె-౧౩. (౬) తి-వాయ్-౩-౨-౧.

(౭) పర-స్త-౬౯. (౮) తి-వాయ్-౭-గి-౧.

సమ్ శ్రుతమానాల్ ఇతు ఉపపన్న మేన్నుమ్బడియాన విస్రమ్భ బాహు

(శ్రుతమానాల్) (౧) “కాక్తై వాయులుమ్” ఇత్యాదిరీత్యా
యతః కుతశ్చిచ్ఛవణమాత్రం విస్రమ్భ బాహుశ్యనిమిత్తమితిభావః.
“శ్రుతమానాల్” ఇత్యుత్తరతాన్వేతి. (౨) “వక్తాశ్రోతాచ దుర్ల
భః” ఇతిభావః. అనుపపత్తి ప్రతిసన్ధానాభావమాత్రంవిని శ్రుతస్య
ఉపపత్త్యవన్యాసో విస్రమ్భాతిశయ మాచక ఇతిభావః.

(విస్రమ్భేతి) (౩) “మస్త్రేతీర్థేద్విజేదై వే-విశ్వానఃఫలదాయః.”
అత్ర, (౪) “సారాసారవివేకజ్ఞా గరియాంసో విమత్సరాః! ప్రమాణ
తన్త్రాస్సస్తి కృతో వేదార్థసజ్జహః” ఇతి శ్రీమద్వేదార్థసజ్జహ
చరమశ్లోకోఽనుసన్ధేయః. అత్ర ఆద్యేనవిశేషణేన-“సారాసార వివేక

సత్త్వాలకుల్యత్తనన్ నామకనార్పెద్ది నాట్టుశే” (౫) “ఆస్తు శరాశరక్షై
వైకుంఠేత్తేదీ” శ్రీపాద్మపురాణే - మాఘమాహాత్యై, వింశేఽధ్యాయే- (౬) “స్థాప
యంశ్చతురో వర్ణాన్ స్వేస్వేవర్తనిరాఘవః। ఏకాదశ సహస్రాణాం వర్ణాణాం
పాలయన్ ప్రజాః। రాజవంశాన్ శతగుణాన్ స్థాపయిత్వా దివంగతః। తీర్థపాషాణ
కాశ్యేభ్యో ఋతేశుష్కభ్య ఏవచ। అన్యాన్ సర్వాన్ జీవయంతాన్ సరయాం
త్యక్తవర్షణః। స్వర్గేలోకే స్థాపయిత్వా స్వంధామ ప్రాపసోఽచ్యుతః” ఇత్యా
ద్యభిప్రేతమ్.

(కాక్తై వాయులుమితి) (౧) “కట్టురైకొల్వోర్ కారణా! కరుళకొడి
యానే!” ఇతిశేషః. (వక్తాశ్రోతేతి) శ్రీరామాయణే ఆరణ్యకాండే - రావణం ప్రతి
మరీచః - (౨) “సులభాః పురుషారాజన్ సతతం ప్రియవాదినః” అప్రియస్యతు
పథ్యస్యవక్తా శ్రోతాచదుర్లభః” ఇతి. “అప్రియస్యవక్తా, పథ్యస్య శ్రోతాచదుర్ల
భః” ఇత్యన్వయః. “ఆనాల్” ఇత్యుక్తత్వేన, “వక్తా శ్రోతాచదుర్లభః” ఇతి -
చార్లభ్యం ద్యోత్యతే ఇతిభావః.

(చరమశ్లోకః). అస్త్యశ్లోకః. (ఆద్యేన విశేషణేన) నిమగ్నస్త సత్వేతి

(౧) పెరి-తి-గి-౧-౧.

(౨) రా-ఆ-౩౭-౨.

(౩)

(౪) వేదార్థసజ్జహ.

(౫) పెరు-తి-౧౦-౧౦.

(౬) పాద్యే-౨౦-

శ్యముడై యనాయ్, ఆ స్తికాఽగ్రేసరనాయ్, ఇరుప్పానొరువనుజ్ఞాకిల్, జ్ఞాం” ఇతిఫలితమ్; (౧) “సత్వాత్సజ్ఞాయతేజ్ఞానమ్” ఇత్యుక్తేః. ద్వితీయేన-“గరీయాంసః” ఇత్యుక్తిముక్తిమ్; (౨) “సచ పూజ్యో యథా హ్యహమ్” ఇత్యుక్తేః. తృతీయేన-“విమత్సరాః” ఇతి ఫలితమ్. చతుర్థపశ్చమాభ్యామ్-ప్రమాణతన్త్రాఇత్యుక్తే ఫలితే ఇత్యనుసంధేయమ్.

వేదాన్తశ్రవణాఽధికారాదపి అధికమధికారమాహ (ఆ స్తికేతి). “స్వప్రవర్తిత సకలశాస్త్రమర్యాదోల్లంఘ్యేన నిరంకుశ స్వతన్త్రభగవాన్నిరేహతుక కటాక్షేణ కేవల స్వార్థతయా కశ్చిదన్గీకరోతి” ఇత్యుక్తే తత్రదృఢాధ్యవసాయవాన్-ఆ స్తికాఽగ్రేసరః. (ఒరువనుజ్ఞాకిల్) (౩) “కశ్చిన్మాంవేత్తితత్వతః” (౪) “సుదుర్లభః” (౫) “ఉభీరేల్” ఇత్యాదిక మత్రాఽనుసంధేయమ్.

విశేషణేన. (ద్వితీయేన) పరమాత్మనీతి విశేషణేన. (తృతీయేన) అపరమాత్మ నీతి విశేషణేన. (విమత్సరా ఇతీతి) మత్సరస్య విషయప్రావణ్య జ్యోత్వాదితిభావః. (చతుర్థేతి) ప్రమాణపరేతి విశేషణేనేత్యర్థః. (పశ్చమేతి) భగవద్వైభవమ్ శ్రుతమానా లిత్యాది విశేషణేనేత్యర్థః.

(కశ్చిదితి) గీతాయాం సప్తమాధ్యాయే; — “మనుష్యాణాం సహస్రేషు కశ్చిద్యతతి సిద్ధయే । యతతామపి సిద్ధానాం కశ్చిన్మాంవేత్తి తత్వతః” ఇతి. అస్య గీతార్థ సంగ్రహవ్యాఖ్యా;—“మనుష్యాణామ్ - అధికారిణామ్, సహస్రేషుమధ్యే కశ్చిదేవ, సిద్ధయే-ఫలసిద్ధిపర్యంతమ్, యతతే-యత్సంకరోతి; యతతామ్ - తథాయత్సంకుర్వతామపి, సహస్రేషుమధ్యే కశ్చిదేవ, వేత్తి - జానాతి; సిద్ధానామ్ - మద్విషయజ్ఞానపతామ్, సహస్రేషు, కశ్చిదేవమామ్, తత్వతః-యథావత్ వేత్తిఇతి.” (సుదుర్లభఇతి) గీతాయాం తత్రోప;—“బహూనాం జన్మనామస్తే జ్ఞానవాన్మాం ప్రపద్యతే । వాసుదేవ స్సర్వమితి సమహత్తా సుదుర్లభః” ఇతి. అస్యగీతార్థ సంగ్రహవ్యాఖ్యా;—“బహూనామ్ - భూయసామ్, జన్మనామ్ - పుణ్యజన్మనామ్, అస్తే-అవసానే, జ్ఞాన

(౧) గీ-౧౪-౧౭.

(౨)

(౩) గీ-౭-౩.

(౪) గీ-౭-౧౯.

(౫) తిరుప్పల్లా-౩.

అవన్ ఇశ్లోకార్థ శ్రవణానుష్ఠానత్తుక్కు అధికారి.

ఆకై యాల్ అధికారి దార్లభ్యత్తాలుమ్, అర్థగౌరవత్తాలుమ్, ఇత్తైవెలియిడాతే మత్తైత్తుక్కుణ్ణుపోన్దార్ కళ్ - ఎమ్మెరుమానారుక్కు.

(ఇశ్లోకార్థశ్రవణానుష్ఠానత్తుక్కు) “శ్రవణాచ్చ అనుష్ఠానాచ్చ” ఇతి సమాహారైకవద్యావసి; శరణవరణశోకనివృత్త్యో రనుష్ఠానస్మేతర్థః. అత్ర అనుష్ఠానం యథాయోగ్యం ద్రష్టవ్యమ్. అత్ర, “ఆద్యవిశేషణపఞ్చకం శ్రవణాధికారి; చరమమ్ అనుష్ఠానాధికారి” ఇత్యవధేయమ్. “అధికారి; ఆకై యాల్” ఇతి (అధికారి దార్లభ్యత్తాలుమ్) ఇత్యత్ర హేతుః. అనన్తర హేతుద్వయమ్ “పోన్దార్ కళ్” ఇత్యత్ర. (వెలియిడాతే మత్తైత్తుక్కుణ్ణు) మత్తైత్తుత్తు వెలియిడాతే మత్తైత్తుక్కుణ్ణు; అతోన పున

వాన్ - ముచ్చేపత్తైకరూపజ్ఞాన సమ్మనో భూత్వా, సర్వమ్ - ప్రాప్యం ప్రాపకం ఆస్యచ్చ మనీషితం సర్వమపి, వాసుదేవ ఏవేతి మాంప్రపద్యతే - భజతే; సమహత్తా, సుదుర్లభ ఇతి - ఆత్యస్తదుర్లభ ఇతి. (ఉభీరేలితి) “వాహ్లా వట్టు నిస్తిరుభీరేల్” ఇతి గాధావివక్షతా.

(శరవరణేతి) - అధికారి విశేషణతయా శరణవరణకరణం శోకకారణ నివృత్త్యనుష్ఠాన మిత్యభిప్రేతమ్. స్వస్వత్వభ్రమశ్శోకకారణమ్. (యథాయోగ్యమితి) (౧) “ఎత్తినాలిడర్ క్కుడల్ కిడత్తి యేత్తై నెజ్జామే” ఇత్యుక్తరీత్యా భగవానేవ ముక్తి ప్రతిబంధక నివృత్తిం కరోతి; మయానశోకః కార్యఇతి, స్వస్వత్వభ్రమాదికం వినివర్త్య నిర్భరత్వానుసంధానమిత్యాదికం బోధ్యమ్. (విశేషణపఞ్చకమ్) నిష్క్లంష్ట సత్వనాయిత్యాదికమ్. (అధికారి ఇతి) అత్ర ప్రాధాన్యం ముఖ్యతా మవలంబ్య అధికారి విభాగ ఇతి మన్తవ్యమ్. (చరమమితి) “ఆత్తికై గ్రే సర నాయ్” ఇతి విశేషణమిత్యబోధ్యమ్. (హేతుద్వయమ్) అధికారి దార్లభ్యమ్, అర్థగౌరవమితి హేతుద్వయమ్. (పునరుక్తిరితి) “వెలియిడాతే, మత్తైత్తుక్కుణ్ణు” ఇతిపదయో సమానార్థకత్వేన పునరుక్తి రితిభావః.

మున్నుభార్గవ్. సంసారికశ్చ దుర్గతికణ్ణ పౌఱుక్కుమాట్టాతపషి కృపై కరై
రుక్తిః. “భవతుపూర్వాచారై ర్యగోపనమ్; తతఃప్రకృతేకిమాయాతమ్”
ఇతిశజ్జామ్, “తిరి కథంపూర్వాచారోల్లెజ్జ నేనలోకాచారై ర్నిబధ
నంకృతమ్” ఇతిశజ్జాచ్చపరిహరతి (సంసారికభిత్వాదివాక్యేన).

(కృపై కరై పురణ్ణిరుక్తైయాలే) ఇతి తత్ప్రకారశ్చ-శ పఞ్లోజ్జనం
స్వానధానుమతిరిత్యాది రూపేణప్రసిద్ధః. అనుగృహీతశ్చ శ్రీశుద్ధసత్వ
గురుచరణాఽభిధానైః ద్రావిడాగమదేశికైః శ్రీభాష్యకారస్తవే;—
“చరణయుగళవృత్త్యా శారదావీరగత్యా భువనవిదితకాఞ్చీపూర్ణనిత్యా

(శ్రీశుద్ధసత్వేతి) “వరస్థవమ్ పెరుమాళనై” ఇతి ద్రావిడనామక పశ్చ
రత్నసమాఖ్యాది మభూత మశికమల ధురీణవరద రాజదేశిక మూరైః, “శుద్ధసత్వ
మణ్ణన్” ఇతి ద్రావిడనామకైః. అత్ర అణ్ణ నరుచ్చియ్తవడి; “ఇవరుక్కు
శుద్ధసత్వమ్” ఎన్నిఱ తిరునామమ్ యథార్థమాయిత్రు. నమక్కుప్పొర నల్లవార్తై
శొల్లిప్పొరువర్, ఇవరుడైయ శృదయాసుసారి యావత్కాన్యమ్ ఘటిత్తతు; ఇని
ఒరుకుత్తైవుమిలై యెన్ఱు” ఇతి-యతీర్ష్టప్రవణ ప్రభావ శ్రీసూక్తి రసుసన్ధేయా.
(ద్రావిడాగమ దేశికైరితి) ‘తిరువాయ్మొళి యాచార్యర్” ఇతి ద్రావిడాభి
ధానైః, నిజపితృగురుచరణ దత్తనామకరణకాలిక “వేడ్డత్తుత్తైవర్” ఇతి ద్రా
విడనామకైః-శ్రీవేడ్కటాచార్య వర్త్యః. “శ్రీశుద్ధసత్వాచార్యః” ఇతి, “ద్రావి
డాగమ దేశికః” ఇత్యేతన్నామద్వయం శ్రీమద్వరవరమనివర్య స్వామికృపాలభిష్”
ఇతి ఐతిహ్యమనుసన్ధేయమ్. అత్ర-“శుద్ధసత్వ మణ్ణమడైయ వ్యాఖ్యాన చాతుర్యతై
క్కణ్ణ పొర ఉకన్దరుళి, అవరుక్కు ‘తిరువాయ్మొళి యాచార్యర్” ఎన్ఱు తిరు
నామమ్కాల్మీ, భగవద్విషయ సంహాసనత్తిలే అభిషేకమ్ శెయ్తరుళినాన్” ఇతి
యతీర్ష్ట) ప్రవణప్రభావ శ్రీసూక్తిరసుసన్ధేయా.

(చరణేతి) (చరణయుగళ వృత్త్యా) తత్రతత్ర పాదచారణ. (శారదావీరమ్)
బొత్తర సరస్వదీపికమ్. (కాఞ్చీపూర్ణః). “తిరుకచ్చినమ్మి” ఇతి ద్రావిడనామ

నువృత్త్యా । శుభగురుశపథశ్చస్తేవైర ముల్లజ్యసూక్త్యాక్షితిమవితు
తప్తాతేకేయ మార్తానకమ్పా”.

కృపాస్వరూపమాహ (సంస రికళిలి). (మాట్టాతపడి) మాట్టా
తిపడియాన. వక్ష్యమాణ క్రియావిశేషణత్యై, “దయాహినామ స్వార్థ
నిరపేక్షా పరదుఃఖానసహిష్ణుతా” ఇతిశ్రీభాష్యకృత్సూక్తివిరోధాత్.

కాచార్యవర్యః. (గురుః) శ్రీగోష్ఠీపూజార్యవర్యః. (శవధముల్లజ్యైతి). ““తిరు
క్కోటియూర్నమ్మి” ఇతి ద్రావిడనామక శ్రీగోష్ఠీ పూజాసూరిః - శ్రీరామానుజా
త్యాయ ‘త్వయా చరమశ్లోకార్థ గోపసంకర్తవ్యమ్’ ఇతి శవధముకరోత్. శ్రీ రా
మానుజార్య వర్యః ‘అచార్యాణ్ణా ౭తిలక్ష్మ నే ఏకస్య స్వస్య నరకవాసో భూయాత్.
విషమద్రాగ్ధ శ్రవణేన సర్వజీవోజ్జీవనం జాయతే, తదేవ ముఖ్యమ్’ ఇతి సర్వేభ్య ఉపది
శేః” ఇత్యైతివ్య కుమసస్థేయమ్. అత్ర రామానుజార్య దివ్యవరితేః - “తిరుక్కోటి
యూర్నమ్మి వేలియిట్టపడి ఎడ్లనేమెన్నిల్; ‘తామ్ అరుళిచ్చెయ్త త ష్టత్తై ప్రకాశిప్పి
యూతే’ ఎన్ఱు ఆన్ఱెయిరువెత్తుక్కొన్ఱు అరుళిచ్చెయ్య, అన్ఱుత్తై ధూళిదాసమక
ఎల్లార్కు మరుళిచ్చెయ్య ఇత్తై నమ్మిక్కిట్టరుళి, ఉడైయవరై అత్తై నరుళి ‘ఇన్ఱుత్తై
ఒరువర్కుమ్ శొల్లాలే యెన్ఱన్ఱో నామ్ శొన్నోమ్; అప్పడియరుక్క, నీర్ అవేకమ్
వేరుక్కు ఎన్నినైత్తు వొన్నీర్’ ఎన్న; ఉడైయవరుమ్ - ‘అవకోకల్లారుమ్ దేవ
తీరుడైయ అభిరుససమ్మనమ్ పెన్ఱోలు ఉజ్జీవిప్పర్కళెన్ఱు దేవరీర్ తిరువడికళై
మున్ఱిట్టక్కొన్ఱు శొన్నేన్’ ఎన్న; ‘వేతారువర్కుమ్ శొల్లాలేయెన్ఱు శూరపు
కొన్ఱు నామ్ శొన్నోమ్, అప్పడియరుక్క, నమ్మై మీలివొన్నతుక్కు ఫలమేతు’
ఎన్న; ఉడైయవరుమ్ ‘నరకమేళలమ్’ ఎన్న; ‘అప్పడి అత్తిరున్ఱుమ్ శొల్లవానేన్’
ఎన్న; ‘అడియేనిరువనుమన్ఱో నరకమ్ పుకుకితేన్, ఇవాన్ఱుకోటికళెన్ఱు ఉజ్జీవి
కుమ్మే’ ఎన్న; నమ్మియుమ్ పార ఉకన్ఱరుళి, ‘అవరో నీర్’ ఎన్ఱు ఎడుత్తుక్కోటి
కొన్ఱు తమ్మడైయకుమారరై తెన్ఱాన్ఱురైయుమ్ ఉడైయవరై తిరువడికళితే అత్ర
యిప్పికైయాల్” ఇత్యాది సూక్తిరసుసస్థేయా.

(మాట్టాతపడియాన) పొరుక్కమాట్టాతపడియాన. (వక్ష్యైతి) “కరైపురణ్ణు”
ఇతి, వక్ష్యమాణేత్యర్థః. (విరోధాచితి) “మాట్టాతపడియాన” ఇతి కృపా విశేషణత్వా

పురణ్ణిరుక్తైకాయాలే, అర్థతిన్ శీర్మేపారాతే అనర్థతైయేపార్తు
వెళియిట్టరుళినార్ ఎమ్మెరుమానార్.

(అనర్థతైయేపార్తు) వైముఖ్యాదిక మనాలోక్యేత్యర్థం; అనర్థదర్శనం
కృపాయా హేతుః. అర్థగౌరవ వైముఖ్యాద్యనాలోకనేహేతుః, (కరై
పురణ్ణిరుక్తైకాయాలే) ఇతి. (వెళియిట్టరుళినార్) ఇతి; “మన్త్రంయత్నేన
గోపయేత్” ఇత్యుక్తార్థస్య (౧) “అనుశంస్యంపరోధర్మః” ఇత్యుక్త
మానుశంస్య మవవాద ఇతిభావః.

“యద్యప్య పారకారుణ్యం పూర్వాచార్యేష్వపిస్థితమ్ | భవన్యద
వతారస్తు జ్ఞాత్వాస్తైస్తదుపేక్షితమ్” ఇతిభావః. తతోవిప్రకృతేకిమా

౭నన్లేకారే “దుఃఖ నిరాచీర్వాకృపా” ఇతి కృపాలక్షణాన్తర మున్ముద్ధంభవతి,
అతోవిరోధఇతిభావః. ఆత్ర శ్రీవచనభూషణే; “కర్మఫలమెన్ద్రాతల్, కృపాఫలమెన్ద్రా
తల్” ఇత్యత్రకృపాశబ్దః-అనుగ్రహపరః. అస్యథా అభిసంధి విరామమాత్రస్య కృపా
పిషయత్వ ప్రతిపాదక భావ్య విరోధాదిత్యనుసంధేయమ్ (అనుశంస్యమితి) శ్రీరా
మాయణే సుష్టరకాణ్డే - అష్టత్రింశత్సర్గే - (౧) “త్వయానాథపతి నాథ హ్యనాథ
పహిద్యత్యతే | అనుశంస్యం పరోధర్మస్త్యత్త వివమయాశ్రుతమ్” ఇతి.

(యద్యపితి) (భవిష్యదవతారమ్) శ్రీభూతపుర్యా మవతరిష్యచ్ఛ్రిమద్రామా
నుజార్యావతారమ్. తామ్రపర్ణి నదీతీరస్థ శ్రీనగర్యాం శ్రీమచ్ఛతారిగురవః, శ్రీతా
మ్రపర్ణి తీర్థజన్మోపాదాన ద్రవ్యేణ స్వీయదివ్యార్చాం ప్రతితిష్ఠాపయిషవే శ్రీమధుర
కవి గురవే, “శ్రీతామ్రపర్ణి తీర్థం కటాహే ఆపూర్వతాపయ, తత్ర ఆహం ఆశిల్వి కర్ష
స్పర్శం స్వయమావిర్భవిష్యామి” ఇత్యాజ్ఞిప్య, తథా సప్తరాత్రం తప్తేకటాహాత్తిర్థ
ప్రథమతః తద్ద్రవ్యేణ అజ్ఞాల్లిబద్ధ త్రిదణ్డసహిత భవిష్యద్రామానుజార్యా ౭ ర్చా రూ
పేణ స్వస్వరూపం ప్రకాశయామానుః. తద్భవిష్య దాచార్యార్చావిగ్రహ శ్రీరా
మానుజాచార్యః తన్నగర్యామేవ శ్రీశైల నాథార్య పరికల్పితేరామానుజ చతుర్వేది
మగ్గలనామకస్థానేభాసతే; సః అపరః భవిష్యదాచార్యవిగ్రహః, పునః స్వీయ

దివ్యార్చదిర్గుడు మధురకవిప్రార్థితాశ్శ్రీపరాజుశ్రీమం సయః తామ్రపరి
దివ్యతీర్థ ద్రవ్యేణ జ్ఞానముద్రాసహిత శ్రీ మహాభరణాగ్రాహణ స్వస్వరూప
మదర్శనం; శ్రీ సగర్యాఖ్యమరుకామ్రార్యా శ్రీమధురకవి ప్రతిష్ఠిత శ్రీకారి
మామనూమదివ్యార్చనతారస్సర్వజనానాం జ్ఞానద్రవ్యశక్తికోపమునివర్యం ఇదానీ
మపిప్రకాశతే; ఇదమైతిహ్యం శ్రీసగర్యాం చిరోపాసితసద్వృధావదన్తి.

“శ్రీశతకోపమునిః శ్రీమన్నాథమునయే (౧) ‘కలియుమ్ కెడుమ్ కణ్ణుకో
మిన్’ ఇతి గాథోపదేశకాలే శ్రీ భవిష్యద్రామానుజాచార్య విగ్రహం ప్రదదా.
సః, ఆచర్య భవిష్యదాచార్య విగ్రహః; తద్భవిష్యదాచార్య విగ్రహశ్రీ రామాను
జార్యః శ్రీరక్తస్థలే శ్రీవరమమునివర్యసన్నిధౌ అద్యాపి సముల్లసతీత పూర్వా
చార్యా వదన్తి” ఇతిశ్లేయమ్. అత్ర - యాదవగిరిమాహాత్మ్యే, “అనన్తః ప్రథమం
రూపం లక్ష్మణస్తు తతః పరమ్ బలభద్రస్త్రుతీయస్తు కళాకల్పిద్భవిష్యతి” ఇతి.
శ్రీపాచ్చరాత్రే ఈశ్వరసంహితాయామ్, యాదవాచలమాహాత్మ్యే నామకవింశా
ధ్యాయే, బలభద్రం ప్రతి శ్రీనారాయణః—“అస్తితేవిమలాభక్త్యయి యాదవ
సద్దనః ప్రథమం శేషరూపామే కైక్యర్య మకరోద్భవాన్ తతస్తు లక్ష్మణోభూత్వా
మామారాధితవానిహ ఇదానీమపిమాయస్తుం బలభద్రత్వమర్హన్ కలావపీయగే
భూయః కశ్చిద్భూత్వాద్విజ్ఞోత్తమః నానావిదైర్భగజాలైరర్చనం మేకరిష్యసి.
ఇత్యుక్తోదేవదేవేన బలభద్రః ప్రహృష్టః పూజయామాస విధివద్భగర్షానా
విదైర్హరమ్” ఇతి, రామానుజార్య దివ్యచరితాయామ్.

“ఇని సమ్యక్సార్వే పెయిట్టపడి యెట్టేనేమిన్నిల్; ‘లోకతైత్తిరుత్తువతాక
ఎప్పెరుమానోడే మాతటి (౨) ‘నిన్ కణ్ వేత్తైయ్యెప్పివప్పే’ ఎన్ఱు ఏటి.
ట్టుక్కొన్ఱవర్ తామే, (౩) ‘ఏపావమ్ పరమే’ ఎన్ఱున్ఱేత్తు, (౪) ‘అకలిడత్తై
యారాయ్నతుతిరుత్తలావతే’ ఎన్ఱు ‘ఈశ్వరన్ అనతరత్తుతిరుత్తవాన్ఱాతి దేశత్తై
నామోతిరుత్తువోమ్’ ఎన్ఱు, (౫) ‘యాను పెన్ నెన్ఱు మిన్ఱైన్ఱొన్ఱొమ్’
ఎన్ఱు తాముమ్ తిరువుళ్ళముమేయాయ్, భూలభవిష్యద్వర్తమాన మత్యేవరాన్ఱై
యాలే (౧) ‘కలియుమ్ కెడుమ్ కణ్ణుకోన్ఱిన్’ ఎన్ఱు ఉదైయవర్ తిరువవ

(౧) తి-వాయ్-గి-౨-౧. (౨) తిరుమ-F౬. (౩) తి-వాయ్-౨-౨-౨.

(౪) పెరియతిరువ-౨-గి. (౫) పెరియతిరువ-౨-౬.

అప్పుడి ఉపదేశస్తువిశుకీమిత్రమిక్ష్టే, ఇవ్వరత్తై ఎల్లారు

యాతమితి శక్కామ్, “త్వ శ్రీభావ్యకారనిష్ఠావా కిమితి లోకా
చార్యైర్నాశితా” ఇతి శక్కాచ్చపరిహరన్, “యదర్థప్రతిపాదనార్థం
పూర్వాచార్యైర్గోపనం శ్రీభావ్యకారైః ప్రకాశనశ్చక్రితమ్” ఇతి
పూర్వస్థిన్వాక్యద్వయే నిర్విఘ్నతంత్రప్రకృతార్థమాహ (అప్పడియిత్యాది
వాక్యేన). సచార్థః - పూర్వాచార్యతీర్ణిపరమకారుణ్యరూప
హేతుః. (అప్పడి) శ్రీభావ్యకారిత్యా. (విశుకీమిత్రమ్)
మాత్రశబ్దేననిబంధనం వ్యావర్త్యతే. అత్ర “రచయిష్యేతినుగమారి
రహస్యత్రయటిప్పణీమ్” ఇతితద్వాక్యకృతౌయతోయతిరాజేననాదృతః”
ఇతిస్వావతారరహస్యమభిప్రేతమ్.

(ఇవ్వరత్తై) “అర్థగౌరవత్తైయమ్, అర్థత్తిన్ శీర్త్తై” ఇతిపూర్వోక్త
సారతమార్థత్తై. (ఎల్లారుమ్) పిన్నభారుమ్. “పిన్నవరుమ్” ఇతివత్.

తారత్తై సూచిప్పిత్తరుళకైయాలే” ఇతి, గురుపరమ్పరా ప్రభావేః -- “అభ్యాస
రుమ్ అతిప్రీతియుడన్ సర్వేశ్వరన్ తమక్కు మయర్వట మతిసలమరుగినా
ప్పాలే నాధమునికకుక్కు - ‘దివ్యం దదామితచక్షుః’ ఎన్గిటవడియే దివ్యజ్ఞాన
చక్షునై ప్రసాదిత్తరుళి, రహస్యత్రయార్థత్తైయమ్, తిరువాడుమ్మొమ్మైయమ్
మల్లముళ్ళనాలాయర్ ప్రబంధగ్రంథైయమ్ సకల దర్శనతాత్పర్యగ్రంథైయమ్, అష్టాక్ష
యోః రహస్యత్తైయమ్, భగవద్రామానుజ భవిష్యదాచార్య విగ్రహత్తైయమ్ ప్రసా
దిత్తరుళినార్” ఇత్యాదిక మనుసంధేయమ్.

(తైః) పూర్వాచార్యైః. (తత్) మస్తప్రకాశనమ్. (వాక్యద్వయే)
“నిమ్మలప్ప సత్వనిష్ఠనాయ్” ఇతి, “సంసారికశ్ దుర్గతికణ్ణు” ఇతి వాక్యద్వయే.
(సచార్థఇతి) యదర్థ ఇతివాక్యవివరణమ్-సచార్థ ఇతి. (రచయిష్యే)ఇతి. (తద్వాక్య
కృతౌ) రహస్యవ్యాఖ్యానే. (స్వావతారేతి) (స్వస్య) శ్రీరామానుజాచార్యస్య.
శ్రీవరపరమునివర్యః శ్రీరామానుజాచార్యావతారభూత ఇతిరహస్యమిత్యర్థః.

(శీర్త్తైయితి) శీర్తైపారాతే ఇత్యర్థః. (పిన్నవరుమితి) శీర్తైఇత్యర్థః

మఱిను ఉజ్జీవిక్రవేణుమెన్నుమ్ పరమపువై యాలేయితే, ఇనుతన్నై పల
ప్రబన్దజళిలుమ్ సజ్గహవిస్తరరూపేణ ఇనరుళిచ్చెయ్ తతు. ముద్రు
(ఉజ్జీవిక్రవేణుమెన్నుమ్ పరమపువై) కారణే-కార్యా-భేదోపచారః.
పారమ్యమ్-ఉపదేశార్థకృపామపేక్ష్య నిబన్ధనార్థకృపాయా ఆధ్యైమ్.
(కృపైయాలేయితే) ఇతిపూర్వవత్. (ఇనుతన్నై) ఇన్వర్తః (పల
ప్రబన్దజళిలుమ్) “శ్రీయః పతిష్పడి, యదృచ్చికష్పడి, పున్ద్రపడి,
తనితిరుమస్త్రమ్, తనిద్వయమ్, తనిచరమమ్” ఏతేషుషట్సు. ఏక
విషయే నానాప్రబన్ధ నిర్మాణనిబన్ధనమూహా (సజ్గహేతి). ఏతచ్చ
మూలమస్త్ర ప్రకరణోపాన్యతే ప్రపశ్చితమ్. (ఇనరుళిచ్చెయ్ తతు)
చిత్తసన్నిధానాల్లోకాచార్య ఇత్యర్థః. “నిత్యసంనారియాయ్ పోన్ద
ఇనరై” ఇతివత్. “అరుళిచ్చెయ్ తతు; ఇష్పడి అరుళిచ్చెయ్ కై
యాలే, సంశయవిపర్యయమట అరుళిచ్చెయ్ కితార్” ఇత్యన్వయః.

తర్హితైరే వాఽస్యగతార్థత్వాదితిశబ్దాయాం చతుర్థం హేతు
మాహ (మద్రుళ్యవిత్వాదినా న్యక్షేనవాక్యేన). (మద్రుళ్య)

(౧) “సిన్నవరుమ్ కఱ్ఱ ఉపదేశమాన్ పేళుకన్తెన్” ఇతి గాథాఽనుసంధేయా.
(ఉపచార ఇతి) “ఉజ్జీవిక్రవేణుమెన్ను మువద్రై యుణ్ణువణ్ణుంక కృపై” ఇతి
కృపాయాం కార్యా-భేదోపచార ఇత్యర్థః. (పూర్వవత్). ప్రసిద్ధిః, హేతుశ్చ
ద్యోత్యత ఇత్యర్థః. (ఏతచ్చ) సజ్గహ విస్తరరూపేణ నిర్మాణనిబన్ధనశ్చ. (ఉపా
ధాతే) ఇతి. “మున్నే రహస్యత్రయ విషయమాక మూన్తు ప్రబన్ధమిట్టరుళి యిరుక్క
చ్చెయ్ తేయుమ్” ఇత్యాది వాక్యేన ప్రతిపాదిత మితిభావః.

(తైః) - పట్నీబన్ధే. (అస్య) రహస్యత్రయ వివరణస్య. (గతార్థత్వమ్)
ఉత్తప్రాయత్వమ్. (హేతుమితి) సౌకర్యరూపహేతు మిత్యర్థః.

ఇతి ద్వితీయవాద కఠినపదవిశిశా.

ముఖ్యప్రబంధశైల్యావధానై యమోల్బస్థి క్కే, స్త్రీ బాలర్ కళుక్కుమ్
అధికరిక్కులామ్బుడితెలియ అయశిచ్చెయితతు ఇప్రుబన్ త్తిలేయితే.

ఇతిల్ ప్రథమత్తిలే ఇన్న్ శ్లోకార్థత్తిన్దాయ గౌరవన్, ఎల్లా
పూర్వోక్తేషు. (ఎల్లానన్ద్రేలుమ్) స్వపూర్వోక్తేషు. (స్త్రీ బాలర్ కుక్కుమ్)
పెల్లుక్కుమ్ పేళ్లెక్కుమ్. అపి - అయోగ్యత్వసూచకః. (తెలియ)
సుగ్రహచూయుమ్ సంవృత్తచూయుమ్. ఏతత్సర్వం ప్రబధారమ్భే
ప్రవశ్చిత్తమ్. (ఇప్రుబన్ త్తిలే) ముముక్షుప్పడియిలే. శేషంపూర్వవత్.

ఇతి చరమశ్లోకటిప్పణ్యామ్.

చరమశ్లోకస్య పరిగ్రహాతిశయనిష్కర్షః.

ద్వితీయవాదః.

“ఇత్థంసజ్జతిసాఫల్యే సాధయిత్వాథ వాక్యశః, వ్యాచిఖ్యాసుర్వాక్య
మాద్యంవ్యాఖ్యానరూపం వివక్షతి”. “పదచ్ఛేదః పదార్థోక్తిర్విగ్రహణా
వాక్యయోజనాః ఆక్షేపస్యసమాధానం వ్యాఖ్యానంపశ్యలక్షణమ్” ఇతి
వ్యాఖ్యానప్రకారః; తత్ర ఆద్యవాక్యస్య వాక్యయోజనాన్తేష్వనన్త
ర్భావాత్ - ఆక్షేప సమాధానరూపత్వం వృజ్జయన్, శ్లోకవ్యాఖ్యానే
ప్రపుత్తస్య నామధేయనిర్వచనమప్రస్తుతమితిశక్త్యాంపరిచార్తుమ్
ఆద్యవాక్యమవతారయతి (ఇతిలిత్యాదివాక్యేన). (ఇతిల్) చిత్తినన్ని
ధానాత్ తృతీయప్రకరణ ఇత్యర్థః. (ప్రథమత్తిలే) ఆద్యవాక్యే.
యద్యపి, “కీర్తేశిల ఉపాయవిశేషజ్ఞై ఎన్టు తొడన్డి” ఇతి ప్రతీకము
పాదాన్యతే; తథా, పిలన్తానధిలాభాయ “ప్రథమత్తిలే” ఇత్యుక్తిమ్.
ఆసుపూర్వీపదర్శనాయ పునః ప్రతీకోపాదానమ్. అత్ర (పదుత్తుకై
క్కాక) ఇత్యన్తంవాక్యప్రయోజనకథనమ్. (ఇతుతనక్కు) ఇత్యాదికం
వాక్యార్థకథనమ్. అత్ర “చరమ శ్లోకవ్యాఖ్యానే ప్రవృత్తోలోకా

(సాఫల్యమ్) సంకయాదినిపుత్తిః. (ఆద్యన్) - “కీర్తే శిల” ఇత్యాద్యమ్.
(లాభాయ) వాక్యన్తాపధిలాభాయ. (తనుపాద్ధాతతయేతి) “ఆదిమంవాక్య

చార్యస్తదుష్టాద్ధౌతతయా శ్లోకాంతరపరిత్యాగేన అన్యైన శ్లోకస్య
వ్యాఖ్యానే కింనియామకిమ్ ' ఇత్యాక్షేపస్య ' తస్మై నోపాదేయ
తమత్వాత్ ' ఇతిసమాధానాగ్ధమాదిమం వాక్యమనుగ్రహీతవాన్''
ఇతిచ్చక్ష్మాన్లోకేభిరేతరి,

(౧) "ఇదస్తు తేగుహ్యతమమ్" ఇతినిర్దిష్టాదప్యధికో పదేశారమ్భ
రూపస్య, (౨) "సర్వగుహ్యతమంభూయః" ఇతిభగవద్గీతో పనిషద్గత
వచనస్యనత్వాత్, తస్మైభేనవై భవఖ్యాపనసమ్మలేతన్మూలకాభీయుక్తిస్య
వహారప్రదర్శనమనుచిత మిత్యత్రాహ (ఎల్లారుడై యనెఞ్జెలుమ్ పడుత్తు
మనుగ్రహితవాన్ " ఇత్యుత్తరత్రాసవయః. (శ్లోకస్య) చరమశ్లోకస్య. (తస్మైన) ప
చరమశ్లోకస్యైవ.

(ఇదస్తుత ఇతి) భగవద్గీతాయాం న ప్రమాధ్యాయే, శ్రీభగవానువాచ;
"ఇదస్తుతే గుహ్యతమం ప్రవక్ష్యామ్యసూయవే! జ్ఞానంవిజ్ఞాన సహితం యజ్ఞా
త్వామోక్ష్యనేఽశుభాత్" ఇతి అస్యగీతార్థసక్తిహ వ్యాఖ్యాని:- "హే అర్జున!
విజ్ఞాన సహితమ్-ఉపాసన విశేషజ్ఞాన సహితమ్, గుహ్యతమమ్, అతిరహస్యమ్,
ఇదస్తు-విలక్షణమ్, జ్ఞానమ్- భక్తి రూపోపాసనాభ్యామ్, అసూయవే-అసూయారహి
తాయ, తే-శుభ్యమ్, ప్రవక్ష్యామి; యత్, జ్ఞానం, జ్ఞాత్వా-అనుష్ఠాయ, అశుభాత్-
సంసారాత్, మోక్ష్యనే-ముక్తోభవిష్యసి" ఇతి. (సర్వగుహ్యేతి) తత్త్రైవాఽష్టదశా
ధ్యాయే "సర్వగుహ్యతమం భూయశ్శృణుమే పరమంవచః । ఇష్టసిమేదృఢమితి
తతోవక్ష్యామితేహితమ్" ఇతి. అస్యగీతార్థసక్తిహ వ్యాఖ్యాని:- "సర్వగుహ్యతమమ్-
సర్వేష్వపి కర్మయోగాదిషు; గుహ్యేషు, మధ్యేగుహ్యతమమ్, పరమమ్- ఉత్కృ
ష్టమ్, మే - మమ, వచః, భూయః - పునరపి, శృణు; మే - మమ, దృఢమ్ -
అత్యర్థమ్, ఇష్టః - ప్రీతివిషయోసి, ఇతియత్, తతోహేతోః, తే-తవ, హితమ్-
పరమపురుషార్థసాధన భూతమ్, వక్ష్యామి-కథయిష్యామి" ఇతి. (తస్మైభేన)
గీతా వచనముభేన. (తన్మూలకః) వచనమూలకః.

రుజ్జయనెజ్జిలుమ్ పడుత్తుకై కాక, ఇతుతనక్కు “చరమశ్లోకమ్” ఎఱ్ఱ
నామమాకై క్కు, హేతువైయరుళిచ్చెయ్కితార్, (కీర్తేలిల ఉపాయ
విశేషజ్జై) ఎఱ్ఱతోడగ్గి.

కై కాక) ఇతి. వచనముభేన వైభవస్యస్త్రీ బాలైః పూర్వాపరపర్యా
లోచనవిధురైర్దురధిగమత్వా దభియంతమపూర్వాచార్యాభిమత
చరమశ్లోకవ్యవహారముభేన వైభవవర్ణనస్యస్త్రీ బాలానామపి హృదయ
జ్ఞమత్వాచ్చ, యథాశ్రుతమేవోచితమితిభావః.

నను, “చరమశ్చాపాశ్లోకశ్చ” ఇతి యోగవృత్త్యాస్మింశ్చిత్
శ్లోకసముదాయే విద్యమానాఽన్తిచుశ్లోకే చరమశ్లోక త్యన్యలోకప్రసిద్ధ
త్వాత్, మోక్షోపాయోపదేశశ్లోకేషు ప్రకృతశ్లోకస్యాన్తిమత్వేన
ప్రసిద్ధార్థపరిగ్రహసమ్భవాచ్చ, అర్థాంతరకథనమయ్యంతిమితి శక్త్యా
యాంవాక్యతాత్పర్యవిషయాఽర్థమాహ, (ఇతుతనక్కు) ఇతి; ఇన్ద
శ్లోకన్దనక్కు ఇత్యర్థః. “తనక్కు” ఇత్యనేన చరమశ్లోక వ్యవహారోఽ
స్మిన్ శ్లోకే అసాధారణ్యేనవిశిష్టాన్తీతివ్యభ్యతే. (తిరునామమాకైక్కు)
సత్యం చరమశ్లోక శబ్దోయాగిక ఇతి. కిన్తు ద్విరేఫాదిపదవత్ శ్లోక
విశేషేవ్యవహారప్రసిద్ధ్యా, యాగికనామధేయమ్; ఆపేక్షికాన్తిచుశ్లో
కత్వస్యాన్తిప్రసక్త్యా తత్రాపి నసామాన్యతో నామత్వమాత్రమ్, కిన్తు

(అర్థాంతరమ్) చరమోపాయ ప్రతిపాదకత్వ రూపాఽర్థాంతరమ్. (ద్విరే
ఫాదిపదపదితి) ద్విరేఫపదస్య సమీరకిశోరేవసిద్ధిర్న; అపితు, భ్రమరేప్రసిద్ధిః,
తద్వత్; పాచకాదిపన్నేతిభావః. బ్రహ్మవిద్యాభరణే, “ద్విరేఫ పదస్యరేఫద్వయే
శక్తిః; రేఫద్వయ విశిష్టభ్రమరపదేలక్షణా లక్షితస్యభ్రమరపదస్య అర్థేవృత్తిః
లక్షితలక్షణేత్యపిగాయన్తి” ఇత్యుక్తమ్. (యాగికనామధేయమితి) యాగికః -
చరమశ్లోకశబ్దః, రూఢవత్ ప్రసిద్ధార్థకశ్చేతిభావః. (ఆపేక్షకః) వైపక్షికః. (అతి
ప్రసక్తాదితి) “ఉపాయోచరము; ఉపాయోచరము” ఇతి తత్ర అతిప్రసక్త ఇతిభావః.

ముముక్షుప్పడిమూలమ్.

కీర్తీ శిల ఉపాయవిశేషజ్ఞులై ఉపదేశక, అ వై దు శ్చ క
జ్ఞశేష్ఠమ్, స్వరూపవిరోధిక శేష్ఠమ్ ని నై త్తు శోకావిష్టనాన అర్జుననై కు
టిత్తు అవనుడై యశోకనివృత్త్యర్థమాక “ఇని ఇతుక్కువ్వరుకీలై” ఎన్ను
మ్మడియానచరమోపాయమై అరుళిచ్చెయ్ కై యాలే, చరమశ్లోకమెట్టు
ఇతుక్కుప్పేరాయరుక్కిఱతు.

శ్రీమత్త్వవికీప్తం నామత్వమ్. శ్రీమత్త్వమ్-ప్రతిపాద్యవై లక్షణ్యమ్,
వత్తివై లక్షణ్యశ్చమూలోక్తిమ్. వత్తివై లక్షణ్యమ్ - అభియుక్త
తమపూర్వాచార్యకర్తృక పచురప్రయోగవిషయత్వాత్. తత్ర
పూర్వాచార్యకర్తృకప్రచురప్రయోగ విషయత్వరూప శ్రీమత్త్వం
నామత్వకల్పకమ్; ప్రతిపాద్యవై లక్షణ్యరూపం శ్రీమత్త్వం సిద్ధస్య
నామత్వస్యనిర్వాహకమ్; ప్రవృత్తినిమిత్తార్థకత్వాత్. తథాచవత్త్వవై
లక్షణ్యరూపశ్రీమత్త్వవికీప్తనామత్వేహేతుః మూలోక్తమర్థద్వారకం.
చరమత్వమేవేత్యర్థాంతరకథనం యుక్తమితిభావః.

ద్వాత్రింశత్పదసన్దర్భైర్వాచస్టేషోడశక్రమాత్ ।

యథాశ్రుతాన్యపాదతే శేషాన్యైక్యతిలాఘవాత్ ॥

సేనానయవయోమేయతోయధేయనరాఃపరాః।

గురుభాంతరాసార హారధీరనగదుఃకాః॥

(ప్రవృత్తినిమిత్తేతి) అస్యప్రతిపాద్యతా సమ్మన్తేన చరమోపాయః ప్రవృత్తినిమిత్తమ్
చరమోపాయార్థప్రతిపాదకత్వం చరమశ్లోకత్వమితిబోధ్యమ్.

(ద్వాత్రింశత్పదేతి) “కీర్తీశిల” ఇత్యారభ్య, “పేరాయరుక్కిఱతు” ఇతి

పద్యస్తంద్వాత్రింశత్పదానీతిబోధ్యమ్. (వ్యాచక్షణితి) శ్రీమద్వీరవరమునిరితిశేషః.
(షోడశేతి). పదానీతిశేషః (ఉపాదత్తఇతి) మూలస్వరూపాని వ్యాఖ్యాతానీతిభావః,
(శేషాణీతి) పదానీతిశేషః. (సేనానయేతి) (శబ్దాః) సేనేత్యాదిసంఖ్యాబోధ్య ఎట్టుమితిభావః

అతావతు—ఇన్ద్రశ్లోకత్తుక్కుక్కియే, అనేకాఽధ్యాయజ్ఞశిలే కర్మ

శబ్దాస్సుటాః ప్రతిపదం ప్రతికోక్త్యాతిగౌరవాత్ |

స్వాత్మైవ స్ఫుటధీయోగా దప్యన్యార్థమనూదితాః॥

(అతావతిత్యాది) అత్రతావత్ప్రతీయప్రకరణస్య కరిష్యమాణ త్వేన ద్వితీయప్రకరణస్య ప్రకృతత్వేనచ వక్తృశ్రోతృబుద్ధిస్థత్వాత్, “కీయే” ఇత్యత్ర అవధ్యవధిమత్త్వభ్రమం వారయతి (ఇన్ద్రవితి). “ఇన్ద్ర” ఇత్యనేన శ్లోకోపి వ్యాఖ్యేయతయా బుద్ధిస్థ ఇతి సూచ్యతే. అపరపదార్థాఽన్వయ యోగ్యతాఽనుసారేణ శ్లోకపవ - అవధిరితి భావః. అవధిమత్ప్రతీతేర్వ్యగ్యతా పరామర్శ సాపేక్షత్వాత్, తద

శబ్దః. (స్ఫుటాః) సుటార్థకాః. (స్ఫుటధీయోగాత్) వ్యక్తజ్ఞానయోగాత్. (అప్యన్యార్థమనూదితాఇతి) అన్వయార్థమన్వనూదితాఇత్యర్థః.

అత్ర “సేనానయ వయోమేయతోయ భేయనరాః పరాః। గురుభారతరా సార హరధీరసగద్రుగాః” ఇతికారికా. ఏతద్ద్రష్టకర్తృభి శ్రీరామానుజగురుచరణైః “కాదినవ, టాదినవ, పాదినచ్చ, యాద్యష్టై” ఇతి జ్యోతిష. పరిగణితకటపయాది సజ్జ్యోమవలక్ష్మ్య మూలశబ్దమత్రాదాన ప్రతిపాదికా ఇయంకారికాకృతా. తత్రః— “కీయే (౧), శిల (౨), ఉపాయవిశేషకై (౩), ఉపదేశక (౪), అవై (౫) దుశ్శ కన్దకో (౬), ఎస్టుమ్ (సేనా-౭), స్వరూప (౮), విరోధికకో (౯), ఎస్టుమ్ (నయ-౧౦), నివైత్తు (౧౧), శోక (౧౨), ఆవిష్టన్ (౧౩), ఆన (వయో-౧౪), అర్జుననై (మేయ-౧౫), కుజిత్తు (తోయ-౧౬), అవసుడైయ (భేయ-౧౭), శోక (౧౮), నిపుత్యర్థ మాక (౧౯), ఇని (సరా-౨౦), ఇతుక్కు (పరా-౨౧), అవ్వరుకు (౨౨), ఇలై (గురు-౨౩), ఎన్నుక్కుడియాన (భార-౨౪), చరకు (౨౫), ఉపాయతై (తరా-౨౬), అరుళిచ్చెయ్తాయాలే (సార-౨౭), చరకుక్లోకమ్ (హర-౨౮), ఎస్టు (ధీర-౨౯), ఇతుక్కు (సగ-౩౦), పేర్ (౩౧), ఆయరుక్కిఱతు (ద్రుగా-౩౨)” ఇతి వివేచ నీయమ్. అత్ర, సేనాదిశబ్దసజ్జ్యోబోధితాని మూలస్థపదానినవ్యాఖ్యాతానీతిమన్దప్రశ్నమ్.

(అవధ్యవధి మత్త్వభ్రమమితి) ద్వితీయప్రకరణ తృతీయప్రకరణయో రితి

జ్ఞానాదికళాన శిల ఉపాయవిశేషజ్ఞలై, స్వప్రాప్తిలక్షణమోక్ష సాధన
 ప్రతిపత్తిం పరిహరన్, ఉపేయాదేరపి గీతాయాముపదేశాత్
 కారేన్నియన పూర్వముపాయోపదేశఇత్యయన్తమితి శంకాశ్చ పరి
 హరతి (అనేకేతి). “ఉపరితనభాగాఽవసేయస్య బ్రహ్మజ్ఞానస్య” ఇతి
 శ్రీభాష్యసూక్తిప్రకారేణ ప్రాచుర్యప్రాధాన్యభ్యాం గీతాశాస్త్రస్య
 ఉపాయపరత్వమేవ. ఉపేయాదిప్రతిపాదనన్తు తత్రతాదర్థ్యేన క్రియత
 ఇతి భావః. “శిల” ఇత్యస్య-“కతిచిత్” ఇత్యర్థేనతి, “కేచనఉపాయా
 ఉపదిష్టాః, కేచనోపాయానోపదిష్టాః” ఇతిభ్రమస్సృత్; తద్వ్యాప్తి
 పృత్తిలాభాయ ఉపాయవ్యక్తి బహుత్వపరతామాహ (కర్తేతి). ఆది
 శ్లోనేన “అవైయావన” ఇత్యాదినా వక్ష్యమాణసజ్జహః. ఉపాయ
 విశేషోపదేశమాత్రేణ దుశ్శక్త్య స్వరూపవిరోధిత్వబుద్ధిర్నఘటతే.
 సుకరస్వరూపాఽనురూపోపాయ విశేషాణామప్యవదేశ సమ్భవాత్,
 ఇతిశంకాపరిహారాయ, నస్తుతోదుశ్శక్త్యాది విశిష్టస్వరూపా ఏవో
 పాయవిశేషా ఉపదిష్టాఇతి వాస్తవస్వరూపప్రదర్శితయా* శిలపదం
 సార్థక మితిభావః.

“ఉపాయవిశేషజ్ఞలై” ఇత్యస్య విచరణం (స్వప్రాప్తితి). ఉపాయ
 శబ్దస్య ససమ్బుద్ధిత్యేన, మోక్షసాధనపదేన మోక్షరూపసమ్బుద్ధినిర్దేశః.
 కైవల్యోపాయస్యాపి ఉపదిష్టత్వాత్, తస్మిన్దుశ్శక్త్యాదిజ్ఞానస్యవక్ష్య
 మాణశోకాఽనుపయోగాచ్చ, తద్వ్యావర్తకం విశేషపదమిత్యభిప్రా

శేషః. (తదప్రతిపత్తిమ్) అపధిమదజ్ఞానమ్. (తత్ర)గీతాయామ్.(తాదర్థ్యేన) తచ్చే
 షతయా (వక్ష్యమాణేతి) “అవైయావన - కర్మజ్ఞానశక్తియోగ క్షణమ్” ఇత్యత్ర
 ఉక్తపీఠారోపణాదీత్యర్థః. (దుశ్శక్త్యాదీతి)ఆదినా - స్వరూపవిరోధిత్వం గృహ్యతే.

(తస్మిన్) కైవల్యోపాయే. (శోకేతి) “ఇహనైవోమిత్యనై” ఇతివక్ష్యమాణ
 శోకేత్యర్థః. (తద్వ్యావర్తకమ్) కైవల్యోపాయవ్యావర్తకమ్. (ఉపదేశేతి) ఉపదేశ

యేనఃస్వప్రాప్తిలక్షణేత్యుక్తమ్. స్వశబ్దః-సన్నిహితోపదేశకర్తృపరః. నను కర్మాదీనాం ప్రాప్తిసాధనతయా పూర్వముపదేశే తత్త్వానే వత్స్య మాణస్య సిద్ధోపాయస్య కథం “మోక్షయిష్యామి” ఇతిమోక్షసాధన తయోపదేశ ఇత్యత్రాహ (ప్రాప్తిలక్షణమోక్షేతి). “భావాంతరమ భావః” ఇత్యక్షీకారేణ ప్రాప్తిరేవ మోక్షఇతి నోక్తదోషఇతిభావః.

నను, “శరణంప్రజ” ఇత్యత్ర శరణశబ్దేన కర్మాద్యుపాయాంతర ఫాసేస్థిత్యా ఫలప్రదత్వముచ్యత ఇతి కైశ్చిదుక్తమ్-యది “చరమోపాయతై” ఇత్యత్ర వివక్షితంస్యాత్; తదా “శోకనివృత్త్యర్థమాక” ఇతి వ్యాహతమ్. కరణే అనుష్ఠితవ దేవతాయా ద్వారతయా ఫల ప్రదత్వేన శరణాగతంప్రతి ఈశ్వరస్య ఫలప్రదత్వ మాత్రాక్షీకారే శరణాగతేరేవ కరణత్వా పత్రై స్వరూపవిరోధజ్ఞాన నిబంధన శోకనివృత్త్య సుపపత్తేదితి శజ్జాయామ్, *శరణపదస్య కరణపరత్వ సూచనాయ

కర్తాశ్రీకృష్ణః. (నను కర్మేతి); పూర్వం ప్రాప్తిసాధనత్వముపదిష్టమ్, శ్లోకేమోక్ష సాధనత్వముఃపదిత్యతే. మోక్షః - అవిద్యానివృత్తిః. (ప్రాప్తిః) భగవత్సమ్ప్రీతిః. అతః, ప్రాప్తిర్నిష్ఠేతి శజ్జాభిప్రాయః. (తత్త్వానే) కర్మాదిస్థానే. (నోక్తేతి) “ఏకత్రప్రాప్తి సాధనత్వం ప్రతిపాదితమ్, తత్త్వానే మోక్షసాధనత్వంప్రతిపాద్యతే” ఇత్యుక్తదోషానీతిభావః.

(సనుశరణమిత్యాది.) (వివక్షితమితి) - చరమోపాయశబ్దస్య ఫలప్రదత్వం వివక్షితంబోధిత్యర్థః. (వ్యాహతమితి) చరమోపాయశబ్దేన ఫలప్రదత్వముక్తబోధితే, సాధనేకృతే ఈశ్వరః ఫలదదాతీతి నిశ్చయేన అస్యశోకవివక్షాయతే. అతః, శోకనివృత్త్యర్థం చరమోపాయం వదతిత్యుక్తి ద్విరుద్ధాస్యాదితిభావః. (స్వరూప విరోధజ్ఞాననిబంధనేతి) (అస్య) ఉపాయవిశేషస్య. అస్యదుశ్శకత్వ మాత్రాక్షీకారే దీపా రోపణాది లఘూపాయానాంసత్వాత్, దుశ్శకత్వజ్ఞానమేవవక్షాయతే; తత్ప్రయుక్త శోకోపివక్షాయతే; అతః, “మాశుచః” ఇతిపదస్య అసమ్భావితత్వమేవ; అతః, స్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానేన శోకఇతి, అకామేనాపిస్త్వీకార్యమితిభావః.

చరమోపాయశబ్దం కరణరూప సాధన పరఐతి వివక్షన్, “సర్వధర్మాన్” ఇత్యత్ర త్యాజ్యధర్మస్థానే స్థితస్య “మామ్” ఇత్యుక్తేశ్వరస్య శరణ శబ్దేన నిర్దేశాత్, ధర్మశబ్దస్య అతాకికక్రేయస్సాధనపరత్వాచ్చ, శరణశబ్దం సాధన పరపవేతి న్యాయంసూచయితుం ధర్మశబ్ద సమానార్థ కస్య, “శిల ఉపాయవిశేషజ్ఞై” ఇత్యత్ర ఉపాయశబ్దస్య సాధనపరత్వ మాహ (మోక్షసాధనమాక) ఇతి.

యద్యపి “స్వప్రాప్తిలక్షణ మోక్షసాధనజ్ఞాన ఉపాయవిశేష జ్ఞై” ఇతివక్తుముచితమ్. తథాపి, వస్తుతస్తథా భూతానామపి కైజ్ఞ ర్యరూపేణ ఉపదేశే వత్సమాణరీత్యా కైజ్ఞర్యరూపాణాం తేషాం యావచ్ఛక్తి వశ్యాఽనుష్ఠేయత్వాత్, స్వరూపాఽనురూపత్వాచ్చ వత్సమాణ శోకాఽనుపపత్తేః. మూలే, “ఉపాయవిశేషత్వం నోప దేశ క్రియోపలక్షణమ్; కీన్తు తద్విశేషణమ్” ఇత్యభిప్రాయేణ, (సాధన మాక) ఇత్యనుగృహీతమ్.

నను, మూలే చరమశ్లోకశబ్దప్రవృత్తి నిమిత్త కథనాఽవసరే, చరమశబ్దస్య ప్రవృత్తి నిమిత్తమాత్ర ముక్తిమ్; నతుశ్లోక శబ్దస్మితి న్యూనతా దోషప్రసంగః. చరమశబ్దస్య లోకప్రసిద్ధ్యా ఆపేక్షికాఽన్త్య పరత్వే అతిప్రసక్తాత్, చరమశబ్ద చరమ వాక్యాదిరూపేణ వ్యవహారం వినా చరమశ్లోక వ్యవహారే నిమిత్తస్యాఽవశ్యవక్తవ్యత్వా దైచ్ఛికత్వంత్యగతిరితి శక్త్యామామ్, మూలే దుశ్శకశబ్దేన శోక

(తథాభూతానామ్) సాధనభూతానామ్. (వత్సమాణరీత్యా) “మన్వక్తక” “మన్మనాభవ” ఇత్యుక్తప్రకారేణ “కర్మమైక్యైర్వృత్తిలేఖనమ్” ఇతివత్సమాణ రీత్యా. (తేషామ్) కర్మాదీనామ్. (ఉపదేశక్రియా) “ఉపదేశిక్” ఇత్యుపదేశ క్రియా. (తద్విశేషణమ్) ఉపదేశక్రియా విశేషణమ్. (సాధనమాకవితి) వ్యాఖ్యానే, “సాధనమాక ఉపదేశితైరుశక్నేష్టు” ఇత్యుక్తమిత్యర్థః.

(అతిప్రసక్తాదితి) ప్రకరణాన్నిమేఽతి ప్రసక్తాదితిభావః. (అగతిరితి) గతిర్న

హేతుభూతం జ్ఞాతుమ శక్యత్వమ్, శోకనివృత్తి శబ్దేన జ్ఞాతుమశక్యత్వ నిబంధన శోకనివృత్తిమ్, (శిల ఉపాయవిశేషశ్చై) ఇత్యనేన జ్ఞానాఽశక్తి హేతుం జ్ఞాతవ్య బాహుళ్యమ్, (చరమోపాయత్వై) ఇత్యనేన తత్ప్రతి కోటిజ్ఞాతవ్యాల్పత్వశ్చ వివక్షిత్యా జ్ఞాతవ్యస్యాఽల్ప స్యాపదేశాత్, చరమాగ్ధ ప్రత్యాయకం శ్లోకమాత్ర మిత్యభిప్రేత్య, చరమశ్లోక వ్యవహార ఇత్యభిప్రాయా ఽఽత్రయణాన్న న్యూనతాదోషః.

ఏవం “జ్ఞాతవ్యోపాయ బహుత్వా ఽల్పత్వవత్, జ్ఞాపక బహుత్వాఽల్పత్వేపి శ్లోకేశబ్ద ప్రసృత్తి నిమిత్తతయా, ‘ఉపదేశిక్కు నరుళిచ్చయి కైయాలే’ ఇతి పదాభ్యాం వివక్షితే; కర్మజ్ఞానాదీనాం సాక్షోపాద్యతయాజ్ఞాతవ్యత్వేన, తిత్ర సాక్షోపాక్షోపదేశానామపి జ్ఞాతవ్యత్వాత్, ప్రకృతే వరణరూపాఽగ్ధవ్య త్యాగరూపోపాద్యస్యచ సిద్ధోపాయేనసహ శ్లోకమాత్రేణజ్ఞాతుంశక్యత్వాచ్చ, అతోనన్యూనతాదోషః” ఇతి పరిహారమభిప్రేత్య ప్రాధమి కోపదేశక్రియాంవిశిషిష్ట(విస్తరేణేతి). (౧) “ప్రధనేవావశబ్దే” ఇత్యనుశాసనమభిప్రేతమ్. అనేన ఉత్తరత్ర “సజ్గ్రహేణ నరుళిచ్చయి కైయాలే” ఇత్యన్తో వ్యజ్యతే.

భవతీత్యర్థః. (తత్ప్రతికోటిత) కర్మాదిప్రతికోటిత్యర్థః.

(జ్ఞాపకేతి) జ్ఞాపకశబ్దేత్యర్థః. (ప్రసృత్తినిమిత్తతయేతి) శ్లోకత్వంనామ - ఛద్దోబద్ధ స్వల్పశబ్దత్వమితిబోధ్యమ్. (వరణరూపాగ్ధవ్య) సిద్ధోపాయాగ్ధవ్య (త్యాగః) భర్తృత్యాగః. (ప్రాధమికేతి) మూలే, “శిల ఉపాయవిశేషశ్చై ఉపదేశిక్కు” ఇతి ప్రాధమికక్రియేత్యర్థః; (ప్రధనేవావేతి) సిద్ధాంతకామద్యామ్, ఉత్తరకృతి, “ప్రధనేవావశబ్దే” ఇతి వ్యాకరణ సూత్రమ్. విపూర్వాత్ స్త్రోణాత్సేర్ధజ్ఞోస్యాత్, అశబ్దవిషయే ప్రధనే. వటస్య విస్తరః. ప్రధనేకిమ్; తృణవిస్తరః. ఆశబ్దేకిమ్; - గ్రన్థవిస్తరః” ఇతి.

మాక విస్తరణ ఉపదేశి తరుళక్కేట్టు, కాయశ సూపమా కైయా
లుమ్, ఇద్రియజయమ్ అరితాకై యాలుమ్, సావధానమాకచిరకాలమ్

(ఉపదేశిక్క, అరుళిచ్చెయ్ కై యాలే) ఇతి పూర్వోత్తరసూక్తి
మహిమ్నా, “చరమశ్లోకం కృపామాత్రప్రసన్నే శ్వర ప్రోక్షిః; అస్య
త్సర్వం పూర్వశాస్త్రం నతథా” ఇతి వైషమ్యం ప్రతీయతే. సచతద్యుక్తిమ్.
పాణ్డుతనయ యుద్ధప్రోత్సాహసవ్యాజేన సర్వస్మాదపీచాఽస్మదాది
పర్యంత చేతనోజ్జీవనాయ నిర్దేశకృపయా ప్రవర్తతత్వాత్. అతః
“ఉపదేశిత్తరుళిచ్చెయ్ కై యాలే” ఇత్యేనం వాక్యైః లీపరిగ్రాహ్యైః.
ఏకత్ర కృపాక్తా వన్యత్రాపి సా స్వతస్సద్భ్రతీతి నకిణ్డోక్తిః. ఏవశ్చ “ప్రథ
మమేవ చరమోపాయః కిమతిన ప్రదర్శితః” ఇతి శజ్జా శ్చరత్సకరీష
సమావేశ న్యాయేన దుష్కరత్వాది దూషిత సాధనాంతర ప్రదర్శన
పూర్వకం చరమోపాయ ప్రదర్శనేన, తస్య పరభాగాతిశయ సిద్ధ్యర్థం
నిర్దేశకృపయైన ఉభయం ప్రదర్శిత మిశ్యేవం పరిహృతా భవతీత్యభి
ప్రేత్యాహ (ఉపదేశి తరుళ) ఇతి. ఉపదేశేపి తదశ్రవణే దుష్క
రత్వాది బుద్ధిర్నసమభవతీత్యభిప్రేత్య శ్రవణపర్యవ్రాపదేశోవివక్షిత
ఇత్యాహ (కేట్టు) ఇతి.

ప్రకృతత్వాద్విశేష్యలాభే సతి “అవై” ఇతి కణ్డోక్తి వైఫల్య
మిత్యాశంజ్య, దుశ్శకత్వాదిబుద్ధిహేతుభూత కాయశ సూపత్వాది
స్వభావలాభాయ తత్పదమిత్యభిప్రేత్య, స్వభావ విశిష్టవేషేణ తద్వదార్థ

(తత్) వైషమ్యమ్. (ఏకత్ర) చరమోపాయవిషయే. (అన్యత్రాపి) శర్మజ్ఞా
నాది సాధనాంతరే. (సా) కృపా. (తస్య) చరమోపాయస్య. (ఉభయమ్) సాధ
నాంతర చరమోపాయోభయమ్. (ఉపదేశిత్తరుళివీతితి) గీతాభాష్యవ్యాఖ్యానాఽవ
సర ప్రతిపాదిత భగవత్కారుణ్య యత్ర సార్థా బోధక కృత్స్నగీతావతరణ రూప
సత్ప్రదాయాఽవిచ్ఛేదార్థమ్, “మూలే, ఉపదేశిక్క” ఇతి పదస్యవ్యాఖ్యానే “ఉప
దేశిత్తరుళ” ఇత్యుక్త మితిభావః.

(విశేష్యలాభే) కర్మజ్ఞానాదిలాభే. (తత్పదమ్) “అవై” ఇతిపదమ్. (సర్వ

మాహ (కార్యేత్యాదినా-విరోధికతేన్న మిత్యస్తేన). “అవై” ఇత్యస్య సర్వనామ త్వేన ప్రకృతాకార పరామర్శిత్వాత్, బుద్ధిస్థం కర్మాదిత్రయ స్యాపిక్లేశకరత్వం తావత్పరామృత్యత ఇత్యభిప్రేత్య హేతుత్రయమాహ (కాయేచ్ఛి). కాయస్య క్లేశః-కాయక వ్యాపారజనిత దుఃఖమిత్యర్థః. (క్లేశరూపమ్) తత్ప్రాచుర్యాత్తద్వ్యవచేశః. అత ఏవ కర్మవిషయోఽయం హేతుః.† (సావధాన) జ్ఞానయోగాం శేచిత్యంతమిద్రియ† (జ)స్య వా సితతయా, తద్వద్భక్తియోగే తస్య దుష్కరత్వా భావాత్; అత ఏవ పూర్వవత్ “ఇన్ద్రియజమాకై యాలుమ్” ఇత్యనుక్తిః.

(సావధానమాక విత్యాది) * (౧) “ఆప్రయాణా త్తత్రాపి హిదృష్టమ్” ఇతిన్యాయేన కర్మయోగాదేరాప్రయాణానువృత్తి సాధకం చిరకాలసాధ్యత్వం భక్తియోగస్య ప్రసిద్ధమ్. ఏవంసాక్ష భక్తియోగస్య ఆప్రయాణమనువర్తనేపి, అన్తిమస్మృత్య భావే పునస్తథైవ తస్మాదనువర్తనీయత్వాదన్తి మస్మృతి హేతుభూతం వినావిధానస్య మవధానస్తేయత్యమపి తస్మాస్తీతిభావః. (సావధానమాక) ఇత్యనేన జ్ఞాతుమశక్యత్వమపి దుశ్శకశబ్ద వివక్షిత మితిగమ్యతే. “ధర్మత్రయే తత్పదోక్తే హేతుత్వస్య క్తియేధునా | తద్వైయధికరణ్యేన వాక్యైశ్చ

నామత్వేనేతి) తత్పదార్థత్వాదిభావః. (తస్య) ఇన్ద్రియజయస్య. (పూర్వవత్) కాయక్లేశ రూపమాకై యాలుమితివత్.

(ఆప్రయాణాదితి)(౧) “ఆప్రయాణా త్తత్రాపి హిదృష్టమ్” ఇతిబ్రహ్మసూత్రమ్. అస్మార్థః, వేదాంతసారః - “ఆప్రయాణాదహరహ రుపాసనంకార్యమ్, సఖత్వేనం వర్తయానావదాయవమ్” ఇతిరర్షనాత్” ఇతి. (తస్య) భక్తియోగస్య. (ధర్మత్రయేతి) ధర్మత్రయే - కర్మయోగాదా. (తత్పదోక్తే) “అవై” ఇతివదోక్తే. (తద్వైయధికరణ్యేనేతి) వ్యాఖ్యానే, “కాయక్లేశరూపమాకై” ఇతి సామానాధికరణ్యేనానుక్త్యా “కాయక్లేశరూపమాకై యాలుమ్” ఇతితద్వైయధికరణ్యేనోక్తిః

(౧) బ్రహ్మసూ-౪-౧-౧౨. † మల్లలితద్వయమధికమ్.

†(పా) జయమరితాకై.

‡ (పా) వైయధ్యమపి.

సాధిక్కవేణ్ణుకై యాలుమ్, అవై అనుష్ఠిక్క అశక్యజ్జళెన్ఱుమ్, స్వశరీ

సమాశ్రితా । యద్యపుక్తిః స్తు శక్యత్వం నదీపారోపణాదిషు । తథాపి
తన్నానుగత మిత్రత్వక్రేహ గమ్యతే । దుఃఖేన కర్తుం శక్యత్వం
కథం శోకాయ సర్వగమ్ । ఇతిమత్వాఽశక్యతోక్తా లక్షణాఽత్ర వివ
క్షితా” (౧) “ఈషద్దుస్సుషు కృచ్ఛాఽకృచ్ఛార్థేషుఖి” ఇత్య
నుశాసన మత్రలక్షణాబీజత్వేన అభిమతమ్; “ప్రవృత్తౌ కృత్యసాధ్యత్వ
బుద్ధిర్నప్రతిబద్ధికా । అనుష్ఠాతు మశక్యత్వమతో దుశ్శకశబ్దితమ్.”
(ఎన్ఱుమ్) ఇతిపక్ష్యమాణ సముచ్చయః.

తథేభవదర్శనార్థ మితిమన్తవ్యమ్. (యద్యపీతి) (తత్) అశక్యత్వమ్. (త్వక్రేహి)
త్రిణామ్ - “కాయశ్శేకరూపమాత్రేయాలుమ్” ఇత్యాది త్రివిధహేతునామ్, ఉక్త్యా-
పవసేనేత్యర్థః. (దుఃఖేనేతి) మూలే. “దుశ్శకశ్శమ్” ఇత్యత్ర, దుశ్శకః -
దుఃఖేనకర్తృమశక్త్యాః; నతు దుఃఖేనకర్తృశక్త్యాఇత్యర్థః; కర్తుం శక్త్యాశ్చేత్
తత్రశోకోనశాయతే. అతః వ్యాఖ్యానే, “అనుష్ఠిక్క వశక్యశ్శమ్” ఇతిలక్షణా
ఆశ్రితేతిభావః. (మత్వాఽశక్యతేతి) “అశక్యతా” ఇతిచేదః. (ఈషదితి) సద్ధాన్త
కాముద్యామ్, “ఈషద్దుస్సుషు కృచ్ఛాఽకృచ్ఛార్థేషుఖి” ఇతి వ్యాకరణ
సూత్రమ్. కరణాధికణ యోరితినివృత్తమ్. ఏషదుఃఖసుఖార్థేషు ఉపపదేషుఖి
స్యాత్. తయోరేవేతి భావేకర్పణిచ. కృచ్ఛే;—దుష్కరః కఠోభవతా.
అకృచ్ఛే;—ఈషత్కరః-సుకరః” ఇతి. తద్వాఖ్యాన తత్వబోధిన్యామ్; “(ఈషద్దు-
స్సుషు) ఇహసామాన్యోక్తాపవీ యోగ్యతాబలాత్ విశేషణస్య విషయవిభాగోలభ్యతే.
దురితి కృచ్ఛార్థే ఇతరాత్వకృచ్ఛార్థే. తదేతద్దర్శయతి ‘కృచ్ఛే-దుష్కరః’
ఇత్యాదిना. (ప్రవతేతి) సహాశేతి పక్షినిషేధాత్ కర్తరిత్యతీయా. కృచ్ఛేత్యాదికిమ్.
ఈషత్కార్యమ్ - స్వల్పం కార్యమిత్యర్థః. (ఖలితి) లకారస్వరార్థః. ఖిత్కరణస్త
ఉత్తరత్రముమర్థమ్.” ఇతి. (కృచ్ఛమ్) శ్రమః. (దుశ్శకశబ్దితమ్) మూలే
దుశ్శకశబ్దేనోక్తమ్. (పక్ష్యమాణమ్) “స్వరూపవిరోధికశ్చిప్తమ్” ఇతి పక్ష్యమాణమ్.

రత్నకథనాదికథాలే ప్రతిపాదిక్కుప్పట్ట పరతన్త్రమాన స్వరూపత్తుక్కు

అధ స్వరూపేత్యాదే రనుగతశోకనిమిత్త పరతామాహ (స్వశరీర త్వేత్యాదినా). “దుశ్శకత్వ విశిష్టేపి స్యాత్స్వరూప విరోధితా ఇత్యభిప్రేత్య వివృతమిదంశబ్దేన తత్పదమ్॥ శక్యాశక్యపరత్వేపి శక్తేష్యస్తి విరోధితా ఇతితాత్పర్యగమకం విరూపత్వాదిదంపదమ్ (ప్రాగ్వాత్ప్ర) కృత కణ్ఠోక్తివిరోధ్యాకార బోధనాత్ సఫలేత్యభిసన్ధాయ ప్రయత్నాత్కతోదితా అవ్యావర్తకమప్యత్రస్వరూపపదమాత్మనః పారతన్త్ర్య పరంసార్థం ప్రతికోటిసమర్పణాత్” ఇత్యభిప్రాయః. “భోగాపవర్గ కరణకృత్యైలేదనర్హతా ముక్తిస్య హేయ యోగ్యస్య తదయోగ్యత్వపర్తనా

(అనుగతశోకనిమిత్తేతి) శోకనిమిత్తమ్ - స్వరూపవిరోధితత్వమ్, కర్మయోగజ్ఞానయోగభక్తియోగేషు అనుగతమితిభావః. (దుశ్శకత్వ విశిష్టేపీతి) కర్మాదాదుశ్శకత్వవిశిష్టే సత్యపీత్యర్థః. (ఇదంశబ్దేన) “ఇవై” ఇతిశబ్దేన. (తత్పదమ్) “అవై” ఇతిపదమ్. (శక్తేతి) “స్వరూపవిరుద్ధత్వమ్ - ఆశక్యానాంకర్మాదీనాం సాధనత్వేనాఽభిప్రేతానామ్, శక్యానామ్ - మాలాకరణాదీనామప్యస్తి” ఇతి జ్ఞాపయితుమ్, “ఇవై” ఇతి పదమితిభావః. (విరూపత్వాదితి) మూలే “అవై” ఇతి పదనైవవైరూపేణవ్యాఖ్యానే, “ఇవై” ఇతిపదం నిర్దిష్టమితిభావః. (ప్రాగ్వాదితి) “కాయక్షేత్రరూపమాకైయామమ్” ఇతిపదిత్యర్థః. (ప్రకృతకణ్ఠోక్తిః) మూలే “అవై” ఇత్యుక్తిః. (విరోధ్యాకారః) పారతన్త్ర్యవిరోధ్యాకారః. (సఫలేతి) స్వయత్పరూపత్వలాభార్థమ్, “అవై” ఇత్యుక్తమితిభావః. (ప్రయత్నాత్కతా) “వ్యాఖ్యానే స్వయత్పరూపజ్ఞానాత్” ఇతి స్వప్రయత్నాత్కతా. (అవ్యావర్తకమితి) (అత్ర) మూలే “స్వరూపవిరోధికశబ్దమ్” ఇత్యత్ర. (సార్థమ్) - సప్రయోజనమ్. (ప్రతికోటితి) “పరతన్త్రమానస్వరూపత్తుక్కు” ఇత్యత్ర ప్రతికోటిసావత్ ప్రయమిత్యర్థః. (భోగేతి) (కరణమ్) సాధనమ్. (తదనర్హతా) సాధనకృత్యనర్హతా. (హేయేతి) పూర్వకాలే కర్మకృతహేయ యోగ్యస్య ముక్తస్యేత్యర్థః. (తదయోగ్యత్వపర్తనా) అనన్తరమ్ హేయాఽయోగ్యత్వరీత్యా తదనర్హతేత్యన్వయః. (తదయోగ్యస్య) సాధన

తదయోగ్యస్యతత్త్వాప్తిస్తత్త్వ రూపవినాశినీ । స్త్రీయః పుమ్భావ
వద్యస్మాన్నస్త్రీ స్వాతంత్ర్యమర్హతి । స్వయత్న సాధ్యభోగాది సాధనాత్మక
తాత్వికాస్వయత్న రూపతాప్రోక్తాపారతంత్ర్యవిరోధినీ । విరోధోద్వివిధః
ప్రోక్తః పారతంత్ర్యస్వయత్నయోగి । యో గోత్వాఽశ్వత్వయోగోకే
యశ్చాఽఽలోకాన్ధకారయోగి । పారతంత్ర్యంస్వరూపస్య స్వయత్నస్యతు
యోగితా । ద్వారంవిరోధేఽభిప్రేతం మూలమిత్యాశయోమునేః । తద్వ
తస్తదయోగ్యత్వం శాస్త్రై కాఽఽవేద్యమిత్యతః । నిరుక్తేపరతంత్ర్యే
శాస్త్రమత్రప్రదర్శితే.”

(స్వశరీరత్వాది కథనాదికౌళే ప్రతిపాదికృష్టట్ట) ఇతి. స్వశబ్దః-
పూర్వవత్ ప్రతి పాదనకర్తృపరః. అత్రచిదచిత్ రనుయోగిత్వ మభి
ప్రేతమ్. స్వశరీరత్వ కథనంతావత్-భగవత్ సప్తమేఽధ్యాయే, ప్రథ

కృత్యయోగ్యస్య. (తత్త్వాప్తిః) సాధనకృతిప్రాప్తిః. [తత్త్వరూపవినాశినీ] తత్పార
తంత్ర్యస్వరూపవినాశినీ. “యస్మాత్ స్త్రీ స్వాతంత్ర్యం నార్హతి, స్త్రీయః పుమ్భావవత్
తత్త్వరూప వినాశినీ” ఇత్యన్వయః. (సస్త్రీతి) ఆత్ర, (౧) “పితారక్షతి కౌమారే
భర్తారక్షతి యౌవనే, పుత్రోరక్షతి వాధకే సస్త్రీస్వాతంత్ర్యమర్హతి” ఇత్యాదికమను
సంధేయమ్. (భోగాదిః) స్వార్థభోగాదిః. (విరోధఇతి) స్వయత్న పారతంత్ర్యయోగి
రోధః. యథాగోత్వాఽశ్వత్వయోగే కాధికరణపుత్రిత్వాఽభావరూపవిరోధః ;
యథావా, ఆలోకాన్ధకారయోగిన్నాశకభావరూపవిరోధః. తద్వత్ ద్వివిధ
ఇతిభావః. (పారతంత్ర్యేతి) ముముక్షుఃపక్ష సమాఖ్యగ్రంథేమూలే, పారతంత్ర్య
స్వరూపస్య పురుషస్య విరోధేస్వయత్నయోగ్యత్వం ద్వారముభిప్రేతమితిరమ్యజా
మాతృమునేరాశయ ఇతిభావః. (తద్వత ఇతి) తద్వతః- సాధనవత్. చేతనస్యేతి
కేవలం. (తదయోగ్యత్వమ్) సాధనాఽనుష్ఠానాఽయోగ్యత్వమ్. (శాస్త్రై కాఽఽవే
ద్యమ్) - శాస్త్ర మత్రేణ ఆవేద్యమ్; సమ్యక్ - జ్ఞేయమ్. “ఏకేముఖ్యాన్యకేవలాః”
ఇతినిఘణ్టుః. మామేకమితివత్.

(ప్రతిపాదనకర్త) గీతాచార్యః. (సమగ్రత్వేనేతి) శ్లోకత్రయతాత్పర్యం

మమ్, (౧) “మయ్యాసక్తమనాః” ఇత్యాదినా “కశ్చిన్నాం వేత్తి తత్వతః” ఇత్యుక్తేన శ్లోకత్రయేణ, నమగ్రత్వేన జ్ఞాతవ్య సర్వోత్తమత్వేన అతిదుర్లభానుసంధాన విషయత్వేనచ ప్రతిపాదన పూర్వకం స్వస్వ రూప యాథాత్మ్యం వక్తవ్యత్వేన ప్రక్రమ్య, (౧) “భూమిరాపః” ఇతిశ్లోకేన, “అపరేయమ్” ఇతిశ్లోకేనచక్రియతే.

అత్రప్రకృతిః - స్వభావః; సచ - అపుధక్సిద్ధి విశిష్ట కార్యత్వ విశిష్ట లక్షణాధేయతాశాలిధర్మః. ఇదమేవాఽఽధేయత్వం శరీరపద ప్రవృత్తినిమిత్తమ్. “యస్యచేతనస్యయద్దన్యం సర్వాత్మనా స్ఫూరే నియన్తుం ధారయితుశ్చశక్యమ్, తచ్ఛేషత్తైక స్వరూపశ్చ, తత్తస్య శరీరమ్” ఇతిశ్రీభాష్యకారైరనుగృహీతత్వాత్. తత్రపరశబ్ద వివక్షితో

క్రమేణసమగ్రత్వేనేత్యాదిసోక్త మితిమన్తవ్యమ్. (క్రియత ఇతి) “భగవతాస్వస్వ రూపయాథాత్మ్యం వక్తవ్యత్వేన ప్రక్రమ్యస్వశరీరత్వ కథనంక్రియతే” ఇత్యన్వయః.

(అత్ర) శ్లోకే. (అపుధక్సిద్ధి) “అపుధక్సిద్ధి విశిష్టః-కార్యత్వవిశిష్టలక్షణః ఆధేయతాశాలిధర్మః” ఇత్యన్వయః. నియామ్యం కార్యత్వవిశిష్ట మిత్యాశయః. అత్రస్వరూపేణధారణం వివక్షితమ్. (యస్యచేతనస్యేతి) ఇయం శ్రీసూక్తిః- శ్రీభాష్యే, ద్వితీయాధ్యాయే, ప్రథమపాదే, విలక్షణత్వాధికరణే. (తత్ర) అపరేయ మితిశ్లోకే. (నేన) భగవతా. (వివక్షితమితి) అత్ర - శ్రీభగవద్గీతాయామ్, సప్త మాధ్యాయే, శ్రీభగవానువాచః-“మయ్యాసక్తమనాః పార్థ యోగంయజ్ఞాన్మమదా శ్రయః! అసంశయం సమగ్రంమాం యథాజ్ఞాన్యసితచ్ఛృణు|| జ్ఞానంతేఽహంసవిజ్ఞాన మిదంవత్ప్రకృత్యేవతః|| యజ్ఞాత్వానేహభూయోస్యజ్ఞాతవ్యమశిష్యతే|| మనుష్యాణాం సహస్రేషుకశ్చిద్యతతినీధయే! యతతామపిసిద్ధానాం కశ్చిన్నాంవేత్తితత్వతః|| భూమిరాపోఽసలోవాయుః ఖంకునోబుద్ధిరేవచ! అహజ్కూర ఇతీయంమేభిన్నా

త్కర్షం వివృణోతి (యథేదమితి). అనేన “అచేతనం జీవద్వారా స్వేన
ధార్యమ్, యథాచేతనం చేతనేనధార్యమ్, ఏవంసర్వం స్వేనధార్యమ్”
ఇతిచవివక్షితమ్.

ప్రకృతిరవ్యధా॥ అపరేయమిత స్తవ్యస్యం ప్రకృతింబద్ధిమేపరామ్ । జీవభూతాంశుహా
బాహూయయేదంధార్యతే జగత్” ఇతి.

తద్భాష్యే, “తత్రసప్తమేతావత్, ఉపాస్యభూత పరమపురుషస్వరూపయా
భాత్యం, ప్రకృత్యాతత్త్విరోధానం, తన్నివృత్తయే భగవత్ప్రసత్తిః, ఉపాసకవిధా
భేదః, జ్ఞానిసత్త్వైస్త్వజ్ఞోచ్ఛ్రయతే; మయి, ఆభిముఖ్యేనసక్తమనాః-మత్ప్రియత్వాతి
రేకేణ మత్స్వరూపేణ గుణైశ్చచేష్టితేనమద్విభూత్యా విశ్లేషేనతి తక్షణాదేవ విశీర్య
మాణస్వభావతయా మయిసుగాఢం బద్ధమనాః, మదాశ్రయః - స్వయంభూమయా
వినా విశీర్యమాణతయా మదాశ్రయః-మదేకాధార్య, మద్యోగంయజ్ఞాన్-యోత్తం
ప్రవృత్తిః, యోగవిషయభూతం మామ్, అసంశయమ్ - నిస్సంశయమ్, సమగ్రమ్ -
సకలమ్ యథాజ్ఞాన్యసి-యేనజ్ఞానేనోక్తేనజ్ఞాన్యసి, తజ్ఞానమ్, అవహితమనాఃశృణు॥
అహమ్, తే, మద్విషయంజ్ఞానం విజ్ఞానేనసహ ఆశేషతోవత్స్యమి. విజ్ఞానమ్ -
వివిక్తాకారవిషయం జ్ఞానమ్; యథాహమ్, మద్వ్యతిరిక్తాత్మకుస్తచిదచిద్వస్తు
జాతాత్, నిఖలహేయ ప్రత్యగీకతయా అసవధికాతిశయాఽసంఖ్యేయ కల్యాణగుణా
నస్తమహావిభూతి తయాచవివిక్తః, తేన వివిక్తవిషయజ్ఞానేనసహ, మత్స్వరూప
విషయజ్ఞానం వత్స్యమి. కింబళునాః- యత్ జ్ఞానంజ్ఞాత్వా, మయిపునరస్యత్ జ్ఞా
తవ్యంనాఽవశ్యవ్యతే॥ వత్స్యమాణస్యజ్ఞానస్య దుష్పాప్రి పతామాహ; మనుష్యః-శాస్త్రా
ధికారయోగ్యాః. తేషాంసహస్రేషు కశ్చిదేవసిద్ధిపర్యవ్వంతతే. సిద్ధిపర్యవ్వంతత
మానానాం సహస్రేషు కశ్చిదేవమాం విదిత్వా, మత్స్వసిద్ధయేయతతే. మద్విదాం
సహస్రేషు కశ్చిదేవతత్వతో యథావస్థితంమాంపేత్తి; నకశ్చిదిత్యభిప్రాయః. (౧)
“సమహత్తాసుదుర్లభః” (౨) “మాంతువేదనకశ్చన” ఇతి హివత్స్యతే. అస్యవిచిత్రా
నస్త భోగ్యభోగోపకరణ భోగస్థానరూపేణాఽవస్థితస్య జగతః ప్రకృతిరియం గన్ధాది
గుణకపృథివ్యప్రేజోవాయ్వాకాశాదిరూపేణ మనఃప్రభృతీన్ద్రియరూపేణ మహాదేహ

ఉక్తంభార్యత్వం గుణాదివ్యావృత్త్యర్థం స్వస్వచిదచిద్ధ్వారకో
పాదానత్వేన ఉపపాదయన్, ఉపాదానస్యైవ సతోనిమిత్తత్వ మపి
వదన్, సాభరిశరీరవత్ సజ్జత్సేనధారణం వ్యావర్తయన్, జీవవ్యావృత్త
మేకస్యైవసతో వ్యాపకత్వేన ధారణమప్యాహ (ఏతద్దోసీ నీత్యాది
శ్లోకద్వయేన). “ఏతద్దోసీని” ఇతి వ్యష్టిచిదచితో స్వమష్టిచిదచిదు
పాదేయత్వము క్తమ్. “అహంకృత్స్వస్య” ఇతి-తద్ధ్వారక ముపాదానత్వ
ము క్తమ్. “ప్రభవః ప్రళయః” ఇతి-తాదధీన్యాత్తద్వ్యపదేశః. సృష్టి
సంహారయోరన్యాయా ధీనత్వభ్రమనివృత్త్యర్థం ద్వయోరుక్తిః. అనేన
నిమిత్తత్వ మప్యసంజోచ్యాలభ్యమ్. (౧) “జన్మాద్యస్యయతః” ఇతివత్.

జ్కరరూపేణ చాష్టధాభిన్నా మదీయేతివిద్ధి॥ ఇయంమమ అపరాంప్రకృతిమ్, ఇత
స్త్వన్యామ్-ఇతః - చేతనాయాః, చేతనభోగ్యభూతాయాః ప్రకృతేర్విసజాతీయా
కారాం జీవభూతామ్, పరామ్-తస్యాభోక్తృత్వేన ప్రధానభూతాం చేతనరూపాం
మదీయాం ప్రకృతింవిద్ధి. యథేదమచేతనం కృత్స్నంజగద్ధార్యతే” ఇతిశ్రీసూక్తి
రశ్శసక్షేయా.

(స్వస్య) భగవతః. (ఏతద్దోసీనీతి) - ఏతచ్చేతనా చేతనమష్టిరూప మదీయ
ప్రకృతిద్వయ యోనీసీత్యర్థః. యోనిః - కారణమ్. (ఉపాదేయత్వమ్) ఉపా
దానకార్యత్వం. (తద్ధ్వారకమ్) సమష్టిచిదచిద్ధ్వారకమ్. (తాదధీన్యాత్) తదా
యత్తత్వాత్. (అన్యాధీనత్వమ్) బ్రహ్మరుద్రాధీనత్వమ్. (ద్వయోః) ప్రభవప్రళ
యయోః. (జన్మాదీతి) వేదాస్తసారే, ప్రథమాధ్యాయే ప్రథమపాదే, “జన్మాద్య
స్యయతః - అస్య - విచిత్రచిదచిన్మిత్రస్య వ్యవస్థితసుఖదుఃఖావ భోగస్య, జగతః
జన్మస్థితిపయోః, యతః, తద్భృహ్మేతి ప్రతిపాదయతిశ్రుతిరిత్యర్థః” ఇతి. జన్మాద్య
భిక్రరణ శ్రుతప్రకాశికాయామ్-“సమ-యత ఇతి సూత్రపదస్థాయాః వచ్చిమ్యుః
ఉపాదానార్థత్వాత్, బ్రహ్మోపాదానమితి, నిమిత్తాస్తరసద్భూతాత్, ‘ఉపాదానస్తు
భగవాన్నిమిత్తస్తు మహేశ్వరః’ ఇత్యుక్తవ్యోమాతీతపక్షావకాశః ప్రసజేత్.
నైవమ్; యతఇతి వచ్చిమ్యుఃపేతుమాత్ర విషయత్వాత్. పేతస్వర్థత్వాచ్చ జన్మస్థితి

నిమిత్తతోక్త్యా సర్వధా చిదచితో స్వవిధేయత్వం. స్వశేష
త్వశ్చలభ్యతే. *ఉపాదాన గోచరాఽపరోక్ష జ్ఞానచీకూర్కృతిమత్వ
లక్షణకర్తృత్వనైవ నిమిత్తశబ్దార్థత్వాత్; స్వాధీనస్వరూప స్థితి ప్రవృ
త్తినివృత్తికర్తృత్వనైవవిధేయ శబ్దార్థత్వాత్; *పరగతాతిశయాధానే
చ్ఛయా ఉపాదేయత్వాఽన్యయోగవ్యవచ్ఛేదనైవ శేషశబ్దార్థ
త్వాచ్ఛ. అనేన-సర్వత్ర స్వనైవఫలిత్వఫలసాధనాఽనుష్ఠాతృత్వలక్షణ
కర్తృత్వార్థత్వ రూపం స్వాతంత్ర్యమ్, జీవన్ముక్తు సర్వత్ర అచిదత్వ
ఫలిత్వకర్తృత్వాఽన్యత్వరూపం పారతంత్ర్యశ్చవ్యక్తమ్. (మత్తరి)
ఇతి. అనేన-స్వనైవ, కర్తృత్వాత్ పరత్వం, కర్తురేవ సత ఉపాదాన
త్వాత్ పరతరత్వజ్ఞేతి సూచ్యతే. యద్వాస్వనైవ ఫలిత్వాత్-
పరత్వం, ఫలినపవ సతః కర్తృత్వాత్ పరతరత్వజ్ఞేతి సూచ్యతే.
(మయీతి) అనేన నజుల్పవ్యావృత్తిరీవ వ్యావృత్తిశ్చ.

లయసాధారణత్వాదవగమ్యతే. నకు 'జనికర్తుఃప్రకృతిః' ఇత్యుపాదాన సంజ్ఞావిధాన
వత్, స్థితకర్తురయస్థానస్యచ అపాదానసంజ్ఞా విధానం దృశ్యతే. తస్మాదిదం
హేతోఃపాప్యమి. తతశ్చ నిమిత్తోపాదానయోరుభయోరపి హేతుత్వాఽవిశేషా
త్,* యత ఇతివదేన ఉభయవిధకారణత్వ మపిక్రొడీకృతం భవతి" ఇతి.

(అపరోక్షమ్) ప్రత్యక్షమ్. (పరగతాతిశయాధానేచ్ఛయా ఉపాదేయ
త్వాన్యయోగవ్యవచ్ఛేదనైవ). అత్ర అన్యయోగవ్యవచ్ఛేదః-అన్యన్యయోగవ్య
వచ్ఛేదః, సత్వస్యస్థిత్ యోగవ్యవచ్ఛేదః. "శక్తిఃపాణ్డరవివ" ఇత్యత్ర పాణ్డ
రిత్వాస్యస్థి నీలత్వస్థి యోగవ్యవచ్ఛేదవత్; అత్ర "పరగతాతిశయాధానేచ్ఛయా
ఉపాదేయత్వమేవ యన్యన్యరూపవత్-చి-శేషః. పరశ్చేషీ" ఇతి వేదార్థసర్వహూ
ఽనుసంధేయః. (స్వనైవ) భగవత వివ. (మత్తరితి). "మత్తరి పరతరంనాస్యత్"
ఇత్యత్ర పరత్వముత్కృష్టత్వమ్. (వ్యావృత్తిరితి) "మయిసర్వ మిదంప్రోతమ్"
ఇత్యత్రసజుల్పః, సాక్షాదాధారోన; జీవన్ముక్తురూపవ్యాప్తిర్న. అత సమశయ
వ్యావృత్తి రిత్యర్థః.

ఏవంధార్మత్వ ముపపాదితమ్; అథవిధేయత్వ ముపపాదయితం
తదుత్పన్నవస్తుషు ప్రదర్శయతి (రసోహమిత్యాదినా). “ప్రభవః

(శబదపాదితమితి) “అత్రగీతాయామ్, తత్రైవాధ్యాయే; (౧) “ఏతివ్యోసీ
నిభూతాని సర్వాణీత్యుపధారయ. ఆహంకృత్స్వస్యజగతః ప్రభవఃప్రళయస్తథా॥
మత్తః పరతరంగానాన్యత్కీర్ణైదస్తీ ధనశ్చయ. మయిసర్వమిదం ప్రోతంసూత్రేమణి
గణాశ్చవ” ఇతి. తద్భాష్యేః-ఏతచ్చేతనాచేతన సమష్టిరూపమదీయ ప్రకృతిద్వయ
యోనీ నిబ్రహ్మదిస్తమ్యపర్యవ్రాస్యుచ్ఛావచ భావేనాచవస్థితాని చిదచిన్మిత్రాణి
మదీయానిసర్వాణి భూతానీత్యుపధారయ॥ మదీయప్రకృతిద్వయ యోనీనిహితాని
మదీయాన్యేవ. తథాప్రకృతిద్వయయోనిత్వేన కృత్స్వస్యజగతః, తయోర్వ
యోరపి మద్యోనిత్వేన మదీయత్వేన చకృత్స్వస్యజగతః ఆహమేవప్రభవః, ఆహ
మేవప్రళయః, ఆహమేవచశేషీత్యుపధారయ. తయోర్భదచిత్సమష్టిభూతయోః
ప్రకృతిపురుషయోరపి పరమపురుషయోనిత్యం శ్రుతిస్మృతి సిద్ధమ్. (౨) “మహా
సవ్యక్తేలీయతే, అవ్యక్తమక్షరేలీయతే, అక్షరంతమసీలీయతే, తమఃపరేదేవ ఏకీ
భవతి” (౩) “విష్ణోస్స్వరూపాత్పరతోదితేద్వే రూపేప్రధానం పురుషశ్చవిప్ర”
(౪) “ప్రకృతి ర్యామయాభ్యాతా వ్యక్తాచవ్యక్తస్వరూపిణీ పురుషశ్చాప్రవిభావేతౌ
లీయతే పరమాత్మని॥ ఋమాత్మాచసర్వేమమాధారః ఋమేశ్వరః, విష్ణునామాసవేదేషు
పేదాదేషుచగీయతే” ఇత్యాదికాహిశ్రుతిస్మృతయః. యథాసర్వకారణస్వాపి
ప్రకృతిద్వయస్యకారణత్వేన సర్వాచేతనవస్తు శేషిణశ్చేతన స్వాపిశేషిత్వేన కార
ణతయాశేషితయాచ ఆహంపరతరః; తథాజ్ఞానశక్తిబలాదిగుణయోగేనచ ఆహమేవ
పరతరః. మత్తోఽన్యత్ - మద్వ్యతిరిక్తంకిర్ణైత్జ్ఞానబలాదిగుణాదయోగిపరతర
శ్చాస్తి. సర్వమిదమ్ చిదచిద్వస్తుజాతం కారావస్థం కారణావస్థంచమచ్ఛరీరభూ
తం సూత్రేమణిగణవత్ అత్యంతయాచవస్థితే మయిప్రోతమాశ్రితమ్. (౫) “యస్యా
త్తాశరీరమ్, యస్యపుణివీశరీరమ్, ఏవసర్వభూతాంతరాత్తా చహతపాప్తాదివ్యోదేవ
ఏకోనారాయణః” ఇత్యాత్మశరీరభావేన అవస్థానశ్చిజగద్భ్రమణోరస్తర్యామి బ్రాం
హణాదిమసిద్ధమ్. ఇతి శ్రీసూక్తిరససద్దేయా.

(౧) గీ - ౭-౬.

(౨) సుబ - ౨.

(౩)

(౪) వి-పు - ౬-౪-౪౦.

(౫) బృ - ౫-౭-౨౨.

ప్రళయః” ఇతివదయం నిర్దేశః. అత్రస్వహావేన్ధితౌ ప్రవృత్తౌచ స్వాధీనత్వం యథాయోగ్యమనుసంస్థాయమ్. అత్ర “బీజంమామ్” ఇత్యర్థేన స్వరూపేణ తాదశీన్య ముపాదానతయా సద్భారకత్వమస్తీతిస్పష్టమ్.

ఆనన్త్యాదనుగతరూపేణ స్వాధీనత్వం స్పష్టయతి (యేచైవేతి శ్లోకేన). “మత్త పవ” ఇతి నిర్ణయతయా స్వవిశేయత్వమపిస్పష్టమ్. “మయిసర్వమ్” ఇత్యర్థకృత్యష్టాన్వేషణార్థం స్పష్టయతి (సర్వహమితి). శరన్సరాఽఽథారాధేయభావేన భార్యత్వంజగతపవ; సతస్సన్యేత్యర్థః. ఇత్థం చిదచిదాత్మకజగత ఆధేయత్వ విశేయత్వ కేషత్వలక్షణ స్వశరీరత్వకథనేనతావ త్తర్జుత్వ భోక్తృత్వాఽనర్హత్వలక్షణమచిద్వత్సారతన్త్ర్యం సర్వజీవ స్వరూపసాధారణం ప్రతిపాదితమ్.

(తత్) విశేయత్వమ్. (నిర్దేశఇతి) త దశీన్యాత్, “ప్రళయః ప్రళయః” ఇతి వన్నిర్దేశశ్చార్థః. (స్పష్టయి) అత్రసీతాయామ్, (చై) ; — “రహామహాన కాశ్రయ ప్రభాస్తి శశూన్యయోః! ప్రణవసర్వవేదేషు శబ్దః భేదారుపంపుషు! పున్యగర్భః పుణివాశ్చతేజశ్చాస్తి విభావసౌ! జీవం సర్వభూతేషు తవభాస్తి రవస్విషు! జీవా! మాంసర్వభూతానాం విధిపాశ్చసనాతసమ! యద్విద్యున్మేమతామప్త కేజస్తేజస్విదామహమ్ బలంబలవతా చ్చహం కామరాగవివర్జితమ్! ధర్మాఽవిరుద్ధాభూతేషు కామాస్తిభరిత గ్నభ” ఇతి. తద్గీతాభాష్యః — “ఆరెస్సర్వస్య శరమపురుషశరీరత్వేన ఆత్మభూత శరమపురుష ప్రకారత్వాత్సర్వ ప్రకారః శరమపురుష ఏవాఽవస్థితః; ఇతి, సర్వైశ్చక్షుస్తనైస్త్రివాభిధానమితి తత్సామాన్యచిరకల్పనాహ; ఏతే సర్వలక్షణాణావాః మత్తపివోత్పన్నాః, మచ్ఛేషభూతాః, మచ్ఛరీరతయామయ్యేవాఽవస్థితాః; అతస్తత్స) కారోహమేవావస్థితః,” ఇతి శ్రీసూక్తి రనుసంక్షేపా.

(ఆనన్త్యాదిత) “పదార్థానామ్” ఇతిశేషః. (సహస్రస్యేతి) షాశ్వరస్య ఆశేయశ్చయే స్వేచ్ఛతయేతి బోధ్యమ్. (ప్రతపాదితమితి) అత్ర - సీతాయామ్, ప్రతైకః - “యేచైవ సాస్యకాభావా రాజసాస్తామసాశ్చయే! మత్తపివేతి తాస్యద్ధి సత్వహం కేషుతేమను” ఇతి. తద్భాష్యః — “ఏం వివిక్తాఽగ్నియోః; సాస్యకా రాజసాస్తామ

అధ, భోగమోక్ష సాధనానుష్ఠానైశ్చ లక్షణ కర్తృత్వస్య, తదుద్దేశ్య ఫలాశ్రయత్వరూప భోక్తృత్వస్యచ అబాధితానుభవసిద్ధత్వేపి, తదుభయమ్, గుణత్రయమయప్రకృతినమ్మన్త నిబన్ధనత్వాత్ సదృశ్య పాధికమితి, 'లోకసిద్ధకర్తృత్వభోక్తృత్వయో రాపాధికత్వ కథనేన, ఉక్తం ద్వివిధం పారతస్య ముపపాదయతి (త్రిభిరితి శ్లోకేన). ఇద

సాశ్వ జగతి దేహత్వేన ఇన్ద్రియత్వేన భోగ్యత్వేన తత్తత్తత్వేనచ అవస్థితా యే భావాః; తాన్ సర్వాన్ మత్త ఏవోత్పన్నాన్విధి. తేమచ్ఛరీరతయా మయ్యేవావస్థితా ఇతి చ; సత్వహంతేషు-నాహం కదాచిదపి తదాయత్త స్థితిః. ఆత్ర ఆత్మాయత్త స్థితిత్వేపి శరీరస్య, శరీరేణాత్మనః స్థితావప్యైవ కారో విద్యతే. మమకృతేనకృత్త ధావిధ ఉపకారః. కేవల లీలైవ ప్రయోజన మిత్వర్థః." ఇతి శ్రీసూక్తి రనుసంధేయా.

(తదుభయమ్) కర్తృత్వ భోక్తృత్వోభయమ్. (సదవస్థి) స్థితమవస్థిత్వం. (ద్వివిధం పారతస్యమితి) - కర్తృత్వాననర్తత్వమ్, భోక్తృత్వాననర్తత్వజ్ఞేతి ద్వివిధ మితిభాషః. (త్రిభిరితి శ్లోకేనేతి) ఆత్ర గీతాయామ్, తత్రైవ; - "త్రిభిర్గుణమయైర్భావై రేభిస్సర్వమిదం జగత్. మోహితేనా లభిణానాతి మామేభ్యః పరమవ్యయమ్" ఇతి. తద్భాష్యే; - "తదేవం చేతనా లచేతనాత్మకం కృత్స్నం జగత్ మదీయం కాలే కాలే మత్త ఏవోత్పద్యతే. మయిచ ప్రలియతే, మయ్యేవా వస్థితమ్, మచ్ఛరీరభూతమ్, మదాత్మకజ్ఞేతి, అహమేవ కారణా లవస్థాయాం కార్యానవస్థాయాం సర్వ శరీరతయా సర్వప్రకారో లవస్థితః. ఆతః కారణత్వేన కేపిత్వే సచ జ్ఞానాద్యసంకేతీయ కల్యాణగుణైశ్చ అహమేవ సర్వైః ప్రకారైః పరతరః; మత్తోన్యత్ కేనాపి కల్యాణగుణగణేన పరతరం నవిద్యతే. ఏవమ్భూతం మామ్, త్రిభ్యః-సాత్విక రాజస తామసగుణ మయేభ్యో భావేభ్యః, పరమ్- మదసాధారణైః కల్యాణగుణైస్తత్తద్భోగ్యతాప్రకారైశ్చ పరమ్, ఉత్క్లృప్త తమమ్, అవ్యయం సదైకరూపమపి, తైరేవత్రిభిర్గుణమయైర్ని హీనతరైః క్షణధ్వంసిభిః పూర్వకర్తృత్వానను గుణ దేహేన్ద్రియ భోగ్యత్వేనా లవస్థితైః పదార్థైర్మోహితం దేవతిర్భూతమవ్య స్థావరాత్మనా లవస్థిత మిదం జగత్, నా లభిణానాతి" ఇతి శ్రీసూక్తి రనుసంధేయా.

మనోపాధికత్వమ్, తృతీయాధ్యాయేపి (౧) “ప్రకృతేః క్రియమాణాని” ఇతిశ్లోకేనకథితమ్.

అత్రాఽయంవివేచిః—జీవస్వరూపస్య కువృష్టిరీత్యా, కృత్రిమత్వ సుఖాశ్రయత్వ మాత్రరూపయోగి కర్తృత్వ భోక్తృత్వ యోరవ్యభావః కర్తృధికరణనిరుద్ధః. ఏవం పరమాత్మాఽనపేక్షః కర్తృత్వం

(ప్రకృతేః) అత్ర గీతాయామ్, తృతీయాధ్యాయే, “ప్రకృతేః క్రియమాణాని గుణైః కర్మాణి సర్వశః” అహజ్జగర విమూఢాత్మా కర్తా ఽహమితి మన్యతే॥ తత్త్వవిత్తు మహాబాహూ గుణకర్మ విభాగయోః । గుణగుణేషు వర్తంత ఇతి మత్వా సజ్జతే” ఇతి. తద్భాష్యే—“కర్మయోగ మనుత్పత్తో విదుషో ఽవిదుషశ్చ విశేషం ప్రదర్శయన్ కర్మయోగా ఽపేక్షిత మత్మనో ఽకర్తృత్వాను సన్ధాన ప్రకార ముపదిశతి;—ప్రకృతేః గుణైః-సత్వాదిభిస్సాన్వితురూపం క్రియమాణాని కర్మాణి శ్రుతి, అహజ్జగర విమూఢాత్మా అహం కర్తేతి మన్యతే. అహజ్జగరేణ విమూఢః-అత్తా, యస్యాసౌ-అహజ్జగర విమూఢాత్మా. అహజ్జగరో నామ-అహమధృక్ ప్రకృతో అహమభిమాన్యః. తేన, అజ్ఞాతాత్మ స్వరూపః, గుణకర్మసు అహంకర్తేతి మన్యత ఇత్యర్థః. గుణ కర్మవిభాగయోః - సత్వాది గుణవిభాగే, తత్తత్కర్మ విభాగేన, తత్త్వవిత్, గుణః - సత్వాదయః, పుగుణేషు - స్వేషు కార్యేషువర్తంత ఇతి మత్వా, గుణకర్తృసు అహంకర్తేతి సజ్జతే” ఇతి శ్రీసూక్తి రనుసంధేయా.

(పద్యప్రతి) సాక్ష్యాదిః. (కర్తృధికరణేతి) అత్ర అధికరణార్థ సక్రీహగ్రంథః కర్తృధికరణే—“ప్రకృతేః క్రియమాణాని” ఇత్యాదిషు గుణానామేవ కర్తృత్వ ప్రతిపాదనాత్, అత్తానకర్తా ఇత్యాదిచ్ఛ్రవ్య, ‘స్వర్గకామాయజేత’ ఇత్యాదీనాం భోక్తారమేవ కర్తృసు నియుష్టానానాం శాస్త్రాణామర్థవత్త్వాత్, ‘ప్రకృతేః క్రియమాణాని’ ఇత్యాదీనాం జీవస్య సాంసారిక కర్తృ కర్తృత్వస్య గుణసంస్కారయత్త్వ ప్రతిపాదనపరత్వాచ్చ అత్తా కర్తృత్వక్రమ్” ఇతి. (కర్తృత్వం భోక్తృత్వమితి)-కర్తృత్వమ్ “పరాత్మ” ఇత్యధికరణ విరుద్ధమ్; భోక్తృత్వమ్, “ఫలమతః” ఇత్యధికరణవిరుద్ధ

భోక్తృత్వం-(౧) 'పరత్వం' (౨) "ఫలహతం" ఇత్యధికిరణ్యయ
విరుద్ధమ్. పరమాత్మ పేక్షం భోగ మోక్షసాధనానుష్ఠానత్వరూపం
కర్తృత్వమ్, తదుద్దేశ్య ఫలాశ్రయత్వరూపం భోక్తృత్వం ప్రమాణ
ప్రసిద్ధా చిద్వత్పరతన్త్ర్యరూపం స్వభావకారభజ్జకత్వాత్, జ్ఞా
పాధికిమ్; ప్రకృతేనమృత్యు నిబంధనత్వాత్ భోగ మోక్షసాధనానుష్ఠా
నస్య, తదధీనత్వాచ్చ తదుద్దేశ్య ఫలభోక్తృత్వస్య. కేవలపరమాత్మ
భోగోద్దేశ్యక ప్రజ్ఞుర్యగోచర్యమితి మత్వరూపం కర్తృత్వమ్, పర
మాత్మనః అచిద్భోక్తృత్వాపేక్షయా జనన్వరూప భోక్తృత్వ అతిశయ
సమ్పాదకిం స్వైరజ-రప్రప్రత్యనుద్దేశ్యం నిరతిశయభోగ్య భూత
పరమాత్మస్వరూప రూపగుణవిభూత్యనుభవితృత్వలక్షణం భోక్తృత్వ
మితివాచి. (పరాత్త్విత్) అప్ర ఆధికరణార్థ స్థగ్రహణి, "పరాయత్త్విత్వాధి కిరణే
లోకస్య స్వరం ప్రవృత్తి శక్త్యభావే విధినిఘ్న శాస్త్రాన్ధకస్య ప్రసక్తో, జీవస్య
కర్తృత్వం స్వాతంత్ర్యేత్యాశక్యం, 'అస్తం ప్రోక్ష్య' ఇత్యాదిభిః పరమాత్మాదధి
త్యైకత్వాత్, తదధీనత్వేన, ప్రథమ ప్రవృత్తౌ చేతిఃస్య స్వతంత్రతయా, శాస్త్రాన్ధక్యా
భావాచ్చ, పరాధీనమేవ కర్తృత్వ మిత్యుక్తమ్, ఇతి. (ఫలమత ఇతి) అప్ర ఆధికర
ణార్థ స్థగ్రహణి, "ఫలాధికరణే, 'యజేత స్వర్గకామః' ఇత్యాది శాస్త్రం స్వర్గ
కామకర్తవ్యతయా యాగాద్యధి ధానా న్యభా నువవత్వాత్, అపూర్వద్వారేణ
ఫలసాధనత్వ ముపామయతీతి ధర్మ వివ ఫలప్రద ఇత్యాశక్యం, 'అన్నాదో వసు
దానః' 'ఏషశ్చ వానస్తయాతి' ఇత్యాదిభిః, తత్రతల్లర్థాది రాశాధిశ్య పరి
మాత్మక వివ భోగా న్యవ్వరూప సకల ఫలప్రదత్వ శ్రవణాత్, అశ్రుతానపూర్వాది
కల్పనానయోగాన్వ పరమాత్మైవ ఫలప్రదఇత్యుక్తం భవతి" ఇతి(తదుద్దేశ్యేతి)భోగ
మోక్షసాధనానుష్ఠానోద్దేశ్యేత్యర్థః. (ప్రమాణమ్) మూలమస్తాది. (తదధీనత్వాత్)
భోగ మోక్షసాధనానుష్ఠానా న్యవత్వాత్. (తదుద్దేశ్యేతి) భోగ మోక్ష సాధనాను
ష్ఠానోద్దేశ్యేత్యర్థః. (పరమేతి) పరమాత్మస్య, అప్రతయ సమ్పాదక మిత్యన్వయః,
(అచిద్భోక్తృత్వాదపేక్షయా) అచిద్భోగా పేక్షయా. (భోక్తృత్వే) భోగ.

భౌతిక అనుభవము; మోక్షదశానుభవములకు జ్యోతిర్మోక్షముగా మోక్షసాధనానుష్ఠానరూపత్వాభావాత్, ప్రకృతిసమృద్ధి నిబంధనత్వాభావాచ్చ; భోగమోక్షసాధనానుష్ఠానాన ధనత్వాత్ దనుర్దేశ్యత్వాచ్చ నిరుక్త భోక్తృత్వస్థితి.

అథనిరుక్తిం ద్వివిధం పారితస్ర్య మాశ్రయాస్థి పరాపాత మితీశజ్ఞానా మూశ్రయకథనేన తదాపచాదియతి (దైవీహృషేతి శ్లోకేన). తదేకోపాయతా ప్రార్థనాత్మక శరణాగతినిష్ఠానాం నిరుక్తి పారితస్ర్యగ్రంథయమస్తి తదేకోపాయత్వప్రార్థనాయాస్వస్వరూపవిరోధేన మోక్షసాధనరూపత్వాభావాత్, కృత్యసాధ్యత్వాచ్చ; “మోక్షయిష్యామి” ఇత్యుక్తిమోక్షోపాయ సిద్ధ్యర్థతయా విహితమోక్షోపాయస్వీకారమాత్రరూపత్వాచ్చ తేషాంకేవల పరమాత్మ భోగోద్దేశ్యకై జ్యోతిర్మోక్షచరకృతిమత్వాత్, పరమాత్మ భోగాతిశయాధాయకై జ్యోతిర్మోక్షదేశ్య భోగశాలిత్యాచ్చేతిభావః. “ఇత్యే ప్రవర్తి

(మోక్షదశానుభవములకు జ్యోతిర్మోక్ష) ఫలాధా పూర్వభావీకృతం సాధనం భవతితి భావః. (చిదనుద్దేశ్యత్వాదితి) భోగమోక్ష సాధనానుష్ఠానానుద్దేశ్యత్వాదిత్యర్థః. (నిరుక్తభోక్తృత్వస్థితి స్వకైర్మోక్షప్రపుత్యసద్దేశ్య నిరతిశయ భోగ్యభూతపరమాత్మ స్వరూప రూపగుణ విభూత్యనుభవితృత్వ లక్షణ భోక్తృత్వస్థితి. (ఇతి) అత్రాయం విధేః ఇత్యేనాన్వయః

(అశ్రయాస్థితి) అశ్రయస్థితి అస్థితి. (తత్) నిరుక్త ద్వివిధ పారితస్ర్యమ్. (కృత్య సాధ్యత్వాదితి) ప్రార్థనాయాః జ్ఞానరూపత్వాత్, కర్తవ్యత్వాదభావేన కృత్యసాధ్యత్వా భావాత్; రాగ ప్రాప్తత్వాత్. ఈశ్వరకటాక్షయశ్చత్వాదితి తాత్పర్యమ్. (మోక్షోపాయః) ఈశ్వరః. (తేషాం) శరణవరణాధికారిణామ్. (అతిశయేతి) “అతిశయాధాయకం, భోగం” ఇత్యేనాన్వయః. (ఇతిభావ ఇతి) ద్రమిదోపనిషది సప్తమశతకే, ప్రథమదశకే, (౧) “ఉద్దీలవియ” ఇతి ప్రథమగాధా వ్యాఖ్యానానంతరీకాయామ్;—అను, ‘మమేవయే ప్రపద్యంతే మాయామతాం

ప్రితతు పరహింసైయై నివర్తిప్రికైకాక” ఇత్యాది శ్రీమంక
గురు శ్రీనూక్తిభూతాధికారి విశేషణీభూతాఽష్టాక్ష యోగాజ్ఞానాత
శరణాగతి రప్పత్రవివక్షితా. శక్త్యానన్జోచస్యసమ్భవతీస్త్యాగాఽయో
గాత్.

ఇన్ధింశరణాగత నాపాశ్రయకథనేన పారతన్త్ర్యద్వయముపపాది
తమ్.

తరస్తితే’ ఎన్నికపడియే, కిడుక ఫలత్తుక్కాదు నిజ్జ క్కణ్ణిర్” ఇతి. తత్క
ప్రపద దీపికాయామ్; “మామేవయే ప్రపద్యనే’ ఎన్నికతు - ‘భక్తివిరోధి పాప
క్షయత్తుక్కున్ భక్తి వృద్ధిక్కు ములుప్పాన ప్రపత్తియై చొల్లుకొటతు’ ఎన్ఱు అర్థ
ప్రపత్తి పరమాక శ్రీగీతాభాష్యత్తిలే వ్యాఖ్యాతమాకిలుమ్, మోక్షసాధనమాన స్వతన్త్ర
ప్రపత్తి పరమెన్ఱు ఇవక్కున్ వివక్షితమ్” ఇతి శ్రీనూక్తి రససన్ధేయా. (ఇత్యైయిత)
శ్రీవచన శ్లోమణీ “ఇతై ప్రపర్తిప్రితతు పరహింసైయై నివర్తిప్రికైకాక” ఇతి.
తద్వర పరమునివ్యాఖ్యానే; “అకైయాల్ ఇచ్చుపాసనసత్తై ప్రపర్తిప్రితతు పరహిం
సైయై నివర్తిప్రికైకాక” ఇతి. పరహింసై - యాగీయహింసై. పూర్వవిహిత
హింసా-అభిచారే. ఉన్దరివిహిత హింసా-యాగే. (అధికారి విశేషణీభూతేతి) విశే
షణ భూతత్వస్య అష్టాక్షయోగే అన్వయః. (అత్ర) “మామేవ” ఇత్యత్ర.

(ఉపపాదితమితి) మామేవేత్యత్ర ఉపపాదితమిత్యర్థః; అత్ర గీతాయామ్
తత్రైవ;—“దైవీప్రేమ గుణమయీ మమమాయాదురత్యయా । మామేవయేప్రప
ద్యనే మయామేతాంత రన్తితే” ఇతి. తద్భాష్యే;—“కథంస్వత ఏవ అనవధికా
తిశయానన్దే, నిత్యే, సదైకరూపే, లాకికపన్తు భోగ్యతా ప్రకారైశ్చ తక్కువై తమ
త్వయి స్థితేపి, అత్యంత సహితేషా గుణమయేష్వ స్థితేషా భావేషా సర్వస్య భోక్తృ
వర్గస్య భోగ్యత్వ బుద్ధి రుపజాయత ఇత్యాత్రాహ. మమైషా గుణమయీ-సత్వ
రంజస్తమోమయీ, మయా యస్తాదైవ - దేవేన కీడా ప్రపుత్రేన మయైవ నిర్మితా.
తస్మాత్ సర్వైర్దురత్యయా - దురతిక్రమా. అస్యాః మయాశ్చ వాచ్యత్వ మాసుర
రాక్షసాస్తాదీనా మిద విచిత్రై కార్యకరత్వేన. యథాచ, (౧) “తతో భగవతాతస్య
రక్షార్థం చక్రముత్తమమ్ । ఆజగామ సమాజ్ఞప్తం జ్వాలామాలి సుదర్శనమ్ ! తేన

అభరణాగతస్య ఇతరవ్యావృత్తి కథనేన తదుభయముపపాదయతి, (నమామిత్యాదినా శ్లోకపఞ్చకేన). తత్రతాత్ “మాంప్రపద్యస్తే” ఇత్యస్యవ్యావర్త్యాధికారిణి ఆహ (నమామితిశ్లోకేన). అథ “మామేవ” ఇత్యవధారణవ్యావర్త్యాధికారిణి పదిర్వయితే ముపక్రమతే (నతుర్విధా ఇతిశ్లోకేన). అతః సుకృతశబ్దః - జ్ఞాతాఽజ్ఞాత సుకృతపరః. “జ్ఞానీ” ఇత్యనేన స ధన భక్తిప్రపత్తిస్థాన గృహ్యస్తే. తేషామనన్యోపాయత్వరూపస్వరూపయాభాత్యజ్ఞానవిధురత్వేన, జ్ఞానిత్వేన తత్స్వరూపనిరూపణాఽయోగాత్; కిన్త్వధికారివిశేషణ భూతాఽప్రాప్త్యాధిక్తినిష్ఠాః, తత్తాదృశపక్షజ్ఞప్రపత్తినిష్ఠాః, తాదృశశరణ వరణ నిమాశ్చ గృహ్యస్తే.

మయా సవాసం తచ్చక్షురస్యాఽనుగామినా । బలస్య రక్షతాదేహ మేకైశ్చేన సూదితమ్” ఇత్యాదా. అహోమయా శబ్దోన మిథార్థవాచీ. ఐష్ట్య జాలితాది వ్యపి కేనచిత్తవ్రావణాదినా మిథార్థ విషయానాః పాఠహర్షిత్యా ఏవ బుద్ధేరుత్పాదకత్వేన మయావీతి ప్రయోగః. తథానువ్రావణాది కేవల - తత్రమయా. సర్వ ప్రయోగేష్వనుగత శ్రేష్ఠి స్త్యైవ శబ్దార్థత్వాత్. తత్ర మిథార్థోఽను మయా శబ్దప్రయోగో మయాకార్య బుద్ధి విషయత్వే నాపచారికః; మహ్నః క్రోశస్తీతి పత్. ఏషా గుణ మయా పార మార్థికీ భగవన్నాయైవ. (౧) “మయాస్తు క్రకృతిం విధాన్తాయినస్తు మహేశ్వరమ్” ఇత్యాదివ్యభిధీయతే. ఆస్యాః కార్యంభగవత్స్వరూప తిరోధానమ్, స్వస్వరూప భోగ్యత్వబుద్ధిశ్చ. అతో భగవత్త్వాయయా మోహ తం సర్వంజగత్ భగవత్తు మనవధికారికయాఽఽనన్తస్వరూపం నాఽభివృణోతి. మయా విమోచనోపాయమాహ; మామేవ సత్యసమిన్తం పరమకారుణికం అహలోచిత విశేషాఽశేషలోక శరణ్యం యే శరణం ప్రపద్యస్తే, ఏతాం మదీయాంగుణమయీం మాయాంతరైః; మయా మత్స్పృహ మామేవో పాసత ఇత్యర్థః” ఇతి క్రీస్తాక్తి రనుసంజేయా.

(తదుభయమ్) పారతస్యద్వయమ్. (వ్యావర్త్యాధికారిణి) దుష్కృతినః. (“మామేవ” ఇత్యవధారణ వ్యావర్త్యాధికారిణి) సాధనభక్తి నిష్ఠాదయః (తేషామ్) సాధనభక్తి సాధనప్రపత్తి నిష్ఠానామ్.

ఉపక్రాంతమర్థమాహ (తేషామిత్యాదిశ్లోకత్రయేణ). నిత్యయు
క్తి - ఆశ్రయణదశామారభ్య యావదాత్మభావియోగ ఇతిభావః.
ఏకభక్తి - ఆరాదీనాస్తు ప్రాపకతయా స్వస్థిక్ ప్రాప్యతయా అన్య
త్రాపి భక్తిరతిభావః. “నిత్యయుక్తి” ఇతి సాలోక్యం సామీప్యశ్చ
సిద్ధమ్. సాయుజ్యమాహ (ప్రియోహీతి). “అహంప్రియః” ఇత్యన్య
ఫలమాహ (సచేతి). ఇథం “నిత్యయుక్తిః, అత్యర్థం ప్రియః” ఇతిచ
ఆశ్రయణ దశామారభ్య వైషమ్యముక్తిమ్.

అథ ఆశ్రయణ దశాయామనుగతాఽఽకారకధనపూర్వకం ఫల
దశాయాం వైషమ్యమాహ (ఉదార ఇతి). (౧) “సకల ఫలప్రదోహి
విష్ణుః” ఇత్యుక్తాదార్యగుణప్రదాత్పత్వమనుగతాకార ఇతి భావః.
(ఆదైవ) అహమేవేత్యర్థః. “నైవేయం దీపజ్వాలా” ఇతివత్ప్రదూ
ప్యాత్తన్నిర్దేశః, అనేన సారూప్యముక్తమ్. “ఇతిమేమతమ్” ఇత్యా
దరోక్తిః. అద్వైతం వ్యావర్తయితుం తత్కృత్యన్యాయాఽఽప్రాప్యే

(ఉపక్రాంతమితి) ఉపక్రాంతార్థవకారేణ అధికార్యవర్తనావృత్తిః.
(యుక్తి) యోగవిష్టః. (ఆరాదీనామితి) ఆదిశతైః, జిజ్ఞాస్వర్థాన్ధిశాశ్చ హేతే.
(స్వస్థిక్) భగవతి. (అన్యత్రాపి) ఇత్యర్థాదా. (ఫలమాహేతి) “అహంప్రియః”
ఇతిహేతుః; తస్యఫలమ్-ఈశ్వరప్రీతివిషయత్వమ్; తదాహేత్యర్థః; (సచేతి) స్త్రియా
సాంధ్యస్థిః స్వార్థతారహిత భర్తృభాగాఽతిశయకరప్రీతివత్, “సచప్రియః” ఇత్యేత్ర
ఉక్తాప్రీతిః స్వార్థానేతి మత్తప్యమ్.

(వైషమ్యమ్) వ్యాప్తుతిః. (నైవేయమితి) దీపేహిన్నేచవర్తమాదిసాశాత్
భేదేషి, తాద్రూప్యేణ ప్రతితిర్జ్ఞాయతే ఇతి భావః. (అద్వైతమ్) అభదః.

(తత్కృత్యన్యాయేతి) అత్ర శ్రుత ప్రకాశకావ్యాఖ్యాన గురుభావప్రకాశ
కాయామ్;—“తద్విధం నిశ్చేష సుసారవిమోచనాత్మక బ్రహ్మప్రాప్తిరూప్య జీవ
భూత్యర్థస్య పశుచ్చివిద్యా ఫలకైవల్యసాధారణ్య తద్వ్యావర్తనార్థమ్, “సజ్జీవ
సీమ్” ఇత్యేత్ర “సమ్” ఇత్యుపసగ్గ ఇత్యాహ (సమితికైవల్యవ్యాప్తుతిరితి). సామి

చీన్యవ్యోత కేన-సమా సమభివ్యావృతజీవభాత్వస్వభూతాయం బ్రహ్మప్రాప్తౌ భోగ రూపత్వ బోధనాత్. కైవల్యస్త్యరాయం బ్రహ్మప్రాప్తౌ తదభావస్య తత్త్వేతు న్యాయసిద్ధత్వాత్, తద్వాస్త్యపుత్తిసిద్ధిః.

తథాహి-తత్త్వేతు న్యాయోనామ-(౧)“అప్రతీకలమ్మనాన్నయతీతిచాద రాయణః, ఉభయభాదోపాస్త త్త్వేతుశ్చ” ఇతిసూత్రే భగవతా చదరాయణేన తత్త్వేతుశ్చబ్రహ్మదర్శితో న్యాయవిశేషః. సచఫలోపాసనయోః ప్రకారైక్య నియమ రూపః.(౨)“ఎకఆత్మనశ్శరీరే భావాత్” ఇత్యధికరణ సిద్ధాంతదిపే,జీవాత్మనఃఫలదశా వచ్చిన్నా కార విశేషాణా ముపాసనదశాయా మనుస్థాన మభిధాయ, అన్యథా ప్రాప్త్యోపాసనయోః ప్రకారశబ్దాత్ “యథాక్రతురస్మిన్” ఇతి విరుద్ధత ఇత్య సుగృహీతత్వాత్;

అత ఏవాఽయంన్యాయః, ఫలోపాసనయో రేకతరేణ అన్యతరస్య నిశ్చయకః; పశ్యన్నవిద్యాయామ్,(౩)“సఏనాన్ బ్రహ్మగమయతి”ఇత్యుక్త ఫలాఽనుసారేణ బ్రహ్మణ ఉపాస్యత్వ నిశ్చయాత్; “శ్లోతరేక స్తద్భావ భావిత్యాత్” ఇతి బ్రహ్మ విద్యాస్తర్గత జీవవిద్యాయాః ఫలానుసారేణ అవహతే పాప్తత్వాదీనాం పేద్యత్వ నిర్ణయాచ్చ. ఏవం కార్యాధికరణే ప్రతీకోపాసకానాం తత్త్వేను రిత్యనేన అనిత్యఫల నిర్ణయాత్; “అవిభాగేన దృష్టత్వాత్” ఇత్యత్ర-అభేదేన ఉపాసనలెన అవిభాగేన అనుభవ నిర్ణయాచ్చ

అత ఏవాఽయం న్యాయః,ఉపాసితా కారస్య ఫలదశాయా మయోగాఽన్య యోగయో రుభయోరపి వ్యవచ్చేదకః; ఉపాసనాకారేణ ఫలాకార నిర్ణయ కత్వాదయోగవ్యవచ్చేదకత్వంసిద్ధమ్. ఫలాకారేణ ఉపాసనాకార నిర్ణయకత్వాదన్య యోగవ్యవచ్చేదకత్వంసిద్ధిః. తత్ర “యథాక్రతురస్మిన్” లోకే పురుషో భవతి, తథేతఃప్రేత్యభవతి” ఇతి శ్రుత్యా,అయోగవ్యవచ్చేదకత్వేన ఆయంన్యాయోప్యుత్పాదితః (౪)“తంయథాయథోపాసతే, తద్భేదభవతి”ఇతిశ్రుత్యా అయోగాఽన్యయోగయోరుభయోరపివ్యవచ్చేదకత్వేన ఆయమంశోప్యుత్పాదితః. తచేవంశ్రుతిద్వయమూలకత్వాదయంన్యాయః ప్రబలతరః.

(౧) బ్రహ్మసూ-౪-౩-౧౫. (౨) బ్రహ్మసూ-౩-౩-౫౩. (౩) భా-౪-౧౫-౫ (౪) ముద్గలోప-౩.

తత్రాయం ప్రధమశ్రుత్యర్థః. యథాక్రతుర్వస్యేతి - విహు వ్రీహి సమాహు. “అస్మింలాకే” ఇత్యనేన సాధనదశా వివక్షితా. పురుషశబ్దేన - పురుషాత్కామ నాలక్షణాధికారవాన్వివక్షితః. “ భ వ తి ” ఇత్యసాధారణధర్మాశ్రయత్వముఖి ప్రేతమ్. “ ఇతః ప్రేత్య ” ఇత్యనేన ఫలదశాభిప్రేతా. “ తథాభవతి ” ఇత్యనేన తద్ధర్మావచ్ఛిన్న నిష్పత్త్యాశ్రయత్వం వివక్షితమ్. * యథాక్రతు శబ్దస్య - అన్యవదార్థ ప్రధానత్వాత్, క్రతుశబ్దస్య - ఉపాసనవరత్వాచ్ఛు. యద్ధర్మావచ్ఛిన్న విశిష్టపాసనాశ్రయ స్తదర్థః; తస్యవిధేయ విశేషణత్వాత్, అథేయతా సమృద్ధేన భూధాత్వద్ధా సాధారణ ధర్మే అన్వయః. తస్యచ, ఆశ్రయత్వ రూపాఽఽభ్యాతార్థే. తస్యచ, పురుష శబ్దార్థే-పురుషార్థ కామనావత్వ స్వయాత్. తథాశబ్దార్థస్య - తద్ధర్మస్య, అవచ్ఛేద్యతా సమృద్ధేన భూధాత్వద్ధ నిష్ప త్తా ; తస్యచ - ఆభ్యాతార్థాఽఽశ్రయత్వే. తస్యచ ఫలదశావచ్ఛిన్నే పురుషే అన్వ యాత్. “యద్ధర్మావచ్ఛిన్న విశిష్టపాసనాశ్రయ పుత్త్యసాధారణ ధర్మాశ్రయ స్సాధన దశావచ్ఛిన్నః పురుషః, సః - ఫలదశావచ్ఛిన్న తద్ధర్మావచ్ఛిన్న నిష్పత్త్యా శ్రయః” ఇతి.

“ధనవాన్ సుఖీ” ఇత్యాదా, ఉద్దేశ్యతావచ్ఛేదకే భూతధనస్య డ్రయోజక తాసమృద్ధేన విధేయే భానస్య ఉద్దేశ్య విధేయ భావ స్థలనియన్త్రిత పుష్పత్తి సిద్ధ త్వాత్, పురుషశబ్దేన - ఉద్దేశ్యతా వచ్ఛేదకతయా ఉక్తస్య ఫలకామనా లక్షణాధికారస్య, యద్ధర్మావచ్ఛిన్న విశిష్టపాసనాత్మకే విధేయే, సాక్షాత్ప్రయోజ్యతా సమృద్ధేన విశేషణతయా భానాత్. తద్రూపాపాసన తదధికారకామనయో సాక్షాత్తస్య జనకభావస్య సంసర్గతయా లాభః. తథాచ, “యఃపురుషార్థ కామనా వాన్, సాక్షాత్తా దృశకామనాజస్య యద్ధర్మావచ్ఛిన్న విశిష్టపాసనాశ్రయ పుత్త్య సాధారణ ధర్మాశ్రయః, సతద్ధర్మావచ్ఛిన్న ఫలదశావచ్ఛిన్న నిష్పత్త్యాశ్రయ ఇతి వాక్యార్థః” ఇతి.

తత్రైవ, తథాచాయన్యాయ ఉపాస్యకార భేదాత్ ద్వేధావృత్తాదితః; యఃపురుష స్వస్మిన్న సమృద్ధిత్వైక యద్ధర్మావచ్ఛిన్న విశిష్టపాసనాశ్రయః. సః - తద్ధర్మ నిష్ఠాఽనుభవముపివరమురాసమృద్ధావచ్ఛిన్నాఽవచ్ఛేదక తాకనిష్ప త్త్యాశ్రయ ఇత్యేకః, యఃపురుష స్వస్మిన్ సమృద్ధిత్వైక యద్ధర్మావచ్ఛిన్న

విశిష్టపాసనాశ్రయః, సః, తద్ధర్మనిష్ఠ, సా యత్సమ్మన్థావచ్ఛిన్నాఽవచ్ఛేదకతాక నిష్ప
త్రాన్తిశ్రయ ఇత్యవరః. తత్ర ప్రశంస - అత్ర తీకాలక్ష్మ్య విషయః. ద్వితీయస్తు
విశ్వరూపిణీ విషయ ఇతి వివేకః

అత్ర ప్రశంసనామయే, తద్ధర్మ నిష్ఠ నిష్పత్త్యవచ్ఛేద కతావచ్ఛేదక పరమపూ
సమ్మన్థ ఘటకోఽనుభవః ఉపాసనసమానునా తాక త్వేన విశేషణీయః; “ఏక ఆత్మస
శ్శరీరే భావాత్” ఇత్యధికరణ సిద్ధాంతదీపే, “యథాక్రతుః” ఇత్యాదేః ఫలూపా
సనయోః ప్రకార వైషమ్యాభావ పరతాయా దర్శితత్వాత్, “యథాక్రతుః -
తథాభవతి” ఇతి ఫలూపాసనయో స్సాసాదృశ్య ప్రతీతిస్వరసాచ్చ. తథావ
“యో యద్ధర్మావచ్ఛిన్న నిష్ఠయాదృశ యాదృశనిరూప్య నిరూపక భావా వన్న
విషయతా నిరూపిత విషయతా శాఖ్యపాస నాశ్రయః; సః, తాదృశతా దృశధర్మా
వచ్ఛిన్న నిష్ఠ తాదృశతాదృశనిరూప్య నిరూపక భావా వన్న విషయతా నిరూపిత
విషయతా శాఖ్యనుభవ ఘటిత పరమపూ సమ్మన్థా వచ్ఛిన్నాఽవచ్ఛేదకతాక నిష్ప
త్రాన్తిశ్రయః” ఇతి పర్యవస్యతీతి.

తత్రైవ “తత్రైవ” ఇత్యేవ కావ్య అన్యయోగవ్యవచ్ఛేదక తయా ఆనుపా
సితా కారాణాం నిష్పత్త్యవచ్ఛేదకతా వ్యవచ్ఛేద బలేన నిష్పత్త్యవచ్ఛేదకతాయా
ఉపాసన ప్రకారతా వ్యాఖ్యల్యబోధ సిద్ధిః తథాచ;—“పరమాత్మ విశేష్యకోపాసన
ప్రకారతా సమనియతాఽవచ్ఛేదక తాక నిష్పత్త్యాన్తిశ్రయః పురుషః” ఇతి శ్రుతివా
క్యాధిః పర్యవసీతి.

సమ;—అత్ర ఏవకారస్య అన్యయోగ వ్యవచ్ఛేదకత్వ మనుపపన్నమ్; విశే
షణ సక్లతత్వాత్. “శక్తిః పాణ్డరఏవ” ఇత్యేవకార వదితీయేన్న, “శక్తిః పాణ్డర
ఏవ” ఇతి వాక్యేన శక్తిః సీలత్వాద్వి సన్తేహ నివృత్తి దర్శనాత్, తద్వాక్య్య క్రవణ
సమనస్తరమ్, “శక్తిః సీలత్వాద్య భావవస్తం శాబ్దయామి” ఇత్యనుభవ బలాచ్చ
విశేషణ సక్లతైవ కారస్యాపి అన్యయోగ వ్యవచ్ఛేదక తాయా అక్షతత్వాత్.
అన్యథా, “సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీత్” ఇత్యత్ర ఏవకారస్య అసత్కార్యవాద
నిరాస కతాయా స్పష్టప్రతిపన్నాయా భక్తప్రసక్తీత్. తథాచ, అనుగృహీతం
శ్రుతప్రకాశ కాచార్యః;—“సదేవ” ఇత్యేవధారణమ్ - అసత్కార్యవాదవ్యుదాస
పరమ్. సహాయం విద్వానేవే త్యవధారణమ్ బ్రాహ్మణత్వం వ్యావర్తయతి;

అపిత్య విద్యత్త్వమేవ. అతశ్శబ్ద స్వారస్యాత్ సదేవేతి నిరసనియమసత్యత్వమేవ” ఇతి. అత్ర “శబ్ద స్వారస్యాత్” ఇత్యనేన, విశేషణ సక్షతైవకారస్థలే అన్యయోగ వ్యవచ్చేద ప్రతీతిరార్థికై వేతి శ్రమోనిరస్తః. తథాచ - అన్యయోగ వ్యవచ్చే దోద్వివిధః; అన్యస్మిన్ యోగవ్యవచ్చేదః, అన్యన్యయోగవ్యవచ్చేదశ్చేతి. తత్ర, “హరిరేవ పరంతత్వమ్” “పార్థివేన ధనుర్ధరః” ఇత్యాదిషు ప్రథమాః. “సదేవ సామ్యేదమగ్ర ఆసీత్” “కృత్స్నోరస మసవ” “అత్యైత్యేవోపాసీత్” “అత్యైవా భూద్విజానతః” “శక్తిఃపాండరవ” ఇత్యాదిషు ద్వితీయః ఇతి నానుపపత్తిరితి.

తత్రైవ - యద్యా, “పరమాత్మ విషయక స్వకర్తృ కోపాసన విషయతా సమనియతావచ్చేదకతాః నిష్పత్త్యాశ్రయః పురుషః” ఇత్యేవప్రతి వాక్యార్థపర్యవ సానా న్నానుపపత్తిరితి.

తత్రైవ - సన్దేవం సర్వ విద్యానిష్ఠానాం సర్వవిషయకోపాసనే సర్వవిషయ కాఽనుభవేనసతి, తత్క్రతున్యాయస్య కిం ఫల మితిచేత్; “యద్యద్విశేష్యతయో పాస్తే, తత్తద్విశేష్యతయైవాఽనుభవతి. యద్యత్ప్రకారతయోపాస్తే, తత్తత్ప్రకారతయైవాఽనుభవతి. స్వరుచివిశేషేణ యద్యత్స్వ తిష్ఠతయోపాస్తే, తత్ తత్స్వతో భాగ్యతయా అనుభవతి. యద్యదుపేక్షణీయతయా అన్యార్థముపాస్తే, తత్తదైవాఽనుభవతి. యద్యద్విశేష్యతయోపాస్తే, తత్తత్ప్రకార తయానాఽను భవతి; యద్యదుపేక్షణీయతయైవోపాస్తే, తత్తద్భాగ్యత్వేననాఽనుభవతి” ఇత్యయో గాఽన్యయోగవ్యవచ్చేదావేవఫలమితి.

తత్రైవ, సన్దేవమపి అయంనియమోదురుపపాదః; ఆదిభరతాదిషు బ్రహ్మ నిష్ఠేష్యవృత్తిచా రాత్. తేనమ్యుపాసితాకారోన ప్రాప్తః, ప్రాప్తశ్చాఽనుపాసితం మృగత్వమేవేతిచేన్న; “ఉపాసనదశావచ్ఛిన్నయధర్మావచ్ఛిన్న నిష్ఠాఽవచ్చేదకతాక నిష్పత్త్యాశ్రయః పురుషః; సః, తద్ధర్మావచ్ఛిన్న నిష్ఠాఽవచ్చేదక తాక ఫలదశావ చ్ఛిన్న నిష్పత్త్యాశ్రయః” ఇత్యేవ తత్క్రతున్యాయ శ్రుత్యర్థాశ్రయజేన విరోధా భావాత్. అత్ర-అస్మిన్లొకే పురుషాభవతీతి భూధాతునా ప్రతిపాదితా ప్రాథమికీ

నామ (అస్థితగతి) ప్రాప్యప్రాప్త భావేన ధేదోపాసనాదిత్యర్థః. (అనుత్తమామ్) అన్యేషాంప్రాప్యమ్ - అధమమితిభావః. యద్వా “అప్యై” ఇత్యత్రశరీరప్రతిసమ్మన్యాత్మా వివక్షితిః. తథాచ, ధారక ఇత్యర్థః. ఏవకారో - జ్ఞానినాంనాపేక్షయా ఆత్మత్వేన ప్రాధాన్యం ద్యోతయతి. “రాజైవదృష్టం” ఇతివత్. “ప్రియతమ ఏహ” ఇత్యాది శ్రీభాష్యసూక్తిప్రకారేణ ఉక్తార్థముపపదయతి (అస్థితగతి). ఇదమే వాత్మత్వ మనుగృహీతం భగవద్యామునాచారైః. (౧) “క్షణేపితే యద్విరహోతిదుస్సహం” ఇతి.

నిష్పత్తిః, ఉపాసన నిష్పత్తి రూపానైమిశస్మృత్యవసాత్త్వి కాగ్రాహ్య. ఉత్తర భూధాతు ప్రతిపాద్య నిష్పత్తిస్తు ఫలానుభవగత సుఖత్వానంతరపర్యాయోత్కటానుకూల్యానంతర విశేషాత్త్వికా. తథాచ, “యో యద్యధర్మా వచ్చిన్న నిష్ట యద్యత్సమ్మథానై వచ్చిన్నయాదృశయాదృశ నిరూప్య నిరూపక భావా వన్న విషయతావచ్చిన్నానై మప్రత్యయాత్మక ప్రీతి రూపాపాసన నిష్పత్తి మాన్ పురుషః, సః తద్ధర్మావచ్చిన్న నిష్టతాదృశతాదృశనిరూప్య నిరూపక భావావన్న తత్తత్సమ్మథానై వచ్చిన్న విషయతావచ్చిన్న సుఖత్వానంతర పర పర్యాయోత్కటానుకూల్యానంతర విశేషాననుభవాత్మకఫలనిష్పత్తి మాన్” ఇతి పర్యవసానాత్, ఆదిభరతాది మ తాదృశోపాసనా నిష్పత్తి విరహేణ అనుపపత్త్య భావాత్. “ఏతేన ముక్తానా ముపేక్షణీయానాంన జ్ఞానాంశేన అనుపాసితానాం గ్రహణ సమ్భవేన, తేషాం సార్వజ్ఞ విరోధ ప్రసక్తానం దూరాపాస్తమితీయమ్” ఇతిచ శ్రీసూక్తిరనుసంభేయా.

(యుక్తాత్మా) మదేకాయత్ సదః, నివిష్టమనస్కః. (అనుత్తమామ్ -) సవిద్యతే ఉత్తమాయస్యాస్తామ్. (గతిమ్)-ప్రాప్యమ్. (అన్యేషామ్) ఆర్తాదీనామ్. (ప్రియ తమితి) శ్రీభాష్యే జిజ్ఞాసాధికరణే, “ప్రియతమ ఏ వహి వరణీయో భవతి, యథాగ్రం ప్రియతమ ఆత్మానం ప్రాప్నోతి, తథాభగవాన్ స్వయమేవ ప్రయతతే” ఇతి. (క్షణేపితే) స్త్రోతరత్వేన:- (౧) “సకృత్త్వదాకార విలొకనాశయా

కింబహునేత్యభిప్రాయేణ ఏకోక్త్యావైషమ్యమాహ (బహు
నామితి). జ్ఞానవానితి-“జ్ఞానీచ” ఇత్యుక్తివిశేష్య నిర్దేశః; “మాంవే
త్తితత్వతః” ఇత్యుక్తతత్వజ్ఞానవానిత్యర్థః. (వాసుదేవస్వర్వమ్) అత్ర
“సర్వత్రాఽసౌ” ఇతివ్యుత్పత్తిరభిప్రేతా. “వాసుదేవః” ఇతిహేతుః;
“సర్వమ్” ఇతిసాధ్యమ్. “సర్వగత్వా దనంతస్య” ఇతివత్. (సర్వమ్)
సర్వశరీరకమ్. అనేన“ఫలసాధనాఽనుష్ఠాతా, ఫలసాధనం,ఫలీచ”ఇత్యు
క్తంభవతి. యద్వా, * వాసుదేవతరుః-సర్వవిధబంధురిత్యర్థః. అపిచ
(౧)“ఎల్లామ్కణ్ణన్” ఇతివత్, నసుదేవపుత్రోధారక పోషకభోగ్యభూత
ఇత్యర్థః. విశిష్యవక్తుమశక్య ఇత్యభిప్రేత్యాహ (సమహాస్మేతి). “దుర్గ

త్యజీకృతాఽనుత్తమ భుక్తిముక్తిభిః మహాత్మభిర్నా మవలోక్యతాం నయ త్తజేషి
తేయద్విరహాఽతిదుస్సహం” ఇతి.

(సర్వత్రాఽసౌమితి)-శ్రీవిష్ణుపురాణేః-(౨) “సర్వత్రాఽసౌసమస్తచ్చవసత్సత్రే
తివైయతః। తతస్స వాసుదేవేతి విద్యద్భిః పరిపత్యతే” ఇతి, వాసుదేవ శబ్దనిరుక్తిః.
“సర్వస్మిన్నయం వసతి” ఇతి-వాసుదేవః” ఇతి కర్తరివ్యుత్పత్తి రత్రాభిప్రేతా.
(వాసుదేవ తరురితి). అత్ర (౩) “వాసుదేవతరుచ్చాయా నాతి శీతానఘర్మదా
సరకాఽగ్గౌర శమనీ సాకిమర్థం నసేవ్యతే”, శ్రీరామాయణే, కిష్కింధాకాండే, పశ్చ
దశసర్గే, యుద్ధాయ సుగ్రీవేణాఽఽ మాతం వాలినం ప్రతి తారాః(౪)“రామః
పరబలామర్దీ యుగాంతాఽగ్నివోత్థితః। నివాసపుక్ష సాస్సధూనామా పన్నానాం
పరాగతిః। ఆత్రానాం సంశ్రయత్యైవ యశసత్యైక భాషన్” అన్యత్ర,(౫)“నివాస
పుక్షసాస్సధూనా మాపన్నానాం పరాగతిః। భక్తార్తి భక్తాన శ్రీమాన్ కృష్ణవివ గతి
ర్ముకు” ఇత్యాదిక మనుసంస్థేయమ్. (ఎల్లామితి) “ఊణ్ణమ్ శోణుపరుకు నీడ తిన్నమ్
పెర్ శీలైయుమెల్లామ్ కణ్ణన్”ఇతిసామసహస్ర గాధాఽనుసంస్థేయా. (వసుదేవ పుత్ర
ఇతి) “వసుదేవస్యాఽపత్యం పునున్ వాసుదేవః” ఇతి వ్యుత్పత్తి రత్రాభిప్రేతా.

(౧) తి-వాయ్-౬-౭ ౧. (౨) ౧-మి-పు-౧-౨-౧౨. (౩) గారుడుపు. పూ-౨౨౨-౩.

(౪) రా-కి-౧౫-౧౯.

(౫)

భాగం” ఇతి, ఆర్తాదివ్యావృత్తిః. “సు” ఇత్యుపసర్గేణ (౧) “కశ్చిద్యతతి సిద్ధయే” ఇత్యుక్తసాధనభక్తి నిష్ఠాది వ్యావృత్తిః. “కశ్చిన్నాంతేతి” ఇత్యుపక్రాంతాధికారి, “సమహంతా” ఇత్యుపసంహృతః.

ఇత్థం భగవత్ప్రీత్యైక ఫలకభగవత్కైజ్జరైర్మగోచరకృత్యైర్వాత్మహం పారతన్త్ర్యం సర్వాత్మనాం స్వాభావికమ్; తాదృశకృతి ఫలౌపధానస్తు వ్యక్తివిశేషనియతమిత్యుపపాదితమ్.

(ఉపాదితమితి) గీతాయామ్; (౨) “సమాం దుష్కృతిసో మూఢాః ప్రపద్యంతే సరాధమాః; మాయయా అవహృతజ్ఞానా ఆసురం భావమాశ్రితాః” ఇతి. తద్భాష్యే; “కిమితి భగవదుపాసనా పాదినీం భగవత్ప్రీతిం సర్వే సమర్పత ఇత్యుక్తాహ. మామ్, దుష్కృతిసః - పాపకర్మాణః, దుష్కృత తారతమ్యే చతుర్విధాసప్రతిపద్యంతే. మూఢాః-సరాధమాః, మాయయా అవహృతజ్ఞానా ఆసురంభావ మాశ్రితాః” ఇతి. మూఢాః - విపరీతజ్ఞానాః, పూర్వోక్తప్రకారేణ భగవచ్ఛేషతై కరసమాత్మానం భోగ్యజాత్యా స్వశేషతయా మన్యమానాః. సరాధమాః - సామాన్యేన జ్ఞాతేషామతస్వీయూపే మదాస్తుభ్యాంసర్వదా, మాయయా అవహృతజ్ఞానాః - మద్విషయం మదైశ్వర్యవిషయ్యా జ్ఞానం ప్రస్తుతం - యేషాం తదసమ్భవనా, పాదినీభిః కూట యుక్తిభిః అవహృతమ్; తే-తథోక్తాః; ఆసురం - భావమాశ్రితాః - మద్విషయం-మదైశ్వర్య విషయ్యా జ్ఞానమ్, సుదృఢ ముపపన్నం యేషాం ద్వేషాయైవ భవతి; తే ఆసురం భావమాశ్రితాః; ఉత్తరోత్తరాః పాపిష్ఠ తమాః.” ఇతి.

గీతాయామ్; (౨) “చతుర్విధా భజంతే మాంజనా సుకృతిసోఽర్జున! ఆరోజిజ్ఞాసురథార్థీ జ్ఞానీచ భరతర్షభ” ఇతి. తద్భాష్యే; “సుకృతిసః - పుణ్యకర్మాణః, మాంశరణ ముపగమ్య మామేవభజంతే. తేచ సుకృత తారతమ్యేన చతుర్విధాః సుకృత గరియస్తేష్వన ప్రతిపత్తి వైశేష్యా దుష్టరోత్తరాధి కతమాభవన్తి. ఆర్జుః-ప్రతిష్ఠాహీనః, భ్రష్టేశ్వర్యః పునస్తత్ప్రీతికామః. అథార్థీ - అప్రాప్తై

శ్వర్ణతయో విశ్వరూపకామః. తయోర్ముఖ శేదమాత్రమ్ విశ్వరూపవియతయైక్యా దేః వివాధితారః. జిజ్ఞాసుః-ప్రకృతి వియత్రాత్మ స్వరూపానవాప్తిచ్ఛః. జ్ఞాన మేవాన్యస్య స్వరూపమితి జిజ్ఞాసురిత్యుక్తమ్. జ్ఞానీచ-“ఇతస్త్వన్యం ప్రకృతం విద్ధి మేవరామ్” ఇత్యాదినా అభిహిత భగవచ్ఛ్రుతికరసాన్త్యస్వరూపవిత్. ప్రకృతి వియక్త కేవలత్వస్య చర్యవస్యన్ భగవన్తం ప్రేప్స్యసి, భగవన్తమేవ పరమప్రాప్యం మన్వాన్యః” ఇతి.

గీతాయామ్;- (౧) “తేషాం జ్ఞానీ నిత్యయుక్త ఏకభక్తి ర్వివిష్యతే. ప్రియో హి జ్ఞాని నోన్త్యన్ మహంసచ మమప్రియః” ఇతి. తద్భాష్యే;- “తేషాం జ్ఞానీ వివి ష్యతే కుతః, నిత్యయుక్త ఏకభక్తిరితి. తస్యహి మదేక ప్రాప్యస్య మయా యోగో నిత్యః; ఇతరయోస్తు యావత్సాధిలపితప్రాప్తి మయా యోగ్యః. తథా జ్ఞానినో మయ్యేకస్తిన్నేవ భక్తిః ఇతరయోస్తు స్యాధిలపితే తత్సాధనత్వేన మయచ. అతస్స ఏవవివిష్యతే. కిచ్చ. (ప్రియోహి జ్ఞానినోత్పర్థ మహమ్) అత్ర అర్థశబ్దః - అభిధేయవచనం. జ్ఞానినోఽహంయథాప్రియః; తథా మయా సర్వజ్ఞేన సర్వశక్తిసాధ్యభిధాతుం సశక్యత ఇత్యర్థః; ప్రియత్వస్య ఇయత్రారహితత్వాత్. యథా జ్ఞానినామగ్రేసరస్య ప్రజ్ఞాదస్య (౨) ‘సత్వాసక్తమతిశక్యత్వేదశ్యమానోమహేః’ రితి; సవివేచాత్మనోగాత్రం తత్సత్త్వత్వా ద్దాదసంస్థితః, ఇతి. సోపితస్తేన మమ ప్రీయః” ఇతి.

గీతాయామ్;- (౧) “ఉదారాస్సర్వ ఏవైతే జ్ఞానీత్వాత్త్వేవ మేమతమ్. ఆస్థితస్సహి యుక్తాత్మా నామేవాన్తమాంగతిమ్” ఇతి. “సర్వ ఏవైతే మామేవో పాసత ఇతి, ఉదారాః-పదాన్యాః; యేమత్తో యతి-ఇచ్చిదపి గృహ్లాన్, తేహి మమ సర్వ స్వదాయకః జ్ఞానీత్వాత్త్వేవమే మతమ్. తదాయత్త దారణోపామితి మన్యే. కిస్మాదేవం; యస్తాదయం మయావినా ఆత్మధారణాన్సమ్భవసయా మామేవా నుత్తమం ప్రాప్యమస్థితః; అతస్తేన వినా మమాప్యాత్మ దారణం ససమ్భవతి. తస్మాత్ మమాప్యాత్మాహిసః” ఇతి.

గీతాయామ్;- (౧) “బహూనాం జన్మనామస్తే జ్ఞానవాన్తాం ప్రపద్యతే. వాసుదేవస్సర్వ మితి సమహత్వా సుదుర్లభః” ఇతి. నాన్య సజ్ఞాన్ సజ్ఞాతానాం

“సమాందుష్కృతిః” ఇత్యుక్తావిశేష్య ప్రదర్శయన్, తద్విషయేపి స్వస్యైవ ఫలసాధనానుష్ఠాతృత్వ మపివదన్, తన్మతేన తత్రాపి

ప్రత్యజన్తనాం ఫలమిదమ్. యతో మన్యవైః రసాత్కయా గాత్యజ్ఞాన పూర్వకం మత్ప్రదశమ్. అపితుః మహానాం జన్తనామ్ - ప్రత్యజన్తనామ్, అస్తే - అవసానే, “వాసుదేవ కేవలైక రూపం . . . దాయత్వ స్వరూపస్థితి ప్రవృత్తిశ్చ; సహ - అసజ్జేయైః కల్పాణ గుణగర్భైః పరంభైః” ఇతి - జ్ఞానవాన్ముత్తా, “వాసుదేవ ఏవ మమ పరమప్రాప్యం ప్రాపకంఽచ్చ, అన్యదపి యన్యనోరపవర్తి, సమివ మమ తస్మిన్” ఇతి, మాం ప్రపద్యతే - మామపాస్తే, సమహిత్తా - మహామనాః, సుమన్యభ్య-దుర్లభ తరోలోకే. వాసుదేవ స్వర్వమిత్యస్య యమేవాధ్యం; “శ్రీ యోగిజ్ఞానినో లక్ష్యమహమ్” “అస్మిం సహాయుక్తాత్మా మామేవా లుప్తమాం గతిమ్” ఇతి ప్రత్రమాత్. జ్ఞానవాంశ్చాయముక్త లక్షణవివ; అన్యైవ పూర్వోక్త జ్ఞానిత్వాత్. “సూమిరావః” ఇతి రథ - “అహంకార ఇలియంమే భిన్నా ప్రకృతిరష్టభా; అహరేయ మితస్త్వనాం ప్రకృలం విధిమేవరామ్. జీవభూతామ్” ఇతి హితేనా లచేనస్య ప్రకృతి ద్వయస్య పరమపురుష కేవలైక రసోక్తా. “అహంకృత్స్వస్య జగతః ప్రభవః ప్రళయస్తథా. మత్తః పరతరం నాన్యత్కీర్ణి దస్తి భగవత్య” ఇత్యారభ్య, “యేచైవ సాత్త్వికా భావారాజసాస్తా మసాత్మయే । మత్తపివేతి తాన్విణి సత్వహం తేమతేమయి” ఇతి ప్రకృతి ద్వయస్య కార్యకారణ భయావస్థస్య పరమపురుష యత్ స్వరూపస్థితి ప్రవృత్తిత్వమ్ పరమపురుష స్య సప్తేవైః ప్రకారైస్సర్వ సాత్వరజతమ దాశ్చిక్తమ్. అతస్స ఏవాత్ర జ్ఞానీత్యుచ్యతే.” ఇతి శ్రీమాత్క రమసన్ధేయా.

(సమాందుష్కృతిః ఇతి) “దుష్కృతిః” ఇతి-దుష్కృతి శబ్దప్రయోగ మహిమ్నా అత్యంత ప్రాతికూల్య వ్యవసిత విషయే ఫలసాధనానుష్ఠా తృత్వం ఫలి త్వచ్చాభగవతవివ. “ఏవమివా లసాధుక ర్తకారీ యతి” ఇతి ఫలసాధనానుష్ఠా తృత్వమ్ ఏలా రసభావ్యైవ తత్ఫలిత్వచ్చ బోధ్యమ్. (తద్విషయేపి) దుష్కృతి విషయేపి. (స్వస్యైవ) భగవతవివ. (తన్మతేన) ఫలసాధనా నుష్ఠాతృత్వ ముఖేన. (తత్రాపి) దుష్కృతి విషయేపి.

లీలారస నిష్పత్య స్వస్యైవఫలిత్వం వ్యజ్ఞాయన్, “మూఢాః” ఇత్యుక్త మపివివృణ్వన్, ఆర్తాదిత్రయమపి విశదయతి “కామైః” ఇత్యాదినా అధ్యాయశేషేణ.

(అధ్యాయశేషజేతి). ఆత్ర గీతాయామ్; - (౧) “కామైస్సైస్త్వైతజ్ఞానాః ప్రవద్యంతే జన్యదేవతాః। తంతం నియమమాస్థాయ ప్రకృత్యా నియతా స్స్వయా” ఇతి. తద్భాష్యే;—“తస్యజ్ఞానినో దుర్లభత్వ మేవోప పాదయతి. సర్వ ఏవహి తాఃకాః పురుషాః, స్వయా ప్రకృత్యా - పాపవాససయా గుణమయ భావ విషయయా, నియతాః - నిత్యాన్వితాః, తైస్సై స్వవాసనానుసూయైర్గుణ మయై రేవకామై రిచ్ఛావిషయ భూతైః హృత మల్సేవరూప విషయజ్ఞానాః, తప్త త్కామ సిద్ధ్యర్థమ్, అన్యదేవతాః - మద్వ్యతిరిక్తాః కేవలేంద్రియ దేవతాః, తంతం నియమ మాస్థాయ- తత్తద్దేవతా విశేషమాత్ర ప్రీణనానుసాధారణం నియమమాస్థాయ, ప్రవద్యంతే - తా వివాత్సార్యయంతే” ఇతి.

గీతాయామ్;—(౧) “యోయోయాంయాం తనుంభక్తశ్శ్రద్ధయాన్విత మిచ్ఛతి॥ తస్యతస్యాచలాంశ్రద్ధాం తామేవవిధామ్యహమ్” ఇతి. తద్భాష్యే;— తామిదేవతామదీయాస్తవః. (౨) “ యఆదిత్యేతివన్, యమాదిత్యోనవేద, యస్యాదిత్యశ్శరీరమ్” ఇత్యాదిశ్రుతిభిరపి ప్రతిపాదితామదీయాస్తవః” ఇత్యిజాన స్మపి, యోయోయాంయామ్, మదీయామ్ - ఆదిత్యాదికాంతనుం భక్తశ్శ్రద్ధ యాన్వితమిచ్ఛతి. తస్యతస్యాంజానతోపి మత్తనువిషయైషాశ్రద్ధేత్యహమనుసన్ధాయ, తామేవఅచలాం నిర్విఘ్నాంబదధామ్యహమ్.” ఇతి.

గీతాయామ్; (౧) “సతయాశ్రద్ధయాయుక్తస్తస్యారాధనమీహతే। లభతేచ తతఃకామాన్ మయైవనిహితాన్కామాన్” ఇతి. తద్భాష్యే;—“సతయానిర్విఘ్న యాశ్రద్ధయాయుక్తస్తస్య ఇన్ద్రాదేవారాధనంప్రతిహతే. తతోమత్తనుభూతేన్ద్రాది దేవతారాధనాత్, తానేవహిస్వాఖిలపితాన్కామాన్ మయైవనిహితాన్కాలభతే. యద్యప్యై రాధనకాలే “ఆరాధ్యేన్ద్రాదయోమదీయాస్తవః. తతఏవతదర్చనశ్చ

మదారాధనమ్” ఇతిసజ్జానాతి తథాపితస్యవస్తుతో మదారాధనత్వాదారాధనాభిపిత్తమహమేవవిదధామి” ఇతి.

గీతాయామ్; (౧) “అస్తవత్తుఫలంతేహి తద్వపర్యల్పమేససామ్ దేవాకోదేవయజ్ఞోయాన్తి మద్భక్తాయాన్తిమామసి” ఇతి. రద్ధాపేయః - “రేహిమ్-అల్పమేససామ్ - అల్పాధీరామ్, ఇన్ద్రాదిమాత్రయాజినామ్, రదారాధనఫలమల్పమ్; అస్తవచ్ఛుభవతి. కుతః - దేవాన్ దేవయజ్ఞోయాన్తి. యతః ఇన్ద్రోఽపికోదేవాన్ రద్ధాజినోయాన్తి. ఇన్ద్రాదయోపిహి-పరిచ్ఛిన్నభోగాః పరిమితకాలవర్తిసశ్చ. తరస్తత్సాయజ్యం ప్రాప్తాజైస్సహప్రచ్యవన్తే. మద్భక్తాపి, తేహమేవ కర్మణాం మదారాధనరూపతాం జ్ఞాత్వాపరిచ్ఛిన్న ఫలసంక్లృప్త్యా, మత్ప్రీణనైకప్రయోజనాః మాంప్రాప్నువన్తి; సచపునర్నివర్తన్తే. “మామపేత్యతుకౌన్తేయ పునర్భక్తసవిద్యతే” ఇతివక్ష్యతే”. ఇతి,

గీతాయామ్; (౧) “అవ్యక్తఽవ్యక్తమావన్నం మస్యనేమామబుద్ధయః। పరంభావమజ్ఞానోమమాఽవ్యయ మనుజ్జమమ్” ఇతి. తద్ధాపేయః - “ఇతరేతు-సర్వసమాశ్రయజీయత్వాయ మమ మమప్యదిష్వపితారమవ్యక్తేష్యతేరం కుర్వన్తీత్యాహ. సర్వైకిగృభిరారాధ్యమాం సర్వేశ్వరోవాభ్యససాపరిచ్ఛే ద్యస్వరూపస్వభావః, పరమకారుణ్యదాత్రితవాత్సల్యాచ్చ సర్వసమాశ్రయజీయత్వాయ అహతస్యభావ ఏవ వసుదేవసూనురవతీర్ణఇతి మమైవంపరంభావమ్, అవ్యయమ్ - అనుజ్జమమ్, అజ్ఞానస్తః, ప్రాకృతరాజసూనుసమాసమితః పూర్వమసభివ్యక్తమిదానీం కర్మవశాత్ జన్మవిశేషం, పాప్య, వ్యక్తిమావన్నం - ప్రాప్తమ్, మామబుద్ధయోమస్యన్తే. అతోమాంనాశ్రయన్తే. సకర్మభిరారాధయన్తి” ఇతి.

గీతాయామ్; - (౧) “నాహంప్రకాశస్సర్వస్య యోగమాయాసమావృతః। మూఘోయంనాభివానాతిలోకో మామజమవ్యయమ్” ఇతి. రద్ధాపేయః - “కుటేవివంసప్రకాశ్యతఇత్యత్రాహ - డేత్రజ్ఞాఽసాధారణమనువ్యత్వాదిస. స్థాన యోగాఖ్యమాయయా సమావృతోహంస సర్వస్యప్రకాశః. మమమనువ్యత్వాది సంస్థానదర్శనమాత్రేణ మూఘోయంలకో మామతివాయ్విస్త్రకర్మాణ మతినూర్వాగ్నితేజస ముద

లభ్యమాన మక్యజమవ్యయం నిఖిలజగదేకీ కారణం సర్వేశ్వరం మాం సర్వసమాశ్రయశీ
యత్వాయ మమవ్యసంస్థానమాస్థితం నాఽభిజానాత్” ఇతి.

గీతాయామ్:- (౧) “వేదాహంసమతీతాని వర్తమానాని యోగ్యునాం భవిష్యంతీ
భూతాని మాంతువేదసంశ్చన” ఇతి. తద్భాష్యే:- “అతీతాని వర్తమానాని చ నా
గతాని చ సర్వాణి భూతాని, అహంవేద - జానామి, మాంతువేదసంశ్చన - మయాఽను
సంధీయమానేషు కాలత్రయవర్తిషుభూలేషు మామేవంజగం వాసుదేవం సర్వసమాశ్రయ
జీయత్వా యాఽవశీర్ణం విదిత్వా మామేకసమాశ్రయస్స కశ్చిదుపలభ్యత ఇ త్యర్థః.
అతోఽజ్ఞాన్సురుద్ధభవః”. ఇతి.

గీతాయామ్:- (౧) “ఇచ్ఛాద్వేషసముత్థేన ద్వేష మోహేన భారత! సర్వభూతాని
సమ్మోహం స్థాయాన్తి వరస్తజ” ఇతి. తద్భాష్యే:- “తథాహి; - ఇచ్ఛాద్వేషా
భావం సముత్తితేన శీతోష్ణాదిద్వేషాభ్యేన మోహేన సర్వభూతాని సర్వే-జన్మకాలవిష,
సమ్మోహంయాన్తి. ఏతదుక్తంభవతి. గుణమయేషు సుఖదుఃఖాదిద్వేషైషు సార్వ
పూర్వజన్మని యద్విషయావిచ్ఛాద్వేషమవభ్యస్తా; తద్భావసయాప్రసరితం జన్మకాల
ఏవత దేవద్వేషాభ్య మిచ్ఛాద్వేషవిషయత్వేన సముత్తితం భూతానాం మోహసంభవత
తేన మోహేన సర్వభూతానిసం మోహంయాన్తి. రక్షిషయేచ్ఛాద్వేషస్వభావాని
భవన్తి. సమత్సంక్షేపవియోగసుఖదుఃఖస్వభావాని. జ్ఞానీతుమత్సంక్షేపవియోగైవ
సుఖదుఃఖస్వభావః, సతిత్సవిభావం కమపిభూతంజాయత ఇతి”

గీతాయామ్:- (౧) “యేషాస్త్యక్షగతం పాపంజనానాం పుణ్యకర్మణామ్ ।
తేద్యద్వేషమోహనిర్ముక్తా భజన్తే మాందృఢవ్రతాః” ఇతి-తద్భాష్యే:- “యేషాస్త్య,
అనేకజన్మార్జితేన ఉత్కృష్టపుణ్యసంపన్నేన గుణమయద్యద్వేషాచ్ఛాద్వేషహేతు
భూతమ్, మదోస్తుఖ్యిగిరోధిత అనాదికాలవృత్తిం పాపమస్తగతమ్ - క్షణమ్;
తేపూర్వోక్తేన సుకృతతారతమ్యేన మాంశరణమనుద్రవద్యగుణమయాన్మోహాద్వినిర్ము
క్తాః, జరామరణమోక్షాయ మహాతేజైశ్చరాయ మత్స్యాప్తయేచదృఢవ్రతాః-దృఢ
సంకల్పాః మామేవభజన్తే” ఇతి.

గీతాయామ్:- (౧) “జరామరణమోక్షాయ మామాశ్రిత్యయతన్తియే! తెబ్రహ్మ
తద్విదుః పృత్స్న మధ్యాత్మం కర్మచాఽఖిలమ్” ఇతి. తద్భాష్యే:- “తత్రత్రయా

అనుగ్రహితం భగవద్యామునాచారైః - శ్రీమతిగీతార్థ
సంగ్రహే; - “స్వయాధాత్మ్యం ప్రకృత్యాస్మత్పరోధిశ్చరణాగతిః। భక్తి
భేదఃప్రబుద్ధస్యశైస్త్వం సప్తమఉచ్యతే” ఇతి.

ప్రకృతమనుసరామః. (స్వశరీరత్వవికాసాదిభిరే) ఇత్యాదికర్తవ్య
తాకికర్తృత్వాదేర్భావినిబద్ధసత్వభవం పారతన్త్ర్యాధీకారి స్వరూప
విభవం తద్వార్తభక్తిభవశ్చగృహ్యతే. ఏకమనమూఢ్యాదేః -- (౧)
“గతిర్భర్తాప్రభుస్సాక్షీ నివాసశ్శరణంసుహృత్” ఇత్యత్రగతిభర్తృ

తామ్ భగవత్సంభజమానానాంజ్ఞాతవ్య విశేషమపాదేయాంశ్చప్రస్తాతి; జరామ
రణ మోక్షాయ - ప్రకృతివియక్తాత్మ స్వరూపదర్శనాయ మామశ్రిత్యయతే. లేత
ద్రవ్యమిది. ఆధ్యాత్మశ్చక్రత్స్వరూపమిది, కర్మచాటలింవిదురీ.

గీతాయామ్;-(౧) “సాధిభూరాధిదైవంమాం సాధియజ్జాప్యేవిదుః। ప్రయాణ
కాలేపిచమాం తేవిదుర్యుక్తచేతసః” ఇతి తద్భాష్యే; - “అత్ర ‘యే’ ఇతిపునర్ని
ర్దేశాత్ పూర్వనిర్దిష్టేభ్యోఽనేయే అధికారిజ్ఞాయస్తే ‘సాధిభూతంసాధిదైవంమాం
విశ్వరూప్యేనోయేవిదుః’ ఇత్యేతదనువాద స్వరూపమవ్య వ్రాహ్మణ్యాద్విధాయక
మేవ. తథా “సాధియజ్జమ్” ఇత్యపిత్రియాణామధికారిణామవిశేషేణవిధీయతే.
అర్థస్వాభావాన్ప్రయాణాంహి నిత్యవైమిత్తికీరూప మహాయజ్ఞాద్యనుష్ఠానమవర్జనీ
యమ్. తేచ, ప్రయాణకాలేపి స్వప్రాప్యానుగుణంమాంవిదుః. ‘తేచ’ ఇతి చకా
రాత్, పూర్వేజరామరణమోక్షాయ యతమానాశ్చప్రయాణకాలే విదురితసముచ్చీ
యస్తే. ఆసేవజ్ఞానినోపగ్రహస్వాభావాత్ సాధియజ్జంమాంవిదుః, ప్రయాణకాలేపి
స్వప్రాప్యానుగుణంమాం విదురిత్యుక్తంభవతి.” ఇతిశ్రీసూక్తిరససఫేయా.

(స్వయాధాత్మ్యమ్) ఉపాస్యభూత పరమపురుషస్వరూపయాధాత్మ్యమ్.
(ప్రకృత్యా)మూలప్రకృత్యా. (అస్య) స్వరూపయాధాత్మ్యస్య (తిరోధిః) తిరోధా
సమ్. (శరణాగతిః) తిరోధాసనివర్తకశరణాగతిత్వస్య. (భక్తభేదః) ఆరాధి
భేదః. (ప్రబుద్ధస్య) జ్ఞానినః. (సప్తమే) సప్తమధ్యాయే.

(గతిః) అత్ర “గతిర్భర్తాప్రభుస్సాక్షీ నివాసశ్శరణంసుహృత్” ప్రభవఃప్రళయ

(౧) “కార్యకారణకర్తృత్వే” ఇతి “పురుషః ప్రకృతిస్థాపి” ఇతి చ కర్తృత్వభోక్తృత్వయోరాపాధికత్వకర్తృత్వే క్తిః. “ఉపద్రష్టానుమనాచ భర్తాభోక్తామహేశ్వరః” ఇతి అసమ్మించిత ఫలిత్వకర్తృత్వే క్తిః. ఇత్యాదిక మప్యత్ర, అదిపదేన గృహ్యతే; తత్ప్రపంచస్తు విస్తరభయాన్నప్రదర్శ్యతే.

సేద్రష్టు మనేనైవస్వచ్ఛుషా' దివ్యందరామితేచక్షుః పశ్యమ్యోగమైశ్వరమ్” ఇత్యాదికమత్రాభిప్రేతమ్.

(కార్యకారణితి). గీతాయాం త్రయోదశాధ్యాయే “కార్యకారణకర్తృత్వే హేతుః ప్రకృతిరుచ్యతే. పురుషస్సుఖదుఃఖానాం భోక్తృత్వే హేతురుచ్యతే॥ పురుషః ప్రకృతిస్థాపిభుక్తేః ప్రకృతిహస్తాణాన్” ఇతి. తద్భాష్యే; “కార్యమశరీరం. కారణాని - జ్ఞానకర్మాత్మకాని సమసస్కాన్ద్రియాణి. తేషాంక్రియాకారిత్యే పురుషాధిష్ఠితా ప్రకృతిరేవ హేతుః. పురుషాధిష్ఠితజ్ఞేత్రాకార పరిణత ప్రకృత్యాశ్రయాభోగసాధనభూతాః క్రియాఇత్యర్థః. పురుషస్యైవ ప్రాప్తృత్వమేవ తదనేనయా “కర్తాభాస్తాద్రహత్వాత్” ఇత్యాదికముక్తమ్. శరీరాధిష్ఠానప్రయత్న హేతుత్వమేవ హి పురుషస్యకర్తృత్వమ్. ప్రకృతిసంస్పృష్టః పురుషస్సుఖదుఃఖానాం భోక్తృత్వే హేతుః. సుఖదుఃఖానుభవాశ్రయఇత్యర్థః. ఏవమనోయ్య సంస్పృష్టయోః ప్రకృతిపురుషయోః కార్యభేదాకర్తృత్వం. పురుషస్య స్వతస్సాన్ని సుభవైకసుఖస్యాపి వైమయికసుఖదుఃఖోపభోగహేతుత్వమాహ; గుణశబ్దః - స్వకార్యేష్వాపచారికః. స్వతస్సాన్ని సుభవైకసుఖః పురుషః - ప్రకృతిస్థః - ప్రకృతిసంస్పృష్టః, ప్రకృతిజాన్ గుణాన్ - ప్రకృతిసంసర్గోపాధికాన్ సత్వాదిగుణకార్యభూతాన్ సుఖదుఃఖాదీన్, భుక్తేః - అనుభవతి” ఇతి.

(ఉపద్రష్టేతి) గీతాయాంతత్రైవిమ; - “ఉపద్రష్టానుమనాచ భర్తాభోక్తా మహేశ్వరః. పరమాత్మేతిచాప్యైకో దేహస్మికపురుషఃపరః” ఇతి. తద్భాష్యే; - “అస్మిన్ దేహేవస్థితోఽయం పురుషోదేహప్రవృత్త్యనుగుణసమన్వదిరూపేణ దేహస్య ఉపద్రష్టా. అనుమనాచభవతి. తథాదేహభర్తాచభవతి. తథాదేహప్రవృత్తిజనిత సుఖదుఃఖయోః భోక్తాచభవతి. ఏవందేహనియమనేన దేహభరణేన దేహశేషిత్యేన చ దేహస్థియమనాంసప్రతి మహేశ్వరోభవతి. తథాచ పక్ష్యతే.

తిరు;-స్వయత్నరూపజ్ఞానవిదై స్వరూపవిరోధకశ్చైవ బుద్ధిపణ్ణి

(విరోధకశ్చైవ మితి) పూర్వేణ సముచ్చయః. పూర్వాఽనుభవాభావాత్ కథం “నినైత్తు” ఇతి స్మృత్యుక్తిస్తత్రాహ (బుద్ధిపణ్ణి) ఇతి. “బుద్ధిస్తాత్కాలికీ ప్రోక్త” ఇతినర్దిష్టతాత్కాలికపూర్వాఽపరపర్యాలోచనరూపప్రతిభావిశేషఇహవిక్షియతి. తస్య జ్ఞాతార్థపర్యాలోచనరూపత్వాత్ “నినైత్తు” ఇత్యుక్తిమితిభావః. అత్రయద్యపి, “ఎన్ఱుమ్” ఇతి మూలస్థపదద్వయం న వివరణార్థముపాత్తమ్; తథాపి తదనుసాదాయ (కాయేత్యాది-అనుష్ఠిక-వశక్యజ్ఞో; స్వేత్యాది-ఇవై విరోధికళో; బుద్ధిపణ్ణి) ఇతివాక్యైరేవరిగ్రహే, వాక్యస్యాఽనన్వితత్వేన అబోధకత్వంస్యాత్, మూలపదవివరణత్వస్యజ్ఞాతుమశక్యత్వాత్. తత్పరిహారార్థమ్ “దుశ్శక్యజ్ఞో” ఇతిప్రతీతిమసాదాయ (కాయేత్యాది - అశక్యజ్ఞో) ఇత్యస్తముక్త్యా, “స్వరూపవిరోధికళో” ఇత్యుపాదాయ (స్వేత్యాది-విరోధికళో) ఇత్యస్తముక్త్యా, “నినైత్తు” ఇత్యుపాదాయ (బుద్ధిపణ్ణి) ఇత్యుక్తౌ, అతిగౌరవంస్యాత్; మూలవాక్యమనపేక్ష్య మూలవాక్యార్థస్య విశదశ్శాబ్దబోధశ్చనసిద్ధ్యేత్. “ఎన్ఱుమ్” ఇతిపద

“శరీరం యదవాహ్నితీయచ్చాఽపూర్వత్కమతీశ్వరః | కృహితైవైతాని సంయాతి వాయుర్గన్ధానివాశయాత్” ఇతి ఆస్తిక్ దేహేదేహేన్ద్రియమనాంసప్రతి పరమాత్మేతి చాపూర్వకః. దేహేమనసచ ఆత్మకర్మోనన్తరమేవప్రయత్యతే. “ధ్యానేనాత్మనివశ్యన్తి కేచిదాత్మానమాత్మానా” ఇతి. ఆపిశబ్దాన్యహేశ్వర ఇత్యపూర్వక ఇతి గమ్యతే. “పురుషఃపరిః”, “ఆనాది మత్స్వరమ్” ఇత్యాదినిోక్తోఽపరిచ్ఛిన్నజ్ఞానశక్తిరయంపురుషః, అనాదిప్రకృతి సమృద్ధకృతగుణసమృద్ధాదేతద్దేహమాత్రమహేశ్వరః, దేహమాత్ర పరమాత్మాచభవతీతి.

(బుద్ధిరితి) హంససర్వేశ వ్యాఖ్యానే; - “స్మృతిర్వ్యతీత విషయా మతిరాగా మిగోచరా. బుద్ధిస్తాత్కాలికీజ్ఞేయా ప్రజ్ఞాత్రైకాలికీమతా । ప్రజ్ఞాంసప్రవోశ్చేషశాలినీం ప్రతిభాంకుదుః॥ తదను ప్రాణనాజ్ఞీవే ద్రవనానిపుణి కషిః” ఇతి. (తస్య)

ద్వయోపాదానేతు క్రమబలేన తత్తత్పద వివరణత్వస్యవ్యాఖ్యానవాక్యే
మజ్ఞాతుం శక్యత్వాత్, స్వయమేవ పరస్పరాన్వితాన్ధకత్వాచ్చ నోక్త
దోషద్వయమిత్యభిప్రేత్య, “ఎస్టుమ్” ఇత్యస్యయథాశ్రుతానువాదో
అన్యార్థంకృతఇత్యనుసంజేయమ్.

—o—

ఇతిచరమశ్లోకటిప్పణ్యామ్

శోక హేతు నిష్కర్షనామకః తృతీయవాదః.

—o—

† డౌప్రేక్షికస్వరూపవిరోధ నిష్కర్షనామక

చతుర్థవాదః.

అత్రకేచిత్, రహస్యత్రయసారే సాధ్యోపాయశోధనాధికారాభ్యే
చతుర్వింశేధికారే విస్తరేణ ఉపాయాంతరాణాం స్వరూప విరోధో
వేదాంతాచార్యైర్నిరస్తః. తథాహి; - ఏషాతావత్తేషాంసూక్తిః, -
“యథాధికారమ్ శాస్త్రమేవిధిత్తవద్భీల్ ఉపాసనాదికల్ స్వరూప
విరుద్ధజ్ఞశ్చ శిల్గళాల్లవర్కళి; ఇతువుమ్ ప్రపత్తియైస్తుతిక్రైకాక్ర
అతివాదమ్ పణ్ణినార్కళామి త్తనై.

ఎజ్జనేయన్నిల్; - నిత్యమానవాత్మస్వరూప త్తు కు ఇ వై
నాశకజ్ఞభాయ్కొణ్ణు స్వరూపవిరుద్ధజ్ఞశ్చన్నోణ్ణాతు. ప్రపత్తిసుష్టా
నత్తిలుమ్, కైజ్జర్మత్తిలుమ్బాలే భక్త్యాదికళిలుమ్, (౧) “కర్తా

ప్రతిభావిశేషస్య. (ఉక్త దోషద్వయమ్) ఆసస్వయాది గౌరవరూప దోషద్వయమ్.

ఇతిశోక హేతు నిష్కర్షనామక తృతీయవాద

క తి న ప ద దీ పి కా .

(కేచిదితి) (సూక్తిర్నావోపపద్యతే) ఇత్యుత్తరేణాన్వయః. (తేషామ్)
వేదాంతాచార్యాణామ్. “యథాధికారమ్-అనుగుణజ్ఞతీతి, తేషాంసూక్తిః” ఇతి
పూర్వేణాన్వయః.

† (డౌప్రేక్షిక స్వరూపేతి) ఉత్ప్రేక్షా విషయస్వరూపేత్యర్థః. (౧) బ్రహ్మసూ-

శాస్త్రార్థవత్వాత్” (౧) “పరాత్పత్రచ్చుత్తేః” ఎన్నికపడియే భగవద
 ధీనకర్తృత్వముజ్ఞాకై యాలుమ్, ఆత్మస్వరూపమ్ ఆత్మస్తవీర్వాచార
 మెన్ను మోపుతు నత్వలక్షణమాన అర్థక్రియాకారిత్యమిల్లామైయాలే
 తుచ్చత్వమ్ ప్రసక్తికై యాలుమ్, జ్ఞానచిక్షాప్రయత్నా శ్రయత్వరూప
 మాన కర్తృత్వమిదైయాక్కి, ఆత్మాపుక్కు సన్నిధిమాత్రమేవ్యాచార
 మెన్నిల్; భోక్తృత్వాదికళుమిన్త్రికే ఇవనుక్కునంసార మిదైయా
 య్, మోక్షోపాయనైరపేక్ష్యాదిప్రసక్తమ్ వరుకై యాలుమ్, సాక్ష్యాది
 కిల్ శొల్లుమాపోలే స్వరూపత్తిల్ కర్తృత్వమిల్లామైయాలే ఉపాసనాది
 కిల్ స్వరూపవిరుద్ధజళెన్త్తు శొల్లువుమొన్మాతు. “అచేష్టమాసమాసీనం
 శ్రీఃకంఠిదుపతివతి. కర్మికర్మాచ్యుత్యాయో సప్రాశ్యమగిచ్చతి ”
 ఎన్త్తువుమ్ శాస్త్రచోదితోపాయజగినుడైయ నైరర్థక్యమ్ శొన్నపడి
 యన్త్తు; పూర్వాచ్యుత కర్మవిశేషజగినుడైయ ఫలవిశేషమ్ శొన్నపడి
 యన్త్తునై. మోక్షప్రతికూలజ్ఞాన రాగాద్యుపాధికళాలే వందకామ్య
 నిషిద్ధజ్ఞోపోలే బంధకజళిల్లామైయాలుమ్, మోక్షాధ్వితనకేవిధిక్రైయా
 లుమ్, ఉపాసనాదికళుక్కు శాస్త్రముఖత్తాలే అనిష్టావహత్వరూపమాన
 స్వరూపవిరోధమ్ శొల్లువొన్మాతు.

ఆకైయాల్, ఆత్మస్వరూపత్వైప్పల్లి ఉపాసనాదికళుక్కునాశక
 త్వౌనసమ్భావితత్వ నైరర్థక్యా ననధావహత్వజళిల్లామైయాల్, ఒరుపడి
 యాలుమ్ స్వరూపవిరోధ ప్రసక్తమిదై.

ఆనాల్, “ఆత్మా దేహాదివిలక్షణనాకై యాలే స్వరూపత్తిల్
 వర్ణాశ్రమాదికళిదై” ఎన్త్తు తెళిన్దననుక్కు “బ్రాహ్మణోపామ్, క్షత్రియో
 హమ్” ఎన్టాపోలే వరుమభిమానజగడియాక కర్తృత్వజ్ఞానచర్ణాశ్రమ
 ధర్మజ్ఞుమ్, అవన్ద్రోడుతోడక్కమాన ఉపాయాన్తరజ్ఞుమ్ అనుష్ఠే
 యజగళిల్లామైయాలే, ఇవ్వర్ణాశ్రమాది నిబంధనజ్ఞాన ధర్మజ్ఞో స్వరూప

విరుద్ధజ్ఞశ్చైన్నకుక్కుతైయెన్నెన్నిల్; - ఇతువుమనుపపన్నమ్. ఎ జ్ఞ నే యెన్నిల్; - “స్వరూప త్తిల్ బ్రాహ్మణ్యాత్వాదికళితై” ఎన్ఱు తెల్లిన్దాచే యాకిలుమ్, కర్మవిశేషజ్ఞపడియాక బ్రాహ్మణ్యాత్వాదివిశిష్టమాన శరీర త్తోడే విశిష్టనాయురుక్కైయాలే, అచ్చరీరసమ్మనమడియాక వరుకిఱ త్తుత్తిపాసాదికళుక్కు పరిహారమ్పణ్ణుకిఱకణ్కిలే, ఇచ్చరీరమ్విడుమళ వుమ్ అనోవపర్ణాశ్రమాదికళుక్కుమ్ తన్ శ క్తిక్కుమనురూపమాక అని ప్పరిన్ఱు త్తీప్తప్రాప్తికళైప్పల్లి శాస్త్రజ్ఞతై తదర్థజ్ఞతై విడవొణ్ణాతు. ఆకైయాల్, ఇదర్థజ్ఞతై దేహాత్మవివేకమడియాక స్వరూప విరుద్ధజ్ఞభాక్కి, ఇవల్లియక్కు త్యాజ్యతై శొల్లివొణ్ణాతు. దేహాత్మవివేక ముడైయననుక్కే పారలౌకికభోగ సాధనమాన ధర్మత్తిల్ అధికార మాకైయాల్, ఇదర్థజ్ఞశినుడైయ అనుష్ఠానత్తుక్కు స్వరూప త్తిల్ బ్రాహ్మణ్యాదిభ్రమమ్ అధికారమన్ఱు. బ్రాహ్మణ్యాదివిశిష్ట శరీరసమ్మ న్నమే అధికారమ్. ఆకైయాల్ సర్వధర్మానుష్ఠానత్తుక్కుమ్ ఉపయుక్త మానప్రకృత్యాత్మవివేకమడియాక ఉపాసనాదికళుక్కు వి రో ధ మ్ కణ్ణిలోమ్. ఉపాసనాదికళో అహంకారగర్భమెన్నుమిడమ్ శాస్త్రమ్ ఇకైయాతిరుక్కచ్చెయ్తే, ఆరోపితార్కశితై. కరోపార్జితజ్ఞాన కరణిశేబరాదికళాకిఱ ఉపాధికళై కొణ్ణు అనుష్ఠిక్కైయాలే, కర్మ యోగాదికళో నిరుపాధికస్వరూప విరుద్ధజ్ఞశ్చైన్బాక్కుమ్ స్వరూపజ్ఞాన ద్వయశ్రవణాదికళుమ్ మనఃప్రభృతి సాపేక్షజ్ఞభాకైయాలే, తుల్య దోషజ్ఞభామ్.

ఆనాలుమ్ శేషభూతనాకైయాలే, తన్నైత్తాన్ రక్షిత్తుక్కొళ్ళి ప్రాప్తనుమన్ఱిక్కే, అత్యంతపరతన్త్రనాకైయాలే తన్నైత్తాన్ రక్షిత్తు క్కొళ్ళి శ క్తనుమన్ఱిక్కేయిరుక్కిఱ ఇవనుక్కు స్వరక్షణార్థమాక క ర్త వ్యమెన్ఱు ఒరుఉపాయతై విధిక్కైయుమ్, అతుఇవనుక్కు సాధ్యోపాయ మెన్ఱు పేర్వెఱుకిఱతెన్ఱు శొల్లుకైయుమ్ ఉపపన్నమో? ఆనపిన్ఱు

భక్తియోగాదికళో శేషత్వానుసూపజశల్లామైయాలే స్వరూపత్తు
క్కనిబావహజ్జశెస్తుమ్, ఆత్మస్త పారతన్త్ర్య విపదజ్జశాకైయాలే అస
మ్భావితజ్జశెస్తుమ్ శొల్లనాణ్ణతోవెన్నిల్; ఇతుసర్వమోక్ష ప్రసక్తాది
కళాలే మున్నేపరిహృతమ్.

ఇవన్ శెయ్తతారు వ్యాజమ్కొళ్ళాతే ముక్తినాక్కిల్ అనాది
యాయ్ ముక్తనాకప్రసక్తిక్కుమ్. ఈశ్వరన్ కేవలస్వాతన్త్ర్యతాలేతానే
నినైత్తపోతు ముక్తనాక్కిల్, వైషమ్యవైర్భూత్యాదిశుమ్వరుమ్. మో
క్షోపాయ విధాయకశాస్త్రజ్జశెల్లామ్ నిరర్థకజ్జశుమామ్. ఆకైయాలే,
ఇచ్చేషత్వతాలే-చకుత్త విషయత్తై ప్పల్లీయైయిల్ బొచిత్యముమ్,
ఉడైయవన్ ఉడైమైయై రక్షిక్కైయిల్ బొచిత్యముముణ్ణామ్. ఆత్మస్త
పారతన్త్ర్యతాలే-అవన్ కొడుత్త న్నత్తన్త్ర్యత్తై చ్చుమద్ద, అవనుక్కభి
మతజ్జశాన ఉపాయజ్జశే అనుష్ఠిక్కైయుమ్, ఫలమ్ పెణ్ణుక్కు అవన్ కై
పార్ త్తిరుక్కు వేడ్డుక్కైయుమ్ సిద్ధిక్కుమ్. ఇచ్చేషత్వ పారతన్త్ర్యజ్జ
శీరణ్ణుమ్ ఫలదత్తైయిల్ అవనుకన్ద కైజ్జుర్యత్తై అవనిట్టవ్వుక్కాక
నడత్తుక్కైక్కు ముణుప్పామ్. ఇనైయశియాక స్వరక్షణార్థ వ్యాపార
మాకాతెన్నారుక్కు త్తాజ్గళ్ యథాశాస్త్రమ్ భగవత్ప్రీత్యాది ఫలత్తై
కోలి అనుష్ఠిక్కిత కైజ్జుర్యత్తిలుమ్ సాధ్యమాక విధిక్కుప్పడుక్కిత
ప్రపత్తితన్నిలుమ్ స్వరూపవిరోధబుద్ధియాలే అధికారమిలైయామ్.
వాక్యజన్యజ్ఞాన సమ్భసజ్ఞానాదిమాత్రత్తిత్కాట్టిల్ అతిరిక్తమాయ్,
“శరణంప్రసజ్” ఎన్దు విధేయమాకైయాలే సాధ్యమాయురుక్కుమ్ ప్ర
పత్తిస్వరూపమెన్నుమిడమ్ మున్నేశొన్నోమ్.

ఆకైయాలే శేషభూతనుమాయ్ పరతన్త్రనుమాన ఇవనుక్కు
యథాధికారమ్ స్వరక్షణార్థవ్యాపారమ్ పణ్ణుక్కుత్తైయిలై.

అనాలుమ్ అనన్యార్థ శేషభూతనాక తన్నైత్తేభిస్తు పరమైకాని
యాయుక్కిత ఇవనుక్కు, దేవతాస్తరద్వారకజ్జశాన వర్ణాశ్రమధర్మజ్

భుమ్, అ వ ద్దై ఇతిక ర్తన్యతై యాకవుడైత్తనభ క్తియోగాదికభుమ్
 ఐకాన్త్యవిరుద్ధజన్మో? శుద్ధయాజిశుక్కున్మో పరమైకాన్తికత్వమ్
 కూడువతుఎన్నిల్.

ఇతుభాష్యాదికిల్ నిష్కర్షమ్ తెలియమైయాల్ వస్తచోద్యమ్.
 ఎజ్జనేయెన్నిల్; - ప్రతర్దనాదివిద్వైకశిల్ పరమాత్మా ఇన్ద్రాదిశరీరక
 నాక ముముక్షువుక్కు ఉచాన్య నెన్తఱుతియిల్లార్. విద్యాజ్ఞమాన వర్ణా
 శ్రమధర్మజ్ఞిలుమ్, అన్వోదేవత్వకై చ్చరీరమాకకొణ్ణు నిత్కిఱ
 పరమాత్మావే ఆరాధ్యనైన్మ విష్కర్షిత్తార్. ఆకై యాల్ స్వతన్త్రమాక
 చ్చిలదేవత్వకై ప్పద్దైలుమ్, ఫలాన్తరకామనై యాలే తన్నుడైయ
 నిత్యనై మిత్తిజ్ఞభుక్కు ప్పూజ్యుర దేవతాన్తరాన్వయమ్ పరిలుమ్,
 పరమైకాన్తిత్వత్తుక్కు-విరుద్ధమామ్, ఫలాన్తరసజ్జమిన్తిక్కే, పరమా
 త్మావుక్కు విశేషణజ్ఞాక దేవత్వకైన్తైన్త అగ్నాదిశబ్దజ్ఞై విశేష్య
 పర్యన్తమాక్కియనునన్దిత్తుమ్, (౧) “అ యాదప్యవిరోధంజైమినిః” ఎన్నిఱ
 న్యాయత్తాలే అగ్నిద్వాదిశబ్దజ్ఞై సామ్యభ్యగద్యాచకజ్ఞాక వనుసన్ధి
 త్తుమ్, స్వధర్మానుష్ఠానమ్ పణ్ణుమిడత్తిల్ విధిబలత్తాలే పరమైకాన్తిత్వ
 విరోధమిత్తై;

ఆనాలుమ్ అభిచారాదికలై విధిత్తాట్టలైయిలే శాస్త్రప్రరో
 చనాదికిల్ అభినన్ధియాతే, అధికారివిశేషత్తిలే ఉచాసనాదికలై
 విధిత్తపడియన్మో? ముముక్షువుక్కు ప్రాప్యప్రాపకజ్ఞో ఏకమాకై యాలే
 ప్రాప్యనురూపమానపుపాయమ్ సర్వేశ్వరనారువనుమే యాకై యన్మో?
 (౨) “ అథపాతకభీతస్త్విం సర్వభావేనభారత । విముక్తాన్యసమా
 రమ్భో నారాయణపరోభవ ” ఎన్మ ధర్మదేవత్తై తన్పుత్రనుక్కు
 ఉచాసనాదికలై ప్రాప్తి విరుద్ధజ్ఞైన్మ నిన్తిత్తు నిన్తిత్తతేయెన్నిఱ;
 ఇ తు వు మ్ అత్కన్తానుపపన్నమ్. ఎజ్జనేయెన్నిల్; - అభిచారాది

కళో ఫలవిశేషమడియాకవితే అనగ్ధహేతుక్కళాయత్తు. ఇజ్ఞు ఫలమ్
మోక్షమాచైయాలే అమృతేన అనగ్ధప్రసజ్ఞుత్తై.

ఏకాధికారివిషయత్తిలే ఏకఫలత్తుక్కు గురువాయరుప్పలొనై
ఉపాయమాకక్లాట్టి లఘువాయరుప్పలొనైలే రుచియైప్పిఱప్పిక్కిఱతెనై
వివక్షితవిపరీతమ్. అజ్ఞత్తిలేఅజ్ఞఫలనిర్దేశచూయై స్తుతిమాత్రమాయితే
అప్పొతుఫలిప్పతు. ప్రాప్యత్తుక్కు ఇన్నతు అనురూపమెన్నుమిడమ్
శాస్త్రవేద్యమాకైయాలే, ఉక్తిమాత్రత్తాలే ప్రాప్యవిరోధమ్ శొల్ల
వొణ్ణాతు. ఆగమసిద్ధజళిలే ఒన్ఱై తర్కజ్ఞశాల్ బాధిక్కిల్ తుల్యన్యాయ
త్తాలే సర్వశాస్త్రజ్ఞఘమ్ ప్రపత్తిశాస్త్రన్యాయమ్ ప్రమాణమిన్ఱిక్కే
యిట్టియుమ్. “అథపాతాక్షతస్త్యమ్” ఎన్ఱిఱవిడత్తియుమ్ పాతకశబ్ద
త్తాలే ఉపాసనాదికళై నిర్దిష్ఠిఱతెనైఘమ్ ప్రమాణమిత్తై.

ఆకైయాలే ముముక్షువుఘ్కు విహితజ్ఞశాకైయాలే భక్తిప్ర
పత్తికళిరణ్ఱుమ్ యథాధికారమ్ పరిగ్రహజ్ఞశ్శో.

విహితజ్ఞశ్శోయాకిలుమ్ఆచార్యరుచిపరిగ్రహితజ్ఞశ్శలాతపడియాలే,
అతిధిసత్కారాదికళిలేవిహితజ్ఞశాన గవాలమ్మనాదికళిపోలే ఉపాస
నాదికళి శిష్టపరిగ్రహవిరుద్ధజ్ఞశాకైయాలే అనాదరణీయజ్ఞశ్శోవెనై
యుమ్, నిరూపకవాక్యమ్; సర్వాచార్యరుచిపరిగ్రహమిల్లాతపోతన్ఱో
“అసర్వగ్రంథాఃవిద్విష్టం ధర్మమప్యాలచరేన్ఱితు” ఎన్ఱుకట్టిక్కిలావతు.
ఇజ్ఞు, (౧) “తన్ఱైనమోముని వరయ పరాశరాయ” ఎన్నుమ్మడి
శ్లాఘ్యురానపరాశరాది పూర్వాచార్య్ కళనుష్ఠిక్కైయాలే, సర్వశిష్ట
బహిష్కారమ్ శొల్లవొణ్ణాతు.

ఇప్పడియుగాన్తరజళిలే వైధర్మ్యజ్ఞశానాలుమ్ కలియుగత్తిల్
యశోక్తిజ్ఞశాన పరమాత్మోపాసనాదికళుక్కు అధికారికళి దుర్లభరా
కైయాలే, ఇవై ఇక్కాలత్తుక్కుప్పొరున్ఱుమవైయున్ఱు; ఆకైయాలేయన్ఱో
“కతాసక్తీర్మ్యకేశవమ్” ఎన్ఱుమ్, (౨) “కలేన్ఱోషనిధేరాజన్నస్తీ

హ్యేకోమహానుజః. కీర్తనాదేవ కృష్ణస్య ముక్తసంజ్ఞః పరంబ్రజేత్ ”
 ఎస్టమ్ శొల్లకిఱితెన్నపుమొణ్ణాతు. (౧) “కలాకృతయుగంతస్య కలి
 స్తస్యకృతేయగే । యస్యచేతసిగోవిందో హృదయే యస్యగాఽచ్యుతః”
 ఎన్నిఱపడియే ఇక్తాల త్తిలుమ్ ఉపాసనాదికళుక్కు అధికారికళోస్వయమ్ప్ర
 యోజనయోగనిష్ఠరాన పూర్వాచార్యర్కళో పోలే సమ్భావితరితే. ఇజ్జ
 నల్లాతపోతు, నడ్కీర్తనవ్యతిరిక్తయానప్రపత్తిక్కుమ్ “ఽస్తతస్యచమస్తస్య
 కర్మణః కమలాసన । నలభ్యతేఽధికారీవా శ్రోతుకామోపివానరః”
 ఇత్యాదికళిఱ్ఱడియే మహావిశ్వాసాదియుక్తరాన అధికారికళోతేట్ట
 మాకై యాలే, అవ్విడ త్తిలుమ్ ఇప్రసన్దమ్ వరుమ్.

ఆనపిన్సు ఉపాసనాదికళుక్కు వేటారువిరోధమిల్లామైయాలే,
 యథాశాస్త్రమ్ ఆతురాదికళుక్కు అవగాహనాదికళోపాలే, ఇన్దై
 “అకిళ్ళనోఽనన్యగతిః” ఎన్నిరుక్కుమధికారిక్కు స్వాధికారవిరుద్ధజ్జ
 శెన్నప్రాప్తమ్. ఇవ్వధికారవిరోధమఱియూతే ఉపాసనాదికళిలే ప్రప
 త్తిక్కుమవనైప్పల్లి, (౨) “నరస్యబుద్ధిదౌర్బల్యాదు పాయాస్తర
 మిష్యతే” ఎస్టతు. ఆకై యాలే ఇవ్వపాసనాదికళుమ్ అధికార్యస్త
 రత్తుక్కు యథాధికారమనుగుణజ్జళో.”

“అత్రవాక్యద్వయేనాదౌ పూర్వార్యోక్తవిరోధితా । సహిని
 న్దానయేనేతి ప్రతిజ్ఞాతం ప్రపశ్చయన్ ॥ నాశకత్వమయోగ్యత్వం నైష్ఠ

(అత్రేతి) అత్ర - సాధ్యపాదశోధనాధికారే. (వాక్యద్వయేన) “యథాధి
 కారమ్” ఇతి, “ఇతువుమ్” ఇతి వాక్యద్వయేన (సహినిదైతి) ‘సహినిదా ఏతన్ని
 ద్వితుం ప్రవృత్తా; ఆపితు, ఆస్యత్ ప్రాతుమ్’ ఇతిన్యాయః-సహినిదాన్యాయః. “ఆతి
 వాదమ్ పణ్ణినాంకళామ్” ఇత్యత్ర ఏతన్నాయ ఇతి బోధ్యమ్. (ప్రతిజ్ఞాతమ్) ప్రతి
 జ్ఞాతార్థమ్. (ప్రపశ్చయన్) విస్తారయన్. (నాశకత్వమితి) (అయోగ్యత్వమ్) అస

ల్యాఽనిష్ట హేతుతే। వివేకపరిబంధిత్యం తథాహజ్జారమశ్రతా। ఔపాధి
 కత్వం శేషత్వపారతన్త్ర్యవిరూపతా । ఏకాన్త్యభజ్జకత్వశ్చ శ్రేణాది
 సమతాతథా। ప్రాప్త్యాఽననుగుణత్వశ్చ తథాపాతకకోటితా। శిష్టాఽపరి
 గృహీతత్వం కలిధర్మబహిష్టతా । ఇత్యేవం పశ్చదశథా ప్రతిక్షిప్యవిరో
 ధితామ్। గౌణాఽఽకిశ్చన్యాధికార విరోధాదు క్తిసమ్భవమ్। నివేద్యబుద్ధి
 దౌర్బల్యమన్యధాసిద్ధమిత్యపి। ఉక్త్యాన్యగమయద్భక్తే రధికారానుహాప
 తామ్ । తస్మాల్లోకగురోస్సూక్తా పారతన్త్ర్యవిరోధితా। అభిప్రేతేతి
 సూరీణాంసూక్తిరైవోపపద్యతే” ఇతి.

“అత్రాఽస్మత్సన్మదాయోయ మస్మద్దేశికదర్శితః। ఉదీచిరక్ల
 కావేరితీరేపూర్వైప్రవర్తితః। ఆపాతతఃప్రతీతోయోవిరోధః పూర్వ

మ్భావితత్వమ్. (చైష్యుప్) చైరథకీర్త్యమ్. (అనిష్ట హేతుతా) అనర్థావహత్వమ్.
 (ఇత్యేవమితి). (ప్రతిక్షిప్య) నిరస్య. (గౌణాకిశ్చ న్యేతి) సాక్షగురూపాయభక్తేః
 అశక్తి సిద్ధ త్యాగప్రయత్నో పాయాన్తర శూన్యత్వరూప గౌణాఽఽకిశ్చన్యాధికార
 విరుద్ధ త్యాదిత్యర్థః. (ఉక్తిసమ్భవమితి) స్వరూపవిరుద్ధభక్తిభ్యుక్తే ససమ్భవమిత్యర్థః.
 అత్రత్యస్వరూపవిరుద్ధపదమ్-అకిశ్చన్యాధికారవిరుద్ధమిత్యర్థకం చ సప్రమితిభావః.
 (నివేద్య) జ్ఞాపయత్వా. (న్యగమయదితి) వేదాన్తాచార్యఇతిశబ్దః. (తస్మాదితి)
 (లోకగురోస్సూక్తా) “స్వరూప విరోధిక” ఇతి ముముక్షుప్పడిసూక్తై.
 (సూరీణామ్) పరపరమునీనామ్. (సూక్తిః) “స్వకరీత్యకథనాదిక భారే ప్రతిపాదిక్-
 పుట్టు పరతన్త్రమాన స్వరూపతుక్కు స్వయత్నరూపద్విభావవివే విరోధిక” ఇతితిరు
 మన్తార్థసూక్తిః.

(ఉదీచిరక్ల కావేరితీరే) శ్రీమదీకాచలసమీపస్థితే “వడతిరువరక్లమ్” ఇతి
 నామ్ని, “ఎఱుమ్మి” ఇతిప్రసిద్ధపురే “తిరుక్కావేరి” ఇతినామసహిత తత్రత్య
 తటాకతీరే. (పూర్వైః) “ఎఱుమ్మికన్దాడైయణ్” ఇతిప్రసిద్ధైః శ్రీగుర్ధనశ్వాశ్చర్యతనూ
 భజైః, శ్రీమద్యతీంద్రమాతృష్వస్రీయ తదాక్షిప్తచతుస్సప్తతి భద్రపీఠాధిపత్యింద్రగ
 తత్కృపాదత్త శ్రీలక్ష్మీపుసింహదేవదివ్యారాధన సమత్కుశక్రిదాఅభిస్మిగురుపంత్వైః

వరదదేశికైః. (ప్రవర్తితః) తద్విరచిత శ్రీవచనభూషణమీమాంసాభాష్యకజ్జాపరిహార పూర్వకం విస్తరేణ ప్రతిపాదితం. “అస్మత్సప్రమదాయః, ప్రవర్తితః” ఇతిన్వయః.

యతీంద్రప్రపణప్రభావే - “ఎఱుమ్మియైక్కిటాక్షేతరులి ‘వడతిగువరక్కన్’ ఎఱుఱు ఊరుక్కుత్తిరునామశాత్తి, కుళత్తుక్కు ‘తిరుక్కావేరి’ ఎఱుఱు తిరునామ శాత్తి, అఱుణ్డానవర్కశల్లారైయుమ్, ‘అఱుకియకుణవాళదాసర్’ ఎఱుఱు అభిమాని త్తరులి, అఱుణ్ణామలైయరుకే ఒరుఅరక్కముణ్డామ్మడిపణ్ణి, ఇప్పడి ఎఱుమ్మియై అరక్కన కరమాక్కి” ఇతిశ్రీసూక్తిరసుసంధేయా. “యతీంద్రమాతృవ్యస్రీయం ప్రతీతార్యప ద్దేశితమ్ | మూలభూతంకాశితానాం బాలధన్విగురుంభజే” ఇతికొమాణ్డూర్ ఇతైయ విల్లియాచ్చానితి ద్రావిడనామక బాలధన్విగురుముక్తశ్లోకః. రామానుజార్యదివ్య చరితాయామ్ - “సంసేవితస్సంయమిసప్తశత్యా పీతృశ్చతుస్సప్తతిభిస్సమేతః | అన్వై రనేకైరపి విష్ణుభక్తైరాన్వేఽధిరక్షం యతిసార్వభౌమః” ఇతి.

తత్రైవ - “ఇప్పడి ఎఱుఱుఱులియిరుక్కిట ఎమ్మెరుమానార్ తిరువడికలితే ఆశ్రయత్తమతలికలిత, ఎఱుఱుపత్తునాలారియర్కళో ఆరెనిల్; ‘అశపన్దార్ కుమారర్ శొట్టైసమ్మి’ ఇత్యౌరభ్య ‘కొమాణ్డూర్ ఇతైయవిల్లి” ఇతి. తత్రైవ - “ఇశ కుణ్డియైతై క్రయమాకొంట్టు అకరమాక్కి తమ్మండైయతిరువడికలిత సమ్మన్మ డైయ సమ్మినల్లాన్, అనన్డామ్మాన్, ఈచ్చమ్బడిజీయర్ ముతలాన ఆచార్యపురుషర్ కకుక్కు ఇశకుణ్డియత్తిల్ రసఖణ్డమాన ఝేత్రక్కణమ్ ప్రసాదిత్తు, తిరువీథియల్ కట్టుమ్మనైకళుమ్ ప్రసాదిత్తు, అన్ద తిరుమాళికైకళుక్కు తిరువా రాధనమాక ‘అఱుకియాన్తానే అరియురువన్తానే’ ఎన్గిట అఱుకియగిర్గతిరుక్కిట ముమ్, తీర్థనాయనారుమ్ ప్రసాదిత్తరుళినార్. అనన్దరమ్ ఇమ్మావరుక్కుమ్మోలే కుమ్మి ఎఱుఱుపత్తురుముతలికళుక్కుమ్ అఱుకియగిర్గైయే ప్రసాదిత్తరుళినార్” ఇతి శ్రీసూక్తిరసుసంధేయా.

(ఆపాతతత్వతి) ఆపాతప్రతీతవిరోధః-గౌణవిరోధఇత్యర్థః. తత్కథమితిచేదు పపద్యతే. భక్త్యాదివిశిష్టానాం పక్ష్యమాణాఽపాతప్రతీతనాశకత్వాదిదూషణేన, భక్త్యాదిః-స్వాధికారివిశిష్ట స్వరూపవిరుద్ధఇతి, భ్రాంతోక్తదూషణాని పదికల్ప్య, తానినిరాకరోతి, వేదాంతాచార్యః రహస్యత్రయసారే (యథాధికారమిత్యాదినా).

సూక్తిషు! తన్నిరస్యస్థాప్యతేత్ర విరోధస్సప్రదాయకః! తత్రతాప
త్పూర్వసూక్తాయే భక్త్యా దేర్విరోధితామ్! స్వాధికారిస్వరూపస్యమన్య
స్తేతాన్నిరాశరోత్ ॥

(యథాధికారమిత్యాది) భోగ మోక్షసాధన గోచరకృత్యనర్హత్వ
రూపస్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానేన అనాదివాసనయా తాదృశసాధన
ప్రవృత్తిరసికాః కేచిత్పురుషాః. కేచిచ్ఛ, తాదృశస్వరూపయాథాత్మ్య
జ్ఞానేన తాదృశసాధననివృత్తిపరాః. తత్రప్రవృత్త్యధికారిణః పురుషా
న్ప్రతి సాధనాంతరంవిహితమ్. నివృత్తిరూపాఽఽకించన్యాధికారశాలి
నః పురుషాన్ప్రతి శరణాగతిర్విహితా. ఏవంస్థితే, “ఉపాసనాధికల్ అకించ
నాధికారిస్వరూపవిరుద్ధజ్ఞో” ఇతివక్తవ్యే, “స్వరూపవిరుద్ధజ్ఞో” ఇతిసా
మాన్యోక్త్యా, ప్రవృత్త్యధికారిస్వరూపవిరోధంకేచిదభిప్రయన్తిత్యర్థః.
“గౌరవ్యవిషయేనైతదిత్యుక్తిర్నోచితేత్యతః! చిన్త్యమిత్యాది రీత్యాహ
గురుక్తాభాన్తబోధనమ్”; “ఇతువుమ్” ఇతి, “స్వరూపవిరుద్ధజ్ఞో”

అత్రభక్తానాంబక్తిః, స్వరూపవిరుద్ధేతివ వక్తవ్యతే; స్వామిరూపైవేత్యర్థః - సార
వాక్యే ప్రతీయతఇత్యర్థః, అన్యార్థకోవిరోధోగౌణఇతి. (విరోధస్సప్రదాయక
ఇతి) శ్రీవచనభూషణే; - “జ్ఞానికకుప్తపాయమ్. అజ్ఞోక్కు ఉపాయమ్” ఇత్య
త్రోక్తోభక్తేర్విరోధస్సప్రదాయసిద్ధిఇతిభావః, “జ్ఞానికకుప్త” ఇత్యత్ర - “నైయా
యకస్య వాయురప్రత్యక్షః” ఇతివత్, అభిమతత్వార్థపత్తితిబోధ్యమ్. (తత్రతా
పదితి) “యేభక్త్యాదేస్సాధికారిస్వరూపస్య విరోధితాంమన్యస్తే, తాన్” ఇత్యన్వయః.

(తాదృశేతి) భోగ మోక్షసాధనేత్యర్థః. (తాదృశేతి) భోగ మోక్షసాధన
గోచరకృత్యనర్హత్వరూపేత్యర్థః. (అభిప్రయన్తితి). అకించనాధికారేతిపదంబహుయః,
కేవలమ్ “స్వరూపవిరుద్ధజ్ఞో” ఇతిపదంబివిష్టమిత్యేతత్సామాన్యోక్తిః, పక్షాంతర
మపిసూచయ తీత్యభిప్రాయః. (గౌరవ్యేతి) - (నైతదిత్యుక్తిః) నైతత్సద్గతమిత్యుక్తిః.
(భాన్తబోధనమితి) గురుక్తాయేభ్రాంతాః, తేషాం బోధనమ్, ఇహచిన్త్యమిత్యాదిరీత్యా

ఇతిసామాన్యోక్తిరిత్యర్థః. అపిశబ్దేన-అధికారివిషయాఽత్యుక్తిః పూర్వ
గ్రంథేనిరస్తా సముచ్చయతే. “గురుక్తావత్రసాత్యుక్తిరుక్తా యస్మాత్ ౪
వ్యతి । ఆకిచ్చన్యవిరోధోక్త్యా వాస్తవార్థసమర్థనమ్”.

“కోయమాపాతతః ప్రతితోవిరోధః; కథంవా సినోపపద్యతే”
ఇతిశబ్దతే (ఎజ్జనేయితి). తత్రతావత్, స్వరూపమ్ - ఆత్మస్వరూపమ్.
విరోధః - నాశ్యనాశకభావఇత్యర్థః. నిరస్యతి (నిత్యమానవతి). స్వరూ
పశబ్దేన వత్సయమాణాఽఽ కిచ్చన్యాధికారవిశిష్ట స్వరూపవివక్షాయాన్తు
స్త్రీయాఃపుంవద్భావేన, (౧) “నస్త్రీస్వాత స్త్ర్యమర్హతి” ఇత్యుక్తస్వా
తస్త్వాఽనర్హతాయాఇవ, మోక్షసాధనతయావిహితేనభక్త్యాదినాభోగ
మోక్ష సాధనగోచరకృత్యనర్హత్వస్యజ్ఞాతస్యసతోఽకిచ్చన్యాధి కారస్య
నాశ్యతయా, తేజ స్తిమిరయోరివ నాశ్యనాశకభావో విరోధశబ్దార్థోయు
జ్యతఇతిభావః; “ఇవై ‘అకిచ్చనోఽనన్యగతిః’ ఎన్విరుక్కు-మధికారిక్కు
స్వాధికారవిరుద్ధజ్ఞశ్చైన్నప్రాప్తమ్” ఇతిసామాన్యతోవత్సయమాణత్వాత్;
“అకిచ్చన్యవిరుద్ధజ్ఞో” ఇత్యనుక్త్వా, “అకిచ్చననుక్కు స్వాధికారవిరు

అకగోఽత్యర్థః. (అపిశబ్దేన) “ఇరువుమ్” ఇత్యపిశబ్దేన. (పూర్వగ్రంథే) “కలాం
కోటితమిమసి” ఇతిసాకర్యతైప్పబ్బొన్నారకళో; ఇరువుమ్ డాచిత్యమూల
మాన అతిగాదమ్” ఇతి - పూర్వగ్రంథే. (గుర్వితి) “యస్మాదాకిచ్చన్యవిరోధోక్త్యా
వాస్తవార్థసమర్థనంకరిష్యమి; అత్ర గురుక్తా వత్సయక్తిర్నోక్తా” ఇత్యన్వయః.

(నిరస్యతి నిత్యేతి). భక్తానుష్ఠితోపాసనం స్వరూపనాశకమితివత్తుం సకక్రత
ఇత్యాహ (నిత్యమానవతితి - భావశిశ్యస్తమ్) సక్రుదాయసిద్ధవిరోధందర్శయితి
(స్వరూపశబ్దేనైతి). (వత్సయమాణో) ఉత్తరత్ర “స్వాధికార విరుద్ధజ్ఞశ్చైన్నప్రాప్తమ్”
ఇతి వత్సయమాణేత్యర్థః. (నస్త్రీస్వాత స్త్ర్యమితి) అత్రత్రీపాద్యపురాణే. మాఘమా
ఋత్యే, ఏకవింశాధ్యాయే, “స్వతత్త్రతాసతస్యాహికదాచిదపిభూమివ । కన్యాం
రక్షేత్పితాపూర్వం భర్తారక్షేత్తతఃపరమ్ । పుత్రకోవార్థకే రక్షేత్పిత్రోర్భక్తిసమ

ద్దజ్ఞో” ఇతి స్వాధికారశబ్దనిర్దేశమహిమ్నా, ప్రపత్త్యధికారిణాం సర్వేషాం విరోధప్రతియోగిత్యస్య వివక్షితత్వానంగమాత్.

అథనిష్క్రియత్వవిశిష్టత్వస్వరూపేణ భక్త్యా దేస్యహంననస్థాన రూపో విశేషణద్వారకో విరోధఇతి, ద్వితీయమర్థం ప్రతిబద్ధేభ్యూర్వాకం దూషణత్రయేణనిరస్యతి (ప్రపత్త్యనుష్ఠానైలుమిత్యాది). అత్రాపి వక్ష్యమాణీత్యా శరణాగతాధికారి స్వరూపవిరోధవిషయామ్, భోగ మాక్షసాధన గోచరకృత్యనర్హత్వరూప పారితస్ర్యజ్ఞానవతిరి, తాదృశ కృతిమత్త్వరూప కర్తృత్వస్వాననమ్భావితతయా, తాదృశకృత్యనర్హ త్వస్య తాదృశకృత్యర్హత్వేన ముక్తజీనస్వరూపవ్యాసగ్తక హేయప్రత్య నీకీత్యస్య హేయార్హత్వేనేవ, గోత్యస్య అశ్వత్వేనేవచనహంననస్థానలక్షణో విరోధస్సమ్భవతీతి తాత్పర్యమ్.

అథఫలకామనాలక్షణాధికార విశిష్టస్వరూపేణభక్త్యా దేర్హ సాధ నత్వాభావలక్షణో విరోధఇతిత్వతీయమర్థం సప్రమాణమనూద్యవ్యాఘా తేనదూషయన్, ప్రమాణార్థమప్యహ (అచేష్టమానమిత్యాదివాక్య ద్వయేన). అత్రాపి వక్ష్యమాణాఽఽకించన్యాధికార విరోధార్థకత్వే “స్వార్థంస్వస్మిన్నస్యతిమాంస్వయమ్” ఇత్యాద్యుక్తి కేవలపరార్థకై జ్ఞ-

న్వితః.” ఇత్యాదికంద్రష్టవ్యమ్. (స్వాధికారశబ్దనిర్దేశేతి) స్వాధికారశబ్దేన స్వరూప యాథాత్మ్యజ్ఞానాదీనామపి విరోధస్సూచ్యత ఇతిభావః.

(విశేషణేతి) విశేషణం-నిత్యత్వమ్, తద్వారకఇత్యర్థః. సక్రుపదాయసద్ధవిరో ధందర్శయతి (అత్రాపీతి).

నిష్కలాభక్తిః, ఫలకామనారూపాధికార విశిష్టస్యవిరుద్ధేతి సశక్యతేనత్తుమి త్యాహ (అచేష్టమానమిత్యాదినా). సక్రుపదాయసద్ధవిరోధం దర్శయతి (అత్రాపీతి). సాధనభక్త్యాదేః స్వార్థకై జ్ఞానవర్తనామభవ ఫలసాధనత్వాత్, ఇష్టసాధనత్వా భావలక్షణ విరోధస్సమ్భవతీతిభావః. (స్వార్థమితి) (౧) “స్వదత్తస్వధియాస్వాధ్యమ్.

ర్యసైన్యోక్తాఽకిచ్చనాధికారికామ నావిషయతయా, తాదృశాధికార
స్వరూపంప్రతి తదిష్టసాధనత్వాభావలక్షణో విరోధోభక్త్యాదేన్సమ్భవతీ
త్యభిపాయోఽనుననేయం.

అథ మోక్ష కామనానూపాఽధికార విశిష్టస్వరూపస్య అలౌకికాఽ
నిష్టావహత్వరూపాఽధర్మత్వం స్వరూపవిరోధః ఇతి చతుర్థమర్థం యుక్తి
ద్వయేనదూషయన్, బుద్ధిసౌకర్యార్థముక్తి చతుర్విధాఽర్థదూషణ
ఋషసంహరితి మోక్షప్రతికూలజ్ఞాన విత్వాదివాక్యద్వయేన). “కష్టం
కిర్మ” ఇతిశ్రియసిద్ధాఽనిష్ట సాధనతాయాన్సత్వాత్, శాంఖ్యవర్త
యతి (శాస్త్రముఖతాలే) ఇతి. అత్రాపివత్సమాణ విరోధవివక్షా
యామ్ ముముక్షుంప్రతి పుణ్యకర్మణామివాఽకిచ్చనాధికారిణస్సాన్విర్భ
భోక్తిప్రత్యస్య అనిష్టఫలతయా, తత్ఫలసాధనస్య భక్త్యాదేన్తం ప్రత్య
లౌకికాఽనిష్టసాధనత్వేన అధర్మత్వమస్త్యేవేతివివక్షితమ్. “ఆ కై
యాలే” ఇత్యత్ర “ప్రయోజనమనుద్దిశ్య” ఇతిన్యాయేననిర్వాహ పార
త్వేనేవ నిష్ఫలత్వేనాప్యనమ్భావితత్వంవివక్షితంబోధ్యమ్.

ఏతత్సర్వమభినన్దాయ, శ్రీవచనభూషణ మిమాంసాభాష్యే
ప్రథమే ప్రపత్తిపరిచ్ఛేదే, షష్ఠేసాధనదోషప్రకరణే, ప్రథమేస్వరూప
(తదిష్టేతి) అకిచ్చనాధికారోష్టపరార్థకైః ర్యేత్యర్థం.

శ్రేయవిధిపదనిష్టావహంనేత్యాహ (అశేత్యాదినా). (యుక్తిద్వయేన) బద్ధక
త్వాభావ మోక్షాధిమాత్రవిధేయత్వ రూపయుక్తిద్వయేన. (చతుర్విధేతి) నాశకత్వా
సమ్భావితత్వైరర్థ క్యాఽన్యార్థావహత్వరూపేత్యర్థం. (తామ్) అనిష్టసాధనతామ్. సమ్రు
దాయసిద్ధవిరోధందర్శయతి (అత్రాపీతి). (వత్సమాణేతి) వత్సమాణాఽకిచ్చనాధి
కారేత్యర్థం. (తత్ఫలసాధనస్య) సాన్విర్భాగరూప ఫలసాధనస్య. (తంప్రతి) అకిచ్చ
నాధికారిణమ్రుతి. (ప్రయోజనమనుద్దిశ్యేతి) “సమన్తోపిప్రవర్తతే” ఇతిశేషం.
(నిర్వాహపారేతి) నిర్వాహపారత్వేనాఽ సమ్భావితత్వమితివత్, నిష్ఫలత్వేనా ప్యన
మ్భావితత్వమిత్యేయమ్.

విరోధసమర్థనాధికారే, సిద్ధాంతేవరదదేశికైరనుగ్రహీతమ్. సహివయ మాత్మస్వరూపస్య అత్యంతనిర్వాచారత్వం వదామః, యేన తుచ్ఛతా ద్యాపత్తిః. నవాసన్నిధిమాత్రం వ్యాపారః; యేన సంసరితమిథ్యాత్వా పత్తిః. కిన్తు, “పరాత్మతచ్ఛతే” ఇత్యాదిసిద్ధం కర్తృత్వమాత్మ నోఽభ్యుపగచ్ఛామః.

(వరదదేశికైః) ఎటుమిక్కిన్హాడైయణ్ణన్ నామకైః. (పరాత్మత్వం) శ్రీభాష్య ప్రకాశికాయాం ద్వితీయాధ్యాయస్య తృతీయపాదే, “పరాత్మతచ్ఛతే” ఇత్యత్ర, జీవానాం తత్కర్తృత్వం స్వయత్వం పరమాత్మయత్వం వేతనం కయ్య, “స్వతత్త్వ కర్తా” ఇతి వ్యాకరణస్మృత్యా కర్తృత్వస్య స్వాతంత్ర్యత్వకత్వావగమాత్, పరమాత్మ యత్ర ప్రవృత్త్యాదిమత్వై జీవాత్మనామభ్యుపగమ్యమానే, రాజవేదితభృత్యాదికృత పరనేవా పరహింసాదిక్రియా ఫలస్య భృత్యకామిత్వాభావత్, జీవాత్మనామపిస్వా నుష్ఠితవిహితనిషిద్ధక్రియాఫలయోస్స్వర్గాదినరకయోః ప్రాప్త్యభావాత్, పర మాత్మనః కర్మాతీతత్వేన కర్మఫలభోగాయోగాచ్చ, అధికారివిరహేణ శాస్త్రవై యధ్యాపాతాచ్చ, కర్తృత్వం స్వయత్వమేవ. సహిపరమదయానః పరమాత్మా నిషిద్ధేషు కర్మకుస్వాధీనానజీవాన్ ప్రవర్తయత్వా స్వయన్నిగృహ్లాతీతి యుక్తమాశ్ర యతుమ్; ఉన్మత్తత్వప్రసక్తాత్.

(౧) “అస్తఃప్రవిష్టశ్చాస్తా జనానాం సర్వాత్మా” “ఆత్మానమస్తరోయమ యతి” “సాధుకర్మకారయతి తమ్” ఇత్యాదిశాస్త్రం విహితనిషిద్ధకర్మానుష్ఠాన ప్రవృ త్తచేతనానివర్తకత్వేన, దౌషచారికమితి, జీవాత్మనాం కర్తృత్వం సపరాయత్వ మితి ప్రాప్తే, విధినిషేధశాస్త్రాణాం పరాయత్వత్వబోధక శాస్త్రాణాం ఉభయేషామపి ముఖ్యాధ్యక్షేన మ్భవతి, అన్యతరాఽముఖ్యత్వకల్పనస్యాఽన్యాయత్వాత్, విధినిషేధ శాస్త్రబలాత్, జీవానాం స్వతత్త్వకర్తృత్వం, అక్షర్యామిశాస్త్రబలాత్, పరమాత్మా యత్రాత్మ తత్కర్తృత్వమిత్యభ్యుపగస్తవ్యమ్.

సచ, పరమాత్మయత్వకర్తృత్వే విధినిషేధశాస్త్రవైయర్థ్యమ్, జీవాత్మనాం స్వా తంత్ర్యే పరమాత్మనః ప్రయోజయత్వత్వ భక్తప్రసక్త ఇతి వాచ్యమ్. రాజాధీన స్వభా

వానామ్యసూత్రాదీనాం స్వకీయేషురాజ్యాక్షిణ్యై రక్షణాదికర్మస్సుస్వాతంత్ర్యవత్
జీవానాం పరమాత్మాగీనానామస్వాతంత్ర్యాఽవిరోధాత్; ససుపారతంత్ర్యాః పరప
రాయ పరాయత్వత్వం తత్ప్రతికోటి స్వాతంత్ర్యం విరుద్ధంకథమేకత్ర సమ్మవతీ
తివాచ్యమ్, “ప్రాథమికప్రపుత్ర స్వాతంత్ర్యమ్, ద్వితీయాదిప్రపుత్రై పారతంత్ర్యమ్”
ఇత్యం శభదేనాఽవిరోధాత్.

నచైవంప్రథమప్రపుత్రేరీశ్వరజ్యోత్వాభావే, భగవతస్సర్వకారణత్వ భక్త్యతి
వాచ్యమ్; పరమాత్మసర్వస్మిన్ కార్యేతి తత్కారణభూతవస్తు సన్నిధాపనముఖే
నైవజనకతయా, ప్రథమప్రపుత్రావపితథావిధ జనకత్వాఽనపాయాత్; తథాపి;-
జీవాత్మనామనాదితస్సామాన్యేన చిచ్ఛక్తివిశేషం ప్రపుత్తికక్తివిశేషం కరణకళే
బరవిశేషసంసర్గం వస్తుస్వభావతః ప్రపుత్తిసాధారణకారణం గుణత్రయతారతమ్య
వాసనావిశేషోద్బిధవిషయ విశేషసన్నిధాపనరూపం వస్తుస్వభావతః ప్రపుత్త్యసాధా
రణకారణబ్రహ్మచీనకర్మ ఫలాభిసంభవిశేషేణ దత్వా, స్వయమీశ్వరః వశ్యన్నాస్తే.
జీవాస్తుఉక్తరీత్యా పరమాత్మాయత్రసాధన సహకారేణప్రథమం స్వేచ్ఛయాప్రయ
త్నంకుర్వన్నీతి, ప్రథమప్రపుత్రేః పరమాత్మదత్తసాధన జన్యతానాన్తరీయక సూరణ
పాకవత్, తతఃపితత్కర్తృత్వం పరమాత్మాగీనమపి; తత్రజీవానాం స్వాతంత్ర్య
మిచ్ఛాకక్తిమత్తే సత్యనివార్యత్వంపి; తత్తత్రజీవానాం తస్యసత్త్వాత్.

ప్రథమప్రపుత్రై పరమాత్మా సనివర్తకోనాపిప్రవర్తకః. కిన్తు, ఉదాసీనః -
‘అధ్యక్షాదియావత్. “ప్రథమప్రపుత్ర గామిచక్రియాఫలమ్” ఇతివిధినిషేధ శాస్త్రం
తద్విషయమితిసత్యైవైవార్థ్యమ్. ప్రయోజయితృత్వం పరమాత్మనోద్వితీయాది
ప్రపుత్రై; ప్రయోజయితృత్వం-ప్రేరకత్వమ్. తచ్ఛద్వివిధమ్. ప్రపుత్రప్రవర్తనరూప
మనుకుప్తృత్వమ్, అప్రపుత్రప్రవర్తనరూపం కారయితృత్వమ్. జీవానాంద్వితీయా
దిప్రపుత్తిః పరమాత్మామనుతింవినా ససిద్ధ్యతీతి, శాస్త్రబలాదపసీయతే. సాధారణద్ర
వ్యే అన్యతరామనుతింవినా స్వత్వామత్వత్తిర్యథాశాస్త్రేణాఽపసీయతే; తద్వత్కార
యితృత్వం పరమాత్మససావత్, “ఏవమేవసాధుకర్మ కారయతితమ్, యమేభ్యోలోకే
భ్యోఽన్మిసీషతి” ఇతిశాస్త్రాత్, అత్యంతానుకూల్య|ప్రాతికూల్యవిషయ ఇతిశాస్త్రాదప
సీయతే; తత్ర “యమ్” ఇతిబుద్ధిస్థవిషయే తథావిధచేతనాఽవగమనాత్. సచాత్ర

క్రియా ఫలం ప్రయోజకగామిస్యాదితిశబ్దమ్. ఔషధపానకారయత్పిత్రా
దిష్టలే ఔషధపానఫలస్య వ్యాధినిపుత్రేః ప్రయోజ్యపుత్రాదిగామిత్యవత్, “యము
న్నిసీమత, తంసాధుకర్మకారయతి” ఇతిశ్రుత్యా, సాధుకర్మఫలస్య ఉద్భవతేః ప్రయో
జ్యచేతనగామిత్యావగమాత్, విధినిషేధశాస్త్రైవైయథాభియ, ప్రశమప్రపుత్రై
స్వాతత్వం స్వతత్వకర్మగామిచ ప్రయాఫలమిత్యవసీయతే.

కారయత్పత్వశ్రుత్య సజ్గోచరాయ ద్వితీయాదిప్రపుత్రై ప్రపుత్రప్రవర్తకత్వ
రూప్రయోజయత్పత్వ మనుమస్తృత్వవర్ణవసన్నమ్; తత్రప్రపుత్రప్రవర్తకత్వ
రూప్రయోజయత్పత్వాభావాత్. “ఏవమివకారయతి, నతుస్వయంతిరోతి” ఇతి
అప్రపుత్రప్రవర్తకత్వరూపం ప్రయోజయత్పత్వం-ప్రథమప్రపుత్రై, అనుమస్తృత్వం
ప్రపుత్రప్రవర్తకత్వం- ద్వితీయాదిప్రపుత్రై, కారయత్పత్వ మప్రపుత్రప్రవర్తకత్వ
మత్యన్తానుకూల్య వ్యవసితచేతనవిషయే” ఇతివిషయవిభాగః. నచప్రథమప్రపుత్రై
వకారయత్పత్వే కారయత్పత్వ శ్రుతిసజ్గోచరమితి; విశేషాస్త్రకారితసామాన్య
శాస్త్రసజ్గోచరమత్, విధినిషేధాస్త్రకారిత కారయత్పత్వశ్రుతి సజ్గోచరస్యాఽ
నిష్ఠత్వాభావాత్. తస్మాత్, జీవానాంకర్మత్వం యమాత్మాయత్తమ్.

అత్రాయంసద్భూతి - శ్రుతప్రకాశికాయామ్; - “వైయ్యం యావతాన
స్యాద్విధానప్రతిషేధయోః । నియస్తృత్వశ్రుతేస్తావత్సంస్కారానంతరః ।
వాహ్యస్తాంకరణవ్యాప్తి తచ్ఛక్త్యాధానధారణైః । సాధారణావకారస్యాదిచ్ఛాదేః
కారణంపరః । భోగాదృష్టోపనీతార్థ స్వభావాద్వాసనాన్వితాత్ । ఇచ్ఛాదేర్మనసాత్వ
త్తా యుక్తోదాసీనతావిభోగః । ఆభిసన్ధ్యస్తరప్రాప్తే వస్తుచ్యవ్యత్రేకేనచిత్ । ఉపయుక్తే
పున్యాదస్తేహి తస్యప్రాజయతాపుమాన్ । సామర్థ్యసత్యవార్యత్వాత్సత్వజ్ఞోజీవ
ఉచ్యతే । సహ్యదనేవిషజ్ఞానాత్సేవ్యా మపినియచ్ఛతి । సన్నిధాభక్తవైధుర్యే
వ్యథం బుద్ధిస్థితాంసయన్ । ప్రయోజకోఽనుమన్తాచ భవతీశస్తదాతదా పూర్వప్రపుత్రే
శ్చఫలమనుమత్యాదికంభవేత్ । దయాదీనాం గుణానాశ్చ ముఖ్యం విషయాన్తరమ్ ।
అమాత్యస్యస్వతత్వే రాజ్యస్తన్నావహీయతే । ఏవమేవపరస్యాపి జీవస్వాతత్వ
దాయకః । నసాతత్వస్యం యాధీనస్వరూపాత్ప్రమృతంభవేత్ । స్వాతత్వస్యదా
యనాపుంసా తత్ప్రపుత్రస్యనివారణాత్ ॥ ‘అతోజీవానాం స్వాతత్వస్యమ్, విధినిషేధ

తర్హి, కై జ్జర్హ ఇహోపాసనేపి కర్తృత్వం స్వరూపప్రాప్తంస్యాది
తినవాచ్యమ్. కర్తృత్వస్యహి సాధనవిషయత్వం ఫలవిషయత్వఞ్చ
త్యాకారద్వయమస్తి. తత్రసాధనవిషయత్వమాపాధికమ్. కర్మాధీన
త్వాత్; మోక్షదశాయాం సాధనగోచరకర్తృత్వాభావాచ్చ. ఫల
గోచరత్వంతుస్వాభావికమ్. మోక్షదశాయామనువుత్రేకి. అతస్సాధనే
కర్తృత్వమాపాధికమ్. “స్వతస్త్రికర్తా” ఇతిస్వాతంత్ర్యవహ
త్వాత్ నాశకమ్. “శాస్త్రఫలంప్రయోక్తరి” ఇతి స్వస్వఫలిత్వానహ
త్వా దనర్థావమాశ్చభవతి. (౧) “ఉపాదత్తేనత్వాస్థితినియమనాద్యై

• శాస్త్రసాఫల్యమ్, పరమాత్మసంస్కర్షకారణత్వమ్, సంస్థలప్రదత్వమ్, నిరజుశస్వా
తస్త్వమ్, ఆపస్తాత్రయవైషమ్యమ్, దయాదగుణానామ్, విషయవర్త్యమ్, వైషమ్య
వైర్భుల్యపరిహారచ్ఛేతి సంస్థముపపన్న మితిస్థాపితమ్” ఇతి.

†((సూరణః)ధాన్యవిశేషః. “అర్హింస్తుసూరణఃకర్తృ” ఇత్యుచరణి.) (తత్ర)
ఆకారద్వయే. (స్వతస్త్రికర్తృ) సీద్ధాంతకాముద్యామ్; - “స్వతస్త్రికర్తా-గ్రీయా
యాంస్వాతంత్ర్యేణ విపక్షతోద్ధిక్తిర్తాస్యాత్.” ఇతి. తద్వాన్యభ్యాసతత్వబోధి
నాన్యమ్; - “స్వతస్త్రికర్తా - ప్రధానీభూతధాత్వర్థాశ్రయత్వమ్ స్వాతంత్ర్యమ్. ఆ
హుచ, - ‘ధాతునోక్తక్రియే నిత్యంకారకేకర్తృత్వేవైతే” ఇతి. ప్రధానకర్తృత్వం
స్వతస్త్రికర్తృత్వం సాధనవిషయత్వమ్. తచ్చస్వాతంత్ర్యవహత్వమ్, స్వతంత్రయత్రత్యాత్మ
ర్మాధీనం ప్రయోజ్యకర్తృత్వం పరాత్మతత్త్వతేరిత్యుచితమ్. తచ్చస్వాభావి
కమ్, స్వాతంత్ర్యవహంస. “స్వాతంత్ర్యమతులంభాన్” ఇత్యుచితకర్మకృత పారత
ంత్ర్యభావమాశ్రంపరత్వం భాష్యతమ్. స్వేచ్ఛాధీనకర్తృత్వమ్. పధానకర్తృత్వమ్.
పరేచ్ఛాధీనకర్తృత్వం ప్రయోజ్యకర్తృత్వమ్. పరానుమతిసాపేక్షకర్తృత్వమ్ -
అప్రధానకర్తృత్వమ్; ఇతిసారేతాత్పర్యమ్. తన్నసమ్యుపతి; అనుమన్త్యపరస్య
ప్రధానకర్తృత్వా సమ్యువాదితిజ్ఞేయమ్.

(ఉపాదత్తఇతి) శ్రీరంగరాజస్తవే, ఉత్తరకతకే; (౧) “ఉపాదత్తేనత్వాస్థితి
నియమనాద్యై శ్చిదంత్యస్వమద్విశ్య క్రిమానితిపదతివాగౌపనిపదీ. ఉపాయోపే
యత్వైతదివాతవతత్వం సతగుణవత్త్వాం శ్రీరంగేకయశరణమవ్యాజమభజమ్” ఇతి.

శ్చిదచితౌ” ఇతి ఈశ్వరస్త్రినఘలిత్వాత్, చేతనస్యాపిభోక్తృత్వసమ్భవేపి తస్యకుసుమాదౌ సౌంభ్యదివత్, పదార్థత్వమేవేతి భోక్తృత్వమీశ్వరస్త్రినః.

కిచ్చ, అన్యగుణాఽనుగుణా ప్రసృత్తి స్వరూప విరుద్ధానిషిద్ధాచ.
(౧) “ప్రకృతేః క్రియమాణానిగుణైః కర్మాణి సర్వశః। అహజ్కారవిమూఢాత్మా కర్తాహమితిమన్యతే”(౨) “కార్యకారణత్వత్వేహేతుః
“శ్రీమాన్, చిదచితౌసత్తస్థితనియమనాదైవ్యః స్వముద్వైక్యకపాదత్రే, ఇత్యేవనివదీవాగ్విదతి, తదిహ, ఉపాయోపేయత్వే తపతత్వమ్, గుణైః; అచిఃశ్రీఃశ్లేశయ! తావ్మవ్యాజం శరణమభజమ్” ఇత్యవ్యయః. గుణౌ-బౌపచారికా. (భోక్తృత్వేతి) అనుబంధిక భోక్తృత్వసమ్భవేపీత్యర్థః. (తస్య) నిరుక్తభోక్తృత్వస్య. (కుసుమాదౌ సౌంభ్యేతి) నిగ్ధకుసుమవత్, అచితే; చైతన్యాభావాత్. సుగుంధకుసుమవత్, జీవః; చైతన్యవిష్టత్వాత్. కుసుమమివతద్గంధోపపరాధ్యః. అతేవచేతనభోగేఅతిశయః; ఈశ్వరస్త్రినఃభావః.

(ప్రకృతేతి) గీతాయాం తృతీయాఽధ్యాయే, (౧) “ప్రకృతేః క్రియమాణానిగుణైః కర్మాణిసర్వశః। అహజ్కారవిమూఢాత్మా కర్తాహమితిమన్యతే। తత్త్వనిత్తుమహాబాహుగుణకర్మకథాగయోః! గుణగుణేషువర్తంతే ఇతిమత్వానసజ్జతే” ఇతి. తద్భాష్యే - కర్మయోగమనుత్పత్తిలోపదుషః అవిగుణశ్చవిశేషం ప్రదర్శయన్, కర్మయోగాపేక్షితమాత్మనః అకర్తృత్వానుసంధానప్రకారముపదేశతి. ప్రకృతేః-గుణైః-సత్త్వాదిభిః, స్వానురూపమ్ క్రియమాణానికర్మాణిప్రతి అహజ్కారవిమూఢాత్మా, అహంకరేతిమన్యతే. అహజ్కారేణవిమూఢః - అత్మాయస్యాసౌ - అహజ్కారవిమూఢాత్మా, అహజ్కారోనామ - ఆనామచ్ఛప్రకృతో అహమభిమానః. తేనఅజ్ఞాతాత్మస్వరూపః, గుణకర్మసు అహంకరేతిమన్యతఇత్యర్థః. గుణకర్మవిభాగయోః - సత్త్వాదిగుణవిభాగే, తత్తత్కర్మవిభాగేచ, తత్త్వవిత్, గుణైఃసత్త్వాదయః, స్వగుణేషు - స్వేషు కార్యేషు, వర్తంతేఇతిమత్వా, గుణకర్మసు అహంకరేతిసజ్జతేఇతి.

(కార్యకారణేతి) గీతాయాం త్రయోదశాధ్యాయే, (౨) “కార్యకారణ

ప్రకృతిరుచ్యతే । పురుషస్సుఖదుఃఖానాం భోక్తృత్వే హేతురుచ్యతే” ఇతిచ. సాంసారికప్రవృత్తిమాత్రస్య గుణనిబద్ధసత్వముక్త్యా, (౧) “గుణానేతాసతీత్యత్రీన్ దేహీదేహసముద్భవాన్ । జన్మమృత్యుజరాదుఃఖైర్వియుక్తోఽమృతమశ్నుతే” ఇతిచాత్రసత్వగుణప్రయుక్తా సాధనభూతోపాసనాది ప్రవృత్తిరపిత్యాజ్యతయోక్తా.

నచ, కైజ్యర్కప్రవృత్తిరపిత్యమూలాత్యాజ్యా. వరాశ్రమధర్మానుష్ఠాన జన్యసత్వస్య ఔపాధికత్వేపి, (౨) “సత్వస్వైషప్రపక్షకః” ఇతి భగవన్నిర్దేశకకృపా ప్రవృత్తసత్వస్య నిరుపాధికతయా, తన్ముల

కర్తృత్వే హేతుః ప్రకృతిరుచ్యతే । పురుషస్సుఖదుఃఖానాం భోక్తృత్వే హేతురుచ్యతే” ఇతి. తద్భాష్యే; - “కార్యం - శరీరమ్. కారణాని - జ్ఞానకర్మాత్మకాని సమస్తాన్ సన్దియాణి. తేషాంక్రియాకారిత్యే, పురుషాధిష్ఠితా ప్రకృతిరేవ హేతుః. పురుషాధిష్ఠితజేత్రాకారపరిణతప్రకృత్యాశ్రయాః భోగసాధనభూతాః క్రియాఇత్యర్థః. పురుషస్యతా-ఆధిష్ఠాత్వత్వమేవ. తదవేక్షయా “కీర్తాశాస్త్రార్థవత్త్వత్” ఇత్యాదికముక్తమ్. శరీరాధిష్ఠానప్రయత్న హేతుత్వమేవహి పురుషస్యకర్తృత్వమ్, ప్రకృతిసంపుష్టః పురుషః సుఖదుఃఖానాం భోక్తృత్వే హేతుః. సుఖదుఃఖానుభవాశ్రయఇత్యర్థఇతి.

(గుణానితి) గీతాయాంచతుర్థాధ్యాయే, (౧) “గుణానేతాసతీత్యత్రీన్ దేహీ దేహసముద్భవాన్ । జన్మమృత్యుజరాదుఃఖైర్వియుక్తోఽమృతమశ్నుతే” ఇతి. ఆత్రగీతాభాష్యమ్;-“కీర్తృభ్యోగనిజేభ్యః ఆస్యమకర్తారమాత్మానంఽశ్యన్ భగవద్భావమధిగచ్ఛతీత్యుక్తమ్. సభగవద్భావం కీర్తృశఇత్యత్రఆహ; - ఆయందేహీదేహసముద్భవాన్ దేహకారపరిణతప్రకృతిసముద్భవానేతాన్ సత్వాదీన్ త్రీన్ గుణానేతిత్వేభ్యోన్యంజ్ఞానైకాకారమాత్మానంఽశ్యన్ జన్మమృత్యుజరాదుఃఖైర్వియుక్తోమృతమాత్మానమనుభవతి. ఏవమద్భావఇత్యర్థః” ఇతి.

(సత్వస్వైషప్రపక్షకః) శ్వేతాశ్వతరోఽనివది ; “మహాస్రభరైస్పురుషస్సత్వస్వైషప్రపక్షకః” ఇతి. (భగవదితి) భగవత్కటాక్షాయత్సత్వంఽమృతసత్వసదృశమ్;

కై జ్ఞర్యస్య సాంసారిక ప్రవృత్తిత్వాభావాత్ ; అన్యథాముక్తజాయాం
గుణానుభవ కై జ్ఞర్యాదే సత్త్వములత్వేన బౌపాధికతాపత్తేః. అత
ఏవగుణాతీతత్వహేతుతయా అనన్యప్రయోజనా భక్తిరత్రైవోక్తా. (౧)
“మాఞ్చయోఽన్యభిచారేణ భక్తియోగేననేవతే సగుణాన్ సమతీతైశ్చ
తాన్ బ్రహ్మభూయాయ యకల్పతే” ఇతి. సాధనభక్తిః. స్వపురుషార్థ
సిద్ధ్యర్థా అనైకాన్తికా. ఉపాసకస్య ఫలిత్వేన స్వస్మిన్ననురాగసత్త్వాత్.
అత ఏవ (౨) “త్వంస్యఞ్చద్భిరుదఞ్చద్భిః కిర్మసూత్రోపపాదితైః
హరేవిహరసిక్రీడా కన్తుకై రివజన్తుభిః” ఇతి మోక్షోదఞ్చన హేతు
రపిలీలేత్సుచ్యతే.

తస్మాత్ కర్మకృతగుణానుగుణలీలయాపా సాధనసాంసారిక
ప్రవృత్తిః స్వరూపవిరుద్ధా ఇతి.

ప్రకృతికృతసత్త్వగుణబౌపాధికః. ప్రాకృతసత్త్వం లీలావిభాతో. ఇతిగీతాయా
ముక్తమితిబోధ్యమ్. (తస్మాల్లేతి) భగవదాయత్త సర్వమూలత్వర్థః. (మాఞ్చేతి,
గీతాయామ్, చతుర్థాధ్యాయే, “మాఞ్చయోఽన్యభిచారేణ భక్తియోగేననేవతే,
సగుణాన్ సమతీతైశ్చ తాన్ బ్రహ్మ భూయాయకల్పతే” ఇతి. గీతాభాష్యే, అత్రైవ
రూపగుణాత్యయే ప్రధానహేతుమాహ; “నాన్యంగుణేభ్యఃకరారమ్” ఇత్యాదినో
క్తేన ప్రకృత్యాత్మవివేకాఽనుసన్ధానమాత్రేణ సగుణాత్యయస్సమృత్సృతే; తస్య
అనాదికాల ప్రవృత్తీవసరేత వాసనాబాధ్యత్వసమ్భవాత్. మామ్ సత్యసంకల్పంఽరమ
కారుణికమాత్రతవాత్సల్యజలధిమ్, అన్యభిచారేణ-వికాన్త్యవిశిష్టేన, భక్తియోగే
నచ యస్సేవతే, ఏతాన్ సత్వాదీన్ గుణాన్ దురత్యయాసతీత్య, బ్రహ్మభూయాయ-
బ్రహ్మత్వాయ, కల్పతే - బ్రహ్మభావయోగోభ్యవతి. యథావస్థితమాత్మాన మమృ
తమన్యాయం ప్రాప్నోతీత్యర్థః.” ఇతి. అనైకాన్తికా - వ్యభిచారితా. (స్వస్మిన్)
ఉపాసకే. (త్వంస్యఞ్చద్భిరితి) ఉదఞ్చద్భిః - ఉర్ధ్వగతింప్రాప్తే, అత్రస్వార్థమో
క్షోన్యస్తర్భూతః. (ఇతి) పరదదేశితైరనుగృహీ తమిత్యన్వయః.

అత్రతావత్, “సహిత్యాదినా - అభ్యుపగచ్ఛామః” ఇత్యే
స్తేన వేదాంతాచార్యైర్నాశకత్వాఽనన్యూపగతత్వ నిష్పలత్వాఽనన్ధా
వహత్వాని నపూర్వాచార్యైరుక్తిత్యేనాద్యదూషితాని; పూర్వా
చార్యైరేవాత్మనోనిత్యత్వ కర్తృత్వయోగసాధనసాధనభక్తిః ఫల
భేదస్మచ సమర్థతత్వాత్. కిన్తుసన్యాసనామాత్రేణ మన్దవిషన్యాయేన
దూషితానితినూచితమ్. తత్ర “సవాసన్నిధిమాత్రం వ్యాపారఇతి
వదామః” ఇతి వాక్యమనుషక్లేణ పూరణీయమ్.

నచైతావతా వేదాంతాచార్యాణాం స్వరూపవిరోధోనాభిమత
ఇతి భ్రమితన్యమిత్యభిప్రాయేణ, “స్వాధికారవిరుద్ధశ్చైన్న ప్రాప్తమ్”
ఇతివాక్యసూచితమర్థమాహ (త్వీత్యాదినా). యథా, సంసారదళాయాం
మోక్షదళాయాశ్చ విషయానుభవ బ్రహ్మీనుభవయోరనాదిత్యేన
అనన్తత్యేనచ కాలతస్సామ్యేపి, విషయానుభవస్వేపాధికత్వంబ్రహ్మీను
భవస్యస్వాభావికత్వమ్. తద్వత్సాధనానుష్ఠాన కైశ్చర్యయోరపిత్వా
శయేన పరిహరితి (కిర్తృత్వస్యహీతి). (సాధనవిషయత్వమ్) ఇత్యత్ర
సాధనపదం భోగమోక్షసాధనపరమ్. (ఘోవిషయత్వమ్) ఇత్యత్ర

(నిత్యత్వోక్తృత్వసూచి) స్వరూపతోనిత్యత్వాఽఽనుషక్తిక కర్తృత్వ
యోగిత్యర్థః. (ఫలభేదగ్రహితి) సాధనభక్తిఫలంసార్వమోక్షః; సాధనభక్తిఫలం
పరార్థమోక్షఇతి ఫలభేదగ్రహితి. (మన్దవిషేత) మన్దవిషన్యాయః - విషన్యాల్య
త్వేపి మహాతీచిత్తానాం కర్తృత్వత్యాయః. అత్రతద్వత్సారే మన్దశక్త్యాంకృతా
యామపి బలవన్తరఖణ్డనకర్తవ్యమితి మనీషయాఽశ్చుదశధాశిత్రేక్ష్య, “స్వాధి
కారవిరుద్ధశ్చైన్నప్రాప్తమ్” ఇతిపూర్వవాక్యవర్తిత్యం తత్పక్షఃఖణ్డితః. సతు
పూర్వాచార్య శ్రీసూక్తిఖణ్డనమ్. పూర్వమేవతైరచిద్వత్పరతత్వ స్వరూపాను
రూప కర్తృత్వస్య స్వరూపానురూప స్వానుద్దేశ్యానుషక్తిక భోక్తృత్వస్యచచేతనే
సిద్ధాంతిత్యాత్; ఇథంబోచేత్ “స్వాధికారవిరుద్ధశ్చైన్నప్రాప్తమ్” ఇతివిషయో
న్యేతరత్వాకాయః.

ఫలపదం స్వయంప్రయోజనభగవత్ప్రీతి విషయత్వరూపసాక్షాత్ఫలసాధనకై జ్ఞాన్యపరమ్.

(బౌపాధికమితి) అతస్త్వరూపయాధాత్మజ్ఞానశాలినోఽసమ్భావితమితిభావం. (నాశకమితి) మణిగతప్రతిబద్ధ శక్త్యానహితదాహశక్తేరివ స్త్రీగతస్వాతంత్ర్యేణ తత్సారతన్త్ర్య శక్తేరివచ, జీవగతభోగమోక్షసాధనగోచర కృతిమత్వరూపస్వాతంత్ర్యేణ తాదృశకృత్యవత్త్వరూపపారతన్త్ర్యశక్తేర్నాశ సమ్భవాదితిభావం. భోగమోక్షసాధనాఽనుష్ఠాత్పత్వం స్వాతన్త్ర్యరూపమిత్యత్ర ప్రమాణమాహ (స్వతన్త్ర్యితి). “కృతప్రయత్నాపేక్షస్తు” ఇత్యత్ర సాధమికసాంసారిక ప్రవృత్తై సర్వత్రస్వాతన్త్ర్యశక్తే సర్వజీవసాధారణ్యేన సమృద్ధిత్యేన, అనుశాసనసిద్ధం స్వాతన్త్ర్యముపపద్యత ఇతిభావం. “స్వాతన్త్ర్యవహత్వం నాశకమ్” ఇత్యనేన, “అపాయనూయిత్తు, స్వరూపనాశకమౌక్తాయాతే” ఇతి శ్రీవచనభూషణసూక్తా విదమేననాశకత్వం వివక్షితమితి

(తత్సారతన్త్ర్యేతి) స్త్రీపారతన్త్ర్యేత్యర్థః (తాదృశేతి) జీవగతభోగమోక్షసాధనగోచరత్యర్థః. (ప్రేతప్రయత్నాపేక్షస్తితి) వేదాంతసారేద్వితీయాధ్యాయే తృతీయపాదే, [ప్రేతప్రయత్నాపేక్షస్తు విహితప్రతిపేధాఽవైయధ్యానిభ్యః] జీవం స్వేచ్ఛయాప్రవృత్తినిపుత్తి హేతుభూతం ప్రయత్నంకరోతి. జీవేహేతుకృతంప్రయత్నం ప్రథమప్రవృత్తిహేతుమపేక్ష్య తదను మతిదానేన ఐరి ప్రవర్తయతీతి, తద్విధిని షేధాఽవైయధ్య నిగ్రహంనుగ్రహేభ్యోఽవగమ్యతే. యథాగురుతరదావానిభరణమబలి ప్రబలసహకృతం కుర్వన్నపి స్వీయప్రయత్నేన విధినిషేధయోగ్యోభవతి. ఏవమేవజీవః పరమపురుషానుమతిసహకృతః ప్రవర్తమానోపి విధినిషేధయోగ్య ఇతి సకస్పద్విరోధ ఇతి. (అనుశాసనమ్) వ్యాకరణశాస్త్రమ్. (అపాయనూయిత్తి) శ్రీవచనభూషణే ద్వితీయప్రకరణే, “ప్రాపకాఽర్థమ్ అభ్యక్తుంకాపాయమ్. జ్ఞానికకుక్కురపాయమ్; అపాయనూయత్తతు స్వరూపనాశకమౌక్తాయాతే” ఇతి.

నూచితమ్. (ఫలిత్వావహత్వాత్) ఇత్యత్ర ఫలిత్వపదేన చేతనప్రవృత్తుద్దేశ్యం చేతనగతం భగవదనుభవజనిత నిరవధికప్రీతిరూపం ఫలం వివక్షితమ్.

సాధనానుష్ఠాతు స్సాధనప్రవృత్త్యుద్దేశ్య ఫలాశ్రయత్వనియమ సాధకం పూర్వతస్త్రసూత్రమాహ (శాస్త్రేతి). (అనర్థావహమ్) ఇత్యనేన కేవలపరార్థ కై జ్ఞాన్యరూపేష్టహానిః, స్వార్థకై జ్ఞాన్యరూపాఽనిష్ట ప్రాప్తిశ్చాపభిప్రేతా. జీవస్యభోగ్యత్వమేవ స్వరూపయాధాత్మ్యమిత్యత్రప్రమాణ జాతంస్మారయతి (ఉపాదత్త ఇతి). “స్వముద్దిశ్య” ఇత్యత్రతాత్పర్యమ్. ఏతచ్చ “ఫలనియముమితై” ఇత్యత్రసమర్థమితి భావః. “పుణ్యమ్బాలే పారతస్త్వముమ్ పరానుభవత్తుక్కు విలక్తు” ఇతినక్షుమాణ విరోధమాశంజ్ఞాహ (చేతనస్యాప్రీతి). అచేతనాఽపేక్షయాచేతనస్య భోగ్యతాతిశయసమ్పాదకం భోక్తృత్వమేవ తత్రసమర్థయిష్యత ఇతి నవిరోధ ఇతి భావః.

అధసంహావలోకనన్యాయేన పూర్వసన్న్యాయతస్సాధితం సాంసారికప్రవృత్తేన స్వస్వాంత్యైకాధికత్వాత్, మోక్షసాధనప్రవృత్త్యనర్హత్వమేవాఽత్యంతస్వాభావికమితీశరణగతౌజ్ఞాతాధికారేణ తేనసాధనాన్తరం విరుద్ధమిశ్యముమర్దం సాంసారికప్రవృత్తే రాపాధికత్వకఙ్గోక్తి

(పూర్వతస్త్వమ్) పూర్వపీహంసా. (స్వముద్దిశ్యేత్వత్రతాత్పర్యమితి) యథేష్టవినియోక్తృత్వం స్వాతస్త్వమ్. యథేష్టవినియోక్తృత్వం పారతస్త్వమ్. అతో భగవదభిప్రాయేజ్ఞాతే తదనుకూలకృత మర్హరూపత్వకమితి భావః. (ఏతచ్చ) జీవభోగ్యత్వశ్చ. (పుణ్యమ్బాలే ఇతి) శ్రీవచనభూషణేద్వితీయప్రకరణే. (పారతస్త్వముమ్-విలక్తు) ఇతి. ఆత్ర, ఆనిద్వత్పారతస్త్వం మయవర్తత ఇతికృత్వా, భగవదేష్టేజ్ఞాతేపి తేద్విప్రవృత్తైర్భగవానేవ నీయమానంకార్యాదితి పరతత్త్వేనతచ్ఛేద్యభగవదనిష్టం తాదృశపారతస్త్వం నిరోధీకృత్యత ఇతి భావః.

(సాధితమితి) సాధితమముమర్దమిత్యన్వయః. (విగీతేతి) విగానంని పే.ధః.

మన్వచనముభేనాపి సాధయతి (కిశ్చేతి). (స్వరూపవిరుద్ధా) స్వాభావికాకార విరుద్ధేత్యర్థం; గుణనిబంధనత్వము క్షేతి వక్ష్యమాణత్వాత్. (నిషిద్ధా) విగీతేత్యర్థం. భగవల్లీలారనానుభవ కర్మాధీనగుణోద్యోగపాభ్యాం త్యాజ్యతయోక్తేతి వక్ష్యమాణత్వాత్. విరోధనిషేధాపుపపాదయతి (ప్రకృతేరిత్యాదినా). ఉపాత్తవచనద్వయస్య భాష్యేక్తపదార్థఫలితం వాక్యార్థమాహ (సాంసారికేతి). మాత్రపదంకార్యనిషిధిపరమ్. “ప్రకృతేర్గుణైస్సర్వభిః క్రియమాణాని కర్మాణిప్రతి” ఇత్యత్ర క్రియావాచినా కర్మపదేనానజ్ఞోచాన్యోఽర్థప్రపుత్తిరపి గృహ్యత ఇతిభావః.

(గుణనిబంధనత్వమితి) తథాచ, భగవత్కైజ్జగత్కైకగోచరకృత్యర్హత్వమేవానంత్యన స్వభావఇతిభావః. సత్వాదిగుణానాం పురుషార్థసాధనప్రపుత్తిద్వారైవ జన్మాదిహేతుత్వాత్, సత్వాదిగుణాంత్యయేన జన్మాదివిమోకోక్తౌ, పురుషార్థసాధనప్రపుత్తివిరహోఽర్థాత్సిద్ధ్యతీతి, * దుఃఖజన్మప్రపుత్తి దోషేత్యాది గౌతమసూత్రోక్తన్యాయేన దేహపాయే సత్వాదిగుణాంత్యయాత్, పురుషార్థసాధన ప్రపుత్త్యభావేన జన్మాదివిమోకేనతి బ్రహ్మానుభవఇతి శ్లోకార్థః. తథాచనత్వగుణకార్యత్వానవిశేషాత్పరార్థకైజ్జగత్కైకరూప నిష్క్రష్టాధికారిజీవనహానికరప్రాప్తానపాక్షవివేకేన స్వరూపశోధనం కృతజ్ఞేత్వాన్విధ ప్రపుత్తిర్నిషిద్ధాభవతీతి ఉచ్యతే. (వచనద్వయస్య) “ప్రకృతేరిత” “కార్యకారణకర్తృత్వే” ఇతివచనద్వయస్య.

(జన్మాదితి) స్వరసాధనయాగాదిప్రపుత్తై పునర్జన్మభవతీతిధ్యేయమ్. (దుఃఖజన్మేతి) “మథాగ్నిహోతాదీనాం పూర్వపూర్వాపాయే, ఉత్తరోత్తరాపాయాదవగర్హః” ఇతిగౌతమసూత్ర శేషః. (శ్లోకేతి) “గుణానేతాన్” ఇతిశ్లోకేత్యర్థః. (జీవనహానికరజీవనమ్ - స్వరూపవిరూపః. తస్యహానికరః - స్వార్థగుణానుభవ కైజ్జగత్కైకరూపహానికృత్యుత్పత్తిత్యేవ.

స్వార్థగుణానుభవ కై జ్ఞర్యలక్షణ మృత్యుహేతుభూతసాధనభక్త్యాది ప్రవృత్తైరపి విరహోఽనశ్కోచాత్సిద్ధ ఇతిభావః. (త్యాజ్యతయేతి) జన్మాదివిమోక పూర్వక బ్రహ్మనుభవ ప్రతిబంధకాఽభావమధ్యే మోక్షసాధన ప్రవృత్తి విరహస్యాపిసిద్ధ్యా మోక్షసాధనే నప్రవర్తేతేతి నిషేధసిద్ధ్యై తితిభావః.

ఉక్తవచనేభగవద్విషయ ప్రవృత్త్యంశేష్యసంకోచ ఆవశ్యకఇతి శక్త్యాంనిరాకరోతి (నచేతి). ముముక్షోరితి శేషః. శరణాగతశిరోమణి దివ్యసూరిప్రభృతి గుణానుభవకై జ్ఞర్య ప్రవృత్తిస్కంధ సత్వమూలైవ; నమిశ్రసత్వమూలేత్యభిప్రేత్యాహ (వర్ణాశమేతి). సత్వమూలత్వ మాత్రేణాపాధికత్వేదోషమాహ (అన్యథేతి). జన్మాదివిమోక బ్రహ్మనుభవరూప కార్యబలాదివ, తత్కారణబలాదపి మిశ్రసత్వమూలక సాధనాంతరప్రవృత్తి రాపాధికీత్యాహ (అతపవేతి). అవ్యభిచారేణేత్యే తద్వ్యావర్త్యమాహ (సాధనేతి). (ఫలిత్వేన) స్వప్రవృత్త్యుద్దేశ్య ఫలాశ్రయత్వేనేత్యర్థః. (స్వస్మిన్) ఉపాసకే.

విరుద్ధప్రవృత్తేః కార్యకారణభ్యాం వైలక్షణ్యందర్శయన్, ఉపసంహరతి (తస్మాదితి). శుద్ధసత్వమూలక భగవల్లీలాఽనుగుణ సాంసారికప్రవృత్తిస్త్యను రూపేత్యర్థః. “యంపశ్యేత్ - ససాత్వికః”

(జన్మాదీతి) జన్మాదివిమోక బ్రహ్మనుభవరూప గుణాత్మయకార్య బలాదీవే త్యర్థః. (తత్కారణేతి) గుణాత్మయకారణభూతాఽవ్యభిచారభక్తి బలాదపీత్యర్థః. గుణాత్మయకారణమ్ - అవ్యభిచారభక్తిః. గుణాత్మయకార్యమ్ - జన్మాదివిమోక బ్రహ్మనుభవఇతిభావః.

(భగవల్లీలేతి) సాంసారికప్రవృత్తేః కర్మకృతగుణకారణమ్. తథావిధప్రవృత్తేః ఫలం లీలాకార్యంసాధ్యమిత్యర్థః. (యమ్మశ్యేదితి) “జాయమానం హిచురుమంయమ్మ శ్యేన్నదుసూదనః । సాత్వికస్సతువిజ్ఞేయస్సవై మోక్షార్థచింతకః” ఇతిశేషః. (సాం

ఇత్యాదివచనమత్ర ప్రకరణేననుసంధేయమ్. సాంసారికప్రవృత్తావేవ వివాదాత్సాంసారికేత్వమే. (స్వరూపవిరుద్ధా) సాధనాంతరప్రవృత్త్య నర్హత్వరూపశక్తి విశేషనాశికేత్వర్థ ఇతివిత్.

ఏవంతావచ్చశ్చిద్ధా స్వరూపవిరుద్ధత్వం స్థాపితమ్. అథదేహాత్మ వివేకస్య దేహాంతత్వ భ్రమస్యచ ప్రతిబన్ధ్య ప్రతిబన్ధక భావమాదాయ దేహాత్మ వివేకలక్షణాధికార విశిష్ట స్వరూపస్య దేహాత్మ భ్రమాధికారక భక్త్యాదేశ్య ప్రతిబన్ధ్య ప్రతిబన్ధకభావసేవ స్వరూపవిరోధ ఇతి పశ్యమమర్థం సాపపత్తికమాశంఖ్య, వివేకినాం బ్రాహ్మణాది శరీర సమ్బంధ జ్ఞానమేవ లాకికవైదిక సకలకర్మ స్వధికార ఇతి ప్రతిబన్ధిద్వయం వ్యజ్ఞయ స్మరిహరతి (ఆనాలిత్యాదినా వాక్యాప్తకేసన).

అత్రతావదయ మాక్షేపాభిప్రాయః. సాధనాంతర నిష్ఠానాం దేహాత్మ భ్రమస్తావదవశ్యమృచీ; తేహమపి క్షుత్పిపాసాది పారవశ్యదర్శనాత్, ఆత్మనికదేహాత్మ భ్రమనివృత్తిమతాం కరాజ్ఞాశముని ప్రభృ

సారికప్రవృత్తేవతి) సంసారదశావచ్ఛిన్నప్రవృత్తిః - సాంసారికప్రవృత్తిః. సమగ్రామీణప్రవృత్తిః. ముక్తిదశాయాం ఫలసాధనేప్రవృత్తిర్నాస్తీతి మన్తవ్యమ్.

దేహోజాంకుసుమహృహమితి దేహాత్మభ్రమమూలక కర్మాద్యక్షవిష్ట సాధనాంతరస్య, దేహాత్మవివేకరూప సాధనాంతరాధికార విష్టస్వరూపస్యచ విరోధమాశంఖ్య పరిహరతి (అథదేహేత్వాదినా). (వివేకలక్షణాధికారవిశిష్టేతి) వివేకలక్షణ సాధనాంతరాధికారవిశిష్టత్వర్థః. (భక్త్యాదేశః) కర్మాద్యక్షకభక్త్యాదేశః. (ప్రతిబన్ధితి) “క్షుత్పిపాసాదికశుక్కు ప్పరిహారమ్పణ్ణుకిఱకణ్ణిలె” ఇతి “ధర్మక్షైవిదవాణ్ణాతు” ఇతి ప్రతిబన్ధిద్వయమిత్యర్థః. (వాక్యాప్తకేసేతి) “ఆనాలితి, ఇతుప్రమితి, ఎక్షసేయితి, స్వరూపత్తిలితి, ఆత్మయాలితి, దేహాత్మేతి, బ్రాహ్మణ్యాదితి, ఆత్మయాలితి వాక్యాప్తకేస” ఇత్యర్థః.

(తేహమ్) సాధనాంతరనిష్ఠానామ్; (క్షుత్పిపాసేతి) దేహాత్మభ్రమకార్యం

తీనాం తదదర్శనాచ్చ. ఏవశ్చ సాధనాస్తరనిష్ఠానాం దేహత్మ వివేక
సత్వే దేహత్మ భ్రమమూలక స్వప్రవృత్తి వ్యాఘాతాత్, అవివేకినా
మేవసాధనాస్తరే అధికార ఇతి.

అయన్తు సమాధానాభిప్రాయం. సాధనాస్తర నిష్ఠే. ముఖ్యవదభిమతౌ
దేహత్మ భ్రమం - కిమపరోక్షం, ఉతయాక్తికం. ఆద్యేపి, తత్త్వేతి బద్ధ
కత్వేన భవదభిమతౌ దేహత్మవివేకం కింశాస్త్రజన్యం పరోక్షం; ఉత
దర్శన సమానాకారధ్యాన ఫలీభూతోఽపరోక్షం. అత్ర సతావదాద్యం.
పరోక్ష విపరీత నిశ్చయస్య అపరోక్ష భ్రమనివర్తకత్వాఽభావేన,
సాధనాస్తర నిష్ఠానాం పరోక్ష దేహత్మ వివేకశాలిత్యేపి, క్షుత్పిపాసాది
తత్పరిహారాదోషవత్కర్మ విశేషాధీన బ్రాహ్మణత్వాది విశిష్ట శరీర
సమ్పన్నరూపాత్సర్గిక దోషఘటితసామగ్రీమహిమ్నా అపరోక్ష దేహత్మ
భ్రమరూపదోషస్యాపి సమ్మ వేన, యావచ్ఛరీరపాతం వర్ణాశ్ర
క్షుత్పిపాసాది. (తదదర్శనాత్) క్షుత్పిపాసాదిపారివశ్యాఽదర్శనాత్. (వ్యాఘా
తాత్) బాధాత్.

(అపరోక్షం) ప్రత్యక్షం. (ఆద్యేపి) “దేహత్మభ్రమః అపరోక్షః” ఇతిపక్షేపి.
(తత్త్వేతిబద్ధకత్వేన) అపరోక్షభూత దేహత్మభ్రమప్రతిబద్ధకత్వేన. (పరోక్షం)
అక్షిప్తపరః - పరోక్షం, అప్రత్యక్షఇతియావత్. (అత్రనేతి) ప్రథమవికల్పాద్య
కల్పవికల్పేప్రథమీన. “సాధనాస్తరనిష్ఠేషు దేహత్మభ్రమస్య ప్రత్యక్షత్వాజ్ఞేకారే
తత్ప్రతిబద్ధకభూత దేహత్మవివేకశాస్త్రజన్యం అప్రత్యక్షం ఇతిపక్షోన సమ్మతతీత్యర్థః
కృతః. (పరోక్షవిపరీతేతి) పరోక్షవివేకః ప్రత్యక్షభ్రమంప్రతి నివర్తకసభవతి.
యథా “శబ్దఃపీతః” ఇతిప్రత్యక్షంప్రతి, “శబ్దశ్చేవతః” ఇతిశబ్దక్రమణ్యప్రత్య
క్షం నివర్తకంసభవతి. సేత్రాదా కాచాదిదోషా మధ్యేప్రాప్త్యః, సదౌషధేనైవ
పరిహర్తుంశక్యం. జన్మసిద్ధః - ఆస్థానిది సేత్రదోషసపరిహర్తుంశక్యతే. పరోక్షదేహ
త్మవివేకసత్వేపి అపరోక్షదేహత్మభ్రమస్సమ్మవతి; తస్మాత్సాధనాస్తరే ప్రవర్తత
ఇతితాత్పర్యమ్. (తత్పరిహారేతి) క్షుత్పిపాసాదిపరిహారత్యర్థః. ఔత్సర్గికః -

మాద్యనుసారేణ యథాశక్తి తత్తత్పురుషార్థాఽపేక్షానురోధేన శాస్త్ర విహిత సాధనేషు ప్రవృత్తి సమ్భవేన వ్యాఘాతాభావాత్. నాపి తత్రద్వితీయః. దర్శనసమానాకార ధ్యాన ఫలాభిరక్ష దేహత్వవివేకస్య శ్రీపరామృత ప్రభృతిషు భగవన్నిర్దేశిక కటాక్షవిశేషేణ సమ్భవేషి, సాధనాస్తరనిష్ఠేషు ప్రథమమేవ తస్మాదసమ్భవాత్, అనభ్యుపగమాచ్చ, అపరోక్ష దేహత్వ భ్రమోత్పత్తైర్బాధ కాభావేన వ్యాఘాతాభావాత్. నాప్యాద్యేద్వితీయః. చార్వాకాదిర్త్యాచాక్షిక భ్రమస్య పరోక్షవివేకస్యచ ప్రతిబద్ధప్రతిబద్ధక భావనోద్వేషి, వివేకినామేవ పారతాక్షిక భోగసాధనాధిక్యతత్వేన యాక్షిక భ్రమస్య ధర్మానుష్ఠానాధికార త్యాభావాత్, బౌద్ధగ్రంథోషభూతదేహసమ్బంధనిబద్ధనదేహత్వాభిరక్ష భ్రమస్యైవ తదధికారత్వాచ్చ సాధనాస్తరనిష్ఠానాం పరోక్ష వివేకసత్వేషి స్వప్రవృత్తిసమ్భవేన వ్యాఘాతాభావాత్. ఇథం సర్వథా వ్యాఘాతాభావాత్ వివేకినామేవ కామ్యేష్వాముష్మికఫలసాధనేషు అధికారేనతి, ఉపాసనాదిమతేషామేవాధికారః కైముతిన్యాయసిద్ధఇతి.

బౌద్ధత్వైకః. (నాపితత్వేతి) తత్ర ప్రథమవికల్పద్య కల్పవికల్పేద్వితీయః. “సాధనాస్తరనిష్ఠేషు దేహత్వభ్రమస్య ప్రత్యక్షత్వాన్వేకారే, తత్ప్రతిబద్ధకీభూత దేహత్వ వివేకః దర్శనసమానాకార ధ్యానఫలీభూతః, అత్యక్షః” ఇతి జిత్వోపిసమ్భవతీత్యర్థః. (తస్య) దర్శనసమానాకారధ్యానఫలాభిరక్ష దేహత్వవివేకస్య. (అనభ్యుపగమాదితి) భవద్భిరితీయః. (నాప్యాద్యే ద్వితీయఇతి) “దేహస్మరణః అపరోక్షః ఉతయాక్షికః” ఇత్యాద్యేవికల్పేద్వితీయః యాక్షిక భ్రమోపి సమ్భవతీత్యర్థః. (చార్వాకేత్యాది) సాధనాస్తరప్రవృత్తౌ పరోక్షవివేకవివేకః అపరోక్షభ్రమః అధికారః; యాక్షికభ్రమః అధికారోన; వివేక బౌద్ధత్వైకదోష వివాధికారఇతిభావః. (తదధికారత్వాత్) సాధనాస్తరధికారత్వాత్. (స్వప్రవృత్తిః) సాధనాస్తరప్రవృత్తిః. (ఆముష్మికఫలసాధనేషు) జ్యోతిష్టమాదిషు. (తేషామ్) వివేకినామ్. (ఇతితి) “అయన్తసమానాధిప్రాయః” ఇతిపూర్వేణాన్వయః.

అత్ర సమాధానగ్రంథే “స్వరూప త్తిల్” ఇత్యాదివాక్యేన అప
రోక్షభ్రమపక్షే పరోక్ష వివేకపక్షే దూషణము క్తమ్. “ఆకైయాల్,
ఇద్ధర్మజ్జై” ఇతివాక్యేన తత్తైవా లపరోక్షవివేకపక్షే దూషణమభిప్రే
తమ్. “దేశాత్మ వివేకముడై యననుక్తే” ఇత్యాదివాక్యద్వయేన
యాక్తికభ్రమపక్షే దూషణము క్తమ్. “ఆకైయాల్” ఇతిచరమ
వాక్యే కైముతికన్యాయోఽభిప్రేతఇతి పరీక్షకహృదయజ్ఞమపిపథాః.
అత్రాపిప్రపన్న జనకూటస్థానాం పరాజ్ఞుశాదీనామ పరోక్షవివేక శాలి
త్వాత్, అపరోక్షభ్రమాధికారకం భక్త్యాదిః తేషాం స్వరూప
విరుద్ధమే వేత్త్యభిప్రాయోద్రష్టవ్యః.

ఏతత్సర్వమభిసన్ధాయ అనుగృహీతమ్, శ్రీవచనభూషణ మి
మాంసాభాష్యే తత్తైవాధికారే వరదదేశికైః. “సాధనానుష్ఠాన
మూలం దేశాత్మభ్రమకార్యమ్. తచ్చ-శ్రీవిష్ణుపురాణే లభిహితమ్.
“అధికార బోధయ క్తేషు విద్యతే భావభావనా| అక్షీణేషునమస్తేషు
విశేషజ్ఞానకర్మసు” ఇతి. అత్ర శ్రీవిష్ణుచిత్తార్థాః—సంసారిష్వేవ
హిరణ్యగర్భాదిషు భావనాత్రయాఽన్వయ ఇత్యాహ (అధికారబోధ
య క్తేష్విత్యాదిశ్లోకేన). “మత్ఫలసాధనత్వాన్మదర్థమిదంకర్మ” ఇత్యధి
కార బోధస్వరూపమ్. అధికారబోధస్య పృథికారమాహ (అక్షీణేతి)
విశేషజ్ఞానం దేవాదిభేదభిన్నా లపరోక్షాత్మభ్రమః. యావద్భ్రమాను
న్మత్తి స్తావదధికారబోధః. తేషుశాస్త్రవశ్యత్వమితి, కర్మానుష్ఠాన ముపా

(తత్తైవ) అపరోక్షభ్రమపక్షవివ. (యాక్తికభ్రమేతి) సారే “బ్రాహ్మణ్యాది
భ్రమమధికారమస్తు.” ఇత్యేత్ర “యాక్తికభ్రమమధికారమస్తు” ఇత్యర్థోపేదిత్యుక్తిః.
సప్రమాదాయసిద్ధ విరోధందర్శయత. (అత్రాపితి). (తేషామ్) అపరోక్షవివేకశాలి
నామ్.

(అనుష్ఠానమూత్రమితి) మూత్రపదమ్ - కార్తవ్యపరమ్. (తచ్చ) దేశాత్మ
భ్రమకార్యత్వం. (అధికారేతి) భావః - ధాత్వర్థః. భావనా - అస్తరోద్యోగః.

సనానుష్ఠాన ముభయానుష్ఠానశ్చ ప్రవర్తతే. దేవమనుష్యాద్యా
త్కృత్యసన్ధానాననూపం చూసన వాచికాదిప్రవర్తత ఇత్యర్థ ఇతి.
తస్మా దుపాసనాననుష్ఠానస్య సాధన ప్రపత్త్యనుష్ఠానస్యచ దేహాత్మ
భ్రమమూలకత్వాత్ స్వరూపవిరుద్ధత్వమ్, నచ, వజ్రాశ్ర మభర్తాణామప్య
ననుష్ఠానం ప్రసజ్యతే; తేషాంకై జ్జుర్యత్వేన అనుష్ఠేయతయా భ్రమ
మూలకత్వాననుష్ఠానవాదితి.

అత్రతావత్ “సాధనానుష్ఠానమూత్రమ్” ఇత్యత్ర సాధనశబ్దో
భోగమోక్ష సాధనపరః. మాత్రపదమ్ - కార్తృస్వరూపమ్. దేహా
త్మభ్రమశబ్దేన అపరోక్ష భ్రమోవివక్షితః. ఉదాహృతశ్లోకే వినక్షి
తార్థస్యాననుష్ఠానత్వాత్త్వాత్కాన్దర్పయతి. అత్రేతి. శ్లోకేవిశేష్యం
స్ఫుటయతి (సంసారిష్యవేతి). శ్లోకేఛాన్దస్యసర్వాతిరేకః. “ఫలకామనా
ఫలసాధనానుష్ఠానశ్చ ఫలభోగాధికారః” ఇతి హి ప్రసిద్ధిః. అతస్తదను
సన్ధాన మధికారబోధ ఇత్యాహ (మదితి). యదిదమార్విజ్యమ్, తదపి
మదర్థమ్, మత్ఫలసాధనత్వాత్, అతో మత్కర్తృత్వమిత్యర్థః. అతస్త్వ
ప్రవృత్త్యుద్దేశ్య ఫలాశ్రయత్వలక్షణ భోక్తృత్వాననుష్ఠానం భోగ
మోక్షసాధనాననుష్ఠానత్వలక్షణ స్వతంత్ర కర్తృత్వాననుష్ఠానశ్చ
స్పష్టమ్.

(అధికారమాహేతి) అపచ్ఛేదకమాహేత్యర్థః. (వాచికాదీతి) అనుష్ఠానమితి శేషః.
(తస్మాదితి) ఇదంక్రీవపసభూషణమీమాంసా భాష్యవాక్యమ్. (తేషామ్) వజ్రాశ్రమభ
ర్తాణామ్. (ఇతీతి) అనుగృహీతమితి పూర్వేణాన్వయః.

(విశేష్యమితి) విశేష్యమ్ - అధికారిణి ; సంసారిణి అధికారి - విశే
షణమ్. (ఛాన్దస్సఇతి) అధికారబోధేత్యత్ర విశేషణోపసాధకః ఛాన్దసః ; ఆర్షఇత్య
ర్థః. “ఛన్దోవదార్థానవచనమ్” ఇత్యుక్తే. (తదనుసన్ధానమ్) కర్తృత్వభోక్తృత్వా
ననుష్ఠానమ్. (ఆర్విజ్యమ్) ఋత్విక్కుర్మ.

విశేషజ్ఞానకర్తృస్వక్తిణేషు సత్సుయే అధికారబోధయంతాస్తేషు భావభావనా విద్యతత్త్వవ్యయమభిప్రేత్య ఉత్తరార్థప్రయోజనమాహ (అధికారబోధస్యపితి). (౧) “జానీహివిజ్ఞాన విజ్ఞమిహి” ఇత్యత్ర, దేవాదిరూపేణ ఆత్మానుసంధానం విజ్ఞానశబ్దార్థః. (౨) “విభేదజనకే జ్ఞానే” ఇత్యత్ర దేవాదిభేదో విభేదకశబ్దార్థః. (౩). “దేవాదిభేదే అప

(జానీహితి) శ్రీవిష్ణుపురాణేద్వితీయాంశే, ద్వాదశాధ్యాయే;—“జ్ఞానస్వరూపో భగవాన్యతో సావకేషమూర్తీర్నతు వస్తుభూతః। తతోహితైలాభిధరాదిభేదాన్ జానీహివిజ్ఞానవిజ్ఞమిహి” ఇతి. శ్రీవిష్ణుచిత్తీయవాఖ్యా; - “ఇదమస్త్రోత్తమమ్, ఇదంనాస్త్రోత్తమమ్” ఇత్యత్ర హేతురయమిత్యాహ; - (జ్ఞానస్వరూపఇతి). ఆయమర్థః. ఆశేషజ్ఞేత్రజ్ఞానైత్యనావస్థితస్య భగవతోజ్ఞానమేవ స్వాభావికంయావత్. సదేవమనుష్యోది వస్తురూపమ్; యతఏవమ్, అతఏవతచిద్రూపదేవ మనుష్యైలాభిధరారయః, తద్విజ్ఞానవిజ్ఞమిహి; తస్యజ్ఞానైకాకారస్య సతోదేవాద్యాకారణస్వాత్మవైవిధ్యానుసంధానమూహః. దేవాద్యాకారానుసంధాన మూలకర్మ మూలా ఇత్యర్థః. యతశ్చ ఆచిద్వస్తు-జేత్రజ్ఞ కర్మానుగుణ పరిణామాస్తదమ్, తతస్తన్నాస్తి శబ్దాభిధేయమ్. ఇతరత్ - ఆస్తిశబ్దాభిధేయ మిత్యర్థాదుక్తమ్” ఇతి.

(విభేదజనకఇతి) శ్రీవిష్ణుపురాణే పంచమోక్షస్తమాధ్యాయే; - “విభేదజనకే జ్ఞానే నాశమాత్యన్తికంఠే। ఆత్మనోబ్రహ్మణో భేదమసంతకంకరిష్యతి” శ్రీవిష్ణుచిత్తీయవాఖ్యా; - ఏతదేషవివృత్తి (విభేదజనకఇతి). విభేదః - దేవమనుష్యోదిరూపః. ఆత్మని - జ్ఞానైకరూపే దేవాదివివిధరూప వివిధభేదహేతుభూత కర్మాభ్యాంజ్ఞానే పరబ్రహ్మదర్శనేన ఆత్మనికనాశంఠేనత పరస్తాద్బ్రహ్మణ ఆత్మనో దేవాదిరూపం భేదంకరికరిష్యతి. నకోపితివ్యతీత్యర్థః. యథాహశాసకః - “సతుర్విధోహి భేదోయమిథ్యాజ్ఞాననిబద్ధః” ఇతీత.

(దేవాదిభేదఇతి) శ్రీవిష్ణుపురాణే ద్వితీయాంశే, పంచదశాధ్యాయే, “ఏకస్వరూపభేదస్తు బాహ్యకర్మావృత్తప్రజః, దేవాదిభేదేపద్వస్తే నాస్త్యైవావరణేహిసః”

ధ్వస్తే” ఇత్యుత్ర-“దేవాదిరూపాభేదః” ఇత్యాదిభాష్యోక్త మభిసన్ధా
యాహ (విశేషజ్ఞానమితి). దేవాదిభేదప్రకారకం జ్ఞానస్వత్వర్థః. తాదా
త్వారోపే ఆరోప్యస్య ప్రకారత్వాదిభాషః. (దేవాదితి) దేవాది
భేదైః ప్రకారైర్భిన్నం అపరోక్షాత్ భ్రమఇత్యర్థః. “అర్థేనైవ” ఇతి
న్యాయాదితి భాష్యే. అపరోక్షపదేన యాక్తిః భ్రమవ్యాప్తుః;
విశేషజ్ఞానేషు, తద్దేతుభూత కర్మసుచ అక్షీణే స్విత్యర్థఇతిభాషః.

అధికారబోధస్య భావనాహేతుత్వవచనానుగ్రాహక న్యాయ
మాహ (తేష్యితి). “స్వర్గకామాయజేతి” “ముముక్షుర్భూహ్మిపాస్తీ”
ఇత్యాదౌకర్తృత్వ భోక్తృత్వయోః ప్రతీత్యా అధికారబోధాభావే
శాస్త్రవశ్యత్వం నస్యాత్; తతశ్చవిశ్యధీన మనుష్ఠానం నోపపద్యత ఇతి
భాషః. దేహత్వభ్రమస్యాధికార బోధహేతుజ్ఞే వచనానుగ్రాహకః
అన్వయ సృతిరేకానురూపన్యాయః పూర్వోక్తోఽత్రాభిప్రేతః. కర్మా

ఇతి, శ్రీవిష్ణుచిత్రియవ్యాఖ్యాన-ఉక్తమర్థంవివృణ్వన్ను వసంహరతి (వికస్వరూపేతి).
వికస్వరూపభేదః-‘తస్మాత్తవరదేహేషు సతోష్యేకమయంహియత్’ ‘విజ్ఞానం’ ‘వర
జ్ఞానమయః’ ఇత్యాదిసోక్తజ్ఞానైక స్వరూపస్యాత్మనోభేదః దేవాదిరూపః, బాహ్య
కర్మావృత్తిప్రజ్ఞ-బాహ్యకర్మావరణజాతః. ఫలాభిసన్ధియ్యుక్తం భగవత్సమర్పితం
బాహ్యంకర్మ ఆత్మసస్వరూపవిహిర్భూతంవాయథావక్ష్యతి. ‘అవిద్యాకర్మసంజ్ఞాన్యా’
‘తయాతరోహితత్వాచ్చ శక్తిఃక్షేత్రజ్ఞఃసహితా’ సర్వభూతేషు భూపాలతారతమ్యేన
వర్తతే” ఇతి. దేవాదిభేదశ్చాయం యుగవదనేకేషామేకస్యచ కాలభేదేనావ
ధ్వస్తే, ఆవరణైక కర్మావరణే, సదేవాదిభేదోనతపతి. “దేవాదిభేదోఽవధ్వస్తః” ఇతి
చపాఠః. యథాహశాసకః. “కర్మణాంకర్మశేదేన దేవభేదాదయోయతః | కర్మక్ష
యాదశేషేణాం భేదానాంసంక్షయస్తతః” ఇతితి. (అర్థేనైవేతి) “విశేషజ్ఞా
నిరాకారతయాధియామ్” ఇతికేషః. (తద్దేతుః). విశేషజ్ఞానహేతుః.

(న్యాయమాహేతి) యావదిత్యారభ్యప్రవర్తత ఇతివర్తనం ప్రదర్శితన్యాయ
మిత్యర్థః. (న్యాయఃపూర్వోక్తఇతి) క్షుత్తిపాసాపరిహారా యథేతన్యాయఇత్యర్థః.

నుష్ఠాన ముపాసనానుష్ఠాన మిత్యనేన “భావభావనా” ఇత్యత్ర “యశేత”
 ‘ఉపాసీత’ ఇత్యాది ధాత్వర్థో భావః. తస్మానుష్ఠానం భావనా” ఇత్యుక్తో
 భవతి. (ప్రవర్తతే) భవతీత్యర్థః. భావనా త్రయాన్వయ వ్యవస్థాయామపి
 విశేషజ్ఞానమేవ హేతురిత్యాహ (దేవమనుష్యాదితి). (తస్మాదితి) “సాధ
 నానుష్ఠానమాత్రం దేహాత్మ భ్రమకార్యమ్” ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణేఽభి హి
 తత్వాదిత్యర్థః. న్యాయతౌల్యాదాహ (సాధనప్రవృత్తితి). (స్వరూపవి
 రుద్ధత్వమితి) స్వరూప పదమ్ - అపరోక్షదేహాత్మ వివేకశాలి స్వరూప
 పరమ్; తస్మి, అపరోక్షదేహాత్మవివేకశాలిషు వర్ణభేదభిన్నేషు దివ్య
 సూరిషు వర్ణాశ్రమ ధర్మానుష్ఠాన నియమదర్శనం నోపపద్యత ఇత్యా
 శబ్ద్య పరిహరతి (నచేతి). కైజ్జ్యర్యవిధాయకశాస్త్రాణాం కేవలపరార్థ
 త్వేనైవ తద్విధాయకత్వాత్, అధికారబోధాభావేపి తత్రవిధ్యధీనా
 నుష్ఠానముప పద్యత ఇత్యభిప్రాయేణాహ (తేషామితి). అధికారబోధ
 పూర్వక మనుషేయత్వే కైజ్జ్యర్యత్వమేవ భజ్యేతేత్యభిప్రాయేణ
 భ్రమమూలకత్వాఽనన్యవాదిత్యుక్తమితి డిక్.

అథ, మదిరేత్యాద్యభియుక్తవచనబలేనాపి ఉపాసనాదేరహ
 జ్జగరమిశ్రత్వాత్ఫలసజ్జ కర్తృత్వత్యాగస్య సాధనాన్తరాధికారత్వేన
 శాస్త్రసిద్ధత్వాచ్చ, దేహాత్మభ్రమ తద్వివేకయోరివ అహజ్జగరకర్తృ
 త్వ త్యాగయోర్విరోధేన ఉపాసనాదికం కర్తృత్వత్యాగ రూప స్వాధి
 కార విరుద్ధమితి పస్తమర్థం “తుష్యతు” ఇతిన్యాయేన అభియుక్త

(న్యాయతౌల్యాదితి) సాధనభక్తి సాధనప్రవర్త్యో సాన్నిధ్యతా తుల్యేతి భావః. (తద్వి
 ధాయకత్వాత్) కైజ్జ్యర్యవిధాయకత్వాత్. (తత్ర) దివ్యసూరిషు.

(తద్వివేకయోః) దేహాత్మభ్రమవివేకయోః. (తుష్యత్విరీతి) “దుర్జనః”
 ఇతిశబ్దః. (అభియుక్తవచనస్థేతి) “మదిరాదిన్దు మిశ్రమాసశాతపమ్మకుయ కమ్మ

వచనస్థా అహజ్జారశబ్దస్య స్వతస్త్వ కర్తృత్వభాన్తిపరతా అభ్యుపగమేన
దూషయతి (ఉపాసనాదికశిత్యనేన). (అరోపితార్కశః). అభియుక్త
వచనే “అహజ్జారమిశ్రమాన పుసాయా న్తరమ్” ఇత్యస్య అహజ్జార
మిశ్రమాన పుసాయా న్తరమానాలిత్యర్థః. ఉపాయా న్తరమ్ అహజ్జా
రమిశ్రమానాలితీయావత్. తథాచకర్తృత్వత్యాగస్య ఉపాసనాద్యధి
కారత్వస్య శాస్త్రవిరోధాదేవ అభియుక్తోక్తిరన్యథానేయేతిభావః.

అనుగృహీతశ్చ శ్రీవచనభూషణ మిమాంసాభాష్యే; తస్మిన్నే
వాధికారే, పూర్వపక్షోపన్యాసావసరే; మదిరేత్యాద్యభియుక్త వచన
మపి ఫలసజ్జకర్తృత్వాభిమాన త్యాగపూర్వకం కర్తవ్యస్వాభాసనస్య
తాదృశకర్తృత్వాభిమాన సమ్భవేత్యాజ్యతేతి య ద్యర్థగర్భమితి.
అత్రాపివక్ష్యమాణాలల కిశ్చనాధికారిణాం మోక్షసాధనాలనుష్ఠాత్మ
త్వాభావాత్ తద్గర్భోపాసనంతాన్త్రత్య హజ్జారమిశ్రత్వాత్స్వరూప
విరుద్ధమితి పూర్వాచార్యనూక్తిర్యథాశ్రుతైర్వోపపద్యత ఇతిగూఢోఽ
భిప్రాయః.

ఏతాదృశాలభిప్రాయేణ అనుగృహీతం శ్రీవచనభూషణ మి
మాంసాభాష్యే తత్రైవాధికారే సిద్ధాంతేవరదదేశికైః; “ఉపాసనాదిక
మహజ్జారగర్భమేవ. మత్ఫలసాధన త్యాన్తదర్థమితి సాధనేఫలేచ
గతతీర్థసలిలమీచలే అహజ్జారమిశ్రమాన పుసాయా న్తరమ్” ఇతి తిరుమూరుకై
ప్పిరాన్పిళ్ళాననామకాలభియుక్తవాక్యే. అహజ్జారశబ్దః - స్వతస్త్వ కర్తృత్వ
భాన్తివాచక ఇతిభావః. “ప్రకృతేఃక్రియమాణాని” ఇతివచనే అహజ్జారశబ్దః
పరాధీనకర్తృత్వాభావేన “అహం స్వతస్త్వకర్తా” ఇత్యహజ్జారవాచక ఇతి
మన్త్యమ్.

(తాదృశకర్తృత్వేతి) ఫలసజ్జకర్తృత్వేత్యర్థః. సక్రుపదాయసిద్ధవిరోధందర్శ
యతి (అత్రాపీతి). (అనుష్ఠాత్మత్వమ్) అనుష్ఠానకర్తృత్వమ్. (తద్గర్భమ్) సాధ
నానుష్ఠానకర్తృత్వగర్భమ్. (తాన్త్రతి) అకిశ్చనాధికారిణావ్రతి.

మమతా బుద్ధిసత్వాత్, అధికారబోధాభావేసాధనే ప్రపుత్త్యనుప
పత్తేః. స్కాన్దేపి-(౧) 'కర్మిణోజ్ఞానినోభక్తాన్స్వయత్కృతబుద్ధయః।
తస్మాత్కర్మాది కోపాయాస్సన్తరాయా అనేకశః' ఇతి.

ననుఫలసజ్జకర్తృత్వత్యాగ పూర్వకంహి కర్మోపాసనశ్చవిధీయతే.
అతి కథమహజ్ఞాన గర్భత్వమితిచేదుచ్యతే. శాస్త్రేషువిహితం ఫల
త్యాగ స్వస్యప్రధానఫలిత్వత్యాగః. కర్తృత్వత్యాగోపి స్వస్య
ప్రధానకర్తృత్వత్యాగః; నతుకర్తృత్వమాత్రత్యాగః. (౧) "ప
రాత్తుతచ్ఛృతే" ఇతి స్వస్య అప్రధానకర్తృత్వసత్వాత్. తదభావ
స్యాప్యనుసంధేయత్వే తస్య మిధ్యాజ్ఞానత్వేనమోక్షప్రతిబద్ధాత్; తత్త్వజ్ఞా
నాద్ధిమోక్షః. అతఏవప్రధానకర్తృత్వాభిమానస్యైవ విశిష్య నిషేధ
స్మార్తే. (౨) "తత్రైవం సతికర్తారమాత్మానం కేవలస్తయః। పశ్య
త్యకృతబుద్ధిత్వాన్న నపశ్యతిదుర్మతిః" (౩) "అధిష్ఠానం తథాకర్తా

(కర్మణ్యైతి). (అనేకశః) ప్రాయశఃత్యర్థః. (పరాత్త్వమితి) అత్రవేదాంత
సారః. "యత్యానమస్తరో యమయతి" ఇత్యాదిశ్రుతేః ఆత్మసంకర్తృత్వం
పరాయత్తమ్. "సర్వస్యచాఽహంకృది సన్నివిష్టోమత్తస్సప్రతిక్షాన మపోహనశ్చ"
ఇత్యాదిస్త్రుతేశ్చేతి. (తదభావస్యాపి) అప్రధానకర్తృత్వాభావస్యాపి. (తస్య)
అప్రధానకర్తృత్వాభావానుసంధానస్య.

(తత్రైవమితి) గీతాయామప్రదేశాధ్యాయే, "తత్రైవంసతికర్తారమాత్మానం
కేవలస్తయః। పశ్యత్యకృతబుద్ధిత్వాన్న న పశ్యతిదుర్మతిః" ఇతి. తద్భాష్యే -
ఏవంసత్తతః పరమాత్మానుమత్తిపూర్వకే జీవాత్మనః కర్తృత్వేనతి తత్రతత్రకర్మణి
కేవలమాత్మానమేవ కర్తారంయఃపశ్యతి, సదుర్మతిః - విచరేతమితి, అకృతబుద్ధిత్వాత్
అనిష్కన్నయథాపథిత మనుబుద్ధిత్వాత్, నపశ్యతి - నయథాపథితం కర్తారంపశ్యతితి.

(అధిష్ఠానమితి) తత్రైవ, తత్రైవాధ్యాయే "అధిష్ఠానం తథాకర్తాకరణశ్చ

పునఃపునః వివిధాచపుకప్పేష్టా దైవజ్ఞైరవాత్రవచ్చును” ఇతి. “శరీరవాట్టనో
భిర్యత్కర్మ ప్రారభతేసరః । న్యాయంవా వివరీతం వాచ్యైతే తస్యహేతవః”
ఇతి. తద్భాష్యే - “తదదమాహ, న్యాయే - శాస్త్ర సిద్ధే, వివరీతే - ప్రతిపక్షేవా
సర్వస్యసగర్భతే శరీరేవానికేమాసనేచ వజ్ఞైరతేహేతవః; అధిష్టానమ్ - శరీరమ్.
అధిష్ఠీయతే జీవాత్మనేతి మహాభూతసజ్జాతయావం శరీరమధిష్టానం, తథా కర్తా -
జీవాత్మా, అస్యజీవాత్మినో జ్ఞాతృత్వం కర్తృత్వం “జ్ఞోతవివ” “కర్తాశాస్త్రాక్ష
వత్సాత్” ఇతిచసూత్రోపపాదితమ్. కరణాచ్చపునఃపునః - వాక్యానివాదాది వచ్చ
కంసమనస్కం కర్మేంద్రియమ్. పునఃపునః - కర్మనిష్పత్తే పునఃపునఃపారమ్, వివి
ధాచపుకప్పేష్టా - చేష్టాశబ్దేన వచ్చాత్మావాయురభిధీయతే. తద్వృత్తివాచినా
శరీరేంద్రియధారణస్య ప్రాణాపానాదిజేదభిన్నస్య వాయోవచ్చత్వసః, వివిధాచ
చేష్టా వివిధావృత్తిః, దైవజ్ఞైరవాత్రవచ్చును - ఆత్రకర్మ హేతు కలాపేదైవవచ్చుమం
పరమాత్మాన్తర్యామి కర్మనిష్పత్తే ప్రధానహేతురిత్యర్థః ఉక్తంఽహి “సర్వస్యచా
హం హృదిస్సన్నివిష్టో మత్తస్సృజతైర్జ్ఞానమపాహసచ్చ” ఇతి. పక్ష్యుతచ “ఈశ్వ
రస్సర్వభూతానాం హృద్యేకేర్జ్ఞానతత్వతః । భ్రామయన్సర్వ భూతానియన్త్రారూఢాని మా
యయా” ఇతి. పరమాత్మాయత్తచ్చ జీవాత్మనఃకర్తృత్వం “పరాత్మతఃప్రచ్ఛతేః”
ఇతుప్రపాదితమ్.

సన్వేపం పరమాత్మాయత్తే జీవాత్మనఃకర్తృత్వే, జీవాత్మాకర్మణ్యనియోజ్యో
భవతీతి, విధినిషేధ శాస్త్రాణ్యుత్థానానిస్యః. ఇదమపిచోద్యం సూత్రకారేజైవ పరి
హృతమ్. “ఏతప్రయత్నాపేక్షస్తు విహితప్రతిపక్షా వైయథ్యాదిభ్యః” ఇతి.
ఏతదుక్తంభవతి, పరమాత్మనాదత్తేస్తదాధారైర్భక్తిరణికశేచరాధిభిస్తదాహితశక్తిభి
స్సన్వయం జీవాత్మాతదాధారస్తదాహితశక్తిస్సన్ కర్మనిష్పత్తయే సేచ్ఛయా
కరణాద్యధిష్టానాకారం ప్రయత్నోచ్ఛరభతే. తదత్తరస్థిత్యః పరమాత్మా స్వాను
మతిదాసేతం ప్రవర్తయతీతి, జీవస్యాపిస్వయద్వేదప్రవృత్తిహేతుత్వమస్తి. యథా
గురుతరశిలా మహిరుహాచలనాది ఫలప్రవృత్తిమబలమత్రరుహసాధ్యసు బలమానాం
హేతుత్వం విధినిషేధభాత్వవచ్చేతి.

కరణశ్చపుధగ్విధమ్ । వివిధాచ పృథక్పేష్టా దైవశ్చైవాఽత్ర పశ్య
మమ్” ఇతి అధిష్ఠానాది దైవపర్యంతసాపేక్షేనతి ఆత్మనఃకర్తృత్వేయ
ఆత్మానమేనకేవలం కర్తారమృన్యతే, నసపశ్యతీత్యర్థః. అన్యథా కర్తృ
త్వచూతస్యత్యాగే “శాస్త్రఫలంప్రయోక్తిరి” ఇతి ఫలేప్యనన్వయ
స్సృజత్. తతస్సాధకై రప్రధానకర్తృత్వ మప్రధానభోక్తృత్వ శ్చాఽ
నుసంధేయమితి, అమాజ్ఞారగర్భత్వమన పోద్యమితి.

అత్రతావత్, మదిశేత్యాద్యభియుక్త వచనస్య నిగమాంతార్యైః,
తువ్యత్వితిన్యాయేన కణ్ఠోక్తమగ్ధం పూర్వపక్షోపన్యాసముఖేన సూచ
యిత్వా, సప్రమృత్యభియుక్తినచనస్యనిగమాంతార్యాణామభిప్రేతం వాస్త
వార్థమాహ (ఉపాసనాపికమితి). (మత్ఫలేతి) మప్రమృత్యుద్దేశ్యం
మగ్ధతంఫలమిత్యర్థః. అనేనఫలే మమతాబుద్ధిరుక్తా. లాఘవార్థం
మమేదంఫలమితి పృథగనుక్తిః. యద్యపిమత్ఫలసాధనమిదం మత్క్రోత
మితి వక్తుముచితమ్. తథాపితథోక్తాయజమానకిర్మణ్యేవ స్వాతంత్ర్యం
సిద్ధ్యేత్. యథాశ్రుతవిన్యాసేతు, అన్యకృతేపి స్వాతంత్ర్యబుద్ధాసత్వాం
స్వకృతే సాకై ముత్యసిద్ధతిభావః. పూర్వోక్తం శ్రీవిష్ణుచురాణవచనం
హృదినిధాయాహ (అధికారేతి). “స్కాన్దేపి” ఇత్యపిశబ్దేనఅభిప్రేతవ
చనం సముచ్చీయతే. అత్రస్వయత్నశబ్దేన స్వగతస్వాద్దేశ్య సాధనగోచర
ప్రయత్నోవివక్షితః. (తస్మాదితి) భగవత్ప్రవృత్తివిరోధి స్వప్రవృత్తి
సత్త్వాత్, (౧) “దదామిబుద్ధియోగంతమ్” (౨) “నాశయామ్యాత్మ

(అధిష్ఠానేతి) అధిష్ఠానాదిత్యారభ్య నసపశ్యతీత్యర్థ ఇత్యస్తంగీతా భాష్య
వాక్యమ్.

(అత్రస్వయత్నేతి). (అత్ర) స్కాన్దే. (దదామితి). గీతాయాందశమాధ్యాయే,
“తేషాం సతతయక్తానాం భజతాంప్రీతిపూర్వకమ్ । దదామిబుద్ధియోగస్తంయేన
మాముషయాన్తితే” ఇతి. ఆస్యార్థః - భగవద్గీతార్థసర్వసే - సతతయక్తానాం
మయినిత్యయోగమాకాక్షమాణానాం భజతాం - భక్తింకుర్వతాం, తేషామ్ - బుధా

భావస్థః." (౧) "యమేవైషపుణతే" ఇత్యాది భగవత్ప్రవృత్తివైధుర్యాత్ స్వయత్నప్రచురారికర్మాద్యుపాయాః, (౨) "అనస్తపారమ్" ఇత్యాద్యుక్తిరీత్యా సాస్తరాయాఇత్యర్థః. "కర్మమ్ కైబ్బర్యత్తిలేపుకుమ్" ఇత్యాదినావక్ష్యమాణ కర్మయోగాదినిష్ఠేషు భగవత్ప్రవృత్తినత్వాత్. తద్వ్యావృత్త్యర్థమాహ (అనేకశిషి). (౩) "సమహత్తానునామ్, బహమ్, తాదృశంబుద్ధియోగమ్-బుద్ధిరూపముపాయం, ప్రీతిపూర్వకందచామి. యేన - యోగేన, తేమామపయాస్త్రే.

(నాశయామితి) తత్త్రేవ, తత్త్రేవ. "తేమమేవానుకమ్పర్థమహ మజ్ఞానజం తమః। నాశయామ్యత్మభావస్థో జ్ఞానదీపేనభాస్వతా" ఇతి. తద్గీతాభాష్యమ్. కిచ్చ - తేమమేవానుగ్రహార్థ మహమాత్మభావస్థః-తేమంఘనోవుత్తై విషయతయావస్థితః, మదీయాన్వీల్యాణగుణాంశ్చ ఆవిష్కర్తవ్యం, మద్విషయ జ్ఞానాభ్యేనభాస్వతాదీపేన, జ్ఞానవిరోధిప్రాచీనకర్మరూపాఽజ్ఞానజం - మద్వ్యతిరిక్త విషయప్రావణ్యరూపం పూర్వాభ్యస్తం తమోనాశయామి" ఇతి.

(యమేవైషపుణతే) ముణ్డకోపనిషది - "నాయమాత్మా ప్రవచనేనభోగ్యేనమేధయా నబహు శాశ్రుతేన. యమేవైషపుణతేతేనభ్యస్తస్యైష ఆత్మా విపుణతే తనూంస్వామ్" ఇతి. (అనస్తపారమితి) "అనస్తపారం బహువేదితవ్య ముత్పత్తకాలో బహువశ్యవిఘ్నాః। యత్స్వరభూతం తదుపాదదీత హంసోయథాక్షరమివామ్యుమిశ్రమ్" ఇతి. (తద్వ్యావృత్త్యర్థం) స్వరూపానురూప కర్మయోగాదినిష్ఠవ్యావృత్త్యర్థమ్.

(సమహత్తేతి) గీతాయాం సప్తమాధ్యాయే- "బహునాంజన్మనామత్రే జ్ఞానవాన్త్యాంప్రచద్యతే। వాసుదేవస్సర్వమితి సమహత్మానుదుర్లభః" ఇతి. అన్యార్థః గీతార్థస్యగ్రహే- బహునాం-భూయసాం, జన్మనాం-పుణ్యజన్మనామ్, అస్తే-ఆవసానే, జ్ఞానవాన్ - మచ్చేషతైకరూపజ్ఞానసమ్మన్నోభూత్వా, సర్వప్రాప్యంప్రాపకం అన్యచ్ఛమనీషితం సర్వసుపివాసుదేవవేదితమాం ప్రచద్యతే - భజతే. సమహత్మానుదుర్లభః - ఆత్మ్యస్తదుర్లభఇతి.

దుర్లభం” ఇత్యుక్త్యా కై జ్జర్మరూపకర్మ యోగాదినిష్ఠా అతిదుర్లభా ఇతిభావః.

“సంగంత్వత్వఫలజ్ఞైవ” ఇత్యాద్యభిప్రేత్యశబ్దజ్ఞే(నన్వితి). (ప్రధానఫలిత్వత్వాగతి) పరాధీన ఫలిత్వస్య వైజ్ఞానికసమ్బంధేన త్యాగ ఇత్యర్థః. ఏవము తరత్ర పరాధీనకర్మత్వస్య వైజ్ఞానికసమ్బంధేనత్యాగ ఇత్యర్థః. “జేన పరప్రయోజనప్రవృత్తి ప్రయత్నఫలమ్. తద్విషయ ప్రీతి చైతన్యఫలమ్”. ఇత్యాదౌ కేవలపరమాత్మ భాగోద్దేశ్యక కై జర్మ

(సంగంత్వత్వేతి) గీతాయామహాదశాధ్యాయే, “కార్యమిత్యేవయత్కర్మ నియతంక్రియజ్ఞేరుః । సంగంత్వత్వాసలజ్ఞైవ సత్యాగస్సాప్రవోమతః” ఇతి. తద్భాష్యే - నిత్యేనైమిత్తికమహాయజ్ఞాది వర్ణాశ్రమవిహితంకర్మ, మదారాధనరూప తయాకార్యం స్వయంప్రయోజనమితి మత్వా, సంగంకర్మణిమమతాంఫలశ్చుత్వత్వా యుక్తమిత్యే, సత్యాగస్సాప్రవోమతః - ససత్వమూలః యథావస్థితశాస్త్రజ్ఞాన మూలశ్చత్వర్థః. సత్వంహి యథావస్థితవస్తుజ్ఞానమత్పాదయతీత్యుక్తమ్. “సత్యా తస్మాదయతేజ్ఞానమ్” ఇతిచవత్వతే. “ప్రపుత్తిశ్చ నిపుత్తిశ్చ కార్యాకార్యే భయా భయే । బంధం మోక్షశ్చయోపేతి బుద్ధిస్సాప్రవోమతా” ఇతి.

(వైజ్ఞానికసమ్బంధేన) స్వస్మిన్నారోహణ ప్రధానఫలిత్వరూపా వైజ్ఞానసమ్బంధేన; భ్రమసమ్బంధేనేతియావత్. (ప్రధానకర్మత్వస్యేతి) ప్రధానకర్మత్వ భోక్తృత్వయోః వైజ్ఞానికసమ్బంధేన త్యాగోనామ - భ్రమాత్మకసమ్బంధేన స్వస్మిన్విద్య మానయోస్తయోస్త్యాగఇతిభావః. (ప్రయత్నఫలమితి) ప్రయత్నః-స్వప్రపుత్తిః ఫలం - ప్రయోజనమిత్యర్థః. (తద్విషయేతి) తద్విషయకప్రీతిరిత్యర్థః. (చైతన్యమ్) జ్ఞానమ్.

ప్రవచనభూషణే - “పరప్రయోజనప్రవృత్తి ప్రయత్నఫలమ్. తద్విషయప్రీతి చైతన్యఫలమ్” ఇతి. తద్వర్తమానమనివర్తన్యాభ్యానే-“పరమత్మ ప్రయోజనమాక మ్బుద్ధిమ్ కై జ్జర్మరూపప్రవృత్తి - ఇవమదైయ ప్రవృత్తుర్ద్యోగరూపమానప్రయత్నాత్మకమప్రయోజనమ్. అత్రా, ఉకంపుక్కుటుస్సాకలాన్ పణ్ణుకిటకై జ్జర్మత్రాతే అత్యస్తశుష్టనాయురుక్పిట అష్ట పురనై విషయమాకపుద్వైత్వప్రీతి - ఇవమదైయ

గోచర కృతిమత్వరూపా అప్రధానకర్తృత్వస్య స్వకై జ్ఞుర్య (ప్రవృత్త్యనుద్దేశ్య నిరతిశయగోగృభూత పరమాత్మస్వరూప మాపగణవిభూత్యనుభవితృత్వలక్షణా అప్రధానఫలిత్వస్యచ సిద్ధాంతిత్వేనాతితి. నైవక్షికా అప్రధాన్య మాదాయా అవిరోధాత్; ఏతేన శరణాగతస్యాపి, అప్రధానకర్తృత్వం, అప్రధానభోక్తృత్వం నీతి నిగమాంతార్యాణాం సిద్ధాంతి; నతులోకార్యాణామితి కైశ్చిదుక్తమపాస్తమ్.

(నత్వితీ)స్మిత్యాశ్రయత్వ సామాన్యభావా అనుసన్ధానం నేత్యర్థః. శరణాగతస్యేవ ఆకర్తృత్వానుసన్ధానం కుతోనేత్యాహ (తదభానస్యా నీతి). అప్రధానకర్తృత్వా భానసావేత్వర్థః. అపిశబ్దేన-ప్రధానకర్తృత్వా అచిద్వాక్యవృత్తిరూపమానైవైవ్యతిక్రమ ప్రయోజనమై” ఇతి. ఆంబుడి వ్యాఖ్యనే - “ఇహ పారతంత్ర్యజ్ఞానమ్ విజ్ఞానమైవ ఇహమక్ష్ణాత్ స్వయత్నజ్ఞానం స్వప్రయోజనమితి యోగితుమే” (పరప్రయోజన ప్రవృత్తిశాసిత్యాం). ఇది నివృత్తినిధికారికు అవశ్యకరణేయకారణ ఉత్పత్తిధారణ ద్వయోచ్ఛారణ మూలం దీపారోచణాది శిష్టాచారయోగస్వప్రయత్నములను, ప్రయత్నవిషయభూతనుమాన్వితైరకనుమానపరమకు ప్రీతివృత్తకమాయోగ్యై తత్ప్రయోజన మానప్రవృత్తి విశేషమాయుక్తుమనై. అనుస్వప్రయోజన ప్రవృత్తియాకామైయాం పారతంత్ర్యనిరోధియాకామై” ఇతి.

క్రీపనకథాపక్షే - “పరప్రయోజనప్రవృత్తి ప్రయత్నఫలమ్” ఇత్యత్ర స్వరూపానుమాన మప్రధానకర్తృత్వమ్, “తద్విషయప్రీతి వైతస్యఫలమ్” ఇత్యత్ర స్వరూపానుమాన మప్రధానభోక్తృత్వమ్ మిత్యవధేయమ్.

(అపాస్తమితి) “సారే అప్రధానకర్తృత్వం పరానుమతిసాపేక్షకర్తృత్వమ్, అప్రధానభోక్తృత్వం పరానుమతిసాపేక్షభోక్తృత్వమ్”. సిద్ధాంతే “అప్రధానకర్తృత్వం ప్రయోజనకర్తృత్వమ్. అప్రధానభోక్తృత్వమ్-స్వానుభవప్రయత్న ఫలభోక్తృత్వమ్” ఇతిజ్ఞేయమ్.

భావ స్వముచ్చీయతే. భోగమోక్షసాధనాననుష్ఠాతుః పరాధీన భోగ
మోక్షసాధనానుష్ఠాతృత్వలక్షణం ప్రధానకర్తృత్వాభావానుసంధాన
మతత్వజ్ఞానమ్, శరణాగతస్యేతద్భోగమోక్షసాధనానుష్ఠాతృత్వాభావేన
భోగమోక్షసాధనానుష్ఠాతృత్వలక్షణం కర్తృత్వసామాన్యభావాను
సంధానం తత్వజ్ఞానమభిభావ్యం. (౧) “కశ్చిన్నాంపేత్తితత్వతః”
“జ్ఞాతుంద్రష్టుశ్చైవే” (౨) “తతోమాంతత్వతోజ్ఞాత్వా” ఇత్యాది
ప్రమాణప్రసిద్ధిమగ్ధస్థాయీహ (తత్వజ్ఞానాద్ధీతి).

(కశ్చిద్ధీతి) గీతాయాంసప్తమాధ్యాయే - “మనుష్యేణాం సహస్రేషుకశ్చిద్యతతి
సిద్ధయే. యతతామసిద్ధానాం కశ్చిన్నాంపేత్తి తత్వతః” ఇతి. తద్భాష్యే “వక్ష్య
మామ్యజ్ఞానస్య గుప్తాపతామహః - మనుష్యే - శాస్త్రాధికారియోగ్యాః.
తేషాం సహస్రేషుకశ్చిదేవసిద్ధిః పర్యవసాయతతే. సిద్ధిః పర్యవసాయతమానానాం సహ
స్రేషుకశ్చిదేవమాం కదిత్యైరున్సిద్ధయేయతతే; మద్విదాం సహస్రేషు తత్వతో
యభావ్యతం చూపేత్తి; కశ్చిద్ధీతిప్రాయః. “సమహత్మామదుల్లభః” “మానుషేదశ
కశ్చిన్” ఇతి హివక్ష్యతే.

(జ్ఞాతుమితి) గీతాయాం. ఏకాదశాధ్యాయే, “నాహంపేదైర్నతపసా
నదానే. ప్రవేష్యయా. శక్య ఏవం విధోద్రష్టుం ద్రష్టవానసిమాయథా. భక్త్యాత్వ
నన్యయా శక్య అహమేవం విధోర్దుః. జ్ఞాతుంద్రష్టుశ్చైవ తేష్వేన ప్రవేష్టుశ్చ పరతపః”
ఇతి. తద్భాష్యే - పేదైః - అధ్యాపన ప్రవచనాద్యయన శ్రవణజపవిద్యైః,
యాగదానహోమతపోభిక్ష మద్యక్తి విరహితైః కేవలైః యథావస్థితోహం
ద్రష్టుమశక్యః. అన్యయా భక్త్యా తిత్వకశ్చాన్ ౧ జ్ఞాతుంతత్వ తస్మాత్కర్తృత్వం
తత్వతః ప్రవేష్టుశ్చశక్యః. తథావశ్రుణ్వి; (౩) “నాయమాత్మా ప్రవచనేన లభ్య
నమిమా సఖజునాశ్రుతేన. యమేవైష వృణుతే తేన లభ్యస్తస్యైష ఆత్మావివృ
ణుతే తిహంస్యామ్” ఇతి.

(తస్మాత్కర్తృత్వం) గీతాయాం మహాదశాధ్యాయే, “భక్త్యానామభిజానాతి
యా ౧ ౨౪౪స్మి హ్యేషః. తస్మాత్ తత్త్వతోజ్ఞాత్వా విశతే తదస్తరమ్” ఇతి.

“అహజ్జారవిమూఢాత్మా” ఇత్యాదిసామాన్యసదనం విశేష
వచనానుసారేణ నేమనిత్యభిప్రాయేణాహ (అతపవేతి; తప్తైః సంపత్తి
శ్చేతత్ - వై శద్యా యోచాది తే. (అధిష్ఠానమి) ఉచాత్తశ్లోక భస్మము
పాద తే (అధిష్ఠానాదీతి). “అత్మచక్షుర్నోష్యే” ఇత్యసేన తత్తత్తత్సాక్ష్య
ఉక్తిః. సత్యస్తవ-వచనం సతీత్యసాక్ష్యఉక్తిః. పు-ర్వమూర్త్యుకోఽక ఉక్తిః
“కర్తాశాస్త్రానత్యాత్” ఇతి శారీరకాధిరణ విరోధఉక్తిః. పూర్వ
తద్రాధికరణ విరోధమప్యహ (అన్యథేతి). విచరణం (కర్తృ) వ్యూహాత్ర

తద్యాపి - తత్ఫలమాహ, స్వరూపతస్పృశావ తిశ్చ యోహం న బోధే. నో
యావాంశ్చ ౨హం, తం మామేవం రూపయాభక్త్యా తస్మాదభిజానాం, మంతత్వనో,
జ్ఞాత్వా తదన్తర్గతమ్. తత్పక్షానానన్తరం, తలో-భ-త్యోమాం విశతే ప్రవిశే; అప్య
తం స్వరూప స్పృశావ గుణ విభూతి ద్-నో-పైరకాలభావిన్యా అసంభవకాయ
భక్త్యా మం ప్రాప్నోతి తత్సంగి. అత్ర తత ఇతి - ప్రాప్తి హేతుతయా నిష్ఠా భ-
రేవాభిధియతే; “భక్త్యా త్వ సస్యయాశక్యః” ఇతి, తస్మాదేవ తత్వతః ప్రవేశ
హేతుత్వాభిధానాత్. ఇతి.

(నేమనితి) క్రమతే నిత్యోకే క్రధానకర్తా అహమితి మన్యత ఇత్యర్థయో
వక్తవ్య ఇతిభావః. (తత్తత్తత్సాక్ష్య) గీతాశ్లోక స్థిత తత్రేతి శబ్దస్యేవ్యక్తిః. (సర్వ
స్తే) గీతాభావ్యస్థ సత్యైవవాక్యేన. (పూర్వ) ఉదాహరణీతి పూర్వవాక్య
ఇత్యర్థః. (కర్తృ) వేదాంతవేద్యోయాధ్యాయస్య త్యక్తియసాదే, (౧) [కర్తా
శాస్త్రానవత్సత్] అత్మనో హృత్పత్వవత్కర్తృత్వ మన్యతే - సంయమః. క్రధాన
వైరివ కర్తృత్వాదాత్మనో న కర్తృత్వమస్తితి పూర్వవిముక్తిః; (౨) “అహజ్జార
విమూఢాత్మా కర్తాహమితి మన్యతే” (౩) “నాన్యగు-భక్త్య కర్తారమ్” ఇత్య
విషు గుణానామేవ కర్తృత్వవచనాత్. గాఢాస్త్ర; -- స్వరూపం సాధనానామ
విధాన శాస్త్రాణామన్వయ కర్తృవాత్మా; బోధురేవమభాసమ్ నాన్వేత్యస్య
క్రధానస్య “యజేత,” “అపానీత” ఇతి, కర్తృలకారః. అతః కర్తారమేవ

త్యాగే) ఇతి. సాధనానసానస్య “అహమిదంకరిష్యే” ఇతి సజ్జల్ప
పూర్వకత్వాత్, భోగమోక్ష సాధనానసాన రూపకర్తృత్వసామా
న్యాననుసంధానే తాదృశకర్తృత్వాభావేన భోక్తృత్వమపి “స్వర్గకామః”
“సోశ్నుతే” ఇత్యాదిప్రతిపన్నమనుపపన్నం స్యాదిత్యర్థః. నచ, శరణా
గతస్యాపి కర్తృత్వమాత్రత్యాగే ఫలానన్వయప్రసంగః; నమశ్చైదృశ
బలేన ఇష్టాపక్షేరితిభావః.

ఏవంసాధనా నరనిష్ఠసిద్ధోపాయనిష్ఠయోః మోక్షసాధనానసా
నాత్మ్యైవభావాభ్యామ్ స్వపనుష్ట్యద్వైశ్యభోగశాలిత్వ తదిభావా
భ్యాశ్చ ముముక్షా దశాయాం మోక్ష దశాయాశ్చ అత్యంతవిముక్త్యా
త్వాత్ ఉపాసనాధికారభూతస్య పరమాత్మాధీన మోక్షసాధనగోచర
కృతిమత్స్య స్వప్రవృత్త్యద్వైశ్య భోగశాలిత్వరూపా ప్రధానకర్తృత్వ
భోక్తృత్వానుసంధానస్య అకిశ్చనాధికారభూతస్య కేవలపరమాత్మ
భోగోద్వైశ్యక కైజ్ఞ్యైవగోచరకృతిమత్స్య స్వప్రవృత్త్యద్వైశ్య పర
మాత్మభోగాతిశయం ధాయకానుషక్తిక భోగశాలిత్వరూపా ప్రధాన
కర్తృత్వ భోక్తృత్వాననుసంధానస్యచ ప్రతిబన్ధప్రతిబన్ధకభావాత్,
ఉపాసనాదేః స్వరూపవిరోధోమర్వర ఇత్యాశయేనోపసంహరతి
(అత ఇతి).

అథ, కర్మాధీనకరణి శే బరయోగస్య(౧) “ఉత్తరాచ్చేదావిర్భూ
తస్వరూపస్తు” ఇత్యాదిన్యాయేన అపహతపాప్యత్వ రూపస్వాభావికా

భావయత శాస్త్రమ్. సూత్రమనివ్యాఖ్యాతిమిత. (ఇహావైదిత్య) సిద్ధోపాయ నిష్ఠస్య
స్వరూపోపాయ పురుషార్థేషు నివృత్తి మమకారత్వాదితిభావః.

(శరదభావేతి) సిద్ధోపాయ నిష్ఠస్య మమత్వదశాయాం మోక్షసాధనానసా
నాత్మ్యభావ ఇతిభావః. (శరదభావేతి) సిద్ధోపాయ నిష్ఠస్య మోక్షదశాయాం స్వప్ర
వృత్త్యద్వైశ్య భోగశాలిత్వా భావ ఇతిభావః. (అనుషక్తికమ్) అనుషక్తికమ్.

(ఉత్తరాచ్చేదితి) వేదాసారే ప్రథమధ్యాయస్య పృథియపాదే. [ఉత్తరా
చ్చేదావిర్భూత స్వరూపస్తు] ఉత్తరత్ర “యత్యాహ ఆకాతపాప్యా” ఇతి దేవస్య

కారావిర్భావ ప్రతిబంధకత్వేన తద్విరోధిత్వాత్, తదుపాధికముపాసనా
దికం స్వాధికారిస్వంపవిరుద్ధమితి సత్తనుషర్థం ప్రతిబంధకత్వాదుషయతి
(కర్మసంజ్ఞాభావవిత్పాదవాక్యేన). అత్రాపి సర్వయోనిసాధారణ
కేమాభగవచ్చాసేన స్వరూపస్థిప్రపుష్టిక దివ్యసూరిప్రభృతి కరణకళే
బరయోగస్య (౧) “మయిర్వ్యవతినిలమనుశినన్” ఇతిన్యైకప్రకారేణ
స్వాభావికాకారావిర్భావప్రతిబంధకత్వాభావాత్ తైన్యైక కలుతరసు
కృత విశేషాధీనస్వరూపస్థిప్రపుష్టిక దేహాద్యుపాధికముపాసనాదికం
దివ్యసూరిప్రభృత్యధికారి విశేషస్వరూపవిరుద్ధమేవేతియ్యుక్తిమితిభావః.

అనుగ్రహీతశ్చ ఏనమేనశ్రీనచనభూషణ మిమాంసాభాష్యే
తతైవాధికారే, నరచ దేశకైరి :- “కరణకళేబరయోగసాధికత్వమ్,
వికలీణ సుపురపశేషంబత్వమ్, తైన్యైకకలుతరదేహాదిసాధ్యత్వాదు
పాసనస్థి స్వరూపస్థానద్వయ శ్రవణాదాశ్చ సర్వయోనిస్వస్మృతపద్యతే.
(౨) “చతిర్నిధాభజన్తేనాం జనాస్సుక్త్యుక్తోను” ఇతివత్సప్రతి
పత్త్యన్వయసుకీర్తనశేషం దేహారోగ్యాశ్రుషే.

అచట పాశ్చత్యాది శవణాన్నానస్సహి. బాగరిశస్సన్నమప్తాద్యవస్తాసు
వర్తనానత్వాత్ సహజేవ ఇంచేత్, తైత్తిత్. [అవిర్భూత స్వరూపస్త] కర్మా
రబ్ధ శరీరస్యైత్యేన హిరోహితోఽచటతి పాశ్చత్యాదికః. ఇత్వాత్. ఇర్జ్ఞాన్యతి రుచ
సమ్యుద్య అవిర్భూతస్వరూపః. తత్రఅచటతి పాశ్చత్యాది గుణకోదేషః ప్రతిపాదితః.
దహరాకాశసు-అతిరోహితకల్పానగుణ సారీషతీనాయం దేవత” ఇతి. (తద్విరోధి
త్వాత్) స్వాభావికాకారాభావవిర్భావవిరోధిత్వాత్. (తదుపాధికమ్) కరణకళేబర
యోగోపాధికమ్. సర్వదాయద. రోగం దశ్యయతి (అత్ర పీఠి).

(“సుప్తీనోరు” ఇతివది) అస్యశ్లోకస్య సాధనభక్తి సాధనప్రవర్తి నిష్ఠ
పరయోజనాయాం సుకృతశబ్దః - జ్ఞాతసుప్తీవాచీ జాతి సుప్తత విశేషలబ్ధ
దేహాభ్యుదయం సాధన ప్రవర్తనీయస్య క్తమ్, తద్యోతార్థం. సిద్ధపాథాన్య
పరయోజనాయాం అత్రసుప్తీశబ్దః - జ్ఞాత సుకృతవాచీ మత్స్యమ్.

కిచ్చ, అన్యేషాంః రణకశేబరాదికమీశ్వరేణ తత్తత్కర్మాను
నుంంస్సార్థం వినియుజ్యతే. స్వదేహదౌ ప్రయోజనసత్త్వాః సమ్యగహిత
విషయేపి విరక్తస్య స్వదేహప్రయోజనాభివాదీశ్వరేణ కేలంస్సార్థం
వినియుజ్యతే.

కిచ్చ, ఆస్యప్రార్థస్య దేహస్థా పకత్వయా త్రమగ్నేకృతమ్. నతూ
త్తరోత్తర నుకూలప్రవృత్తి యోగ్యత్వమపి; అతోపి ఇతరదేహదేకే
తద్దేహదివ్యానుత్తిరితి.

అత్రతావదు పాసనాదిపేతుభూత దేహదేస్సస్య భవికాకారా
విర్భావప్రతిబంధకత్వాత్త దనుబంధేన ఉపాసనాదికిం నిరూపాధిక స్వరూప
విరుద్ధమితివిశద్యత్, భక్తిపరమశేషా దిన్మ సూరిప్రభృతిష్టేన శంకాగత్య
ధికారపూర్తి రితివాక్ప్రయత్, ఉపాసకదేహదేస్సయూపాదవిర్భావ
ప్రతిబంధకత్వంభక్తిపారవశ్యే పకన్న దేహదేస్తదప్రతిబంధకత్వచ్చ, శేధో
పసాదయిశుం సుకృతవిశేషాంబుశ్చ తదభావాభ్యాం తదుభయదేహది

(అన్యేషాం) ప్రపన్నేతరేషుమ్. (కరణకశేబరాదితి) కర్మజన్యతావత్తేద
కాకార విజ్ఞానరీరస్య ఉపాసనాదిపేతుత్వం నిర్దేశుకకృపావ్యతావత్తేదకాకార
విజ్ఞానరీరస్య సాధ్యప్రపత్తిద్వయ ప్రకణాదిపేతుత్వప్రభయమేన ఈశ్వ
రస్తత్తత్కర్మరీరదదాతి; ఆదాసామాన్యే సకరిణకశేబరాది ప్రదానం మాత్రపేతుతి.
తస్తత్త్వకేమరూపేణ కరణకశేబరాది ప్రదానం కర్మాధీమితి మన్తవ్యమ్. (సార్వ
మ్) ఈశ్వరార్థమ్. (స్వదేహదౌ) ఇన్యోత్ర, స్వేదమ్ - అన్యోరమ్ (ఆస్య) ప్రప
న్నస్య. (ఏతద్దేహః) సిద్ధపాయ సిద్ధికేహః.

(తదనుబంధేన) - తద్యకదేహ సమ్మిశ్రేణ. (తదప్రతిబంధకత్వమ్) స్వరూపా
విర్భావాప్రతిబంధకత్వమ్ (తేదే) సుకృతమ్ నిర్దేశుకకృపా. సార్వత్వమ్, కరా
గత్యమ్, కరణకశేబరాది ప్రార్థస్య దేహస్థాపకత్వమాత్రమ్. ఉపాసకప్రారబస్య ఉత్త
రోత్తరానుకూలప్రవృత్తి యోగ్యత్వమితి ప్రకారేషేత్యర్థః. (తదభావేతి) సుకృత

వైలక్ష్యకూహ (కరణకేటరాణామితి). విలక్షణపదేన ప్రజ్ఞానర్థితా
 పాదకీర్త్యమ్, విశేషపదేన కటుతరతాపాదకీర్త్యచ్ఛాభివేతమ్. శరణాగతే
 దుపాసనవైలక్ష్యం చదనే ఉపాసనాధికారి స్వరూపవిరోధవాదేపూర్వో
 క్తిమ్ ప్రతిబంధదూషణ మకిచ్చనాధికారి స్వరూపవిరోధవాదేనాస్తీ
 త్యేచా స్వరూపేతి. అదృశ్యా శరణాగతేరపి పరిగ్రహః. ఫల
 ప్రపత్త్యైవయస్యేతి న్యూన శరణాగతిశ్చ వివక్షితే. యద్యపి యాదృ
 ష్చక్రిసుక్తిలాది సద్భిషా ప్రపత్త్యైవయస్య “జనాస్సుక్తితినః-భజస్తే”
 ఇత్యీతి వివక్షానన్భవతి. తథాపి యాదృచ్ఛికాదకీమస్తరేణ సిద్ధేత్యేక
 ఏవ ద్విసూరిస్తాభిముఖగనత్వ తాక్షిణి. (౧) “సయామిపరమంస్థా
 నమ్” ఇత్యీది ప్రమాణాననుసారేణ, ఫలదశాయామివ (౨) “నాసా
 చురుషకారేణ” ఇత్యీద్విసాసారేణ ఆశ్రయణవిశాయామపి నిరఙ్కుశ
 స్వాతంత్ర్యస్య భగవతబోధ్యైక సద్భూతిప్రతిభాటసద్భూత్యైక్యేకేషే
 సమ్భవతేతి సమ్ప్రదాయవిరూపభివేత్త్యైకత్వమనుగృహీతమ్. అయ
 విశేషబలత్వభావేత్వేతి. (తదభయేతి) ఉపాసక భక్తపారంభ్య ప్రాప్నోభయే
 త్యేతి. (ప్రతిబంధదూషణమ్) స్వరూపజ్ఞానద్వయ శ్రవణవిరుద్ధమితి ప్రతిబంధదూ
 ణమ్ (నన్యోపపత్తి) యథావస్థినన్యూన ఇతివ్యక్తిః (సయామిపరమమితి) ప్రపన్న
 పారిజాతః - “యామి పరమమస్మాం మన్విరాగిగతింవిహా గరుడస్కంధహరోఽస్తి
 యశేష మసివాతం” ఇతి. అది శబ్దగ్రాహ్యః. (౩) “తతస్తం మియామాణస్త
 కాప్తపాపాణ సన్నిభమ్ | హంస్పరామి మద్భక్తం సయామిపరమాంగతిమ్” ఇతి
 పరాహ చరమశ్లోకః. (స సాక్షి) “సచ వ్యవ్యేనహేతునా | కేవలం స్వేచ్ఛయై
 వాహం ప్రేక్షేత్యుత్కరాచ.” ఇతికేవలం. ఇదంవచనం లక్ష్మీతస్తే - (ఆసా) -
 అనుగ్రహశక్తి. (హత్సరిక సద్భూత్యై) అనాదిసద్భూత్యై. (కృత్యాయతే
 యతి) శ్రవణ, భూషణే ద్వితీయప్రకరణే - “కృత్యాయాపరుమ్ పారితస్త్యైతి
 జ్ఞాన్తీర్ స్వాతంత్ర్యైతి తే రుమ్ పారితస్త్యైమ్ ప్రబలమ్” ఇతి.

(౧) ప్రపన్నపారిజాత. (౨) లక్ష్మీతస్తే. (౩) పరాహచరమ.

మేవాహి. “కృత్యాయా లేకరమ్ పారతన్యవిజ్ఞాప్తిర్ స్వాతన్యై
త్రైలేపమ్ పారతన్యమ్” (బ్రబలమ్. ఇత్యే తనమర్థయిచ్యత ఇతిభాసః).

(దేహార్థత్వేచ్ఛేరితి) (౧) “తద్యథాహరమణీయచరణాః”
ఇత్యేద్యనునారేణ చిరుష్ఠానికేషసాధనాననుసానోపయిక్తే
దేహస్యసుక్రతవికేమార్థత్వ మపేక్షితమ్. తథాచస్వరూపానురూప
మరమపురమాక్షపయిః స్వమమ్నయోజనస్వరూపాననురూప
లత్యన్తసుశక శరణాగతింనత్వే దేహస్యస్వోత్తమసుక్రత వికేమా
ర్థత్వం శూచయతే. నచతథాశూచయతే. త్రైత్విక (౨) “కిమప్య
త్రైత్వికాయస్తే యోగినస్సర్వయోగిను ” ఇత్యేన శూచయతే,

తద్వర్ణనమని చ్యవ్యాభ్యసే - “ఇని అవన్ స్వేకామకర్తృణి అవన్ ఇవ
మక్కు పురతన్తనావతిబుక్తాప్తిర్ స్వాతన్యై త్రైలేపమ్ పారతన్యనామతే బ్రబలమని
తాత్ (కృత్యాయా లే యెష్టుదగ్గి). అతావతు. “అతురరాయ్, అన్యశరణరాయ్,
తన్ తిరుచిదిలితే శరణమేత్రమవరోశశబ్ద తక్కున్దానన్తపెయాలే అవర్
కళోన్తతే కయ్యచ్చడి పరతన్తనాకైయమ్, పట్టతుక్కురియ వానెయమ్ అర
కుమ్మితే తన్ నిమ్మశ స్వాతన్యైత్రైలే నిష్ఠాతుకమాక చ్చిలర అగ్గీరిత్తు
త్తనై అవర్కలిప్తు పుత్తాక్కి వైకైయమ్ ఇరన్ద మిశ్వరమక్కుశ్శోన్త.
ఇతిర్ ముత్తట్ట లోరోదకైలితే స్వాతన్యైరుద్దమాయ్ విలిక్కివుమ్ కూదుమ్.
పిత్తట్ట అప్రతిహతమాకైయాలే ఒరు కామమ్ కణ్ణివిల్లై. అకైయాలే అతిలు
క్తాప్తిర్ ఇతు బ్రబలమనై” ఇతి.

(తద్యథా) ఛాన్దోగ్యే - “తద్యథ ఇహ రమణీయచరణా అభ్యాశోహయత్తే
రమణీయా. యోనిమపద్యేరన్. బ్రాహ్మణ్యోనిం త్త తియయోనిం వైశ్యయో
నింవా. అథయ ఇహ కపూయ చురణా అభ్యాశోహయత్తే కపూయాంయోని మాప
ద్యేరన్, శ్వయోనింగా సూరయోనింవా చణాలయోనింవా” ఇతి. (కిమపీతి)
భరద్వాజ సంహితాయామ్ - “కిమన్యత్రైత్వికాయస్తే యోగిన స్సర్వయోగిను ।
త్రైత్వికతాత్మ నాథానాం నెమించిత్త్యం కునాదికమితి” (తెనాన్) - శరణాగతేః.

(౧) ఛాన్దో-గి.౧౦.౭. (౨) భరద్వాజసంహితా.

అతోనిర్దేతుకభగవత్కటాక్షులబుత్వమేవ శరణాగతేరితి ముక్తికాలీన నిత్యకై జ్ఞాన్యప్రార్థనాయా ఇవ నతస్యాదేహాద్యనురాగమాత్రేణస్వరూపావిర్భావ ప్రతిబంధకత్వమితిభావః.

ఇత్థంకారణముభేన భక్తప్రపన్నదేహయోర్వైలక్షణ్యముత్తమ్. అథప్రయోజనముభేనాపితదాహ (కిశ్చేతి). (అన్యేషామ్) - సాధనాంతరనిష్ఠానామిత్యర్థః. స్వార్థమిత్యనంతరం తత్తదర్థశ్చేతిశేషః. (ఈశ్వరేణేతి) స్వార్థమిత్యత్రహేతుః. (తత్తత్కర్మానుగుణమితి) తత్తదర్థమిత్యత్రహేతుః. (స్వదేహాదా) ఇత్యనంతరమ్, అన్యేషామితిశేషః. స్వపదమ్ - అన్యపరమ్. (అస్య) శరణాగతస్య. (విహితేతి) (౧) “శేషం భుజ్జీత” (౨) “యాచయేదన్నమమృతమ్” ఇత్యాదివిహితాఽన్నసానాదివిషయేషి, (౩) “ఉణ్ణమ్శోణు పరుకునీర్ తిన్నమ్వెగ్గీలైయు మెల్లామ్కణ్ణన్” (౪) “వాసుదేవస్సర్వమ్” ఇత్యాద్యుక్తిరీత్యా విరక్తస్యేత్యర్థః. (స్వదేహాఇతి) ఆద్యధర్మసాధనశరీరపవనాపేక్షా. కిముత

(వైలక్షణ్యమితి) తత్తద్దేహదా ఏకస్య సుకృతం కారణమ్, ఏకస్య నిర్దేతుకకటాక్షః కారణమితి వైలక్షణ్యమితిభావః. (తత్) వైలక్షణ్యమ్. (శేషంభుజ్జీతేతి) భరద్వాజ సంహితాయామ్ - “భుక్తవత్సు తథాతేషు శేషం భుజ్జీతసాత్వికః” ఇతి. (యాచయేదన్నమితి) స్మృతి రత్నాకరే - “మహాపాతక సమ్ప్రాప్తా శ్రోత్రియస్య గృహంవ్రజేత్ యాచయే దన్నమమృతం తదభావే జలంపిదేత్” ఇతి. (విహితాన్నేతి) శరణాగతస్య శేషం భుజ్జీతేత్యాదికం విహితమితిభావః. (ఉణ్ణమ్శోణు పరుకునీరితి) ద్రావిడ సామసహస్రగాధా వ్యవహారక సప్తదశక ప్రథమగాధా. (వాసుదేవఇతి) గీతాయామ్ - “బహూనాం జన్మనామత్రే జ్ఞానవాన్మాం ప్రవద్యతే. వాసుదేవ స్సర్వమితి సమహత్మా సుదుర్లభః” ఇతి. (ఆద్యధర్మ సాధనేతి) ఆత్రి, “అపి క్రియాశ్చం సులభం సమిత్కుశం జలాన్యపిన్నానవిధిత్మణితే. అపిస్వకత్వా తపసః ప్రవర్తతే శరీరమద్యం ఖలుధర్మసాధనమ్” ఇతి కుమారసమ్భవ వల్మీకిసర్గస్థ పార్వతీ విషయకరుద్రోక్తిరనుసంజ్ఞయా. (తదభావః) నిరుక్తానుష్ఠానాభావః.

(౧) భరద్వాజసం- (౨) స్మృతిరత్నాకరే. (౩) తి-వా-౨-౨-౧. (౪) గీ-

కరణేష్విత్సర్థం. “ప్రయోజనసత్త్వాత్, ప్రయోజనాభావాత్” ఇత్య నేన స్వభోగాగ్రమోక్షసాధనానుష్ఠానంతదభావశ్చవివక్షితౌ.

(ఈశ్వరేశతి) (౧) “ద్రష్టవ్యస్సర్వదేహిభిః” (౨) “యంయం స్పృశతి” (౩) దృష్ట్యా స్పృష్ట్యావిముచ్యేత” ఇత్యుక్తరీత్యా చేతనోజ్జీవన మిశ్వరప్రయోజనమితిభావం. (౩) “ఎన్తైక్కుమెన్తై” (౪) “గుణ మ్మాలేదోషనివృత్తి” ఇత్యాది, సిద్ధాంతరహస్య మప్యత్రాభిప్రేతమ్.

(ద్రష్టవ్యం) (౧) “అక్షదశిత నేత్రామ్యుః పుణీకృత గాత్రవాన్ సదాచర గుణావిష్టా ద్రష్టవ్యస్సర్వదేహిభిః” ఇతి. (యంయంస్పృశతి) (౨) “యంయం స్పృశతిపాదేభ్యాం యంయంపశ్యతిచక్షుషా స్థావరాణ్యపిముచ్యన్తే కింపునర్వాన్ధవా జనాః” ఇతి. (దృష్ట్యాస్పృష్ట్యాతి) సుధీవిలోచనేః - “యత్తు బ్రహ్మవిదాత్సక్తమపి తస్మక్లం పుణిః దృష్ట్యా స్పృష్ట్యావిముచ్యేతబ్రహ్మహా బ్రహ్మహత్యయా” ఇతి. (చేతనోజ్జీవనమ్) “నాదుతిరుక్” ఇత్యాద్యుక్తమజ్జీవనమ్. (ఎన్తైక్కుమెన్తైయితి) ద్రావిడసామ సహస్రగాధాసప్తమశతక నవమదశక ప్రథమగాధా. (ఎన్తైక్కుమెన్తై యుయ్యక్కొట్టితి) సర్వకాలావచ్ఛేదేన ఉజ్జీవనే ప్రవృత్తఇత్యర్థం.

(గుణమ్మాలేదోషనివృత్తి) శ్రీవచనభూషణే ద్వితీయప్రకరణే “గుణమ్మాలేదోషనివృత్తి” ఇతి. తద్వరమనివర్త్యవ్యాఖ్యానేః - ఇప్పడి ఉపేయదక్షయిల్ శేషత్వ పారతస్యిక్లగ్ వరానుభవత్తుక్కు విలక్కామ్మడియై అరుళిచ్చెయ్తవనన్తరమ్, ప్రాప్తిదక్షయిల్ అవనుడైయ నిర్భణములమాక వుణ్ణానదోషనివృత్తి వరానుభవత్తుక్కు విలక్కామ్మడియై అరుళిచ్చెయ్కెటార్ (గుణమ్మాలేదోషనివృత్తి) ఎన్ట. (గుణమ్) ఎన్టతు - కీటోవరోధియాకచ్చొన్న శేషత్వపారతస్యిక్లగ్లయమ్. ఇతుతాన్ - ఆత్మాశక్కు అన్తరంగుణమాయితే యరుప్పతు. ఇతుపోలేదోషనివృత్తియెన్టతు. ఇవాన్తగుణద్వయముమ్ కీటోచ్చొన్నపడియే యాలొరుపడి వరానుభవత్తుక్కు విలక్కాకెటతు. అప్పడియే ఇవన్ నిర్భణత్తుప్పణ్ణువిత్తుక్కొళ్ళుకెట ప్రకృతిసమ్మన్ధమాకెట దోషత్తినుడైయ నివృత్తియమ్, చరమశరీరమాకైయాలే ఇత్తోడే శితితునాళ్వైత్తు అనుభవిక్కు విచ్చిక్కిటవనుడైయ వనుభవత్తుక్కు విలక్కామ్మడియైతి “గుణమ్మాలే

(౧)

(౨)

(౩) సుధీవిలోచనే.

(౪) తి. వాయ్-౭.౯-౧.

(౫) శ్రీవచనభూషణే-౨.

(స్వార్థం వినియుజ్యత ఇతి) తథాచపరార్థకై జ్ఞాన్యైషయిక ముక్తదేహః దేరివశరణాగతదేహదేర్నస్వరూపా ౭౭విర్యావప్రతిబద్ధకత్వమ్. సహి, ఈశ్వరలీలార్థసేవ ఈశ్వరభోగార్థస్వాపి ఈశ్వరభోగ ప్రతిబద్ధకత్వం యుజ్యత ఇతిభావః.

అథసింహవలోకనన్యాయేన భక్తిపారవశ్య ప్రపన్నానాం జ్ఞానాధిక్యప్రపన్నానాశ్చ సర్వయోనిష్యపి దిర్ఘనాత్తమభయ దేహదేర్న సుకృతవిశేషాధీనత్వముపపద్యత ఇతికై ముతికన్యాయేన పూర్వోక్తమర్థం జ్ఞానాధిక్య ప్రపన్నవిషయే హేత్వంతరేణాపిసాధయతి(కిణ్చేతి). అస్య ప్రారబ్ధసేవిత్యధికరణేషష్ట్యా శరణాగతస్యదేహవస్థాసంహి అభ్యుపగత ప్రారబ్ధనిబద్ధనమ్. అనభ్యుపగమే ఆర్తస్యసద్యోముక్తిస్సాన్యత్.

దోషనిపుత్తి ఇత్యత్ర - యథాగుణాస్వయార్థం ప్రవృత్తిర్విరుద్ధా, తద్వద్దోషనిపుత్త్యర్థం ప్రవృత్తిరపి విరుద్ధేత్యర్థః. సాప్రవృత్తిః, మానుచఇతివత్తురీశ్వరస్య ఆసభిమతేతిభావః.

(తమభయేతి) భక్తిపారవశ్య ప్రపన్నజ్ఞానాధిక్య ప్రపన్నోభయేత్యర్థః. అస్య-శరణాగతసేవిత్యాది. జ్ఞానాధిక్య ప్రపన్నానామభ్యుపగత ప్రారబ్ధానుభవఫలం శరీరస్థితిమాత్రమ్. తదితరత్ నిర్దేతుకకృపయా శశ్యతి. ఆర్తప్రపన్నచిత్తయన్త్యాస్తావత్ సద్యవివప్రారబ్ధశరీరం నష్టమ్. తథాఆర్తప్రపన్నానా మభ్యుపగతప్రారబ్ధస్యాపినాశః. దృష్టప్రపన్నానాం శ్రీమన్నాథమున్యాదీనా మభ్యుపగతప్రారబ్ధస్య అనుభవే కనాశ్యత్వమ్. అనభ్యుపగతప్రారబ్ధస్యనాశః. భగవన్నిర్దేతుకకృపయా, అజ్ఞానప్రపన్నస్యాపి సర్వస్తధైవ. నాథమున్యాదీనాం దృష్టప్రపన్నతేప్రమాణమ్; అర్థపశ్చకరహస్యవ్యాఖ్యానే - “అహోవాక్ కళిషణ్ణిన ఆర్తరూపప్రవృత్తిరక్షణత్వే యదుభిచ్ఛేయతవనస్తరమ్ నాథమునిముతలాన నమ్మచార్థ్యోకకో వజ్జినదృష్టరూపప్రవృత్తిరక్షణత్వే యదుభిచ్ఛేయకీతార్. “శరీరాత్తరప్రాప్తియిలుమ్” ఎన్తుతోడజ్ఞి “శరీరాత్తర ప్రాప్తియిలుమ్ (౧) ‘మాటిమాటి ప్పలపిఱప్పమ్పిఱ్ఱు’ ఎన్గిఱపడియే” ఇతి; (అనభ్యుపగమే) అనన్లీకారే.

(౧) ఆర్తనామాశుఫలదా” (౨) “సాధ్యభ క్తిస్తుసాహస్త్రి ప్రారబ్ధస్యాపి భూయసీ” ఇత్యాదిప్రమాణవిరోధేన చిన్తయన్తివద్దేహస్థిత్యనుపపత్తేః. అభ్యుపగమశ్చ ప్రారబ్ధస్య దేహస్థాపకత్వేనైవ; నతు మోక్షానుకూలస్వరూపజ్ఞానద్వయ శ్రవణాదిప్రవృత్తియోగ్యత్వేనాపి. నహిసిద్ధోపాయనిష్ఠస్వరూపయాథాత్మ్యం జ్ఞాత్వా మోక్షానుకూలప్రవృత్తియోగ్యత్వేన ప్రారబ్ధమభ్యుపగచ్ఛతి. తథాచదృష్టప్రపన్ననైవ సిద్ధోపాయ నిష్ఠాధికారపూర్త్యాపాదక స్వరూపజ్ఞాన ద్వయశ్రవణాన్యూన శరణాగతి ప్రాప్త్యాంతర వైత్యుష్ణప్రాప్త్యుష్ణాదీనాం కేవలభగవదీచ్ఛాధీనత్వే, ఆర్తస్యభక్తిపరవశస్య ప్రపన్నస్యప్రథమతపవ స్వరూపావిర్భావం కైముతికన్యాయేన భగవన్నిర్దేతుకకటాక్షవిశేషేణ భవతీతి నతత్ర దేహదేహిప్రతిబంధకత్వం సమ్యగతీతిభావం.

అథశేషత్వపారతన్త్ర్యజ్ఞానరూపోపాసనాధికారద్వయస్య అనిష్టసాధనతా జ్ఞానద్వారా స్వరక్షణేస్వాన్వయాఽయోగ్యతా జ్ఞానద్వారాచ

(ఆర్తనామితి) భరద్వాజసంహితాయామ్. (౧) “ఆర్తనామాశుఫలదా సకృదేవకృతావ్యసా దృప్తానామపిజన్మనాం దేహాంతరనివారణీ” ఇతి. (సాధ్యభక్తిరితి) భగవచ్ఛాస్త్రే “సాధనంభగవత్ప్రాప్తాసవివేతి స్థిరామతిః సాధ్యభక్తిస్త్రితానైవప్రజత్తిరితిగీయతే ఉపాయోభక్తి రేవేతితత్ప్రాప్తాయాతుసామత్తిః ఉపాయభక్తిరేతస్యాః పురోక్తైవ గరీయసీ ఉపాయభక్తిః ప్రారబ్ధవ్యతిరక్తాఘనాశనీ సాధ్యభక్తిస్తుసాహస్త్రి ప్రారబ్ధస్యాపిభూయసీ” ఇతి. (చిన్తయన్తివదితి) అత్ర (౩) కాచిదావసధస్యావే స్థిత్యాదృష్టావహిర్దురుమ్ తస్మయత్వేన గోవిన్దం దధ్యామీతలలోచనా తచ్చిత్తవిమలాన్లదక్షిణపుణ్యచయాతదా తదప్రాప్తి మహాదుఃఖవిలీనాశేవపాతకా చిన్తయన్తిజగత్సూతిం జరబ్రహ్మస్వరూపిణమ్ నిరుచ్ఛాన్వసతయాముక్తిం గతాన్యాగోపకన్యకా” ఇతి శ్రీవిష్ణుపురాణశ్లోకా అనుసంధేయాః.

శేషత్వపారతన్త్ర్యస్వరూపస్య స్వప్రయత్నరూప భక్తిర్విరుద్ధా, ఇత్యాశక్త్యాపరిహతి (అథశేషత్వేత్యాదినా వాక్యద్వయేన). “అనామ శేష” ఇతి

ఉపాసనప్రవృత్తి ప్రతిబంధకత్వాదుపాసనాదికం శేషత్వపారతన్యజ్ఞానాదిమత్స్వధికారిస్వరూపవిరుద్ధమితి అష్టమనవమార్థం వాక్యద్వయేనాఽనూద్య, ప్రథమమేకేనవాక్యేనవాక్యోత్రయేణచ దూషణత్రయం సజ్జహవిస్తరాభ్యాంపదన్, అనంతరం శేషత్వపారతన్యజ్ఞానరూపాఽధికారద్వయస్య వాక్యద్వయేనప్రత్యేకిం ప్రయోజనద్వయ మేకేన వాక్యేన సముదితప్రయోజనశ్చుకధయన్, తదనంతరవాక్యేన ప్రతిబంధిద్వయముద్ఘాతయన్, తదనంతరవాక్యేనాఽవిధేయజానం పూర్వాచార్యాభిమతమితి భ్రాంతానాం ప్రతిబోధనంస్థాపయన్, ఉపాసనాదే స్సాధికారానుగుణత్వ ముపసంహరతి (అనాలుమిత్యాదినా, ఖతై యితై యిత్యస్తేన).

అత్రాయమభిప్రాయః, శేషత్వంతావద్ద్వివిధమ్. పరగతాతి శయాధానేచ్ఛయా ఉపాదేయత్వమ్, తాదృశేచ్ఛయైవోపాదేయత్వ ఛేతి. తత్ర - అవధారణాఽఘటితశేషత్వజ్ఞానం భక్తిప్రపత్తిసాధార

“అసపిన్ఘ భక్తి” ఇతి వాక్యద్వయేన. (ఏకేనవాక్యేన) “ఇతు సర్వ” ఇత్యేకేన వాక్యేన. (వాక్యోత్రయేణ) ఇవన్ శయవతితి, ఈర్ష్యన్ కేవలతి, మోక్షోపాయేతి వాక్యోత్రయేణ (దూషణేతి). “సర్వముక్తిప్రసక్తిః, వైషమ్యనైర్లక్ష్యశాస్త్రసర్థక్యమ్” ఇతి దూషణత్రయమ్. (వాక్యద్వయేన), అకైయాలే ఇచ్చేషత్వేతి, అత్యంత పారతన్యేతివాక్యద్వయేన. (ఏకేనవాక్యేన) ఇచ్చేషత్వేత్యేకేనవాక్యేన. (అనంతర వాక్యేన) ఇవై యడియాక వితివాక్యేన. (ప్రతిబంధిద్వయమ్) ఇవై యడియాక విత్యాది నోక్తమ్, “కైటన్యే ఆధికారాఽసమ్భవః. ప్రపత్తాపథికారాసమ్భవః” ఇతి ప్రతిబంధిద్వయమ్. (అనంతరవాక్యేన) వాక్యజన్యజ్ఞానేతి వాక్యేన. (అవిధేయ జ్ఞానమ్) వాక్యజన్యజ్ఞానేత్యాది నోక్త వాక్యజన్య జ్ఞానమ్, సమ్మథజ్ఞానశ్చ. ఈ సంహర వాక్యమ్, (అకైయాలే శేషేతి).

(తాదృశేచ్ఛయా) పరగతాతిశయాధానేచ్ఛయా. (తత్ర) ద్వివిధశేషత్వే. (భక్తిప్రపత్తిం) అత్రభక్తిప్రపత్తి-సాధన భూతే వివక్షితే. (తద్దటితేతి) అవధారణ

జాధికారిః; తస్మాత్తేషత్వజ్ఞానస్తు ప్రపత్తిమాత్రాధికారిః. ఏవం
పారతన్త్ర్యమపిష్యవిధమ్. పరాధీనకర్తృత్వమ్, భోగమోక్షసాధన
గోచరకృత్యస్సర్వత్వజ్ఞేతి. అత్రాప్యాద్యం భక్తిప్రపత్తిసాధారణాధి
కారిః; అన్త్యంప్రపత్తిమాత్రాధికారిః. తత్రప్రాధమికశేషత్వజ్ఞానం
నాఽనిష్ఠసాధనతాజ్ఞానద్వారా సాధనాన్తరప్రవృత్తిప్రతిబంధకమ్. తాదృ
శశేషత్వజ్ఞానస్యచేతనగతోద్దేశ్యసిద్ధ్యర్థ ప్రవృత్తిసహజేన తద్వస్తం
ప్రతిస్వగతోద్దేశ్యస్య అనిష్ఠత్వాభావేన చేతనగతోద్దేశ్యసాధనే సాధ
నాన్తరే ప్రవృత్తిసమ్భవాత్. ఏవంప్రాధమికపారతన్త్ర్యజ్ఞానమపి న
స్వరక్షణేస్వాన్వయాఽయోగ్యతాజ్ఞానద్వారాతథా. తస్యపరాధీనతయా
స్వరక్షణే స్వాన్వయసహజేన పరాధీనతయా స్వరక్షణేస్వాన్వయరూపే
సాధనాన్తరే ప్రవృత్తిసమ్భవాత్. నిరుక్తశేషత్వ పారతన్త్ర్యయోగు
క్తరీత్యా ప్రవృత్తిమాత్రాఽసహజే సర్వదాసర్వముక్తిప్రసంగం. స్వాత
న్త్రాత్పరిహారే వైషమ్యాద్యాపత్తిః. మోక్షసాధన శాస్త్రానర్థకాన్య
పత్తిః. భగవత్ప్రీత్యుద్దేశేన ప్రపత్త్యాదాననధికారాపత్తిశ్చ.

ఘటితేత్యర్థః. (పరాధీనకర్తృత్వమ్) ప్రథమతస్య ప్రవృత్తివృత్తిరేతేష పరాశ
మతిసాపేక్షప్రవృత్తిమత్వమ్. (అత్ర) పారతన్త్ర్యద్యయే. (ఆద్యమ్) పరాధీన
కర్తృత్వమ్. (భక్తి) అత్రాపి సాధనభక్తి సాధనప్రపత్తి ఉచ్యతే. (అన్త్యమ్)
భోగమోక్షసాధన గోచరకృత్య స్సర్వత్వమ్. (ప్రాధమికశేషత్వజ్ఞానమ్) అపధారణా
ఘటిత శేషత్వజ్ఞానమ్. (తాదృశేతి) ప్రాధమికేత్యర్థః. (తద్వస్తం ప్రతి)-అపధా
రణాఽఘటిత శేషత్వజ్ఞానవస్తం ప్రతి. (ప్రాధమిక పారతన్త్ర్యమ్) పరాధీనకర్తృ
త్వరూప పారతన్త్ర్యమ్. (తథాన) సాధనాన్తర ప్రవృత్తి ప్రతిబంధకం. (తస్య) ప్రాధ
మిక పారతన్త్ర్య జ్ఞానస్య. (శేషత్వ పారతన్త్ర్యయోగి) అపధారణాఽఘటిత
శేషత్వపరాధీన కర్తృత్వరూప పారతన్త్ర్యయోగి. (సర్వముక్తి) అత్రముక్తిః-బా
త్ప్రీతికరీత్యా స్వార్థకైక్యర్యాః. (స్వాతన్త్ర్యాత్) ఈశ్వరస్వాతన్త్ర్యాత్. ప్రప
త్త్యాదానత్యత్ర-సాధనప్రపత్తిః స్వార్థకైక్యర్యా ఇవక్షితమ్.

నిరుక్తశేషత్వజ్ఞానరూపసాధనాంతరాధికారస్య ప్రాప్తశేషి
త్వాత్తత్సమాశ్రయణే ప్రవృత్త్యైత్కట్యసిద్ధిః; స్వస్వామిభావసమ్మన్
జ్ఞానాత్, రక్షిష్యతీతి విశ్వాససిద్ధిశ్చఫలమ్. తాదృశపారతన్త్ర్యజ్ఞానస్యచ
తదభిమతో పాయాదౌప్రవృత్తిః; తత్స్వరూపరూపగుణ విభూత్యను
భవకర్తృత్వలక్షణ ఫలలాభస్య తత్కటాక్షప్రతీక్షణశ్చఫలమ్. సాధన
ప్రవృత్తినిష్ఠానాం ఫలదశాయాం తదభిమతకైర్బుద్ధ్యే తదిచ్ఛానుగు
ణ్యేన ప్రవృత్తిశ్చక్షుభయఫలమ్. ఫలప్రపత్త్యధికారభూతస్తు శేషత్వం
పారతన్త్ర్యశ్చప్రాగుక్తో భయద్వారేణ సాధనాంతరప్రవృత్తి ప్రతిబంధ
కమ్. తాదృశశేషత్వజ్ఞానవస్తంప్రతి స్వగతఫలస్యానిష్ఠత్వాత్ తాదృ
శపారతన్త్ర్యజ్ఞానవతో మోక్షసాధనభక్త్యాదిప్రవృత్తిముఖేన స్వర
క్షణే స్వాన్వయానమమృవాచ్ఛ.

నచాత్రపూర్వోద్దోషః; “ఉపాయస్స్వప్రాప్తేరు పనిషదధిత

(నిరుక్తశేషత్వేతి) అవధారణాఽఘటిత శేషత్వేత్యర్థః. (తత్సమాశ్రయణే)
ఈశ్వర సమాశ్రయణే. (తాదృశపారతన్త్ర్యేతి) నిరుక్త పారతన్త్ర్యేత్యర్థః, (తదభి
మతేతి) సర్వత్ర తచ్ఛబ్దః-ఈశ్వరపరః. (ఉభయఫలమ్) శేషత్వ పారతన్త్ర్యోభయ
ఫలమ్. (శేషత్వమ్). అవధారణఘటిత శేషత్వమ్. (పారతన్త్ర్యశ్చ) భోగ మోక్ష
సాధనగోచర కృత్యసర్వత్వరూప పారతన్త్ర్యశ్చ. (ప్రాగుక్తోభయద్వారేణ) అనిష్ఠ
సాధనతాజ్ఞానద్వారా స్వరక్షణే స్వాన్వయానయోగ్యతాజ్ఞానద్వారా. (ప్రతిబంధ
కమితి) తత్రసత్యాం సామగ్ర్యాంకార్యానమత్పద ప్రయోజకత్వ ప్రతిబంధకత్వ
విచిత్రమ్. సత్యామపిసామగ్ర్యాం ప్రతిబంధకాత్ కార్యస్యానమత్పద్యమాన
త్వాత్. నకారణే భూతాభావ ప్రతియోగిత్వం ప్రతిబంధకత్వమ్; తాదృశలక్షణస్య
ప్రతియోగిజ్ఞాన సాపేక్షత్వేన తత్తద్వ్యక్తిజ్ఞానే గౌరవాదితి మన్వయమ్. (తాదృ
శేతి) అవధారణఘటితేత్యర్థః. (తాదృశేతి) భోగ మోక్షసాధనగోచర కృత్యసర్వత్వ
రూపేత్యర్థః.

(పూర్వోక్త దోషః) శాస్త్రానైకార్థక్యాదిః. (ఉపాయశ్చితి) రహస్యత్రయ

స్వభగవాన్ప్రసత్నై తస్యై ప్రపదననిధిభ్యాసనగతి” ఇత్యుక్తిరీత్యా
స్వప్రపుత్తినిపుత్తిరూప భగవదేకోపాయత్వ ప్రార్థనాత్మకశరణాగతేః
భగవత్స్వరూపనిష్ఠ మోక్షకరణత్వరూపోపాయతావచ్ఛేదక *మోక్ష

సారేః ఉపాయవిభాగాధికారే. “ఉపాయస్వప్రప్తే రుపనిషదధీతస్వ భగవాన్
ప్రసత్నై తస్యై ప్రపదననిధిభ్యాసనగతి । తదారోహః పుంసస్సుకృతపరిపాకేన
కుశలా నిదానం తత్రాపిస్వయ కుఖిలనిర్మాణ నిపుణః” ఇతి. అస్యార్థః వేదాహ
మేతవ్యాఖ్యానే. [సః]-నారాయణవిప, స్వప్రప్తేః స్వప్రసాదరూపాదదృష్టద్వారా
సానసమిత్యర్థః. సర్వం వాక్యం సావధారణమితిన్యాయాత్. యద్వా, కరణస్య
కరణానర నిరపేక్షత్వాత్, స ఉపాయ ఇత్యనేనైవ ఆదృష్టద్వారక భగవద్వ్యతి
రిక్త భగత్ప్రాప్తి సాధననిషేధసిద్ధిః. “ఉపనిషదధీతం” ఇత్యనేన - “అమృత
స్యైవనేతుః” “తమేవం విదిత్వా” “తమేవం విద్వాన్” “న్యాసఇతి బ్రహ్మ”
“యమేవైవపుణితే” “తమక్రతుమ్” “నాస్త్యకృతః” “నహ్యధ్రువైః” ఇత్యాది
శ్రుతిజాతం వివక్షితమ్. (సఇతి) నారాయణశ్రుతిప్రసిద్ధిరభిప్రేతా. “భగవాన్”
ఇత్యనేన గుహ్యోక్త్యైవేఫల్యరూపా ఉక్తశ్రుతిజాతాఽనుగ్రహకోపపత్తి రభిప్రేతా.
(ప్రసత్నై) స్వయమ్ప్రయోజన ప్రీత్యర్థమిత్యర్థః. గతిశ్చేదన దృష్టవిధయా సాధ
నత్వేన వ్యాజత్వమభిప్రేతమ్. అనేనపాదేన, “విద్యయామృతమమృతే” ఇత్యాది
వాక్యానాంభక్తి ప్రపత్తి విధ్యోశ్చ ఉపపత్తిరభిప్రేతా. “నిదానం తత్రాపిస్వయమ్”
ఇత్యనేన అనవస్థాపరిహారాయ నిర్దేశకుక భగవత్ప్రసాద ఆవశ్యక ఇత్యభిప్రేతమ్.
“అఖిలనిర్మాణ నిపుణః” ఇత్యనేన సమప్తిస్థుష్టా నిర్దేశకుక భగవత్ప్రసాదాదధీనత్వ
మభిప్రేతమ్” ఇతి.

(స్వప్రపుత్తి నిపుత్తి రూపేతి) శరణాగతే స్వప్రపుత్తి నిపుత్తిరూపత్వాత్
కారణత్వం నాస్తి; ప్రతిబంధకాఽభావస్య కారణత్వాఽనన్తీకారాదిభావః. (శర
ణేతి) శరణాగతేర్విహితత్వేన త్యన్వయః. (ఉపాయేతి) ఉపాయతావచ్ఛేదకః
ప్రసాదవిశేష ఇత్యన్వయః. (మోక్షయిష్యామీతి వదోపాత్తేతి) సమోక్షయిష్యామీతి

యిష్టామివదో సా త్ప్రసాదవిశేషభావ్యకభావనాకరణతయా చరమ
శ్లోకవిహితత్వేన తయైవాతిప్రసక్తాభావాత్. ఈదృశపారతన్త్ర్యజ్ఞాన
రహితాన్వృతి మోక్షసాధనశాస్త్రసార్థక్యాచ్చ. ప్రపత్త్యాదేః కేవల
భగవత్ప్రీత్యర్థత్వా న్నోక్ష సాధనత్వాభావాచ్చ. ముముక్షువిషయే
దేహపోషణకామ్యానుష్ఠానయోరివ, ఉపాయాంతరాణా మకిచ్చనాధి
కారిమనమశ్శబ్దాదినిషిద్ధత్వేన తాన్వృతితేషాం భగవదనన్దమతత్వాచ్చ.

నిగ్రహః “మోక్షయిష్టామి” ఇతి-నిగ్రహ నివృత్తిః; సాచప్రసాదః. సచ మోక్ష
యిష్టామితి సక్కుల్పాత్మక వివేచి, మోక్షయిష్టామితివదన్ - ప్రసాదవాచితిభావః.
(కరణేతి) ప్రసాదవిశేషభావ్యకభావనాకరణమ్. అత్ర * ప్రపథాత్వర్థ ఇతిభావః.
(విహితేతి) చరమశ్లోకే శరణాగతిః. మోక్షభావ్యకభావనాకరణతయా సవిహితా;
అపితు ప్రసాదవిశేషభావ్యక భావనాకరణతయా విహితేతిభావః. శరణాగత్యుద్దేశ్య
ప్రసాదస్తు స్వయమ్యుయోజనభూతః; సతుస్వార్థః. అతః ప్రసాదవిశేష ఇత్యుక్తమ్.
అత్రప్రసాదవిష్ట ఉపాయోభవతి. ఉపాయతావచ్ఛేదకః. ప్రసాదః. దణ్డత్వస్య
కారణత్వన్నాస్తి. తద్వత్ప్రసాదస్యాపీతికు న్నవ్యమ్. (౧) “భరన్యాసబలాదేవ
స్వయత్న వినిపుత్రయే త్యక్తోపాయా న్తరస్థానే రక్షకోవినిశ్చేతః” ఇతి నిగమాన్త
గురుక్త శ్లోకరీత్యా విధిరభిప్రేతా. ఇథం యోజనాపరిష్కారః దౌర్భేషిక
పూర్వపక్ష నిరాసార్థ ఇతికు న్నవ్యమ్.

సిద్ధా నై ; -- ముక్తభార్తహరోపితస్య వీచస్య త మోనిబర్తణవదానుపశ్చికం
ఫలంప్రతిబింబస్థకంభవతి, తద్వత్ స్వస్యవిరోధినివృత్తిర్ణాయతే. మోక్షోపిజాయతే
చేన్నదోషః. భగవత్ప్రీత్యుద్దేశేన శరణాగతౌ ప్రవృత్తిః; సమోక్షార్థత్వేనేతిధ్యేయమ్.
(తయైవ) అధికారివిశేషణేభూతశరణాగత్యైవ. (ఈదృశపారతన్త్ర్యమ్). భోగ
మోక్షసాధనగోచరకృత్యసర్వత్వయా పారతన్త్ర్యమ్. (ముముక్షువిషయే)
సాధనభక్తి ప్రపత్తి నిష్ఠవిషయే. (కామ్యానుష్ఠానయోరివేతి) నిషిద్ధత్వేనేతిశేషః.
(తాన్) అకిచ్చనాధికారిణః. (తేషామ్) ఉపాయాంతరాణామ్. సమ్యుచాయ సిద్ధ

అత ఉపాసనాదికమకీర్తనాధికార భూతశేషత్వపారతన్త్ర్య విరుద్ధమపి స్వాధికారాలవిరుద్ధమేవేతి.

ఏ త తస్య రమ భిన్నధాయ శ్రీవచనభూషణమీమాంసాభాష్యే త్ర తైవాధికారే వరదచేళికై రనుగృహీతమ్; —“ఉపాయా న్తరం సర్వ ముక్తిప్రసక్తాదినా శేషత్వపారతన్త్ర్యాద్య విరోధీత్వ్యుక్తిమ్. స్వప్రవృత్తి నివృత్తిసాపేక్ష త్వేన సర్వముక్తివైషమ్యాద్యభావాత్, అజస్యతత్రాధికారిత్వేన మోక్షశాస్త్రవైయర్థ్యాభావాత్, భగవత్ప్రీతేః ఫలాన్తరం స్వానన్తంప్రతిపాసాధనత్వానభ్యుపగమేన, కేవలపరాతిశయాధాయ కత్వస్వీకారాత్, పరాతిశయాధాయకత్వస్య శేషత్వాననుగుణత్వాచ్చ, నాన్య ప్రవృత్తేర్విరుద్ధత్వమ్. అనన్యప్రయోజనత్వేపి న్యాసోపాసననిష్ఠ యోగ్యత్వాపి ప్రవృత్తిస్సాన్వర్ధేతి, నైవవిరుద్ధా. యత్తు, శేషత్వస్య స్వామినస్సర్వరక్షణాచిత్తహేతుత్వేన స్వరక్షణార్థం సాధనాన్తరేప్రవృత్తి శ్శేషత్వానుగుణే వేతి; తన్న; (౧) “త త్తస్య సదృశంభవేత్” ఇత్యాదిధిరోధాత్. అన్యథా దేహస్యాపి తత్త్వత్వేన తతోపేషణమపి

విరోధం దర్శయన్ టాత్మేక్షిక స్వరూపవిరోధ నిరసనం నిగమయతి (అత ఇతి). (అవిరుద్ధమేవేతితి) అత్రాయమభిప్రాయ ఇతి పూర్వేణాస్వయః.

(తత) సాధనాన్తరే. (భగవత్ప్రీతేః) భగవద్గత ప్రీతేః. (కేవలపరాతిశయేతి) శరణాగతేత్యాదాయోజ్యమ్. (అన్య) శరణాగతేనిష్ఠస్య. (అనన్యప్రయోజనత్వేపి) అన్యప్రయోజనత్వాభావేపి. (తత్తన్వేతి) శ్రీరామాయణే సుందరకాండే ఏకోనవత్పాఠశస్సర్గే, సీతా - “శరైస్తుసమ్మూలాంకృత్వాంబుజాం పరబలాద్దనః । మాంసయేద్యదికాఘృణ్యైస్తత్తస్య సదృశంభవేత్.” ఇతి. (అన్యథా) స్వప్రవృత్తేర్విరోధానన్తీకారే. (తత్త్వత్వేన) తచ్ఛేషత్వేన. (తతోపేషణమ్) దేహపాపణమ్. స్వామికర్తృకరక్షణస్య సాధారణశేషత్వంహేతుః. ఉక్తరీత్యాశేషత్వస్య స్వప్రవృత్తా

ప్రసజ్యతే. పరతస్త్రిస్య పరాయ త్త స్వాతస్త్రిమగ్నేక్యత్య తదభిమతో
పాయానుష్ఠానే విహితస్య తదభిమతతయా రామ్యానుష్ఠానమపిస్యాత్.
తస్మాద్భికారివిశేషే నిషిద్ధత్వాన్నాభిమతిరితిచేత్, అత్రాప్యపాయా
న్తరాణామధికారివిశేషే నిషిద్ధత్వాదనభిమతిస్తుల్యా. అతస్సాధన ప్ర
పుత్తిశ్చేషత్వ పారతన్యోభయ స్వరూపవిరుద్ధా” ఇతి.

అత్రతావదుపాసనా దేః ప్రపన్నాఽసాధారణనిరుక్త శేషత్వపార
తస్త్రివిరోధస్సమ్భవత్యే వేత్త్యభివేత్త్య, తత్ర సాధారణశేషత్వాదివిరోధ
పక్షే పూర్వోక్తం బాధకచతుష్టయ ముద్ధరతి (స్వప్రవృత్తిత్యాదినా).
(సాపేక్షత్వేనేతి) భగవత్ప్రపుత్తి విరోధి స్వప్రవృత్తి నిపుత్యే సన్ని
పత్యోపకారకత్వాత్. (అజ్ఞానేతి) నిరుక్తశేషత్వాద్యజ్ఞానం వివక్షి
హేతుత్వేన విరోధాభావేన తత్స్వత్వాత్. “అపనకౌడుత్తస్వాతస్త్రితైచ్చుకుస్తు”
ఇతిరీత్యాదిహితత్వాత్, కామ్యస్యకరణాదినా అనుష్ఠానమపిస్యాదిత్యాహ (పరతస్త్రితి).
(తదమతేతి) ఈశ్వరాభిమతేత్యర్థః. (తస్య) కామ్యమనుష్ఠానస్య. (విరుద్ధాఇతితి)
విరుద్ధాఇత్యనుగృహీతమిత్యన్వయః.

(తత్ర) స్వపక్షే. (పూర్వోక్తమితి) పూర్వపక్షోక్తమిత్యర్థః. (బాధకచతుష్ట
యమ్) సర్వముక్తిప్రసంగః, వైషమ్యాది, శాస్త్రాపర్థక్యమ్, ప్రవర్త్యదావసరీకారావ
త్తిశ్చేతిచతుష్టయమ్. (సన్నిపత్యేతి) అజ్ఞానిష్టుదనద్వారా ఉపకారకమ్.
సన్నిపత్యోపకారకమ్. యథా - వీహ్యది. తద్భిన్నమారాదుపకారమ్. యథా -
ప్రయాజాది.

అజ్ఞనిరూపణంకృతమ్, మీమాంసాపరిభాషాయామ్; - తాస్యజ్ఞానిద్వివిధాని.
సన్నిపత్యోపకారకాణి, ఆరాదుపకారకాణిచేతి. యాస్యజ్ఞాని - సాక్షాత్సరమృర
యావా ప్రధానయాగశరీరం నిష్టుద్య, తద్ధ్వాగా తదుత్పత్త్యపూర్వోపయోగీని.
తానిసన్నిపత్యోపకారకాణి. యథా - వీహ్యదిద్రవ్యాణి, తత్సంయుక్తాఽపహసన
ప్రోక్షణాదీని; అగ్న్యదిదేవతా తత్సంయుక్తయాజ్ఞానువాక్యానువచనాదీనిచ.
అత్రప్రోక్షణాదేన్ద్రీయగతాతిశయద్వారా; అపహసనాదేస్తుష విమోకాదిరూప

తమ్. (తతేతి) వక్ష్యమాణ బుద్ధిస్థ మోక్షసాధనపరమ్; ప్రతిబద్ధి
ముద్ధరతి (భగవత్ప్రీతేరితి). “కై జ్ఞుర్యాద్యుద్దేశ్యాయాః” ఇతిశేషః.
(ఫలాంతరమితి) ఐశ్వర్యవ్యాప్తుత్తిః. (స్వానన్దమితి) కై వల్యవ్యాప్తుత్తిః.
(కేవలేతి) సాధనాంతరఫలీభూత భగవద్భోగమిశ్ర స్వభోగవ్యాప్తుత్తిః.
యద్వా, కేవలపద వివరణమ్ (ఫలాంతరమిత్యాది). (ఫలాంతరమితి)
కేవల స్వభోగరూప కై వల్యవ్యాప్తుత్తిః. (స్వానన్దమితి) మిశ్రభోగవ్యా
ప్తుత్తిః. (స్వీకారాదితి) “శరణాగతః కేవల పరాతిశయాధాయకః” ఇతి
సిద్ధాంతాదిత్యర్థః. (పరాతిశయేతి) కేవల పరాతిశయాధానస్య ఫలోప
ధానరూపస్య స్వరూపయోగ్యతారూప నిరుక్తావధారణఘటితశేష
త్వోపపాదికత్వాదిత్యర్థః. (నాస్మేతి) శరణాగతస్య కై జ్ఞుర్యాది
ప్రపుత్తిర్నిరుక్తశేషత్వాదిరూప స్వాధికార విరోధినీ నభవతీత్యర్థః.

దృష్టద్వారాః; వీక్ష్యదీనాంఽన్వద్వారాభురో దాశనిష్ఠాదకత్వంతద్వారాయాగశరీర
తదుత్పత్త్య పూర్వోపయోగిత్వచ్ఛ. యాగస్య దేవతోద్దేశేన ద్రవ్యత్యాగరూపత్వాత్,
“ద్రవ్యదేవతేకీయాగస్యరూపమ్” ఇతిసిద్ధాంతాచ్చ, ఏతాన్యేవసామవాయితానీ
త్వ్యచ్యస్తే. ఆత్మసమకేతాపూర్వజనకాని - ఆరాదుపకారకాణి, యథా - ప్రయా
జాజ్యభాగానుయోజాదీని; ఏతానిద్రవ్యగతం దేవతాగతం వాసంస్కారం నజనయన్తి.
కిన్తు, ఆత్మగతమదృష్టంజనయన్తి. (ఆరాదుపకారకాణితి.)

(నిరుక్తశేషత్వేతి) అసాధారణ శేషత్వాద్యజ్ఞాన మిత్యర్థః. (ప్రతిబద్ధిమితి)
భగవత్ప్రీతి ముద్దిశ్య ప్రపత్యైదా వసథికారావపాదనరూప ప్రతిబద్ధిమిత్యర్థః.
(ఫలీభూతేతి) ఫలీభూతస్వభోగఇత్యన్వయః. ఐశ్వర్యవ్యాప్తుత్తిః - మోక్షప్రకరణే
కిముక్తమ్; పూర్వమేవ నిరస్త త్వాదిత్య స్వారణ్యేనాహ (యద్యేతి). (శరణాగతఇతి)
“శరణాగతేః కేవలపరాతిశయా ధాయకత్వమ్” ఇతిపాతాంతరమ్. భగవత్ప్రీతి
ముద్దిశ్యానుష్ఠానం స్వయన్ముయోజనత్వేన; నతుస్వార్థ త్వేనేతిభావః. (ఉపపాదక
త్వాదితి) “నాకిచ్ఛితుర్వతశ్శేషత్వమ్” ఇత్యుక్తేరితిభావః.

తస్మ్యపాసకాదేరపుపాసనాదిప్రవృత్తిస్సాన్నిధికారభూత శేష
త్వాద్య విరోధిన్యేవేత్యత ఆహ (అనన్యేతి). అన్యశబ్దః - స్వపరాన్య
పరః. ఉపాసనాదేన్స్వరూప విరుద్ధత్వేన త్యాజ్యత్వే (౧) “కన్యాక పుష్ప
గమనమ్” ఇత్యాది ప్రశంసా విరోధ ఇత్యాశక్కాంవారయితమిద
ముక్తమ్. (సర్వావీతి) విభూతిద్వయే వీతిభావః. (విరుద్ధేతి) భాగార్థ
ప్రవృత్త్యపేక్షయా మోక్షార్థ ప్రవృత్తేరత్యన్తాధిక్యేపి శరణాగతాధి
కారిణస్సాన్నిధికారవిరుద్ధత్వా త్యాజ్యతైవేతిభావః. సాధనాంతర
సిద్ధోపాయ స్వీకారయోరపి స్వసాన్నిధికారవిరోధాభావాత్ సమశ్చర్ప
ఇత్యత ఆహ (సైవేతి). ఉత్కృష్టాధికార విరోధాత్సాధనాంతరమేవ
త్యాజ్యమితిభావః.

అథ శేష త్వ పారతన్త్ర్యప్రయోజనకధనపరవేదాంతాచార్య
నూక్త సాధారణమవధారణా లఘుటితశేషత్వాదికమేవ వివక్షితమ్.
తస్మైవోపాసనాది ప్రవృత్తి ప్రబంధకత్వేన తద ప్రతిబంధకత్వేనచ శక్త్యా
సమాధానగ్రంథ యోర్విషక్తితత్వాత్, ప్రపత్త్యధికార శేషత్వాదేస్తు
“సాన్నిధికారవిరుద్ధశ్చైన్న ప్రాప్తమ్” ఇతి వాక్యేన ఉపాసనప్రతిబంధ
కత్వస్య సూచయిష్యమాణత్వా చేత్యభిప్రేత్య శేషత్వాది ప్రయోజన

(కన్యాక పుష్పేతి) “పునరాపుత్రిలక్షణమ్ కన్యపావాసుదేవేతి ముక్తిరీజ
కుసుత్రమమ్” ఇతిశేషః. (ఇతి) ప్రశంసాస్తుతిః. (ఇదమ్) అన్యస్య ప్రయోజనత్వే
పీత్యాద్యుక్తమిదమ్. (ఉత్కృష్టాధికారేతి) ఆసాధారణ శేషత్వా లసాధారణ పార
తన్త్ర్యరూపాధి కారేత్యర్థః.

(శేషత్వేతి) శేషత్వప్రయోజనం పారతన్త్ర్యప్రయోజన మిత్యర్థః. (తస్మైవ)
అవధారణాలఘుటిత శేషత్వాదికన్యైవ. (తదప్రతిబంధకేతి) ఉపాసనాది ప్రవృత్త్య
ప్రతిబంధకేత్యర్థః. (శక్త్యా సమాధానేతి) “అత్ర - వ్యాఖ్యాతారః, ఔత్ప్రేక్షిక
పూర్వపక్షేణః” ఇత్యవగన్తవ్యమ్. (శేషత్వాదేరితి) అసాధారణాలవధారణ ఘటిత
శేషత్వాదే రిత్యర్థః.

కథన పరమాత్మే ప్రపత్త్యసాధారణాధికారపరత్వే దూషణమాహ (యత్త్విత్వాదినా).

(ఔచిత్యహేతుత్వేన) ఔచిత్యజ్ఞాపకత్వేనేత్యర్థః. ఫలకాల ప్రతిక్షణాదేసుపలక్షణమేతత్. (శేషత్వానుగుణేతి) పారతన్త్ర్యానుగుణేత్యపిద్రష్టవ్యమ్. పారతన్త్ర్యానుగుణేత్యత్ర దూషణమాహ (తత్తస్యేతి). (౧) “నత్వాంకుర్మి దశగ్రీవ” ఇతి స్వప్రవృత్తినివృత్తి ఫలక పారతన్త్ర్యానుసంధానంహితత్రక్రియతే. తచ్చప్రపత్త్యసాధారణ పారతన్త్ర్య వివక్షాయామేవ ఘటత ఇతిభావః. ఆదిశబ్దేన, (౨) “క్రియతామితిమాంవద” (౩) “కురుష్వమామనుచరమ్” ఇత్యాది ప్రపత్త్య సాధారణ శేషత్వజ్ఞాన కార్యస్వార్థ కైజ్ఞ్య నివృత్త్యానుసంధానే పరవాక్యజాతం వివక్షితమ్.

ఉత్తమర్థం ప్రతిబద్ధిముఖేన దృఢయితు ముత్తమాధికార విరోధ జ్ఞానస్య ప్రవృత్త్యప్రతిబద్ధకత్వే శేషత్వాంశే ప్రతిబద్ధిమాహ (అన్యథేతి). పారతన్త్ర్యాంశే దూషణమాహ (పరతన్త్రస్యేతి). ప్రతిబద్ధేరనుత్తరత్వం వారయితుం విపర్యయే పర్యవసాన ప్రయోజక మాశ

(నత్వాం కుర్మిదశగ్రీవేతి) శ్రీరామాయణే సుందరకాండే ద్వావింశస్సర్గః—
“అసంక్షేపాతు రామస్య తపశ్శాసనపాలనాత్. నత్వాంకుర్మి దశగ్రీవభస్మ భస్మార్జితేజసా” ఇతి. ఆత్ర; తపః-స్వాతన్త్ర్యాభివృద్ధి మస్తప్యమ్. (తత్)క్లీకే, (తచ్చ) నిరుత్తామసంధానశ్చ. (క్రియతామితి) శ్రీరామాయణేఆరణ్యకాండే షష్ఠాదశస్సర్గే—“పరవాక్సౌ కాకుత్స్థత్యయి వర్షశతంస్థితే. స్వయన్త రుచిరేవేశే క్రియతామితిమాంవద” (కురుష్యేతి) తత్రైవ ఆయోధ్యాకాండే; ఏకత్రింశస్సర్గే “కురుష్వమామనుచరం వైధర్మ్యం నేహవిద్యతే. కృతార్థోఽహంభవిష్యమి తపచార్థః ప్రకల్పతే” *ఇతి. (జ్ఞానేతి) “జ్ఞానకార్యా - సార్థకైజ్ఞ్య నివృత్తిః” ఇత్యన్వయః.

(ప్రయోజకమితి) అధికారివిశేషనిషిద్ధత్వం నాభిమతిరితిప్రయోజకమిత్య

జ్ఞతే (తస్యేతి). (నిషిద్ధత్వాదితి) (౧) “తత్తస్య సదృశంభవేత్” ఇతి
సిద్ధవన్నిర్దేశకత్విత వాక్యేన, *పరిత్యజ్యేత్వాది వాక్యేన చేత్యర్థః.
†ప్రతితస్త్ర శేషత్వ పారతస్త్వయోః ప్రమాణసిద్ధత్వా తస్మాదనాస్త
రస్య తదుభయ విరోధోదుర్వార ఇత్యాశయేహోప సంహరతి (అత ఇతి).

ఇతి, ఔత్పేక్షికస్వరూపవాద నిష్కర్షః.

—o—o—o—

అథ, ఏకాన్త్యరూపోపాసనాధికారస్య వర్ణాశ్రమ ధర్మరూ
పాజ్ఞద్వారా నాశకత్వలక్షణం - ఉపాసనాదేర్విరోధ ఇతి దశమమర్థం
వాక్యద్వయేనానూద్య వాక్యషట్కేణ దూషయతి (ఆనాలు మనన్యా
ర్హేత్వాదినా పరమైకాన్తిత్వ విరోధమితి యిత్యస్తేన). అత్రాయమా
శయః. ఏకాన్త్యంనామ - నిత్యమై మితికానుష్ఠానే దేవతాన్తరాభి
సన్నిరాహిత్యమ్, ఫలాన్తరాభిసన్నిరాహిత్యఞ్చ. తత్ర స్వాతంత్ర్యేణ
పారతంత్ర్యేణా దేవతాన్తరాభి సన్నిరాహిత్యం శుద్ధయాజినా మేవాధి
ర్థః. (ప్రతితస్త్రే) అసాధారణే. (తదుభయేతి) ప్రపత్త్యసాధారణ శేషత్వపారత
ంత్ర్యేత్యర్థః.

ఇతి, ఔత్పేక్షిక స్వరూపవిరోధనిష్కర్షనామక చతుర్థవాదకఠినపదవివేకా.

—o—o—o—

(అదైకాన్త్యేతి) ఏకస్మిన్ - పరమాత్మని, ఆన్తః - ఆరాధ్యత్వనిశ్చయః,
ఏకాన్తః. తద్వాన్ - ఏకాన్తీ. తత్త్వమ్ - ఏకాన్త్యమ్; (నాశకేతి) నాశకత్వ
లక్షణం విరోధఇత్యన్వయః. (వాక్యద్వయేన) “ఆనాలుమ్ అసన్యేతి శుద్ధయాజిక
శుక్లు” ఇతివాక్యద్వయేన. (వాక్యషట్కేణ) ఇతివాక్యేతి, ఎట్టనేయితి, ప్రతర్ద
నేతి, విద్యాజ్ఞేతి, ఆకైయాలితి, ఫలాన్తరేతివాక్యషట్కేణ. (ఆనాలుమనన్యా
ర్హేతి). పూర్వమ్-తత్కర్మసమ్పన్నప్రయత్నకరోపి. అత్ర, ఆనాలుమితి ఔత్పేక్షిక
కఙ్గయోః దేవతాన్తరసమ్పన్నప్రయత్నో దోషోవి శేషఇతివివేకః. (ఫలాన్తరమ్)
కామ్యమ్. (తత్ర) ఏకాన్త్యద్వయే. (శుద్ధయాజినామ్) కైక్లర్పరూపకర్మాను

కారణం. తైరుత్తర వాక్యేనైవ సర్వ ధర్మానుష్ఠానాత్, స్వాతంత్ర్యేణ దేవతాస్తరాభిసంధారాహిత్యం భక్తిప్రపత్తి సాధారణాధికారం. అన్యథా * ఇన్ద్రియాధికరణేన “ఫలమత ఉపపత్తే” ఇత్యధికరణేనచ విరోధాత్.

ప్రత్యుచాత్. (తైః) శుద్ధయాజిఖిః. (ఉత్తరవాక్యేన) భగవచ్ఛాస్త్రాదుక్రమిత్యా, ద్వయోత్తరభిజ్ఞేన. (స్వాతంత్ర్యేణదేవతాస్తరేతి) పారమేశ్వరస్వరూపా - నిత్యవైమితికస్వాధిక్యత బ్రహ్మవిద్యానస్తగతదేవతాస్తరశాస్త్రత్వమ్. తత్ - ఉపాసక ప్రపన్నసాధారణమ్. ప్రపన్నపారమేశ్వరస్వరూప - తార్కమ్యేన దేవతాస్తర శాస్త్రత్వమ్. నిత్యే - “భగవదాత్మకాధ్యాత్వా” ఇతి పితృతర్పణముక్తమితిబోధ్యమ్. (భక్తిప్రపత్తిసాధారణే) ఇత్యత్రసాధనభక్తి సాధనప్రపత్తిఉచ్యతే. (అన్యథా) స్వాతంత్ర్యేణదేవతాస్తరాభిసంధారా హిత్యరూపాధికారాసంక్లితారే.

(ఇన్ద్రియాధికరణే) ఇన్ద్రియాధికరణే - “మామపాస్వ” ఇతి ఇష్టాశీరీకంపరమార్థోపాసనముక్తమ్. అత్రనిరతిశయదీప్తియక్తయోగాత్పరాసంజుచిత సకల జగత్కారణతావా లి జ్యోతిశ్శబ్దనిర్దిష్టం చిదచిద్విలక్షణ మిత్యుక్తమనుపపన్నమ్. ప్రజ్ఞాతజీవభావేప్రకృత్య ముముక్షూపాస్యత్వాత్ప్రకారణత్వ ప్రతీతేతితి పూర్వాధికరణాత్సేవ ఉత్థితేరాత్మేపికిసంక్లితిః. “ప్రాణస్తథామగమాత్” ఇత్యత్ర “ప్రతర్దనోహతేదేవోదాసః” ఇత్యుపక్రమ్య “త్వమేవవరంపుణీష్వ, యత్త్వంకుసుమ్యాయ హితతమంకుస్యనే” ఇతిప్రతర్దనేన ప్రార్థిత స్తేస్త్రిస్యవచనే “ప్రాణోస్మిప్రజ్ఞాత్మా, తంమామాయురమృతమపాస్వ” ఇతి ముముక్షూపాస్యతయానిర్దిష్టో హిన్ద్రియాభివృద్ధి వాచకాస్త్యుత్పదక్రమేః, పుత్రహసనాదు పక్రమస్థభూయోలిక్లాత్, అతాశపాణ జ్యోతిర్వాక్యేష్యేవ అపవాదకాభావాత్, ప్రసిద్ధేన వివేచి సద్విద్యావగత కారణస్య వ్యాప్త ముముక్షూపాస్యత్వాత్ప్రకారణత్వమపి తస్యేవేతి తత్రైవకారణవాత్కానాం సర్వేషాంపర్యవసానమితి నతద్విలక్షణకారణమస్తు సిద్ధిరితిప్రాపయ్య,

“సవిషప్రాణవిషప్రజ్ఞాత్మానందోఽజరోమృతః” ఇతి పూర్వవాక్యోక్తమపాస్యమ్ - “వివిః” ఇతిపరామృత్యు, జీవాసంజుచితానాం నిరుపాధికాసంజుచితా

సద్వత్సాఽజరత్వాఽమృతత్వసాస్వసాఘకారయత్నత్వ చరనాచేతనసర్వవస్త్వా ధార
త్వ లోకాధిపతిత్వ సర్వేశ్వరత్వాదీనాం పరమాత్మనిసమ్మతాం బహునాముప
సంహరే శ్రుతత్వాత్, భూయోసుగ్రహన్యామేన ఉపక్రమగర త్యాప్తకూసనాది
విశ్లేషభాసయనస్యైవ య క్తతయా సర్వశబ్దానాంవేదా స్తసిద్ధపరిమార్తాభిధాయిత్వ
పుష్పత్వా “అహంకుసురభవమ్” ఇత్యాది తత్వజ్ఞవామదేవాదివ్యవదేశవదహం
శబస్యస్వాస్త్రాగమిపర్యస్తాఽభిధానదృష్ట్యా “మాముపాస్వ” ఇత్యాద్యుపదేశోపప
త్వా, ప్రసిద్ధిప్రప్రాణశరీరకపరమాత్మోపాసనప్రతిపాదయిషయాః జీవముఖ్య
ప్రాణవిశ్లేశానాం పరమాత్మస్వరూపగతానస్తత్వాదీనాం త్రివిధోపాసనాయోపదేశ
ఇతి, ముముక్షూపాస్యత్వమత్రనేస్త్రీస్యేతి, తదాపీదుంకారణత్వమపి ప్రసిద్ధేస్త్రీ
విమక్షణస్యేతి సూక్ష్మాఽసూక్ష్మచిదచిద్విలక్షణం జగత్కారణభూతం బ్రహ్మ
వేదాస్తవేద్యమేవేతిసిద్ధమితి శ్రీభావ్యప్రకాశికా ప్రథమాధ్యాయ ప్రథమపాదేస్త్రీ
ప్రాణాధి కరణసూక్తి రసుసన్దేయా.

(ఫలమతఇతి) ఫలాధికరణే “ఫలమతః” ఇతిసూత్రస్యదేవతాస్త్రాగమిసన్
ఫలందదాతితల్పర్థ ఉక్తిః. ఆత్ర ఉపాసనోపయోగినిర్దోషత్వ కల్యాణగుణాకరత్వ
సర్వస్మాత్పరత్వగుణ నిరూపణప్రస్తావాత్, సర్వకర్మారాధ్యత్వ సర్వఫలద్రవ్యరూపా
పాసనోపయోగిగుణ నిరూపణ మారభతే. “ఫలమత ఉపపత్తేః” ఇత్యిత్ర ధాత్వర్థ
యాగాదికర్మస్వరూపాదుపాసనస్వరూపాచ్చ అపూర్వద్వారకాత్ఫలమ్, కింవా, యా
గాదికర్మ దహరూద్యుపాసనారాధితవాయ్వాదిదేవతారూపాత్ కేవలాచ్చబ్రహ్మణః
ఫలమితిసన్దిహ్య, లోకేశకృప్యాదీనాం దానాదీనాంకర్మణాం సాక్షాత్పరమృతయా
ఫలసాధనత్వ దర్శనాత్, వైదికానామపి యాగాదీనాం ఫలాధిపురుషవ్యాపారవిష
యాణాంఫలసాధకత్వాచిత్యాత్ మణధ్వంసినాం యాగాదీనాం సాక్షాత్కాలాంతర
భావిస్సర్వాదిసాధనత్వాసమ్భవేపి పరమృతయాతదుపపత్తేః జ్యోతిఃజ్ఞానాదివాక్యా
వగత ఫలత్వాన్యభానుకవత్త్రా వ్యాపారేశిల్పనీయే, వాక్యశేషా వగత దేవతాత్మప్ర్యా
దేరపిమణధ్వంసితయా వ్యాపారత్వాను పపత్త్యా స్థితరాఽపూర్వ రూపవ్యాపార
కల్పనాచిత్త్యేనవ, అపూర్వద్వారా యాగోపాసనాదికర్మణామేవ ఫలహేతుత్వమితి
ప్రాపయ్య.

తత్తత్కర్మోపాసనాది సాధనానుష్ఠాత్పు పురుషాభిలషితేష్టానిష్ఠ ప్రాపణ నివా
రణోపయోగజ్ఞానశక్త్యాదివిధురాఽచేతనయాగాదికర్మణాంఫలప్రదాత్మచేతన ముచరా

ద్వితీయేత్వైకావ్యే స్వరాదికామ్యుఫలస్య స్వరూపేణ అభిసన్ధి
రాహిత్యమ్, నిత్యనైమిత్తికాది సాధ్యప్రత్యవాయ పరిహారాదే స్వాస్వ
తస్యైకాభిసన్ధిరాహిత్యశ్చ భక్తి ప్రపత్తిసాధారణాధికారిః. ముము
క్షోర్భగవత్ప్రీతి పర్యవసాయి ప్రత్యవాయపరిహారాది ప్రయత్నైవ నిత్య
నైమిత్తికాదేరనుష్ఠేయత్వాత్ ; నిత్యనైమిత్తికాదిసాధ్యానువక్షీక
ఫలేషు కేషాఞ్చిన్మోక్షసాధనానుష్ఠాన యోగ్యతాపాదకత్వేన స్వప్ర
వృత్త్యుద్దేశ్యత్వాచ్చ. కేషాఞ్చి స్వరూపేణ స్వగత సర్వప్రకార
ఫలాభిసన్ధిరాహిత్యస్తు ఫలప్రపత్త్యసాధారణాధికారిః. సిద్ధోపాయస్యా
౭ ననుష్ఠేయత్వాత్ సిద్ధోపాయాధికారభూతశరణాగతే ర్నిత్య

తత్సాధనత్వానువచత్వాత్ క్షణ భ్రంశికర్మణాం ద్వారాపేక్షాయాం “తృప్తపివైస
మిన్ద్రమ్” ఇత్యాదివిధ్యపేక్షితార్థ సమర్పకాల్లవాదోపస్థాపితదేవతా పీత్యాదేవ
కల్పనాన్యాయేన్ధ్య కల్పనయా ద్వారత్వాచిత్యేన అనువక్తితాల్లవార్థకల్పనానువ
చత్వాత్, “యజ - దేవపూజాయామ్” ఇత్యనుశాసనేన “స్వకర్మణాశమభ్యర్చ్య”
“అహంహిసర్వయజ్ఞానాం భోక్తాచప్రభురేవచ” “యేష్యస్యదేవతా భక్తాయజప్తే
ర్థయానిత్యాః, తేషిమామేవకావేయ యజస్య విధిపూర్వకమ్” “లభతేచతతః
కామశృమైవ విహితాన్నితామ్” “అన్నాదోవసుదానః” “విషమ్యేవాన్దయాతి”
ఇత్యాదిసర్వకర్మా రాధ్యత్వ సకలఫలప్రదత్వప్రత్యా కర్మోపాసనారాధితా త్తనైవ
తామపాతేమలాద్రవ్య శోవా స్వరావవగ్ధాది ఫలమితి, బ్రహ్మణ స్సర్వకర్మ రా
ధ్యత్వం సకలఫలప్రదత్వ శ్చనుష్ఠ మితిసద్ధా నితమితి శ్రీభాష్య ప్రకాశితాత్మతీయా
ధ్యాయ ద్వితీయపాద ఫలాధికరణ సూక్తిరనుసంక్షేపాత్.

(ద్వితీయేత్వైకావ్యే) ఫలాప్రరాభిసన్ధి రాహిత్యరూపైకావ్యే. (నిత్యనైమి
త్తికత్వాది) “సాఘ్య ప్రత్యవాయపరిహారాదిః” ఇత్యన్వయః. (నిత్యమ్) సన్ధ్యవర్ష
నాది. (నైమిత్తికమ్) ఉపాకర్మాది. (పరిహారాదేరితి) అదిశబ్దగ్రాహ్యః - ఇన్ది
యవృత్తియః. (ప్రయత్నైవ) ప్రయోజనేనైవ; తత్ప్రేరణయైవేతియూహత్. (కేషా
ఞ్చిదితి) ఫలానామితి కేషః. (యోగ్యతేతి) సన్ధ్యవర్షనాదా యోగ్యతాపాదకత్వం
బోధ్యమ్. (సిద్ధోపాయస్యా౭ననుష్ఠేయత్వాదితి) తస్యసిద్ధత్వేన అనుష్ఠేయత్వాభా

† (పా) స్వరూపేణాభిసన్ధిరాహిత్యమై.

నైమిత్తికాది నిరపేక్షత్వాత్, శరణాగతస్య సాధకవత్ మిశ్రఫలి
త్వాభావేన ప్రత్యవాయ పరిహారాదేస్త త్ప్రవృత్త్యనుద్దేశ్యత్వాత్,
(౧) “త్రిభిక్షుణవాజాయతే, బ్రహ్మచర్యేణ్నిభ్యో యజ్ఞేనదేవేభ్యః
ప్రజయాపితృభ్యః” (౨) “ఋణానిత్రీణ్యపాకృత్య” ఇత్యాదినా (౩)
“ఋతాపుషేయాత్” ఇత్యాదినాచ, ఉక్తానా మృణనివృత్తివిహితభోగా
దీనా మానుషక్లికఫలానాంస్వరూపేజైవ శరణాగతైః పరిహృతత్వాచ్చ.

“ఋతాపుషేయాత్” ఇత్యాదీనాం రాగాత్ప్రవృత్తంప్రతి
ప్రసృత్తి విషయదేశకాల వ్యవస్థపరత్వేన, (౪) “పరమాత్మని యో
రతిః” ఇతిన్యాయేన స్వతవీవ విషయరాగ ప్రసృత్తిరాగ రహితాన్సృతి
వాదితిభావః. (సాధకవత్) ఉపాసకవత్. (తత్ప్రవృత్తితి) శరణాగతప్రవృత్తి
త్యర్థః. శ్రుతా - (ఋణవా) ఋణవానిత్యర్థః. (ఋణానితి) “ఋణానిత్రీణ్య
పాకృత్య మనోమోక్షే నివేశయేత్. ఆసపాకృత్య మోక్షస్త సేవమానో ప్రజత్యధః”
ఇతి. (విహితభోగాదిః) కామాదిః.

(ఋతావతి) “ఋతాపుషేయాత్” ఇతి, ప్రవృత్తం ప్రతిదేశకాల వ్యవస్థా
పర విధిః. సత్యప్రవృత్త ప్రవర్తనవిధిః. నియమవిధిః - అత్ర; నియమః పాక్షికేసతి
త్యుక్త త్యాదితిభావః. “విధిరత్యస్తమప్రాప్తే నియమఃపాక్షికేసతి, తత్రచాన్యత్రే
చప్రాప్తౌ పరిసంఖ్యవిధీయతే” ఇతి.

అతేద మనుసంక్షేయమ్. శ్రీభాగవతే ఏకాదశస్కందేద్వాదశశ్లోకః,
“లోకే వ్యవాయామిషమద్యసేవా నిత్యాస్తుజన్తో ర్నచితత్రచందనా ।
వ్యవస్థితస్తాసు వివాహాయజ్ఞసురాగ్రహేరాసు నివృత్తిరిష్టా” ఇతి.
అస్యశ్లోకస్య వీరరాఘవీయవ్యాఖ్యా ; - నను ; - “ధర్మప్రజాసమృద్ధ్యర్థం
ప్రియమద్యహేత్” “ఋతాపుషేయాత్” “పశుచాలభేత్” “యజమానపశ్చిమా
ఇదాభక్షయన్తి” “మతశేషమగ్నీయాత్” “శాత్రాతమన్యాం సురాగ్రహం
గృహ్లాతి” “వతిగ్రహాదినా ధనమర్జయేత్” ఇత్యాదిభిశ్చాస్త్రైర్వ్యవాయాదీనాం నియత
త్వాత్ కిమితి తన్నిష్టాక్రియతే, ఇత్యాశ్చజ్ఞానా (లోకఇతి) (వ్యవాయః) స్త్రీసంక్లః.
(వ్యవాయాదయోనిత్యాః) రాగతోనిత్యప్రాప్తాః (జన్తోః) (పాణిమాత్రస్య; తతః
తత్రతామందనావిధిర్నాస్తి. కిం (తేషాం) వ్యవాయాదిషు, వ్యవస్థా, శాస్త్రస్య

తద్విధి ప్రవృత్త్యనుపపత్తేః. అన్యథా (౧) “దేవర్షిభూతాత్మన్మణాం
పితౄణాం సకింక్రూణో నాయ మృణీచరాజన్ । సర్వాత్మనాయ శ్శరణం

అప్రాప్త్యాగోచరత్వాత్, రాగప్రాప్త వ్యవాయాదయోనవిధేయాః. కిన్తవ్యవస్థితి
మరేణ శాస్త్రపృథమిర్వర్ధి. తదేవవృణోతి (వివాహాదిభిః-వ్యవస్థితిః) ఇతిసమ్మతః.
“వివాహగృహీతాయా ఏవవ్యవాయః కార్యః. యజ్ఞవివామిషనేవా. సౌత్రామణ్య
మేవమరాగ్రహః.” ఇతినియమః క్రియతఇతి, నియమఇత్వర్ధి. నియమఫలభూతం
సన్త్యోచమహ (ఆసునివృత్తిరిష్టేతి). (ఆసు) వ్యవాయామిషమద్యనేవాసు, (నివృత్తిః)
“మదారేభ్యః, అస్మతుకారేభ్యః, ఆయాగీయామిషమద్యనేవాభ్యాం, అత్ర
నివృత్తిరీద్రా; సతుస్వదారాదిభ్యః ఇతి.” ఇత్యాదికమనుసన్ధేయమ్.

(తద్విధిః) ఋతుగమనాదివిధిః. (అన్యథా) విధిప్రవృత్త్యుపపత్తౌ. (దేవర్షిః)
గ్రీధాగవతే ఏకాదశస్కన్ధే పశ్చిమాధ్యాయే పనుదేవంబ్రతివారదోక్తిః. అప్యార్థో
వీరగాఢువీయవ్యాఖ్యానాయాం ద్రష్టవ్యః. “అంశేపురుషః - ఉత్పత్తికాలే దేవర్షి
భూత పితృఋణైస్సహజాయతే, జననానంతరం తేషామృణం పశ్చయజ్ఞాదైర్విర్జల తర్ప
ణాదైర్వృషిపరిహరతి. క్షిప్తయజ్ఞైశ్చదేవఋణమ్, అధ్యయనేషఋషిఋణమ్, బలివ్రదానేన
భూతఋణమ్, అతిథిపూజయా మనుష్యఋణమ్, పుత్రోత్పాదనేన పితృఋణాశ్చపరి
హరతి, ఏభిస్సాధనైఃఋణా విమోచనంకరోతిసచేత్, తేషాందేవాదీనాం కిన్కర్యోభ
వేత్, సపురుషః ఏతద్భుజపరిహరసాధనానిచ సర్వకర్మాణినిరస్య మనసాభగవస్తం
శరణంగతశ్చేత్, తేషామన్యతే - అకిన్కర్యోభూత్వా పరమపదంగచ్ఛతీతిభావః.
తత్కథమితిశక్త్యానాయామ్, ఏభిస్సాధనైర్నివారణీయమృణం శరణాగతిమాత్రేణ
భగవాన్స్వయంధారయిత్వా, దేవానాంరాక్షసేభ్యో భయప్రాప్తికాలే తద్భయ
నివారణంకృత్వా తదుపకారేణ దేవఋణంనివారయతి. యజ్ఞవిఘ్నకరాన్ రాక్ష
సాస్తత్వా ఋషిఋణంనివారయతి. భూతానాం స్వకీయాంశభూతై రాజభిః బలి
వ్రదానకృత్వా భూతఋణంనివారయతి. అకిన్ఢీనాంమనుష్యాణాం ప్రపన్నముఖ
దర్శనేనైవతేషాంపాపనాశనంకృత్వా అతిథిఋణంపరిహరతి. పితౄణాంపరమపదం
దత్వా పితృఋణంపరిహరతి. ప్రపన్నస్యగృహగతాః పితరస్త్రీస్తప్తసఖ్యైః పరమపదం

శరణ్యం నారాయణం లోకగురుం ప్రపన్నః” (౧) “సర్వధర్మాంశ్చ సత్త్య సర్వకామాంశ్చ సాక్షరాన్ । లోకవిక్రాంతచరణౌ శరణస్తే ప్రజంవిభో” ఇత్యాదివిరోధాత్, తథాచోపాసనం స్వాధికారభూతపారమైకాన్త్యావిరుద్ధమపి, అకిచ్చనాధికారభూత పారమైకాన్త్య విరుద్ధమేవేతి.

ఏతదభిప్రాయేణైవానుగృహీతం శ్రీవచనభూషణ మిమాంసాభాష్యే తత్రైవ వరదదేశికైః; — “యదప్యక్తిం కర్మోపాసనయోర్దేవతాన్తర సమ్మన్థోనాస్తి, దేవతాన్తరశబ్దానామగ్రనయనాదివ్యగచ్ఛన్తి. తథాప్రహ్లాదమ్రుతిభగవానాః - “ఓతాత్రిస్పృతభిఃపూతః పితృభిఃసహి తోనఘః । సత్సాధ్యగృహేజాతోభవాన్వై కలపావః । యత్రయత్రచమద్భక్తాః ప్రజాన్తాశ్చభదర్శినః । సాధవస్సమయాచారాస్తే ద్రగప్రేషికాః” ఇతి. శరణాగతానాం క్షిప్రయజ్ఞాదయశ్చదేవర్షి పితృతర్పణాద్యాః యజనాద్యయసంబలి ప్రదానాదివిధిపూజాదయశ్చకర్తవ్యాభవన్తి. మన్దాధికారిణామేవ లోకసర్వహాస్థమాజ్ఞాకైక్యరూపేణ యథాశక్తి కర్తవ్యాభవన్తి” ఇతి.

(సర్వధర్మాంశ్చేతి) (ఇత్యాదితి) “సద్యాస్తస్యైవనామని ప్రవిష్టాయా యథార్థవత్ । సవాత్మనాప్రపన్నస్య విష్టుమేకాన్తసప్రథా” ఇత్యాదిరాదిశబ్దేన గృహ్యతే. (తథాచేతి) “ఉపాసనమ్-ఉపాసనాధికారభూతిపారమైకాన్త్య విరుద్ధమ్” ఇతి, దౌత్రేషికకర్మయాస్సమాధానగ్రస్తః. తథాచేత్యారభ్య పారమైకాన్త్యా విరుద్ధమపీత్యస్తమ్. (పారమైకాన్త్యావిరుద్ధమితి) అత్రసాధనభక్తిప్రపత్తిసాధారణం పారమైకాన్త్యం వివక్షితమ్. సక్ష్మదాయసిద్ధందర్శయతి (అకిచ్చనాధికారేతి). (పారమైకాన్త్యేతి) ఫలప్రపత్త్యసాధారణ పారమైకాన్త్యేత్యర్థః. (విరుద్ధమేవేతి) అత్రాయమాశయఇతి పూర్వేణాన్వయః.

(అగ్రసయనాదితి) “అగ్రసయతీత్యగ్నిః” ఇతిపురుషత్విః. “అకాశో హవై” ఇత్యత్ర “అసమన్తాత్కాశతే” ఇతి భగవతస్సాక్షాద్యాచార్యమక్తమ్.

తత్త్వా అపర్యవసానేనవా పరమాత్మ పరత్వాదితి, తన్న; కామ్యత్వా
కారణ తస్యత్వా భావేన, నిత్యత్వాకాఃస్య ఋణవిమోచనార్థ తయా
తత్పరత్వాన్నాన్య స్యుపాసయోస్సం స్థానా ప్రపన్న త్వభావేన ఋణ
త్వాత్” ఇతి.

అత్రతానదు సాననాదేరై కాన్త్యవిరోధపరపూర్వోక్తనూక్తేః
ఫలప్రపత్త్య సాధారణై కాన్త్యపరత్వభ్రమం వారయితు మనువ
దతి (యదపీతి). (దేవతాన్తరసమ్మన్ధోనాస్తీతి) పరమాత్మా విశేషణత్వేన

(అపర్యవసానేవేతి) “మమపాస్వ” ఇత్యేత ఇత్యేమాత్రపర్యవసానాభావేన
ఇష్టశరీరకపరమాత్మకమితి, భగవతోగౌణవాచకత్వముక్తమ్;

అపర్యవసానపుత్రి నిరూపణంకృతం సిద్ధోపాయస దర్శనే - సకలకాన్తసారత
కుదిర్భావే; సర్వేషాంకర్మాణాం బ్రహ్మశిరుశ్చిద్వయంవర్తతే; చేతనాచేతన ద్వారకా
పర్యవసానరూఢి కావన; యోగపూర్వక సాక్షాద్రూఢిరవరా. తత్రయస్మిన్ప్రకరణే
చేతనాచేతనసాధారణం లింగదృశ్యతే, తత్ర తత్తచ్చేతనాచేతన ద్వారకాపర్యవ
సానరూఢిరేవాక్రీయతే. యోగపూర్వక సాక్షాద్రూఢ్యాశ్రయణే లింగబాధాత్. యథా
వైశ్వానరాధికరణాన్నికతే; యత్రతుతాదృశలింగం సదృశ్యతే, తత్రయోగపూర్వక
సాక్షాద్రూఢిరేవాక్రీయతే; సాక్షాద్రూఢ్యేక్షయా వరమృతరూఢ్యేష్టమ్యత్వాత్;
యథాఅకాశాదికేష్టేష్టి; సమత్రాపి కేవలయోగపుత్రి తుల్యత్వమపర్యవసానరూఢి
పుత్రే స్ఫుటతాగా దృశ్యమతిగమ్యత ఇతి, నిమగ్నైకమేవసర్వేషాం కర్మాణాంబ్రహ్మ
కేవల ముఖ్యపుత్రత్వమితి.

(కామ్యత్వేన) కర్మణః కామ్యత్వాకారణేత్యర్థః. (తత్పరత్వేతి) దేవ
తాన్తరపరత్వేత్యర్థః. (నిత్యత్వాకారణేతి) కర్మణఇతికేవల. (తత్పరత్వాత్)
దేవతాన్తరపరత్వాత్. (ఋణిత్వాదితి) సన్నానిసేనః ఋణనిపుత్రివత్, ఋణనిపు
త్యభావాదితిభావః.

(పరమాత్మావిశేషణత్వేన) పరమాత్మవిశేషణత్వాభావేన. “ఇష్టశరీరకపర

దేవతాస్తరానుసన్ధాన పూర్వకమనుష్ఠేయత్వం నాస్తీత్యర్థః. ఇదముప
లక్షణమ్. ఫలాస్తరసమ్మన్ధోనాస్తీత్యపిద్రష్టవ్యమ్. (దేవతాస్తరేతి)
తత్తదజ్ఞభూత మన్తగత దేవతాస్తరవాచి శబ్దానామిత్యర్థః. (పరమా
త్మపరత్వాదితి) ఇదమప్యుపలక్షణమ్. ముముక్షోర్భగవత్రీతేరేవ
ప్రధానోద్దేశ్యతయా, ఫలాస్తరాణామతథాత్వాదిత్యపిద్రష్టవ్యమ్.

మన్తాణాంహ్యకార ద్వయమస్తి. ఫలాస్తరాథే కర్మాదా
సాక్షాత్పరమృతయా అజ్ఞతయా అనుసంధేయత్వమ్; మోక్షార్థే - తత్ర
తథాను సన్ధేయత్వచ్ఛేతి; తత్రాద్యేనా కారేణ ముముక్షుణా తేషాము
ద్దేశ్యజ్ఞేన దేవతాస్తరాభిసంధి పూర్వకమనుసంధేయత్వంనాస్తి; ముము
క్షుసుష్ఠేయ కర్మాదేః ఫలాస్తరాస్థిత్యా భావాత్. యదిహిఫలాస్త
రార్థత్వంస్యాత్; తదాఫలప్రద దేవతోద్దేశ్యంవినా ఫలాస్తరాఽసిద్ధ్యా
తదర్థకర్మాజ్ఞభూతానాం తేషాంతథాను సన్ధేయత్వంస్యాత్. ద్వితీయేన
త్వాకారేణ ముముక్షుజ్ఞైవ తేషాంతథాను సన్ధేయత్వమస్తి. “బ్రాహ్మ
ణస్య సోమవిద్యాప్రజ మృణవాక్యేన సంయోగాత్” ఇతి షాష్టన్యా

మాత్మా” ఇత్యేత్ర-ఇన్ద్రోః భగవచ్ఛరీరమితి, ఇన్ద్రోవిశేషణం భవతీతికుస్తవ్యమ్.
(అతథాత్వాత్) ప్రధానోద్దేశ్యత్వాభావాత్.

(అనుసంధేయత్వమితి) దేవతాస్తరాభిసంధి పూర్వకమితిశేషః. (తత్ర) కర్మాదా
(తథా) సాక్షాత్పరమృతయాఅజ్ఞతయా. (తత్ర) ఆకారద్వయే. (అద్యేనాకారేణ)
ఫలాస్తరాస్థిత్యాకారేణ. (తేషామ్) మన్తాణామ్. (తదర్థేతి) ఫలాస్తరాథేత్యర్థః.
(తథానుసంధేయత్వమ్) దేవతాస్తరాభిసంధి పూర్వకమనుసంధేయత్వమ్. (ద్వితీయేనత్వా
కారేణ) మోక్షార్థత్వాకారేణ. (తేషామ్) మన్తాణామ్. (తథానుసంధేయత్వమ్)
దేవతాస్తరాభిసంధి పూర్వకమనుసంధేయత్వమ్. (బ్రాహ్మణస్యేతి) పూర్వమేహంసా
యామ్, పృథాధ్యాయే ద్వితీయపాదే, “బ్రాహ్మణస్యసోమవిద్యా ప్రజమృణవాక్యేన
సంయోగాత్” ఇతి, ఏకత్రంశత్సూత్రమ్. (బ్రాహ్మణస్యేతి) త్రైవర్ణికోపలక్షణమ్,
(సోమః) యాగవిశేషః. (విద్యా) వేదాధ్యయనాదిః. (ప్రజా) సత్తతిః, “పసక్షే

వసప్రేక్ష్యోతిప్తమేనజముయాత్” “స్వాధ్యాయోక్తేతవ్యః” “ప్రజాముత్పాదయేత్” ఇతివిధిః, (ఋణవాక్యేన) “తృణిఋణవాచాయతే” ఇతివాక్యేన. (సంయోగాత్) సమ్మథాత్.

అత్ర, పూర్వమీమాంసాసూత్రశాబరభాష్యే ఏషాధ్యాయద్వితీయపాదే, ఏకాదశమ్, ఋణత్రయావకరణస్య బ్రాహ్మణక్షత్రియవైశ్యానాం నిత్యతాధికరణమ్. [బ్రాహ్మణస్యకుసోమవిద్యాప్రజమృణవాక్యేనసంయోగాత్] ఇదంప్రాయతే;— ‘సోమేయజేత’, “గర్భాప్తమేషుబ్రాహ్మణమువసయాత్” “ప్రజాముత్పాదయేత్” ఇతి. తత్రసందేహః - కింనిత్యనేతాని, ఉత - అనిత్యానీతి. కింప్రాప్తమ్, కామసంయోగాదనిత్యానీతిప్రాప్తే, ఉచ్యతే; - బ్రాహ్మణాదీనాం సోమదీనినిత్యానీతి. కుతః, ఋణవాక్యేనహి సంయోగోభవతి. “జాయమానోవై బ్రాహ్మణస్త్రిణి ఋణవాన్జాయతే, యజ్ఞేనదేవేభ్యః, బ్రహ్మచర్యేణముషిభ్యః, ప్రజయాపితృభ్యః” ఇతి. “సవైతర్హస్యపూజాయదా యశ్వాబ్రహ్మచారీప్రజావాన్” ఇతి. ఋణసంస్తవోవశ్యకర్తవ్యానాంభవతి, తస్మాన్నిత్యానీతి. “నను-లిక్తమసాధకమ్, న్యాయఉచ్యతామ్; యస్యైతర్హస్యతకమ్” ఇతి. ఉచ్యతే; - అకామసంయుక్తాన్యేషాం పునః గ్యాక్యానిభవన్తి. “వసనే వసప్రేక్ష్యోతిమయజేత”, “యావజ్జీవమగ్నిమోత్రం జుహోతి” యావజ్జీవందర్శపూర్ణమాసాభ్యాంయజేత” “తథావిద్యాకుఢీయాత్” “తథాప్రజాఉత్పాదయితవ్యాః” ఇతి. ఏవనిత్యతాయాః ప్రాప్తయాఇదం విక్లంభవతీతి,

అథవా, ఆయమన్యోగః; [బ్రాహ్మణస్యకుసోమవిద్యాప్రజమృణవాక్యేనసంయోగాత్] సోమదయోనియతాః - కింబ్రాహ్మణస్యైవ; రాజస్యవైశ్యయోరనియతాః; ఉతసర్వేషాంనియతాఇతి; కిన్ముక్తమ్; బ్రాహ్మణస్యైవనియతాః, నేతరయోరితి. కుతః, ఏవంప్రాయతే. “జాయమానోహవై బ్రాహ్మణః” ఇతిబ్రాహ్మణస్యనియమోద్యత్యతే, నేతరయోః; బ్రాహ్మణసజ్జీర్తినాత్. ఏవన్ముక్తేబ్రాహ్మణః; - సర్వేషాంనియమఃకృతః; కుతః, అవిశేషేణనియమవిధానంయత్, తత్ - అకామసంయుక్తం వచననియామకమ్; తత్ - అవిశిష్టంసర్వేషామ్; తస్మాత్సర్వేషాంనియమితి, నను, “జాయమానోహవై బ్రాహ్మణః” ఇతి, బ్రాహ్మణస్య సజ్జీర్తనముచ్య

యేన వేదాధ్యయన యాగానుష్ఠాన ప్రజ్ఞాత్పాదనానాం నిత్యతయా
బ్రహ్మ విద్యాజ్ఞత్యేన తత్త్రితయాజ్ఞ భూతానాం మన్తాణాం మోక్షార్థే
తత్ర తథానుసంధేయత్వాత్.

తే, భవ్యస్మిన్వచనే బ్రాహ్మణసంస్కర్తనమ్. సత్వేతన్నియమస్యవిధాయకమ్.
విదైరకామసంయుక్తైర్వచనైర్విహితస్య నియమస్య అనువాచ్యమపదానస్తత్త్వేతి.
తస్మాన్నాత్ర బ్రాహ్మణ సంస్కర్తనేన రాజస్యస్య వైశ్యస్యవా అనియమోవిజ్ఞాయతే.
బ్రాహ్మణగ్రహణం ప్రదర్శనార్థమ్. 'జాయమానో బ్రాహ్మణో రాజస్యోవై శ్యేవా'
ఇతి. తథా (జాయమానం) జాతశ్చేతి" ఇతి.

జైమినిన్యాయమాలావిస్తరే-వస్తాధ్యాయస్య ద్వితియపాదే ఏకాదశాధికరణం
మారచయతి:-[సోమాధితిప్రజం కామ్యునిత్యంవా కామతోగ్రీమః । లిప్యానుక్తేయ
విజ్ఞానలోకైస్తన్నిత్యలేవ్యతే] ఇదమామ్నాయతే; "సోమేనయజేత" "స్వాధ్యాయ
మధియార" "ప్రజాముల్పాదయేత" ఇతి, అత్రసోమః - కామ్యుని, "జ్యోతిష్టే
మేన స్వర్గకామయజేత" ఇతికామసంయోగేనామ్నాయత్వాత్; అధ్యయన
ప్రజ్ఞాత్పాదనయోరపి విశ్వజిన్నాయేన స్వర్గఫలత్వేనకల్పితే, కర్మయోగోపి కల్పయి
తే, తస్మాదిదంత్రయం కామ్యునిత్యచేన్ద్రేవమ్, లిప్యాదినానిత్యత్వసిద్ధేః, "వసంతే
వసంతే జ్యోతిషయజేత" ఇతి - ప్రతివసంతంనిమిత్తకృత్య సోమయాగంవిధత్తే.
అధ్యయనస్యస్వర్గంఫలమ్. దృష్టప్రయోజనస్యానుక్తేయజ్ఞానస్యసంఘవాత్, తత్ర
కర్తవ్యమక్షానస్య నిత్యత్వాత్తద్ధేవోరధ్యయనస్యాపి నిత్యత్వమనివార్యమ్, "అనుత్పా
ద్యమతంసలంకంగచ్ఛతి" ఇతిస్మృతేర్లోకసంధ్యర్థముల్పాదనస్యాపినిత్యత్వమ్; అనే
వైవాభిప్రాయేదమామ్నాయతమ్ - "జాయమానోవై బ్రాహ్మణస్త్రీభియుణవాజాయతే
బ్రహ్మచర్యేణయుషిభ్యో యజ్ఞేనదేవేభ్యః ప్రజయాపితృభ్యః ఏవవాతస్త్వహోయః
పుత్రీయజ్ఞా బ్రహ్మచారీవాస"ఇతి. బ్రాహ్మణగ్రహణమితర యోరభ్యుపలక్షణార్థమ్.
సోమదివిధిపరిశేషస్యాశ్రవణాత్, తస్మాత్సోమదికం నిత్యమిల్పాదికమనుసంధేయమ్.
(తత్త్రితయమ్) వేదాధ్యయనయాగానుష్ఠాన ప్రజ్ఞాత్పాదనరూపత్రితయమ్.

(తత్ర)కిర్తాదా.(తథానుసంధేయత్వాత్) దేవతాస్తరాభిసంధిపూర్వకమనుసంధేయత్వాత్;
1375

దేవతాధికరణన్యాయేన అర్థవాదిన్యా ఋణనిపుత్రేరపి సామాది

(దేవతాధికరణతి) ఉత్తరమీమాంసాయాందేవతాధికరణే - అర్థవాదవాక్య
గత విశేషస్యప్రకృతోపయోగిత్వము క్తమ్. శ్రీభాష్యప్రకాశికాయాం ప్రథమధ్యాయస్య, తృతీయపాదే, “తదుపగ్రహదరాయణి” ఇత్యత్ర దేవానాంబ్రహ్మ విద్యా
యాభ్యుధికారోస్తి, సవేదప్రసక్తాచ్చిద్యతే; నా స్త్యధికారోదేవానామర్థి త్వద్గ్రహ
వాత్, రదభాష్యదేవతానాం చేతన్యాదా ప్రమాణభావాత్; తథాహి; సతావహ్ని
రనాగతప్రమాణమ్, తస్మాః కర్మకరణేతికర్తవ్యతాదిరూపాఽంశత్రయవిశిష్టభావ
చ్యుతైరపైవవతార్థత్వాత్, దేవతాచైతన్యాదా ప్రమాణత్వాత్; ప్రవర్తకోపి
విధిః, ప్రసృత్యైవరూపమేవాథం విషయాకరోతి; దేవతాచైతన్యాదికల్ప సతథాభూ
తమ్; నాన్యుధావదస్తప్రమాణమ్; - పూర్వతస్త్రితార్థవాదాధికరణన్యాయేన విధ్య
పేక్షితిప్రాప్త్యసమ్యక్తయేవ స్వాధ్యాయవిధ్యవిగతప్రయోజనపదర్థవత్తా వ్యవ
హర్యేన అసపేక్షితనిమలదేవరా చేతన్యాదాతాత్పర్యాసమ్యువాత్; నావిమత్రభాగా
స్తప్రమాణమ్; తేషామపిమంత్రాధికరణోక్తన్యాయేన అన్యాయార్హస్తారకత్వేనలభ్యప్ర
యోజనానామనుషయక్తదేవతాచేతన్యాదా తాత్పర్యాసమ్యువాత్, నామధేయా
నామపి విహితభాత్వోపగచ్ఛేదకతయా దేవతాచైతన్యాదిబోధకతాయ మసమర్థ
త్వాత్. ఆకాశాద్యచేతనసృష్టి వదిన్వేదిదేవతాసృష్టిర త్యైవవన్నతయాభృషివా
త్యాదపి దేవతాచైతన్యాద్యసిద్ధ్యే; విద్యాసన్నిధావామనానామ్, “ప్రతర్దనోహ
వైదైవోదాసిః” ఇత్యాద్యాభ్యానానాం పారిష్లవాధికరణన్యాయేన విద్యాస్తా
చకతయావిద్యాధానాం దేవతాచైతన్యాదికరతాయాంమానాభావాత్; ప్రత్యుత దేవ
తానాం విగ్రహాదుత్తేయగజదాహితానామనేకయజ్ఞవాజేషు సన్నిధానామ
వపత్తిః; తస్మాదేవానాంచైతన్యే విగ్రహాదుత్తేయ ప్రమాణభావేన ముముక్షా
రూపార్థిత్వాభావాత్, జటుకరదేవేంద్రియాదిమత్త్వ రూపసామర్థ్యాభావాదగ్ర
యసంస్కృతస్వాధ్యాయసమ్యుధితార్థజ్ఞానవత్తారూపవిద్యుత్తాభావాచ్ఛనదేవానాం
విద్యాధికార ఇతిపూర్వ; పక్షః;

శలత్వేన తేమాంతధానుసన్ధియత్వస్య ఋణనివృత్త్యర్హత్వాత్, ఋషి
సేవ పితృశ్రీతింపిగా తదియఋణనివృత్త్యనుపపత్త్యాముముక్షోరపుష్టే

రాధాస్తస్తు;—దేవానామకన్యస్తి విద్యాయామధికారణి. లేమంశ్శిష్ఠివా
దాదిభిశ్చైతన్య విగ్రహదేస్సుభుమవగమాత్. ఉభినాతానర్ “సామేనయంతే”
ఇతియజ్ఞనాయాగఉచ్యతే. యాగశ్చ-దేవపూజా. “యజ - దేవపూజాయామ్”
ఇత్యమహాసనాత్, దేవపూజాచ - దేవతాశ్రీతిజనకవ్యాపారణి. శ్రీతిశ్చ - “దేవతా
యాశ్చైతన్యంవిగ్రహాది మత్త్వప్యాసానసమ్భవతీతి-విధితశ్చైతన్యాదిశిష్ఠి. తథా,
అర్చనాదైత్యతేమం చైతన్యాదిస్సేద్యం. లోక-స్తుల్లేషసరవప్రభృతిషు గాఢీత్యా
దాద్యకార్యపీఠ్యశ్చైత్య సాన్దర్యాదిగుణకథనేనైవ స్తులియధివసవత్, వేదేషిస్తుత్వే
వాయ్వాదు గుణస్థాన్ద్యకథనేనాస్తి స్తుతి బద్ధేనతత్త్వై, తద్బోధావశ్యమ్భవే
కన్యాత్వజలవస్తరజాధిక్రమాలుభావేన చైతన్యవిగ్రహాదిసంధేరప్రత్యూహావాత్.
అత్యవసారి “సతామనతాంవాగుణానాం కీర్తనాత్పరోచనా” ఇతిన్యాయవిధాం
వాచాద్యతే, తథామస్త్రైకతేమం తస్మిన్ధిరనివార్యా. మన్తాధికరణన్యాయేనతేమం
మోక్షార్హస్యారకతయా నిర్వికల్పకస్మరణస్యాఽ ననుభవనిరస్తత్వేన అనుష్ఠానాన
గుణాలత్వేనచ సర్వకారిత్యావశ్యమ్భవే, మస్త్రప్రతిపాద్యగుణ విగ్రహాదిప్రకారమతి
లక్ష్యే అప్రామాదికీప్రకారాస్తరకల్పనస్యాఽతిజగన్యత్వాత్. మన్తాణామస్మే
యాన్యస్మృత్యర్హమేవ మస్త్రప్రతిపాద్యవిగ్రహాదివరతా అవశ్యమభ్యుచేయా; “హస్తా
హమిమాస్త్రిప్రోదేవతాః” “అనేనబీజేనాత్మనామప్రతిభ్య నామరూపేవ్యాకిరవాన్”
“నామరూపశ్శబ్దభూతానాం కృత్యానాశ్చప్రవక్ష్యానమ్; వేదకశ్చేద్యమివాదా దేవావీ
నాశ్చకారస్య” ఇత్యాదిబహుతరవచనేషు దేవావీనాం తిరస్కృష్టిప్రతిపాదనాత్,
అచేతనాకాశాదిస్పృష్టికుల్యస్పృష్టివచనమజ్ఞానకార్యమేవ; దేవానాంవిగ్రహాదిమత్వే
యాగజదనేకదేశసాన్నిధ్యో వపత్తిశ్చసౌభర్యాదివదనేకశరీరపరిగ్రహశక్తివిశేషాదు
పాదసీయా. తస్మాద్దేవావీనామపినైతన్యాదిమత్తయా అధిత్వాదిసమ్భవాదస్తి
విద్యాయామధికారణి ఇతి.

(తేమామ్) మన్తాణామ్. (తథా) పూర్వవత్. (తదియేతి) ఋషిదేవపితృసమ్ము

శ్చ త్వేన దేవతాస్తరాభిసంస్థితశ్చమృతాన్. తథాచశరణాగతైశ్చ
తాస్తరవాచితజ్ఞానసు సన్ధానే దేవతాస్తరోపలక్షిత తదస్త్రామిత్య
గుణ విశిష్టస్య భగవత ఏవోద్దేశ్యత్వాత్, ఉద్దేశ్యత్వేన దేవతాస్తరాభి
సంస్థరాసీశ్చ రూపాఽకించనాధికారేణ విరోధ ఉపాసనాదేర్ధర్వార
ఇత్యాశయేనాహ (కామ్యత్వా కారణేతి). అత్ర దేవతాస్తర శబ్దానా
మిత్యనుషజ్ఞః.

నను, శరణాగతైరపి కేవలభగవదాహ్వాన పయంత్యేన కేవల
పరార్థకైజ్జుర్యత్వేనచ నిత్యనైమిత్తి కానామ నశ్యానుభ్యేయత్వాత్,
ఉత్తక్తిత్యాతేషామపు ధ్వేష్యత్వేన దేవతాస్తరాభి సంస్థితైర్వారా. భగ
వత్ప్రీతి వ్యతిరేకేణ ఋణనిపుత్రేస్తేషామనుద్దేశ్యత్వాత్, సతాఽర్థ్యేన
దేవతాస్తరోద్దేశితత్వాధనాస్తరనిష్ఠేచ్ఛవి సమాన మిత్యత్రాహ
(న్యాస్య పాసక యోగితి).

(సర్వాత్మనా ప్రపన్నత్వా భావేన) ఇత్యనేన సర్వాత్మ నాయ
శ్చరణమితి వాక్యంస్థాపితమ్. తథాచాఽయమభిప్రాయః. “ఉపాయే
గృహరక్షితోఽః” ఇత్యాదిప్రమాణేన శరణశబ్దస్తానదర్శిత్రయవాచీ,
తథాచ, యస్సర్వాత్మనా శరణం ప్రపన్నః సర్వప్రకారేణోపాయత్వేన
గృహత్వేన రక్షితృత్వేనచ ప్రపన్నఇత్యర్థః. అత్ర ఫలప్రద దేవతా
ద్వారా ఫలకరణత్వ ముపాయపదేన వివక్షితమ్. (౧) “ఏషబ్రహ్మప్రవి
ష్టాస్మి” (౨) “ప్రవేష్టుం పరస్తవ” (౩) “విశతేతదనస్తరమ్” ఇత్యాచా
సీత్యర్థః. (తదస్త్రామిత్యేతి) దేవరాస్త్రామిత్వేత్యర్థః.

(తేషామపి) శరణాగతానామపి. (తాదర్థ్యేన) ఋణనిపుత్ర్యర్థత్వేన.

(ఉపాయఇతి) “ఉపాయేగృహరక్షితోఽశ్శబ్దశ్చరణమిర్వయమ్. పరస్తేసామ్రు
తస్తేషు ఉపాయార్థైకవాచకః” ఇతి. (ఏవఇతి) “గ్రీష్మేశితమివహరమ్” ఇతి
కేవలః. (ప్రవేష్టుమితి) గీతాయాంపూర్వమేవ వ్యాఖ్యాతమ్. (విశతేతి) గీతాయాం

భగవతో గృహసత్ప్రవేశార్హత్వోక్త్యా ఫలత్వాపరపర్యాయం
ప్రాప్యత్వం గృహపదేన వివక్షితమ్. ఫలప్రదదేవతాః రక్షితృ పదార్థాః.
సాధనాంతర నిష్ఠాస్తు ఫలప్రదత్వమాత్రేణ భగవంతం ప్రపన్నాః.
నతుకరణత్వేన ఫలత్వేనచ ప్రపన్నాః; తేషాం స్వయత్నస్వప్రయో
జన పరత్వాత్; “నారాయణం ప్రపన్నం” ఇత్యస్య అనధారణగర్భ
త్వాచ్చ; తథాచ, శరణగతానాం విశేషవచనేన ఋణిత్యనిషేధాత్.
నచ ఋణనివృత్త్యర్థముద్దేశ్యత్వేన దేవతాంతరాభిసంధిస్సమ్యునతి.

సాధకానాస్తు విశేషవచనాభావేనఋణిత్యాత్, సత్యవిఋణిత్యే
తన్నివృత్తౌ కామనావిరహేణదేవతాంతరానుదేశే ప్రత్యవాయాపత్వా
తేషాముద్దేశ్యత్వేన దేవతాంతరాభిసంధిస్సర్వాచైవ; తస్మాచ్ఛరణగతా
నాం దేవతాంతరోపలక్షిత తదంతర్యామిత్యగుణవిశిష్ట భగవదుద్దేశేన
దేవతాంతరశబ్దానుసంధానమ్; సాధకానాస్తు దేవతాంతరవిశిష్ట భగవదు
ద్దేశేనక్వచిద్దేవతాంతరశబ్దానుసంధానమితి. (ఋణిత్యాదితి)అనేనస్వరూపే
ణైవ క్వచిత్ఫలాంతరాభిసంధిరాహిత్య రూపాఽకించనాధికార విరోధ
స్సూచిత ఇతిదిక్.

ఇతి సామ్రుదాయిక స్వరూప విరోధనిష్కర్షం.

పూర్వమేవ వ్యాఖ్యాతమ్. (తేషామ్) సాధనాంతరనిష్ఠానామ్. (అవధారణేతి) “స్వం
వాక్యం సాపధారణమ్” ఇతిన్యాయాదిప్రభావః.

(తన్నివృత్తౌ) ఋణనివృత్తౌ. (తేషామ్) సాధకానామ్. (తదంతర్యామిత్యేతి)
దేవతాంతర్యామిత్యేత్యర్థః. (క్వచిత్) సాక్షాదస్వయంభిన్నస్థలే. (ఇతితి) తథాచ
అయమభిప్రాయఇతి పూర్వేణాన్వయః.

ఇతి సామ్రుదాయిక స్వరూప విరోధనిష్కర్షనామక.

పశ్చిమవాదకపితృద దీపికా

అథోపాసనాదికం శ్రేణాః త్ స్వాధికారిణః ప్రవృత్తేన బలవదని
 ప్తాః బలవత్, స్వాధికారిణాం అన్యవరోచనార్థం విధేయత్వేన
 స్వాధికారిణాం కర్తవ్యమయోగ్యమ్, స్వాధికారికామనావిషయాః ౭నన్త
 స్థిర ఫలాననుకూలత్వాత్ స్వాధికార్యభ్యుపాధనం, సాతకత్వాత్ స్వా
 ధికారిణాం ప్రత్యేక విగీతత్వేతి, త్రేణా స్వరూపవిరోధం లాఘవాత్
 వాక్యత్రయేణ యుగపదనూద్య వాక్యదశకేన క్రమేణ పరిహరతి (అనా
 లుమిత్యాదినా - పరిగ్రాహ్యజ్ఞాత్యస్తేన).

(శాస్త్రేతి) అత్ర “ఇత్యై ప్రవర్తిష్యిత్తు పరహింసైయై నివర్తి
 ష్యిక్తైకాక” ఇత్యాదికమునుసంధేయమ్. (ముముక్షువుక్రిత్యాది)

(శ్రేణాః) శ్రేణాః క్రియా. (తద్విధిః) “అజ్ఞాతేన నిమిత్త నిత్యవిధయస్స
 గాదికామ్య ద్విధిస్సాన్యభివ్యక్తిత ఇత్యైవ తోపాయోధిచారప్రతిః. సర్వం
 స్వసమ ప్రశాసితరూపాః శ్రీధర్మపద్యై రయకూలవివేచితైః సత్తైః తస్మాత్
 ప్రతిః” ఇతి శ్రీధర్మరాజప్రబోధితకైకవింశతీకృత్యా శాస్త్రవిశ్వాసార్థమితి జ్ఞే
 యమ్. (అన్యవరోచనార్థమ్) ఇత్యై ప్రవర్తిష్యిత్తు పరహింసైయై నివర్తి
 ష్యిక్తైకాక. (అయోగ్యమితి) ఉపాసనాదికం
 కర్తవ్యమయోగ్యమితి స్వయం. (పాపం) స్వరూపవిరుద్ధత్వాత్ సాతకమితి భావః.
 (విగీతమ్) నిర్వచ్యమ్. (వాక్యత్రయేణ) అనాలుమితి, ముముక్షువుక్రిత్యాది, అథపాతకేతి
 వాక్యత్రయేణ. (వాక్యదశకేన) ఇతువుమితి, ఎక్కువముతి, అధికారాదికలితి, ఇట్లు
 ఫలమితి, ఏకాధికారితి, అగ్రతీత్యితి, పాప్యత్తుక్రితి, అగమేతి, అథపాతకేతి,
 అత్రయాలేయితి వాక్యదశకేన.

(ఇత్యై ప్రవర్తిష్యిత్తు) ఇతి. (పరహింసైయై) యాయాహింసైయై. శ్రీవచనభూ
 వజేషాం దశే పాపకాన్తరదోషప్రకరణే “ఇత్యై ప్రవర్తిష్యిత్తు - పరహింసైయై నివర్తి
 ష్యిక్తైకాక” ఇతి,

ఏతద్వరపరమునివర్తవ్యాభ్యానే, “ఇవి ఇచ్చడి ఇతుత నైవిధిత్తు-కీర్తి నిష్ఠనై
 యైక్యైత్తు మేఘాన్తాపాకైకాక విత్తనైయైతాత్. (ఇత్యైయైత్తు) అ
 తావత్ - శాస్త్రపూవత్ - “త్రైగుణ్యువయావేదాః” ఎగ్గవడియే, పెద్దవతాయ

కకల్యాణం “ముముక్షుర్వై శరణమహంప్రపద్యే” ఇత్యుక్త్వా పూర్వో
త్తర వాక్యాభ్యాం శ్రీమన్నారాయణ్యైవ ప్రాశస్త్య పాదకథానాం ప్రతి
పాదకస్య మంత్రరత్నసంకలనానామిత్యభావః. అభిప్రేత ప్రమాణా
నుగ్రాహకం ఫలవై సాద్యశ్యలక్షణానౌచిత్యసం విపక్ష్యాక

అర్థబధిరాదికభాన వికలకరణరోదు పటుచరకరణరోదువాయజి వస్సలైయాయు
మమూపాలే మాతాపితృసహస్రద్గృహాట్టిలుమ్ వస్సలతరమాకైయాలే, తమ
చురరోదు రజివ్చురరోదు సత్వప్చురరోదువాయజి అంకర్ అంకర్ ప్రాశస్త్య
రాం నాకవిడక్షుమమూమైయాలే అవోరుదైయ నానాగుణమాక పురుషార్థ
కైయమ్ తత్సాధ్యకైయమువదేదు క్కొం ప్పెయేల్ మైత్తుమ్ ముచ్చి
త్తానాట్టు వారోపాతి ఇవ్వోముఖిత్తాలే తన్నుదైయదత్సర్యాంతిలే ఆరోపి
త్తైక్కాక ప్రవర్తిష్కిక్కితాకైయాలే క్కేనవిత్తుదన్ది ప్రవర్తివర్తమాకవరు
మళపుమ్ చేతనర్నిన్దిన్దివర్తుక్కిడాక ఉత్తిరోత్తరపురుషున్ది సాధ్యకైప్రవర్తిష్కి
త్తు పుర్వపుర్వకైనివర్తిక్కిక్కిడవతాయరుమ్. ఆకైయాలే ఇప్పపాసనై
ప్రవర్తిష్కిత్తు పరహింసైయైన్దిన్దిక్కిక్కిరాక. వరహింసైయైన్ది - మేలాన
హింసైయైవడి. “వరదేవత్” “వరగతి” ఎగ్గిలన్దిల్ మేలానదేవత్, మేలాన
గతివర్తమాకితాప్పాలే; అతావరు - క్కేనవిత్తుమ్ మాక విత్తిక్కివర్తవర్తవర్త
నాదికకైచ్చిన్నవడి. ఇత్తైహింసైయైన్దిలామావెన్దిల్, విహితహింసైయైన్దిక్కిడవ
తా. “అగ్నిహింసయంపశుమాలదేత” ఎగ్గిలన్దిల్, అలప్పుశబ్దమ్. “అలప్పు-
స్సర్వహింసయో” ఎన్దైయాలే, హింసావాచియై. ఇత్తైల్ కామ్యుక్త్యైచ్చిన్న
వడి. పూర్వవిహితహింసైయై క్కేనవిత్తుమ్ చ్చిల్లుకైయాలమ్, తమపరివిహితమాన
కామ్యుమే ఇన్దివర్తివర్తివర్తివర్తి” ఇతి.

(ఇత్తైప్రవర్తిష్కిత్తు) ఇత్యుక్తప్రేక్షమాణానాం ఉపాసనప్రవర్తనవాదేన
భక్త్యపేక్షయాప్రవర్తియైవిత్తు. ప్రవర్తియైభక్తిసానే ఈశ్వరస్సనివేశః. గురూ
పాయభర సమర్పణాత్తత్సానే ఈశ్వరస్సిత్యాప్రవర్తియైకారణం ప్రతిఫలందదాతితి
ప్రవర్తియైకేవః. అతః ప్రాశస్త్యై సాద్యశ్యం భక్తిరీత్యాశయః. (అభిప్రేతప్రమాణమ్)
“ముముక్షుర్వై శరణమహంప్రపద్యే” ఇత్యాదిప్రమాణమ్.

మాహ (ప్రాప్యానురూపమాన) ఇతి.

(అథేత్యాది) చరమశ్లోకపూర్వాధ్య వివరణరూపోఽయం శ్లోకః; తత్రతావత్ త్యాగవిధ్యధికారిణమాహ (అథేతి) యదీత్యర్థః. అనేన అధికారిదార్శభ్యం ద్యోత్యతే. అత్రసమ్పాద్యపురుష స్వభావపర్యాలోచనయా సాధనాంతరాజ్ఞసాధారణ్యేన త్యాజ్య నిర్దేశస్వారస్య పర్యాలోచనయా, ముముక్షుంప్రతి బ్రహ్మహత్యాది పాతకానా మప్రసక్తిత్వ పర్యాలోచనయచ, పాతకశబ్ద సాధనాంతరపరః. “నసు కృతం నదుష్కృతమ్” “సర్వేపాప్మానః” ఇతివత్. (సర్వభావేనేతి) సర్వత్రాన్వేతి. (సర్వభావేనపాతకభీతోయది) సర్వస్వభావేన సాధనాంతరస్వరూప జ్ఞానాశక్తిత్వేన తదనుష్ఠానాశక్తిత్వేన తత్స్వరూప విరోధాభిజ్ఞత్వేనచేత్యర్థః. (సర్వభావేన విముక్తాన్యసమారమ్భః) అన్యశబ్దో నభివయుక్తన్యాయేన మోక్ష సాధనభూతనారాయణాన్య

(అయంశ్లోకీ ఇతి) భవిష్యత్పురాణే శ్రీవిష్ణుధర్మవత్సప్రతిపదాధ్యాయే; — “అనపాతకభీత స్త్వం సర్వభావేనభారత । విముక్తాన్యసమారమ్భా నారాయణవరో భవ” ఇతిశ్లోకఇర్వర్త్యః. (సమ్పాద్యేతి) అత్రసమ్పాద్యపురుషః - ధర్మపుత్రః. (పర్యాలోచనయాచేత్) అత్రచకారేణ ప్రకరణపర్యాలోచనయేత్యర్థః. అస్మిన్ శ్లోకే యమేనధర్మపుత్రస్య ప్రమాణప్రమేయవృత్తిశ్చైత్రయం కృతమితిబోధ్యమ్. (నసుకృతమితి) (సాధనాంతరస్వరూపేతి) సాధనాంతరస్వరూపం జ్ఞాతుమశక్త్యేత్యర్థః. (తత్) సాధనాంతరమ్. (నభివయుక్తన్యాయేనేతి).

నభివయుక్తన్యాయేతిక్తః పరిభాషేస్తుకేభిరే;—నను, “వృశాదిభ్యోభువ్యవ్యే” ఇతి విధియమానఃకర్తృ, “క్వదివావృశాభవన్తి” ఇత్యత్రాపిస్యాదతఆహ (నభివయుక్తమన్యస దృశాధికరణేతథావ్యర్థగతిః) నభ్యుక్తమ్, ఇవయుక్తశ్చయతి— చిద్ద్యోత్యతే, తత్ర - తస్మాద్భిన్నేతత్సదృశే అధికరణేద్రవ్యేకార్థం విజ్ఞాయతే; హి - యతః, తథాఅథావగతిరస్తి; నన్యద్రాహ్మణమానయేత్సుక్తే, లోఽన్యమానయేతి భవతి అతిశయ్యోద్రభిన్నేవ్యవస్థసదృశే అభూతతద్భావవిషయేక్యజ్ఞాతినోక్తదోషః. స్పష్టాయేయం “వృశాదిభ్యః” ఇతిపూత్రభాష్యే” ఇతి.

పరః; అనేనన్తశ్చబ్ధి - “మామ్” ఇతివిభాస్యమాన నారాయణాన్య పరఇత్యుక్తం భవతి. (సమారమ్భం) సమస్తారమ్భం, సమా-“సర్వధర్మా న్” ఇతిబహువచనార్థం. ఆరమ్భశబ్దేన త్యాగో ననుష్ఠానమిత్యుక్తిమ్. వ్యవస్థాప్తముచి - పర్యవసృష్ట్యజపర్యాయః. (సర్వభావేన) సర్వప్రకారేణ. అనేన సర్వధర్మానితి-సర్వశబ్దోఽన్త కా ర్తన్నిల పరఇత్యుక్తం భవతి. (సర్వభావేన నారాయణపరం) సర్వాత్మనా నారాయణం ప్రపన్న ఇత్యర్థః. అత్రనారాయణమూతపర ఇత్యవధారణం గర్భితమ్. అనేన “మామేకం శరణంప్రజ” ఇత్యేత దధా ఉక్తాః. “పరః” ఇత్యనేన “ప్రజ” ఇత్యేత గత్యర్థో బుద్ధ్యర్థ ఇత్యుక్తిమ్.

(ప్రాప్య విరుద్ధశీతి) భగవత్ప్రాప్తి ప్రతిబద్ధకశీత్యర్థః. (నిన్దితీతు) కశ్చ భక్షణాదిసత్ నిన్దితవీత్యర్థః. అభిచారాదివిధావిన ఉపాసనాదివిధా ధాత్వర్థే విభితాత్పర్యం వినా అన్యతాత్పర్య కల్పనం తావన్నాస్తీత్యాహ (అభిచారాదిశీత్యాది). (ఫలవిశేషం) వైరివధః. (అనర్థం) నరకః. నరక హేతుత్వే మోక్షత్వ వ్యాఘాత ఇత్యాశయేన (అనర్థప్రసంగమిత్ర) ఇత్యనుగృహీతమ్. అన్యతాత్పర్యమప్రకృతే నసమ్భవ తీత్యాహ (ప్రకేతి). ముఖ్యస్మానువిధాయగౌణస్మానువిధేః, దీర్ఘసత్రం

(సమాధర్మానితి) “సమా” ఇతిత్పత్తియా; “సమ్” ఇత్యుపసర్గేణేతియావత్. (పర్యవసృష్టేతి) పరిత్యజ్యేతి పర్యవసృష్టేత్యర్థః. (అన్తకార్తన్నిల) “సర్వధర్మా సరిత్యజ్య” ఇత్యేత, “సరోపియజ్ఞస్సమాప్తః” ఇత్యేతయజ్ఞశబ్దోపసర్గియ మాదై కవచనబలాత్, సర్వశబ్దస్యయజ్ఞాన్తకార్తన్నిల పరత్వవత్, అత్రేత్యసర్వశబ్దప్రధర్మాన్తకార్తన్నిల పరత్వంవక్తవ్యమితిభావః, (సర్వభావేన) సర్వధర్మేణ. (నారాయణపరఇతి) నరః - ఆర్జునః; తత్సమ్మన్ధిసః - నారాః - ధర్మపుత్రాదయః. తెషామయశమ్ - నారాయణః - కృష్ణః. “కృష్ణాశ్రియాం కృష్ణబలాః” ఇత్యుక్తరీత్యా తం ప్రపన్న ఇ త్యర్థః. (అవధారణమితి) “సర్వంవాక్యం సాచధారణమ్” ఇతినాన్యయాదితిభావం.

(నిన్దితవతీతి) దేవతేతిశేషః. (వివక్షితవిపరీతమ్) వివక్షితస్య - ప్రపత్తి

విధాయచిత్రాదివిధేశ్యాఽధికారిభేదేన ఫలభేదేనచ లఘూపాయే రుచి
జనకత్వాదేకేత్యద్యుక్తమ్. (వివక్షితేతి) వివక్షితస్యాఽర్థాంతరే రుచి
జనకత్వస్యవిరుద్ధమిత్యర్థః. కేనచిదధికారిణా గురూపాయేన సాధ్యస్య ఫల
స్యతేననైవ లఘూపాయేనసాధనసమ్భవే గురూపాయవై యర్థ్యాపత్త్యా
లఘూపాయప్రదర్శనం తస్య స్వస్మిన్న రుచిమేవ జనయతీతిభావః.
ప్రత్యుత గురూపాయఏవ రుచింజనయతీత్యాహ (అజ్ఞత్తిలేయితి).
“పూర్ణాహుత్యా నర్వాకామాన వాప్నోతి” ఇత్యాది వదితిభావః.

ఏవశ్చ శ్యేనాది విధేః యథాశ్యేనాధి కారిణం ప్రత్యేవ బలవద
నిష్ఠాననుబద్ధిత్వాంశే తాత్పర్యాభావః. కిన్తు, ఇష్టసాధనత్వాద్యంశ
ఏవతాత్పర్యమ్. శ్యేనాదేర్వైరివధద్వారా నరకసాధనత్వాత్,
శాస్త్రేణ బలవదనిష్ఠానుబద్ధిన్యపి పురుషప్రవర్తనం పురుషస్యశాస్త్ర
విశ్వాససిద్ధ్యర్థమ్. అతఏవశ్యేనాదికం స్వాధికారిణం ప్రత్యేవ కర్తృమ
యోగ్యమ్; న తథోపాసనాదివిధేః, ఉపాసనాద్యధికారిణం ప్రత్యేవ
బలవదనిష్ఠాననుబద్ధిత్వాంశే తాత్పర్యాభావః. ఉపాసనాద్యధికారిణ

విశ్వాసజనకత్వస్య, వివరీతమ్ - “గురుసాధ్యంవస్తు-లఘూసాధ్యమ్” ఇత్యుక్తజ్ఞేత్,
తత్కళక్తాశ్చాయతే. తస్మాదప్రామాణ్యమితి ప్రవత్రావవిశ్వాసోజాయత. ఏకాధి
కారిణమృతి ఏకఫలముద్దిశ్యగురూపాయ లఘూపాయప్రిపాదక గీతోపదేశవిరో
ధాదితిభావః. (తేనైవ) అధికారిజైవ. (తస్య) అధికారిణః. (స్వస్మిన్) లఘూ
పాయే.

సారే - (అజ్ఞత్తిలేతి) అజ్ఞప్రవర్తియితిత్యర్థః. (అజ్ఞకలేతి) భక్తికలేత్యర్థః.
“అత్యగురూపాయభక్తింవిహాయలఘూపాయప్రవర్తిగురూపాయమహాఫలవిసదృశా”
ఇతి ఫలరీతిభావః. (పూర్ణాహుత్యేతి) సారే (యుక్తి) భక్తిస్థానేసిద్ధోపాయనివే
శః ప్రవత్త్యామిత్యాదియుక్తీత్యర్థః. సారే, (తుల్యన్యాయతైయాలేఇతి) “సాన్నిధ్య
తాఉభయోస్తుల్య” ఇతిభావః.

(తాత్పర్యాభావఇతి) “తాత్పర్యాభావోన” ఇత్యన్వయః. (స్వఫలీభూతేతి)

ప్రమతి స్వ ఫలీభూత మోక్షాపేక్షయాబలవదనిష్టానుబద్ధిత్యే ప్రమా
ణాభావాత్. అతోనన్వాఽధికారిణప్రమత్యేవ అన్యార్థం విధేయత్వేన
ఉపాసనాదే స్వాధికారిణవన కర్తమయోగ్యత్వ మితిస్థితమ్.

అత్ర అకిచ్చనాధికారిణ స్వేష్టపరాధాఽనుభవకై జ్ఞర్యాపే
క్షయా సాధనాన్తరఫలయోస్వాధిధాఽనుభవకై జ్ఞర్యయోః, (౧)
“నమఇత్యేవ వాదినః” (౨) “మద్భై నక్లామక్లామాద్భయ” (౩)
“తనక్మయాకవేనై కొఘ్నమ్” ఇత్యాదిదివ్యసూక్తి పరిష్కృతమూ
లమస్త్ర మస్త్రరత్నస్థ నమశ్శబ్ద బలేన అత్యంతాఽనిష్ట త్వేన ఉపాసనాదే
స్తప్రమతి బలవదనిష్టానుబద్ధిత్యాత్. కామ్యవిధేయముక్షుప్రమతీవ తద్వి
ధేరకిచ్చనాధికారిణప్రమతి తదిష్టాపేక్షయా బలవదనిష్టానుబద్ధిత్యాం శే
తాత్పర్యం నాస్తీతి, ముముక్షుప్రమతి కామ్యవిధీనాం (౪) “వేదైశ్చ
సర్వైరహ మేవవేద్యః” ఇత్యాద్యనుసారేణ (౫) “ఆనన్దోబ్రహ్మ”
ఇత్యాదివాక్య శేషతయా సర్వకర్మ సమారాధ్యత్వ సర్వఫలప్రదత్వ

ఉపాసనఫలీభూతేత్యర్థః. (ప్రమాణాభావాదితి) ప్రపత్తిస్సాధనమ్, భక్తిర్న సాధన
మితి - పాతకేతివచనంసనిషేధతి; తత్ప్రమాణంనాస్తీతిభావః. (అన్యార్థమ్) సాధన
ప్రపత్తివిశ్వాసార్థమితి. దౌత్రేక్షికవక్షే (అయోగ్యత్వమితి) అయోగ్యత్వం
నేతిస్థితమిత్యన్వయః.

సప్రమదాయసిద్ధివిరోధందర్శయతి (అతాకిచ్చనేతి). (నమఇతి) (మద్భై
యతి) “మద్భై నక్లామక్లామాద్భయ” ఇతిగ్రీగోదాసుక్తిః. (తనక్మయాకవితి)
“దామిషసామవేదద్వితీయశతకే నవమదశకేతురీయగాధా. (తప్రమతి) అకిచ్చ
నాధికారిణప్రమతి. (అనిష్టానుబద్ధిత్యాత్) అనిష్టసమ్బద్ధిత్యాత్. (తద్విధేః) ఉపాస
నవిధేః. (తదిష్టాపేక్షయా) అకిచ్చనాధికారిష్ట పరాధానుభవకైజ్ఞర్యాపేక్షయా.
(అనిష్టాననుబద్ధిత్యేతి) అనిష్టసమ్బంధితత్వేత్యర్థః. (వేదైశ్చేతి) భగవద్వితాయాం
వక్చదశాధ్యాయేవక్చదశ శ్లోకః. (సర్వేః) పూర్వభాగోత్తరభాగాత్మకైః. (ఇత్యా

(౧) భార-

(౨) తిరుప్పా-౨౯.

(౩) తి-చాయ-౨-౯-౪.

(౪) గీ-౧౫-౧౫.

(౫) తై-ఆన-

ముఖేన సిద్ధబ్రహ్మ ప్రతిపాదన తాత్పర్యస్య సమన్వయాధికరణన్యాయేన
 ఓతి) “వేదాక్షరణియావన్విపతితానిద్విజాతిభిః తావన్విహరినామని కీర్తితానిన
 సంశయః.” ఇత్యాదిః - ఆదిశబ్దగ్రాహ్యః. (ఆసన్దఇతి) తైత్తిరీయోపనిషది శృగు
 పల్వాంషష్ఠానువాకః. “ఆసన్దోబ్రహ్మేతివ్యజ్ఞానాత్” ఇతి. (సిద్ధోపాయబ్రహ్మప్రతి
 పాదనేతి) కర్మ శర్థాన్తం పూర్వభాగమీమాంసాప్రవర్తితేతిభావః. (సమన్వయాధికర
 ణన్యాయేనేతి) సమన్వయాధికరణే వేదాన్తవాక్యస్య నిరతిశయపురుషార్థత్వేన సిద్ధ
 బ్రహ్మప్రతిపాదకత్వం సమ్భవతీత్యుక్తమ్.

అభివ్యక్తకాశికాయాం ప్రథమాధ్యాయేప్రథమపాదే; చతుర్థాధికరణే;—
 ప్రకారాంతరేణవేదాన్తానాం బ్రహ్మణితాత్పర్యా సమ్భవముఖేన శాస్త్రస్యానారమ్భణీ
 యత్వమాశ్చన్యనిరాక్రియతే. “తత్తుసమన్వయాత్” ఇత్యిత్రప్రత్యక్షాదిప్రమాణస్య
 యథాతథాత్వేనీ పరప్రతిపత్త్యర్థస్యశబ్దస్య, స్వాధ్యాయవిధ్యధ్యాపితప్రయోజనస్య
 వైదికవాక్యస్యచ విశిష్టప్రయోజనపదార్థ పరత్వావశ్యమ్భవేన, తస్యచప్రపుత్తి నిపు
 త్యస్యతరాస్యయి ఫలతత్సాధన ప్రతిపాదనాయతతయా, ధ్యానవిశేషణతయా
 ప్రపుత్త్యన్వయేపి, ధ్యానస్య ధ్యేయసత్తానవశ్యమ్భవేన ధ్యేయభూతబ్రహ్మస్వరూపాది
 సత్యత్వాసిద్ధ్యా వస్తుసత్తానినాభూతస్య సాక్షాత్పరమ్యురయావా ప్రపుత్త్యన్వయస్య
 ప్రపుత్తివ్యతిరేకవ్యాపక వ్యతిరేకప్రతియోగిత్యరూపస్య బ్రహ్మస్వరూపాదావసమ్భ
 వేన తత్రవేదాన్తానాం తాత్పర్యాసమ్భవేన, తాత్పర్యజ్ఞానరూప సహకారివిరహేణ
 వేదాన్తవాక్యైరాపాతప్రతీత్యసమ్భవేన అధికారిదార్లభ్యాదనాదరణీయం శారీరక
 శాస్త్రమితిప్రాపయ్యతి,

నిఖిలహేయప్రత్యేక కల్యాణైకతానమపరిచ్ఛిన్నానన్దరూపం వాత్సల్యసౌఖి
 ల్య సౌలభ్యసౌహృద్ద్య పరిమితగుణగణం సకలచేతనైస్సదానుభావ్యం సదానుభూ
 యమానమప్య పూర్వపదానన్తావశం పరబ్రహ్మప్రతిపాదయతో వేదాన్తవాక్యస్య
 అతిభజ్యురపరిమితస్వర్గాది సుఖతత్సాధనాదిప్రతిపాదన విరహప్రయుక్తప్రయోజన
 వైసుర్యోక్తేః, సార్వభౌమస్య అకించనజనసమ్మన్దాభావాయత్తదారిద్ర్యవాదపదత్ర
 ణ్ణోయత్వేన, పరమపురుషార్థభూతే పరేబ్రహ్మణిసాక్షాత్ప్రతిపాద్యే వేదాన్తవాక్యం
 ప్రయోజనపర్యవసాయ్యేన; వశ్యాదేవముత్తం బ్రహ్మకన్ఠప్రావృత ఇత్యపేక్షా

విధివాక్యేష్వపి సమానతయా, తద్వదేవాఽకించ నాధికారిణమృతి సిద్ధో
పాయ ప్రతిపాదనశేషతయా పరార్థకైర్జ్యోతిప్రతిపాదనస్యాపి
పూర్వోత్తర భాగసాధారణ్యేన ఉపపన్నతయా, అకించనాధికారిణమృ
తీసాధనాస్తరమన్యార్థంవిధేయత్వేన తమృతి కర్తృమయోగ్యమేవే్య
భిప్రాయోను సన్దేయః.

ఇదచ్చ, శ్రీవచనభూషణమిమాంసాభాష్యే ప్రథమపరిచ్ఛేదే
షష్ఠ ప్రకరణే, చతుర్థే సాధనాస్తరశ్చేనసామ్య సమన్వనాధికారే
సిద్ధాంతే విస్తరేణ వరదదేశికైరనుగృహీతమ్; — “ధర్మాన్వరిత్యణ్య”

యాం (౧) “బ్రహ్మవిదాపాక్షాతిపరమ్” (౨) “అత్యానమేవలోకముపాసిత” ఇతి
వేదనాదికజ్ఞైరుపాసనం తాదృశబ్రహ్మప్రాప్త్యపాయతయావిధీయతే. సహికచ్చి
ద్విషయసత్తానిశ్చయం విసాప్రవర్తతే. బాలోపచ్యస్తనాదివాక్యాదపి విషయసత్తాం
నిశ్చిత్యైవప్రవర్తతే. నిశ్చయశ్చ - బ్రాహ్మి ప్రమావేత్వస్యదేతత్. యథాస్వవేత్సనికుత
శ్చిత్రమాణాన్నిధిసత్తాం నిశ్చిత్యైతదుపాదానేప్రవర్తతే. యథాచకచ్చిద్రాజకుమరః
క్రీడాసక్త్యాదేశాద్దరంగతః, స్వపితరమజానన్ కాలాన్తరేకుతశ్చిదాప్తత్వస్విత
రంజీవస్తంగుణవిశేషశాలినం మహాసమ్మన్నం శ్రుత్వాతద్దర్శనప్రాప్త్యాదాప్రవర్తతే.
తద్వత్, తదేవంపశ్చాత్తనబాధాభావేన బ్రహ్మస్వరూపరూపగుణ విభూత్యాదివిషయ
సత్యతావశ్యమ్భవేన వేదాన్తవాక్యనాం తత్రతాత్పర్యాసపవాదేన తత్పరికల్పిత
వేదాన్తవాక్యజన్యా పాతప్రతీతిమతోఽధికారిణో విషయప్రయోజనయోశ్చరా
భాత్, వేదాన్తార్థనిర్ణయోపయోగ తాత్పర్యనిర్ణాయక న్యాయనిబద్ధసరూపం శారీరక
శాస్త్రమారమ్భణీయమితి చతుస్సుత్రై పున్రీత్యక్షరభావప్రతిపత్తిదౌష్ఠ్యమానాస్తర
ప్రాప్తివైషమ్య శక్త్యానిరససపూర్వకం శారీరక శాస్త్రారిమ్భస్సమర్థిత ఇతి.

(విధివాక్యేష్వపి) ఉపాసనాధివిధివాక్యేష్విత్యర్థః. (సమానతయేతి) సిద్ధ
బ్రహ్మప్రతిపాదన తాత్పర్యస్యేత్యన్వయః. (సాధనాస్తరమన్యార్థమితి) స్వరూప
విశ్వాసార్థమిత్యర్థః. (తమృతి) అకించనాధికారిణమృతి.

ఉతినిషేధబలాదేవ భక్తిఫలస్య అనిష్టానుబంధత్వ మవగమ్యతే. సచత్వాగవిధేర్భక్తావశక్తిస్య అధికారాభావజ్ఞాపకత్వమ్. దుశ్శక్త్యుత్పత్త్య శక్తేరధికారత్వాభావస్య మానాస్తరసిద్ధతయా విధివైయధ్యాత్. సచాగ్నాభానాది నిషేధస్య సన్న్యాసితో అనధికారిత్వసూచకత్వవ దుపపత్తిః. తత్రఅనధికారిత్వస్యా అప్రాప్తతయాతత్తాత్పర్యకతోపపత్తేః. తత్రాపి విరక్తేః కామనాపేక్షయా ఉత్కృష్టజ్యేష్ఠకామిగతఫలస్యాని స్తత్వ సూచకోపపత్తేశ్చ; తతశ్చ త్యాగవిధిసిద్ధనిషేధబలేన భక్తివి ధ్యుదేశే శుభఫలస్య అనిష్టానుబంధిత్వేసిద్ధే విధితాత్పర్యఫలంకామనా ధికారాదుర్భవ్యతేచత్వేష్టపమిత్యనగమ్యతే. సచ భక్తిఫలస్య యావదాత్మ భావినోఽనిష్టత్వే, నతేనోపచ్ఛన్నసం యుక్తిమ్, తస్య అప రిహరణీయత్వానితివాచ్యమ్, ఉపచ్ఛన్ననాథనిర్ణయోహి ద్వేధాఘ టతే, బలవదనిష్టానుబంధిత్వాత్, బలవదిష్టా ననుబంధిత్వాచ్ఛ; తత్రచ ఉపాసన ఫలస్య అనిష్టానుబంధాధావేషి స్వర్గకామిత్యావేక్షయా నిరతిశయ పుష్కరాపస్య తస్య పారతన్త్ర్య విరూపావేక్షయా స్వస్వత్వాత్, పారతన్త్ర్యరూప బలవదిష్టాస్వయాయోగాచ్చ విధేర్నత తాత్మ్యవ

(భక్తిఫలస్య) స్వాధ్ధానుభవకైక్కుర్యాదేః. (అధికారేతి) అధిత్వసామర్థ్య అధికారః. (జ్ఞాపకత్వమితి) జ్ఞాపకత్వంనేత్యన్వయః. (మానాస్తరసిద్ధతయా) ప్రత్యయసిద్ధతయా. (విధివైయధ్యాత్) ఉపాసనత్యాగవిధివైయధ్యాత్. (ఉప పత్తిః) ఉపపత్తిర్నేత్యన్వయః. (తత్ర) అగ్నాభానాదినిషేధస్థలే. (అనధికారిత్వసేవితే) సన్న్యాసితోఽపర్యవక్ష్యః. (తత్తాత్పర్యేతి) అనధికారిత్వ సూచకత్వ తాత్పర్యకేశ్యః. (శుభఫలస్య) స్వాధ్ధానుభవకైక్కుర్యాదేః. (కామనాధికారాత్) స్వాధ్ధకైక్కుర్యాదికామనాధికారాత్. (అనిష్టత్వేనేతి) “అనిష్టత్వే” ఇతి, “స” ఇతిసపదచ్ఛేదః. (తేన) భక్తిఫలేన. (ఉపచ్ఛన్నేతి) ఆశాసూచకశబ్దః - ఉప చ్ఛన్నమ్. (సంయుక్తిమ్) సన్న్యాసియమ్. (తస్య) ఉపాసనఫలస్య. (పారతన్త్ర్యరూపబల

తాత్పర్యమితిగమ్యతే. విధిశ్చ కామనాముద్ధృత్య భగవద్భాగం ప్రదర్శ్య తేష త్వేష్టాపయిత్వా పశ్యాత్పారతన్త్ర్య ముపస్థాపయితు ముద్యుక్తః; మధ్యే ఉపాసనఫలే దర్శితే విధితాత్పర్యమజానన్తస్తత్ఫల ఏవరమస్తు, తస్యకామిత్వాపేక్షయా నిరతిశయత్వాత్, “తాత్పర్యం జానన్తః పారతన్త్ర్యే లగన్చస్తు” ఇతి తాత్పర్యేణభక్తిం వ్యదధాత్; తస్మాదుపాసనఫలస్య నిరతిశయానన్ద రూపత్వేన అనిష్టానుబంధాభావేపి తతోప్యుత్పన్నం ఫలాననుబంధతయా విధేస్తతాత్పర్యన్త తాత్పర్యాభావః. పారతన్త్ర్యేవ తాత్పర్యపర్యనసానశ్చయిజ్యతే” ఇతి, శ్చేనవిధి తుల్యతోక్తా నకోపి విరోధః.

అత్ర తయత్రావత్పార వ్యపక్షిణోక్తముపాయాన్తర విధేశ్చేన్యన విధి తుల్యత్వమనుపపన్నమ్. తత్ర పాపాత్మకహింసాయాః ఫలత్వాత్, అత్రమోక్షస్య ఫలత్వాత్; నహిమోక్షో నరకహేతుః ప్రమాణాభా వాదితి, తతోత్తరమాహ (ధర్మానితి). సాధనాన్తరసాధ్యమోక్షస్య నరకహేతుత్వాభావేపి పరాధానుభవకై బ్ధరూపాఽకించనాధి

వదసిష్టాన్వయేతి అనేన బలవదనిష్టానుబంధోవర్తత ఇతిజ్ఞాపితమ్. (విధేః) ఉపా సనవిధేః. (తత్రేతి) ఉపాసనవిధావిత్యర్థః. (విధిః) ఉపాసనవిధి. (తత్ఫలే) ఉపాసనఫలేస్వార్థమోక్షాదా. (తస్య) స్వార్థమోక్షాదేః. (ఉపాసనఫలస్య) స్వా ర్థానుభవకైక్కుర్యాదేః. (ఉత్పన్నతేతి) పరాధానుభవకైక్కుర్యాదిత్యర్థః. (విధేః) ఉపాసనవిధేః. (తత్ర) స్వార్థానుభవకైక్కుర్యాదా.

(శ్చేనవిధిః) అత్రశ్చేనవిధిసామ్యముపాసనవిధేరప్యస్తి. యథాపురుషస్య మూర్చితత్వదశాయామశ్చేన మూర్చాదోషఇతిజ్ఞాయతే. మూర్చితస్యతు మూర్చా దోషఇతి జ్ఞానం న జాయతే, తద్వత్, స్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానపద్మిరుపాసనం దోషఇతిజ్ఞాయతే, ఉపాసకానామపాసనందోషఇతి జ్ఞానంనజాయతేఇతిజ్ఞేయమ్.

(ఇతి) అనుగృహీతమిత్యన్వయః. (అత్ర) శ్రవచనభూషణమిహంసాభాష్యే. (తత్ర)శ్చేనవిధిస్థలే. (అత్ర) ఉపాసనవిధిస్థలే. (తస్య) సాధనాన్తరసాధ్యమో క్షస్య. (హేతుత్వమితి) అనిష్టహేతుత్వం సమ్యవతీతిభావః.

కాఁపిష్టాపేక్షయా బలవదనిష్టభూతయోస్సాన్వితానుభవ కైజ్జ్యర్థయో
స్సత్య హేతుత్వమస్తీతిభావః.

ఏవం ఫలభేదే ప్రమాణమాహ (ధర్మానితీనిషేధబలాదితీ).
“నకళ్యాణంభక్షయేత్,” ఇత్యాదాకృతినాధ్యత్వేష్ట సాధనత్వయోర్నిషే
ధస్యబాధితతయా బలవదనిష్టాననుబద్ధత్వస్యైవ నిషేధ్యత్వాదితిభావః.

యద్యపి(౧)“బ్రహ్మవిదాహ్మోతిపరమ్” (౧) “యోవేద” (౧)
“సాశ్నుతే” ఇత్యాదినాన్వితానుభవ ఫలకోసానన విధిపర్యాలోచనయా
ఉత్తరవాక్య ప్రతిపన్న పరార్థకైజ్జ్యర్థఫలక శరణాగతివిధిపర్యాలోచ
నయచ ఫలభేదోఽవగస్తుంశక్యతే, తథా శిస్సుటనిషేధాదేవతదవగమే
ఫలవాక్యసమభివ్యాహృత విధి పర్యాలోచనం నకార్యమిత్యభిప్రాయే
ణాహ (నిషేధబలాదేవేతి).

ఏతేన ‘యశ్చపుక్తింకిచ్చత్రశాస్త్రాన్తికృజననం తాత్పర్యగోచరం
ఫలమస్తి, అత్రతునాస్తి, మోక్షస్యనిరతిశయత్వాత్” ఇతి,తదప్య
పాస్తమి; నిషేధబలేన స్వార్థపర్యవసాయిమోక్షస్యసాతిశయత్వాత్;

“యచ్ఛక్తం నచ నిషేధబలాత్తత్ఫలస్యాఽనిష్టానుబద్ధిత్వకల్పనా.
కల్పకస్యాఽశక్తమ్ప్రతి భక్తావనధికారజ్ఞాపకత్వేనాఽన్యధానిర్ధత్వాత్,

(బాధితతయేతి) చన్ద్రాచరణే కృతి సాధ్యత్వజ్ఞానంనాస్తి. విషభోజనే ఇష్ట
సాధ్యత్వజ్ఞానంనాస్తి. కళ్యాణభక్షణే ఉభయోస్సత్వాత్, తన్ని షేధోబాధిత ఇతి
భావః.

(బ్రహ్మవిదాహ్మోతీతి) తైత్తిరీయోపనిషది ద్వితీయాధ్యాయేఽష్టపాఠ్యం
ప్రథమోనువాకః. (తదవగమే) ఫలభేదావగమే.

(తత్ర) కేవలవిధిసలే. (తత్ర) ఉపాసనవిధిసలే.

(తత్ఫలస్య) ఉపాసనఫలస్య. (కల్పనేతి) సచకల్పనేత్యవ్యయః. (కల్పకస్య)
నిషేధబలస్య. (జ్ఞాపకత్వేన) సూచకత్వేన.

యథా అగ్నిహోత్రాది నిషేధస్సన్నాసినమ్మృత్య నధికారసూచకః; నతుగృహస్థస్య బలవదనిష్టానుబద్ధిత్వసూచకః” ఇతి. తన్నిరస్యతి(నచేతి).

(మానాంతరేతి) *సర్వశక్త్యధికరణన్యాయ సిద్ధత్వాదిత్యర్థః. (విధివైయథ్యాదితి) ఏతేన అధికారిలాభాయ త్యాగానువాదోపివ్యర్థ ఇతి సూచితమ్; గురులఘువికల్పానుపపత్త్యలఘూపాయే అ శక్త స్యాధికార ఇత్యస్యాఽర్థసిద్ధత్వాత్. ఉక్తదృష్టాంతం వైషమ్యేణ నిరస్యతి (తత్రేతి). అగ్నిహోత్రాది నిషేధాభావే త్రైవిణ్యకాధికారికమాధానం పూర్వమేవసిద్ధమితి సన్నాసినోప్యగ్నికార్యం ప్రసజ్యతఇతిభావః. వైషమ్యేణదృష్టాంతం నిరస్య, దృష్టాంతోపన్యాసోఽస్మాకమేవానుకూల ఇతిపరిహారాంతరమాహ (తత్రాపీతి). ఏతేన నత్విత్యుక్తం నిరస్తమ్. (ఉత్కృష్టత్వేనేతి) కామనాయాబద్ధకత్వాత్, విరక్తేర్మౌచకత్వాచ్చేతి భావః.

(అనిష్టత్వేతి) (౧) “స్వగ్రేపిపాతభీతస్య” ఇత్యాద్యనుసారేణ గృహస్థానుష్ఠితకామ్యకర్మణామల్పాస్థిరఫలత్వేన, బలవదనిష్టానుబద్ధిత్వా

(సర్వశక్త్యధికరణేతి) అయన్యాయః - పూర్వమీమాంసాయామ్. (అధికారిలాభాయ) అశక్తాఽధికారిలాభాయ. (గురులఘువికల్పేతి) గురుజైవకార్య సమ్భవే లఘుభూతమస్యథాసిద్ధమితి, అనుపపత్తిర్బోధ్యా. (సిద్ధత్వాదితి) అసౌ పరిత్యజ్యేతివిదిః, కథమశక్తాధికారత్వద్యోతకః; శక్తక్రమ్మత్యేవ భక్తిరూపకార్యవిధేః, భక్తా వశక్తస్యానధికారస్య సిద్ధత్వాదితిభావః. (తత్రేతి) “తత్ర ” ఇతివిషమ దృష్టాంతమ్. (నత్విత్యుక్తమితి) “నతుగృహస్థస్య బలవదనిష్టానుబద్ధిత్వ సూచకః” ఇతి, పూర్వపక్షోక్తమిత్యర్థః.

(స్వగ్రేపీతి) (౧) “క్షయజ్ఞోర్నాస్తినిర్వృతిః” ఇతిశేషః. ఆదికర్షణ (౨) “క్షేత్రేప్రజ్యే మర్త్యలోకంవిశన్తి” ఇత్యాదికంగృహ్యతే. (కించేతి) కిచ్చయదుక్త

దితిభావః. కిచ్చ, యదుక్తమ్ “త్యాగవిధిరశక్తస్య భక్తావనధికారజ్ఞాపకః” ఇతి, తన్న; శక్తస్యాపి స్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానవతోభక్తావనధికారాత్, శరణాగతావధికారాచ్చ. ఏవశ్చ “ఉపాసనస్య త్యాజ్యతావిధిః స్వరూపయాథాత్మ్యాభిజ్ఞవిషయః, తత్ఫలస్యాభిజ్ఞతస్య అనిష్టానుబద్ధిత్వసూచకపతేతియదుక్తమ్, తన్నైవవక్తుంశక్యమ్; స్వరూపజ్ఞానశూన్యమృతివత్ఫలతరేణ శాస్త్రేణ స్వరూపనాశస్యఫలత్వేన విధానానుపపత్తే” ఇతి. తన్నిరస్యతి (తతచ్ఛేతి). తతశ్చేత్యస్య వివరణమ్ (త్యాగేతి). యద్వా, పృష్టాస్తవైషమ్యాద్భృష్టానానుకూల్యాచ్యేత్యర్థః. (విధీతి) విధితాత్పర్యవిషయీభూతం ఫలమిత్యర్థః

తత్రయదుక్తమ్; “నచ, కామ్యాధికారలక్షణస్వాతంత్ర్యా దాకృష్టశేషత్వే స్థాపయితుం ప్రవృత్తత్వాత్, నవిధేర్వాత్సల్యహాని రితివాచ్యమ్. ఏవన్తర్తిః పుష్పిభయాత్పలాయమానస్య ఆశీవిషముఖపాతన్యాయకిప్రసజ్యతే. తథాహి, శ్యేనవిధావాన్తిక్య సిద్ధ్యర్థం హింసాలక్షణఫలేనోపచ్ఛన్ననయజ్యతే. శాస్త్రాన్తిక్యరూపమహాఫలసిద్ధౌ తస్యప్రాయశ్చిత్తాదినా తపనేతుంశక్యత్వస్య శాస్త్రహృదయత్వాత్. అత్రభోక్తృత్వస్య స్వరూపనాశత్వపక్షే శేషత్వసిద్ధ్యర్థం తేనోపచ్ఛన్ననం క్రియత

మిత్యాది, అధికారాచ్యేతి పర్యవసాదీప్యజీవాక్యమ్. (త్యాజ్యతావిధిరితి) అభిజ్ఞవిషయస్త్యాజ్యతావిధిరీత్యన్వయః. (తత్ఫలస్య) ఉపాసనఫలస్య. (స్వరూపనాశస్య) శేషత్వస్వరూపనాశస్య. (విధానానుపపత్తేరితి) స్వరూపజ్ఞానఫలవిధానముపపన్నమితిభావః. (పృష్టాస్తవైషమ్యాదితి) వికత్రాణధికారత్వసూచకత్వమ్; అస్యత్ర తదభావ ఇతివైషమ్యాచోద్యమ్. (పృష్టానానుకూల్యాదితి) ఉభయత్ర అనిష్టత్వసూచకత్వమితి - అనుకూల్యమితిభావః.

(తత్ర) తాత్పర్యపక్షే. (తస్య) హింసాలక్షణఫలస్య. (అత్ర) ఉపాసనవిధిఫలతే. (తేన) స్వాధ్యభోక్తృత్వేన. (తస్య) స్వాధ్యభోక్తృత్వస్య. (అపరిహరణీయత్వాదితి) యదుక్తమిత్యనేనాన్వయః.

ఇతి వస్తుంశశక్యతే. తస్మాద౭త్మనాశస్వరూపస్య యావదాత్మ భావిత్వే
నా౭పరిహరణీయత్వాత్ ” ఇతి. తదనూద్యపరిహరతి (నచేతి). “అని
ష్టత్వే” ఇతిచేదః.

సాధనాస్తరఫలస్య స్వప్రయోజనస్య శ్యేనఫలనరకశ్యేవ నస్వాధి
కారిస్వరూపంప్రతి బలవదనిష్టత్వం బ్రూమః; కి న్తు స్వరూపయా
ధాత్మ్యా౭భిజ్ఞమధికారిణమృతి పరప్రయోజనరూపతదిష్టా౭పేక్షయా
బలవదనిష్టత్వంబ్రూమః. అకిచ్చనాధికారిణమృత్యుపి స్వప్రయోజనస్య
బలవదనిష్టత్వం న నరకవదత్యైస్తప్రతికూలత్వేన ; నవాముముఖమృతి
(౧) “క్వనాకప్యృగమనమ్” ఇత్యాద్యనురోధేన స్వగ్గాదివత్ప్రతికూల
త్వేన; స్వప్రయోజనస్య స్వతోత్యన్తానుకూల భగవత్స్వరూపా౭, విషయా
నుభవరూపత్వేన, నిరతిశయానన్దరూపత్వాత్. అపిత్వస్యేచ్ఛా౭నశీన
స్వప్రవృత్తి హేతుభూతా౭త్యన్తోక్తిః సేచ్ఛావిషయత్వాభావవీచనబలవ

(పరప్రయోజనరూపమ్) పరార్థప్రయోజనరూపమ్, (తదనిష్టమ్) స్వరూప
యాధాత్మ్యా౭భిజ్ఞేష్టమ్. (అత్యస్తప్రతికూలత్వేనేతి) దుఃఖజనకత్వేన సరకశ్యత్యై
స్తప్రతికూలత్వమ్. సరకం విషశస్త్రాదివత్ సర్వదాఅత్యస్తప్రతికూలమ్; తద్వత్స్వ
ప్రయోజనస్య, “మమేతిద్వ్యర్థరోమృత్యుః” ఇత్యాదినా ద్వేషవిషయత్వం వస్తుము
చితమ్; తథాపిబలవదనిష్టానుబద్ధిత్వాదితి వ్యాఖ్యానా౭నుసారేన బలత్తమక్రమితిధ్యే
యమ్. (క్వనాకప్యృగమనమ్) “పునరావృత్తిలక్షణమ్ । క్వనాకప్యృగమనమ్ ముక్తిబీజ
మనుత్తమమ్” ఇతి శేషః. (స్వగ్గాదివదితి) “ఏతేషైనిరయాస్తా౭సాసస్య పరమాత్మ
సః” ఇత్యాద్యుక్తరీత్యా, పరిమిత సుఖజనకత్వేన స్వస్వప్రతికూలత్వమ్, విరహిణశ్చన్ద
నాదివదితిమన్తవ్యమ్. (ప్రతికూలత్వేనేతి) నవేత్యన్వయః. (స్వప్రయోజనస్యస్వతోత్య
నేతి) పరమపురుషార్థనిష్ఠవిభాజకోపాధ్యవచ్ఛిన్నధర్మం స్వాగ్ధమేషివర్తతే.
విభాజకోపాధిః మోక్షత్వమితితాత్పర్యమ్. అదిశద్దేన గుణవిభూత్యాదిగ్గృహ్యతే.
(అభావవిమలబలవదనిష్టత్వమితి) “ఇతిబ్రూమః” ఇతి శేషః. (పరప్రయోజనస్యైవ)

ఽనిష్టత్వమ్; అనేకప్రమాణోపపత్తి సమృద్ధాదాయానుగృహీత మూల మస్తమస్త్ర రత్నస్థ సమశ్శబ్దాన్విత వ్యక్తచతుర్థిబలేన, సాక్షాత్ఫలభూత భగవత్ప్రీతిరూప పరప్రయోజనస్వైయ తాదృశేచ్ఛా విషయత్వాత్.

ఏవశ్చ నసాధనా న్తరాధికారిణో యావదాత్మభావ్యసర్థాపత్తిః. తస్య, సమశ్శబ్దాదిప్రతిపన్న స్వరూపాది యాధాత్మ్యజ్ఞాన వైధుర్యేణ, స్వప్రయోజనస్వైయ తాదృశేచ్ఛావిషయత్వేన, తస్యయావదాత్మభా వీష్టాతిశయస్వైయవసత్త్వాత్. కిస్తుకైవల్యార్థినామివ అధికపురుషార్థా లాభమాత్రమ్; పరప్రయోజనరూప భగవత్ప్రీతి విశేషస్య సాధనాన్తర నిష్ఠపురుషీయతాదృశేచ్ఛా విషయత్వాభావేన, తస్మత్తతస్యసాక్షాత్ఫల త్వాభావాత్. నచైతావతాసాధనాన్తర విధేరుపచ్ఛన్ననాథత్వ నిర్ణయ భజ్జః తత్సాధ్యేష్టాపేక్షయా అతిశయితేష్ట సద్భావస్వైయ తద్విధేరుప చ్ఛన్ననాథత్వే అనుగతప్రయోజకత్వాత్. తత్సద్భావశ్చ తదధికారిణో బలవదనిష్టానుబంధేనా, తదపేక్షయా ఉత్తమాధికారిణోబలవదనిష్టాను బంధే వేదినకశ్చిద్విశేషః. ఏవశ్చ సాధనాన్తర సాధ్యస్వార్థానుభవ కైజ్జ్వర్యాపేక్షయా అతిశయితపరార్థానుభవ కైజ్జ్వర్యరూపేష్టసద్భా వాత్, తద్విధేరుపచ్ఛన్ననాథత్వం సమ్యవత్త్యేవేత్యాశయేనాహ (ఉప చ్ఛన్ననాథత్వ నిర్ణయోహీత్యాదినా).

పరార్థప్రయోజనస్వైయ. (తాదృశేతి) ఆన్యేచ్ఛానుసంధిస స్వప్రవృత్తి హేతుభూతా త్యక్తోత్కటేత్యర్థః.

(తస్య) ఉపాసకస్య. (వైధుర్యేణ) ఆభావేన. (తాదృశేతి) పూర్వపదార్థః. (తస్య) ఉపాసకస్య. (తస్మత్తి) సాధనాన్తరనిష్ఠత్వమి. (తస్య) భగవత్ప్రీతి విశేషస్య. (తత్సాధ్యేష్టాపేక్షయా) సాధనాన్తరసాధ్యసాతిశయ పురుషార్థా పేక్షయా. (తద్విధేః) సాధనాన్తరవిధేః. (అనుగతేతి) నిరతిశయపురుషార్థసద్భావః అనుగతప్రయోజకఇతిభావః. (తత్సద్భావశ్చ) అతిశయితేష్టసద్భావశ్చ.

(బలవదనిష్టేతి) అనిష్టపదం తదధికార్యనిష్టపరమ్. (బలవదనిష్టేతి) తదధికారీష్టావేషయా బలవదనిష్టేత్యర్థః. (అనిష్టానుబంధేతి) తదధికార్యనిష్టేత్యర్థః. (స్వగ్రేతి) త్రివర్గోపలక్షణమేతత్. (పారతస్యేతి) కేవలపరార్థానుభవకైర్జగ్ర్యా విర్భావేత్యర్థః. (స్వల్పత్వాదితి) నమశ్శబ్దాదినిషిద్ధత్వేన నిష్కృష్టత్వాదిత్యర్థః. (అయోగాచ్చేతి) మన్తరత్నాదౌ పరార్థభోక్తృత్వాదే సిద్ధోపాయఫలత్వాఽభి. ధానాదితి భావః. (నతతేతి) పరమతాత్పర్యంనేత్యర్థః.

యచ్ఛక్తమ్, “నచకామ్యాధికారినిపుత్ర్యా కేషత్వేప్రాప్తే పారతస్యసిద్ధ్యర్థం తదనన్తరమేవధర్మత్యాగస్యవిహితతయా, భోక్తృత్వలక్షణస్వరూపనాశాప్రాప్తిః. సర్వేషాంశాస్త్రహృదయపరిజ్ఞానాభావేన తత్ర కేషాశ్చిదపరిహరణీయస్వరూపనాశాపత్తేః. తథాచ శాస్త్రస్యవాత్సల్యాభావోవా భవిష్యదనర్థాఽపరిజ్ఞానంవాఽపద్యతే” ఇతి; తత్రాహ (విధిచ్ఛేతి). సత్యమ్; “సర్వేషాంశాస్త్రహృదయపరిజ్ఞానాభావః ఇతి. తథాపితత్రకేషాశ్చిదపరిహరణీయస్వరూపనాశాపత్తిరిత్యనేన, కింస్వానిష్టప్రాప్తిర్వివక్షితా; ఉతపస్తుతః పరమపురుషార్థహానిః. నాద్యః—సాధనాన్తరాధికారిణమృతి స్వార్థానుభవాదేష్టత్వాత్ స్వానిష్టాన్తరాప్రాప్తేశ్చ. నాన్త్యః—ఇష్టాపత్తేః నిరమ్కుశ

(అనిష్టేతి) కర్మార్థకోపాసనేన అనిష్టం జాయత ఇతి మన్తపరమ్. (త్రివర్గాః) ధర్మార్థకామాః. (అభిధానాదితి) సాధ్యోపాయఫలత్వాఽప్రతిపాదనాదితి భావః.

(స్వరూపనాశాఽప్రాప్తిరితి) సచేత్యన్వయః. (అపద్యత ఇతీతి) యచ్ఛక్తమిత్యన్వయః. (సత్యమితి) అధాజ్ఞీకారే. (అపరిహరణీయేతి) అపరిహరణీయాస్వరూపనాశాపత్తిరిత్యన్వయః. (నాద్య ఇతి) (అద్యః) స్వానిష్టప్రాప్తిరివక్షుః. (కస్య) సాధనాన్తరాధికారిణి. (నాన్త్యః) పస్తుతః పరమపురుషార్థహానిరివక్షుః సమీచిన ఇత్యర్థః. (ఇష్టాపత్తేరితి) పరమపురుషార్థహాస్యజ్ఞీకారాదితి భావః. (నిత్య

స్వతంత్ర భగవత్సంజ్ఞలైన జీవానామనాదిబద్ధత్వవత్, సర్వముక్త్య
భావవత్ నీత్యబద్ధత్వవత్, కైవల్యనిత్యత్వవత్ కదాపిబ్రహ్మప్రాప్త్య
భావవత్, పరమసామ్యాలవిశేషేషి, పతిపత్నీశయ్యావాహనాదివ్యవస్థా
వచ్చుకేమాళ్ళి జీవానాంకదాపి పరాధానుభవకై జ్యుర్యయోర భావస్యా
ప్ర్యు పవత్తేరితిభావః.

(మధ్యఇతి) ఉపాసనశ్చఫలశ్చ - ఉపాసనఫలమితిసమాహారః.
మధ్యేస్వేనప్రదర్శితే ఉపాసనే ఫలేచ పరాధకై జ్యుర్యత్వ పరాధాను
భవత్వప్రకారకం విధితాత్పర్యమజానంత్యర్థః. (తత్ఫలవవేతి)
తేషాంపరాధానుభవకై జ్యుర్యాన్వయః కదాపిమాన్వీత్యర్థః. (విర
మస్తు) “వ్యాజ్ఞపరిభోగమః” ఇతిపరస్తేపదమ్. విశ్రామ్యన్వీత్యర్థః.
వస్తుతః పరమపురుషార్థాలాభాత్ కథం విశ్రాంత్యిత్రాహ(తస్యేతి).
స్వార్థపరాధానుభవయోః స్వరూపాల సమరూపత్వా లనురూపత్వసత్వేషి
లత్యర్థప్రియపరమాత్మ స్వరూపాదివిషయత్వేన ఆనందాంశేతారతమ్యా
భావాదితిభావః. (పారతంత్ర్యఇతి) పరాధానుభవజనిత పరాధకై జ్యుర్య
బద్ధత్వపదితి)నిత్యబద్ధత్వజ్ఞానేజాతే, సాధనాన్తరప్రతిర్నిజాయతఇతి వస్తుమయ
క్రమ్; ముక్తియోగ్యతాసంశయే జాతేషి, పురుషః సాధనాన్తరప్రవర్తత ఇతిబోధ్యమ్.
(అవిశేషేషి) సమాసత్వేషి.

(సమాహర ఇతి) ఉపాసనశ్చఫలశ్చతయోస్సమాహారః; ఉపాసనఫలమితి
సమాహరద్వయ్య సమాసఇతిభావః. (తేషామ్) సాధనాన్తరస్థితామ్. (వ్యాజ్ఞపరిభో
గితి) ఇదంవ్యాకరణసూత్రమ్. “వి, ఆజ్ఞపరి, ఇత్యుపసర్గేభ్యః పరస్యరమ్భాతోః
పరస్మైపదంస్యదిత్యర్థః. (తారతమ్యాలాభావాదితి (౧) “వికల్పాలవిశిష్టఫలత్వాత్”
ఇతిసూత్రేఅపరిచ్ఛిన్నాన్తస్థ సామ్యముక్తమ్. ఉపాసకశరణాగత మోక్షయోరాన్త
తారతమ్యం నాస్తి; స్వార్థత్వ పరాధత్వేభేదకే. సమమధ్యమతప్రవేశః; తైరాన్త
తారతమ్యస్య సిద్ధాంతితత్వాదితిభావః.

(౧) బ్రహ్మసూ-

అత్రేదమనుసంధేయమ్, సిద్ధాంతసిద్ధాంతానే జీవనిరూపణనామక ద్వితీయపరిచ్ఛేదే;—తాసాంబువిద్యానాం తృణారణిమణిన్యాయేన పృథగేవ హేతుత్వమ్. సమదర్శిచక్రాదిన్యాయేన మిథితానాం హేతుత్వమితి “వికలోఽవిశిష్టఫలత్వాత్” ఇతిసూత్రసిద్ధమ్. దహరాదివిద్యాగతి మోక్షోత్పాదప్రయోజకతావచ్ఛేదక సముదాయశూన్యత్యేసతి, మోక్షోత్పాదప్రయోజకతావచ్ఛేదక సముదాయాశ్రయత్వరూప భిన్నసామగ్రీప్రవిష్టత్వనైస్యే వ వికల్పశబ్దార్థత్వాత్. అవ్యవహితోత్తరత్వ నివేశాచ్చన యరస్పరవ్యభిచారఇతిబోధ్యమ్,

అత్ర “అవిశిష్టఫలత్వాత్” ఇతిసూత్రయతా ముక్తావాసస్తదారతమ్యునిరస్తమ్. బ్రహ్మవిద్యాసామన్యస్య ఏకజాతీయఫలజనకత్వాభిధానాత్; “భోగమాత్రసామ్యులిక్తాచ్చ” ఇతిసూత్రోక్తస్యభోగసామ్యస్యసమ్భవాచ్చ. తథాహి-అనుకూలత్వప్రకారక సాక్షాత్కారోభోగః. సామ్యుచ్చ - సమానవిషయత్వమ్. తథాచప్రమేయత్వవ్యావకానుకూలత్వ నిష్కప్రకార తానిరూపిత విశేష్యతాక సాక్షాత్కార వత్త్వమేవ సమానభోగవత్త్వమ్. “సదావశ్యన్తిసూరయః” ఇత్యనేసనిత్యానామ్, “సర్వంహవశ్యోపశ్యతి” ఇత్యనేసముక్తానాం చుశ్వరస్యేవ సర్వసాక్షాత్కార వత్త్వబోధనాత్. తదంతేవైలక్షణ్యాభావాత్, యరస్పరమీశ్వరేణ భోగసామ్యముపపన్నమ్. ఉక్తచ్చతత్వముక్తాకలాపే “శేషాణాం శేషిణశ్చ స్ఫురతిసుఖతయాసర్వదా సర్వతేజే నిత్యానాం ముక్తిభాజామపి భువనకృతాహోగమాత్రం సమానమ్” ఇతి.

సచముక్తానాం దుఃఖాదిసాక్షాత్కర్తృత్వే దుఃఖత్వావత్త్వసర్వసాక్షాత్కారసమ్భవం; “సవశ్యోమృత్యుం వశ్యతి-నరోగం నోతదుఃఖతామ్” ఇతిశ్రుత్యాదుఃఖాదిసాక్షాత్కారనిషేధాచ్చ, “సర్వంహవశ్యోపశ్యతి” ఇత్యప్య సజ్జోచావశ్యకత్వాదితివాచ్యమ్. స్వతోనుకూలభూత భగవద్విభూతిత్వేన సర్వసామ్యమకూలత్వేన, దుఃఖాదేరిపి ముక్తాస్త్రిప్రతికూలత్వాభావేన అనుకూలతయాదుఃఖాది సాక్షాత్కర్తృత్వసమ్భవాత్. తస్యదుఃఖిత్వానాపాదకత్వాత్. ప్రతికూలతయా సాక్షాత్కర్తృత్వనైస్యవతథాత్వాత్. స్వతోనుకూలభూతేవస్తుని ప్రాతికూల్యస్య కర్మకృతత్వేన కర్మనాశేతత్కృత ప్రాతికూల్యస్యానసమ్భవాత్. “నోతదుఃఖతామ్” ఇత్యప్య,

ప్రాతికూల్యప్రకారక సాక్షాత్కారనిషేధపరత్వేన దుఃఖపాక్షాత్కారనిషేధ పరత్వాభావాచ్చ.

నచపూర్వానుభూతసరకాదౌ ప్రాతికూల్యస్య పూర్వస్థితత్వాత్, అతీతాది సాక్షాత్కర్తృత్వ క్తస్య తత్సాక్షాత్కర్తృత్వ మావశ్యకమితివాచ్యమ్. ప్రతికూలతయానుభూతం సరకాదికమపి భగవద్విభూతిత్వాదనుకూలమేవేతి సాక్షాత్కారస్య ముక్తిదళాయాంస్వీకారేపి తస్యదుఃఖత్వానాపాదకత్వాత్, ప్రత్యుత్తానస్థాపనాత్మ్యమ్.

అత్రమాధ్యక్షి - అత్రదేవమనుష్యదీనాం ముక్తానాంపరస్పరమానందే తారతమ్యమావశ్యకమ్, సాధనతారతమ్యస్య సాధ్యతారతమ్య ప్రయోజకత్వాత్; మనుష్యపాసనాపేక్షయా దేవోపాసనస్యకాలతోవిషయతశ్చ ప్రకృష్టత్వాచ్చ. అన్యథా ప్రయత్నాధిక్యవైఫల్యవత్తేః. ప్రకృష్టావకృష్టసాధనవతామ్, ఏకజాతీయఫలప్రదత్వే భగవతోవైషమ్యవత్తేశ్చ. శ్రుతిసిద్ధశ్చాయమర్థః, “అక్షణస్య కర్ణవస్తస్సభాయో మనోజవేష్వసమాబభూవుః” ఇతి. అత్రహిమనోజశబ్దితేజ్ఞానేసామ్యభావప్రతిపాదనాత్తారతమ్య మవగమ్యతే, తేనచఫలతారతమ్యమర్థసిద్ధమ్. తథా “నైషానస్తస్యమిమాంసాభవతి” ఇత్యారభ్య, మనుష్యదిచతుర్ముఖపర్యవ్రాజాం ముక్తానామానందతారతమ్యంప్రతిపాద్య, “శోత్రియస్యచాకామహతస్య” ఇతితత్తస్మక్తేష్వపి తత్తదానందతారతమ్యుతిదేశాత్, పరమసామ్యుక్తతేశ్చభవన్మతేపి నానస్థిచితార్థకత్వమ్, జగత్కారణత్వలక్ష్మీవతిత్వాదేర్ముక్తేష్వసమ్యుక్తాత్; శేషిత్వశేషత్వానంత్య విభుత్వాదికృతతారతమ్యస్య దురవస్థావత్వాచ్చ. అతోసిద్ధోపత్త్యమాత్రేణ తత్సామ్యముపపన్నమితితేన నానందసామ్యసిద్ధిరితివదన్తి;

అత్రోచ్యతే; - ముక్తానామానందతారతమ్యం సజ్ఞాన్వికృతంపరిమాణకృతం విషయకృతంస్వరూపకృతంవా నసమ్యవతి.

సజ్ఞాన్వికృతతారతమ్యుపి-ఏకతరముక్తానంద పర్యాప్తసజ్ఞాన్వికృతవ్యవస్థావకత్వానన్యతరావచ్ఛేదకసజ్ఞాన్వి విభాజకధర్మవత్సజ్ఞాన్విపర్యాప్తవిధికిరణత్వమ్. అపరముక్తానందేషుధాఅష్టవస్థాపేక్షయాప్రక్షిప్తాదాదేశాదిత్యేషుచపమపర్యాప్తవత్సజ్ఞాన్వికృతతారతమ్యవచ్ఛేదక సత్త్వత్వరూప సజ్ఞాన్వివిభాజకధర్మవత్సజ్ఞాన్విపర్యాప్తవిధికిరణ

త్వస్య సత్త్విక తాదృశసంఖ్యవ్యాపకతావచ్ఛేదక ద్వాదశత్వరూప తాదృశభర్తృ
వత్సంఖ్యవార్యాప్యధికరణత్వస్య ద్వాదశాదిత్యేషుచసత్వాత్, ఏతాదృశశ్చ తారత
మ్యం ముక్తానందేష్వసమ్భవి. ఆనందస్యభవస్యతే జీవస్వరూపత్వేన ప్రత్యేకమేకత్వేన
సంఖ్యకృతచైవమ్యాభావాత్.

నాసిపరిమాణకృతమ్; పరిమాణకృతతారతమ్య మామలకాపేక్షయా బిల్వబదర
యోః, తత్సంయుక్తయావత్ప్రదేశ సంయోగయోగ్యత్వ సమానాధికరణ తదసం
యుక్తప్రదేశ సంయోగయోగ్యత్వ తత్సంయుక్తప్రదేశసంయోగాయోగ్య
త్వాన్వతరరూపప్రసిద్ధమ్; తాదృశస్యాఽణురూప జీవస్వరూపానందేష్వ సమ్భవాత్.

నాసివిషయకృతమ్. తద్ధి-తద్విషయయత్ని-ఇచ్చి ద్విషయకత్వ తద్విషయవిషయ
కత్వాన్వతరరూపమ్. యథాఘటపటోభయ విషయకజ్ఞానాపేక్షయా ఏకవిషయక
జ్ఞాన త్రితయవిషయకజ్ఞానయోః, తాదృశానందతారతమ్యస్య “సర్వం హవశ్యః పశ్యతి”
ఇత్యాదిశ్చిత్త్యక్తసర్వజ్ఞ త్వేన సమానేషుముక్తేష్వసమ్భవాత్.

నాసిస్వరూపకృతమ్. తద్ధి మధురమధురతర రసయోరివ పరస్పరాసమానాధి
కరణవైజాత్యవత్త్వమ్. తాదృశవైజాత్యస్యముక్తస్వరూపానందేష్వప్రామాణికత్వాత్;
యదపితాదృశ వైజాత్యసాధనాయోక్తమ్; - “ప్రకృతాబ్ధనివృత్తిః - స్వసజాతీయ
బద్ధ నివృత్త్యాశ్రయ ప్రతియోగికతారతమ్యవన్నిష్ఠా; బద్ధనివృత్తిత్వాత్, నిగళబద్ధ
నివృత్తివత్” ఇతి. తదపిస; తారతమ్యస్య గుణగతవైజాత్యరూపస్యసమ్మేధ నివృత్త్యా
శ్రయాత్మనిష్ఠత్వాభావాత్; తద్వృత్తిధర్మస్య ఏతత్ప్రతియోగిక తారతమ్యశబ్దేనాధి
ధానే, ముక్తానందయోరేకజాతీయత్వేపి స్వస్వమాత్రవిషయక ధీవిషయత్వమాదా
యాథాస్తరాత్. సచ, గుణగుణినోరభేదాజ్ఞేకారాత్ గుణగతవైజాత్యస్య ఆత్మనిష్ఠ
త్వమితివాచ్యమ్; స్వరూపాతిరిక్త తాదృశవైజాత్యస్యాపి సిద్ధాస్తవరాహతత్వేన
భవద్ధిరజ్జీకర్తుమశక్యత్వాత్. సచజీవస్వరూపానందానాం జ్ఞానాదితారతమ్య స్వభా
వత్వమితి వాచ్యమ్; జీవస్వరూపాణాం తారతమ్యస్వరూపత్వే భేదమాత్రేవర్ధవసా
నేన పరిభాషామాత్రాపత్తేః. పూర్వోక్తభేదసామ్యవిఘాతాత్.

“పూర్వోక్తసాధనతారతమ్యత్, సాధ్యతారతమ్యమ్” ఇత్యసత్. “స్నానం

సప్తమ్యం ప్రాకృతమ్” ఇత్యుక్తవారుణాగ్నేయ స్నానతారతమ్యేపి తత్సాధ్యశుచిత్యే
తారతమ్యదర్శనాత్. శత్రావశక్తవిభాగేన ప్రాయశ్చిత్తతారతమ్యేపి దురితనివృత్తి
తారతమ్యదర్శనాచ్చ ప్రేక్షావజ్జనమతీకృతసువర్ణతారతమ్యేపి క్రయకృతతారతమ్య
దర్శనాచ్చ యదరాజసూమరక్షేత్రనిక్షిప్తజితారతమ్యేపి తత్సాధ్యశుచిత్యే
పురుషకర్తృకప్రణతారతమ్యేపి తత్సాధ్యశ్చ నే స్వర్గావవగ్గకామకర్తృకజ్యోతిష్టో
మానుష్యావతారతమ్యేపి తత్సాధ్యతారతమ్యదర్శనాచ్చ, ధూమాళికాదివిద్యక జరా
మర్మరూపసాధనతారతమ్యేపి అనుమితతారతమ్య దర్శనేఽవ్యభిచారాత్. మోక్ష
సాధనశ్చ నే తారతమ్యేఽధ్యేష్య. “అక్షుణ్విత్తః” ఇత్యాదిశ్రుతేస్సర్వ సాక్షాత్కర్తృ
త్వేన సమాప్తహాతివ్యవర్తమాన్, “అక్షుణ్విత్తః కర్ణవత్తః” ఇత్యాభ్యాం సర్వ
సాక్షాత్కర్తృచక్షుష్మత్వస్య తాదృశశ్రోత్ర వత్త్వస్యబోధనాత్, ప్రశంసాయాం
మహుస్ప్రవృత్తయాత్. “కీర్తిమానసమీరాజా నిస్సమాస్త్రవజ్జితాః” ఇత్యాదౌ
కీర్తివజ్జితాభ్యాం సదృశాస్త్రరాజిత్యనైవ తాదృశసాక్షాత్కర్తృకారత్వేన సదృ
శాస్త్రనిషేధబోధస్య యుక్తత్వాత్. -

“నైమిషస్థస్యమీమాంసాభవతి” ఇత్యాదిశ్రుతేరపి * శతేహ్యుక్తాన్నియేన
మత్తానందే సర్వానస్తాస్త్రార్థవ పరత్వేన తారతమ్య పరత్వాభావాత్, తచ్చృతావా
నన్దపదమనుకూలత్వేన జ్ఞాయమానవిషయవర్మ. సతుతాదృశజ్ఞానవర్మ. తథాసతి
తాదృశజ్ఞానస్య పురుషభేదేనభిన్నతయా మానుషానందే మనుష్యగర్హస్వసమ్బన్ధిత్యో
త్కీర్తనానన్దతేః. “తేయేశతంమానుషానినన్దాః - వికః” ఇత్యత్ర “మనుష్యాన్దకత
సజాతీయవికోమనుష్య గర్హస్వాన్దః” ఇత్యిథాజ్ఞేకారేత్వాన్దవదంతాదృశజ్ఞానవర
మేష; సమానవిషయకత్వేన సాజాత్యస్యవిషయితత్వేన మనుష్యశతజ్ఞానవిషయకత్వస్య
మనుష్యగర్హస్వగతైక జ్ఞానేలాభాత్తాదృశమనుష్య గర్హస్వగతభిన్నవిషయక శతజ్ఞాన
విషయవిషయకత్వస్య చదేవగతైక జ్ఞానేలాభాన్నానుపపత్తిః; మత్తానాంసర్వవిశేష్య
కానుకూలత్వప్రకారక సాక్షాత్కర్తృవత్తయా మానుషజ్ఞానశతజ్ఞాన విషయవిషయ
త్వస్య మనుష్యగర్హస్వాదిగత శతజ్ఞానవిషయవిషయకత్వస్యచస్త్రాత్, ప్రతిపర్యా
యం “శ్రోత్రాయస్యైవాకామాహస్య” ఇత్యస్యోపపత్తి రిత్యస్యత్రవిస్తరిః, ఇతి.

పురుష పురుషార్థసూక్ష్మమిం ప్రాప్నువన్వీశ్యభిః.

నను, తథాపిశాస్త్రస్య వాత్సల్యాభావోవా భవిష్యదన్తః పరి
జ్ఞానం వాఽఽపద్యత ఇతి దోషోమర్థాః. స్వయత్న రూపసాధనాన్తరస్య
స్వప్రయోజనరూపాఽన్తఃపాత్యేన దోషత్వాత్, తత్రచదోషేవేద
పురుషస్య భోగ్యతాబుద్ధ్యాభావే వాత్సల్యాసమ్భవాత్, సతోషిదోషస్య
దోషత్వాదర్చనే భవిష్యదన్తఃపరిజ్ఞానేన సార్వజ్ఞభక్త్యా, తథాచ
సాధనాన్తరనిష్ఠానాం పరాధానుభవ కైజ్జ్యాలాలాభాన సమ్భవత్యేవేతి
సాధనాన్తరం బలవదనిష్ఠాసనుబద్ధ్యేవేతి శక్త్యాంపరిహరన్, సాపపాదక
మధికరణాన్తయుపసంహరతి (తస్మాదితి).

అయమాశయః - నతావత్ సార్వజ్ఞభక్తిః; వేదపురుషస్య
సాధనాన్తర రూపదోషాదర్శిత్యాభావాత్. నాపివాత్సల్యమానిః; సాధ
నాన్తరరూపే దోషేవేదపురుషస్య భోగ్యతాబుద్ధినత్యేపి పురుషార్థసవ
ప్రదేయఇతి భగవత్సంబంధబలేన పరాధానుభవాదేః సాధనాన్తరనిష్ఠ

(సీమేతి) “సీమసీమే ప్రయామభే” ఇత్యుక్తురి. (వాత్సల్యాభావ ఇతి) అత్ర
“మాతాపితృసహస్రేభ్యో వత్సలతరంశాస్త్రమ్” ఇతిశ్రీమాక్షిరమసన్ధేయా. (వాత్స
ల్యాసమ్భవాదిం) దోషభోగ్యత్వంవాత్సల్యమ్, “వత్సస్నేదంవాత్సమ్; సహజమలమ్.
తల్లాతి, చిద్ధే ఇతి “వావాత్సలా. వాత్సలాయాభావః - వాత్సల్యమ్” ఇతిపున్య
త్పత్తిరితిబోధ్యమ్. (తథాచసాధనాన్తరనిష్ఠానామితి) తథాచసాధనాన్తరేతి వక్తుః
పూర్వపక్షిణోఽయమభిప్రాయః. ఉపాసకస్యమధువిద్యాయాంచధ్యేయసత్వప్రాప్తిః,
ఆనుమజ్జికఫలంభవతి, విద్యామాహాత్మ్యాత్; ఆసన్తరచ్చ మోక్షోభవతి. తద్వత్ఫలవిశే
షాపిహాయత ఏవేత్యవశ్యంవక్తవ్యమేవేతి.

(సాధనాన్తరనిష్ఠపురుషీయేతి)లక్ష్మీతక్రే; - “సర్వజ్ఞోపిహిదేవేశస్సదా కారు
ణికోపిసన్. సంసారతన్త్రవాహిత్యా ద్రవ్యపేక్షాంప్రతీక్షతే” ఇతి, రత్యుస్యఅపేక్షా
యా అవశ్యకత్వాత్. పురుషః ప్రార్థితస్యైవపురుషార్థత్వాత్, అసపేక్షితదానే
దోషాత్, ఈశ్వరకపాసకస్య పరాధకైజ్జ్యాలాలాభదాతీతి వేదపురుషస్య నాజ్ఞిత్యమ్

పురుషీయేచ్ఛా విషయత్వాభావేనచ తేషాంతదలాభోపపత్తేః. అత
ఏవాఽన్యనాద్యే తోపదేశేపి మోక్షప్రదానాభావఇతిదిక్

ఇతిచరమశ్లోకటిప్పణ్యామ్
సాధనాన్తరశ్చేన సామ్యనిష్కర్షనామకః
షష్ఠవాదస్సమాప్తః.

—+—
చరమశ్లోకటిప్పణ్యాంసప్తమవాదః,
—+—

దక్షతమనుసరామః. ఉపాసనాదేస్సాన్వధికారిప్రాప్త్యాననురూ
పత్వం తద్విరుద్ధత్వమిత్యేతద్దూషయతి (ప్రాప్యత్తుక్కిత్యాది). ప్రాప్త్యా
ననురూపత్వం - కింప్రాప్యం ప్రతిస్వరూపాఽయోగ్యత్వమ్; ఉతప్రాప్య
స్యానస్తస్థిరత్వేన, ప్రాపకస్య అల్పాస్థిరత్వేనచ తద్విసదృశత్వమ్. ఆద్య
వాత్సల్యహనిశ్చేతిభావః. (తేమమ్) సాధనాన్తరనిష్ఠానామ్. (తదలాభేతి) పరాధాను
భవక్తైర్దూర్భలాశేత్యర్థః. (అర్జునాదేరిత) అత్ర, “అర్జుననుక్కు దేహవసానత్తిల్
మోక్షమ్వారాతోఽగ్రీష్ఠతేస్సైన్సిల్; కేటవర్ధత్తిల్ నిలైన్సిల్లాతేపిన్సు కుఱక్కైయాలే
యమ్, ఇప్పడిమఱక్కైక్కుకుడి ద్రాపది పరిభవమ్కజ్జిరున్ద భాగవతావచారముణ్ణా
కైయాలేయమ్, శరీరావసానత్తిల్ భగవత్రాప్తియన్బిక్కే ఒగ్రీష్ఠతెన్దు కణ్ణా
కొళ్వతు” ఇతి శ్రీవచనభూషణమీమాంసావృత్తి కతిసపదదీపికాసూక్తిరనుసంధేయా.

ఇతిసాధనాన్తరశ్చేనసామ్యనిష్కర్షనామక
షష్ఠవాదకతిసపదదీపికా

(ప్రాప్త్యాననురూపత్వం) “నాస్యకృతః కృతేన” ఇతిఫలాననురూపత్వమ్.
అకృతః-నిత్యః. కృతేన-అనిత్యేన. ప్రపత్తేః సిద్ధోపాయస్యనివేశః, విశేషః; అతోగు
రూపాయభూత భక్త్యపేక్షయా లఘూపాయస్యప్రపదనస్యముఖ్యత్వమ్. పరిచ్ఛిన్న
స్యోపాసనస్య అపరిచ్ఛిన్నప్రాప్త్యాననురూపత్వమ్, ప్రపత్తేస్తావదనురూపత్వమ్, సిద్ధో
పాయభూతేశ్వరనివేశాదిమన్తవ్యమ్, (తద్విరుద్ధత్వమ్) ప్రాప్యవిరుద్ధత్వమ్. (స్వరూ
పాయోగ్యత్వమ్) స్వరూపతః అయోగ్యత్వమ్. (తద్విసదృశత్వమ్) ప్రాప్యశత్య
శత్యమ్. (ఆద్యే) స్వరూపాయోగ్యత్వమితివత్తే.

ఆహ (ప్రాప్యత్తుక్కితి) “యోవేద-సాశ్వుతే” ఇత్యాదిశాస్త్రబలాత్స్వప్రయోజనసాధనత్వం సాధనాంతరస్యదుర్వారమితిభావః.

ద్వితీయఆహ (యుక్తిమాత్రతాతే) ఇతి. భృత్యాదేః కర్షకాదేశ్యప్రయాసతారతమ్యేన ఫలతారతమ్యదర్శనాత్, బహ్వయాసపూర్వకం యత్కించ్చిజ్జన్మసాధ్యం సాధనాంతరమునస్తస్థిరఫలరూపబ్రహ్మనుభవస్యనసాధనం భవితుమర్హతీతి యుక్తిమాత్రేణేత్యర్థః. వేదశాస్త్రాఽవిరోధితర్కవ్యావృత్త్యర్థం మాత్రపదమ్. సహివచనవిరోధేన్యాయఃప్రభవతి; అన్యథా, అల్పకాలసాధ్యజ్యోతిష్టోమాదే రధికకాలభోగ్యస్వర్గాదేశ్య సాధ్యసాధనభావోన స్యాదితిభావః. ఉక్తమర్థంప్రతిబద్ధిముఖేనవివృణోతి (ఆగమేతి). అత్ర అకించ్చనాధికారిణః ప్రాప్యం పరాధానుభవాదికంప్రతితు స్వరూపాయోగ్యత్వరూపం వై సాదృశ్యరూపంచ్చ ప్రాప్యవిరుద్ధత్వం సమ్భవతీతితాత్పర్యమ్.

(ద్వితీయ) ప్రాప్యవిసదృశత్వమితివత్తే. (భృత్యః)భటాదిః. (కర్షకః)కృషీవలాదిః. (వేదశాస్త్రావిరోధితర్కేత) అత్రచునుస్మృతౌ ద్వాదశాధ్యాయః “ఆర్షంభర్మోపదేశచ్చ వేదశాస్త్రావిరోధినా! యస్తర్కేణానుసంధేసేధర్మంవేదనేతర్య” ఇతి, తద్వాన్యభ్యానే-(ఆర్షమితి)ఋషిదృష్టత్వాద్వామ్. వేదమ్-ధర్మోపదేశచ్చ, తస్మాల్స్మృత్యాదికమ్, యస్తదవిరుద్ధేన మిమాంసాదిన్యాయేన విచారయతి, సధర్మంజానాతి, సతుమిమాంసాసఖిజ్ఞః. ధర్మేకరణంవేదః;మిమాంసాచ-ఇతికర్తవ్యతాస్థానీయా. తదుక్తంభట్టవారికకృతాః-ధర్మేప్రమీయమాణేహి వేదేసకరణాత్మనా । ఇతికర్తవ్యతాభాగం మిమాంసాపూరయన్యతి,” ఇత్యుక్తమనుసంధేయమ్. (అన్యథా) యుక్తిమాత్రేణ సాధనే. (ఆగమేతి) సారే- “ప్రపత్తిశాస్త్రస్థానుప్రమాణమిన్ద్రిక్మయోగ్రియమ్” ఇత్యుక్తమ్. “సిద్ధోపాయశాస్త్రస్థానుప్రమాణమిన్ద్రిక్మయోగ్రియమ్” ఇతిసోక్తమ్. అతఃప్రపత్తే రేవప్రాధాన్యం వదతీతిపాత్రేక్షికాభిప్రాయః. సప్రమాదాయసిద్ధవిరోధం దర్శయతి (అత్రాకించ్చనేతి).

అనుగ్రహేతత్త్వ శ్రీవచనభూషణమీమాంస భాష్యే సాధనాంతర
స్వరూపవిధిసమర్థనాధికారే వదదేశైః:-“ప్రాపకాంతరం స్వరూప
విచిత్రమిత్యతన్మహాభావః. మూలమస్తద్వయస్థనమశ్చైవ భ్యాం
(౧) “స్వయన్తురుచిరేదేశే” ఇత్యాన్యుపబ్రంహితాభ్యామప్రధానభో
క్తిత్వస్యపి నిషిద్ధత్వేన, స్వభోక్తిత్వసలాయాభక్తేః ప్రాప్యవిరుద్ధ
త్వోపపత్తేరితి.

అతస్మిన్ధోషాయ ప్రతిపాదనస్థలే స్వభోక్తిత్వనివృత్తేః ఫల
తయాప్రతిపాదనాత్, సాధనాంతర మకీర్తనాధికారిప్రాప్యప్రతిస్వరూ
పాయోగ్యమేవేతిఘట్ట తాత్పర్యమ్. (మూలమస్తేతి) అత్రకాకాక్షి
న్యాయాభిప్రేతి. ఇత్యాదీత్యనేన - (౨) “మరుష్యమామనుచుమ్”
ఇత్యాదిసంక్లిప్తాః.

ననునమశ్చైవాదేః ప్రధానభోక్తిత్వనిషేధపరతయా అకీర్తనా
ధికారిణోపి భోక్తిత్వమస్తేవ; అన్యథాఅచేతనత్వాపతేరిత్యత
అహ అప్రధానేతి. పరమాత్మాధీన స్వప్రవృత్త్యుద్దేశ్య భోగశాలిత్వ
రూపస్మేత్స్థితి. నమశ్చైవాదినా పరమాత్మాధీన భోగశాలిత్వరూప

(స్వయన్తురుచిరేతి) శ్రీరామాయణ ఆరణ్యకాండ “ఛరవాన్స్మికాకుష్మంత్య
యిషర్షశతస్థితే స్వయన్తురుచిరేదేశేక్రియతామితహంవద” ఇతి. (ఇతితి) అనుగృహీత
మిత్యన్వయః, (అత్ర) శ్రీవచనభూషణమీమాంసాభాష్యే. (స్వరూపాయోగ్యమేవేతి)
పరతత్త్వరూపస్థితృపరమాయోగ్యమేవేతిర్ధః (ఘట్టమ్) నిఘట్టమ్ (అత్ర
కాకాక్షి) కాకాక్షిన్యయః, వికతస్థితస్యపూర్వత్ర ఉత్తరత్రచాన్వయః (మరుష్య
మామను) శ్రీరామాయణ ఆయోధ్యాకాండ “మరుష్యమామనుచరం వైషర్వంశేహ
విద్యతే. కృతార్థోహంధవిష్యామి తవచార్థఃప్రకల్పతే” ఇతి. ఆదినా (౩) “తనక్ష్మ
యావైవైకాగ్రశ్శుపేతే” ఇత్యాదిసంక్లిప్తాః.

(ప్రధానభోక్తిత్వేతి) పరమాత్మాధీనభోగశాలిత్వరూప భ్రాన్తిసిద్ధప్రధాన
భోక్తిత్వేత్స్థితి. (అన్యథా) ప్రధానభోక్తిత్వ నిషేధానన్వితే. (సిద్ధేతి) సిద్ధో

(భా) నిసిగాఽపహానభక్తిత్వానిషేధే సిద్ధోపాయవిధిస్తలే సాధ్యోపాయవిధిస్తలేచన్యస్థమౌ నమశ్శబ్దాదిశ్రవణం తదశ్రవణాన్వయోపపద్యతే.

నచాఽత్రమన్తరత్వ చరమశ్లోకయోరివ పరస్పరప్రతిపత్తు గుణోపసంహారః. (౧) “నానాశబ్దాదిభేదాత్” యోగసూత్రకృతా విద్యాభేదసాధనాత్. అచిద్వాన్యత్తిస్తు స్వప్రవృత్తుద్దేశ్యపరమాత్మభోగాతిశయాధాయకాఽఽను వక్షికిభోగశాలిత్వ రూపాఽప్రధాన భోక్తృత్వాక్రూరా దుపపద్యతే ఇతి.

పాయవిధిస్తలే వ్యవస్థయా నమశ్శబ్దాది శ్రవణమిత్యన్వయః. (నమశ్శబ్దాదీతి) అది శబ్దేన ఏవకారాదివిగ్రహః (తదశ్రవణమ్) నమశ్శబ్దాద్యశ్రవణమ్.

(అ) (త) సిద్ధోపాయవిధిస్తలే, సాధ్యోపాయవిధిస్తలే. (చరమేతి) విపరణ విపరీతిరూపయోశ్చరమశ్లోకమన్తరత్వయోర్విద్యాభేదోనాస్తి. శక్యతావచ్చేదకభేదేన భేదాక్షికారాత్, ఉపాసనశరణాగత్యోరూపాదిభేదా ద్విద్యాభేదః. అతోనమశ్శబ్దాద్యుపసంహారోనకర్తవ్య ఇతిభావః. (ఉపసంహారేతి) ఉపాసన శరణాగత్యోరితి శేషః. (నానేతి) “నానాశబ్దాదిభేదాత్” ఇతి బ్రహ్మమీమాంసా తృతీయాధ్యాయ తృతీయపాద శబ్దాదిభేదాభిరణసూత్రమ్. తద్భాష్యమ్; కిమత్రవిద్యైక్యమ్, ఉత విద్యాభేదఇతిసంశయతే. అత్రైవాస్యాం యస్పరభేదేనమర్శితేనతి, ఏకస్యాదహద విద్యాదికాయాస్పర్శపేదాస్తప్రత్యయన్వాయః; కింయత్తమ్. విద్యైక్యమితి; కుతః. వేద్యభృబ్రహ్మణ ఏకత్వాత్; వేద్యంకీవిద్యాయారూపమ్. అతోరూపైక్యాద్విద్యైక్యమితి; ఏవమ్ప్రతిభిధీయతే. నానేతి, నానాభూతాః - విద్యాః; కుతః. శబ్దాదిభేదాత్. అదిశబ్దేన - అభ్యాస సజ్ఞా గుణ ప్రక్రియా నామధేయానిగృహ్యస్తఇతి. తత్సూర్యస్య అక్షరవిద్యాదికాఇతిభావ్య శ్రుతప్రకాశికాయామ్, అదిశబ్దేన న్యాసోవివక్షితః. సూత్రేపిశబ్దాదిభేదసద్భావాదితి. (స్వప్రవృత్తితి) స్వప్రవృత్తుద్దేశ్యః; - పరమాత్మభోగాతిశయ ఇత్యన్వయః. (ఉపపద్యతే ఇతి) “మట్టతాత్పర్యమిత్యన్వయః.

ఏవంవై సాదృశ్యరూపం ప్రాప్యవిరుద్ధత్వ మపితతైవ ప్రకరణే
ద్వితీయే సాధనా న్తరవ్యాజ విధిత్వసమర్థనాధికారే సిద్ధాంతే తైరేవాను
గృహీతమ్. భక్తిర్వ్యాజమాత్రం; నసాధనం; ఫలవిసదృశత్వాత్. ఫల
వై సాదృశ్యంనామనిత్యత్వం నవైపుల్యమాత్రమ్. సహినిత్యం ఫలమని
త్యేన సాధయితుంశక్యతే; దృష్టవ్యాప్తివిరోధాత్. (౧) “నాస్త్య
కృతంకృతేన” (౨) “నహ్యధ్రువైఃప్రాప్యతేద్రువస్తత్” ఇతివిధివిరో
ధాచ్చ. నహ్యనయోః కామవిషయత్వమ్; అనజ్ఞోచేన కర్తోపాసనోభ
యవిషయత్వాత్. (౩) “యజతే, తపస్తప్యతే బహునివర్షసహస్రా
ణ్యస్త వదేవాస్యతద్భవతి” ఇతియాగవత్తపశ్శబ్దవాచ్యోపాసనస్యాప్య
స్తవత్ఫలత్వ శ్రవణాత్. (౪) “నాయమాత్మాప్రవచనే నలభ్యః”
ఇత్యాదిసావిశిష్యోపాసనసాధ్యత్వనిషేధాచ్చ. నచమేధాశబ్దో భక్తి
రూపత్వదశాపన్నధ్యానపరః. అనజ్ఞోచేన తద్దశాపన్నధ్యానపరత్వే
బాధకాభావాత్. నచోపాయవిధివిరోధః; తస్యవ్యాజవిధిత్వ కల్ప
నాత్. అన్యథానిషేధ వాక్యానామనేకేషామ స్వారస్యావత్తేః. తాని

(దృష్టవ్యాప్తిం) “యత్-అనిత్యమిష్టసాధనమ్, తత్ - అనిత్యఫలకమ్” ఇతి
లోకదృష్టవ్యాప్తిత్వర్థం. (అనయోః) “నాస్త్యనహ్యధ్రువైః” ఇతివిధివాక్యయోః.
(యజతేతపశ్శత్యాది) బృహదారణ్యకేషఞ్చమాధ్యాయే ఆప్తమబ్రహ్మణే. “యోవా
ఏతదక్షరంగార్థ్యవిదిత్వా అస్మిక్లాకే జుహోతియజతేతపస్తప్యతే బహునివర్ష
సహస్రాణి, అస్తవదేవాస్య తద్భవతి” ఇతి. వర్షసహస్రాణీయజతే తతస్తప్యతే.తపః-
ఉపాసనమ్ - తపసేత్వతేన “తపఆలోచనే” ఇత్యస్మాద్ధాతోః, ఉపాసనంతప
శ్చబ్దార్థః. అస్యచైరుపస్యతత్, అస్తవదేవభవతి - అనిత్యఫలవదేవ భవతీత్వర్థః.
(విశిష్టం) “సమేధయా” ఇతి విషయ. (తద్దశాపన్నేతి) భక్తిరూపత్వ దశాపన్నే
త్వర్థః. (తస్య) ఉపాసనవిధేః. (అన్యథా) వ్యాజవిధిత్వ కల్పనాసంక్షేపకారే (నిషేధ
వాక్యమ్) “సహ్యధ్రువైః” “నాస్త్యకృతం” ఇత్యాదినిషేధవాక్య మితిబోధ్యమ్.

(౧) మ.ఱ్ఱ-౧-౨-౧౨. (౨) కఠ-౧-౨. (౩) బృహ-౫-౮.

హిలోక సిద్ధవ్యాప్త్యను గృహీతానివ్రబలాని. అతడభయాఽవిరోధేన వ్యాజవిధిత్వ కల్పనమేవయుక్తమ్.

నచ, లోకే “కృషిమిత్యుపన్వ” ఇత్యాదాపుపాయపవ విధిదర్శనాల్లోకదృష్టవ్యాప్త్యనుగ్రహణపాయవిధిపక్షేపి సమ్భవతీతి వాచ్యమ్. “రత్నార్థంవరాటికాందద్యాత్, రాజ్యార్థముపహారందద్యాత్” ఇతివ్యాజేపి లోకేవిధిదర్శనాత్. ఏవంచరమయుక్త్యభిప్రాయేణ రత్నే త్యాదికముక్తమ్. ఏవందేశతః కాలతో వస్తుతశ్చానన్తఫలముప్రతితి విధోపాధి పరిచ్ఛిన్నోపాసన విధిర్యాజవిధిరేవ భవితుమర్హతీతి.

అత్రతావత్, సాధనాన్తరం తన్నిష్ఠానాం మోక్షహేతుః ; కిన్తు, సర్వముక్తిప్రసజ్గపరిహారార్థతయా అన్యథాసిద్ధత్వేన నియతపూర్వవక్తీత్యాహ (భక్తిరితి). ఏవశ్చభక్త్యాదేన్వయత్నపరాన్వతి మోక్షసాధనత్వప్రవాద ఆచారాణ్యమభ్యుపగమవాదఏవ; తథైవతేషాం (తాని) నిషేధవాక్యాని. (ఉభయావిరోధేన) “నాన్త్యకృతకృతేన” “నమిభయా” ఇతినిషేధవాక్యమ్; “నిధిధ్యాసితవ్యం” ఇతివిధివాక్యమ్; ఏతదుభయాఽవిరోధేన.

(కృషిమిత్యుపన్వతి) మహిషశతకవ్యాఖ్యానే - “అతైర్మాకీవ్యః, కృషిమిత్యుపన్వ, వీతేరమస్వబహుమన్యమానః” ఇతిక్రమః, ఋగ్వేదే, కాకలభాయాం సప్తమాప్తకే అష్టమాధ్యాయేపఠితా. అత్యై-దేవనైః, మాకీవ్యః - ద్యూతంచూకాక్షిం. తర్హిజీవనంకథమ్, తత్రాహ - కృషిమిత్-కృషిమేవ; ఇచ్చభ్యోఽవధారకార్యకృతసిద్ధప్తః. కృషస్వ-మరుష్య. తథాచరద్ధ్వారాజీవితవ్యమితిభావః. కృషిం మర్వన్ బహుమన్యమానః-బహుభిర్లోకైస్సమృద్ధమానస్సన్, విక్షే - ధనధాన్యాదిరూపే, రమస్వ - క్షేదస్వ” ఇతిక్రమ్యర్థోబోధ్యఇతి. (చరమయుక్తీతి) “రాజ్యక్రైం మిచ్చమృత్యుమృతేయమ్” ఇతిచరమయుక్తి శ్రీసూక్తీత్యర్థః. (ఇతితి) ఇత్యనుగృహీతమిత్యన్వయం.

(తన్నిష్ఠానామ్) సాధనాన్తరనిష్ఠానామ్. (తథైవ) అభ్యుపగమవాదఏవ.

సాధనా న్యోపాయా న్నరాది ప్రసిద్ధిరపి. (౧) “ఉపాయస్వప్రాప్తేరుపనవ
దధీతస్సభగవాన్” (౨) “ఇవై ఇరణ్ణ మొట్టియభగవత్ప్రసాదమేఉపాయ

(తేమమ్) అచార్యాణామ్. (ప్రసిద్ధిరపి) భక్త్యాదేవత్యనువక్తః. (ఉపాయఇతి)
శ్రీమద్రహస్యత్రయ సారాధికారసర్వహే - “ఉపాయస్వప్రాప్తేరుపనవదధీతస్స
భగవాన్” సత్త్వై తస్మాత్ ప్రపదననిదిధ్యాసనగతి । తదారోహః పుంసస్సుకృత
పరిపాకేన కుకతా నిదానం తత్రాపి స్వయమభినిర్మాణనిపుణః ” ఇతి -
అస్యార్థః— (ఉపాయఇతి) ప్రసాదవిష్ట ఉపాయఇత్యర్థః. (ఉపనవదధీతస్స
భగవాన్) “యతోవాఇమాని” “నాయమాత్మా” “ధాతోఃప్రసాదాత్” ఇత్యా
దిక్రతిప్రతిపన్నో భగవాన్, స్వప్రాప్తేః అదృష్టద్వారకోపాయః. తస్మిన్ప్రపదనాది
వైయర్థ్యమిత్యత అహ (ప్రసత్త్వైతస్మాత్) ఇతి. (తస్య) భగవతః. ప్రసత్త్వై-
స్వయమభినిర్మాణ ప్రసాదాయ (ప్రపదననిదిధ్యాసనగతి) ప్రపదనమ్ - ప్రపత్తిః,
నిదిధ్యాసనమ్ - భక్తిః, తత్ప్రాప్తేగతి - మార్గః, (ఉక్తే) దృష్టపాయతయ విహితే.
సస్వనాదా సంసారే దుర్నివారప్రజీనసామగ్ర్యాం సత్యాం కథం దృష్టపాయప్రవేశ
ఇత్యేత్రాహ (తదారోహఇతి). తయోః -దృష్టపాయయోః, ఆరోహః - ప్రవేశః,
(సుకృతపరిపాకేన) యాదృచ్ఛికాది సుకృతపరిపాకేన. తత్రాపి మూలకారణం
భగవానేవేత్యాహ (నిదానమితి). (తత్రాపి) యాదృచ్ఛికాది సుకృతపరిపాకేషి
(అభినిర్మాణనిపుణః) సర్వస్రష్టా. భగవానేవనిదానమిత్యర్థః.

అత్ర, “అత్రయోర్ అజ్ఞాతమాన సవైకశ్చయే పశ్చాత్తాపకాంక్షాంతా కటా
క్షయోనిఘ్నమ్, ఇవైయద్భూత ఇవనుక్తు విశ్లేయమృదీయతే ఇవప్తన్నై మత
విరే అవస్థస్థిత్రయ” ఇతి శ్రీవచనభూషణ శ్రీసూక్తిరమస్థనేయేతి. (ఇవైయర్థమితి)
ఇయంముముక్షుప్పడి శ్రీసూక్తిః. భగవద్గుణధర్మణాభ్య శ్రీసహస్రనామభాష్యే ఉపా
హృతప్రకరణే, గురుతరతపస్సమాధిసాధ్య తత్వజ్ఞానస్య లఘుతరవాక్యాత్ర సాధ్య
తానిరూపణసర్థః—“సను, గురుదీర్ఘదుష్కర తపస్సమాధి విశేషరూప మహాధర్మసాధ్య

(౧) రహస్యత్రయసారే.

(౨) ముముక్షుప్పడి.

మాకక్కడనతు” ఇత్యేవ ముఖ్యసిద్ధాంతాదితిభావః. వక్ష్యతిచోత్ర
రాధికారావతారికాయామ్:-ప్రథమంసర్వజ్ఞాన్ప్రత్యుపాయత్వంనాస్తి.
కీన్తజ్ఞాన్ప్రత్యుక్తమ్. అసన్తరం తాన్ప్రత్యుపాయత్వంనాస్తి; కీన్త
వ్యాజత్వమాత్రమిత్యుక్తమ్; ఇదానీం వ్యాజత్వమపినాస్తిత్యాహ.
(తాన్దరిద్రేత్యాదితి).

యుక్తిమాత్రేణ ఆగమబాధో నయుక్తఇత్యాశఙ్క్య, సాధన
భక్తివిధ్యన్వారుహ్యవాదే “నహివచనవిరోధే” ఇతిన్యాయేన విధివిరో
ధాద్వైసాదృశ్యన్యాయానవతారేపి, పరార్థ కైబ్బర్వవిధిరూపముఖ్య
సిద్ధాంతే వై సాదృశ్యరూపానుగ్రాహకన్యాయావతారస్పృహ్యవేత్త్యేవేత్యా
శయేనాహ (ఫలవినదృశత్వాదితి). సాధనాన్తరస్యకాలపరిచ్ఛేద తద్రా
హిత్యాభ్యాంస్వార్థానుభవపరార్థానుభవాదిసాధారణం వై సాదృశ్యమ్,
తత్వజ్ఞానోపక్రమస్య వాక్యైత్రసాధ్యత్వవాచోప్యతివాదః; గురుశాస్త్రవైయర్థ్య
ప్రసక్తేనప్రమాణవిరుద్ధః; తదిదమవిదిత భగవత్ప్రభావస్య శాస్త్రసస్యవైశావమ్.
లఘీయోపిభగవత్పక్షీర్తనం దుర్వహామవిధురం ధారయత్వేవ; సగురుశాస్త్రానర్థ
క్యమ్. తస్యపమర్థాధికారత్వాత్. అస్యతుసత్వసతివా సామర్థ్యే భగవదసాధా
రణ రుచిసముచిత భాగ్యవదధికారత్వాచ్చ; గరియసోపి భగవత్ప్రసాద వివసలహే
తుః - లఘీయసికింద్రియారితిః. యథాచగరియ సిప్రయోగవైపుల్యాద్దేవః ప్రసేదతి,
తథాలఘీయస్యపిభావమద్ధివికేషాత్ ప్రసేదేత్,” ఇతిశ్రీసుక్తిరమసద్ధేయా. (వక్ష్య
తిచేతి) “శ్రీవచనభూషణమీమాంసాభాష్యే” ఇతికేవల. (తాన్ప్రతి) ఆశ్చాన్ప్రతి.

(అన్వారుపేతి) తస్మత్తమధిష్ఠాయవాదః - అన్వారుహ్యవాదః; అజ్ఞేకృ
త్యవాదః - అభ్యుపగమ్యవాదః. (న్యాయాన్వవతారేపీతి) కైబ్బర్వవిధిరిచేత్,
లఘీదృష్టన్యాయవిరోధోనాస్తితి మస్తవ్యమ్. (సాధనాన్తరస్యేతి) సాధనాన్తరస్య
కాలపరిచ్ఛేదః; స్వార్థానుభవపరార్థాను భవయోర్నిత్యత్వాత్కాల పరిచ్ఛేదరా
హిత్యమ్. అతఃభయసాధారణం వై సాదృశ్యమితిభావః. (తద్రాహిత్యేతి) కాలపరి

స్వరూపానురూపత్వాననురూపత్వ లక్షణవస్తుపరిచ్ఛేద తద్రూపిత్యా
భ్యాం పరాధ్వానుభవాద్యసాధారణం వై సాదృశ్యశ్చ ద్వయమప్యత్ర
వివక్షిత మిత్యాశయేనాహ (ఫలవై సాదృశ్యంనామేత్యాదినా).

(సహితీ) ఇదముపలక్షణమ్; నహిఫలభోక్తృస్వరూపానురూప
సాధనేనతదనురూపం ఫలంసాధయితుంశక్యమ్. పరదారపరిగ్రహేనివే
దితభోజనాదినా ధర్మప్రజాననుయాగఫలాద్యసాధనాదితి బోధ్యమ్.
(దృశీతి) “యద్యదనిష్ఠసాధనం తత్తదనిత్య ఫలకమ్,” ఇతిత్రివర్గస్థితే
దర్శనాదితిభాషి. నచేదంయుక్తిమాత్రమిత్యాశయేనాహ (నాస్త్య
కృతఇతి). అత్రనకేవలం సాధనాన్తరస్వరూపవిరోధసాధకం ప్రమాణ
ముక్తన్యాయానుగ్రాహ్యమ్; కిన్తు విశేషవచనమపీతి భాషి. నచేదం
నిత్యఫలప్రాశస్త్య మాత్రపరమ్. సిద్ధాంతే అర్థవాదానాంస్వాగ్ధేతాత్మ
ర్యాదిత్యాశయేనాహ (విధివిరోధాదితి).

కృతాన్తరస్వరూపయోరల్పస్థిరఫలకర్మపరత్వ మాశక్త్యాహ

చ్ఛేదరాహిత్యేత్యర్థః. (స్వరూపేతి) ఉపాసనస్య స్వరూపానురూపత్వరూపవస్తు
పరిచ్ఛేదః. పరాధ్వానుభవస్య స్వరూపానురూపత్వ రూపవస్తుపరిచ్ఛేదరాహిత్యమ్.
అత్యేవపరాధ్వానుభవానసాధారణం వై సాదృశ్య ముపాసనస్యేతిబోధ్యమ్. (తద్రూపి
త్యేతి)పస్తుపరిచ్ఛేదరాహిత్యేత్యర్థః.

(ఫలభోక్తృస్వరూపేతి) ఫలభోక్తృస్వరూపేత్యర్థః. (తదనురూపమ్) స్వరూ
పానురూపమ్. (పరదారేతి) పరదారపరిగ్రహేణ ధర్మప్రజాఫలాసాధనాత్, అ
జీవితభోజనాదినా అను యాగఫలాద్యసాధనాదిత్యన్వయః. (ప్రమాణమ్) “సర్వ
ధర్మాస్మరిత్యభ్య” ఇత్యాదిప్రమాణమ్. (ఉక్తన్యాయే) దృష్టవాక్తీన్యాయః.
(స్వాగ్ధేతాత్మర్యాదితి)అత్ర “ప్రబలప్రమాణవిరోధాభావే అర్థవాదపరానామపిస్వతః
ప్రామాణ్యతస్సన్విర్ల పరిత్యాగశ్చసాహసమ్, అన్యాయ్యత్వాత్” ఇతిసహస్రనామభా
ష్యక్రీణాన్తరస్వరూపేయా.

(నహీతి)(౧) “తపసా బ్రహ్మ విజిజ్ఞాసస్వ” “తపసా నాశకేన” ఇత్యాదౌ తపస ఉపాసన సామాచర్యాత్కాయక్లేశమాత్ర పరత్వమిత్యాశ్చ్యుతా కాయక్లేశ మాత్రస్య “బహునివర్ష సహస్రాణియజతే” ఇత్యనేనైవ సిద్ధత్వాచ్చ, తపోనిర్దేశ ఉపాసనస్య అస్తవత్ఫలత్వ ప్రదర్శనార్థ ఇత్యాశయేనాహ (యజత ఇత్యాదినా). శ్రవణప్రవచనఫల మననసంపాదనాన్మేధాశబ్దార్థ ఉపాసనమిత్యభిప్రేత్యాహ (విశిష్యేతి). అనేన సామాన్య నిర్దేశస్సహ చరితనిర్దేశశ్చ వ్యావర్త్యతే.

లఘుసిద్ధాంతభాష్య నూక్తివిరోధాభి ప్రాయేణాశ్చ్యుతపరిహరతి (నచేతి). వాక్యస్వారస్యాత్ శ్రీభాష్యకారాపదేశిక సమ్ప్రదాయాచ్చ,

(తపసేతి) భృగువల్యం, “తపసా బ్రహ్మ విజిజ్ఞాసస్వ” ఇతి. (తపసా నాశకేతి) బృహదారణ్యకేషు స్థాభ్యామేచతుర్థబ్రాహ్మణే (౨) “తమేతం వేదానవచనేన బ్రాహ్మణా విదిషన్తి, యజ్ఞేన దాసేన తపసా నాశకేన. ఏతమేవ విత్వా మునిర్భవతీతి” ఇతి (శ్రవణేతి) “శ్రోతవ్యోను స్తవ్యోనిదిభ్యాసితవ్యః” ఇత్యత్ర శ్రవణమునోపాసనాన్యైశ్చైవి. తద్వత్, “నాయమాత్మాప్రవచనేన లభ్యోనమేధయా సబహునాశ్రుతేన” ఇత్యత్ర సప్తం శన్యామేనమేధాశబ్దస్య ఉపాసన పరత్వముక్తమ్ - సప్తం శన్యామేధా పూర్వోత్తరపదార్థాలోచనయా మధ్యమపదస్య ఉభయాధానురూపార్థనిర్ణయః. (సప్తం శనాత్) ఉభయతస్సంక్రాంతత్వాత్ (సామాన్యనిర్దేశః) “నాస్త్యకృతః కృతేన” ఇతి సామాన్యనిర్దేశః. (సహచరితనిర్దేశః) “తపసా నాశకేనేతి” సహచరితనిర్దేశః.

(లఘుసిద్ధాంతేతి) లఘుసిద్ధాంతభాష్యే “ఏవం ప్రత్యక్షతాపన్నా మపవర్గ సాధన భూతాన్ స్మృతిం విశిష్యేనాయమాత్మేతి.” ఇత్యత్ర తథాక్తిరూపావన్నస్య ఉపాసనస్య సాధనత్వముక్త మితిభాషః. (వాక్యేతి) “సమేధయా” “నాస్త్యకృతః” “సహ్య ప్రుక్షేః” ఇతి వాక్యస్వారస్యాదిత్యర్థః. (బహుదేశికేతి) ఉపదేశప్రాప్తే త్యర్థః. గోష్ఠీపూర్ణాచార్యస్య బహుదేశికసమ్ప్రదాయః, చరమశ్లోకస్సాధ్య ప్రవర్తితర ఇతి. “నాయమాత్మేతి శ్రుతౌ” “సమేధయా” ఇత్యత్ర సాత్వికయతీతిరూప భక్తిత్వావ

శ్రీభాష్యమూర్తి శృంగారశోకగీతా భాష్యమూర్తివదన్వా రుహ్యవాదకి.
తథైవ “సపుధివ్యామగ్నిశ్చేతస్య ఇతివన్నిర్వాహః” ఇతిశ్రుతప్రకాశ
మూర్తిరపీత్యాశయేనాహ (సజ్జోచేనేతి).

స్థాపన్నసాధనభక్తిర్నిషిధ్యతే. “యమేవైవపుణుతే, తేనలభ్యః” ఇత్యేత్ర పరణీ
యాధికారివిశేషభూత నిరతిశయ ప్రీతిరూప భక్తిత్వాపస్తాపన్నసాధ్యభక్తిరప
వ్యక్తుర్తి వ్యాజోపాయ భూతేతిచ సమ్ప్రదాయ ఇతి శ్రీభాష్యకారస్యాపదేశక
సమ్ప్రదాయఇతి బోధ్యమ్. (అన్వారుహ్యవాదఇతి) చరమశ్లోకగీతాభాష్యచరమ
శ్లోకస్య అపవేత్త్యాదినా అక్షప్రపత్తిపరత్వేన వాఖ్యాతత్వాత్; తత్ర అన్వారుహ్యవా
దత్వ మగ్గీక్రియతే; తద్వత్ శ్రీభాష్యమూర్తాపుపాసనస్య సాధనత్వోక్తిః-అన్వారుహ్య
వాదఇతితాత్పర్యమ్. (తథైవ) అన్వారుహ్యవాదవివ. (సపుధివ్యామగ్నిశ్చేతస్యఇతి)
హిరణ్యవధానరహితాయాం పుధివ్యామగ్నిచయనం కార్యమిత్యర్థః. (శ్రుతప్ర
కాశితే) “కేవలప్రణమనన నిదిధ్యాసనానాం వత్సయమాణ విశేషవిరహితానామి
త్యర్థః యథా‘సపుధివ్యామగ్నిశ్చేతస్య’ ఇత్యేత్రహిరణ్యవధానరహిత పుధివ్యాం
చయనం నిషిధ్యతే, నకుపుధివీమాత్రే తద్వదితిభావః” ఇతి లఘుసిద్ధాంతభాష్య
శ్రుతప్రకాశికా శ్రీసుక్తా, మేధా శబ్దస్య భక్తిరూపత్వదత్తానావన్నధ్యాన పరత్వ
మక్తమ్. సోపిఅన్వారుహ్యవాదవివేచితావః.

అత్రేదమవధేయమ్;-శ్రీగీతాభాష్య శ్రీభాష్యకారస్య బాపదేశకముఖ్యస
దాంతయోజనాయామ్;- శ్రీభాష్యకారైశ్చరమశ్లోకస్య అధికారివిశేషణీ భూతప్ర
పత్తివిషయకయోజనాద్వయ మనుగృహీతమ్. తత్ర “ప్రథమయోజనా ఆర్తప్రపత్తి
పరా. ద్వితీయయోజనా దృప్తప్రపత్తిపరా; సత్వద్వప్రపత్తిపరా” ఇత్యేవగత్యవ్యమ్.

తథైవోక్తమ్;-గీతాంతభక్తత్వప్రకాశికాయామ్.- తదేవంసర్వేషాంచేతనవ్యా
పారాణామద్వేషప్రభృతి పరమభక్తివర్తనానాం సిద్ధోపాయసలత్వాచ్చర మశ్లో
కస్య తదేకపరత్వమేవన్యాయ్యమ్. ఏతత్సర్వ మభిప్రేత్య శ్రీగీతాభాష్య చరమశ్లో
కస్య ద్వేధాయోజనాకృతా. తత్ర ప్రథమయోజనాయాం “నిజకర్మాదిభక్త్య
స్తం పుర్యాల్పీత్రే యవకారితః ఉపాయతాంపరిత్యజ్య” ఇత్యనుగృహీతరీత్యా ఉపా
యతాబ్రాహ్మిణ్యాగపూర్వకం యథావస్థిత స్వరూపానుభూపస్వయమ్ప్రయోజన భగవ

దాదాధనాత్మక కర్మజ్ఞానాద్యుపసానస్య సిద్ధోపాయాధికారివిశేషణత్వమ్, భగవత వివప్రాప్తి ప్రతిబద్ధకసర్వపాప వినివృత్తికరణత్వచ్చానుగృహీతమ్ ద్వితీయయోజనాయాంభక్తి యోగోత్పత్తి హేతుతయా శాస్త్రవిహితసర్వభర్తృస్వరూపత్యాగ పూర్వకస్య భగవదేకోపాయత్వాన్యవసాయస్య బాపదేశకజ్ఞానాద్య సతరిత్యస్య అధికారివిశేషణత్వమ్, తాదృశాధికారి విషయేభగవతవివభక్తియోగారమ్భవిరోధి సర్వపాపవినివృత్తికరణత్వచ్చాను గృహీతమ్.

తదేవం యోజనాద్యయస్యాపి సముచ్చయేకృతే, భక్తియోగారమ్భవిరోధి పాపప్రభృతి ప్రాప్తివిరోధి పాపపర్యస్త సర్వపాపవినివృత్తికరణత్వమేవ శరణశ్రద్ధాసమ్మూచితార్థః. భక్తియోగోత్పత్తేః పూర్వసర్వధర్మపరిత్యాగ పూర్వకభగవదేకోపాయ త్యాన్యవసాయాత్మక శరణాగతిరేవాఽధికారివిశేషణమ్. భక్తుత్పత్త్యనంతరం తదేవాధికారి విశేషణమితిలభ్యతే. తత్రభక్తేః ప్రాప్తిదశాపేక్షయా అధికారివిశేషణత్వాప్ర్యాధికారివిశేషణ మిత్యుచ్యతే. శరణాగతేర్భక్త్యావరమ్భపేక్షయాప్యనియమాదితి.

ప్రభాష్యేలఘుసిద్ధాన్తభాష్యే “అపవగ్గసాధభూతాంస్మృతినీగినస్త్రినాయమా మాత్యేతితి” అత్రముఖ్యసిద్ధాన్తయోజనాయామ్ “యమ్” ఇతిభగవద్వరణీయాధికారి విశేషణీభూతస్యయద్రుయోజన నిరతిశయప్రీతిరూప భక్తిత్వావస్థాపన్నధ్యానరూప సాన్యభక్తీరపవగ్గ శబ్దిత వరార్థమోక్షద్రుతి ప్రసజ్జాయవకారక త్వరూప వ్యాజోపాయత్వమ్, భగవత్స్మయః పతేరి పరమపురుషార్థలక్షణ వరార్థమోక్షద్రుతి సాక్షాదుపాయత్వ చ్చానుగృహీతమ్. “అనేన-కేవలశ్రవణ మనసనిదిధ్యాననానామాత్మప్రాప్త్యనుపాయత్వముత్పాద్య” ఇత్యత్రనమేధయేతి-మేధాశబ్దితాయాస్సన్యయద్రుయోజనాధికారి విశేషణీభూత నిరతిశయప్రీతిరూపభక్తిత్వావస్థాపనీతాయాస్సన్యప్రయోజనసామిశయ ప్రీతిరూప భక్తిత్వావస్థాపన్నధ్యానరూప సాధనభక్తేః, వరార్థమోక్షద్రుతి ఉపాయత్వాభావః ప్రతిపాదితః; తత్త్రవోక్తం సిద్ధతాత్పర్యటిప్పణ్యామ్:-

సను, నాయమాత్యేత్యాది క్రుతిర్న భక్త్యాద్యనుపాయత్వగ్రాహికా. లఘుసిద్ధాన్తభాష్యే తస్యాస్సాధనభక్తి పరతయేవ భాషితత్వాదితిచేత్తర్నిభజాస్పృష్టవ్యః. భక్తేః ఫలకరణత్వగ్రాహకం కిప్రద్యావ్య వచనమితి.

“వివచ్చ్యత్యక్షతావన్నామపవర్గసాధన ఖాతాంస్మృతింవిశిష్యమ్” ఇత్యారభ్య నాయమాత్మేత్యాది శ్రుతిమపాదాయ, తత్ర శ్రవణమననాదీనాం మోక్షసాధనత్వనిశ్చయభ్యుత్థిరూపతారహితశ్రవణాదివిషయత్వేనాస్యధాసిద్ధింప్రదర్శ్య, “యమేవైషవృణుతేతేనలభ్యః” ఇత్యనేన పరమపురుష పరణీయతా హేతుఖాతాయా భక్తరేవ మోక్షసాధనత్వం నాస్యస్యేతి లాభాదపవర్గసాధనఖాతాయాస్మృతితేర్థక్తి రూపతాలక్షణ విశేషసిద్ధి ప్రదర్శనపరం భావ్యవచనమేవేతిచేన్న; తత్రభగవద్యత్నఫలీ ఖాతాయాభక్త్యగవద్వంజీయాధికారి విశేషణతయా, భగవత్కర్తృకచేతనకర్మకప్రాప్తిలక్షణ పరార్థ మోక్షప్రయోజకత్వనైవ సిద్ధా నిరత్యాత్.

తత్రేయంభామ్యుపాధ్యాయః—“వివంశత్యక్షతావన్నామపవర్గ సాధనఖాతాంస్మృతింవిశిష్యమ్. నాయమాత్మాప్రపంచనేసలభ్యో సమేధయాసఖమనామ్రతేన యమేవైషవృణుతేతేన లభ్యస్తస్యైష ఆత్మావివృణుతేతమంస్వాత్.” ఇతి, అనేన కేవలశ్రవణమనన నిదిధ్యాససావామాత్మ ప్రాప్త్యనుపాయత్వముక్త్యా “యమేవైష ఆత్మావృణుతేతే నైవలభ్యః” ఇత్యుక్తమ్. ప్రియతమవిపరీ పరణీయోభవతి, యస్యైషం నిరంతర్యప్రియస్సవివాస్య ప్రియత మోభవతి. యథాయంప్రియతమ ఆత్మానం ప్రాప్నోతి, తథాస్యయమేవభగవాన్స్య యతత ఇతి భగవత్రైవోక్తమ్. (౧) “తేమం సతతయంతానాం భవతాంప్రితిపూర్వకమ్ । దదామిబుద్ధియోగంతం తేనమాముపయాన్తితే” ఇతి, “ప్రియోహిజ్ఞానిసోత్కర్థ మహంసచమకుప్రియః” ఇతిచ. అతస్మా యైతాద్రూపాస్మృతిస్మృత్యర్థమాత్యర్థప్రియత్వేన స్వయమప్యత్యర్థ ప్రియాయస్యైష వివచరేణాత్మనావరణీ యోభవతితితేనైవలభ్యతేవర ఆత్మేత్యుక్తంభవతి. వివం రూపాద్రువానుస్మృతిరేవభక్తి శబ్దేనాభిధీయతే. ఉపాసనపరాయణ తా వ ద భక్తి శబ్దస్య. అతవివచ్రుతిస్మృతిభిరేవ మభిధీయతే - (౨) “తమేవవిద్వాన్మృత్యుమృత్యుమేతి” (౩) “తమేవవిద్వాన్మృత ఇహభవతి. నాన్యంపథా ఆయనాయవిద్యతే” (౪) “నాహంవేదైర్న తవసా నదానేన నచేత్యయా । శక్యేవంవిధోద్రవ్యం దృష్టపా ససేమంయథా ॥ భక్త్యాత్వనస్యయాశక్య అహమేవంవిధోజ్ఞాన । జ్ఞాతుంద్ర వ్యుత్పత్తేనప్రవేష్ట్యాపరస్తవ” (౫) “పురుషస్సచరం పార్థభక్త్యా లభ్యస్తస్వ నస్యయా” ఇతివివంరూపాయాద్రువానుస్మృతేసాధనానియజ్ఞాదీనికర్మాణీత్యాదితా.

(౧) గీ-౧౦-౧౧. (౨) శ్వే-౩-౮. (౩) పురుషసూ.
(౪) గీ-౧౧-౫౩. (౫) గీ-౮-౨౨.

“అత్ర ప్రత్యక్షతాపన్నాం విశిష్యే” ఇత్యనేన ఉపాసకమనసాఽభిక్షేపేన భగవదసాధారణ దివ్యమగ్నశబ్దగ్రహేణ సంక్షేపశబ్దిత మానసాఽనుభవవిషయభూతేన ప్రత్యక్షస్య విశేషితత్వముభిప్రేతమ్. “అపవర్గసాధనభూతాం విశిష్యే” ఇత్యనేన అపవర్గస్య (౧) “సమహత్వాసుద్వర్గభః” ఇత్యుక్తాఽత్యస్తప్రియచేతన విశ్లేషాఽసహిష్ణు భగవదేకప్రయోజనతయా కేవలపరార్థత్వేన విశేషణమ్, అపవర్గసాధనతాయాః పర మపురుషవరణీయాధికారి విశేషణతయా దృష్టద్వారకాఽపవర్గ ప్రయోజకత్వమాత్ర రూపత్వేన విశేషణశ్శాభిప్రేతమ్. “నాయమాత్మాప్రపంచనేన” ఇత్యాదిక్రతుతాపవర్గ సాధనస్మృతిసన్తానస్య భక్తిరూపత్వవిశేషనేన నిరుక్తప్రత్యక్షాది విశేషలాభస్యాప్య విశ్లేషేన తత్త్వాగాయోగాత్. “తస్మై వ ఆత్మావిపుణితేతనూం స్యామ్” ఇత్యనేన “నాశయామ్యత్వభావం” ఇత్యాద్యుపబృంహితేన, ప్రత్యక్షతాయా విశేష విశేషితత్వలాభః. “పుణితే” ఇతివరణశబ్దసాధనస్యాదపవర్గస్య కేవలపారా గ్మ్యలాభః. భక్తేః “యమేవైవపుణితే” ఇతివరణీయవాచకయచ్ఛబ్దాద్ధి విశేషణ తయో పాదానాద్భక్తి నిష్ఠాఽపవర్గసాధనత్వస్య అధికారి విశేషణతయా దృష్ట విధ యోపకారకత్వలాభః. “ప్రియతమవివహివరణీయోభవతి” ఇతిభాష్యలోకప్ర తిత్వదాహరణేన భక్తేర్దృష్ట విధయోపకారకత్వనైవ్యవస్థితీతేః.

అథ, భాష్యపాతే “నాయమాత్మా” ఇత్యాదిక్రతువాక్యే “సమహత్వాభిప్రేతేన” ఇత్యనేన సాధనబుద్ధ్యాస్వయత్నసాధితానాం శ్రీవణమనస నిదిధ్యాసనానామ్ పరమపురుషార్థలక్షణ మోక్షసాధనత్వాభావోఽభిధీయతే. “యమేవైవపుణితే తేన లభ్యః” ఇత్యనేన “స్వయమేవప్రయతే” ఇత్యుక్తభగవత్కృపిణలీఖితానాం స్వయమ్ప్రయోజనశ్రీవణమనస నిదిధ్యాసనానాం నిరతిశయప్రీతిరూపత్వేన భగవద్వి రణీయాధికారి విశేషణతయా దృష్టద్వారా పరార్థమోక్షప్రయోజకత్వలక్షణం మోక్షోపాయత్వముచ్యతే. “తస్మై వ ఆత్మావిపుణితేతనూం స్యామ్” ఇత్యనేన భగవత్ శ్రేష్ఠతేనవరణసిద్ధ్యర్థం (౨) “ఋరోవాల్మ్యో హూవావిభవ ఉతవారాచ్యవతరణః” ఇత్యాద్యనుగృహీతరీత్యాప్యసౌందర్యా విమలరూపం సాధనానుష్ఠాన ముచ్యతే ఇతి వివేకేః.

“అనేన కేవలక్రవణమనస నిదిధ్యాసనానామపాయత్వముక్త్యా” ఇత్యత్ర

శేషలక్ష్మీనశ్రవణాదీనాం స్వయన్ముయోజనత్వప్రయంతాత్త్యర్థప్రీతిగర్భతయా అధికారివిశేషణత్వరాహిత్యముభిషేతమ్. తథాచసాధనతయానుష్ఠీయమానానామతఏవ అత్యర్థప్రీతిగర్భతారహితానాం శ్రవణాదీనా మనుపాయత్వముత్తేవత్యర్థం.

అథ “యమేవైవ ఆత్మావృణుతే, తేనైవలభ్య ఇత్యుక్తమ్” ఇత్యనేన భగవత్కర్తృకం పరణమేవమాత్మోపాయః. చేతనవ్యాపారస్తు పరణీయాధికారి విశేషణమాత్రమేవ. తథాచ శ్రవణమననాదిచేతనవ్యాపారాణాం యాదృశాకారవైశిష్ట్యేనతేనాప్రకరణస్వభగవద్వరణ విషయత్వాన్తత్వముపపద్యేతః; తాదృశాకారవైశిష్ట్యం శ్రవణాదీనామర్థసిద్ధత్వాన్న విధేయమితతాత్పర్యేణ, “యమేవైవః” ఇత్యాది నాపరణీయైస్త్వైవ ప్రాప్తౌత్వముక్తమిత్యర్థః. “అత్రతేనైవలభ్యః” ఇత్యన్వయేన భగవద్వరణీయతారహితస్య సాధనభక్తినిష్ఠస్య పరార్థభగవత్ప్రాప్తిరూప పరమపురుషార్థలాభోన్ముపచ్యిద్యతే.

“అథపరణీయేనైవలభ్యః, తతః కథంధ్రువానుస్మృతేః స్వయన్ముయోజనాధికారివిశేషణభక్తితేనైవ విశేషితత్వసిద్ధిః” ఇతిశబ్దాయాం తద్దర్శయతుం లోకసిద్ధప్రతీతిమాత్రా (ప్రియతమ ఏవహిత్యాదినా). అత్రప్రియతమశబ్దే తమపాదాంతానికే (౧) “అభ్యుజ్జం జేవితంజహ్యంత్యాంవాసితేసలక్ష్మణామ్” (౨) “తస్యైకిశ్చిత్సమాపన్నేకింకార్యం సీతయామకు” (౩) “కుడేపితేయద్విరహాతిదుస్సహః” ఇత్యాదిప్రసిద్ధాత్యర్థప్రియత్వాభిధానాత్ సామికయప్రీతివిషయాస్వయంతన్నపరా వ్యావర్త్యనే; తేహంహి నపరణీయత్వమ్; కిం (౪) “చతుర్విధాభజనేమాం జనాన్సుకృతినోర్జున” ఇతితత్తత్కర్మానుగత స్వయత్కరితేన భగవత్సమీపముపాగతానాం “ఉదారాస్సర్వవివ్రతే” ఇత్యుక్తప్రకారణోదార్థగుణవిశేషణానమగ్రాహ్యతామాత్రమేవ; “ప్రియతమఏవ” ఇత్యేవకారణసాధనభక్తినిష్ఠానాంపరణీయత్వవ్యవచ్చేదోభిషేత్యం.

తతఃకిమిత్యత్రాహ (యస్యేతి)యస్యాధికారణోఽయం పరమాత్మాస్వయమ్మయోజనతయా నిరతిశయప్రీతిరూప శ్రవణమననాది విషయస్సవివాస్య పరమాత్మనో నిరతిశయప్రీతి విషయోభవతిత్యర్థః. అత్రచేతనకర్తృకప్రీతేర్భగవత్కర్తృక

(౧) కా.అ.౧౦.౧౬. (౨) కా.య.౪౧.౪. (౩) సా.౪.౫౬. (౪) గీ.౭.౧౬.

వరణార్హతా పాదకర్తవ్యమ్, సాధనా నరతప్తత్వాదిరూప భగవద్వరణవరణాభా
 ౭భావత్వేన రూపేణివక్షేతమ్ ; భావా నరనైవాభావత్వాత్. అన్యథా భగ
 వద్విషయకప్రీతిశూన్యనాం శ్రీరక్షాదివిషయదేశానాం భగవతావరణీయత్వం స్యాత్.
 తస్మాత్ప్రీతిషేధయోగ్యానాం చేతనానా. ప్రతిషేధాభావాత్భగవద్నిరతిశయ
 ప్రీతిమతామేవ భగవద్వరణీయత్వమ్; నా న్యేషామిత్యభిప్రాయోనులసభేయః.

సర్వేషాం లోకానాం స్వాత్మని నిరతిశయప్రీతేస్సృతః ప్రాప్తత్వేన, చరమాత్మ
 తయా శాస్త్రాక్తే పరమపురుషస్వాభావికానపథికాంతిశయానశ్చేయ కల్యాణగుణ
 గణాకరే యోనిరతిశయప్రీతిం వినా ఫలాక్థాంసాంతిశయప్రీతిమనాదరం వాచ్యతాత్,
 తస్య తాదృశసాంతిశయప్రీత్యాదేరేవ ప్రతిషేధశబ్దిత భగవద్వరణ ప్రతిబంధకత్వా త్త
 న్నివృత్తిరూపాస్వయంప్రయోజనా నిరతిశయప్రీతిర్యదాస్యాత్, తద్దైవాన్యప్రతిబంధ
 కాపగమాత్ భగవద్వరణయోగ్యతాస్యాదితి, నిరతిశయప్రీతేర్భగవద్వరణార్హతాపాద
 కత్వమసాధనత్వఞ్చిపపద్యత ఇత్యవ్యయసభేయమ్.

కించ చేతనకర్తృక భగవద్విషయక నిరతిశయప్రీతే స్వవరణీయలాభార్థా
 ర్చావతారాది భగవత్ప్రపిఫలత్వేన చేతనయత్నసాధ్యత్వాభావాత్తస్యాభగవద్వరణ
 సాధనత్వమప్యనుపపన్నమ్. “సమహత్మాసుదుర్లభః” ఇత్యుక్తనిరతిశయప్రీతివరణీయ
 లాభార్థమేవహి భగవాననాదికాలమారభ్య శ్రీరక్షాది విషయదేశేషు, (౧) “నిష్టతేష్టే
 యూరక త్తిరున్దతేష్టే పాడకత్తు” ఇత్యాద్యనుగృహీతరీత్యా స్థిత్యాససయనాదికం
 కరోతి. తస్మాద్వరణవిషయే భగవతః ప్రథమప్రవృత్తత్వాత్ త్వవృత్తిరేవతత్ర
 సాధనమ్; చేతనప్రవృత్తిస్తు అనుమతిమత్రరూపైవేతి ససాధనమ్. యథాసాంసారిక
 ప్రవృత్తౌ చేతననైవ ప్రథమప్రవృత్తత్వా చేతనవ్యాపారస్థితి ఫలవిషయవిప్ర
 యోజకత్వమ్; తత్ర ద్వితియాది ప్రవృత్తౌ ప్రయోజకస్యాపి భగవతోసత్తేవమ్యాది
 ప్రసక్తః. తద్వదేవాత్రాపి చేతనస్యానన్తర ప్రవృత్తత్వా న్నాన్యయత్నఫలిత్వయోః
 ప్రసక్తః; “సవివాన్య ప్రీతిత మోభవతి” ఇత్యుక్త “సవివ” ఇత్యేవకారణ సాధన
 రూప శ్రవణాది ముద్వానిపుత్రిః; సాధనబుద్ధ్యా క్రియమాణానాం తేషాం ఫలాత్మత్వేన
 సాంతిశయప్రీతి రూపత్వసమ్బుధేః, నిరతిశయప్రీతిరూపత్వా సమ్బుధాత్.

భగవతి, నిరతిశయ ప్రీతిమతవివ భగవత్ప్రీతివిషయత్వమ్ సఫలార్థసాధికయ ప్రీతి మతి ఇతి కథమవగమ్యుత ఇత్యపేక్షాయామ్, అత్ర ప్రమాణతయా స్త్రోతివచన మర్థోపన్యాసపూర్వకం దర్శయన్వరణప్రకారమపి వివృతాతి (యమేత్యాదినా). అయంచేత సః భగవద్విషయక నిరతిశయప్రీతిలాభేన భగవత్కర్తృకనిరతిశయ ప్రీతి విషయ స్స న భగవద్దేయతాప్రాప్నోయాత్, తథాభగవాన్స్వయమేవ ప్రయతత ఇతి భగవతైవోక్త మిత్యుక్తిః. “దదామిబుద్ధియోగస్తమ్” ఇతివచ నేభజసరూపబుద్ధియోగస్యాపి భగవద్దేయత్వోక్తేః, తద్దానమ్ప్రేమేత్వస్తరా శ్రవణాచ్చ నిర్మేతుకమేవ సబుద్ధియోగోభగవతాదీయత ఇత్యుచ్యత ఇత్యుక్తిప్రేత్య స్వయమేవ భగవాన్స్వయతత ఇన్యక్తమ్. “స్వయమేవ” ఇత్యేవకారేణ చేతనయత్న రూపా పాధివ్యాప్తుతిః. నచైవం సర్వముక్త్యాని చనన్దః ప్రాతీకూల్యవ్యవసాయ రూప్రతిపత్తకలతేనైవ తద్వారణాత్ తథాచానుకృహితంరచనాను పవత్త్యధికరణభాష్యః— “స్వకాసనాతివృత్తివ్యవసాయ నివృత్తిమాత్రేణ ఆనాద్యనైతకల్పాప చితదుద్బవహాసనాపరాధానన్దకారేణ నిరతిశయ సుఖసంపుద్ధయే స్వయమేవ ప్రయ తతే. యథోక్తమ్-‘ప్రేమసంతతయుక్తానాం భజతాం ప్రీతిపూర్వకమ్ । దదామిబుద్ధియోగంతం యేనమామపయాన్రితే” ఇత్యాది.

“తథాభగవాన్స్వయమేవ ప్రయతతే” ఇత్యనేన వరణప్రకారోదర్శితః. వరణస్య ప్రకారోనాను-ఆర్యావతారాదిరూపేణ సకలమనుజనయన విషయతాద్భిత్వా చేతనస్యస్వస్థితీ స్వస్థార్యా విమూరేణనిరతిశయాంప్రీతిముత్పాద్యవరణార్థంకల్ప యత్వా, తస్యనిత్యానుభవాత్థం నిత్యవిభూతిప్రాపణార్థం వరణమేవ. వివంభవరణ ప్రకారవిషయే, (౧) “ప్రీతికృత్ప్రీతివృద్ధిః, విహయసగరిః” ఇతిదివ్యనామత్రయ భాష్యమ్. అన్యవరాసపిభజతస్తచ్చన్దానువర్తనేన ప్రీయాన్కరోతీతి- ప్రీయకృత్. యథోక్తమ్-‘నిరాశ్రితార్థచంయుక్తానాత్వతాంశ్చాప్యకల్పయమ్” ఇతి, అథోత్త రోత్తరగుణావిమూరేణ తాంప్రీతిం వృద్ధయీతి - ప్రీతివృద్ధిః. “భజతామ్ప్రీతిపూర్వ కమ్, దదామిబుద్ధియోగంతమ్” ఇతి. తథానిరూపభక్తి వరణోటిభిః “విహయసం పదమేవగమ్యతే అస్మాత్” ఇతి-విహయసగరితి. భగవతైవోక్తమిత్యేవకారేణ భగ

పదాప్తగ్రతిశయస్సూచితః; తేనభక్తేస్సాధనత్వగ్రాహకన్యాయానాం ప్రజలప్రమాణభూత భగవద్వాచా బాధితత్వాత్కుతర్కత్వమేతి దర్శితమ్.

“సతతయుక్తానామ్ సతతయోగం కాఙ్క్షమాణానామ్. ఆశంసాయాంభూతవచ్చ’ ఇతికర్తరిక్తిః. ప్రీతిపూర్వందదామి” ఇత్యన్వయః. తథాచ “సతతయోగం కాఙ్క్షమాణాయేభజస్తే, తేషాంతంభజనాత్మకంబుద్ధియోగం స్వస్త్యన్వయస్తస్యదాయినీ మాతేవ స్వాభావిక సౌహార్దేన యాదృచ్ఛికాదికల్పనజాయమానకాలకటాక్ష సత్వప్రవర్తనాఽద్యేషాభిముఖ్యసాత్వికసమ్భవణాఽఽచార్యాన్వయ సమ్మదనాది ద్వా రా ప్రీతిపూర్వకందదామి” యేనకుద్దతేనైవ బుద్ధియోగేన వశ్యాన్యామేవభజన్తో కుద్వరణవిషయిత్వతాస్తేమామేవ ప్రాప్నువన్తిత్వర్థః. అత్ర “సతతయుక్తానామ్” “ప్రీతిపూర్వకమ్” ఇత్యాభ్యాముపాసోపాసకయోర్జ్ఞానీ స్వస్థయయోరివసమ్ముద్ధాను సద్ధాననిబద్ధనా షరస్పరప్రీతి ర్దర్శితాభవతి.

అత్ర “భజతామ్” ఇత్యనేన సాధనభక్తిః; “దదామి” ఇత్యనేన తత్ఫలదానఙ్ఞోచ్యత ఇతి సభ్రమితవ్యమ్. తథాసతి మాక్షసాధనబుద్ధియోగస్యభక్త్యుత్తీర్ణత్వాపాతాత్. “తస్మాత్సతతయోగమాశంసమానః భజన్తీయత్, తంబుద్ధియోగమకామేవ దదామి; తేన కుద్దతేనైవ మాంప్రాప్నువన్త్యుపాసకాః” ఇత్యేవ భగవతోచ్యత ఇత్యనుసంధేయమ్. అతఏవ “భక్త్యామామభిజానాతియావాన్యశ్చాస్మితత్వతః । తతోమాంతత్వతోజ్ఞాత్వా విశతేతదనస్తరమ్” ఇతివచనే భక్తివ్యతిరిక్తజ్ఞానస్య మాక్షసాధనత్వ భ్రమవారణాయ శ్రీవేదార్థసద్భోజి “తదనస్తరంమాంతతఏవ-భక్తితో విశతఇత్యర్థః” ఇతివ్యాఖ్యాతముపపద్యతే. అన్యథాహి, “అన్యభక్త్యా తత్వజ్ఞానమ్, తత్వజ్ఞానాద్భక్తిః” ఇతితత్వజ్ఞాననైవ సాక్షాన్ముక్త్యుపాయత్వ ప్రతీత్యా భక్తిర్మోక్షసాధనతా భజ్యేతైవ. తస్మాత్తదమసారా ద్యతోక్తవివార్థః.

అభసతతయుక్త శబ్దార్థ స్ఫుటికరణాయాహ (ప్రియోహిత). అత్యర్థ మతిక్రాంతాభిధేయం ప్రియత్వం వాచామగోచరమిత్యర్థః. వితేన, భగవద్వరణీయతాపేతుభూతచేతనగత భగవద్విషయ ప్రీతిర్నాయక విషయక కామినీప్రీతివత్, స్వర్గకామనావచ్చ, ప్రాప్యభూత భగవద్దైవలక్షణానుసంధాననిబద్ధనా భగవత్ప్రీతివిషయో,

తల్లపేచ్చార్ని కామయ్య యిరున్నాడేమి దర్శనంభవతి. భగవద్విషయకాంత్యార్థప్రీతి
స్వకతయోగాశం సామాత్రరూపతాయా అస్తిత్వంపేలాభాత్. ఏతేనభక్తేః ఖలే
చ్చార్నుకత్వేనాఽధికారి విశేషణత్వం సాధనత్వాభావచ్ఛాదర్శి ఇతి.

లఘుసిద్ధాంతభాష్యక్రమే ప్రకాశికాయామ్;— సూత్రకారవాక్యకార
యోః కలిపయవిశేషం వదతోస్సతి విశేషస్తరోవస్థాపకే తత్పర్యవసాయిత్వస్యాభి-
ప్రేరత్వాత్ శ్చిత్యస్తరనిర్ధం విశేషస్తరుమస్తీత్యాహ (ఏవమితి). అనేన
క్రవణాదీనాం ముక్త్యపాయత్వ నిషేధాన్నోపాసనస్య మోక్షోపాయత్వమితి శబ్దా-
ప్యదాసశ్చభవతి. ఏవముక్తేన ప్రకారేణ నామాస్య విశేషన్యాయేన ప్రత్యక్షతాపన్నా-
మిత్యర్థః. అపవర్గసాధన భూతామితి ప్రతికోపాసన ప్యవచ్ఛేదః. (నాయమాత్మేతి)
ప్రవచనశబ్దేన మననం లక్ష్యయతి. మననఫలత్వాత్ ప్రవచనస్య మననస్య ఆచార్య ప్ర-
వచన ఫలత్వాద్వా, “ప్రాచ్యతే అనే” ఇతి కరణే ప్యుత్పత్త్యా వా ప్రవచనం మననమ్.
మథా-నిదిధ్యాసనమ్. చరితేషు దస్మిన్నాశ్వే క్రవణాదీనామనుపాయత్వం ప్రతితమ్,
ద్రువాదుష్టైరివిశేషణత్వేన సకించ్యత్ప్రతిపన్నమ్; అతస్తద్వ్యాపిచక్షే (అనేనేతి).
శేవలక్రవణమనన నిదిధ్యాసనానాం వక్ష్యమాణవిశేష విరహితానా మిత్యర్థః.
“యథాసపుధివ్యా మగ్ని శ్చేతస్యః” ఇత్యత్ర హిరణ్యోపధానరహిత పుధివ్యాం
చయనం నిషిద్ధతే. సతు పుష్టిమాత్రే, తద్వదితి భావః. వివక్షితవిశేషం వాక్యతాత్పర్య
నిరూపణేన దర్శయన్యన్వాకృత్యా స్థానాన్వయం దర్శయతి (యమేనైవ ఆత్మాపుణితే
తేనైవ బల్య ఇత్యుక్తమ్) ఇతి. పరణియేన లభ్యోస్తు, తతః కథం ద్రువాదుష్టై ర్విశేషే-
తత్వ మితి శబ్దాయాం తద్దర్శయితుం లోకసిద్ధ ప్రతితి మాహ (ప్రియతమ ఏవ హితి).
ప్రితివిషయమాత్రస్య సవరణీయత్వమ్, కిమస్వయముపస్థితస్య స్వీకారవిష. అతస్త-
ద్వ్యాపిచక్షేర్థం ప్రియతమ ఇత్యుక్తమితి.

అత్ర శ్రీభావ్యకారీయ ముఖ్యసిద్ధాంతయోజనాయాం “సమేధయా”
 ఇత్యత్ర మేధాశక్తిస్య స్వయంస్వయోజనభగవద్వరసేయాధికారి విశేషసింహుత నిరతి
 శయప్రతిరూపభక్తిత్వపథాపత్తిరహిత స్వప్రయోజన సామిశయ ప్రీతిరూపభక్తిత్వా
 పథాపన్న భావనరూప సాధనభక్తి చరత్విరుపలక్ష్మ్యై, తస్మాన్ పరార్థమాత్మోపా
 యత్వ నిశ్చయకృతః.

అత్ర “నాయమాత్మా” ఇతిశ్రుతౌభగవత్కర్తృకచేతన కర్మకవరణముక్తమ్. తచ్చద్వివిధమ్. కృపాకృత పరగతస్వీకారరూఢమ్, స్వాతంత్ర్యకృత పరగత స్వీకారరూపమితి; “కృపాయాఽపరుమ్ పారతంత్ర్యస్థిత్యాట్టికా స్వాతంత్ర్యత్రాఽపరుమ్ పారతంత్ర్యమ్ ప్రబలమ్” ఇతిశ్రీపంచభూషణ మీమాంసా సూత్రోక్తేః. తత్ర శ్రీభావ్యకారైః శ్రీభాష్యే జిజ్ఞాసాధికరణే నాయమాత్మేతి శ్రుతిముపాదాయ ప్రాథమిక పరణ మనుగృహీతమ్; తచ్చశ్రీభాష్యే ప్రాయశఃప్రకటితమ్. పరాధికరణే “ఉపపత్తేః” ఇతిసూత్రభాష్యే “నాయమాత్మా” ఇతిశ్రుతిముపాదాయ ద్వితీయ పరణ మనుగృహీతమ్. తచ్చక్వాచిత్కమ్; శ్రీపరాబ్ధుశసూర్యాదివిషయమ్. ప్రాథమిక పరణేసాధ్యభక్తేఃపరార్థ మోక్షవ్యాజోపాయత్వ మనుగృహీతమ్. ద్వితీయపరణే భగవత స్సన్నిరపేక్షం సాక్షాత్పరార్థ మోక్షోపాయత్వ మనుగృహీతమ్.

తదైవోక్తం శ్రుతప్రకాశికా వ్యాఖ్యాన తాత్పర్య దీపికాయామ్:- సూత్ర కారవాక్య కారయోరభిప్రేతస్య తదుదాహృతవాక్య ఖడ్గావగతస్య దర్శనమానా కారత్వస్య నిర్ధారణానస్తరం తత్తుల్యన్యాయాత్ వాక్యాస్తరోపస్థాపితమపి భక్తి రూపత్వమేతం విశేషస్తరం నిర్ధారయతీత్యాహ (సూత్రకారేత్యాదిना). కలిపయ విశేషమిత్యనేన భక్తిప్రపత్నోద్దిగ్ధస్మరిసమ్ప్రదాయోప సంకర్తవ్యాః కేవలౌప దేశగమ్యశ్చ విశేషా బహువస్సన్తితిజ్ఞాపితమ్. తదభిప్రాయేణి పాణ్డిత్యమానా దికం సహకార్యస్తరవిధ్యధికరణే ఆక్లతయా సిద్ధాంతమ్.

(సతివిశేషస్తరోపస్థాపక ఇతి) ప్రమేయ నిశ్చయస్య ప్రమాణాధీనత్వాత్, “ధర్మేప్రమేయమాణేహి వేదేనకరణాత్మనా। ఇతికర్తవ్యతాభాగం మీమాంసాపూరయ్యమితి” ఇతి సూత్రవాక్యాదీనాన్యాయనిబద్ధనాత్మకత్వేన ఆక్లతయాసతి ప్రమాణే సూత్రాది వ్యుత్పాదిత న్యాయాతి దేశేన ప్రమాణాధీన ప్రమేయనిర్ణయో దుర్వార ఇతిభావః. (తత్పర్యవసాయత్వ స్యాభిప్రేత త్యాదితి)న్యాయవ్యుత్పాదకప్రాయతిదేశా ర్థత్వాదితిభావః. (శ్రుత్యస్తరసిద్ధమితి) తదుదాహృత శ్రుతివాక్యాపేక్షయా భిన్న శ్రుతివాక్యసిద్ధ మిత్యర్థః. తేనదర్శనరూపత్వాద్భక్తరూపత్వస్య భిన్న శ్రుతిసిద్ధత్వ మేవవిశేష ఇతిసూచితమ్. ఏవంవిశేషస్తర నిర్ధారణపరస్య భావ్యస్యాథాత్ క్షాస్తర నిరాసఫలకత్వ మప్యస్తీత్యాహ (అనేనేత్యాదిना)

శక్తిప్రకారము, నను “నాయమాత్మా” ఇత్యాదౌ శ్రవణాదికం ప్రతిషేధ్య అపర్యసయోజ్యస్వతత్త్ర పరణమాత్రేణ తల్లాభఇత్యుక్తమ్. తస్మాత్, “దైవమేవ పరంతు తేషాం పౌరుషస్తు నిర్భక్తమ్” ఇతిన్యాయాదుక్తం సర్వనిర్భక్తమితి తత్త్వ టీకాయాం ప్రదర్శితః. తదేవాత్ర సద్బ్రహ్మచ్యుతే. అనేనశ్రవణాదీనాంముక్త్య పాయత్వ నిషేధానోపాసనస్య మోక్షోపాయత్వమితి యుక్తశ్చాతత్. శ్రుతేః ప్రాబల్యాత్. నచ (౧) “బ్రహ్మవిదాహ్నోతిపరమ్” ఇత్యాదిశ్రుతిబలాదియం స జ్యోతమర్హతి. వినిగమితాభావాత్, ద్వయోరపి శిన్నవిషయత్వేన విరోధాభా వాచ్ఛ. “బ్రహ్మవిదాహ్నోతిపరమ్” ఇత్యాదినా బ్రహ్మవిదః పరప్రాప్తిరుచ్యతే. నాయమాత్మేత్యాదినాతు శ్రవణమనన నిదిధ్యాసనానాం పరమాత్మలాభకరణత్వా భావః ప్రతిపాద్యతే; యజ్యతేచ బ్రహ్మవిదో వేదసస్య కరణత్వాభావేపి కరణాస్త రేణ భగవత్పాప్తిః; తస్మాదుభయోర్నవిరోధఇతి నాన్యతర సజ్యోచాపేక్షా.

అథహ్యేత్ (౨) “విద్యయామృతమన్నతే” ఇత్యనేన విరోధాత్సజ్యో చోపేక్ష్యచ్యతే. అమృతశబ్దస్య కైవల్యసాధారణ్యాత్, అతినిాయమాత్మేతి భగ వల్లాభకరణత్వనైగవ విశిష్య నిషేధాత్. (౩) “సహ్యద్రువైఃప్రాప్యతేద్రువస్తత్” (౪) “నాస్త్యిత్తకృతేన” (౫) “చిత్తపరమచిల్లాభేప్రపత్తిరవిహేషః । విపరీ తేతునైవాస్యప్రతిషేధాయపాతకమ్” ఇతివచనాత్, (౬) “నాహంత్వేరుషకారేణ సచాన్యస్యేనహేతునా । కేవలంస్వేచ్ఛయైవాహంప్రతేక్షకశ్చిత్కదాచన” ఇతివచ నాత్, నిర్ముఖస్వతత్త్రస్య భగవత అపర్యసయోజ్యపరణోపపత్తేశ్చ; పరాధికరణే భగవత్పాప్తి ర్భగవదసన్యోపాయత్వస్య - “ఉపపత్తేశ్చ” ఇతిసూత్రితత్వాత్. పరాధికరణేవేతనకర్మణాం ఫలసాధనత్వనిషేధపూర్వకం భగవతఏవ ఫలహేతుతా యాః “ఫలమత ఉపపత్తేః” ఇతిసూత్రితత్వాత్; పురుషార్థోత్కల్పబాధిత్యధికరణే శబ్దకర్తేన “బ్రహ్మవిదాహ్నోతిపరమ్” ఇత్యాదిబ్రహ్మవేదసాధికారివిశేషణత్వగా మకవాక్యోదాహరణేన బ్రహ్మవిద్యాయా అపర్యసయోజ్య భగవద్వరణ ఫలత్వేన పాప్ర్యాధికారి విశేషణతాయా ఏవ సమర్థితత్వాత్.

(౧) తై-ఆ-౧. (౨) ఈశ-౧౧. (౩) కఠ-౧-౨-౧౦.

(౪) ముణ్డ-౧-౨-౧౨. (౫) (౬)

సచా హేతుకంవరణమయక్రమ్; తస్మాదిమత్యై నిర్దేశకత్వాయోగాత్, అనాదిత్వే ముక్తైరప్యనాదిత్వా పాతాదితివాచ్యమ్. అదిమత్యైపి చేతనయత్నరూప హేతుశూన్యత్వ లక్షణ నిర్దేశకత్వసమ్భవాత్. అపర్యసయోజ్యపరణస్య భగవదిచ్చైకహేతుకత్వాత్, అనాదిత్వస్యానభ్యుపగమాత్; నిత్యేష్యనాదిపరణవిషయేషు ముక్తైరనాదిత్వ ప్రసక్తేనైవత్వాచ్చ. నాపిముక్త్యపాయవిధేయైర్ధ్యదోషః; అపర్యసయోజ్యపరణరహితవిషయే కైవల్యస్వార్థకైడ్యుపర్యస మోక్షాప్తరార్థతయా తత్సాఫల్యోపపత్తేః. శ్రవణమసనాదీనాం భగవత్ప్రాప్తికరణతా మాత్రస్యైవ నిషిద్ధత్వాత్.

నాపి భగవతోవైషమ్యనైర్ఘణ్యపత్తిః; కర్మాధీన ఫలప్రదానేపి తదనిష్టా రాత్. చేతనవ్యాపారేషు కేషుజ్ఞప్తిప్రపత్తం కేషుజ్ఞప్తిత్వజ్ఞత్వమితికల్పనాయా అపివైషమ్యనైర్ఘణ్యరూపత్వాత్; తదనాదితిచేత్, అనాదివైషమ్యనైర్ఘణ్యయోగ్య హదోపత్వాత్. ఏవంబద్ధనిత్యభేదేన చేతనద్వైవిధ్యప్రయోజకీ సజ్జల్యస్యాపినిత్య వైషమ్యనైర్ఘణ్యరూపత్వాత్; అనాదిపదార్థానామపి(౧)“ఇచ్ఛాతపవతవవిశ్వప దార్థసతా” ఇత్యనాదిభగవదిచ్ఛాప్రయుక్తత్వాత్, “స్వాతంత్ర్యమేవమేహేతుర్నా నయోజ్యమతఃపరమ్” ఇతిరీత్యాతత్సర్వమపర్యస యోజ్యత్వేత్, ప్రకృతేపీదీయా తాందృష్టిః.

నాపి “వైషమ్య నైర్ఘణ్యే ససాపేక్షత్వాత్” ఇతిసూత్రవిరోధః. తస్యవిషమ సృష్టిమాత్రవిషయత్వేన ప్రకృతేతద్విరోధాప్రసక్తాత్. తస్మాదపర్యసయోజ్యంవరణ ముపపద్యతఏవేత తత్సరమిదంనాయమాత్మేత్యాదిఋతివాక్యం నిదిధ్యాసనస్యాపా యత్వం నిరాకరోత్యేవేత్సుపాసనస్య నోపాయత్వమిత్యాశంకాభాష్యే ఏవ మిత్యాదినామ్యదస్తేతిభావః.

వ్యుదాసప్రకారస్తు - భగవతోనిరఙ్ముఖస్వాతంత్ర్య ప్రయుక్తపారతంత్ర్యల క్షణమ్, కృపాప్రయుక్తపారతంత్ర్యలక్షణజ్ఞేతి వరణద్వయమున్ది. తత్రప్రాథమికం వరణంత్వాచిత్తమేవ, ససార్వత్రికమ్. కృపాప్రయుక్తపారతంత్ర్య లక్షణం వరణస్తు ప్రాయశో నిష్కలప్త సత్వనిష్ఠ, సర్వముముక్షు సాధారణమ్. తాదృశం వరణద్వ

యమ్యస్యాంశ్రుతౌ యోజనాభేదేనాచార్యైః ప్రతిపాదితమ్. శ్రీభాష్యవివరాధి
కరః నిరముక్త స్వాతంత్ర్యప్రయుక్త పారతన్త్ర్యపరత్వేన “ఉపపత్తేః” ఇతి
సూత్రేనేయంబ్రుతరుదాహృతా. ప్రకృతేతు కృపాప్రయుక్త పారతన్త్ర్యపరతయా
యోజనామభిప్రేత్య అపవర్గోపాయవేదనస్య విశేషనిర్ధారకతయో దాహిత్యతే.
యోజనాద్వయస్యాపి ఫలభేదోఽస్తి. కృపాప్రయుక్తపారతన్త్ర్యవేక్షయా స్వాత
న్త్ర్యప్రయుక్తపారతన్త్ర్యంబలమ్; తస్య వేదపురుషాభిరావ విషయత్వాత్, తాదృశ
ఫలవిశేష భగవద్వ్యతిరిక్తస్యకస్య వ్యవహారత్వంనాన్వేయ. తద్విషయమేవ “నా
హంపురుషకారేణ” “చిత్తంబంధుచిత్తాభే” ఇత్యాదికమ్. కృపాప్రయుక్తపార
తన్త్ర్యాత్మకపరణ్యుతేతు, పురుష పురుషకారాధికారికృత్యభక్తిప్రపత్త్యాదీనాంవ్యా
ప్తివ్యవస్థానిర్ధమేవేతి తాదృశవేదపరతయేయంవరణశ్రుతిః - ప్రకృతే అపవర్గసాధన
భూతాం స్మృతివిశిష్టేతి, నోపాసనస్య ఉపాయత్వా భావ ప్రసక్తఇతి.

(ప్రత్యక్షతాపన్నా మిత్యర్థఇతి) ప్రత్యక్షతాపత్తిరూప విశేషకార విశిష్ట
వేషణనిర్భూతామిత్యర్థః. (అపవర్గసాధనభూతామితీతి) అపవర్గమృతిప్రసక్తాదధికారి
విశేషణతయా దృష్టవిధయా ప్రతిబద్ధకాభావవిధయా, వరణప్రయోజకత్వేనచ
సాక్షాత్పరమృతా సాధారణ్యేన సాధనభూతామిత్యర్థః. భగవదారాధనత్వేనాఽఽకా
రేణ భగవత్ప్రీతి విశేషహేతుతయా భగవదప్రీతిలక్షణ సర్వపాపనివృత్తౌ, అన్యార్థ
వైస్యప్రసక్తాదుపకారకత్వలక్షణవ్యాజత్వా కారేణసాధనత్వమ్, “సాక్షాత్కారాధి
నివేశకః పరభక్తః, సాక్షాత్కారః - పరజ్ఞానమ్, అనుభవాభినివేశకః - పరమభక్తః”
ఇత్యుక్తపరమభక్తిత్వాద్యాకారేణ భోజనాధికారక్షున్నాయేన భగవదనుభవం
ప్రత్యధికారి విశేషణతయా సాధనత్వమ్, జ్ఞానకార్యకైక్యత్వాదికమృతి పర
జ్ఞాన లక్షణభక్తేర్దృష్టవిధమైవ సాధనత్వమ్, అనుకూల్యాతిశయలక్షణస్మృతి సన్తా
నస్య ప్రాంతకూల్య వ్యవసాయలక్షణ ప్రతిబద్ధకాఽభావవిధయా ప్రయోజకత్వ
లక్షణం సాధనత్వ మిత్యాదిరీత్యా అత్రసాధనత్వమభిప్రేతమ్. నతు “దేహిమేద
దామిత” ఇతిరీత్యాకృత ప్రతికృతినాయేన వణ్యవస్తుక్రయ ద్రవ్యన్యాయేనచ
సాధనత్వమత్రాభిప్రేతమ్; తస్య అహంకారగర్భత్వాత్, స్వార్థలక్షణసంపాద
హేతుత్వాత్, భగవచ్ఛేవత్వ జ్ఞానవిరుద్ధత్వాచ్చ.

(“అపవర్గసాధనభూతామ్” ఇతిప్రతీకోపాసన వ్యవచ్ఛేదఇతి) అపవర్గసాధన భూతామిత్యనేన - ఏకదేశోపాసనలక్షణ ప్రతీకోపాసనసామాన్య వ్యవచ్ఛేద ఇత్యర్థః. తేనపచ్చిన్నివిద్యాయాఅపి వ్యవచ్ఛేద్యాస్తర్భావసిద్ధిః. పచ్చిన్నివిద్యాయాఅపి బ్రహ్మణో భోగ్యత్వేన స్మరణాభావాత్. యద్వాప్రతీకోపాసన ముపలక్షణార్థః. తేన పరవిద్యావ్యతిరీకోపాసన సామాన్యవ్యవచ్ఛేదః.

భాష్యే “స్తృతింవిశిష్యే” ఇతి-వరణీయాధికారివిశేషణప్రీతిత్వేన విశిష్యే త్యర్థః; నతుభక్తిరూపత్వమాత్రేణ. భక్తిరూపాసనశబ్దయోః పర్యాయతాయామన్య మాణత్వేన ఉపాసనసూపత్వగ్రాహకవాక్యైరేవ భక్తిరూపతాయాస్సమర్థితత్వాత్. యదిచతయోరేకార్థపుత్తిత్వమాత్రంపర్యాయత్వమ్, తదావరణీయాధికారివిశేషణ ప్రీతిరూపభక్తిత్వేన, విశిష్యే ఇతిభాష్యేభిప్రాయోఽనుసంధేయః.

(ప్రవచనశబ్దేన మననంలక్షయతీతి) శ్రుతశబ్దేన శ్రవణస్యోపాస్తత్వాత్, మేధా శబ్దేన “మేధామనీషేమవిశతాంసమీచీభూతస్య భవ్యస్యోపాస్తత్వాత్” ఇతిశ్రుత్యమ సారాత్, “ధీర్ధారణావతీమేధా” ఇతికోశాచ్చ ద్యునస్యోపాస్తత్వాచ్చ, తత్సహ పరితస్య ప్రవచనశబ్దస్య “శ్రోతవ్యోమస్తవ్యోనిదిధ్యాసితవ్యః” ఇతివాక్యప్రత్యభిజ్ఞా బలేన మననపరత్వేసిద్ధే, ప్రసిద్ధపుత్రైః తదసమ్యక్తేన లక్షణాయాం సమ్మేళక ఇత్యపేక్షయామ్ లోకేశ్వర్యకారిణ వాచిశబ్దాభ్యాంకారిణకార్య లక్షణాయా బహుళముపలభ్యే, కారణత్వంకార్యత్వంవాలక్షణాపేతురిత్యాహ (మనన ఫలత్వాదిత్యాదినా). “మననఫలత్వాత్ప్రవచనస్య” ఇత్యనేన ప్రవచనశబ్దేనప్రవచన కారణతత్వమాన కర్తృకమననలక్షణయా మననస్య ప్రవచనపర్యస్తత్వలక్షణాతి శయసిద్ధిః. (ఏవం మననస్యోచార్య ప్రవచనఫలత్వాద్వా) ఇత్యనేన ప్రవచనశబ్దేన గురుకర్తృక ప్రవచనకార్యభూతతద్వ్యధికరణమననస్య శ్రవణాదినమానాధికరణస్య- లక్షణయా, శ్రవణమననయోస్సదాచార్య సమ్ప్రదాయ మూలకత్వ లక్షణాతిశయ లాభం. ముఖ్యత్వసిద్ధ్యర్థమవయవపుష్పత్వతందర్శయతి (ప్రాచ్యతే అనేనేతి కరణ పుష్పత్వైవా ప్రవచనం మననమితి.)

“మేధావీ” ఇత్యాదిప్రయోగస్య నిదిధ్యాసన విషయత్వాదర్శనాత్, మేధా

శబ్దస్య నిదిధ్యాసనే ప్రసిద్ధ్యభావ మభ్యుపగమ్యహ (మేధానిధిధ్యాసనం పరి శేమితి).

సన్నియం శ్రుతిః జరద్గవాదివాక్యవదసక్తతార్థా; “సమేధయా” ఇత్యక్షినిషే షేనైవతదక్తయో శ్చివణమసనయోర పున క్తత్వేన స్వతోనిపుత్యైః శ్రవణమసనని షే ధాంశేఅప్రసక్తప్రతిషేధరూపత్వాత్; “సమేధయా” ఇత్యక్షినిషేధాంశేషి “ప్రజ్ఞా నే నైసమాత్మనాత్” ఇతి విహితస్య నిదిధ్యాసనస్య నిషేధాద్విహితప్రతిషేధః. తస్మా ద్వియం శ్రుతిరప్రమాణమితి కథమసయా శ్రుత్యా విశేషనిర్ధారణమితచేత్; భ్రాన్తోసిః శ్రవణమసనాదీనాం ప్రత్యేకంపురుషార్థవర్ధవసాయనామేవపరమృరయాపుష్పయోగి త్వేనఅక్షినిషే షేన పరమృరయోపయోగభాగేషి, తయోస్సాక్షాత్పురుషార్థసత్వేన ప్రసక్తసద్భావాత్, తాదృశపురుషార్థసాధనతాయాః “నప్రవచనేన” ఇత్యాదినా నిషేధాత్. “సమేధయా” ఇత్యత్రవిహితప్రతిషేధదోషోపలగ్నకః. “నాఋరో దుశ్చరితాన్నా శాస్త్రోనాసమాహితః|నాశాస్త్రమాసోవాపిప్రజ్ఞానేనైసమాత్మనాత్” ఇతివాక్యేవిధేసస్యపరత్వేననిదిధ్యాసనవిధిపరత్వాభావాత్; దుశ్చరితవిరత్యాద్యావశ్య కత్వపరంహిదం వాక్యమ్. సచాత్రసమాహితశబ్దస్సమాధిపరః; సమాధివిధురస్యన్యా సస్య ముప్త్యపాయత్వ భక్తప్రసక్తాత్. అత్ర ప్రజ్ఞానశబ్దార్థస్య దుశ్చరితవిరతశమదమ సమాఖ్యపేక్షయాద్వారిత్యం ద్వారత్వంపేత్య నిర్ధారితత్వేన, తస్య నిదిధ్యాసనాత్మ కత్వానిశ్చయాత్. తస్మాత్ “నాయమాత్మా” ఇత్యత్రపూర్వఖడ్జేన శ్రవణాదీనామను పాయత్వంప్రతిపాద్యతే, ఉత్తరఖడ్జేన పరిణయేనైవ పరమాత్మనోలభ్యత్వ ముచ్యత ఇతిసానుపపత్తిరితి.

ఇదచ్చశ్రుతివాక్యంకతవల్యాంద్వితీయవల్లి సమాస్తా, తృతీయముణ్ణకద్వితీయ ఖడ్గాదౌచ శ్రూయతే. అస్యచాయమర్థోవగమ్యతే, “అయమాత్మా ప్రవచనేన సలభ్యః. మేధయాసలభ్యః, విమునాశ్రుతేనసలభ్యః, ఏషయంపుణుతే, తేనైవలభ్యః, తస్మైస్య ఆత్మాస్వాంతసూం విపుణుతే” ఇతియోజనా. (అయమాత్మా) సపూర్వ బ్రహ్మతత్వేన; మద్భిస్తతయాసన్నిహితః పరమాత్మేత్యర్థః. క త వల్ల్యాం తావత్ “అఋరోజీయాన్మహతోమహీయా నాత్మాగుహయాం నిహితోస్య జన్తోః”

ఇత్యాద్యభ్య “మహాస్తంవిభుమాత్మానంమత్వా ధీరోస శోచతి” ఇత్యుచేన ప్రథమపర్వనిష్ఠానాం సాక్షాదుపాస్యం పరమాత్మానం ప్రతిపాద్య తద్విషయే “నాయమాత్మా” ఇత్యాదికమాహ్నుతమ్. ముట్టకేప(౧) “విజ్ఞానరాత్మాచేతసావేదితవ్యః. యస్మిన్నాణిః పశ్చాదాసంవివేక, ప్రాజ్ఞాశ్చిత్రం సర్వమీతం ప్రజానాయస్మిన్విశు ఛేభవజ్యేవ ఆత్మా” ఇతిచరమపర్వనిష్ఠాపాస్యాచార్యాత్మ స్వరూపసత్తాయాస్సన్వ ప్రసాదవిశేష రూపశుద్ధి విశిష్టతయా ప్రయోజకం పరమాత్మస్వరూపమభిధాయ, “యంయంలోకమ్” ఇత్యారభ్య “తస్మాదాత్మజ్ఞంవ్యర్చయే ద్భుక్తికామః” ఇత్యు నేనైవ్యర్చ్యార్థినామపి చరమపర్వోపాసనమేవ సాక్షాత్సాధనమితిభిధాయ, “సవేదై తత్పరంబ్రహ్మధామ” ఇత్యారభ్యతే. “శుక్రమేతదితవర్తనధీరాం” ఇత్యునేన మోక్షార్థినామపి సాక్షాత్సాధనత్వేన చరమపర్వోపాసనం విధాయ, “కామాస్యః కామయతే” ఇత్యారభ్య “ఇహైవసర్వప్రవిలయన్తికామః” ఇత్యునేనవిశ్వర్చ్యార్థ్య పేక్షయా మోక్షార్థినోవిశేషమభిధాయ, “నాయమాత్మా” ఇత్యాదినా ముముక్షో శ్చరమపర్వనిష్ఠస్య పరమాత్మసశ్చరమపర్వపరతన్త్రస్య లాభప్రకార ఆహ్నుయత ఇత్యుభయత్రాపి పరమాత్మనః ప్రస్తుతత్వాత్ నాయమాత్మే త్యైత్ర, ఆత్మా - పరమాత్మైవ.

(ప్రవచనేన సలభ్యః)-ప్రవచన పర్యంతేన సత్సమ్ప్రదాయమూలకేన మనసే నాపి సలభ్యః యుక్తిభిశ్చిత్రనేన సమ్ప్రతిపత్త్యా గృహీతుంసశక్య ఇత్యర్థః. భగవత్కర్తృకపరణాభావే, సదాచార్యసమ్ప్రదాయాధీన ప్రవచనపర్యంతమనసే సత్యపి శ్రూయమాణం భగవద్వైభవాదికం సమ్ప్రతిపత్తివిషయాకృతం సస్యాదిభిశ్చావం. (మేధయా) దర్శనరూపతాపర్యంతో పాసనేనాపి. (సలభ్యః) సప్రాప్యః. భగవద్వ రణవిరహే కేవలం స్వయత్నేన భావనాప్రకర్షమాత్రేణ ధానస్య దర్శనరూపత్వా పాదనేపి “సహ్యధ్రువైః ప్రాప్యతే” “నాస్త్యకృతఃకృతేన” ఇత్యాద్యుక్తప్రకారేణ భగవతోఽసన్యసాద్యతయా తస్య తత్సాధనాక్షమత్వేన భగవత్ప్రాప్తిర్నస్యా దేవేత్సర్వః.

(బహునాశ్రుతేన) “బహుభ్యశ్శోతవ్యమ్” “బహుధాశోతవ్యమ్”, “భూయశ్శ్రుతిమిచ్ఛన్తి” ఇత్యాదిరీత్యా నిష్పాదితేన శ్రవణేనాపి. (సలభ్యః) శాబ్ద

అత్యంత శుభము ముగియఁగ, భగవద్వరణ విరహేన మరణియతామోతు గుఱువశేష
విరహదనాదిపాపవాసనామామితాశేషశేషముపీకతయా సమీచినన్యాయకలాపాది
సామగ్గ్యవర్జ్యవాదితాపాది. అతవివక్ష్యతాశ్చతరే సుఖలాపనిమదిచక్రాయతే. (౧)
“యస్యదేవేవరాభర్త్యదేవే తథాగురౌ । తస్యైతేకభితావ్యధాః ప్రకాశనే
మహాత్మనః” ఇతి.

పునః శేనవాలభ్య ఇత్యాకాఙ్కాయామాహ (ఏవయం పుణుతే తేనైవలభ్య
ఇతి). ఏవః-పరమాత్మా, యంపుణుతే - వరణియ విశేషణతయా లోకప్రసిద్ధయా
ద్యుశభ్యువివృత్తంపుణుతే, సురభప్రాప్యత్వేన తుణవిరహాసహతయా ప్రార్థయతే, తేనై
వ-వరణియవిశేషణతయాలోకప్రసిద్ధతాద్యుశభ్యువివృత్తేనైవత్ర, లభ్యః-జ్ఞానదర్శన
ప్రాప్తిభిః ప్రాప్యః, నాన్యేన. (తస్యేత్యాది) తస్య - వరణవిషయస్య. ఏవ ఆత్మా-
పరమాత్మా, స్వాంతస్థం విపుణుతే-స్వాసాధారణివ్యవగ్రహసాక్ష్యం దివ్యచక్షుః
ప్రదానేన ప్రకాశయతి. స్వప్రాప్త్యనుగుణాభినివేశం జనయతీత్యర్థ ఇతికరవల్ల
వాక్యార్థః.

అత్రశేన కరణేన లభ్య ఇత్యాకాఙ్కాయాం వరణియేన కర్తృవలభ్య ఇత్యు
త్తరేనతి కరణానరంనాస్తిభగవద్ప్రియతమత్వస్తు వరణియాధికారివిశేషణమాత్రమ్.
తస్మాద్భక్తే స్వాధనత్వమపి వరణియాధికారి విశేషణత్వమేవేత్యుక్తం భవతి. “తే
నైవలభ్యః” ఇత్యేవకారణ వరణియవ్యతిరిక్తమేతు వ్యవచ్ఛేదాద్వరణియస్య
కర్తృత్వేన కరణత్వయోగాచ్చ. తస్మాత్పరమాత్మానయమనస్య సాధ్య ఇత్యుక్తం
భవతి.

మూర్తేరు, “యమేనైవః” ఇత్యాదేస్వప్రకరణానుసారాదయమర్థః. ఏవః-
చరమ పరవశేషతయా ప్రస్తుతః పరమాత్మా, యంపుణుతే - నిరఙ్కుశస్వాతంత్ర్య
న్నియామకనిర్ముక్తం యంవాప్రార్థయతే, నిరఙ్కుశస్వాతంత్ర్యయత్తపారవశ్య
విశేషేణ గుహాదిప్రవా ౭త్వప్రహయాకరమపి కామినీ మలప్రవణకాముక్ నన్య
యేన విషయాంరోతి. తేనైవాధికారిణా చరమపర్యాత్మకోపాయభూతేనాచార్యేణ
కరణేన అయంపరమాత్మ తత్పరవశోలభ్యః. నాన్యేనానైవశక్యతపరమాత్మశేన కర

హిరణ్యవర్ణానవిష్ట పృథివ్యాంచయనాధికరణాధికరణత్వవత్, అత్రాపివిధిత్వపరణీ
యాధికారి విశేషబలభక్తిరూపత్వ విశేషణ విష్టశ్రవణమనన నిదిధ్యాసనానాం
జరమాతృ ప్రాప్త్యపాయత్వమితి సిద్ధ్యంతిభావః. అత్రోపాయత్వంప్రయోజకత్వ
మాత్రమితిబోధ్యమ్.

(వివక్షితవిశేషః) భగవద్విషయకాత్యర్థప్రీతిరూపత్వమ్. భగవల్లాభ ప్రయో
జకభగవద్వరణాల్లాధికారి విశేషణస్య యచ్ఛబ్దేనవిధానం వాక్యతాత్పర్యమ్;
తథావభగవల్లాభ ప్రయోజక భగవద్వరణ విషయాధికారి విశేషణీభూత భగవ
త్ప్రియతమత్వ లక్షణవాక్యతాత్పర్యస్య “ప్రియతమవిషయపరణీయోభవతి” ఇతి
లోకసిద్ధప్రతిత్యా నిరూపణేన భగవద్విషయకాత్యర్థ ప్రీతిత్వరూప వివక్షితవిశేషమ్.
“యస్యామంబరీకయప్రియః” ఇత్యాదినాస్త్పరివచనేనదర్శయ్యన్, తదుపయోగి
తయావాక్యస్యార్థాస్వయం దర్శయంత్యర్థః; (యమేవైవ ఆత్మావృణుతేతేవైవల
భ్యఇతి) వివకారస్య ఆపృత్యా ఉభయత్రాస్వయఇతిభావః, అత్యప్రభమవివ
కారః - ఉపాయాధికారినియమవరః. ద్వితీయః - ఉపేయాధికారి నియమవరః.

“వరణీయేనలభ్యోస్తు” ఇతిప్రథమవర్ణవరమవర్ణయోజనాభేదేన వరణీయే
నేతి కర్తృకరణేన తృతీయా; తద్దర్శయ్యతుం (లోకసిద్ధప్రతితిమామేతి). వరణీయస్య
ప్రియతమత్వే లోకసిద్ధప్రియతమస్యాత్యర్థ ప్రీతిమత్వేనసిద్ధే ప్రకృతవరణీయస్య భగవ
త్వత్వర్థ ప్రీతియోగసద్ధ్యా, వరణీయప్రపాదకశబ్దేన ధృవానుస్మృతే ర్విశేష సిద్ధి
ర్వృత్తాస్యాదితిభావః. (ప్రీతివిషయమాత్రస్య సవరణీయత్వమితి) ప్రీతివిషయసామాన్య
స్య సవరణీయత్వమిత్వర్థః. లోకసాంకయప్రీతివిషయాణాం ప్రార్థనీయత్వాఽదర్శ
వాదితిభావః.

తద్విస్తారిత్యప్రీతీర్వరణాభావే నిష్ఫలత్వం స్వాదిప్యత్రాహ (ప్రియస్వయ
ముపశ్ఠితస్యస్వీకారవత్). స్వయముపశ్ఠితస్యానివారణమనుమతిదాన మక్షీకరణం
సాంకయప్రీతిఫలమితిభావః. ఏతేనసాధనాస్తరనిష్ఠానాంభగవల్లాభప్రకారో వాన్య
భ్యాలోభవతి. తేహంసాంకయలక్షణతే మిష్యపివ నిరంతరయప్రీత్యా భగవదుపాసనే
తదంతయా ప్రీతేసాంకయత్వేనతేమభగవత్ప్రీత్యరసి నిరంతరయత్వాభావేనవరణ
విషయత్వా భావాదితి.

ఇష్టసాధనత్వం విధ్యర్థఇత్యభిప్రాయేణాశఙ్క. ౧౪ రిహారతి(నచేతి).
లిజాదయోహిక ర్తృవ్యాపార సాధ్యతాం శబ్దానుచ సినానుమతాను
భిదధతి, నాన్యదితి శ్రీభాష్యసూక్తిప్రకారేణ కృతिसాధ్యత్వమేవ సిద్ధా
స్తే విధ్యర్థః; తథాచకృతिसాధ్యతాబోధకశాస్త్రేణాక్షేపాదిష్టసాధనతా
బోధోవాచ్యః; ఆక్షేపశ్చాబాధితవిషయ ఇతినిషేధనచన బాధితత్వేన
ప్రయోజకత్వమేవాక్షేప్యమితినివిధినిషేధయోర్విరోధః. అత ఏ వే
ష్టప్రయోజకత్వమేవవిధ్యర్థ ఇతి నవీనానానిష్కర్షః. ప్రయోజకత్వమే
వవ్యాజత్వమ్. అస్తువా ఇష్టసాధనత్వం విధ్యర్థః. తథాపిపరార్థకైర్జు
ర్యరూపతయోపాసనస్య విధేయతయా స్వయమ్ప్రయోజనభగవత్ప్రీతి
విశేషరూపేష్ట సాధనతాయావేద విధిబలేన లాభాన్నవిరోధః. మోక్షా
ర్థతయా అవిధేయత్వేనతి సర్వముక్తిప్రసక్తపరిహారార్థత్వమేవ వ్యాజ
త్వమిత్యాశయేనాహ (తస్మేతి).

అతః ప్రపన్నజనకూటస్థ శ్రీపరామృతశసూరి శ్రీమన్నాథముని శ్రీమద్యాము
నాచార్య ప్రభృతిక శ్రీగోష్ఠీపూర్ణాచార్యపర్యస్త గురుపరమృరాప్రాప్త పాణ్డిత్య
శబ్దితరహస్యత్రయద్రుమిదో పనిషద్భాష్యయ్యపదేశరూపశ్రీభాష్యకారీయ సమ్రు
దాయ ముఖ్యసిద్ధాంతయోజనాయాం లఘుసిద్ధాంతభాష్య తత్కృతప్రకాశికాచరమ
శ్లోక గీతాభాష్యశ్రీసూక్తిభిర్విరోధగఢవివనాస్తి. అత్రకపిముష్టిన్యాయానుసారి
ప్రప్టైరమృతి తత్సూక్తీనామన్వారుహ్య వాదత్వముక్తమ్, అచార్యణాం తద్యోజ
నాయాం నైర్భర్యంనాస్తితిమస్తవ్యమితి.

(క ర్తృవ్యాపారసాధ్యతామ్) కృతिसాధ్యత్వమ్. “భవతి” ఇత్యత్ర తిజః
ఆఖ్యాతస్యక ర్తృబోధకత్వమ్. క ర్తృత్వమ్ - కృత్యాక్రయత్వమ్. (విధేయతయేతి)
ఉపాసనస్య కైట్యరూపేణవిధిః; అస్యత్వేననిషేధః. సాధ్యభూతస్యసాధనత్వం
బాధితమితిభావః. (భగవత్ప్రీతి విశేషరూపేష్ట సాధనతాయాఇతి) సమీక్షసాధన
తాయాఇతిభావః. (మోక్షార్థతయా అవిధేయత్వేనతి) మోక్షార్థత్వేన విధేయమాన
త్వాభావేనతి. అత్రవ్యాజత్వమ్ - అహేతుత్వేనతి, అతిప్రసక్తవారకత్వంబోధ్యమ్.

“యోవేద-శాస్త్రే” ఇత్యాదౌనమభివ్యాహృతేష్ట సాధనత్వా
 షేషపవ ఉత్పన్నస్థి ఇత్యాశక్త్యాహ (కల్పనాదితి). బాధకాభావావ
 చ్ఛిన్న నియమోహ్యుత్పన్నః. ప్రకృతేచనిషేధవచనం బాధకమ స్తీతివ్యా
 జ్యం కల్మషతః ఇతిభావః. ఉత్పన్నానుగృహీతవిధిబలాన్ని షేధోన్యథా
 నేయఇత్యుతహ (అన్యథేతి). (నిషేధవాక్యానామితి) నిషేధోహి
 విహితస్య వికల్పాపాదకతయా ప్రసిద్ధః. అతోవిధ్యనురోధేన నిషేధ
 నయనేవికల్పాచ్చేదః ఇతి, ప్రకృతేవిధేరేవ సావకాశస్యాన్యథానయన
 మితిభావః. (అనేకేషామితి) సామాన్యనిషేధరూపాణాం సమభివ్యా
 హృత నిషేధరూపాణాం ప్రాతిస్వికనిషేధ రూపాణానేకేషామిత్వార్థః.

(అన్వారస్యేతి) విధేస్తునకస్యాప్య స్వారస్యమ్; కృతినాధ్యత్వమా
 త్రస్యవా, ప్రీతివిశేషసాధనత్వస్యవా విశ్లేషత్వేన శాబ్దప్రతీతి భక్తాభావా
 దితిభావః ; వచనస్యాయయోస్సింహవనగుప్తి న్యా య మ భి ప్రే త్య
 ప్రాబల్యస్తరమాహ (తానిహేతి). తర్హిప్రకృతే భక్త్యాదేర్మోక్షసా
 ధనత్వస్యాక్షేపః కుతోనస్యాదితి తటస్థ శక్త్యాంపరహరన్న పసంహ
 రతి (అతః ఇతి). చతుర్థా ప్రాబల్యదిత్వార్థః. గత్యస్తరసద్భావాన్న
 వికల్పఇతిభావః.

(వికల్పేతి) “అతిరాత్రేషాదశసంగృహ్లాతి, నాతిరాత్రేషాదశసంగృహ్లాతి” ఇత్య
 త్ర వికస్యేషేషనిషేధవిధానాత్, తత్రవికల్పాత్రతః ఇతిభావః. (సావకాశస్యేతి)
 “సావకాశనిరవకాశయోర్మధ్యే నిరవ కాశోబలీయాన్” ఇతిన్యాయోభిప్రేతః.
 (సామాన్యనిషేధరూపాణామ్) నాస్త్యకృతఇత్యాదీనామ్. (సమభివ్యాహృతనిషేధ
 రూపాణామ్) తదసానాశచనేత్యాదీనామ్. (ప్రాతిస్వికనిషేధరూపాణామ్) “సమే
 ధయా,” “ప్రప త్తిరనివోదధిః” ఇత్యాదీనామ్.

(సింహవనేతి) సింహవనగుప్తిన్యాయే “సిం హేనవనగుప్తిః, వనేనసింహగోవనమ్”
 ఇతివచస్పరోపకారోపద్యుః. (చతుర్థాప్రాబల్యదితి) ప్రభువుంఫలవైసాదృశ్యమ్.

తృతీయంప్రాబల్యం ప్రతిబద్ధ్యా ఆక్షిప్తపరిహరతి (నచేతి).
[కృషిమిత్రప్రసవ] కృషిమేవకుర్విత్యర్థః. ఇత్-అవధారణే. “ఏతే
రమన్వ బహుమన్యమానః” ఇత్యాదికమాదిశబ్దార్థః. అస్తుయః కశ్చి
ద్విధ్యర్థః, విహితం సర్వంనమభివ్యాహృతఫలసాధనమితి లౌకికవాక్యే
గృష్టమితిశబ్దార్థః. అత్రకేవలప్రీత్యా మహాపకారకేపి పురుషేపర
మోదారే తదీయనిర్వాణభవిష్యన్మహాపకారకత్వంజానన్వత్వన్తా
శక్తోప్యన్యః పురుషస్త్వయమపినిర్వాణప్రీత్యా యత్కించైత్తదభీష్టసా
ధనేనోపకరోతీతి లోకసిద్ధంనియమం దృష్ట్వా “మహాపకారార్థం యత్కి
ంచైదుపకుర్యాత్” ఇతిలౌకికవాక్య ప్రయోగదర్శనాత్. అన్యార్థత్వే
నాన్యధాసిద్ధస్యనియతపూర్వవర్తినోపి విధేయత్వమస్తీతి “విహితం

“యదసిత్వమిష్టసాధనమ్ - తదసిత్వఫలకమ్” ఇతిలోకదృష్టవ్యాప్తివిరోధః. నమే
ధయేతి ఉపాయతానిషేధవిధిసార్వస్వవిరోధః. లోకదృష్టవ్యాపకమగుచింతానేక
వచనాస్సార్వస్వభియా భక్త్యాదివిధినామన్యథానేయత్వేన సావకాశత్వమితిన్యాయః,
తచ్చవ్యాజవిధావర్యవసితత్వమితి, వ్యాజవిధితయాభామ్యావిధిరసన్యథాసిద్ధిశ్చ.
“అన్నార్థీస్త్రంగచ్ఛేత్, సేవార్థీరాజకులంగచ్ఛేత్” ఇతివ్యాజత్వేపి విధిర్వర్తకం.
చతుర్థాపూర్వపక్షేదార్పణమ్. అస్మద్రాధానేతు. ఫలసాసాదృశ్యమ్, నిత్యం
మోక్షరూపఫలం నిత్యేనసిద్ధోపాయేన సిద్ధ్యతీతిలోకదృష్టవ్యాప్త్యనుగ్రహః, భక్తే
రుపాయతానిషేధవిధిసార్వస్వమ్, విధేకైకార్థత్వేన విధిత్వేనవాస్తవ్యాన్యుయో
ఇనప్రీతిరూపేష్టసాధనత్వేనవా అర్థసార్వస్వాజ్ఞేకారాదృక్తి విధిరసన్యథాసిద్ధత్వమితి
నిషేధవచనానాం చతుర్థాప్రాబల్యమితిబోధ్యమ్. (గత్యస్తరమ్) వ్యాజత్వమ్.

(భవిష్యదితి) భవిష్యద్రాజకృతం మహాపకారకత్వమిత్యర్థః. (అన్యథా
సిద్ధస్తేతి) “అవశ్యోఽనిప్రనియత పూర్వవర్తివైవకార్యసమ్భవే తత్సహభూతమన్యథా
సిద్ధమ్” ఇత్యుక్తమన్యథా సిద్ధంవివక్షితమ్. తర్కసప్రకాశిపి కాయాం ప్రత్యక్షపరి
చ్ఛేదే - అన్యత్రకానిప్రనియత పూర్వవర్తిభిరేవకార్యసమ్భవే తత్సహభూతత్వమ్.
యథాపాకశ్చలే గర్భమృతిప్రాగభావస్య అన్యథాసిద్ధత్వమిత్యుక్తిరవధేయా. (ఇతే

నర్వంసాధనమ్" ఇతినియమోవ్యభిచరిత ఇత్యాశయేనోదాహరణం ప్రద
ర్శయతి (రత్నార్థః). ఉక్తంసర్వం శృంగ్రాహికయా పూర్వాచార్య
సూక్త్యభిప్రేత మిత్యాశయేనాహ (ఏవశ్చరమేతి).

తృతీయమపి వైసాదృశ్యంవదన్ శిష్యబుద్ధివైశద్యాయోక్తార్థం
సజ్జహ్య అధికరణార్థమువనంహరతి (ఏవం దేశత ఇతి). "మోక్షస్సర్వాధి
కారః. ఉపాసనాదిక మధికృతాధికారమ్" ఇతిదేశపరిచ్ఛేదతద్రాహి
త్యాభ్యామపి మోక్షసాధనాంతరయోరైవసాదృశ్య మవ్యాహతమ్.
తథాచ, అనశ్యకల్ప్య సిద్ధోపాయ సమవహితత్వా త్సాధనాంతర
మన్యథాసిద్ధమితి, నర్వముక్తి ప్రసజ్గపరిహారార్థతయా తద్విధిర్వాప్యజ
విధిరేవేత్యర్థః. ఏతేనవ్యాజవిధిత్వే బాలాద్యుపచ్ఛన్నన వాక్యవదప్రా
మాణ్యాసత్తిరితి పూర్వపక్షోక్తం నిరస్తమ్. మిథ్యాత్వస్యవ్యాజపదార్థ
త్వాభావాత్, అన్యథాసిద్ధ నియతపూర్వవర్తిన ఏవవ్యాజపదార్థత్వా
చ్ఛేతిదిక్.

ఇతిచరమశ్లోకటిప్పణ్యమ్,

ప్రాప్యననురూపత్వ నిష్కర్షనామకస్సప్తమవాదః.

యత్వమ్) విధియమానత్వమ్ (శృంక్షేతి) శృంగ్రాహికానామయే సమవిత్కారనిరూపణం
కుప్తవ్యమ్.

(దేశత ఇతి) దేశతఃపరిచ్ఛేదరాహిత్యం-వైపుల్యమ్. కాలతఃపరిచ్ఛేదరాహి
త్యమ్ నిత్యత్వమ్, సముతః పరిచ్ఛేదరాహిత్యమ్-స్వరూపానురూపత్వమితిబోధ్యమ్.
(తద్రాహిత్యమ్) దేశపరిచ్ఛేదరాహిత్యమ్. దేశపరిచ్ఛేదః - సాధనాంతరే,
దేశపరిచ్ఛేదరాహిత్యమ్ - మోక్షాత్వపరత్వమ్. (సిద్ధోపాయసమవహితత్వాత్)
సిద్ధోపాయస్య - ఈశ్వరస్య, సమవధానసిద్ధత్వాత్. (తద్విధిః) ఉపాసనవిధిః.
(నియతమ్) అన్యయన్యతరేకాభ్యాం కౌప్తమ్. ప్రసజ్గత్ ముక్తిసద్భావానుమాపక
హేతుత్వం వ్యాజత్వమితిబోధ్యమ్.

ఇతిప్రాప్యననురూపత్వనిష్కర్షనామక సప్తమవాదకళింపదదీపికా.

అథపాతకత్వనిష్కర్ష నామకః అష్టమవాదః.

—ॐ॥—

ప్రకృతమనునరాసుఁ. “అథపాతకభీత స్త్వమ్” ఇత్యత్రపాతక శబ్దేన ముముక్షుత్వమితి కామ్యకర్మణామివ స్వవిధాయకశాస్త్రబోధిత స్వసాధ్యేష్టావేక్షయాప్రబలశాస్త్రాంతరబోధితేష్టవిరోధిత్యేన సాధనాంతరస్య నిర్దేశేపి కళజ్ఞభక్షణాదివత్ సర్వపురుషసాధారణ్యేన ప్రత్యవాయకరత్వలక్షణవిగీతత్వే ప్రమాణాభావ ఇత్యాశయేన తృతీయం స్వరూప విరోధముద్ధరతి (అథేత్యాదినా). అత్రముముక్షుత్వమితి కామ్యకర్మణామివఅకిచ్చనాధికారిణమృతి సాధనాంతరాణాం పాతకత్వేన ప్రత్యవాయకరతయా తమృతి విగీతత్వలక్షణస్వరూప విరుద్ధత్వం సమ్యవత్వేవేతి తాత్పర్యమనుననేయమ్.

అథఅష్టమవాద క్తిసపదదీపికా.

(అథపాతకేత్యాది) “ఉపాసనమిష్టవిరోధిత్యేన సరక హేతుః” ఇతిదౌత్వేషిక పక్షః. “తస్మ” ఇతిసద్ధాతః. (కామ్యకర్మణామివ) జ్యోతిష్టమాదీనామివ. (స్వవిధాయకమ్) దృష్టాంతే కామ్యకర్మవిధాయకమ్. దాత్తాన్తికేసాధనాంతరవిధాయకమ్. (శాస్త్రమ్) దృష్టాంతే “స్వర్గకామాయజేత” ఇత్యాదిశాస్త్రమ్. దాత్తాన్తికే “బ్రహ్మపాసిత” ఇత్యాదిశాస్త్రమ్. (స్వసాధ్యేష్టమ్) దృష్టాంతే కామ్యకర్మసాధ్య స్వరూపికమ్. దాత్తాన్తికే సాధనాంతరసాధ్య స్వాధానుభవకైర్జ్ఞానాది. (ప్రబల శాస్త్రాంతరమ్) దృష్టాంతే మాక్షప్రతిపాదకంశాస్త్రమ్. దాత్తాన్తికేపరాధానుభవకైర్జ్ఞానాది ప్రతిపాదకం శాస్త్రంవత్తరత్వాదికమ్. (ఇష్టవిరోధిత్యేనేతి) దృష్టాంతే మాక్ష విరోధిత్యేన, దాత్తాన్తికే పరాధానుభవకైర్జ్ఞానాది విరోధిత్యేనేత్యర్థః. (నిర్దేశే నేతి) పాతకకణ్డేనేత్యన్వయః. (విగీతత్వే) నిష్కర్షే. (తృతీయమితి) పాతకత్వాన్నిష్కర్షత్వమితి తృతీయమిత్యర్థః. (ఉద్ధరతీతి) సరకావహత్యేనవత్, సర్వేషాంససాగ్రసం నిష్కర్షింభవతుమర్హతీతుద్ధరణంబోధ్యమ్. సక్రమదాయసిద్ధవిరోధందర్శయతి. (అత్రముముక్షుమితి). (తమృతి) అకిచ్చనాధికారిణమృతి.

ఇదచ్చవిస్తరేణ శ్రీవచనభూషణమిమామాంసభాష్యే సాధనా
 న్నర స్వరూపవిరోధ సమర్థనాధికారే సిద్ధాంతసమాపనావసరే వరదదే
 శ్చైరనుగృహీతమ్. “యత్తాత్తం తత్పరివృత్తవచనప్రాయశ్చిత్త వచనా
 దికం ప్రాపకాంతరాణాంతదేశరణప్రజ్యాయాపాఽముక్తపవృత్తివిరుద్ధ
 త్యాత్మవన్న స్వరూపవిరుద్ధమ్. నతునిష్కృష్టాత్మస్వరూప విరుద్ధమి
 త్యేతదభిప్రాయకమితి.

అత్రబ్రూమః. ప్రపన్నస్వరూపవిరుద్ధత్వేపి ప్రపన్నమృతి
 నిష్కృత్యాత్మత్వంయోగేచప్రాయశ్చిత్తవిధానాత్పత్యం ప్రపన్నా
 పేక్షయావక్తవ్యమ్, తత్రోపాయ సంయోగస్య పాపత్వమనిష్ట ఫలప్ర
 దత్వాదవక్తవ్యమ్. తత్రలనిష్టఫలమ్ - అపాయవన్నరకః; ఉత,
 ముముక్షోః కామ్యఫలస్వర్గాదివదుపాసన సాధ్యోమోక్షవన; ఉతప్రప
 త్తినిష్టా భజ్జాతమాత్రమ్.

(తత్పరివృత్తవచనమ్) “సత్తాత్పరివృత్తయో” ఇత్యాదికమ్. అత్రగీతాను
 బధుకాభ్యామే (౧) “తద్విధిప్రతిపాతేన చరిత్రక్షేనసేవయా. ఉపదేక్ష్యంతితే
 జ్ఞానంజ్ఞాననైవత్వదశనః” ఇతిశ్లోకోనుసంధేయః. (ప్రాయశ్చిత్తవచనమ్) లక్ష్మీతత్రే
 రహస్యోపాయప్రసంగాదుః సత్తదశాభ్యామే. (౨) “ఏషహివైదికీనిష్టాహ్యూపా
 యాపాయమధ్యహ. అస్యాంస్థితోజగన్నాథం ప్రపద్యేతజనార్దనమ్. సకృదేవహి
 కాస్త్రాక్షి పృతోయంతారయేన్నరమ్. ఉపాయాపాయసంయోగే నిష్టయాహియతే
 నయా. అపాయసంస్థుపేసద్యః ప్రాయశ్చిత్తంసమాచరేత్. ప్రాయశ్చిత్తయం సాత్ర
 యన్వయకరణంప్రసేత్. ఉపాయానామపాయత్వ స్వీకారేత్యేతదేవహి” ఇతివచ
 నమ్. (ప్రాపకాంతరాణమ్) సాగనాంతరాణమ్. (తదేశరణప్రజ్యాయాపా) “అశ్వరవివరణమ్; తత్రరత్ - సరణమ్” ఇత్యేవయాపా. ప్రజ్యా-ప్రజనమ్.
 (అమృతప్రపుత్తి) అమృతస్యాపాదకత్వం.

(ప్రపన్నయోగే) ఉపాయసంయోగేచ. (తత్రేత) పూర్వస్తత్రశబ్దః.
 పాదత్వేనవక్తవ్య ఇత్యర్థః. స్వరూపస్తత్రశబ్దః - ఉపాయసంయోగవరః.

నప్రథమః, గౌణకర్మాధిక్యతస్య శక్తి సమ్యవేముఖ్యకల్పాన్వయే
సరకాదర్శనేన ముఖ్యోపాయాన్వితస్యాపి శక్తి సమ్యవేగౌణోపాయా
న్వయే సరకాసమ్యవాత్, “సరస్వబుద్ధి దార్బల్యాత్” ఇతిన్వాయేన
స్వాధికారవిరోధమజ్ఞాత్వా దుశ్యకేప్రవృత్తిప్రసక్తే తద్విషయావిహా
త్యాగప్రాయశ్చిత్తవిధి ఇతినయుక్తమ్. అశక్త్యన్వృత్యాశారమ్భ
పరస్పార్థక్రియాదశాయాంస్వతఃపవ నివృత్తి సమ్యవేన తన్మృతిని
షేధవైయర్థ్యాత్, ముఖ్యాశారమ్భయోరన్యత్ర సరకహేతుత్వా
దర్శనేన అముఖ్యాశారమ్భయోరపి ప్రాయశ్చిత్త విధానాయోగాచ్చ.

నద్వితీయః. ప్రపన్నస్యభక్తి సాధ్యమోక్షాన్విష్టతాహి ప్ర
వృత్తి సాధ్యమోక్షాపేక్షయా తత్సాధ్యమోక్షస్యాన్విష్టత్వ కృతేతి
వాచ్యమ్. తదాహిభక్తిప్రపత్తోః ఫలభేదః, భక్తిఫలస్య నికృష్ట
త్వమ్, తతఃపథక్రేర నిష్టఫలత్వాత్పాపత్వమేవేత్యేతత్సర్వమభ్యుపగత
మితిసిద్ధాస్తీవిజయీస్యాత్. సత్యతీయః ; - విపరీతఫల ప్రద

(నప్రథమఇతి) అపాయేషవసరఃకః - అనిష్టఫలమితిపక్షః, ససమ్భవతీత్యర్థః.
(అపాయః) కళజ్జాభక్షణాదిః, (ముఖ్యోపాయేతి) ప్రపత్తేర్భిన్నఫల ప్రదత్వరూపం
ముఖ్యత్వమితి, పూర్వపక్షేతాత్పర్యమిత్యశ్చిప్రేత్య అత్రముఖ్యశబ్దప్రయోగః.
(గౌణోపాయాన్వయే) పూర్వపక్షరీత్యా భక్త్యన్వయేషత్వర్థః. “నార్హ నిశరణస్థస్య”
ఇత్యాదిరీత్యాభక్తేర్గౌణోపాయత్వమితిమన్వయమ్. (సరస్వబుద్ధిదార్బల్యాదితి) “ప్ర
వృత్తిః-గురూపాయభక్త్యపేక్షయాగౌణా” ఇతితాత్పర్యంకృత్వాస్వాశక్తిమజ్ఞాత్వా
గురూపాయభక్తౌ ప్రవృత్తప్రవృత్త్య శక్త్యసభక్తావధికారోనాస్తీతిపదతి, సరస్వబుద్ధి
దార్బల్యాదితి శ్లోకఇతి పూర్వపక్షేణోచితప్రాయః. తదాసీంక్షోకే, సరస్వ - అశక్త
సరస్వేత్యర్థః. (అశక్త్యన్వృత్తితి) సాధనాన్తరన్వృత్తితీక్షణః. (అర్థక్రియాదశా
యామ్) కార్యదశాయామ్. (తన్మృతి) అశారమ్భపరన్మృతి.

(నద్వితీయఇతి) అనిష్టఫలముపాసన సాధ్యోమోక్షఇతి పక్షోపిసమ్యవతీత్య
ర్థః. (తత్సాధ్యేతి) భక్తిసాధ్యేత్యర్థః. (సత్యతీయఇతి) ప్రపత్తినిష్టాభజ్జనమాత్రమని

త్వాభావే అధికారభజ్జనాయోగాత్. పాపస్వనరక హేతుత్వాద్ధి సర్వ
త్రాధికారభజ్జకత్వమ్. సుఖ్యస్యాపి స్వర్గ హేతుత్వాద్ధి ముముక్షుభజ్జ
కత్వమ్. అతోత్రనరక హేతుత్వా యోగాదనభిమత మోక్షప్రదత్వా
కారేణ ప్రప త్తినీహభజ్జకత్వమితి ప్రాపకా న్తరాణామనిష్ఠఫలత్వాత్పా
పత్వంసిద్ధమ్.

భక్తిసాధ్యఫలస్యా నిష్ఠత్వచ్చ స్వరూపయాభాత్యై వేదినామే
వేతి స్వరూపమాత్ర విరుద్ధత్వసిద్ధిః. త్యాగప్రాయశ్చిత్త విఘ్నోర్నాన్య
సనిష్ఠవిషయత్వేన్యాసస్య భక్తిఫలానుభవాపేక్షయా ఉత్పన్నైర్జ్ఞా
న్యలక్షణ ఫలహేతుత్వసిద్ధిః. భక్త్యాసయోగి ఫలావేశిప్త్యే ఉక్త
విఘ్నోర్నాన్యసనిష్ఠవిషయత్వేన† (త్యాగప్రాయశ్చిత్త) విధీశరణాగతివి
షయాస్యాత్మామ్” ఇతి.

అత్రతావత్సాధనా స్తరస్య పాతకత్వసాధ కన్యాయానుగ్రాహ్య
వచనానాం స్వరూపవిరోధనిరూపణ ప్రకరణే “అకైయాల్ ఉపాసనా
దికఘ్నిత్యాది స్వాధికారవిరుద్ధజ్ఞైస్సప్రాప్తమ్” ఇతివేదాంతాచా
ర్యాణాం నిగమనసూక్తిం పర్యాలోచ్య, అశక్తస్యముఖ్యం స్వాధికార
విరుద్ధమ్, శక్తస్యాపి అముఖ్యం స్వరూపవిరుద్ధమితి సాధనా స్తరశరణా

ప్రఫలమితిపక్షః - ససమీచీనఇత్యర్థః. (విచరీతఫలప్రదత్వేతి) ఫలా స్తరజ్ఞాపకత్వాభా
వేనిష్ఠాభజ్జకత్వా భావాదితిభావః.

(త్యాగప్రాయశ్చిత్తవిఘ్నోరితి) త్యాగప్రాయశ్చిత్తవిధీశరణాగతివిషయే -
తయోర్నాన్యసనిష్ఠ విషయత్వాక్షేపకారే ఇత్యర్థః. (ఫలావేశిప్త్యే) ఫలసామ్యే.
(ఉక్తవిఘ్నోరి) త్యాగప్రాయశ్చిత్తవిఘ్నోరి. (నాన్యసేతి) నాన్యసనిష్ఠాయా అవిషయ
త్వేనేత్యర్థః.

(అశక్తస్యేతి) ముఖ్యమ్ - దృష్టా నైముఖ్యంస్నానమ్. (స్వాధికారేతి) స్వరూ
పస్వాధికారయోర్భేదోహ ప్రవృత్తిః, (శక్తస్యాపీతి) అముఖ్యంగౌణ స్నానమ్.

† (పా)

గత్యోస్సమశ్చర్పతి యేతాత్పర్యం వర్ణయన్తి, తేషాం మతమనువ
దతి (యత్త్వితీ). (తత్వదర్శితీ) (౧) “నెటికాట్టినీకుతియో” ఎన్నానిష్ట
తితే” ఇత్యాదిశ్రీవచనభూషణశ్రీసూక్తిచతుష్టయ మత్రాభిషేతమ్.

(సమశ్చర్పతివాక్యే) (స్వరూపవిరుద్ధం) స్వాధికారవిశిష్టస్వరూపవిరుద్ధ మిశ్యంతి.
(ఇత్యాదీతి) అదిశబ్దేన “వర్తతేమేమహద్భయమ్” ఎన్నెయాలే భయజనకమ్.
‘మాకుచః’ ఎన్నెయాలే శోకజనకమ్ ; ఇప్పడికొల్కాతపోతు ఏతత్ప్రవృత్తియిల్
ప్రాయశ్చిత్తవిధికూడాతు” ఇతి శ్రీవచనభూషణ ద్వితీయప్రకరణ శ్రీసూక్తిత్రయం
గృహ్యతే.

“నెటికాట్టినీకుతియో” ఎన్నానిష్టతితే. ఇత్యాది శ్రీసూక్తి చతుష్టయ
వరవరమునివ్యాఖ్యానే “తదపాయత్వతై జ్ఞానినామశ్రేయోరసావ్యాధిర్ పాపరతా
దర్శిప్రీతికార (నెటికాట్టియెన్టుటొడగ్గి). అతావతు - ‘ఉన్నెయొట్టియ వేటారు
ఉపాయతై కాట్టి ఉన్నక్కిరినిష్టమ్ అక్కిరిప్పార్ క్కిటాయో’ ఎన్నెయాలే
ప్రాపకాస్తరాపాయత్వమ్ సిద్ధమిత్యేనై. నీకుకైయావతు-వరత స్తమానమస్తుచై
స్వతంత్రకృత్యమాన ఉపాయానుష్ఠానత్వితే మూట్టి, తనక్కళలాక్కుకైయితే. ఇతిను
డైయ స్వరూపనాశకత్వ ప్రయుక్తమాన దూషణవిశేషగ్గై యరుగిచ్చెయ్ కిటార్
(వర్తతేయిత్యాది వాక్యద్వయతాలే). అతావతు (౨) ‘కాలేవ్వపిచనర్వేషు దిక్షుస
ర్వాసుచాచ్యుత । శరీరేచగతౌచాపివర్తతేమేమహద్భయమ్’ ఎట్లు ఉపాయాస్తరా
నుష్ఠానతుక్కు యోగ్యమాన కాలదేశ దేహవిషయమాకవుమ్, ఉపాయాస్తరగ్గల్
తన్ విషయమాకవుమ్ ఎనక్కుమహాభయమ్ వర్తియానిష్టతేనైయాలుమ్, ఉపాయా
స్తరశ్రవణానస్తరమ్ అర్జునసుక్కు శోకమ్ పిఱక్క, స్వరూపానురూపాపాయతై ఉప
దేశితు, ‘మాకుచః’ ఎట్లు శోకాపవోదమ్ వణ్ణియరుకుకైయాలుమ్, స్వరూపవిరోధి
యాన ప్రాపకాస్తరమ్ జ్ఞానికళుక్కు భయజనకముమాయ్ శోకజనకముమాయరు
క్కుమైనై. కీర్తీచ్చొన్నపడియే అర్థతై అజ్ఞీకరియాతవళవిల్ విరోధమ్ కాట్టుకిటార్
(ఇప్పడికొల్కాతపోతు ఎన్నెయొడగ్గి). ఇప్పడికొల్కాతపోతు ఎన్నతు - స్వరూపనాశక
మెన్టు కొల్కాతపోతెన్టుపడి. ఏతత్ప్రవృత్తియిల్ ప్రాయశ్చిత్తవిధికూడాతెన్టుతు

(ప్రాయశ్చిత్తేతి) (౧) “ఉపాయాపాయసంయోగే నిష్ఠయాహీయతే నయా। అపాయసంప్లవేనద్యః ప్రాయశ్చిత్తంసమాచరేత్ । ప్రాయశ్చిత్తిరియంసాత్ర యత్పనశ్శరణంప్రజేత్” ఇతివచనమత్రాభిప్రేతమ్. భయజనకత్వవచనం శోకజనకత్వవచనశ్చ ఆదిపదేనగృహ్యతే. (అముక ప్రపుత్తేతి) తత్వదర్శిప్రపత్తినిష్ఠా భజ్జకత్వాదిత్యర్థః. (ప్రపన్నేతి) ప్రపత్తివిశేషత్వర్థః. (నతునిష్ప్రప్తేతి) యేనోపాసకస్వరూప విరుద్ధ త్వస్యాప్యవత్తై, “సాధనా స్తరమ్ - ఆత్మనామాన్య స్వరూపవిరుద్ధమ్. ప్రపత్తిస్తు నరఘా” ఇతి వైషమ్యం స్యాదితిభావః.

‘సకృదేవహితాస్త్రాన్సకృత్లోయంతరయేన్నరమ్’ ఉపాయాపాయసంయోగే నిష్ఠయా హీయతేనయా । అపాయసంప్లవేనద్యః ప్రాయశ్చిత్తంసమాచరేత్ । ప్రాయశ్చిత్తిరి యంసాత్రయత్పనశ్శరణంప్రజేత్ । ఉపాయానామపాయతస్వ స్వీకారే ప్యేత దేవహి’ ఎష్టప్రపన్ననాసవమత్కు ప్రామాదికమాక ఉపాయా స్తరప్రపుత్తివస్తకాల త్తిత్ అపాయప్రపుత్తియతోలే పునఃప్రపదనరూప్రప్రాయశ్చిత్తైవిధిక్రమాడా తేస్తై. పునఃప్రపదనమావతు - పూర్వప్రపదనస్మరణమ్. పునఃప్రయోగమస్తు” ఇతి శ్రీసుత్తిరత్రాసుసశ్చేయా.

(ఉపాయేతి) అస్మిక్లోకే ఉపాయః-భక్తిః అపాయః-నరకాపవాద్యపారః. అనయానిష్ఠయా - శరణాగతినిష్ఠయేత్యర్థః. (అపాయసంప్లవే) అపాయస్సంప్లవే సమృద్ధిః. (ప్రాయశ్చిత్తిరి) అస్మిక్లోకే, “శరణంప్రజేత్” ఇతియత్పనః, సాప్రాయ శ్చిత్తిరిత్యన్వయః. యత్పనః - యత్త్విత్యర్థః; కిచ్చత్వదోతరంత్రాయమాణస్యపునశ్చ బిన్య ఆపుత్త్యర్థకత్వాభావాత్. సా-శరణాగతిః, అతః ప్రథమదశాయాంసమ్భవితా యాం ప్రపత్తిస్సేవాత్ర అనంతరకాల ప్రసక్తపాపవిషయేపి ప్రాయశ్చిత్తిస్సాదిత్యర్థః. పూర్వప్రపదనస్మరణం ప్రాయశ్చిత్తమితిఫలితార్థః. (భయేత్) “వర్తతేమేమహద్భ యమ్” ఇతిభయజనకత్వ వచనమిత్యర్థః. (శోకేతి) మాకుచ ఇతిశోకజనకత్వవచన మిత్యర్థః. (తత్వదర్శితి) తత్వదర్శిః ప్రపత్తినిష్ఠా ఇత్యర్థః. (ఉపాసకస్వరూప విరుద్ధత్వస్యా ప్యావత్తావం) ఉపాసకస్వరూపస్యాపి విరుద్ధత్వం సమ్భవతీత్యుక్త జ్యేదిత్యర్థః.

సాధనాంతరస్య పాపత్వే సిద్ధంచేతనసామాన్య స్వరూపవిరుద్ధత్వ మకా
మేనాపి సిద్ధ్యతీత్యభిప్రేత్య, త్వత్పక్షేపిపాపత్వం తావద్దుర్వారమిత్యాహ
(ప్రపన్నేత్యాదినా), అత్రప్రాపకాంతరాణామితి-ఆదావధ్యాహార్యమ్.
(నిసిద్ధత్వాదితి) “సర్వధర్మాన్పరిత్యజ్య” ఇత్యనేనేతిశేషః. (తత్సంయో
గేతి) ప్రాపకాంతరసంయోగే ఇత్యర్థః. ప్రాయశ్చిత్తవిధానాచ్చేత్యన్వయః.
ఉపాయాపాయసంయోగ ఇత్యత్ర అపాయశబ్దః-ప్రసిద్ధపాపపరః. “అపా
యసంస్తువే” ఇత్యత్ర తు ఉపాయాపాయోభయపరః. “నిష్ఠయాపీ
యతే” ఇత్యనేన ఉపాయానామప్యపాయత్వ సిద్ధిరితిభావః. యద్వా,
“ఉపాయానాముపాయత్వ స్వీకారేప్యేతదేవహి” ఇత్యుత్తరవాక్యాభి
ప్రాయేణ తత్సంయోగేచేత్యుక్తమ్. (వస్తవ్యం) త్వయాప్యవశ్య మగ్నీ
కర్తవ్యమిత్యర్థః.

(తత్రేతి) పాపత్వేన క్షవ్యేనతీత్యర్థః. (అనిష్టేతి) “జ్ఞానవిరోధిచ
కర్మపుణ్యపాపరూపం బ్రహ్మజ్ఞానోత్పత్తి విరోధిత్యేన అనిష్టఫలతయా
ఉభయోరపి పాపశబ్దాభిధేయత్వమ్” ఇతి శ్రీభాష్యసూక్తేరితిభావః.

(అకామేనాపీతి) అకామతోపీత్యర్థః. (ఆదా) ప్రపన్నేతి శబ్దాత్పూర్వమ్.
ప్రసిద్ధేతి) ఉపాయాపాయసంయోగ ఇతిశ్లోకస్థాపాయశబ్దో గోబలివర్ధనాభ్యయేన
పాపమాత్రవాచక ఇతిభావః. (ఆపాయసంస్తువ ఇత్యత్రేతి) తత్సంయోగ ఇత్య
త్రతు ప్రథమయోజనాయామపాయశబ్దస్య ఉపాయాపాయవాచకత్వే అపాయ
స్య ఉపాయస్య పాపస్యేత్యర్థః. (నసుకృతమ్) “సర్వేపాప్తానః” ఇతివత్. (తత్సం
యోగేచేతి) ద్వితీయయోజనాయా మపాయశబ్దస్య అర్థవైరుధ్యం నేతిమన్తవ్యమ్.
యద్వా, (ఉపాయానామితి) (ఉపాయత్వస్వీకారే) ఉపాయత్వేన స్వీకారఇత్య
ర్థః. మలాకిరణాదీనామకారాచరేణ అస్వయోపర్యతఇతి జ్ఞాపనార్థ ముపా
యత్వ స్వీకారఇత్యుక్తమ్. మలాకరణాదికముపాయత్వ బుద్ధివిషయాకృతజ్ఞే
త్యజ్యమితిభావః.

(ఉభయోః)-పుణ్యపాపయోః. (శ్రీభాష్యసూక్తేరితి) అత్ర, ఏతల్లఘుసిద్ధా
స్తభావ్యశ్రుతప్రకాశికాయామ్ - “పుణ్యపాపే ఉభే అపిజ్ఞానవిరోధినీచేత్ కథం

(త్రేతేతి) ఉపాయసంయోగ ఇత్యర్థః. (అపాయవదితి) సప్తమ్యన్తా ద్వతిః. మోక్షవేత్త్యవధారణేన అనిష్టాన్తరం వ్యావర్త్యతే. నను, ఇష్టాపేక్షయా బలవదనిష్టాననుబద్ధినః పాపత్వమయ్యుక్త మిత్యత్రాహ (ముముక్షోరితి). స్వాధికారిణమపేక్ష్య ఉత్తమాధికారిణ అలౌకిక బలవ దనిష్టానుబద్ధత్వమేవ పుణ్యపాపసాధారణం పాపశబ్ద ప్రవృత్తినిమిత్త మితిభావః. (భజ్జనమాత్రమితి) మాస్తుఫలభేదః. తథాపి “నిన్దయా హీయతేనయా” ఇతికణ్ఠోక్తనిష్టాభజ్జనేన పాపత్వముపపద్యత ఇతిభావః.

(గౌణకర్మేతి) ప్రథమ మశక్త్యా గౌణస్నానాద్యధిక్రమస్యాపి పశ్యాచ్ఛక్తాంత్యాం ముఖ్యస్నానాద్యన్వయే నరక హేతుత్వాభావేన (౧) “నార్హన్తి శరణార్థస్య” ఇత్యాద్యనుసారేణ ముఖ్యోపాయభూత

తయోరన్యతరస్య పాపస్యనిరసనీయత్వమ్. అన్యతరస్య పుణ్యస్య నిరాసకత్వచ్ఛ్రు త్శ్రూయత ఇత్యత్రాహ (ఉభయోరపితి). తయోర్ద్వయోరపి నివర్త్యత్వమ్; ఫలా భిసన్యాదిరహితస్య ధర్మాన్తరస్యైవ నివర్తకత్వచ్ఛ్రు వివక్షితమితిభావః. కథముభ యోః పాపశబ్దవాదిత్వ మిత్యత్రాహ (బ్రహ్మజ్ఞానోత్పత్తితి). (అనిష్టఫలతయేతి) ప్రవృత్తినిమిత్త సూచనమ్. అలౌకికత్వేనతి, అనిష్టఫలాసాధారణ కారణత్వం పాపత్వమితిభావః. అతఏవశాస్త్రాదావీశ్వరచనాతివ్యాప్తిః. “వాసుదేవేమనోయస్య జపహేమార్చనాదిషు । తస్యాన్తరాయామైత్రేయ దేవేష్టాత్వాదికంఫలమ్” “ఏతే మైనిరయాస్తాతస్థానస్యపరమత్మనః” ఇత్యాదిభిః పుణ్యస్యాపి ముముక్షుహృత్ప్రేరిత్యైవ ఫలదత్వసిద్ధమ్. శ్రుతిశ్చ - దుష్టృత్వేనహేతుమనిర్దిష్టం సుకృతమపి పాపకర్మైవ నిర్దిశన్తీ నిగమయతి; “నైతం నేతుమహూరాత్రేతరతోనజరానమృత్యుర్నశోకోనసు కృతంనమన్యుతంసర్వప్రాపానోతోనివర్తతే” ఇతిశ్రీసూక్తిరనుసంధేయా. (సప్తమ్యన్తా ద్వతిరితి) అపాయే ఇవేత్యర్థః. (పుణ్యపాపేతి) పుణ్యమ్-బోధితిష్టామదిః. పాపమ్ - అభిచారాదిః.

(నార్హన్తీతి) లక్ష్మీరక్తే సప్తదశాధ్యాయే-“మామేవశరణంప్రావ్యత రత్సంసార

(౧) లక్ష్మీరక్తే-౧౭.

ప్రపత్తై ప్రథమంత్యత్వక్షరీత్యా అశక్త్యా ప్రపత్తస్యాపి పశ్చాచ్ఛక్తౌ
సత్యాంగోహాయే సాధనాంతరే ప్రపత్తౌ నరకానమ్భవాదిత్యర్థః.
“స్వాధికారవిరుద్ధజ్ఞేనప్రాప్తమ్” ఇతి వాక్యస్య అశక్తిస్య అకిచ్చ
నస్య శక్తౌసత్యామపి సాధనాంతరం స్వాధికారవిరుద్ధమితి నాథః; కిన్తు
అశక్తిస్య సాధనాంతరే నాధికారఇత్యజ్ఞానతోదురాశయా అశక్తిద
శాయామేన సాధనాంతరేప్రపత్తిప్రసక్తే తదవస్థాపన్నస్య స్వాధికారవిరు
ద్ధజ్ఞిత్యర్థః; “ఇచ్ఛాధికార విరోధమతియాతే” ఇత్యాద్యుత్తరవాక్యాను
సారాత్. తదవస్థప్రప్రజ్ఞేవ త్యాగవిధిః ప్రాయశ్చిత్త విధిశ్చేత్యాశక్త్య
పరిహరతి (సరస్వతీ). (ఆశారమ్భేతి) ఆశాపరస్య ఆరమ్భపరస్యచేత్యర్థః.
(న్వతపవేతి) కృత్యసాధ్యత్వేన జ్ఞాతే చిక్షీర్వాకృత్యోరసమ్భవాదితిభావః.
నిపుత్తినమ్భవేన ఆశారమ్భయోరిత్యాదిః. (నిషేధేతి) త్యాగవిధివైయ
థ్యాదిత్యర్థః. అభిచారాదేః ప్రాయశ్చిత్తవిధానాన్నరకపేతుత్వో
న్నయనమభిప్రేత్యాహ (ముఖ్యేతి). (అన్యత్రేతి) ముఖ్యస్నానాదాచి
త్యర్థః. (అముఖ్యేతి) “నార్హన్తి శరణస్థస్య” ఇత్యాగ్రనుసారేణ సాధ
నాంతరమముఖ్యపదార్థః.

మతానుజ్ఞయాదృఢయతి (ప్రపన్నస్యేతి). కణ్ఠోక్తనిష్ఠా భజ్జ
నేనైవ ఫలభేదాదీనాం సిద్ధిరిత్యాశయేనాహ (విపరీతేతి). స్వాధికార్య
పేక్షయా ఉత్తమాధికారిణో బలవదనిష్ఠం విపరీతఫలపదార్థః. “తచ్చ
క్వచిత్ బలవద్విఘ్నమ్. క్వచిత్కేవలసుఖమ్” ఇతిద్వివిధం ప్రదర్శ

సాగరమ్ । సత్కర్మ నిరతాశ్శుద్ధాస్సాక్ష్యయోగవిదస్తథా । నార్హన్తిశరణస్థస్యక
లాంకోటితమీమసి” ఇతి.

(మతానుజ్ఞయా) స్వమతానుజ్ఞయా. (కర్తౌక్తేతి) “నిష్ఠయాహితే
నయా” ఇతికర్తౌక్తేత్యర్థః. (కేవలసుఖమితి) పరార్థకైకార్థత్వాభావేన పరిమి
తత్వం కేవలకర్మాద్యర్థః.

యతి (వాపస్యతి). (సర్వత్ర)బుభుక్షుముముక్షు సాధారణ్యేత్యర్థః. (అపికాతేతి) విహితకర్మాధి కాత్యర్థః. పరిశేషాత్ప్రకృతేద్వితీయ పక్ష ఉచ్యత ఇత్యాహ (అత ఇతి).

ఇయతాగ్రస్తేన పరమప్రకృతే కిమాయాతమిత్యత్రాహ (భక్తి నాశ్యేతి). భగవో మాతృ సాధనానుష్ఠానానిర్వర్త్యలక్షణం పరార్థకైర్జ్యైశ్చ గోదరగిత్వన్మత్ప్రతిపక్షాశ్చ కర్తృత్వ స్వరూపయాథాత్మ్యం స్వప్రచుత్త్వ దేశ్యసలాశ్రయతాని త్వలక్షణం స్వప్రచుత్త్వ దేశ్యభగవత్కోగాదుకానుష్ఠితకోర్తృత్వలక్షణాచ్చ భోక్తృత్వ స్వరూపయాథాత్మ్యనువినిశానతాంధ్రాన్యంఘోమ్, స్వయత్స సాధ్యత్వాత్ స్వాధ్యత్వాచ్చ పరార్థానుభవనితైర్జ్యైశ్చాపేక్షయా బలవద్దేవవిషయమిత్యర్థః. (ఇతిస్వరూపమాత్రేతి) స్వరూపసామాన్యేత్యర్థః. నిరుక్తస్వరూప యాథాత్మ్యజ్ఞానస్య సతోఽకిచ్చనాధికారస్య స్వరూపయోగ్యతాసాపస్య సర్వజీవ సాధారణత్వాత్. పూర్వోక్తిరీత్యా ఉపాసనాదేస్తన్నాశకత్వాచ్చేతిధానః.

అత్రాయంవిశేషః. ఉపాసనాదేర్నిరుక్త స్వరూపయాథాత్మ్యాదిస్వరూపస్వాభావికాకారైరనేకైర్నాశ్యనాశకభావాదిలక్షణోవిరోధః పూర్వోక్తిరీత్యా దుర్వారఇతి సాధనాంతరం నిష్ప్రప్టాత్మస్వరూపవిరుద్ధమ్. అతఏవ “అకిచ్చనాధికారిం స్వాధికారవిరుద్ధజ్ఞేన్నప్రాప్తమ్” ఇతివేదాంతాచార్య సూక్త్యాప్రకాసనాచిముపాసకస్వరూపస్యాపి విరుద్ధమితిఫలితమ్. నచతావతా వేదాంతాచార్యరు పాసనాదేస్వరూప విరోధవిరాసానుపపత్తిః. ఉపాసనాదేస్వాధికారో పల

(జ్ఞాతస్యేతి) జ్ఞాయమానస్యేత్యర్థః (పూర్వోక్తేతి) “స్త్రియూప్రహృషవత్ పారతత్త్వవిరుద్ధమ్” ఇతి పూర్వోక్తేత్యర్థః. (తన్నాశకత్వాత్) స్వరూపయాథాత్మ్య నాశకత్వాత్.

(నిరాసానుపపత్తిరితి) సచేత్యన్వయః. (స్వాధికారేతి) స్వాధికారస్వరూప

క్షితస్వాధికారస్వరూపవిరుద్ధత్వవత్ స్వాధికారవిరుద్ధత్వమప్యస్తీతి
యేమాంభ్రమస్తేమాం వశ్చదిశధాస్వరూప విరోధనిరాసేన ప్రతిబోధ
సంకృతమితి ప్రాగేవ విస్తరేణావేదితత్వాత్. ప్రపత్తిస్తు (౧) “ఇద
మేవవిజానతామ్” ఇత్యాద్యనుసారేణ స్వరూపయాథాత్మజ్ఞానాధి
కారకత్వాదుపాసనాదేశ తదజ్ఞానాధికారకత్వాచ్చ, అర్థాదుపాసనా
ద్యధికారవిరుద్ధా. నతుతదధికారిస్వరూపవిరుద్ధతే.

ఇథేచ్చ ప్రపత్త్యధికార విరోధేన స్వరూపనాశకత్వాదు పాస
నాదికంత్యాజ్యమ్. ప్రపత్తిస్తు సాధనాంతరాధికార విరోధేన స్వరూప
వర్ధకత్వాదు పాదేయైవేతి వేదాంతాచార్యాణాం తాత్పర్యనిష్కర్షః.

నచ, “అతురాదికఘక్కు అవగాహనాదికళోహితే” ఇతిసూక్తిమ
హిమ్నా సాధనాంతరంముఖ్యం ప్రపత్తిరముఖ్యేత్యేవవేదాంతాచార్యాణాం
సిద్ధాంతః ప్రతీయతే ఇతివాచ్యమ్. “ఆకైయాల్ ఈశ్వరన్ ప్రసదనీయ

విరుద్ధత్వవదిత్యత్రస్వరూపం నిష్క్లప్తస్వరూపమ్, స్వాధికారవిరుద్ధతే
మిత్యత్ర విశిష్టస్వరూప విరుద్ధత్వమిత్యర్థః. తథాచ - వశ్చదిశధాభక్త్యాదిక
విశిష్టస్వరూప విరుద్ధాన. అపితుస్వాధికారినిష్క్లప్తస్వరూపవిరుద్ధవేతి పిఙ్గితోర్థః.
విశిష్టస్వరూపవిరుద్ధమితిపూర్వపక్షః. విశిష్టస్వరూపవిరుద్ధం నోపాసనమితిసిద్ధాంతః
ఇతిచ్ఛేయమ్. (స్వరూపవిరోధనిరాసేన) విశిష్టస్వరూపవిరోధనిరాసేన. (ఇదమే
వేతి) లక్ష్మీతత్రే అష్టదశాధ్యాయే - “అపాయోపాయనిర్ముక్తాంశుధ్యహంస్థితిమా
స్థితా । శరణాగతిరగ్ర్యేషా సంసారార్థవతారిణి । ఇదంశరణమజ్ఞానామిదమేవ
విజానతామ్ । ఇదంతీర్తతాంపారమిదమానన్దమిచ్చతామ్” ఇతి. విజానతామ్ -
జ్ఞానవతామిత్యర్థః. (తదజ్ఞానేతి) స్వరూపయాథాత్మ్యాజ్ఞానేత్యర్థః. (తదధికారీతి)
ఉపాసనాధికారీత్యర్థః. ఉపాసనంస్వాధికారినిష్క్లప్తస్వరూపవిరుద్ధం ప్రపత్త్యధికార
విరుద్ధమితిభావః. (విరుద్ధతేతి) అత్రాయంవివేకఇతి పూర్వేణాన్వయః.

సచేతి, వాచ్యమిత్యన్వయః. (ఆకైయాలీశ్వరనితి) ఇయంసూక్తిః - శ్రీరహస్య
త్రయసారే చరమశ్లోకాధికారే.

నామ్ ప్రధానమానందోపాయమ్; భక్తిప్రపత్తిః పిరణ్ణమ్ ప్రసాదసగ్ధా
 గుర్యోన్ముప్రధానజగల్లాతసాన్యోపాయభ్యః; ఇవై యిర్జ్ఞాతౌస్తిలే అధి
 కారమ్ నిలైయాకక్కడవతు. ఉపాయస్వపాపైరుప నిషదధీతస్సు
 భగవాన్సనత్తైతస్యాక్తే ప్రపదననిదిధ్యాననగతి" ఇత్యాద్యనేకనిష్కర్ష
 కసూక్తిపర్యాలోచనయా భక్తిప్రపత్త్యై స్తుల్యనదధికారివిశేషణ
 త్యాపరపర్యాయాఽప్రధానోపాయత్వప్రతీత్యా "అతురాదిభిక్కు"
 ఇతిదృష్టాస్తస్యైవ శక్తానామప్యధికారో స్తీత్యేనముపలక్షణత్వాత్.
 "అజ్ఞానత్వలే ప్రపన్నర్ అస్యదాదిభి" ఇత్యుక్తిరీత్యా అజ్ఞానాశక్త్యో
 స్సార్వజనీనత్వేన శ్రోతృబుద్ధి సౌకర్యాయ అశక్తాధికారత్వస్యైవప్రాచు
 ర్యేణ ప్రాధాన్యేనచ ప్రతిపాదనసమ్భవాచ్చ.

అన్యథా "భక్తియిలశక్తనుక్కు ప్రపత్తి, ప్రపత్తియిలశక్త
 నుక్కు-ఇతు" ఇతిచరమోపాయప్రకరణస్థ శ్రీవచనభూషణసూక్తి పర్యా

(అన్యథా)యథాప్రతితీత్యా ప్రపత్తేర్గతత్వాజ్ఞేకారే; అశక్తిమాత్రాజ్ఞేకారే.
 (భక్తియిలశక్తనుక్తి) శ్రీవచనభూషణే చతుర్థప్రకరణావసానే "భక్తియిలశక్తనుక్తు
 ప్రపత్తి; ప్రపత్తియిలశక్తనుక్కు ఇతు." ఇతి, తద్వరవరమునివ్యాఖ్యానే "ఇప్పదిస్తత
 స్తమాన విప్రుపాయతుక్కు అధికారి ఇన్నా రెష్టరునిచ్చెయ్కితార్ (భక్తియిలశక్తను
 క్తేస్తుతుడజ్ఞి). అతావతు. 'ఉభయపరికర్మితస్సాస్తస్య' ఎన్దిటవడియే జన్మాచ్చరసహ
 ప్రసిద్ధకర్మజ్ఞానసంస్తౌతాదకి కరణసుక్కు జనిక్కునుతాయ్ స్వపారతస్య విరోధి
 యాన స్వయత్కరూపమానుకుక్కు భక్త్యుపాయత్తిర్ దుష్కరత్వబుద్ధియాయ్,
 స్వరూపవిరోధిత్వబుద్ధియాయ్ నామ్ ఇతుక్కు శక్తరల్లవెన్తు కైవాన్యేనవనుక్కు
 నిపుత్తిసాధ్యతయా సుకరముయాయ్ భగవత్పారతస్యరూప స్వరూపానురూపము
 మాన ప్రపత్త్యుపాయమ్ - అధ్యవసాయజ్ఞానరూపమాన ప్రపత్త్యుపాయత్తిర్ మహావి
 త్వాసముద్దాకై అరితాకైయాయ్, బద్ధమోక్షధిరణ్ణుక్కు పాతువాన విశ్వరస్సా
 తస్యభయతాయ్, నామితుక్కు శక్తరల్లవెన్తు తేజ్ఞేనవనుక్కు వత్వాదికభక్తుమ్

లోచనయా అశక్తాధికారత్వం శ్రీమల్లోకగురుణాం సిద్ధాంత ఇత్యేవకీం నస్యాత్. నిష్కర్షక సూక్త్యంతర పర్యాలోచనాదికన్తూ భయత్రన మానమితిదిక్.

అతపవ పరస్పరాధికారవిరోధాదృక్ప్రపత్త్యో స్వరూపవిరోధాంశే సామ్యభ్రమందృష్టాన్తోపాదానేప్రపత్తేరముఖ్యత్వభ్రమశ్చనిరసితుమ్ “ఇవ్వధికారవిరోధమతియాతే” ఇత్యుత్తరవాక్యారమ్భః. స్వరూపనాశకత్వరూప ప్రపత్త్యధికార విరోధమజ్ఞాత్వా అనాదిసిద్ధస్వయత్నవాసనయాసాధనాంతరేప్రపత్తమానంప్రతి, యస్యయస్య పురుషస్య సిద్ధోపాయాతిరిక్త సాక్షాన్మోక్షోపాయేచ్ఛ తస్యసర్వస్యాపి బుద్ధే స్వరూపయాధాత్వైవగాహనసామర్థ్యాభావవ తాదృశేచ్ఛాయాం మూలమిత్యేతదర్థకశ్లోకప్రవృత్తిఇతిహి తస్యవాక్యస్య స్వాసనీకోర్థః. అతవోపాసనాదికం స్వాధికారవిరుద్ధమితి భ్రాన్తినిరాసవప్రకరణతాత్పర్యమిత్యాశయేనోపసంహృతమ్. “ఆకైయాల్ ఇ వువ్ పా స నా ది కభుమ్” ఇతి.

కార్యకరమాకైయాలేవిశ్వాసాపేక్షముమన్నిక్నే మోక్షైకహేతువునూ యరుక్కుమ్. పరతత్త్వస్వరూపనాన సదాచార్యుడైయ పభిమానరూపమాన ఇన్ద చరమోపాయమైనై” ఇతి. (అశక్తసుక్తు) ఇత్యత్ర - గీతాప్రథమాధ్యాయే,(౧) “గాఙ్గీపంసంసతే హస్తాత్” ఇతివత్ నిషిద్ధత్వజ్ఞానాయతా అశక్తిరితి తాత్పర్యమ్. (ఉభయతేతి) శ్రీరహస్యత్రయసార శ్రీవచనభూషణ గ్రంథయోగిత్యర్థః.

(దృష్టాన్తేతి) గౌణస్మానం దృష్టాన్తమ్. (ఉత్తర వాక్యారమ్భః) “ఇవ్వధికారవిరోధమతియాతే” ఇతి వాక్యసారే, “స్వరూపానగుణ మితిసోక్తమ్. అపి తుయాధాధికారమ్ అనగుణజ్ఞో” ఇత్యుక్తమితిభావః. సరస్వబుద్ధి దౌర్బల్యాది శ్లోకస్య సమ్ప్రదాయసిద్ధార్థం దర్శయతి(స్వరూపనాశకత్వేతి). (స్వరూపనాశకత్వ రూపమ్). పారతత్త్వ స్వరూపనాశకత్వ రూపమ్.(శ్లోకఇతి) ప్రపత్తమానమ్ప్రతి శ్లోక ఇత్యన్వయః.

అతఃపన దృష్టాన్తో కేరపలక్షణత్వ సూచనార్థం తస్యలాయ త్ర ప్రప త్త్య ముఖ్యత్వ భవనిరాసార్థశ్చ “అవద్ బుక్కు సామర్థ్యమిల్లా మేయాన్” ఇత్యాదివాక్యచతుష్టయేన “ఇదంశరణమజ్ఞానామ్”

(ప్రప్తానైతి) అవగాహనస్థానేత్యర్థః. (తద్బలాయతేతి) దృష్టానబలాయ తేత్యర్థః. (వాక్యచతుష్టయేనేతి) “అవద్ బుక్కు సామర్థ్యమిల్లామై యాతల్ విశమృతమనల్లామైయాతల్ ప్రపత్తియై స్వతంత్రోపాయమాకప్పద్ బీసవన్ - శయిత వేత్తీయనెస్తుమ్, కృతకృత్య నెస్తుమ్, అనుష్ఠితకృత్య నెస్తుమ్ ఇవమక్కు మరణాన్త మాక నడత్తుకొట వ్యాపారక్రమే అవభృతవర్తనకర్తవ్య కలావక్రతాకస్తుత్తుమ్ క్రతస్వప్తరాసుప్తానమ్ వజ్జినవమక్కు మేలుకృ నిత్యనైమిత్తికక్రమోపాలే ఇవమక్కు స్వతంత్రవిధియాలే వర్ణాక్రమాది ధర్మక్రమే నడవానిట్లుచేయలేయుమ్, అనస్థితాత్మయాగ ఫలత్వేప్పద్ బి కర్తవ్యాన్తర నిరవేక్షనాకపుమ్ ఆత్మార్థకమమ్ ఋషికమమ్ భగవచ్ఛాస్త్రక్రమమ్ వేదక్రమమ్ ఘోషియానిష్ఠన. ఆక్రయల్ ‘తవస్వభోగోయోగిజ్ఞానిభోగితతోధికః | కర్మభ్యుత్పాదోయోగీ తస్మాద్భోగీ భవార్జున’ ఇత్యాదికథాలే ప్రపుత్తి ధర్మక్రమిత్వాట్టిల్ నిపుత్తిసర్మక్రమో క్రేష్ణకథానాహ్వలపుమ్, అవై తన్నిల్ ఆత్మవిషయమాన యోగమ్ క్రేష్ణమా నాహ్వలపుమ్, యోగిగర్భిత్వాట్టిల్ ‘యోగినామపిసర్వేషామ్’ ఎక్కొత్తి న్నడియే వసుదేవస్థన విషయమాన యోగమ్ క్రేష్ణమానాహ్వలపుమ్ వరమాత్మవిషయ విద్యావిశేషక్రమిత్తులమ్ న్యాసనితేపాది శబ్దతాలే శొల్లప్పట్ట విద్యావిశేషమే - సుకరత్వసకృత్కర్తవ్యత్వ కీమ్రఫలప్రదత్వాదికథాలే క్రేష్ణతమమ్ న్యాసవిద్యై యాలే కన్యాకమాన ఇష్టవర్తై (౧) ‘తేషాన్తతకసాం న్యాసమదైక్యం తవశ్శు తమ్ | సత్కర్మనితతశ్చ ధాన్యాన్త్యయోగవిదస్తథా | నార్హన్తికరణస్థ్య కలాం కోటితమిమతీతి’ ఎస్తు భగవచ్ఛాస్త్ర మువబృంహితతు. అవగాహనాదికలిల్ సమర్థమల్లాతవమక్కు ‘మానసం విష్ణుచిన్తనమ్’ ఎస్తు భగవచ్చిన్తనతై స్వానమాక విధితల్ అతుస్మానాన్తర్మకో వజ్జుఃకవద్ధిమైయుమ్వచ్చి, పాపాన్తర్మకైయుమ్ కమిప్పిత్తు, అహ్వితే భగవదనుభవ రుత్తైయుమ్ ఉజ్జాక్కుమాహాలే, ఉపాసనాది కలిల్ సమృద్ధిభావమక్కు ప్రపత్తియై విధిత్తులమ్, ఇష్టవర్తితానే అవైకాదు

ఇత్యాగ్ర్యధికారిచాతుర్విధ్య ప్రదర్శనపూర్వకం ప్రపత్తే సాధనాంతరా
పేక్షయా ప్రభావాతిశయః ప్రతిపాదితః. తత్ర “సామగ్గమిల్లామై
యాతల్” ఇత్యజ్ఞానోపలక్షణమ్. “భక్తియిలశక్తనుక్కుమార్తి” ఇతి
వత్. అనేన “ఇదంశ్రమజ్ఞానామ్” ఇత్యర్థఉక్తిః. *అజ్ఞపదమ్ - అశ
క్తోపలక్షణమితిభావః. ఉత్తమ అజ్ఞానత్వాలే ప్రపన్నరాలస్యదాదికళి”
ఇత్యనుగృహీతమ్; అతఏవచ “భక్త్యాదాశక్త్యభావః ప్రమితరహితతా”
ఇత్యుభయమనుగృహీతమ్.

“విశమృత్తమనల్లామైయాతల్” ఇత్యనేన “ఇదంతీర్ణతాంపా
రమ్” ఇత్యర్థఉక్తిః. ఇదమపి, “ఇదమేవవిజానతామ్” “ఇదమూ
నస్త్యమిచ్ఛతామ్” ఇత్యుక్తాధికారిద్వయోపలక్షణమ్. “జ్ఞానాధిక్య
స్కమ్ ఫలతైయమ్ అవై తన్నైయమ్ కొడుక్కువర్గాయ, అకిచ్చనసుక్కు
ఉత్తరకమాయ, ఇవనపేక్షితకాలతిలే ఫలావిసాభావతై యుడైతాయురైక్కు
యాలే అధికప్రభావమాయురస్కమ్” ఇతిసాధ్యోపాయశోధనాధికార వాక్య
చతుష్టయేనేత్యర్థః. (భక్తియిలితి) (అశక్తసుక్కు) “అజ్ఞసుక్కు” ఇత్యవ్యర్థః.
తద్వదితబోధ్యమ్. (అతఏవేతి) “అజ్ఞానత్వాలే ప్రపన్నరాల” ఇత్యత్ర అశక్తియినాలే
యమ్ ప్రపన్నరాల్యర్థః. వివక్షితఇతిబోధ్యమ్. (ప్రమితిః) జ్ఞానమ్. (విశమృత్తి)
కాలదైర్ఘ్యమ్.

(ఇదంతీర్ణతామిత్యర్థఇతి) అత్రశ్రీవచనభూషణే ప్రథమప్రకరణే “ఇదంశ
రణమజ్ఞానామ్” ఇతివాక్య పరపరముని వర్తవ్యాభ్యాసే, “ఇదంతీర్ణతాం పారమ
స్థతః - శడక్మేన అనిష్టనిపుత్రిపిఱక్కవేణుమెన్దుమ్ త్వరైయడైయార్క్కెన్దువడి”
ఇతి. తత్కృతినపదదిపికాయామ్, స్వరూపేణ భక్తశర్ధారతై ఇదంతీర్ణతామెన్దిఱ
ఱుతుశొల్లాతాకిలుమ్ కార్యద్వారా శొల్లుకిఱతెన్ను మభిప్రాయత్వాలే అరుళిచ్చెయ్కి
టార్ (ఇదంతీర్ణతామిత్యాది). (పారమ్) సంసారాధ్వన ఉత్తరంతీర్ణమ్, (తీర్ణ
తామ్) తరతుమిచ్ఛతామెన్దువడి. వర్తమానార్థక శత్రాదేశతాలే తరణేచ్చెయ్కు
డైయ చిరాసపుత్రిశొల్లుకైయాలే “కదా కదా” ఎన్దువిరోధినిపుత్రియల్ త్వరై
వోన్దుకైయాలే అత్తైయరుళిచ్చెయ్కిటార్ (శడక్మేనవిత్యాది), శీఘ్రమాకన్దెన్దువడి,

త్రాణే ప్రపన్నర్ పూర్వాచార్యర్కళే; భక్తిపారవశ్యత్త్రాణే ప్రపన్నర్ ఆధ్వార్యకళే” ఇత్యనుగృహీతాధికారిషు ద్వివిధేష్వపివిశమ్భాక్షమత్వ సత్త్వాత్. విశమ్భాక్షమత్వేపిభక్తిపారవశ్యా భావేపి స్వరూపయాథా త్యుజ్జానాత్ ప్రపత్త్యధికారిణి కేచిత్సన్తి; ఏవంస్వరూపయాథా త్యుజ్జానాభావేపి భక్తిపారవశ్యాభావేపి (౧) “యస్య దేహః స్తరకృతేశోకో దృష్టస్య ఉచ్యతే” ఇత్యుక్తప్రకారేణ విశమ్భాక్షమారికేచిత్సన్తి త్యాశయేన “విజానతామ్” “తిరీర్నతామ్” ఇతిపుధగుపాదానమ్.

“ఆనస్త్యమిచ్ఛతామ్” ఇతితుస్త్వరూపయాథా త్యుజ్జానశాలి నోవిలమ్భాక్షమారి, తదుపరి(౨) “కాలాఘ్రమ్ నెజ్జభ్రీయుమ్కణ్ శుభ్రు లమ్” ఇత్యాద్యుక్తాతిదుర్లభభక్తిపారవశ్యశాలినోపి కేచిచ్ఛతారిప్రభృ తయస్సన్తి, తేషుభక్తిపారవశ్యమేవ ప్రపత్తావస్తరజ్ఞాధికార ఇతిజ్ఞాత వ్యోత్రమాధికారివిశేషజ్ఞాపనముఖేన ప్రపత్తిప్రభావప్రతిపాదనార్థం.

ఇతిక్రీసూక్తిరమసన్దేయా. (స్వరూపయాథాత్యుజ్జానాభావేపితి) అత్ర అజ్ఞానేన ప్రప న్నాః అస్మదాదయః దృష్టావిషక్షితాః.

(ఆనస్త్యమిచ్ఛతామితివృత్తి) “వాలాగ్రతథాగస్య శతథాకల్పితస్యచ । భాగోజీవస్స విజ్ఞేయస్సచానన్తాయకల్పతే” ఇతిశ్రుతిర్వర్తతే. వాలాగ్రలక్షణము క్తంబాహుతేన;-- “ఇలాస్తరగతేభానా యోణీయాన్ దృశ్యతేకణః ; పరమాణుస్స సూక్ష్మత్వాద్భావగ్రాహ్యైశచక్షుషా । తేత్వష్ట్రతసరేణుస్సాస్త్రిద్రవసేమిస్తద ష్టకమ్ । తదష్టకస్తతూలాగ్రం వాలాగ్రంస్యాత్తదష్టకమ్ । అష్టమస్థూలికాబీజం తాస్యష్టమతిలంస్ఫులతమ్ । తిలద్వయంకాకణీస్యాద్వీహిస్తాసాం చతుష్టయమ్ । బ్రహ్మశ్చతుష్టయంగుజ్ఞాద్విగుజ్ఞామాషసంజ్ఞికా । ద్విమాషంపలసంజ్ఞంస్యాద్విపలార్థస్త గానీమ్ । ధానకానాంత్రయంశాణం ద్విశాణం పణకంస్ఫులతం । పణానాందశకం నిమగ్నం మేణ పరికల్పితమ్ । నిమగ్నత్రయస్తకర్షంస్యాచ్ఛక్తిరర్థపలంభవేత్ । ప్రప

త్రజ్ఞానాధికేషు విశమ్భాత్తునుత్వమాత్సర్గిక్ష్మమ్ ; భక్తిపర

శ్చం పలమేకంస్యాత్ప్రసృతిర్ద్విలంభవేత్ । చతుష్పలస్తుడుబంధునికాఽష్టపలంభవేత్ । ప్రస్థస్తు షోడశపలంపాత్రంద్వాత్రింశకంపలమ్ । అథకశ్చ చతుష్షష్టిపలం శివమతఃపరమ్ । అష్టావింశో శతపలమత్రశివంభవేత్ । శివస్యద్విగుణంద్రోణం ద్రోణయ్యగ్నుస్తు శూర్పకమ్ । శూర్పద్వయస్తుఖారీస్యాత్తద్ద్వయంభార ఉచ్యతే” ఇతి.

అత్రస్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానసహితాః ప్రేమపారవశ్యాత్ప్రపశ్యత్వరయాచ పుస్తగ్రహణకామాదివరణాదికం కృతవస్తశ్శతారిశ్చతయోవివక్షితాః. అత్ర శ్రీవచనభూషణే ప్రథమప్రకరణే ఇదంశరణ మజ్ఞానామితి వాక్యవ్యాఖ్యానావసరే వరవరమునివ్యాఖ్యానే “అనస్త్యమిచ్ఛతామెవ్వుతు-స్వరూపప్రాప్తవరపూర్ణ భగవదనుభవతై పెప్పల్లతు ధరిక్రమాట్టాతార్కెన్జపడి” ఇతి.

తత్కృత్రిపదదీపికాయామ్. “దేశకాలాది పరిచ్ఛేదాభావతైప్పల్లమ్ (పరిపూర్ణేతి). సర్వగతమానబ్రహ్మతినుడైయవచ్చె తదనుభవేచ్చెయ్యాకవేణుకైయాలే యరుళిచ్చెయ్కితార్ (భగవదనుభవతైయితి). స్వాధ్యేష్యప్రవృత్తయమాతల్, అనస్తస్యకర్మ - అనస్త్యమెస్తు కర్మణివ్యభిప్రత్యయమాతల్; సవిభూతిక పరిపూర్ణస్వానుభవమ్ పరమాత్మాపుష్క ముడ్టాకైయాలే సాయుజ్యతైయెన్జపడి. అనస్తశబ్దరూఢ్యర్థమ్ (భగవదతి). యద్వా ‘సచానన్తాయకల్పతే’ ఇత్యాదిశ్రుతి ప్రసిద్ధసకల సజ్గోచనివృత్తిపూర్వక నిరవధికజ్ఞానవికాసరూపానన్త్యవహతన్విహింబహణ త్వమ్’ ఎస్తు శ్రుతప్రకాశికైయిలే నిరుక్తమానతువే ఇట్లుమానస్త్యమాయ్, గుణోపసంహరన్తాయేన శ్రుత్యస్తోక్త స్వరూపప్రాప్తత్వాది విశేషణ విశిష్టమాక అతైయరుళిచ్చెయ్కితార్ (స్వరూపప్రాప్తేత్యాదినా) ఎన్టాకపుమామ్. శత్రాదేశతాలే ఇచ్చెయినుడైయ చిరానువుత్తి శొల్లకైయాలే ఇచ్చెత్కట్యమ్ లబ్ధమాయ్, అతిన్కాష్టె అలాభత్తిల్ సత్తాహనిరూపైయాకుమెన్ను మభిప్రాయతాలే యరుళిచ్చెయ్కితార్ (పెప్పల్లతు ధరిక్రమాట్టాతార్కు) ఎన్జ” ఇతిక్రీసూక్తిరససంధేయా.

విశమ్భాత్తునుత్వమాత్సర్గిక్ష్మః భక్తిపారవశ్యజ్ఞానాధిక్యసూచికా కేత్యాహ (తత్రేతి). అత్రతదితరాధికారణోస్తర్భావః (బౌత్సర్గిక్ష్మ)కావచితక్మమ్.

చ శేష నియతమితరదేవాఽనుగతాధికారఇతి భావః. ఏతదభిప్రాయే
నైన “భక్త్యాదాశక్త్యభావః ప్రమితరహితతా శాస్త్రతః పర్యుదా
సః కాలక్షేపాక్షమత్వన్వితినీయతినశాదాపరద్విశ్చతుర్భిః । ఏకద్వి
త్యాదియోగవ్యతిభిదురనిజాధిక్రియాన్సంశ్రయస్తే సన్తస్త్రిశంస్వతస్త్ర
ప్రపదనవిధినాముక్తయే నిర్విశజ్ఞాః” ఇత్యన్యత్రాప్యనుగృహీతమ్.

అపై నమధికారిచాతుర్విధ్యేన తత్తారతమ్యేపి ఫలతారతమ్యా
భావం సద్భిష్టాంతంసమర్థయతే (అవగాహనాదికళిల్ సమర్థనల్లాత వను
క్కు) ఇత్యాదినాతురీయవాక్యేన. (ఉల్లాక్కుమాపోలే) ఇతి అతఏవ
(౧) “ప్రాయశ్చిత్తాన్యశేషాణి” ఇతి శ్లోకే “కృష్ణానుస్మరణంపరమ్” ఇత్యు
క్తింపరత్వమ్ ప్రాయశ్చిత్తానుగ్రాహకత్వమ్, పునఃపునరనుష్ఠానేనతత్త
త్రాయశ్చిత్తస్థానీయత్వం సకృదనుష్ఠానేన సర్వప్రాయశ్చిత్తస్థానీయ
త్వశ్చేతి సమ్ప్రదాయఇతిభావః. (ఇష్టప్రతితానే) ఇతి అతఏవ

(నియతమ్) విశిష్టాక్షమత్వం నియతమ్. (తదేవ) విశిష్టాక్షమత్వమేవ. (భావ
ఇతి) “విశిష్టాక్షమనల్లాప్తయతరా” ఇత్యనేనజ్ఞానాధిక భక్తిపరవశావపి ఉచలక్ష
యతో వేదాంతాచార్యస్య భావఇత్యర్థః.

(ప్రాయశ్చిత్తాన్యశేషాణి) శ్రీవిష్ణుపురాణే ద్వితీయాంశేవష్టాభ్యామే “ప్రాయ
శ్చిత్తాన్యశేషాణితపః కర్మాత్మకానివై । యానితేషామశేషాణాం శ్రీకృష్ణానుస్మరణం
పరమ్” (౩౧). ఇతి అన్యశ్రీధరీయవ్యాఖ్యా, కర్మమయేః ప్రాయశ్చిత్తైర్నిశ్చేషంసర్వ
పాపక్షయాభావాత్ దుష్కరత్వాచ్చసర్వోత్కృష్టం సుకరశ్చ శ్రీకృష్ణభక్తిరూపంసర్వ
ప్రాయశ్చిత్త మాహ (ప్రాయశ్చిత్తానీతి). తపాని - కృష్ణాని. కర్మాణిచ -
దానపూజాఽపాదీని. తదాత్మకానియాని ప్రాయశ్చిత్తాని, తే భ్య స్స ర్వే భ్యః
కృష్ణానుస్మరణంపరం - శ్రేష్ఠమితి.

అన్యశ్రీవిష్ణుచిరీయవ్యాఖ్యాః--అశమన్వాదిభిరుక్తానాంప్రాయశ్చిత్తానాంతత్త
ర్పరమాత్ర నివర్తకత్వాత్, “యస్సకృత్పాపంపర్యాత్, పర్యాదేసస్తతోపరమ్” ఇతి
శ్రుత్యుక్తాయాః పునస్తత్పాపమాత్రప్రపురైరని వారకత్వాచ్చ, తామ్యవేక్ష్యసర్వ

స్వరూపతారతమ్యాభావేపి అజగ్రహణభావః ప్రపక్షేరితిభావః. అత్ర సర్వత్ర హేతుః స్వరూపానురూపత్వ మిత్యభిప్రాయేణ “అకించననుక్కు-ఉత్తారకమాయ్” ఇత్యనుగృహీత మిత్యేషాదిక్.

పురుషకారప్రకరణేద్వితీయాధికారే షడజగ్రహ తైర్ద్వయవేద్యత్వాభావసమర్థనేన తన్నాన్యయేనచరమశ్లోకస్య తదర్థానువాదేన త్యాగవిధేః ప్రాయశ్చిత్తవిధేశ్వన్యాసనిష్ఠవిషయత్వాభావేపి ధ్వేషిన్యాయవ్యుత్పాదనార్థ మభ్యుపగమవాదేన దూషణమాహ (త్యాగవిధిప్రాయశ్చిత్తవిధోఽపితి).

షామంకసాం మహీయ సామల్పీయ సాశ్చ దేశకాలాద్య విశేషేణ ఆత్మవోచ్ఛేదకత్వాదత ఏవపునః పాపప్రవృత్తినివారకత్వాత్, మోక్షాదిఫలప్రదత్వాచ్చతే భ్యోఽకేషేభ్యోమిళితేభ్యఃపరంప్రకృష్టం ప్రాయశ్చిత్తవిశేషం సర్వోపనిషత్ప్రకృతిస్మృతి పురాణసమ్మతమాహ (ప్రాయశ్చిత్తానీతి). తపః - ఉపాసనాది, కర్మ - యజ్ఞదానాది - (అనుష్ఠరణమ్) అనుర్నిహీనార్థే. స్వస్య కేవత్వానుసంధానపూర్వకం స్మరణమ్. యథోక్తమ్ “ఆత్మదాస్యం హరేస్వామ్యం స్వరూపశ్చ సదాస్మర” ఇతి. (పరమ్) “క్షేత్రజ్ఞస్యైశ్వరజ్ఞానాద్విశుద్ధిః పరమామతా” “తద్యథేషికాతులమగ్నోప్రాతం ప్రమామేత” ఇత్యాదేః. ఇదమనుష్ఠరణం కీర్తనస్యావృత్తపలక్షణమ్. అనన్తరమ్, “కృజ షోవానుదేవేతికీర్తనస్య ప్రశంసనాత్” ఇతిసూక్తిరమసన్ధేయా. (సర్వత్రేతి) అజ్ఞానప్రపన్నాదిష్టిత్యర్థః. (ఉత్తారకమాయితీతి) అధికప్రభావమాయరుక్కుమిత్యత్ర ఎల్లాంకుమ్ అవిశిష్ట్యకారిత్వత్తాత్ ఫలతారతమ్యమిల్లాతవద్ గ్రాయరుక్కుమిత్యర్థో వివక్షిత్యః.

(తదర్థేతి) ద్వయార్థేత్యర్థః. (అభ్యుపగమవాదేన) స్వ మ తే అభ్యుపగమవాదేన.

ఇతిసాధనాన్తరపాతకత్వ నిష్కర్షనామకాష్టమవాద తత్సపదదీపికా.

భక్తీన్యాసయోః ఫలభేదోనాస్తి. న్యాసభిన్నాశరణాగతిః స్వ
రూపేణైవ నాస్తీతిచభవత్సిద్ధాంతః. తత్ర అన్యతరసమర్థనే అన్యతరభజ్ఞ
ఇత్యాహ (న్యాసస్యేత్యాదినా). అతోముముక్షుమ్మృతికామ్యకర్మణా
మివశరణాగతమ్మృతిసాధనాంతరాణాం పాపశబ్దవాచ్యత్వా త్సాధనా
ంతరం స్వరూపనాశకమేవేతి నసాధనాంతరశరణాగతోస్సమశ్చర్చ ఇతి
వేదాంతాచార్యాభిప్రాయ ఇత్యాశయేనోపసంహరతి (న్యాతామితీతి).

ఇతి చరమశ్లోకటిప్పణ్యామ్,

సాధనాంతరపాతకత్వ నిష్కర్షోనామాప్తమోవాదః.

—o—

సాధనాంతరదేశకాలవిరోధనిష్కర్షకః నవమవాదః.

—[*]—

ప్రకృతమనుసరామః. ఇత్థంసాధనాంతరస్య స్వాధికారిణమ్మృత్య
న్యార్థం విధేయత్వేన స్వాధికారి ప్రాప్త్యాననురూపత్వేన స్వాధికారిణ
మ్మృతిపాతకత్వేనచ స్వరూపవిరోధోనాస్తి. కిన్తు అకిన్చనాధికారిణ
మ్మృతితేనప్రకారత్రయేణ స్వరూపవిరోధోఽస్తీతిస్థితమ్. అథ, (౧)
“యేనాస్యపితరోయాతాః” (౨) “యద్యదాచరతి శ్రేష్ఠః” ఇత్యాద్యుక్త

నవమవాద కతిసవదదీపికా.

(యేనాస్యేతి) మనుస్మృతౌ చతుర్థాధ్యాయే, “యేనాస్యపితరో యాతా
యేనయాతాః పితామహః । తేనయాతాశ్చతామగ్నేతేన గచ్ఛన్నరివ్యతే” ఇతి.
కుల్లాక భట్టియవ్యాఖ్యానే, (యేనేతి) బహువిధకాస్త్రాధ్యమృషేషిత్వవిముఖాద్యను
ష్ఠిత ఏవకాస్త్రాధోమఘాతప్రభృతి. (తేనగచ్ఛన్నరివ్యతే) “నాగచ్ఛేణింస్యాత్.” ఇతి.
(యద్యదాచరతి) గీతాయాంతృతీయాధ్యాయే, “యద్యదాచరతి శ్రేష్ఠస్తత్ర దేవే
తరోజనః । సయత్రైమాణం మరుతేలోకస్తదనువర్తతే” ఇతి. తద్భాష్యే; ఇదానీం
విష్ఫుటయావ్యవదేశ్యస్య స్వర్వధాకర్మయోగ ఏవకార్య ఇతుశ్చ్యతే. లోకసంగ్ర
హంవశ్యన్నపికర్తవ్యకర్తుమర్హసి. (శ్రేష్ఠః) కృతస్సతాప్రజ్ఞతయా అనుష్ఠాతృత

సమ్ప్రదాయానువర్తనలక్షణస్వాధికారజ్ఞాన ప్రతిబధ్యత్వాత్ స్వరూపవిరుద్ధం సాధనాంతరమితి చతుర్దశమర్థం సదృష్టాంతమేకేనవాక్యేనానూప్యవాక్యద్వయేనపరిహరతి (విహితజ్ఞేయాకిలుమిత్యాదినా).

అత్ర సాధనాంతరాణాం స్వనిష్ఠసమ్ప్రదాయ విరోధాభావేపి ప్రతినిష్ఠసమ్ప్రదాయవిరోధోస్త్యేవేతి అకిచ్చనాధికారిణాం సాధనాంతరంసమ్ప్రదాయ విరుద్ధమేవేత్యాశయః. అనుగృహీతాచ్చ శ్రీవచనభూషణ మిమాంసాభాష్యే సాధనాంతరస్వరూపవిరోధ సమర్థనాధికారే వరదదేశికైః - “పరాశరాదితోష్యతిశయితజ్ఞానాదిభిర్నాధయామునయతివరాదిభిరననుష్ఠితత్వేన శిష్టాచారవిరోధోస్త్యేవ. శ్రీపరాశరాదేశ్యాస్తాచార్యత్వేపి శాస్త్రసారాచార్యత్వాభావాత్, తన్నమస్కార ఉపకారకత్వకృతః” ఇతి.

యాచప్రథితోద్యదాచరతి; తత్తదేవ అకృత్స్న విజ్ఞనోప్యాచరతి. అనుష్ఠీయమానమపికర్మ, శ్రేష్ఠః, యత్ప్రమాణమ్-యదగ్గయుక్తమనుతిష్ఠతి; తదగ్గయుక్తమేవ అకృత్స్నవిజ్ఞోకోపి ఆనుతిష్ఠతి. అతోలోకరహితం విశిష్టతయా ప్రథితేన శ్రేష్ఠే సస్వవజ్ఞానమోచితం కర్మసకలం సర్వథా ఆచుష్ఠేయమ్. అన్యథాలోకనాశజనితం పాపం జ్ఞానయోగాదప్యేనం ప్రచ్ఛాదయేదితి.

(స్వరూపవిరుద్ధమ్)స్వాధికారవిరుద్ధ విశిష్టస్వరూపవిరుద్ధమ్. (అర్థమ్)శిష్టాపరిగృహీతత్వరూపార్థమ్. (ఏకేనవాక్యేన) విహితజ్ఞేయిత్రయాక్యేన. (వాక్యద్వయేన) “సర్వాచార్యేతి ఇభుతన్యై” ఇతివాక్యద్వయేన.

సమ్ప్రదాయసిద్ధవిరోధం దర్శయతి (అత్రసాధనేతి), (స్వనిష్ఠసమ్ప్రదాయేతి) స్వనిష్ఠసాధనాంతర సమ్ప్రదాయేత్యర్థః. (అననుష్ఠితత్వేనేతి) సాధనాంతరస్వేతిశేషః. (సారాచార్యత్వాభావాదితి) పరాశరాదేశ్యుద్ధసమ్ప్రదాయాస్వయాభావాదితి భావః. (తన్నమస్కారః) పరాశరాది సమస్కారః. (కృతఇతీతి) అనుగృహీతమిత్యన్వయః.

అత్ర తావత్పరాశరాదేస్సాధనా న్తరనిష్ఠత్వమభ్యుపగమ్యతతో
 పృథికియితేత్యుక్తమ్. పరాశరాదేరధికారివి శేషణీభూతభక్తియోగాది
 నిష్ఠత్వేన సిద్ధోపాయనిష్ఠత్వమేవేతి రహస్యత్రయసారే, శ్రీవచనభూషణ
 మీమాంసాభాష్యేచ. తత్రసాధితేముఖ్యసిద్ధాంతేతు పరాశరాదేరస్మ
 దాద్యపేక్షయాప్రపత్తిశాస్త్రాచార్యకోటి ప్రవిష్టత్వం నాస్తీత్యేవమూల
 యుక్తిరనుసంధేయా. (శాస్త్రేతి) పరాశరాదేర్వేదాంతశాస్త్రప్రతిపా
 ద్యభక్తియోగాదినిష్ఠత్వేన ఉపాసనాద్యాచార్యకోటి ప్రవిష్టత్వేపి శర
 ణాగతినిష్ఠత్వాభావేన శరణాగతిప్రకాశక వేదాంతశాస్త్రసారభూత
 మూలమస్తమస్తరత్నాద్యాచార్యకోటిప్రవిష్టత్వాభావాదిత్యర్థః.

త్త్విశ్రీభగవద్యామునాచార్యాణాం స్వాచార్య పరమాచార్య
 భూత శ్రీమన్నాథముని శ్రీమచ్ఛతకోపముని నమస్కారసందంశేన స్తోత్ర
 (మూలము క్రింది) తేమంసిద్ధోపాయనిష్ఠత్వాన్జ్ఞేకారేపి అస్మదాచార్యకోట్య
 స్వయోనాస్తీతిభావః.

(స్వంశేన) పూర్వోత్తరగ్రంథ సమ్మిథితత్వేన. (స్తోత్రేతి) యామునాచార్య
 స్తోత్రే. “తత్వేన యశ్చిదచిదీశ్వరతత్త్వభావభోగావపర్గ తదుపాయగతీరుదారః ।
 సద్వర్ణయన్నిరమిమీత పురాణరత్నం తస్మైనమోమునివరాయ పరాశరాయ” ఇతి.

తద్భావనాచార్యవ్యాఖ్యానః—అథ ఆచార్యగుణయన్త్రితో భగవతాక్రమేణ
 స్వస్తోత్రే ప్రవర్తయతుమాచార్య సదృశ పరమ్యురోపకారక ప్రణామే ప్రవర్తితస్త
 త్రమన్వాదీనాం ధర్మశాస్త్రకృతాం కర్మభాగార్థవిశదీకరణ పరస్మృత్యాది ప్రబంధప్ర
 ణీత్యతయా వ్యాసాదీనామితిహాస పురాణకృతాం మామవవేషకజ్ఞాపిత పరమపురుష
 గుణ వర్ణనానుగుణకావ్యాకారకపచితగహన గమ్భీరవితత భారతాదిగ్రంథ నిర్మాతృ
 తయా తత్వత్రయాది వివేకస్య తత్త్వబిక్షేష కృత్రసాధ్యత్వాచ్చ చిదచిదీశ్వరాది
 స్వరూపనిరూపజైరమృత్యు ప్రపుత్రస్ఫుటతర భగవత్పారమ్యాది తాత్పర్యకాన్తతి
 విస్తారాన్తసంక్షిప్త శ్రీవైష్ణవపురాణ నిర్మాణనాత్మనోపకారకం పరాశరం ప్రణ
 మతి. (శ్రీత్యేవేతి)

ఉదాహరణ - మైత్రేయాదీ నామస్మదాదీనాం ప్రత్యుపకారవైర వేష్యేణ తత్త్వజ్ఞాన మహానిధి ప్రదాతా. తత్త్వజ్ఞానప్రదానం “అజ్ఞానాయతు యోజ్ఞానం దద్యాద్ధర్మోపదర్శనమ్ । కృత్స్నంవాపుధివీం దద్యాత్తేనతుల్యం సతత్ఫలమ్ । బ్రహ్మవిద్యాప్రదానస్య దేవైరపినశ్యతే । ప్రతిప్రదాన మధవాదద్యాచ్ఛక్తిత ఆదరాత్” “విద్యాదానస్తతోధికమ్” ఇత్యాదిభిః ప్రశస్యతే. ఉద్యుతతత్త్వజ్ఞానదాన కీలశ్వుచ్చ “ప్రదిశతు భగవానశేషపుంసాం హరిరపజన్మజరాదికాం సమృద్ధిమ్” ఇతితేదీయపురాణాస్తవచనాద వగమ్యతే. (యః) చతుర్ముఖ ప్రపాత్రః, వసిష్ఠ పాత్రః, శక్తిపుత్రః - వ్యాసపితా. “పురాణసంహితాకర్తృభవాన్వత్సభవిమతి” ఇతిపులస్త్యవసన్య వరప్రదానలబ్ధ వరదేవతాపారమార్థ్యజ్ఞానవానితి ప్రసిద్ధః - పరాశరః.

చిచ్చ అచిచ్చ ఉశ్వరశ్చ - చిదచీశ్వరాః, చేతనాచేతనేతారాః, తేషాం స్వభావాః - భోక్తృత్వ భోగ్యత్వ సర్వకరీరత్వాదిరూపా అసాధారణధర్మాః, భోగశ్చ అపవర్గశ్చ - భోగాపవర్గా, భోగః - స్వర్గస్వారాజ్యాది సుఖానుభవః, అపవర్గః - బద్ధనిపుత్తిపూర్వక పరిపూర్ణ బ్రహ్మనుభవలక్షణం భగవత్కైశ్చర్యపర్యంతోమోక్షః. తయోః - భోగాపవర్గయోః, ఉపాయః - సాధనాని, యథాక్రమం యజ్ఞాదయోభక్త్యాదయః సిద్ధిపాయో భగవాంశ్చ. గతి - అచ్చిరాదిధూమాదిమర్గా. అధవా, గతయః - “ఉర్ధ్వంగచ్ఛన్తి సత్త్వస్థామధేర్మత్త్వన్తిరాజసాః । జఘన్యగుణపుత్తిస్థా అధోగచ్ఛన్తితామసాః” ఇత్యుక్తప్రకారేణ రాజసతామససాత్త్వికభిన్నాః. యద్యా, చిదాదీనా ముపాయాస్తానాం సప్తానాంగతయః - ప్రకారాః త్యా.

(తత్త్వేన) యథావస్థితాకారేణ, (సర్వరూపేన) సమ్యక్ దర్శయన్, కర్మాక్రమ ఆధిస్థ్యా విశదయన్ ప్రకాశయన్నిత్యభిః. (పురాణరత్నమ్) పురాణానామ్ - “సర్గశ్చప్రతి సర్గశ్చవంశో మన్వంతరాణిచ । వంశానుచరితజ్ఞేతి లక్షణానాన్తు వచ్చకమ్” ఇతిలక్షణలక్షితానామ్, రత్నమ్ - శ్రేష్ఠమ్. పురాణం రత్నమివేతివా ఉపమితసమాసః. రత్నత్వరూపణేన “అత్రాసమమిదంరత్నంస్థిరంభోగ్యం ప్రకాశకమ్ । మహార్థంమజ్జగత్సూత్రం సుగ్రహంసుగ్రహంపుణామ్” ఇత్యుక్తాని నిర్దోషత్వ ఫిరత్వ సుగ్రహత్వాదీని వ్యజ్యంతే. “సర్వం స్వజాతశ్రేష్ఠేపి” ఇతినిఘ్ంటుః. (నిరమిమిత్ర)

రక్షోష్టాతే శ్రీపరాశరముని సమస్కారోన ఘటత ఇత్యత ఆహ
(తన్నమస్కార స్త్వీతి). పరాశరాదేరధికారి విశేషణీభూత భక్తియో
గాదిమత్తయా సిద్ధోపాయనిష్ఠత్వేన సమస్కార్యత్వాత్. శ్రీమద్యా
మునమునిభిశ్చజ్ఞాతవ్యసకలార్థానాం శ్రీమత్పరబ్రహ్మశమునిసమ్ప్రదా
యముఖేనైవ ప్రాప్తత్వాత్. ప్రాప్తేష్వప్యర్థేషు పరవాదినిరసనోప
యిక ప్రమాణవిశేషస్య ఉపబృంహణముఖేనైవ కార్యత్వాచ్చ శ్రీభగ
వద్యామునాచార్యాన్వృతి పరాశరాదేరజ్ఞాతజ్ఞాపనలక్షణాచార్యకృత్యా
న్వయాభావేన ఉత్తారకత్వాభావేపి, ఉపకారకత్వేన సమస్కారోయు
జ్యత ఇతిభావః.

ఏతేన “సమోవ్యాసాయవిష్టవే” “పరాశరముఖాన్వదే” “స
మామినాధేనయామునంవ్యాసమ్” ఇత్యాదికంవ్యాఖ్యాతమ్. నచతథా

(ఉపోద్ఘాతే) ఆరమ్భే. (ప్రమాదే) ప్రమాదోదాహరణ విశేషస్యేత్యర్థః.
(లక్షణేతి) “క్రియ్యపురుషకారత్వముపాయత్వశ్చ తత్పత్తేః । అజ్ఞాతజ్ఞాపనశ్చ
త్రగురోల్లక్షణముచ్యతే” ఇత్యాదికమత్రానుసంధేయమ్.

(సమోవ్యాసాయేతి) శ్రీపరశభూషణమీమాంసాభాష్యే “సమ్యక్జ్ఞాయకలా
పేన మహతాభారతేనచ । ఉపబృంహితవేదాయ సమోవ్యాసాయవిష్టవే” ఇతి.
(పరాశరముఖానితి) దయాశతకే-“పరాశరముఖాన్వదే భగీరథసయ్యేస్థితాన్ । కమ
లాకాన్తకారుణ్యగ్ధాపావితమద్విధాన్” ఇతి. (సమామీతి) “వరదగురువేక్మలే
శౌరామానుజవరదవిష్ణుచిత్రార్యాన్ । కురుకేశ్వరభాష్యకృతౌ సమామినాధేనయా
మునంవ్యాసమ్” ఇతిప్రతివాదిభయంకరార్య శ్రీభాష్యమిశ్రసమ్ప్రదాయస్థోక్తః.
(ఇత్యాదికమితి) ఆదిశబ్దేన - “వ్యాసంనాథసరోజద్వగ్రఘువరశ్రీయామునార్యాన్త
హాపూర్ణం లక్ష్మణయోగిసంసకురుకేటగోవిందకూరాధిపా । భట్టార్చనగిమాన్తయో
గికలిజిచ్ఛికృష్ణపాదాన్భజేలోకార్యాదృతిపద్మనాభ వరజామతృసభీష్టప్రదమ్”
ఇతి, శ్రీమద్వరమనివర్య శ్రీభాష్యశుద్ధసమ్ప్రదాయస్థ ముక్తశ్లోకస్సక్షుప్తశ్చేతి.

మృత్యుకారకాచార్య సమస్కారసంశానుపపత్తిః. తస్మాద్భృత్యగ్రంథ కర్తృత్వలక్షణోపకారకత్వసాజాత్యనిబంధనత్వాదితిదిక్.

అథసాధనాన్తరంయుగానువర్తనలక్షణ సాధికారప్రయుక్తసామగ్త్యభావేనానుత్పాద్యత్వాత్ స్వరూపవిరుద్ధమితీపశ్చదశమర్థంవాక్యద్వయేన సప్రమాణమనూద్య, వాక్యత్రయేణాహత్య ప్రమాణదృష్టాన్తః పన్యాసపూర్వకం సామగ్రినద్యాససాధనేన సప్రమాణ ప్రతిబద్ధ్యద్భావనేనచ పరిహరతి (ఇష్టదియుగాన్తరజ్ఞశిలిత్యాదినా). (స్వయమ్ప్రయోజనేతి) సాధనాన్తరనిష్ఠాః, అధికారివిశేషణభూతభక్తియోగనిష్ఠాశ్చ వ్యాసర్త్యస్తే.

(సమ్భావితరితే) ఇతి. మాన్తనిర్ణయః; తథాపియుగానువ

(తస్య) సమస్కారసంశస్య. (నిబంధనత్వాదితి) ఆచార్యాదినకుస్కార సహవతిత వ్యాసాది సమస్కారస్య వేదాంతశాస్త్రోపకారకత్వహేతుకత్వమితిభాషః.

(అథేతి) ఔత్పేక్షికపక్షేకృతయుగాదిసంధానాన్తరమ్; తత్రతదధికారిణోవిద్యస్తే. కలియుగేనసంధితి పూర్వపక్షః. కలియుగేపిసాధనాన్తరాధికారిణస్సమ్భవేయితిసిద్ధాంత ఇతిమన్తవ్యమ్. (అనువర్తనమ్) అనువుత్తిః. (అర్థమ్) కలిధర్మహిష్మత్వరూపార్థమ్. (వాక్యద్వయేన) “ఇష్టదియుగాన్తరేతి” “అక్తాయాలే” ఇతి వాక్యద్వయేన. (ప్రమాణమ్) “కలాసంస్కర్త్యకేవమ్” “కలర్థోషనిశ్చేరాజన్” ఇతిప్రమాణమ్. (వాక్యత్రయేణ) “విన్నపుమ్” ఇతి, “కలాకృతయుగమ్” ఇతి, “ఇద్దనల్లాతపాతు” ఇతివాక్యత్రయేణ. (ప్రమాణమ్) “కలాకృతయుగస్తస్య” ఇతి శ్లోకరూపప్రమాణమ్. (సప్రమాణమ్) “సలభ్యవేధికాన్” ఇతికాలేప్రపక్ష్యధికార్యభావఇతి సప్రమాణపరిబ్రష్టిరూపమిర్వ్యుత్తిః (స్వయమ్ప్రయోజనేతి) “ఔత్పేక్షికాకాశ్మయప్రయోజన పక్షత్తింతుస్యస్తే” ఇతిమన్తవ్యమ్. (సాధనాన్తరనిష్ఠాఇతి) భక్తిసాధనభూతాంతుస్యనానా ఉత్పాదస్య సలభ్యదత్వమాత్మంతుస్యనానాఇత్యేర్థః.

(యుగానువర్తనేనేతి) అత్యప్రాతస్సన్ధ్యాకాలవత్ పూర్వయుగ కలియుగ

ర్తనేన విరోధ ఉపాసనాదేర్ధ్యచ ఇతిభావః. (ఇప్రుసజమ్ వరుమితి)
అతోదార్లభ్యేపృథికానినద్యావః ప్రపత్తా వివసమ్భనత్యే వేతిభావః.

అత్రనాథమునిపర్యస్తే ప్రివాల్పార్వాచీనేషు అకిచ్చనాధికారిషు
తావత్ స్వయమ్ప్రయోజన భక్తియోగాదినిష్ఠాయా అననువృత్తిః
కలివోషనిబద్ధనేతిసిద్ధమ్. ఏవశ్చసాధనీభూత భక్తియోగాదేర్ధ్యగా
నువర్తన రూపస్వాధికార విరోధః కైముత్యసిద్ధః. నహ్యత్రత్యేష్వ
ద్యతనేషుప్రపత్తినిష్ఠాయా ఇవసాధనాన్తరనిష్ఠాయాః ప్రవర్తయితార
స్సన్తి. “కతాకృతయుగస్తస్య” ఇత్యాద్యనుసారేణ, యత్రకావ్యప్రప
ర్తయితృ పురుషసమ్భావనాయా అకిచ్చిత్యరత్వాదిత్యభిప్రాయోను
ననేయః.

అనుగృహీతశ్చేదం విస్తరేణ శ్రీవచనభూషణమీమాంసాభా
ష్యే తత్రైవాధికారే వరదదేశికైః. “యదభ్యుక్తమ్, ‘కతాకృత
యుగస్తస్య’ ఇతిన్యాయేనకలావపి స్వయమ్ప్రయోజన యోగనిష్ఠానాం

సన్ధ్యాంశః షట్త్రింశత్సహస్రసంఖ్యాకీ సంవత్సరవర్తమాన్. తదనన్తరం కలియుగప్రవృత్తిః
“సన్ధ్యాసన్ధ్యాంశయోరన్తర్యతస్సర్గోలయః । తమేవాముర్యగస్తజ్జ్ఞాయత్ర
ధర్మోషధీయతే.” ఇతి. పాతాన్తరే, “యఃకాలశ్శతసంఖ్యయోః” ఇతి. శ్రీభాగవతతృ
తీయస్కంధ ఏకాదశాధ్యాయోక్తరీత్యా “తత్ప్రమాణైశ్చతైస్సన్ధ్యాపూర్వాతత్యాభిధీ
యతే। సన్ధ్యాంశకాపితత్తుల్యాయుగస్యానన్తరోహిసః” ఇతి. శ్రీవిష్ణుపురాణ ప్రథ
మాంశ తృతీయాధ్యాయోక్తరీత్యా, ౩౬౦౦౦వర్షవర్తమాన్ సన్ధిః. తదనన్తరంయుగ
ధర్మానువర్తనమ్, మహనీయజ్ఞానవతాంసకర్తవ్యమితిభావః. అత్రకలియుగస్య దేవ
మానేసతాబ్దప్రాతస్సన్ధ్యా. తన్తానేసతావత్సాయంసన్ధ్యా; సాపారితస్సన్ధ్యామను
ష్యమానేషుషట్త్రింశత్సహస్రాబ్దసంఖ్యాకాభవతి. సాస్వరూపేణసాయంసన్ధ్యాపి మనుష్య
మానేస షట్త్రింశత్సహస్రాబ్దసంఖ్యాకాభవతీతిమన్తవ్యమ్.

సమ్ప్రదాయసద్ధవిరోధందర్శయతి. (అత్రనాథమునీతి)

(కతాకృతయుగస్తస్యేతి) శ్రీవిష్ణుధర్మసూత్రశతతమాధ్యాయే, “కతాకృత

పూర్వాచార్యాణాం సత్వాన్నకాలవిరోధః" ఇతి, తన్న, కలియుగే
సాశ్వతస్త్వేస్సర్వాధికారాయాః పరాజుశాదిసమ్ప్రదాయప్రాప్తా
యాస్సత్వేపి సాధనభక్తేసాధనప్రపత్తేశ్చ సమ్ప్రదాయస్య విచ్ఛిన్న
తయా అస్మిన్నాలే తదనుష్ఠానాయోగాత్. నహిలక్ష్మీనాధమారభ్య
సాశ్వతభక్తి సాశ్వతప్రపత్తోరివ చతుర్ముఖమారభ్య సాధనభక్తిసా
ధనప్రపత్తోగరు పరమ్పరా ప్రాప్తత్వ మవగమ్యతే. భాష్యకారై
రవిపృత్తిద్రమిషభాష్యాది ప్రతిపాద్యం తత్తద్గురు పరమ్పరా క్రమేణ
కుతశ్చివాచార్యాన్నశ్రుతమ్. కిన్తు పుస్తకముఖాన్నిరీక్షితమ్. తత్తత్స
భాష్యమిదానీ నైనానాముపకారః త్వేనానునధేయమ్. నతు ఉత్తారక
త్వేన; తతఃపూర్వమేవసమ్ప్రదాయవిచ్ఛిత్తేః అతపవోచ్యతే. "హరేర్నా
మైవ నామైవ నామైవమమభేషజమ్; కలానాస్త్యేవనాస్త్యేవనాస్త్యేవగతి
రన్యథా" ఇతి. నామనజ్జీర్ణనశ్చ (౧) "త్వదఙ్గీముద్దిశ్య" ఇత్యాద్యుక్త
యోఽన్వయకలి ప్రశ్నకృతేయగే. యస్యచేతి సగోచిన్తో వృధయేయస్యనాచ్యుతః" ఇతి.
(౨) దహ్మసేతే సాధనభక్తిసాధనప్రపత్త్యుష్ణా నేత్యర్థః. (అవగమ్యత ఇతి) సహ్యవగ
మ్యత ఇత్యన్వయః. (నామనజ్జీర్ణనమితి) ద్వయోచ్ఛారణే వర్తవనతనామనజ్జీ
ర్ణనంసంభవతమ్. నియమయక్తంనామ సజ్జీర్ణనం సాధనమితి తాత్పర్యమ్.

(త్వదఙ్గీముద్దిశ్యతి) "త్వదఙ్గీముద్దిశ్యకదాపి కేన చిద్యథా తథావాపిసకృ
త్ప్రత్యోక్తలిః తదైవముష్టాత్యుభావ్యశేవతస్మభాని ప్రష్టాతిసజాతుహితే" ఇతి.
రద్భావనాచార్యవ్యాఖ్యా. అపప్రపత్తేః ప్రభావప్రకారయతుం తదేకదేశభూతా
పిప్లవ్య సూచకాక్షలిః పుటనైవా ౨నిష్ఠనివారణపూర్వకేష్టప్రాప్తేః సుతే ఇత్యాహ
(త్వదఙ్గీముద్దిశ్యతి). (త్వదఙ్గీమ్) సర్వలోకశరణ్యస్య తపపాదఙ్కజమ్; నతుసాక్షాన్మృ
ద్యుశ్చిత్తస్య చిరన్యగర్భాదేవిభావః. తదుక్తం మోక్షసర్వే; "ప్రప్తాంశ్చిత్తా
యాశ్చాన్యాదేవతాస్తుతాః ప్రతిబుద్ధానసేవనై యస్తాత్పరిమితంఫలమ్" ఇతి. అత్య
భగవత్స్వరూపస్య శుభత్వేచ్ఛనిష్పన్నసమాధీనాం ప్రపంచభావయతుమశక్యతయాత
ద్విగ్రహనైవశుభాశ్రియత్వమ్; తత్కాఙ్కి "అనతక్రమచయంహిచరణగ్రహణమ్"

ఇతిన్యాయాత్, “సభాగ్రామశ్చరణౌ గాఢసీత్యరమ్యునస్తనః” ఇత్యాశ్చేద్యనాచ్చ అజ్ఞేయదేవత్యమ్. (ఉద్దిశ్య) ఉపాయతయాత్కల్పర్య అమృతయాచ అభిసంధాయే త్యర్థః. ఏవమనన్య దేవతాకత్వ మనన్యప్రయోజనత్వజ్ఞాప్తి క్తంభవతి. (కదాపి) కస్మిన్కాలే; ఏతేన కాలనియమాభావాత్, యదేచ్ఛతి తదాకర్తుంశక్యత ఇతి సౌక ర్యాతిశయస్సూచ్యతే. (కేసచిత్) జాతిగుణవృత్తైరత్యస్త నిహితేనాసీత్యర్థః; ఆస్త్రీ బాలవన్దితమాబిప్రాశ్వపాకశ్చ సుకరత్వం శాస్త్రీయత్వశ్చ వివక్షితమ్.

(యథాతథావాసి) యేన కేన ప్రకారేణ త్యర్థః; వికల్పార్థేన వాశబ్దేన వాచా మనసా కాయేన వేది త యస్సూచ్యతే. సముచ్చయార్థేన అపిశబ్దేన మస్తిషాది సప్త ప్రకారసమ్మిష్టిదర్శితః. యజ్ఞాద్యసంప్రాస ఇవ అజ్ఞవైకల్యేన సప్రత్యవాయః ప్రసజ్యత ఇతిభావః. సకృత్కృతత్వాస్త్రార్థఇతి న్యాయస్య నిరపవాదత్వాదావృత్తి నిరపేక్షతామహ (సకృత్కృతఇతి). యద్యప్యత్ర వీరివికర్తాదజ్ఞతేరా వృత్తిర్భ వతి. తథా ప్యత్ర ఫలావినాభావేన ప్రతిపాదనే తాత్పర్యమ్. అత్ర సకృత్కృత ఇత్యనేన “సకృత్ స్మృత్రోహగోవిందోస్తుణాం జన్మశత్రైశ్చితమ్. పాపరాశిం సుత్యాసు తులరాశిమివానలః” “సకృదుచ్చరితం యేన హరిత్యక్షరద్వయమ్ | బద్ధః పరికరస్తే న మోక్షాయగమనమృతి ” ఇత్యాదిషూక్తం సకృత్ స్మరణ సశ్చీర్తనాదిక ముపలక్షితంభవతి.

“సర్వేషామేవభర్తా ముత్ర మోక్షైష్టవోగుణః | రక్షతేభగవాన్విష్ణుర్భక్తానా త్మశరీరవత్” ఇతిసర్వాధికారత్వేన కథితేభ్యంసమూర్తవోపలేపనమాలాకరణ దీపారో పణాదిభగవద్దేవసాదృశ్యైరేభ్యంసమధికంబహువిష్టవ్యయాఽఽయాసాదినిరపేక్ష వివక్షితోపాయ స్వసుకరంస్వరూపమాహ(అజ్ఞానిరితి)“అజ్ఞాల్లిః పరమాముద్రా” ఇత్యు చ్యతే. త్రైరామాయజేచ“కృతాపరాధస్యకాతే నాన్యత్పశ్యామ్యహంతుమ్ | అస్తరేణా జ్ఞానింబధ్నాన్మృత్యుస్య ప్రసాదనాత్” ఇతి; నారాయణాస్త్రపుత్రానోప్యత్రాసునధేయః.

“క్షుద్రం దేవప్రసాదినీ” ఇత్యుక్తమాహ (తదైవేతి) ఆపధారణేన కాలాంతర దేహాంతరభావి ఫలసాధనేభ్యః సర్వభ్యోవాగ్మిర్తి. యద్యప్యనాదికర్మ వాసనావ శాన్త సాంసారికపుణ్యరూపనిగళభక్షిపురుషస్యానిష్ఠస్సాన్తిత్. తథావ్యర్థకావ్యపరి హరణన్యాయేన తాన్యపిచారయతిత్యభిప్రాయేణ(ముష్టాప్ర)ఇత్యుక్తమ్. (అశుభాని)శుభ

దేశకాల ప్రకారాధికారాదినియమరహితా ఫలప్రపత్తిరేవ. ఏవ
ఇహసాధన భక్తిప్రపత్తికి కలియుగ ధర్మత్వం నాస్తీత్యుక్తం భవతి.

అత్రతావత్, సాధనాంతరాణాం కలావసమ్భావితత్వ నిరాస
మాత్రే సతాత్పర్యమ్; కిన్తుప్రపత్తివత్ సాధనాంతర మత్యేష్యద్య
తనేష్యపి కేమచిత్సమ్భవత్యేవేత్యపి తాత్పర్యమ్. నచప్రపత్తినిష్ఠాయా
ఇవసాధనాంతరనిష్ఠాయాః ప్రవర్తయిత్పురుషాభావః; సాధనాయాము
నాది గురుపరమ్పరాయుభేన ప్రాప్తస్య శ్రీభాష్యకారైశ్శ్రీభాష్యగీతా
భాష్యాదిషు సాధనభక్తియోగాదేః ప్రపశ్యేత్యేన, తస్మాభేనకుతశ్చిదా
చార్యాద్యుక్తియోగాదికం లభ్యా అనుష్ఠానసమ్భవాదితి కేమాశ్చిన్మ
తమ్. తదనువదతి (యదపీతి).

ప్రతిభటాని. యథార్థమవస్థలగుపాదవిరోధసీత్యర్థః. (అకేవతః) కారేన్నీహస.
ఏతేశ్చిచ్ఛాచార్యాయణ ప్రభృతిపరిపూర్ణకైర్మర్యచర్యచర్యాపేక్షిత సాధకత్వ
హృదీకాగ్రహ (శుభానిప్రతిష్ఠాతిత). కర్తవ్యకర్మస్మృతమపర్యాప్తమస్యమానస్య
భగవతః ప్రసాదాద్దమబ్ధనామపి తద్వదుపకారాయ భవతిత్యభిప్రాయేణాహ
(సహానుభూయత ఇతి). యజ్ఞాన్తతేనంక్షరతీత్యాదివత్తస్య సకేనాపిహనితిచభావః.

యద్వాప్త్యాదివత్సాధ్యశ్యచరమఫలస్యసకదాచిదపివిశాశఇత్యభిప్రాయః.
అశవాఫలభూతాశ్చలిరూపేణ స్వయంసప్తస్యత ఇతి వివక్షితమ్. దృశ్యతేహ “బద్ధా
శ్చలిపుటాశ్చుప్తేః” ఇత్యుక్త్యా “యేతుముక్తాభవన్తీహసరాభరతసత్తమః తేమాలక్షణ
మేతద్ధియచ్ఛేద్యపీఠ్యవానినామ్” ఇతి. “హీనుహేళ! త్వదజ్ఞీముద్దిశ్య కేనచిత్క
దాదియథాతథావాపి సకృత్సృతోజ్జ్వలిః, తదైవ అశుభాని ఆకేవతఃముష్టాతి; శుభాని
ప్రప్తాంతిశాశ్చసాయితే” ఇత్యుక్తయః. (ఉక్తంభవంతి) అనుగ్రహీతమిత్యస్వయః.

(ఎల్లెయిలి) ద్రమిదసామోహనివదిప్రభుశత కేద్యతీయదశకే కురీయగాధా
యామ్ “ఇల్లెతుముళ్ళతు మల్లెతుమవళురు ఎల్లెయిలన్నలమ్ పుళువవల్లెల్లై”
ఇతి. తద్వాదదశసహస్రికావ్యాఖ్యానే—“అనంతరమ్ఇప్పడియ్యారపూర్వకమాక భజ
నీయమాన పస్తువినదైయస్యరూపైలక్ష్యాలై అరుళిచ్చెయ్కీడార్ (ఇల్లెతుముళ్ళతుమ్)

(౧) “ఎల్లెయిలన్నలమ్ పులకుపల్లెన్” (౨) “అగాధభగ
వచ్చుక్కినినవే” (౩) “శేముషీభక్తిరూపా” ఇత్యాదిమూర్తా భక్తిర్న సా
ధనభక్తి. యేనసన్నదాయంబినా నాథముని పభులిభిస్తదనుష్ఠానం
కథంస్యాదిత్యుచ్యోత. కిన్తూనాథభక్తి. సాచసర్వాధికారేతి, “పవత్యు
పాయస్త్రుక్తు ఇక్కున్ జ్ఞానోష్టుమిత్తై” ఇత్యాదినా, “ఆత్మయాలే సుఖ
రూపమాయురుక్కుమ్” ఇత్యుత్తేన సమర్థయివ్యతే. తథాచక్రీపరాజ్ఞుక
స్వరూపమాయురైరుపదీప్యట్టవస్తీర్వపిల్లామెయాలె ఆసన్యశ్చ వాచ్యమాయమ్,
ఏకరూపత్వతాలె రురూపదీప్యట్టవస్తీర్వత్వయదైర్వాకైయాలే సత్వోద్భవాచ్యమాయమ్
మగ్ధ వచిత్రిరుదైయపుమ్ చిత్రిరుదైయపుమ్వడి. అల్లతు-అల్లియే, అవన-అవనుదైయ,
ఊరు - స్వరూపమానతే, ఎల్లెయిల్ - అవరిచ్చిన్నమాన, ఆన్నలమ్ - కిల్ వొచ్చన్న
వాచ్యత్వేపదివాక ఉదైర్వాయురుక్కుమ్. శర్మబిల్లు-అత్తై, ఇరరవియదైర్వబిల్లు
బిల్లు - పుల్లు - సై హాయుక్తమాకచ్చైతి. పుల్లుతరావతు - సన్నేహమానకేతివాకై
యాలే భజనత్రిరుదైయ ఆత్మోక్తిప్రియత్వమ్ శోల్లుకీతు. “పుల్లు” ఎన్టుమ్ శోల్లు
వొకళ్” ఇతి.

(అగాధేతి) స్తోత్రరత్నై. “నమోచిన్ద్రాగ్భుతాన్తిష్ఠ జ్ఞానవైరాగ్యరాశయే ।
నాథాయమునయేగాధ భగవద్భక్తినినవే” ఇతి. (శేముషీతి) శ్రీభాష్యే - “అభిలభ
వనజన్మస్థేచుభక్తాదిలెవిసతదివిభభూతవ్రాతర్పదైకిదిదే” ప్రతిగిరిసివిదీప్తే బ్రహ్మణిశ్రీని
వాసే భవతుమమవస్థితైశేముషీభక్తిరూపా” ఇతి. (తదనుష్ఠానమ్) సాధనభక్త్య
నుష్ఠానమ్. (సాచ) సాధ్యభక్తిర్న. (ఇల్లెయిత్యాది నేతి) ఆదిశబ్దేన “ఆత్మయాథా
త్మగ్ధజ్ఞానకార్యమాకైయాలే స్వరూపత్వమ్ ఉచితముమాయ్, ‘ఇన్ బిల్లు’ ఎన్తి
వడియే నివృత్తిసాధ్యమాకైయాలే సుకరముమాయురుక్కుమ్. పూర్ణవిషయమాకైయాలే
పెఱుకైక్కివాకవచ్చైయిరుదవొల్లెతు; ఆభిముఖ్యరూపం మాత్రత్రిలే సన్తోవమ్ విశై
యమ్ పూర్తి-కైవాక్యతే మేల్ విల్లుకైక్కు మేతువిత్తనై. ‘వత్రంపుమ్మమ్’ ‘అన్య
త్పూర్ణాత్’ ‘పురివతుపుమ్ పుకైపూవే’ ‘పుల్లైక్కాట్టియత్తోత్తు పుల్లెయిదువారై
పొలే ఫలసాధనగ్ధుక్కు శోదమిత్తై” ఇతి శ్రీవచనభూషణ ద్వితీయప్రకరణ శ్రీసూ
క్తయోగ్యమ్యనై. (సమర్థయివ్యతే ఇతి) “శ్రీవచనభూషణ మీమాంసాభాష్యే”

ముసిన వృద్ధాదాయప్రాప్తంతాదృశీం సాధ్యభక్తిమాదాయ “మయ
ర్వశమతిసలమహినన్” ఇత్యుపక్రమ్య “అతనిజ్ఞెరియవెన్నవా” ఇత్యు
ప్రవృత్తనహార ఉపద్యతే. నాధయామునయతివరాదిషుచ తామేనభక్తి
మాదాయ “భక్తిసిద్ధవే” ఇత్యాదివ్యవహారఉపద్యత ఇత్యభిప్రేత్యాహ
(కిలయగఇతి). శ్రీపరాజ్ముశముని ప్రభృతీనాం సాధనభక్త్యనుష్ఠానం
కుతోసన్యాదిత్యాద్యభ్యసాధనానుష్ఠానం తైవర్ణికాధికారికమితి
ప్రథమేవిషయ సమర్థనాధికారే సాధితమర్థ మభిప్రేత్యాహ (సహితీ).

నను, మాస్తు శ్రీపరాజ్ముశమునేస్సాధన భక్తియోగానుష్ఠా
నమ్, తథాపిసంస్థానేన తేన యోగదశా సాక్షాత్కృతేన శ్రీమన్నాథముని
ప్రవృత్తి అష్టాంగయోగరహస్యోపదేశా తత్సమ్ప్రదాయముఖేన సర్వే
షాం సాధనభక్త్యనుష్ఠానం సమృద్ధత్యేవ. అన్యథాసాధనభక్తి ప్రతిపా
దక శ్రీభాష్యప్రవర్తనమేవనోపపద్యతేత్యత ఆహ (భాష్యకారైరితి).
(తత్త్వదితి) వ్యాసజ్ఞేమిని బోధాయనటబ్బద్రమిశకుహదేవ ప్రభృతి
గురుపరమ్పరాక్రమేజేత్యర్థి. (కుతర్పిదితి) వ్యాసమారభ్య సూత్ర
వృత్తిభాష్యోపదేశా శ్రీభాష్యకారస్యాచార్యోయమితి సమ్ప్రదాయ

ఇతిశేషి. (మయర్వశమతి) ద్రవిడసామెపనివది ప్రథమశతకే ప్రథమదశకే ప్రథమ
గాథా. “ఉయర్వశపుయన్సలముడైయవన్ యవనవన్, మయర్వశమతిసలమకుళిసన్
యవనవన్, అయర్వశమమర్కకళతిపరి యవనవన్, తుయర్వశుచరడియోయైయైన్
మననే” ఇతి. (అతనిజ్ఞెరియవెన్నవా) తత్ప్రేవదశమశతకే దశమదశకేదశమగాథా.
“శూన్యకృష్ణాన్యోన్యయర్వశమడివిత్పురుష్ పాశ్చేయో, శూన్యకృష్ణనిత్పురియ చర
సన్మల్ సన్మల్ పాశ్చేయో, శూన్యకృష్ణనిత్పురియచరసన్మల్మయో, శూన్యకృష్ణని
త్పురియ వెన్నవావళిచ్చున్దాయే”. ఇతి. (అహ) అభినివేశ్య, చరమభక్తి
విషయావత్.

(తేన) పరాజ్ముశమునినా. (తత్సమ్ప్రదాయేతి) అష్టాంగయోగరహస్యోప
దేశసమ్ప్రదాయేత్యర్థి. (అన్యథా) సాధనభక్త్యనుష్ఠానాభావే. (తదేయేతి) వృత్తిభా
ష్యాదిగ్రంథసమ్మేత్యర్థి.

నిబంధనాభావాదితిభావం. (కీ స్వేతి) సైన్యమునకు సైన్యసంఘటనం గత్యా వృత్తిభావ్యాదగ్రంథం నిరీక్షితదీయ శక్త్యాజ్ఞాపించి లక్ష్యరై చిహ్న త్యా శ్రీభావ్యకారసన్నిధావాగత్య విజ్ఞాపితమితి సమ్మదాయనిబంధ నాదితిభావం.

“పత్రేక్షితోవాన్యర్థస్సన్విత్రమ్యతాన్వ దోభవే” ఇత్యుక్తశ్చేన పత్రేక్షితార్థ నిబంధనూపం శ్రీభావ్యం సర్వేమామనుషాదేయ మేవేతి గురుముఖాచ్చవణం సన్యాదిత్యతపహ (తతశ్చేతి). పృథ్వాది ప్రతిపాద్యస్యపు స్తకముఖాన్నిరీక్షణాదిత్యర్థం. (భావ్యమితి) పృథ్విద మిద భావ్యాదిప్రతిపాద్యస్యార్థస్యానతిసజ్గహం నతివిస్తరూపం శ్రీభావ్యాదికమిత్యర్థం.

శ్రీభావ్యాదానయోగరహస్యం ప్రపశ్యేతమ్; యేనతన్మతేనాద్య సాధనభక్తియోగాద్యనుష్ఠానంస్యాత్. కీస్త, “ఊన్ వాడవాడ

(పత్రేక్షితోవేతి) “అనాదిక్షేనమనైణనవైవహరిమాశ్రయేత్” ఇతిపూర్వార్థమ్. (గురుముఖాచ్చ)వణమితి). శ్రీభావ్యందేశోసన్యాత్. యద్యపిభాష్యే వ్యాసా మ్యుక్తార్థాచూర్వీవిద్యమానా. తథాపి తదుక్తశబ్దసమ్మదాయాభావాదితిభావం.

(ఊన్ వాడవేతి) బృహచ్చీనూర్తిప్రబంధే లృతీయశతే ద్వితీయదశక ప్రథమ గాథా. తచ్చీకృష్ణసూరివ్యాఖ్యానే(ఊన్ వాడ)మాంసమృతైయ, అశనవసనాదికై మృతైయ, ప్రాణగైహ్వికాతకడి అబ్బక్షణవాయు భక్షణగైలా కాజుట్టి శరీర తైట్టుహ్వికాత ఇన్ద్రియగైస్థవ స్వస్వవిషయగై పృథ్వామైయాలే నాస్తీడుడు మృడితాగ్ మేమేలున్దేగిక్రమ్యుడి రవస్సుపన్దవేణా. (తమతావిత్యాది) జరమ పదలై నక్షత్రతాక ఆశవేన్దిరుప్పీర్! (కానాద) శోలైయలైయమృడియాకమయ లినగ్తాద, అత్తాలేశోలైయలైస్థవ కిశమిన్వవణుకలొనవై అన్దైయరుకేయలొ కిశోకిలిత్తు ప్పాయానిన్ద్రుళ్ళ నీరోడుకాలైయడైయరుక్కిట నీర్ నిలగ్తళరుక్కిట్టు హ్వియలైవణువణుకలొనవై మేలైయ్దుప్పకక్కు, అక్కాల్ గ్రాలే మాతత్తిలుముణ్డాన కాడికలొనవై యలైయానిన్దుమాన్దై. ఇతి.

పుష్కాతుయిర్ కానల్పిచలిత్ పిరియాప్పలవైన్దుమ్నొన్దు తామ్ వాడ
వాడైవమ్ శెయ్యనేణ్ణా” “నోద్ శోన్పిలేన్” ఇత్యాదానిషేష్య

(నోద్ శోన్పిలేనిం) ద్రావిడసామ్రాజ్యమది పశ్చిమకతకే సప్తమదశకే ప్రథ
మగాదా; “నోద్ శోన్పిలేన్ నుట్టటింపెనాంబునియున్నై విట్టు ఒమ్మమాల్ శాత్రిన్
న్దీలే నువనత్తయమ్మనే, శేద్దులైదురై శెన్నెలూడు ముల్ గిరివరముగ్గలనకర్ వీద్
వీరుడవెన్దాయుళమ్మ మిక్కెయన్దెక్కే” ఇతి. తస్యవత్త్రింశత్సహస్రకావ్యాఖ్యా
యామ్, “ఎనక్కప్పేద్దున్దరాయిరుప్ప లొరుక్కెమ్మతలిత్తై, ఇల్లామైయాలే
రమ్మకావేచ్చెయ్దుణ్ణు; పరిపూర్ణరావదేవర్ రత్నవివయార్దియాయరున్దీర్; ఆక్కెయా
ల దేవతె ఎన్నకేత్తై శెయ్తరుళవేయమెన్దాల్. (నోద్ శోన్పిలేనిం) ద్వాదశ
సహస్రకావ్యాఖ్యాయామ్, “శెన్నెలభిక్తైమ్మశాస్త్రోక్తగ్గళానవుపాయగ్గళెనక్కిన్దియరు
క్కచ్చెయ్లేశెన్నెయ్దుథియచ్చెల్లాలపడి అభినివిష్టనాననన్ ఆగ్రితసంక్షేపత్తాలే ఉప
కారకనాన్ అమన్ద్రతిక్షనాన పునమ్మ మ్మమమ్మివెన్దాల్. నోద్ శ - ఫలవ్యా
ప్తమామ్మడి అమ్మిలమాన. నోమ్మ - కర్మయోగమ్. ఇలేన్ - ఉదయేనల్లెన్. ఆక్కె
యాలే మన్ - సూక్ష్మరూపమాన, అత్తిపు - జీవవరవివయజ్ఞానయోగత్తై, ఇలేన్ -
ఉదయేనల్లెన్, ఆక్కెయాలే, ఆకిటుమ్ - ఉభయసాగ్రమాన భక్తియిన్దిక్కి యిరుక్క
చ్చెయ్లేయుమ్, ఇని - ఉన్నడెయ గుణానుసన్ధానమ్ పిఱవ్విమ్మ, ఉన్నె-రత్నజలకణిల
నానవున్నై, విట్టు-ఒట్టియ, ఒమ్మమ్-ఒరుక్షణముమ్, అద్-అద్, కిత్తిన్దిలేన్-మాట్టు
కిత్తింన్; అరపు-ఆగ్రితనానశేషవై, అత్తై-అత్తై యాక్కొణ్ణు, అవనుమ్మ త్తిరుమేనియై
ఉపకరిత్త, అన్ననే-అసాధారణస్వాయియాన్, శేద్దు-శేద్దునిలత్తు, తామరై -
తామరైయానరు, శెన్నెలూడు - శెన్నెలూడే కలస్త, ముల్ - మలరుమ్మడి దర్శ
నీయమాన, గిరివరముగ్గలనకర్ - గిరివరముగ్గలనకరిలే. వీద్దు - ఆగ్రితసంక్షేపత్తిల్
అవన్ద్రతిక్షలోమ్మమ్మడి వ్యాప్తమాన ఇష్టవిరుప్పాలే, ఎన్దాయ్ - ఎనక్క ఉప
కారకనానవనే! అట్టు - అట్టునియరుక్కిఱవిరుప్పిల్ ఉనమ్మ - రత్నజలనాన
పునమ్మ, మిక్కె - రత్నవివహిరున్దెన్, అన్దెన్ - అన్దెన్” ఇతి.

తయా సాధనభక్త్యాదికమ్, “ఎత్తైయిలన్నలమ్ పులకు పదోద్ధరే”
ఇత్యాదౌసాశ్వభక్త్యాదికచ్చ సామాన్యతశ్చుత్వా, ఉపదేశముభేన
విశేషతోపికాంశ్చిత్తమేయాన్ శుత్వా శ్రీపరాజ్ఞుశముని ప్రభృతి
దివ్యప్రబలైర్ద్రుముఖాదనీతై శ్చుతస్య సవరికరవిజ్ఞాన్వైతరూప
సిద్ధాంతస్య పరమతనిరసనపూర్వకం స్థాపనాయ బ్రహ్మసూత్రపుత్తిభా
ష్యావిగ్రహం నిరీక్ష్యసంవాదేన చైశద్యం సమాద్యభగవాన్కాశ్యకా
రోగురూపదిష్టార్థ నిబద్ధనాత్మక శ్రీభాష్యాదికం ప్రసనియ. అతోన
ప్రతేక్షితార్థ నిబద్ధనత్వమ్.

యదిహి శ్రీపరాజ్ఞుశముని ప్రభృతి ప్రబలైరనధిగతార్థ జ్ఞాపక
త్వేన శ్రీభాష్యాదిక ముత్తారకంస్యాత్, తదావ్యాసాదిగురు పరమ్పరా
క్రమేణాశ్చుత్తార్థ నిబద్ధనత్వాత్ “ప్రతేక్షితోవాన్యర్థస్సాన్సిత్” ఇతి
దోషస్సన్యిత. నచతదస్తి. అశేషగురుముఖాచ్ఛవణమప్యవపద్యతే.

(ఎత్తైయిలన్నలమ్ పులకుపదోద్ధరే) ఇతి. పట్రింశత్సహస్రీకావ్యాఖ్యా
నాపసరే, “అనాలెక్టనేయరుక్మమెన్నిల్, (ఎత్తైయిలన్నలమ్) “ఆనన్దమయః”
ఎన్టుమ్, “ఉణర్మున్దులమ్” ఎన్టుమ్, “ఒడియావిన్దప్పేరుమైయోన్” ఎన్టుమ్
“కుడర్ శానవిన్దమ్” ఎన్టుమ్, “సమస్తకల్యాణగుణాత్మకోసా” ఎన్టుమ్, శొల్లాళామ్పడి
యాయురుక్మమ్. పులకు-అక్లనాచరివ్వన్ద మ్పారేభోగరూపముమా యురుక్మ-మితే
గుణజ్ఞానముడైయవమక్మ గుణాధిక విషయాచుభవమ్. (పదోద్ధరే) అతుశేయ్య
మిపత్తిల్ ఇరుకరైయానకైయన్తిళ్, పుఱమ్బుళ్ళపదోద్ధరే పులకు. పదోద్ధరే
పదోద్ధరిన్దానితే అవన్, అకైయాలే పదోద్ధరే పులకపేయమ్.” ఇతి.

(ప్రతేక్షితోవేతి) “యద్యచ్ఛయాశ్రతోకుప్తశ్చన్నేనాధచ్ఛలేనవా । ప్రతే
క్షితోవాన్యర్థస్సాన్సిత్తైః శివేద్యద్యద్భక్తృత్” ఇతిశ్లోకోఽపసరేయః. (శ్రవణమప్యవ
పద్యతే) ఇతి. అశ్రవరాశరపురాణ, “తత్రభాష్యదిభిస్సుత్రం సాక్షాద్వేదనసాధ

శ్రీభాష్యాదేరుక్తిరీత్యా శ్రీపరాక్షుశమునిప్రభృతి దివ్యప్రబంధనిర్ణీత సవదికర విశిష్టాదైవతలక్షణ సిద్ధాంతస్య పరపక్షప్రతిక్షేప పూర్వకం ప్రతిస్థాపనేనోపకారకత్వాదితిభావః.

అతపచానుగృహీతమాచార్యహృదయే. “భాష్యకారయమ్ ఇతు కొణ్ణు సూత్రవాక్యజ్యౌరుజ్జవిషుచర్” ఇతి. అతపచానుగృహీతం రహస్యత్రయసారే నేదాంతాచార్యైరుపక్రమ ఏవ కరిష్యమాణప్రబంధ ప్రతిపాద్యజాతమూలప్రమాణ నిర్దేశాభీప్రాయేణ; “శెయ్యతమిహ్మ మజ్జైకళో నామ్ తేభియనోతి త్తేభియాతమజ్జై నిలగ్గో తేభికిన్తోమే” ఇతివా లభిప్రాయః.

సమ్ । శ్రోతవ్యం స్వగురోస్సాన్విత్యస్వరూపప్రతిపత్తయే” ఇతి. రామానుజార్య దివ్య చరితే, “భట్టారాయప్రపత్తిం హ్యదిశదశపరద్రావిడామ్నాయమాశేరథం శ్రీభాష్యమ న్యాసపి నయతి పరాదేశతోద్ధాక రహస్యాన్ । యశ్చోక్తోదేశికేన్ద్రోయత వరణచరణ ఛ్చాయనామార్యవదైవస్తంగోవిద్యార్యమస్తత్కులగురు మమితజ్ఞానవైరాగ్యమిదే” ఇత్యాదికమనుసంక్షేపం.

(శెయ్యతమిహ్మ మజ్జైకళో నామితి) (తమిహ్మ మజ్జైకళితి) ద్రావిడవేదా ఇత్యర్థః. ద్రావిడవేదానాంవేదత్వే సమాణమ్. యాజ్ఞవల్క్యేద్రవిడ బ్రహ్మోప నిషది - సరస్వత్యాద్రావిడీబ్రహ్మసంహితాశ్చత్వారోవేదాభవన్తి. తేవైచత్వారో వేదానారాయణాంశభూత శతాంశాప్రకాశ్యన్తే; మదజ్ఞానికలివైరిణా బ్రాజమానాని, సేనేభట్టదైర్విప్రమానశ్శత్రుగళవిద్యాః. ఏరెగాయత్రాత్మకాశ్చతుర్వింశతి సత్త్వా శ్చతుస్సహస్రగాఢాద్రామిదశ్రుతయోవాసుదేవవిషయభూతాః ప్రవర్తన్తే. తచ్చా ధ్యయనంకింరూపమ్, కింఛిత్కర్తవ్యమితి. తేనైవకాచిధారణాదృద్ధ్యమభ్యాసయత్. తైష్యంసూర్యగ్నేద్రామిదమధీమూతే. ఊర్ధ్వహ్యజ్జగత్త్రైత్యన్వనమ్” ఇతి. బ్రహ్మవిష్ణు పురాణే ససత్కుమారదిలిపసంవాదే “ఉభేద్రావిడామ్నాయాంస్త్రియంబ్రహ్మవిదంస రమ్. ఆరోచ్యవేషైర్నిర్జీతంతులాయామథిరామమితి. ఇత్యేనేకైశ్చమనిభిర్బుధ్యతేసక లస్త్రుతోవయమప్రమాణరాజసమన్తాన్నిర్వృత్తమృతం. తస్మాదన్వయసంకార్యంద్రామి డామ్నాయసత్తేః । మోహాన్మనోదింశేన్త ఇద్వైరమలసత్తన” ఇతి.

ప్రమాణస్థగ్రహే, “యథావేదస్తునిత్యస్సాన్యస్తథానిత్యాశ్రుతిస్త్యయమ్ । ఇతి వేదాస్తసారజ్ఞైర్నిర్ణీతాద్రామిడశ్రుతిఃగీర్వాణమయవేదస్య తైవ్యశ్రావణపర్వః । యథాప్రోక్షామహాప్రాజ్ఞసముత్పన్నసద్గ్రహాః । ద్రావిదామ్నాయబృహస్పతికాముదీమర్గ శీర్షయోః । పర్వమద్వైతయోరేవ సముత్పన్నసద్గ్రహాః । అశ్వేషవ్యాధ్యిజాద్యైస్తు వైష్ణవైర్హిమిడశ్రుతిః । స్త్రీశూద్రసంకరాద్యైశ్చనిత్యంభక్తిసమన్వితైః । ద్విచేత్యసద్గ్రహైః హితవ్యాద్రావిదామ్నాయసత్తైః । ప్రణమ్యపాదాప్రయ్యైశ్చ తత్పదాంబుపిబన్నరః । ద్విజమాచార్యచక్రస్వా గృహ్టాయాద్దృమిడశ్రుతిమ్” ఇతి.

భారతేహరిమశే, రాజమన్నార్ కోపితి ద్రావిడనామక దక్షిణద్వారకా మహాత్మ్యే వికోసవప్తితమేధ్యామే గోవిలంఢ్రతి నారదః, “కలిస్సాధురితిప్రోక్షో వేద వ్యాసేనసేమతా । కృతాదిషుప్రజారాజక కలాపిచ్చన్తి సమ్భవమ్ । కళాఖలు భవి వ్యన్తి నారాయాపరాయణాః । తస్మాదల్పప్రయానేక శీఘ్రంఫలమవాప్స్యసి । దక్షిణస్యచదేశస్య సుభగత్వమిమంశృణు । తామ్రచక్రీప్రవీచిత కృతమలావయ స్విసి । కావేరితమహానదస్తా సాంతిరేషుయోగినః । భవివ్యన్తి కి లోకాలే ద్రామి డ్యాభాషయాస్వయమ్ । వేదార్థవిశదీకారం కరిష్యే నీతిశుశ్రుమః । మహాభాగవతా లోకే ద్రమిడేషువభూరికః । పరమై కాన్తి నోవిష్టఃపాన్వదాకిపుతదేహినః । భవివ్యన్తి కతాప్రాప్తే ఇతివ్యాసమతోబ్రవీత్ । కిలిస్సతాంఢ్రసన్నో గాద్ధావపరాన్తోభివర్తతే ఆతస్మీఘ్రంమహాభాగ తత్రగత్వాతఃకరు” ఇతి.

బ్రహ్మతైవరేవికోసప్రింశేధ్యామే, “తతస్సర్వేశ్వరోదేవ శ్రీనివాసోజగన్మ యః । స్నిగ్ధగమీభరయావాచా ప్రాహగస్త్యంమునీశ్వరమ్ । శ్రీనివాసకవాచ. అగస్త్యతే భద్రమస్తు తపోమామత్పరోభవ । త్వద్వేదవిద్యామధ్యక్షైః పాలితాస్యో త్సుచిప్రసః । అసన్తగరుదాదీనాం సూరీణానిత్యయోగినామ్ । అంశోద్భూతామ హాభాగాజాయస్తీమమదాజ్ఞయా । కాసారోభూతయోగీచమహదాఖ్యైకృతేయుగే । విష్ణుచిత్తోభస్తసారఃత్రేతాయాంకులశేఖరః । భక్తాశ్చిరేణుర్వాపారేమునివాహాపరా న్తకః । పరామ్ముళః కళామిత్రే కళా రామానుజోమునిః । ఏతేచాన్యేనిత్యముక్తా మధ్యతాస్సజవద్భిత్తాః । ప్రపన్నాస్సుప్తశ్శుభవక్రచిహ్నా తామప్రతిత్తమాః । పద్మాక్ష తుళసీమలాశ్శ్చైవతమృతృష్ణ్దృచిహ్నా తాః । నిత్యయుక్తానిత్యముక్తా బీవేశఃకలైకాః ।

అర్చాత్మనాపతిజ్ఞంమానునస్తం పర్యచిస్తయన్” ఇతి. తత్రైవ “కావేరీమధ్యసంస్వ
స్థం రక్షిణంశేషతల్పగమ్ । లోతాద్రీశ్చమధ్యతాసేవస్తేద్రావిడేషువై । తైస్సము
ద్దీయమానాంతాంద్రావిడబ్రహ్మసంహితామ్ । పుత్రగద్యాత్మికాంరమ్యాం చతుర్వే
దమయాంశుభామ్ । మునేద్రావిడదేశేషు పుణ్యక్షేత్రీయతేషుచ । మత్సన్నిధౌప్రతి
దిసంపతన్తి ప్రతిపత్సరమ్ । ప్రబంధపఠనయత్ర తత్రితత్రాలయేమమ । ఉజ్జీవయన్తి
తీర్థశ్చ ప్రసారంవైష్ణవోత్తమాః । ఇత్యేవమక్వాభగవాన్ శ్రీనివాసశ్చియాసహ ।
తిరోదభేనిత్యముక్త నిత్యసూరినిషేవితః” ఇతి.

అదిత్యపురాణే:- “స్వశాఖాధ్యయనంకృత్వా వైష్ణవోద్రావిడశ్రుతిమ్ । అనధీ
త్యక్రమంశాస్త్రేయఃకరోతిసమర్థుః” ఇతి. శ్రీపాశ్చరాత్రే, అనిరుద్ధసంహితాయా
మ్:- “స్వశాఖాద్రావిడామ్నయా విచ్చిద్యేతేత్రిపూరుషమ్ । స్రవతిస్సుయతస్తస్మా
ద్బాహ్యవృణత్సమితశ్రుతిః । ద్రావిడామ్నాయసహితాద్యేతవ్యావైష్ణవైశ్శ్రుతిః । నిష్ఫ
లాతేసరహితాసాత్సప్రణవమస్తవత్” ఇతి. పారమేశ్వరసంహితాయామ్, “బ్రాహ్మ
ణః క్షత్రియోవైశ్యశ్శూద్రోవాన్యోధసఃసర్వః । అధీతద్రావిడామ్నాయః పూజ్యో
నిత్యంముముక్షుభిః” ఇతి.

శ్రీవైఖానససన్ధిహే, ద్వాదశమాసోత్సవవిధౌ, మార్గశీర్షమాస “ఇరాప్యత్తు
పైరియతిరువధ్యయనోత్సవమ్” ఇతిద్రావిడనామకవేదపారాయణోత్సవ విధినా
మక పశ్చదశాధ్యాయే:- “మధ్యేపదేతుబ్రహ్మణం సరస్వత్యాసమన్వితమ్ । చతుర్దిక్షు
చతుర్వేదా సృగాదీన్సూర్యవక్త్రమాత్ । ద్రావిడంవేదమావాహ్యతత్రైవకలశేష్వపి ।
మరీచింకాశ్యపశ్చత్రింశ్యగుమగ్నాదికోణకే” ఇతి. శ్రీరక్తరాజస్తవే-స్వసంప్రసం
తద్రావిడవేదసూక్తైర్భాష్యంమదుక్తైర్ద్రవీకరోతి । శ్రీరక్తకమ్రుః కళభంకవసన్నాత్వా
విధూశీరసంకనిషేధా” ఇతి. సారసన్ధిహే:- “అపారుషేయోపనిషత్తాయరు
స్థశ్చ తిరువాయ్మొయిలో” ఇతి. ఆచార్యపుదయే:- “ఇయన్పామున్ముమ్ వేదత్ర
యమ్పాలే; పణ్ణార్పాడలో పణ్ణురై ఇతైకాళ్ వేదమ్పాలే” ఇతి. శ్రీరహస్యత్రయ
సారే; ఉత్తరకృత్యాధికారే, “విణ్ణవర్ వేట్టివిలక్కిన్ది మేవుమడిమైయెల్లామ్, మణ్ణులక
త్తిలో మురియ్ వడైకిన్దనర్ పణ్ణువరై, కణ్ణనడైక్కలన్జొళ్ళక్కడన్దళ్ కళున్దనీయనమ్
పణ్ణుమరుమ్తెమిన్ద వేదమణ్ణిన్దవకవర్కళే” ఇతి.

ప్రేమచసభూషణవ్యాఖ్యాన కింసచదడిపికాయామ్, “శ్రీవిష్ణులొకేభగవా-
హరిరూరాయణస్వయమ్ । పోక్తవాన్మత్రరాజాదీన్ శ్రియతాపాదిపూర్వకమ్ ।
సాచప్రోక్తవతీప్రీత్యాతాపపుణ్యోదిపూర్వకమ్ । సేనేశాయప్రియావిష్ణో ర్ములమస్త్ర
ద్వయాదికమ్ । సేనేశస్వయమాగత్య ప్రీత్యాశ్రీసగరింశుభామ్ । శతకోపాయమున
యేతన్ప్రిణీమూలవాసినే । తాపాదిపూర్వకంశ్లోకం మస్త్రతన్నద్వయాదికమ్ । విష్ణు
పత్న్యావివికలా డ్యై నియోగారుపదిష్టవాన్ । సేనేశకరుణాలబ్ధి పశ్చసంస్కారసం
స్సృతః । తథామధురకవ్యాదేః పశ్చసంస్కారదోగురుః । తస్మైద్రవిడవేదాస్తచతు
ర్ణాముపదేశకృత్ । పునశ్చనాథమునయే పశ్చసంస్కారపూర్వకమ్ । భట్టనాథప్రభృతి
భిర్నిట్టతైర్దివ్యయోగిభిః దివైర్వింశతినజ్ఞాతైస్తథాజ్ఞోపాన్గసంక్షితైః । దురితద్వసి
భిర్దివైః ప్రబద్ధైస్సహదేశికః । తేషాంద్రావిడవేదానాం చతుర్ణాముపదేశకృత్”
ఎష్ట పాశ్చరాత్రతీర్త వాసుదేవ సంహితైయిల్ శొల్లిల్ ము.

ఇతిల్ అజ్ఞోపాన్గశ్ ఇరుపతేష్టతు - సూర్ మన్దాదియై యుగ్రీన్ ఇరుపతు
ప్రబద్ధకైయమ్; పెరియాళ్వార్రురుచ్చేయిత్ తిరుప్పల్లాణ్ణ పుథక్కేబన్దమాకైయా
లే ఇరుపతాకక్కడవతితే. “ఉణ్డోతిరుప్పల్లాణ్ణ కొప్పతోర్కలైతాన్” ఎన్డా
రితే. తిరునారాయణపురమ్ మతలాన దివ్యదేశక్కలిల్ పెరియాళ్వార్ తిరు మొగ్గి
యై త్రొడన్లు మ్పొతు పుథక్కాకత్తనియనైయమనుసన్దిత్తు త్రొడన్లుకై సమ్మిదాయ
మాయ నదన్దు కెల్లానిష్టతు. ఆకైయాల్ తిరుప్పల్లాణ్ణైయమ్ పెరియాళ్వార్ తిరు మొ
గ్గియైయమ్ శేర్త్తు ఒరుప్రబద్ధమాక్కి సూర్ మన్దాదియైయమ్ శేర్త్తు ఇరుపత్తు
నాలుప్రబద్ధమాక్కి ఇరుపత్తునాలైయమ్ ఆళ్వార్రుపదేశిత్రుళినారెన్నమ్ వడుమ్
సమ్మిదాయ విరుద్ధమాకైయాలే త్యాజ్యమాకక్కడవతు. ఆకైయాల్ ఇప్పడి
ఇవ్విడత్తిల్ సూర్ మన్దాదియైయిగ్రీన్ ఇరుపత్తునాలుప్రబద్ధకైయమ్ ప్రమాణమ్
శొన్నతు; ఆళ్వార్ నాథమునికళుక్కు ఉపదేశిత్రు ఆవ్వశవేయాకైయాలే. “నాథ
సుక్కు నాలయిరమరై తాన్ వాళియే” ఎన్దిట పడియేనాలయిరమ్ పాటైయుమితై
నాథమునికళుక్కు ఆళ్వార్రుపదేశిత్రుళినను.

మతలాయిరమ్-౯౪౭-పాట్టుమ్. తిరువాయ్ మొగ్గి-౧౦౦౨-పాట్టుమ్. పెరియ
తిరు మొగ్గి తిరుక్కున్దాణ్ణకమ్ తిరు నెడున్దాణ్ణకత్తుడన్-౧౦౩౪-పాట్టుమ్, “ఇ

మూన్టిలో పాటిరుసూదీ నీరుపత్తేయైతైన్ వాట్టియే” ఎన్నిటపడియే ఇరుసూదీ నీరు పత్తేయైపాట్టాన తిరుమజ్జాయాత్వార్ ప్రబంధశ్ మూన్టిడుమ్ శేర్ప ఇయత్వా- సూదీ న్దాతియైయైయైయై ౧౦౨ పాట్టమాయ నాలాయరమ్ పాట్టాకటితే. కణ్ణి నున్ శిలుత్తామ్మై పరాబ్దుశదాసరిడ త్తిల్ నాభమునికళ్ ఓతియిరున్దారేయాకిలుమ్. ఆత్వార్, క్కమత్తిలేనాలాయరప్రబంధశ్చైయుమ్ ఓరుఱ్ఱమ్మైతు సడువలే “ఆరావముతే” ఎన్నిటతిరువాయ్ మొట్టియైయుమ్ ఓరువత్తాబ్బోలే, తిరువాయ్ మొట్టి మ్మమున్నాక కణ్ణినున్ శిలుత్తామ్మైయు మోతువత్తెన్ముకణ్ణుకోళ్ళతు.

ఇత్తాల్ శిల్ ఇష్టప్రమాణత్తిల్ ఇరుపత్తినాలు ప్రబంధశ్చైచ్చెన్నతు పరా బ్దుశదాసరిడ త్తిల్ ఓతినకణ్ణినున్ శిలుత్తామ్మొట్టియ సూదీ న్దాతియైళ్ పడ ఇరు పత్తినాలుప్రబంధశ్చైయు మెన్ముశొల్లమతు నిర్ స్తమాయిదీరు. అప్పొతు “నాతనుమ్మ నాలాయరమురైతైన్” ఎన్మతోడు శేరాతే. “ఆరావముతే” ఎన్నిటతిరువాయ్ మొట్టియుమ్, తిరునారాయణపురత్తు శ్రీవైష్ణవకళిడ త్తిల్ ఓతినతాకైయాల్ అత్తైయుమ్ క్కొక్కివేణుమి. ఇష్టప్రమాణత్తిల్ “భట్టనాభప్రభృతిభిః” ఎన్మ తిల్ భట్టనాభశబ్దార్ త్తిల్ అట్టాళ్ అన్దర్బుత్తే. “అన్మోపాద్యంజ్జుకైః” ఎన్నిటతు పుమ్ యథాయోగమకక్కుడవతు” ఇతి.

ద్రావిడవేదసాధారణంవేదలక్షణముక్తమ్. చరమశ్లోకచన్ద్రీకాయాంతృతీయ కలాయామ్; “వేదత్వమ్-శబ్దతమపటివిప్రమాణతరప్రమాణజన్య ప్రమిత్యవిషయార్థ కత్వేసమిశబ్దజన్యవాక్యార్థజ్ఞానాజన్యప్రమాణశబ్దత్వమ్” ఇతి. ద్రావిడవేదానాంవేదో బబృంహణత్వం వేదత్వావిరోధీర్హ్యక్తమ్, తత్కలాయామేవ. సచవేదత్వ తమప బృంహణత్వయోర్విరోధః; వేదత్వావిశేషే మన్తబ్రాంహణానాం వివరణవివరణి భాషన్య బహుళోదరీదృశ్యమానత్వేన అపారుషేయత్వేన వేదత్వస్యక్తార్థవిశదీ కారయ్యక్తార్థాన్తర బోధనేవేదవివరణత్వస్యచ మూలమన్త మన్తరత్ననామ్యేన సమ్భవాత్. అనుగృహీతశ్చాచార్యమృదయే, “ఇతువుమ్ వ్యాఖ్యైయానాలుమ్, వేదంహస్యమామ్” ఇతి. అతఃశ్రుతిస్త్రుతిహాసపురాణ శ్రీపాచ్చరాత్రశ్రీవైభాసస సదాచార్యశ్రీసూక్తిభిః శ్రీపరాబ్దుశమున్యాదిదివ్యప్రబంధానాం ద్రావిడవేదత్వం సమ్ప్రతిపన్నమితిజ్ఞేయమ్.

ప్రేమద్రహస్యత్రయసారే గురువః క్షమాసారే, “మాలైకళనామ్” ఇతిపాత
ప్రాశస్త్య. “పాల్కైమునిపూతత్తార్ పేయాత్వాన్ తత్ పారుసల్ వరుమ్ కరుకే
శన విట్టుశితన్ తుయ్యకలశేకరనమ్ పాణనాతన్, తోల్కడిప్పొడిమట్టైవర్తళోత
వైయమెల్లామ్ మ్మైవిశ్శవాళోవేలెన్దుమ్ పజైయన్ పిన్దెన్దుమ్ మ్మైన్దుమ్ వామమ్
శెయ్యతమిట్ర మాలైకళనామ్ రెళియన్ పల్లెయన్ మ్మైన్దుమ్ రెళిన్దుమ్” ఇతి.

తద్వ్యాఖ్యానే; ఆరిగహనపేదాన్త భాగానాంతాత్పర్యం దివ్యసూరికృత
బ్రహ్మసాధకుధీర్వ్యవధం స్వేచ్ఛన్తీతమిహ్యుత్పాద్యేన వత్సయశ్చాధానాంసద్య
భిప్రమాణమాలత్వం మహత్వగృహితత్వం సామ్యుదాయిత్యుచ్యతా. (పాల్కైము
త్యాదినా) యథాపాఠవివాద్యుః. పాల్కైవర్తళ - సరోవరీ. ముని-పాల్కైయ
త్వారితిభ్యాతస్సరోమునిదియావత్. పూతత్తార్ - పూతత్తాత్వారితిభ్యాతో భూత
మునిః. (పేయాత్వాన్) మహదాహ్వయస్య నివ్యసూరేరిదం ద్రావిడాభిధానమ్.
(తత్) శీతశ్చ. (పారుసల్) తామ్రవర్ణీయతా. ఇదంద్రమిదాభిధానమ్.
(వరుకై) ఆగమనమ్. (కురుకై) కురుకా, (ఉనన్) ఈశః. వివచ్చ శీతలతామ్రవర్ణీ
నదీ యాంకురుకామభిత ఆయాతి; తస్యాఃకురుకాయాస్సావీమీశతకోప ఇత్యుక్తం
భవతి. శీతశ్చతామ్రవర్ణ్యభిగ్రహ్యతోక్తాభగవద్భాగవతవిషయే శరణ్యత్యా
ర్థ చిత్రత్వంసూచ్యతే. (విట్టుశితన్) విష్ణుచిత్తః. శ్రీభట్టనాథఇతియావత్.

(తుయ్య) పరిశుద్ధః. (కులశేకరన్) కులశేఖరః. శుద్ధిశ్చ-వైష్ణవైర్నాగృహీత
ఇతి మన్త్రిరుక్తే తైర్నగృహీతఇతి సర్వాధిష్ఠీతమపే స్వహస్తప్రసరణహేతుభూత
శుద్ధమనస్కత్వాదవగతవ్యా. (నమ్) అస్మాకమ్ (పాణనాతన్) తిరుప్పాణ
త్వారితిభ్యాతోయోగివాహనస్వామీత్యర్థః. (తోల్కార్) భక్త్యా. (అడి) అజ్ఞాః.
(పాడి) రేణుః. భక్త్యాజ్ఞీరేణురితియావత్. (మట్టై) తిరుమట్టై ఇత్య
వ్యాతామహీసారపురీ. (వన్దు) ఆగతం. తత్రావతీర్ణ ఇతియావత్. (శోత) జ్యోతిః.
భక్తిసారమునే శ్శీమన్నారాయణే సర్వోత్తరత్వప్రదర్శకత్వాజ్ఞోత్తిష్టజ్ఞేనాభి
ధానమ్. (వైయ) భూమిః. (పెల్లామ్) సర్వమ్. భూమాసర్వత్రేత్యర్థః.

“ఇదానీ న్తనానామ్” ఇత్యనేన పూర్వాచార్యాణాం వృత్త్యాది గ్రన్థై రుపకారసిద్ధిస్సూచ్యతే. నను, యోగరహస్యమపి శ్రీపరాఙ్ము శమునిముఖాదేవ పరమృరయాశ్రుత్వానిబధ్యతామ్; తతశ్చయోగర హస్యస్య శ్రీపరాఙ్ముశముని ప్రభృతిదివ్య ప్రబంధైర్జ్ఞాతస్య జ్ఞాపకత్వా ద్భాస్య ముత్తారకమేవస్యాదిత్యతపహ (తతఃపూర్వమితి). భాష్యా త్సూర్వం యామునాచార్యకాల ఏవేత్యర్థః. ఏతత్ప్రకారో గురుపర మ్పరా ప్రభావేవ్యక్తః. ఇత్థం యుగానువర్తనేపి ప్రపత్తిస్సామగ్రీన ద్భావాదుత్పత్తుమర్హా, నసాధనాన్తరమితి సప్రమదాయ విమర్శేన సాధితమర్థం వచనేనాపిదృఢయతి(అతఏవేతి). ననునామసక్కిర్తనమాకర

(మత్తై) వేదాః. (విశ్నవ్) యథాప్రకాశేరన్, తథా. (వాక్) ఆసిః. (వేద) కస్తః. (ఏప్తమ్) ధారయన్, తౌధారయన్నిత్యర్థః యద్వా, (వాక్) దీప్తిః, (వేద) ఆయుధమ్. దీప్యమానాయుధధారీతివార్థః. (మజ్జైయి) తిరుమజ్జైయాత్పూర్వత్వా ఖ్యాతస్యపరకాలస్య దివ్యసూరేర్నగర్యానామధేయమ్. (మజ్జైయర్) తస్యాంసగ ర్యాం విద్యమానానామ్ (కోస్) స్వామీ. తేషాంనిర్వాచక ఇత్యర్థః. ఏతేనభూమ ణ్ణలే సర్వత్రవేదప్రవర్తనాయ అవైదికనిగ్రహార్థం ఖడ్గధారీ పరకాల ఇత్యుక్తంభవతి. (ఏప్త) ఇతి, (ఇవర్కత్) ఏతైః, (మక్కిమ్) ప్రీత్యా, (పాదుమ్) గీయమానాః, (శేయ్య) ఋజుతరాః, (తమియ్) ద్రావిడాః, (మలైకిళ్) స్రజః. దివ్యసూరికృత ద్రావిడ ప్రబంధానాం పరమభోగ్యతయా మాలాత్వేననిర్దేశః. (నామ్) పదమ్. (తెలియ) విశదంయథాభవతితథా. (ఓతి) అధీత్య; అర్థజ్ఞానపర్యవ్రతం దివ్యప్రబంధా నాచార్యభోగ్య-ధిగమ్యేత్యర్థః. (తెలియాత) అనవగతాన్, (మత్తైనిలక్కిళ్) వేదా న్తభాగాన్. (తెలికిన్టోమే) విశదమవగచ్ఛామః. ఆతిగమ్యైరమర్థేయార్థ వేదాన్తభా గానాంతాత్పర్యం నిశ్చినుమ ఇత్యర్థః” ఇతి.

(పూర్వాచార్యాణామ్) బోధాయనటక్రందమిడకుహదేవ ప్రభృతినామ్. (యోగరహస్యమితి) యోగరహస్యం - సాధనభక్తిప్రతిపాదకమితి పూర్వపక్షాన్వ యః. సిద్ధాంతేసాధ్యభక్తి ప్రతిపాదకమితి మన్తవ్యమ్. (యుగానువర్తనేపి) కలియుగానువృత్తావపి. (ప్రపత్తిః) శరణాగతిః. (ఆకరే) సామయికగ్రన్థే. రహస్యత్రయమీహంసాయామితియావత్. (అవైయావస) ఇతి-రహస్య

ఏన, “అవైయావస” ఇత్యాదినాసాధనా న్తరేషు పరిగణితమిత్యత ఆహ
(నామసజ్జీర్తనశ్చేతి). పరిగణితంనామసజ్జీర్తనస్తు దేశాదనియతమితి
భావః. ఉదాహృతవచనే వ్యావర్త్యప్రదర్శనేన ప్రకృతార్థలాభం
సూచయన్నుపసంహరతి (ఏవశ్చేతి). ఉదాహృతవచనస్థనామసజ్జీర్త
నస్య ఫలప్రపత్తిరూపత్వాదిత్యర్థః. ఇత్థం సాధనా న్తరస్య అసమ్భావి
తత్వలక్షణ కాలవిరోధాభావేపి ప్రపత్తివత్ కలియుగే ప్రాయశ్చత్వా
భావలక్షణః కాలవిరోధో స్తీతి వేదాంతాచార్యాభిప్రాయ ఇతిస్థితమ్.

ప్రకృతమనుసరామః. ఇత్థమ్ పూర్వాచార్యనూక్తైభాన్తి సిద్ధ
ముపాసనాదేస్వరూపవిరోధం పశ్చిదశధా ప్రతిక్షిప్య పూర్వాచా
ర్యాభిమతం స్వరూపవిరోధం స్థాపయన్నిగమయతి (అసపిన్బిత్యాది).
ఇదశ్చపూర్వమేవ వ్యాఖ్యాతమ్.

యత్తుశ్రీవచనభూషణమిమాంసాభాష్యేనిగమితమ్; - “ఏవము
పాసనాదికం సాంసారిక ప్రవృత్తిజ్యేన గుణ్యతతయాపాధికత్వాత్,
బ్రాహ్మణ్యాది విశిష్టదేహాత్మ భూషకృతత్వాత్, కిర్త్యత్వభోక్తృత్వ
రూపాహజ్కార గర్భత్వాత్, కర్మోపాధికకరణకలే బరసాధ్యత్వాత్,
త్రయమీమాంసాయాం తృతీయాధ్యాదే, “అవైయావస - కిర్మజ్ఞానభక్తియోగజ్ఞ
భుమ్, అవతారరహస్యజ్ఞానమ్, పురుషోత్తమవిద్యై, దేశవాసమ్, తిరునామసజ్జీర్త
నమ్, తిరువిశేక్కరిక్కై, తిరుమలైయదుక్కై, తొడక్కమాక ఉపాయబుధ్యాశే
య్యుక్కువైయమ్” ఇతి. (ఇత్థమితి) “సమ్భావితరిశ్చే” ఇత్యాదినాసాధనా న్తరాధి
కార్యసమ్భవరూపవిరోధోనాస్తి. కిప్రప్రపత్తివత్ తదధికారిప్రాచుర్యాభావరూప
విరోధో స్తీతిభావః.

(ఉపాసనాదేస్వరూపవిరోధమ్) విశిష్టస్వరూపవిరోధమ్. (పూర్వాచార్యాభి
మతంస్వరూపవిరోధమ్) నిష్కల్పస్వరూపవిరోధమ్. సారే “స్వాధికార విరుద్ధశ్శేష
ప్రాప్తమ్” ఇతి స్వాధికారినిష్కల్పస్వరూపవిరుద్ధశ్శేషప్రాప్తమిత్యర్థః. (పూర్వ
మేవ)పాత కత్వనిష్కర్షవాదవివ.

శేషత్వవిరుద్ధత్వాత్, పారతన్త్ర్య విరుద్ధత్వాత్, దేవతాన్తర విషయత్వాత్, ప్రాప్యవిరోధిత్వాత్, శిష్టాచారవిరుద్ధత్వాత్, కలియుగవిరుద్ధత్వాచ్చ స్వరూపవిరుద్ధమితి దశవిధవిరోధ ఉక్తోభవతీతి. తస్యాయమభిప్రాయః. నాశకత్వలక్షణం ప్రథమవిరోధం, పాతకత్వలక్షణం త్రయోదశ విరోధశ్చ-యత్తు క్తమిత్యాదిగా పూర్వోక్తన్యాయానుగ్రహ్యవచన సమర్థనావసరేనాధనాన్తరస్య పాపశబ్దవాచ్యత్వ ప్రపञ్చనేన అనుపదమేవ వక్ష్యతే; నైరర్థక్యాఽనర్థావమాత్వాఽన్యార్థవిధేయత్వలక్షణ తృతీయచతుర్థైకాదశవిరోధాస్తు శ్చేనసామ్యసమర్థనాధికారే ప్రపञ్చయిష్యంతే. అత ఇదానీముక్తవిరోధోదశవిధఇతి. అత్రప్రప్య విరోధిత్వాదిత్యనేనప్రాప్యంప్రతి స్వరూపాయోగ్యత్వం వివక్షితమ్, ప్రాప్యవైసాదృశ్యస్యవ్యాజవిధినమర్థనాధికారే వక్ష్యమాణత్వాదితి.

అత్రాయంసిద్ధాన్తసజ్జహం;--“అత్రాదాన్వాధికారేణవిరుద్ధంసాధనాన్తరమ్ । ఇత్యాచార్యోక్తమిత్యుక్తి రత్యుక్తిరితిదర్శయన్ । నాశకత్వాదిరూపేణ స్వాధికారవిరుద్ధతామ్ । నిరస్యపञ్చదశభా

(భవతీతి) యత్తునిగమిత మిత్యన్వయః. (పూర్వోక్తన్యాయః) సంహవనగుప్తిన్యాయః. (వచనమ్) “అపసాతకభీతస్త్యమ్” ఇత్యాదివచనమ్. (దశవిధఇతితి) “అయమభిప్రాయః” ఇత్యనేనాన్వయః. (స్వరూపాయోగ్యత్వమితి) గగనేసరిత్వాచారణ మయోగ్యమితివద్యేష్యమ్. (ప్రాప్యవైసాదృశ్యస్యేతి) స్వల్పదానేన అధికగ్రహణేఫలవైసాదృశ్యంబోధ్యమ్. అత్ర “రత్నత్తుమ్మలకైతైపోలేయమ్, రాజ్యత్తుమ్మలమిచ్చమ్మమ్మోలేయమ్ ఫలత్తుమ్మ సదృశమస్తు” ఇతిశ్రీవచనభూషణమీమాంసా ద్వితీయ ప్రకరణ శ్రీసూక్తిరచనశ్చేయా. (లలకైతి) శోభి.

(ఆత్రేతి) అత్ర - సాంఘోపాయశోధనాధికారే. (అచార్యోక్తమిత్యుక్తిరితి) “ఉపాసనాదికాన్ స్వరూపవిరుద్ధాన్” ఇతిపూర్వాచార్యసూక్తా స్వరూపవిరుద్ధపదం స్వాధికారేణ విరుద్ధమిత్యర్థకమ్. నతుసప్తలక్షాత్ప్రస్వరూపవిరుద్ధ మిత్యర్థకమిత్యుక్తరీత్యా. (విరోధిస్థితయే) నిమగ్నప్రస్వరూప విరోధిస్థితయే. (ముఖ్యేతి) ప్రపన్న

విరోధస్థితయేపునః। ముఖ్యాకిచ్చన్యాధికార విరోధాత్సూక్తిసాష్టవమ్।
నివేద్యబుద్ధిదార్బల్యం తత్రసాధకమిత్యపి । ఉక్త్వాన్యగమయద్భక్తేః
స్వాధికారవిరోధితామ్ । అత్రాతురాది దృష్టాన్తనిరేశ ఉపలక్షణమ్ ।
ఇతివత్తుంతదుద్భూతం ప్రపత్తేర్గాణతాభ్రమమ్ । ప్రతిక్షేప్తౌ శ్చ
తచ్ఛైవ్యం విస్తరేణావదత్తతః। తస్మాల్లోకగురోస్సూక్తాపారతస్త్రి
విరోధితా । అభిప్రేతేతి నూరీణాం నూక్తిస్సన్మూపవద్యతే॥” ఇతి.

ఇతిచరమశ్లోక టిప్పణ్యామ్

సాధనాన్తరదేశకాల విరోధనిష్కర్షోనామ

నవమోవాదః

ముఖ్యేత్యర్థః. (నూక్తిసాష్టవమితి) “స్వరూపవిరుద్ధశ్” ఇతిసూక్తేరాచిత్యమిత్యర్థః.
అత్రస్వరూపపదం నిష్క్రొష్టాత్స్వరూపవాచకం చ ప్రవ్యమితిభావః. (తత్ర ఉపాస
నస్య నిష్క్రొష్టాత్స్వరూపవిరుద్ధవాచకత్వే. (న్యగమయదితి) “వేదాంతాచార్యః రహ
స్యత్రయసారే సాధ్యోపాయశోధనాధికారే” ఇతిశేషః. (స్వాధికారవిరోధితామ్)
స్వాధికారి స్వరూపవిరుద్ధత్వమ్. (తదుద్భూతమ్) దృష్టాన్తదర్శినోద్భూతమ్.
(తచ్ఛైవ్యమ్) ప్రపత్తిశ్రేయమ్. (అవదదితి) అవశ్యమైహ సామ్యమిత్యాది
వాక్యచతుష్టయే నావోచదిత్యర్థః. (లోకగురోస్సూక్తా) “స్వరూపవిరోధికళేష్టుమ్
నినైత్తు” ఇతిముముక్షుప్రశ్నిసూక్తా. (పారతస్త్రివిరోధితేతి) “స్వరూపవిరోధికళే”
ఇతిసూక్తా-పారతస్త్రిస్వరూపవిరోధికళిత్యర్థ ఇతిభావః. (నూరీణామ్) వరవరమునీ
నామ్. (నూక్తిః) “స్వశరీరత్వకథనాదికలాలేప్రతిపాదికృష్టప్రతి ప్రమానస్వరూ
పతుష్క-స్వయత్స్వరూపకథాన వివై విరోధికళేష్టుమ్ బుద్ధివణ్ణి” ఇతితిరుమన్రాధ్యసూక్తిః.
(ఉపవద్యత ఇతీతి) అత్రాయం సిద్ధాంత సిద్ధిహా ఇత్యేవేనాన్వయః.

ఇతిసాధనాన్తరదేశకాల విరోధనిష్కర్షోనామక

నవమోవాదకర్తవ్యపదదీపికా.

అథసాధనా స్తరస్వరూపయాధాత్మ్యజ్ఞానాధికారనిష్కర్షవాదః.

అత్రపునశ్చోదయన్తి. యదుక్తంస్వరూపవిరోధ నిరూపణప్రక రణనిగమనవాక్యే వేదాంతాచారైశ్చిః“సరస్వబుద్ధిదార్పణ్యత్” ఇతివచ నోపాదానం స్వరూపయాధాత్మ్యజ్ఞానాత్పాదనాన్తరే ప్రస్తుతిరిత్య ధౌభిచాయమితి, తదయుక్తిమ్. చరమశ్లోకాధికారేజైరేవతస్యశ్లోక స్యకణ్డతపవాఽన్యధాఅర్థవర్ణనాత్. తథాహి, తస్యస్వరూపత్యాగఖణ్డన ప్రకిరణేమధ్యే “జ్ఞానపూర్తియాతల్, విశ్వాస పూర్తియాతలుడై యవన్ ప్రపత్తికృధికారి. జ్ఞానమాన్ద్యమాతల్ విశ్వాసమాన్ద్యమాతలుడై య వన్ ఉపాసనాదికళుక్కు అధికారియెన్ద్రాల్ ఇచ్చరమశ్లోకాదికళుక్కు ఉపదేహ్తాకళుక్కుమాయ్, పరమాస్తిరు మాకైయాలే పూర్ణజ్ఞాన విశ్వాసవాన్గళాన వ్యాసాదికళుక్కు ఉపాసనాదికళిల్ అధికారమిత్తై యామ్. అవర్కళి ఉపదేశకాలిత్ జ్ఞానవిశ్వాసగ్గళైయుడై యర్ కళాయ్, పిన్పు కలగ్గి ఉపాసకరానాడ్ కళైన్దెక్కు ఒరుప్రమాణమిత్తై.” ఇత్యనుగృహ్య తత్ప్రకరణాన్తే పునర్విస్తరేణానుగృహీతమ్.

“ఆనాల్ (౧) ‘ఇదంశరణమజ్ఞానామిదమేవవిజానతామ్ । ఇదం తిత్తీర్షతాంపార మిదమానన్త్యమిచ్ఛతామ్’ ఎన్దుమ్, (౨) ‘అవిద్యా తోదేవే పరిబృథతయావా విదితయా స్వభక్తేర్భూమ్నా బా జగతిగతి మన్యామవిదుషామ్, ఎన్దుమ్ శొల్లకిఱవధికార భేదమిరుక్కుమ్మడియె న్నెన్నిల్, ఇవిడత్తిత్పిన్న నజ్ఞానమ్ పశ్వాదికలైప్పోలె శాస్త్రీయ

అథసాధనా స్తరస్వరూపయాధాత్మ్యజ్ఞానాధికారనిష్కర్షనామక
దశమవాద కవిసపదదీపికా.

(చరమశ్లోకాధికారేఇతి) “రహస్యత్రయసారే” ఇతిశేషః. (తైరేవ) వేదాంతాచారైశ్చిరేవ. (తస్యశ్లోకస్య) సరస్వబుద్ధిదార్పణ్యదిశ్లోకస్య. (తత్ర) చరమ శ్లోకాధికారే. (స్వరూపత్యాగః) కర్మస్వరూపత్యాగః.

(సారే ఇవిడత్తిలిత్యాది) “ఇదంశరణమజ్ఞానామ్” ఇతిశ్లోకే. పూర్వపక్షే.

మొస్తు మఱియాతోట్టికైయన్తు; మద్రోదేతెన్నిల్, ఉపాసనాదికళిల్ తెలి
విల్లామైయాతల్, ప్రపత్తితన్నిలుమ్ సూక్ష్మవిశేషజ్ఞాతీయామైయాతి
లామిల్లనై. ఇవద్రోదేతల్ విజ్ఞానతామెట్టుమ్, 'దేవేపరిబృధతయావా'
ఎన్టుమ్ శొన్నజ్ఞానవిశేషముమ్ ఉపాసనాదికళిల్ తెలివాతల్, ప్రపత్తిక్కు
ఉపయుక్తమాన శరణ్యగుణాదివిషయత్తిల్ తెలివాతలామిల్లనైయల్ల
తు, ఇతుక్కునపేక్షితమాన సర్వవిషయజ్ఞానమన్టు. పరిబృధత్వరూప శర
ణ్యగుణవిషయజ్ఞానమితే ఇట్లుచ్చొల్లుకిఱతు.

ఇవ్వుపయుక్త జ్ఞానముణ్ణానాలుమ్ ఉపాయాన్తరశక్తియిల్లాత
పోతు అకిచ్చననాయ్ ప్రపత్తికధికారియామ్. శక్తియుజ్జేయాకిలుమ్,
(౧) "శరైస్తునఙ్కులాం కృత్వా లజ్కాం పరబలాద్దనః? మాంనయే
ద్యదికాకుత్స్థస్తత్తస్య సప్తశంభవేత్" ఎన్లిఱపపియే రక్షకన్ కైపా
ర్తుత్తాన్ కై వాగ్గియిరుక్కైయన్తోడిచితమెన్నిల్, ఇగుప్రపన్నునదైయ
ఉత్తరకృత్య విశేషత్తుక్కు ఉదాహరణమామ్. అల్లాతపోతు ఉపాయ
విధాయక శాస్త్రజ్ఞో నిరర్థకజ్ఞభామ్.

ఉపాయాన్తరత్తిల్ తనక్కు జ్ఞానముణ్ణాయ్, అతిల్ అనుష్ఠానశ
క్తియుణ్ణానాలుమ్ విశిష్టమనన్తిక్కే యిరుక్కుమాకిల్ కడుకఫలమ్
తరవల్ల ప్రపత్తియేనమక్కు ఉచితైయెన్తిరుక్కుమవచుమ్ ఇప్రప్రత్తికధి
కారియామ్. ఇట్టై 'ఇదంతిత్తిర్వతాంచారమ్' ఇత్యాదికళాలేశొల్లుకిఱతు,
ఎజ్జనేయెన్నిల్; తిత్తిర్వతాం పారమెన్తుత్తుకడుక అనిచ్చనివృత్తిపెఱవేణు

అజ్ఞానామ్ - ఉపాసనే జ్ఞానమాద్యవతామ్; ప్రపత్తిసూక్ష్మ విశేషజ్ఞానాభావవ
తామ్. పూర్వపక్షే, విజ్ఞానతామ్ - ఉపాసనాదిజ్ఞానవతామ్; అశక్తానామిత్యర్థః,
తిత్తిర్వతామిత్యత-విరోధినివృత్తౌ ముఖ్యత్వమభిప్రేతమ్. (అనన్యమిచ్ఛతామ్) ఇత్య
త్ర ఇష్టప్రాప్తౌ ముఖ్యత్వమభిప్రేతమ్. పూర్వపక్షే, తిత్తిర్వతామానన్యమిచ్ఛతామ్-
జ్ఞానానుష్ఠానశక్తానాం విశిష్టమనానామిత్యర్థః.

మెన్నుమ్ త్వరై యుడై యార్ క్కెన్టవడి. ఆనన్త్యమిచ్చతామెన్టతు - స్వరూపప్రాప్త భగవదనుభవతై పెన్ద్రుల్లతు ధరిక్కుమాట్టార్ క్కెన్టవడి.

ఇవై ఇరణ్డైయుమ్ నినైత్తు 'స్వభక్తేర్భూమ్నావా' ఎన్ఱితార్.

ఇట్లు భక్తియెన్టతు - పరిపూర్ణప్రేమపారవశ్యతై చొన్నపడియల్లతు, భక్తియోగతై చొన్నపడియన్టు; ఇబ్బక్తియినుడైయ భూమావాకి ఆతుకడుకప్రాప్తికిడై యాతపోతులభ్యేయుమ్బడియాన అవస్థావిశేషమ్.

ఇతుశిలర్క్కు కట్టలైప్పట్ట భక్తియోగమిలైయాకిలుమ్, సుకృతవిశేషమూలమాన భగవత్ప్రసాదవశత్తాలేవరుమ్. ఇవ్వవన్డైయుడైయ వనుమ్ ప్రపత్తిక్కధికారి. ఇప్పడియాకై యాలే ఉపాయాన్తరత్తిల్ అజ్ఞరాయ్, ఇవ్వుపాయత్తిల్ సముదాయజ్ఞానమాత్రమాయరుప్పార్ క్కుమ్, ఇతిలుమ్ ఉపాయాన్తరజ్గళిలుమ్ తెలివుణ్డానాలుమ్ ఉపాయాన్తరత్తిలనుసానశక్తి యిల్లాతార్క్కుమ్, ఇవై ఇరణ్డైముణ్డానాలుమ్ విశమ్బుమ్ పాతాళవార్త్యతీతయముడై యార్క్కుమ్ ప్రపత్తియిలే ఇట్టియలామ్.

ఇవ్విశమ్బాత్తమనుమ్ తాన్నినైక్కు జ్ఞాలత్తిల్ ఫలమైబ్బుకై క్కు ఉపాయాన్తరరహితన్; ఇప్రకారతై నినైత్తు 'జగతిగతిమన్యాయ

సారే (స్వభక్తేర్భూమ్న వేత్తాది) అవిద్యాత ఇతిశ్లోకే, పూర్వపక్షే, అవిద్యాతః - ఉపాసనాద్యజ్ఞానాత్, ప్రపత్త్యవయక్తశరణ్యగుణాది విషయాజ్ఞానాది త్యర్థః. సిద్ధాంతే, సాధనాన్తరస్వరూప విరుద్ధత్వాజ్ఞానాదిత్యర్థః. దేవేపరిబృథత యావిదితయేత్యత్ర - పూర్వపక్షేపరిబృథ త్వరూపశరణ్యగుణవిషయకజ్ఞానాదిత్యర్థః. సిద్ధాంతే, సాధనాన్తర స్వరూపవిరుద్ధత్వాజ్ఞానాదితిఫలితార్థః. పూర్వపక్షే, అన్యాయగతిమ్ - ప్రపత్తివ్యతిక్రాంతమవిదుషామిత్యర్థః; సిద్ధాంతే, భగవద్వ్యతిక్రాంతమవిదుషామిత్యర్థః.

సారే (కట్టలైప్పట్టభక్తి) సాధనభూతభక్తిత్యర్థః.

విదుషామ్” ఎన్నియు. వ్యాసాదికళాకారిపురుషర్కభాకై యాలే విశ
మృతమరుమాయ ఉపాయాంతర శక్తరుమాయరుప్పర్కళా. ఆకై
యాల ఉపాసన త్తిలే ఇబ్బిన్దార్కశక్తు, జ్ఞానమాన్ద్యమాతల్ విశ్వాస
మాన్ద్యమాతలుణ్ణా యిబ్బిన్దార్కశక్తు. అశక్తస్యాతికృచ్ఛేషుదురాశా
దార్ఘ్యశాలినః । కస్యచిద్బద్ధిదౌర్బల్యం లఘుత్యాగస్యకారణమ్ । తత్ర
ప్రపత్త్యనర్హాణామన్యదిత్యపియుజ్యతే । వ్యాసాదిషుతునైనైమానితీస్సం
శయఘాతిషు ॥ ఇప్పడి ఉపాసనప్రపదనజ్ఞుకు అధికారమ్ వ్యవస్థి
తమాకై యాలే ఇరణ్ణుశాస్త్రముమ్ సప్రయోజనమ్” ఇతి.

తత్రమధ్యవాక్యద్వయేనతావత్, ఋషీణాం దివ్యసూరీణామ
వ్యుద్రిపరమాణువత్ । నైషమ్యమితి పూర్వోక్తిరితివాద ఇతీరితమ్ ॥
తదేవతత్ప్రకరణ నిగమనేవిస్తరేణాను గృహీతమ్.

తత్రజ్ఞాత్మాణాంప్రపత్త్యధికారోక్తిబలాత్ అజ్ఞానమేవ సాధనా
న్తరాధికార ఇత్యాశయేనశబ్దతే (అనాలితి). దృష్టాన్తార్థమజ్ఞపదస్య

(కస్యచిదితి)అశక్తస్యనరస్యేత్యర్థః.(అస్మిన్వితి)లఘు-ప్రపదనమ్.తత్త్వాగఇత్యర్థః.

సారే, (ఇరణ్ణుశాస్త్రముమ్) భక్తిప్రపత్తిశాస్త్రముమ్, (సప్రయోజనమితి)

అన్యథా అర్థవర్ణనాదిత్యన్వయః.

(తత్ర) సారే (మధ్యవాక్యద్వయేనేతి) జ్ఞానపూరిత్యాతలిత్యారభ్య ఇతై
యామిత్యస్తమ్, అపరకలిత్యారభ్య ఇతైయిత్యస్తం మధ్యవాక్యద్వయేనేత్యర్థః.
(నైషమ్యమితి) అత్ర “దేహత్మాభిమానికశుక్కుమ్ ఆత్మస్వరూపమ్ నైషద్విరుక్కుమ్
ఋషికశుక్కుమ్ పర్వతపరమాణువోఽప్తైవాశిషారుమ్; ఋషికశుక్కుమ్భాన్వోకశుక్తు
మత్తనైవాశిషారుమ్”ఇతి శ్రీశస్త్రప్రబంధప్రథమగాధావ్యాఖ్యాన శ్రీసూక్తిరహస్యనేయా.
(పూర్వోక్తిః) దేహత్మాభిమానికశుక్కుమిత్యాది పూర్వాచార్యశ్రీసూక్తిః.

(శబ్దతత్త్వ ఇతి) అనాల ఇదంశరణమితిశబ్దతే ఇత్యర్థః. (దృష్టాన్తార్థమితి)
విజ్ఞానతామిత్యత్రదృష్టాన్తార్థ మజ్ఞానామితిపదమ్. తత్పదం జ్ఞానసామాన్యభావ

ప్రతీయమానార్థం నిరస్యవివక్షితమర్థమాహ (ఇవిషడత్తిలిత్యాదినావా
క్యత్రయేణ). (అతీయాతోఽభీకై యన్త) ఇతి. యథాలజ్ఞపదస్య జ్ఞాననా
మాన్యభావోఽథోబాధితః, ఏవంవిజానత్పదస్యాపి స్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానం
నార్థ ఇతిభావః. విశద్ధవివక్షిత జ్ఞానాభావమప్యహ (ప్రపత్తితన్నిలు
మితి) విజానతామిత్యత్రసాధనా స్తరస్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానంనార్థః. భట్టా
రకై ః “ప్రపత్త్యుపయుక్త పరిబృఢత్వరూపశరణ్యగుణ విశేషజ్ఞానం -
విజ్ఞానమ్” ఇతి వ్యాఖ్యాతత్వాది త్యాశయేనాహ (ఇవద్భీలీ విజా
నతామెన్దుమిత్యాదినావాక్యత్రయేణ). “జ్ఞానవిశేషముమ్” ఇత్యపిశబ్దేనా
ఽజ్ఞానం సముచ్చయతే. అనేన జ్ఞానాజ్ఞానయోరేకవిషయకత్వస్వరస్య
మపీనూచితమ్; ప్రపత్తిక్కు ఉపయుక్తమాన వితిశబ్దార్థఉక్తః.

తస్మిన్విజానతామితి వ్యర్థస్సాన్యదిత్యాశజ్ఞ్య “విజానతామితి -
జ్ఞానవానశక్తీలక్ష్యతే. అన్యథా అశక్తస్య సజ్గ్రహభావ ప్రసక్తాత్.
ఇత్యాశయేనాహ (ఇవ్యుపయుక్తజ్ఞానముజ్ఞానాలుమితి). అనేన విజాన
తామిత్యత్ర జ్ఞానాత్వర్థ ఉక్తః. శక్తౌనత్యామపిస్వరూపవిరోధబుద్ధ్యా
ఉపాయానుష్ఠానాభావోద్భవ ఇత్యతఃసహ (శక్తియుక్తేయాకిలుమిత్యా
దినావాక్యత్రయేణ)

ప్రతిపాదకంనేతితాత్పర్యమ్. (వాక్యత్రయేణ) ఇవిషడత్తిలితి, మద్భీతీతి, ఉపాస
నేతివాక్యత్రయేణ. (విశబ్ధః) విజానతామిత్యత్రవిశబ్ధః. (వాక్యత్రయేణ) ఇవద్భీ
లితి, అల్లలితి, పరిబృఢత్వేతివాక్యత్రయేణ. (సారేపరిబృఢతమేతి) పరిబృఢత్వమ్ -
స్వామిత్యమ్. (ఏకవిషయకత్వమ్) ప్రపత్త్యాదిరూపైకవిషయకత్వమ్.

(లక్ష్యతేఇతి) (విజానతామ్) లక్షణయా అశక్తానాం విజానతామిత్యర్థః.
(అన్యథా)జ్ఞానవతామిత్యర్థమాత్రాజ్ఞీకారే. (అనేన) ఇవ్యుపయుక్తజ్ఞానముజ్ఞానాలు
మిత్యనేన. (దృష్టఇతి) స్వకృత్యాగకర్త్యాసేతాయాదృష్టఇత్యర్థః. అత్రశ్రీ
వచనభూషణే. “పిరాట్టిస్వక క్రియేవిహితా” ఇతి. తద్వరవరమునివర్యవ్యాఖ్యానే

గోబలీవర్ధన్యాయేన ఉత్తరాధ తాత్పర్యమాహ (ఉపాయాస్తర త్తిలిత్యాదిభిరేకాదశభిర్వాక్యైః) తత్రవాక్య చతుష్టయం తృతీయపాదార్థకిభనపరమ్-అత్రయథాయోగమ్-పాదచతుష్టయస్యాప్యర్థోన్యస్య నీయతిఘట్టతాత్పర్యమ్. అత్ర “స్వభక్తేర్భూమ్నవా” ఇత్యావృత్త్యాపాదద్వయాద్ధలాభాత్ సన్మూలనతాదోష ఇత్యాశయేనాహ (ఇవై ఇరణ్ణేయుమితి). ప్రపక్షేన్సర్వాసకారత్వ మిత్యభిప్రేత్యాహ (ఇన్ద్రేతి). భక్తియోగాభావే ప్రేమపారవశ్యమపినన్యాదిత్యత ఆహ(ఇతుశిల్కమ్)

“స్వశక్తియైవిశుక్తయావతు - నాయకరాసపెరుమాళ్ రక్షిక్కుమత్తనైయల్లతు సమ్మడైయశక్తియాల్ సమ్మైరక్షిత్తుక్కుళ్ళుకై సమ్ పారతన్త్ర్యతుక్కునాశమిస్తు స్వశక్తికొణ్డు కారియణ్ణొళ్ళావొట్టికై. (౧) ‘అసక్షేపాత్తు రామస్యతపఃసన్న్యాసుపాల నాత్’నత్వామర్మదశగ్రీవభస్మ భస్మాత్తేజసా’ ఎన్డాళికే” ఇతిశ్రీమత్తరమసక్షేయా (వాక్యత్రయేణ) శక్తియన్తే ఇతి, ఇతుప్రవన్న సుడైయవితి, అల్లాకపోతితి, వాక్యత్రయేణ. సారే(ఉత్తరకృత్య విశేషత్వక్రితి.) ప్రపత్త్యసంపానకాలీన విశేషస్యాదాహరణం; ప్రపత్త్యనంతరకాలీనం సర్వం ఫలకోటినిబిష్టమితిభావః.

(ఉత్తరాధమ్) “ఇదంతిత్వతాం పారమిదమానన్త్యమిచ్ఛతామ్” ఇత్యుత్తరాధమ్. (తాత్పర్యమితి) తిత్వీరూపన్త్యేచ్ఛయోరేకనిష్ఠత్వేపి సామాన్యవిశేషన్యాయేన అత్రాధికారభేదోపక్రమ్యఇతిభావః. (ఏకాదశభిర్వాక్యైః) ఉపాయాస్తర త్తిలితి, ఇత్యైయితి, ఎడ్జునేఇతి, తిత్వీతామితి, ఆనన్త్యమిచ్ఛతామితి, ఇవైయరణ్డైయమితి, ఇబ్బుభక్తియన్తమితి, అల్లతితి, ఇబ్బక్తియసుడైయవితి, ఇతుశిల్కీతి, ఇవ్వవన్తైయితి, ఏకాదశభిర్వాక్యైః(వాక్యచతుష్టయమ్)ఉపాయాస్తర త్తిలిత్యారభ్యత్వరైయడైయాల్కెన్న్ఱుపడి ఇత్యన్తం వాక్యచతుష్టయమ్. (తృతీయపాదమ్) ఇదంతిత్వతామితి తృతీయపాదమ్.(ఆవృత్త్యా)“స్వభక్తేర్భూమ్నవా” ఇతిద్విరావృత్త్యా.(పాదద్వయమ్) ఇదం తిత్వీతామితి, ఇదమానన్త్యమిచ్ఛతామితి పాదద్వయమ్. (భక్తియోగాభావే.) సాధనభక్తియోగాభావే,సారే (ఇతు)అపసావిశేషమ్. (పిన్దె

ఇతి. (సుకృతవిశేషేతి) “జనాస్సుకృతినోర్జన” ఇత్యుక్తేరితిభావః. బుద్ధి సౌకర్యాయపిణ్డతమర్థం పదత్రయేణదర్శయతి (ఇప్పడియాకైయాలితి). విజానతామితిధర్మాణాంస్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానవివక్షాయాం చరమశ్లోకా ద్యుపదేష్టాణాం వ్యాసాదీనాముక్త జ్ఞానవత్త్వేనతేషాం ప్రపత్తావే వాధికారస్సౌత్. తతశ్చభక్తత్వం వ్యాహస్యేతేతిదూషణం పూర్వోక్తమ్.

తర్హిభవత్పక్షేవా కథంవ్యాసాదీనాం ప్రపత్తావనధికారఇత్యత ఆహ(వ్యాసాదికళితి). తర్హి “నరస్యబుద్ధిదార్పల్యాత్” ఇత్యస్యకోర్థఇత్యత ఆహ (అశక్తస్యేతి). సాధనాన్తరజ్ఞానానుష్ఠానాశక్తస్య “యథాకథంఞ్చ త్సాజంతత్కుర్మః పూర్ణానుష్ఠానాశక్తౌ యథాశక్తికుర్మః. తత్రా వ్యశక్తౌ అనుకూలాన్తరాణి తదుపాయోపాయాన్వాకుర్మః” ఇతి, శక్తా నామపి అతిప్రయాససాధ్యేషు దుష్పరిహరనిరర్థకా శామాతేణ ఆత్మా నంకృతార్థం మన్యమానస్యేత్వర్థః. (కస్యచిత్) “దృఢపూర్వశ్రుతోమూ ర్థః” ఇత్యాద్యుదాహరణస్యేత్వర్థః. (బుద్ధిదార్పల్యమ్) అధికర్తుమ యోగ్యేఅధికారభ్రమః. (లఘ్వేతి) “ఉపాయాన్తరమవ్యతే” ఇత్యస్య ఉపాయాన్తరమన్యద్వా ఇష్యతే. నర్వధాప్రపత్తిర్నేష్యత ఇత్యర్థ ఇతిభావః.

ఏవంనరస్యేత్యాదికం జ్ఞానమాన్ద్య పరతయామోజితమ్. విశ్వా సమాన్ద్య పరతయాపియోజయతి (తతేతి). లఘుత్వాగవిషయే విశ్వా

తమ్సారమ్. (పదక్రమేణ) “అజ్ఞానామ్ - విజానతామ్, తిత్తిర్వతామ్, ఆనన్ద్యమిచ్ఛ తామ్” ఇతిపదక్రమేణ. (దూషణమ్) “ఉపాసనాదికళిలధికారమిదైయామ్” ఇతిదూష ణమ్. (దృఢపూర్వశ్రుతోఇతి) రహస్యత్రయసారేసిద్ధోపాయశోధనాధికారే “దృఢపూర్వ శ్రుతోమూర్ఖాధర్మాణామవిశారదః । పృథానపుష్పన్ సన్దేహానన్దశ్చన్ద్రమివర్చతి॥ ఆస్యథామన్దబుద్ధీనాం ప్రతిభాతిమరాత్మనామ్. కుతర్కవ్యాఖ్యదస్తానాం విభ్రాన్తేన్ద్రి యవాజినామ్ ” ఇత్యాదికమత్రానుసంధేయమ్. (ఉదాహరణస్య) ఉదాహరణ భూతస్య.

సరాహిత్యేన ప్రపత్త్యనన్ధాణాం సాశనా న్తరమిత్యపికారణం యుజ్యత ఇత్యర్థః. (మహావిశ్వాసపూర్వకమ్) “రాక్షసానామ విస్రహ్మణి” ఇత్యాద్యనుసారేణ విశ్వాసస్య ప్రపత్తాన చరగ్దత్వాదిభిభాషః. “సర్వస్యాపిచేత సస్య ఉపాయా న్తరం బుద్ధిసూక్ష్మాదివ్యతే” ఇత్యాద్యన్తరస్థానిత ఇత్యాహ (వ్యాసాదిప్రేతి). తదయం నిష్కర్షణి. “వ్యాసాద్యస్యైతేక్షాన్ విషయైక్యాచ్చ సజ్జహత్ । అశక్తానామిహజ్ఞానం స్వరూపవిరోధభీః” ఇతి ;

ఉదీచిరన్తరవిదేతైర్వర్తితోత్రనః । తహకతీర సమ్భూతస్సమన్వదాయః ప్రకాశ్యతే । అనుపాస్యత్వ క్షోక్తే తామసాద్యుపబంహ

(మహావిశ్వాసపూర్వకమితి) (రాక్షసానామవిస్రహ్మణి) సప్రకృమరసం హితాయామ్, “ప్రపత్తైర్విచితక్యేషం పరావేద్యసేద్యై సాహసర్వరసస్వీయం సర్వకామఫలప్రదా । సక్రమచ్ఛారిరాయేన రస్యసంసారనాశిః । రాక్షసానామవిస్రమ్భదాక్షానేయస్యబద్ధనే । యథావిగళితానద్యస్త్య మిహూచ్యప్రప్రహ్నా । తథాపం సామవిస్రమ్భాత్ప్రపత్తిః ప్రపత్యతాభవేత్ । తస్మాద్విప్రసమ్మయంత్రానాంముక్తిం దాస్యతిసాచిరాత్” ఇతి. (అనుప్రేతేః ఉపాసనానుష్ఠానాత్. (జ్ఞానేతి) జ్ఞానియోః ప్రపత్త్యాదిరూపవిషయైక్యాదివ్యక్తిః. (అశక్తానామితి) విజ్ఞానతామిత్యత్ర అశక్తానాంస్వగ్ధహాద్యర్థః. (ఇహజ్ఞానం) విజ్ఞానత్పరమోన్మీశానమ్. (స్వరూపేతి) స్వరూపయాథాత్మ్య విరుద్ధత్వజ్ఞానంసభవతిత్యర్థః. అర్థ అజ్ఞానాన్నసాసనాన్తరే ప్రపత్తిరితి పూర్వపక్ష్యాశయః (ఇతీ) తదయం నిష్కర్షణ ఇతి పూర్వేణాప్యయః.

(అనుపాస్యత్వేతి) ప్రపన్నపారిభాతే, భగవత్పరిణిసోపాసనపద్ధతౌ “బ్రహ్మరుద్రాద్భువనాగ్నిస సహస్రైరభార్గవః । కష్టద్వాత్త్రేయకపిలబుధాద్యాయే సహస్రశః । శక్త్యావేదాపతరాస్తు విష్ణుస్తత్కాలవిగ్రహః । అనుపాస్యాముముక్షాణాం యథేష్టాద్యాస్తుదేవతాః । యథాభగవతైవోక్తంవిష్యస్సేనాయశ్చివతే । అధికుత్యముముక్షాణామనుపాస్యాన్విక్షేపతః । అసర్వాన్యసేవద్యామిప్రాయుర్భావస్యతాక్రమమ్ । చతుర్ముఖస్త్రుభగవాక్ సృష్టితార్కేనియోజితం । శక్తుర్భాగ్యమహా

రుద్రస్వంహారాదేనియోజితః । మోహనార్థస్తథాబుద్ధో వ్యాసశ్చైచమహాపుషిః ।
 వేదానాంవ్యసనే తత్రదేవేననియోజితః । అర్జునోధన్వినాశ్రేష్ఠోజామదగోష్ఠీ
 మహాపుషిః । వసూనాంపావశ్యాపివిశ్లేశశ్చతదైవచ । అవిష్టమాత్రాస్తేసర్వేకార్యార్థ
 మమితమ్యతే । అసర్వాన్సర్వవైతే విరుద్ధత్వాన్మహామతే । అహఃకృతియుతా
 శ్చేమ్యేజవమిత్రావ్యధిష్ఠితాః । అనుపాస్యాస్తుతేసర్వే విరుద్ధత్వాన్మహామతే । ప్రా
 దుర్భావాస్తుమభ్యాయే కుదంశత్వాద్విశేషతః । అజహత్స్వభావవిభవాదివ్యా
 ప్రాకృతవిగ్రహః । ఉపాద్రీపా ఇవోత్పన్నాజగలోఽక్షణాయతే । అర్చనార్హాహినేనేశ
 సంస్కృత్యతారణాయతే । యదాహభగవాన్వాప్యసఃపురాణేతుపరాశరః । బ్రహ్మణం
 శితికణ్ఠాఞ్చయా శ్చాన్యాదేవతాస్తుతాః । ప్రతబుధ్ధాసనేవత్రేయస్మాత్పరిమితఃఫలమ్ ।
 అశ్వేతుపురుషవ్యాఘ్రచేతసోద్యేవ్యపాశ్రయాః । అశుద్ధాస్తేసమస్తాస్తుదేవాద్యాః
 కర్మయోగయాః” ఇత్యాదినావ్యాసాదీనామనుపాస్యత్వముక్తమితిభావః.

(తామసేతి) తామసపురాణేదేవాదిప్రతిపాదనాదిత్యర్థః. అత్రప్రమాణాని
 మాత్సేయీ -- “సజ్జీర్ణాసాన్విత్యాశ్చైచ స రాజసాశ్చైవతామసాః । యస్మిన్
 కల్మేషు యతోక్తంపురాణంబ్రహ్మణాపురా । తస్యతస్యేతుమాహాత్మ్యం
 తత్సర్వరూపేణవర్ణితే । అగోష్ఠీసస్యమాహాత్మ్యం తామసేషాఽపకీర్తితమ్ ।
 రాజసేషుచమాహాత్మ్యమధికం బ్రహ్మణోవిదుః । సజ్జీర్ణేషుసర్వత్యాః పిత్వా
 శ్చానిగద్యతే । సాత్వికేవ్యచకల్మేషుమాహాత్మ్యమధికంహరేః । తేషేషవ్యయోగ
 సంసద్ధాగమివ్యనిపరాంగవిమ్” ఇతి. పాద్యే -- “మాత్స్యేనకార్యంతథాలైక్యంవైవంస్తా
 వ్యంతదైవచ । అగోష్ఠీయశ్చుదేతానితామసానినిబోధమే । వైష్ణవంగారదీయశ్చతథా
 భాగవతంశుభమ్ । గారుడశ్చతథాసాద్భంవారాహంశుభదర్శనే । సాత్వికానిపురా
 ణాని విజ్ఞేయానిచమర్ప్యధక్ । బ్రహ్మణంబ్రహ్మకైవర్యం మర్కణ్డేయంతదైవచ ।
 భవిష్యద్వామసంబ్రాహ్మంరాజసానిచవడ్విదుః । సాత్వికామోక్షదాఃప్రోక్తా రాజ
 సాస్సర్వదాశ్శుభే । తదైవతామసాదేవి నిరయప్రాప్తిహేతవః” ఇతి.

స్థలాంతరే, “పురాణసభ్యసమ్భూతిమస్య వాచ్యంప్రయోజనమ్ । దాసందాస
 స్యమాహత్మ్యంపారాదేశ్యనిబోధత । బ్రాహ్మందశసహసానిపాద్భంజఞ్చోనవప్తిచ
 శ్రీవైష్ణవంప్రయోగింశంశతుర్వింశస్తుశైవకమ్ । అష్టాదశంభాగవతం నారదంజశ్చ

నాథుని నమస్కారాచ్చ చత్వారో వ్యాసాద్యో కృష్ణాదిభిః । అతః
విరచితః మార్కండేయసంవాదో యం దశమోఽశ్వాతమః మహాభారతాద్భిః
తథావశ్యతానితః । దవాప్రాబ్రుక్తుకైః పుత్రైర్దైత్యైః తాదృశైః । నమస్కారాచా
హమేతాశీరితహస్తామ్ । స్కాన్ధంతతః శాసితం వాచసన్త్యజిశమ్ । కౌర్మం
సప్తదశభ్యుదయత్యన్త్యంతచ్యుతతుర్థకః । ఏకోనవీశస్యైర్దైత్యైః బ్రహ్మసంవాదైః
పతుః । ఏవంపురాణసన్దోహంచతుర్జక్షముదావృతమ్ । తేప్రాప్తాదశసాహస్రం ప్రా
గవతమిష్యతే । ఇదంభగవరాధూర్వంబ్రహ్మజనాభిషక్కుడే । స్థితాయభవతీతాయ
కారుణ్యాత్సంప్రకాశితమ్” ఇత్యాది.

(నమస్కారాదిం) ఉపయుక్తాంసప్తహస్తాగ్రధేః శ్రీపుసంహస్య చరివాసదేవాని
రుద్ధవేదియాగపర్యటోచరి అనన్తాససంస్థితమ్; శ్రీపుస్తకనిర్మితచరివారి
ఏవదేవీమత్యుభేదః । తత్తత్సంహితామసారేణావృత్తయః । పరాశరసంహితాయామ్,
“వామేభూమి సుతాపురిస్తుహసూమాన్” ఇత్యాదిభ్యోః శ్లోకే సుగ్రీవాదీనాం వాయ
వ్యాదిపుష్టిరిరుక్తా. “భరతేనభృతచ్యుత్రం శత్రుష్నుభృతచాదురమ్ । లక్ష్మణానుచరం
దేవం సనకాదిమునిస్తుతమ్” ఇతి. భరతశత్రుఘ్నస్థితిః తత్త్వసన్న్విహా ఉక్తా. కౌదణ్డ
రామస్యహ, పాణ్డే, “భరతంకల్పయేత్స్యాచ్యాయం దక్షిణేజానకీంపునః । ప్రతీచ్యం
జామృవస్తచ్చ ఉత్తరేలక్ష్మణంతథా । సుగ్రీవహృగ్నికోజేతు వైముత్యస్తుదీప
ణమ్ । వాయవ్యాస్తనశంస్యస్యేదైశాన్యాంశత్రుమర్దనమ్” ఇతి “తద్వామధావై
దేహింసీతాంతస్త్వత్రోయజేత్” । దక్షిణేలక్ష్మణః పూర్వః రాఘవస్యాత్మమస్త్రతః ।
వామేత్రికోణార్థం యజేద్దక్షిణకే శరాన్ । హనుమస్తచ్చసుగ్రీవం భరతచ్చవిభీ
షణమ్ । సుగ్రీవాద్దశత్రుఘ్నాన్ జామృవస్తందరథాదిషు” ఇతి.

అత్రయథాసంహితంవ్యవస్థా. అగస్త్యసంహితాయాం విష్వక్సేన వైసలేయ
చన్ద్రాదిముదాదయోపి, విహితత్వాత్ శ్రీరామస్యనిర్మితచరివారా అపిర్భ్య
యాః । పరాశరసంహితాయామ్, హనుమదాద్యస్తానామేవోక్తైరేకావంఞనియ
తమ్. తత్త్వసన్న్విహృత్తదశావరణాద్యర్చనస్తు అభ్యుదయావహమ్. “దేవోవైరుద్రానా
ధస్తు అనన్తాససంస్థితః । సేవ్యోభూమిసేనాభిఃప్రాచుర్భావైస్తథాభిలైః” ఇతి

పూర్వార్థవైషమ్యసూక్తిర్నాత్యుక్తిరీరితా । సాధ్యోపాయాధికారే
నైవైర్వేలక్షణ్యప్రపంచనాత్ । అజ్ఞాననియమాభావో మధ్యవాక్యవివ
గద్యభాష్యదాశ్చతపచనేన పార్వత్తరాదినాచ వైషణ్యవిభవసద్భావసంక్షేపే తత్స
రివారాఘ్న గ్రీవాదయోపనిత్యాసన్వీతసిద్ధ్యతి. “ఆప్తోష్టోరనాఽశ్చద్విధాఽరికర
స్త్యుతః । నిశ్శోఽన్త్యోనచానిత్యః కర్మవశ్యోముముఖిం” ఇత్యుక్తేః నిత్యభూతా
స్సుగ్రీవాదయవివధాతవ్యాః. పరాశరసంహితాయామ్, శ్రీహయగ్రీవకల్పే, తస్యా
గ్రేవనలే యహసూమతోర్ధ్వనోక్తేః బద్ధాద్ధసూమతోన్యోహసూమాక్ శ్వేతద్వీ
పేస్తరిగమ్యతే.

ఆగస్త్యసంహితాదిషు శ్వేతద్వీపావస్థిత శ్శ్రీరామవలెస్సుగ్రీవాదీనాముక్తే
నేపితత్రాస్యేని వసన్వీతసిద్ధిచేషాంధ్యానమపినానుచితమ్. “ధనంస్తూరయేత్తేనప్రతిష్ఠా
మాచరన్తియే । వైష్ణవీంభక్తియుక్తేనచేతసా కీర్తయన్తిచ । భగవద్భావినోవిప్రా
ఇత్యాప్రాసముదాహృతాః । వర్ణధర్మమనుష్ఠిత్యా ఆప్తాదిప్రేసకీర్తణా । యజన్తిశ్ర
ద్ధయాదేవమనాప్తాస్తేఽపకీర్తితాః ” ఇత్యుక్తస్సుగ్రీవాదిధ్యాసం బద్ధభిన్ననిత్యస్సుగ్రీ
వాదివిషయకమిత్యుక్తమ్. తద్వల్ పరాశరసంహితాయాం “ప్రహ్లాదోనారదశ్చైవ
పుణ్డరీకః పరాశరః । వేదవ్యాసోఽమృతీషశ్చ శుకస్తద్వచ్చశాసకీః । భీష్మదామ్యునిస్త
తోజాతస్తద్వం శేషతుసాదరాః । రుక్మాక్షదస్తథాతద్వ ద్వసిష్ఠమృషీభీషణః ।
ఏలేద్విష్ణ్వయం సమూభూతా స్సాత్వికాఽఽమృషీనామకాః । ఏతేభాగవతాశ్చైవ
భుక్తిముక్తిప్రదాయకాః । ఆర్చాయోగాగ్రస్పదాసమ్యగ్విష్ణుపార్శ్వేచనిత్యవత్ ।
విష్ణుర్చానిత్యపూజాచ ముక్తార్చాచవిశేషతః । తథాభాగవతార్చాచ నిత్య
నైమిత్తికైఃప్రమాత్ । దివ్యేనైధేస్వయంవ్యక్తే మానుషేదేవమన్దిరే । గృహేచపూజయే
ద్విఃప్రపన్నశ్చవిశేషతః” ఇతి. వ్యాసపరాశరాదేః ప్రతిష్ఠార్చనోక్తిః శుద్ధభాగ
వతవ్యాసపరాశరాదివిషయా. “సమోవ్యాసాయకష్టపే” ఇతి సమస్కారోపితద్వి
షయఇతిమత్తవ్యమ్.

(కల్పభద్రతః) తామసాదికల్పభద్రతః. (వైషమ్యసూక్తిః) “పర్వతపరమాణు
వోఽపై వాఃపారుమ్” ఇతిసూక్తిః. (నేప) ఆత్యుక్తితి నేపర్థి. (వైలక్షణ్యతి)
ప్రపత్తివైలక్షణ్యత్యర్థః (అజ్ఞాననియమాభావః) జ్ఞానసామాన్యాభావః. (మధ్యవాక్యమ్)

క్రితః । యాథాత్మ్యజ్ఞానినాంవ్యాజభక్తి యోగాధికారతః । ఇన్ద్రత్యాగ
విధిత్యాది పూర్వవాక్యేద్విరాగిగః । అధికారః కథంప్రోక్షిత్వత్సర్వా
మధికారతః । అత్యంతాశ్చ సర్వజ్ఞోవ్యాహతేర్నాధికారభావః । సాధ్య
ద్విత్వానుపగమాదు త్రరార్థాచ్చ బాధితమ్ । ఇతిశక్త్యానిరాసార్థమానా
లిత్యాదివిస్తరః ॥

తత్రవ్యాహతిం తావత్పరిహరతి(ఇన్ద్రజిత్లిత్యాది). విజానతా
మిత్యత్ర జ్ఞాథాత్వధావామాహ(ఉపాసనాదికలితి). పుష్పసగ్గ వివక్షిత
విశేషజ్ఞానాభావమాహ (ప్రపత్తితన్నిలుమితి). అత్రజ్ఞానాజ్ఞానయోరేక
విషయకత్వస్వరస్య మభిప్రేతమ్. (నూక్షేతి) “ప్రాప్యోజనః. ప్రాప్తా
ఈశ్వరః. స్వీకారమప్యసపేక్ష్య భగవానుపాయః. ఫలం పరాధాను
ఇన్ద్రజిత్లిత్యాన్నిలమితి మధ్యవాక్యమ్. (ఇన్ద్రత్యాగవిధిత్యాది) “ఇన్ద్రత్యాగవిధియాస
పక్షస్థన్నిలమ్ ఉపాయాస్తరసామర్థ్యమిల్లాతార్క్యమ్ అతుష్టానీ విశిష్టమర
ల్లాతార్క్యమ్ ఇప్రసత్తియిలధికారమ్” ఇతివాక్యమపూర్వ. (ద్విరాగిగః) ఉపా
యాస్తరానుష్ఠానా సామర్థ్య విశిష్టమత్యరూపద్విరాగిగః, అధికార ఇత్య
స్వయః. (చతుర్థామితి) ఇదంశరణమజ్ఞానామితి ప్రోక్షేచతుర్థామధికారాణాంవిభాగా
ద్ద్వివిధః అధికారఇతి కథంప్రోక్ష ఇతి ఔత్ప్రేక్షిక పూర్వపక్ష్యభిప్రాయః.
(అత్యంతాశ్చేతి) అత్యంతాశ్చేతి - ఘటాదిః సర్వజ్ఞః - ముక్తజీవః. ముక్తాపస్తాయామే
వసర్వజ్ఞత్వమ్. (వ్యాహతేరితి) ఘటస్య అచేతనత్వాత్ సర్వజ్ఞస్య ముక్తత్వాన్న
ప్రపత్త్యధికారః; అత ఉక్తయోరుభయోఃప్రపత్త్యధికారవ్యాహతేః అజ్ఞానాం
విజానతామిదమిత్యత్ర కథముపపత్తిరితితాద్యశపూర్వపక్ష్యభిప్రాయః. (సాధ్యద్వి
త్వానుపగమాది) సాధ్యపృథాక్షస్యద్విత్వానన్వేతారాత్. రితేన్నతామితి ఆసప్త్య
మిచ్ఛతామిత్యధికారిద్వయ బోధకముత్తరార్థం బాధితమితి తాద్యశపూర్వపక్ష్యభి
ప్రాయః.

(జ్ఞాథాత్వధావామాహేతి) అజ్ఞానామిత్యత్రేతి కేవల. (పుష్పసగ్గేతి) విజా
నతామిత్యత్ర పుష్పసగ్గేత్వేతి.

భవాది. శబ్దాదిభోగప్రభృతస్వప్రయోజనపర్యంతం విరోధ" ఇత్యర్థః శ్చ
కయాథాత్మ్యజ్ఞానాభావఇత్యర్థః. ఏవమృతస్యైర్విసద్వయార్థనిష్ఠాపూ
రేరితిభావః. విజానతామిత్యత్రధాత్వర్థః ఉపాయాంతరస్వరూపవిరుద్ధ
త్వజ్ఞానమ్; పుష్పసగ్ధాత్వరూపవిరుద్ధత్వేన జ్ఞానలాభః; స్వరూపవిరుద్ధ
త్వజ్ఞానశ్చభగవత ఉపాయాకార పరిపూర్ణత్వలక్షణ పరిబృఢత్వజ్ఞా
నేనభవతి. అతో * దేవేపరిబృఢతయేత్యేతత్ విజానతామిత్యస్య ఫలి
తార్థ కథనముఖేనవ్యాఖ్యాన మిత్యభిప్రేత్యాహ (ఇవన్ శ్రీలిత్యాదినా).
అల్లతితి "ఇతుక్కనపేక్షితమాన" ఇతివిశేషణేన అనపేక్షితసర్వవిష
యజ్ఞానమర్థ ఏవేతిగమ్యతే. తేన స"అజ్ఞ సర్వజ్ఞ భక్తానామ్" ఇతిశౌనక
వచన విరోధఇతిభావః.

(ఇట్లుచ్చొప్పడుకిఱతు) అనేనదేవవిషయజ్ఞానమేవ విజానత్వ
దార్థః. తేనసాధనాంతరస్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానంఫలితం. అజ్ఞపదేచదేవ
విషయక పరిబృఢత్వజ్ఞానరూప విశేషజ్ఞానాభావఏవ వివక్షితఇతిభావః.
అతోజ్ఞానాజ్ఞానయోరేకవిషయకత్వస్థితి. దేవవిషయకవిజ్ఞానాభావ
వాన్ సాధనాంతరస్వరూపజ్ఞానరహితోపి భవతీతి తస్మావితేనరూపేణస
ద్భూ ఇత్యపియోజనాసూచ్యతే. ఉభయధాపిస్వరూపయాథాత్మ్య
జ్ఞానరహితానాం సాధనాంతరే అధికారఇతి ఇవన్ శ్రీలిత్యాదివాక్యఫలి
తోర్థః. వ్యాసాదయస్తు ససాధనాంతరనిష్ఠాః; కిన్త్వధికారివిశేషణీ
భూతభక్తియోగముఖేన సిద్ధోపాయనిష్ఠా ఏవేతితేషాం స్వరూపయాథా
త్మ్యజ్ఞానేవీనవిరోధఇతిభావః.

(ఏకవిషయకత్వేతి) ఉపాసనాది ప్రపత్తిసూక్ష్మవిశేషరూపేకవిషయకత్వే
త్యర్థః. (ఇవన్ శ్రీలిత్యాది) ఇవన్ శ్రీ విజానతామితి ప్రతీకమ్ సూచ్యత
ఇతి, దేవవిషయకవిజ్ఞానవాన్, సాధనాంతరస్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానవానితి విజాన
త్వదార్థః. దేవవిషయక పరిబృఢత్వజ్ఞానాభావవాన్, సాధనాంతరస్వరూపవిరుద్ధత్వ
జ్ఞానాభావవానితి అజ్ఞపదార్థః. సర్వేప్రపత్త్యధికారిణ ఇతిఫలితమ్. (తేషాం)
వ్యాసాదీనామ్.

తర్చి అశక్తానాం స్రజ్జహానస్యాదిత్యత ఆహ(ఇచ్ఛపయ్యతేతి) అశక్తాస్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానచింతనవా. ఆద్యే విజానత్వదేన స్రజ్జహా. అనే అజ్ఞాపదేన ఇతి భావః. ఇదముపలక్షణమ్; శాస్త్ర పర్యుదస్తానాం శరణాగత్యధికారే సాధనాంతరస్యాధికార్య భావప్రసంగి; శక్త్యధావేన శాస్త్ర పర్యుదాసేన యాథాత్మ్యజ్ఞానవతాం విజానత్వదేన, తద్రహితానాం తేషామజ్ఞపదేన స్రజ్జహా ఇతి విబోధ్యమ్. నచ స్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానవతాం తద్రహితానాం శరణాగత్యధికారే సాధనాంతరస్యాధికార్య భావప్రసంగి. శక్త్యధావేన శాస్త్ర పర్యుదాసేన వావిద్యారహితానామేవ యాథాత్మ్యజ్ఞానరహితానా మజ్ఞపదవివక్షితత్వాత్. నచైవమ్ “ఇదం శరణమజ్ఞానమ్” ఇత్యేవ పర్యాప్తమితి వాచ్యమ్. సాధనాంతరానుష్ఠాన శక్తానాంతత్వరూపజ్ఞానవతాం త్రైస్త్రికానామపి స్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానే విశమ్యానహత్వే భక్తిపారవశ్యేచ సతి శరణాగత్యధికార ఇతి జ్ఞాపనాయ పాదత్రయారమ్భాత్. భవత్పడేతు విజానత్వదస్య అశక్తత్వా కారేణ అశక్తపరత్వే లక్షణాన్యాత్. అతో నాజ్ఞపదవైయర్థ్యమ్; నాపి సాధనాంతరాధికార్య భావప్రసంగ ఇతి భావః.

“అశక్తానాం ప్రపత్తిక్రధికారియామ్” ఇత్యయ్యుక్తమ్.

(ఆద్యే) అశక్తాః స్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానదస్తాదిత్యతే. (ఆస్తే) అశక్తాః స్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానాభావవస్తాదిత్యతే. (తద్రహితానామ్) యాథాత్మ్యజ్ఞానరహితానామ్. (తేషాం) శాస్త్ర పర్యుదస్తానామ్. (ప్రసంగి) సచేత్యస్యయః. (తత్స్వరూపమ్) సాధనాంతరస్వరూపమ్. (స్వరూపేత్యాది) విజానతామిత్యత్ర స్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానమ్, తిత్తిర్తతామిత్యత్ర విశమ్యానహత్వమ్, అనన్త్యమిచ్ఛ తామిత్యత్ర భక్తిపారవశ్యేచ్ఛబోధ్యమ్. (పాదత్రయమ్) “ఇదమేవ విజానతామ్” ఇత్యాదిపాదత్రయమ్. (లక్షణేతి) స్వాక్షరరీత్యాగాదితి భావః.

(అయ్యుక్తమితి) ప్రపత్తిప్రవృత్తిరూపత్వాత్, తస్యాం ప్రవృత్తికథం సమ్యక్ వర్తితభావః. సారే (శరైస్త్రితి) శ్రీరామాయణే సురకాడై వికోసచత్వారింశత్సర్వై

సిద్ధోపాయస్యచేతనప్రవృత్తిమాత్రాసహత్వాదిత్యాశబ్దతే (శక్తియుక్తేయాకిలుమ్) ఇతి. సిద్ధోపాయస్య ధర్మిగ్రాహి ప్రమాణవిరోధేన సాధనభూత ప్రపత్త్యసహత్వేపి కై జ్యరూపప్రవృత్తి సహత్వమేవ. అన్యథాప్రపత్తిమాత్రాసహత్వే సిద్ధోపాయాధ్యవసాయపవనస్య త్వితి, తస్యస్వప్రతిబద్ధకత్వమేవ స్యాదిత్యాశయేనాహ (ఇతుప్రపన్నసు డైయపిత్యాదినా).

నన్వేపంసతి వ్యాసాదీనాం శరణాగతావేవాన్వయస్సృతిః; “ఇదమేవ విజానతామ్” ఇతి ప్రమాణవిరోధేన స్వరూపయాధాత్మజ్ఞానశాలినాం తేషామధికారివిశేషణీ భూతవ్యాజరూపభక్తియోగాద్యన్వయాయోగాదిత్యాశబ్దః* ఇదన్తిర్జితాం పారమిత్వక్తాయాన్సం సారనిపుత్రీచ్ఛాయాః, * ఇదమానన్త్యమిచ్ఛతామిత్వక్తాయాః * సచానన్త్యా యకల్పత ఇత్యాదిప్రమాణప్రసిద్ధానన్త్యీచ్ఛాయాశ్చసత్వేపి ఉత్తరార్థవివక్షితాధికారికోటిద్వయాననుప్రవేశవత్ ద్వితీయపాదవివక్షితాధికారి కోట్యననుప్రవేశస్యాపి సమ్భవేన తేషాంభక్తియోగాద్యన్వయో

త్రింశశ్లోకః - శరేస్తుసంబులంకృత్యేతి. (ప్రమాణమ్) సిద్ధోపాయఇతి ధర్మిగ్రాహకప్రమాణమ్. (సాధనభూతప్రవృత్త్యసహత్వేపితి) ఉపాయభూతప్రపదసప్రవృత్త్యసహత్వేపీత్యర్థః. (కైజ్యరూపప్రవృత్త్యసహత్వమేపేతి) ఫలభూతశరణాగతిప్రవృత్త్యసహత్వమేపేత్యర్థః. (అన్యథా) ఏవమసంక్షేపకారే. (తస్య) సిద్ధోపాయాధ్యవసాయస్య. (స్వప్రతిబద్ధకత్వమేవ) సిద్ధోపాయాధ్యవసాయప్రతిబద్ధకత్వమేవ.

సారే (ఉత్తరకృత్యవిశేషేతి) ఆయంఫలకోటినివిష్ట ఇత్యుక్తత్వేన ఫలప్రపత్తిరూపప్రవృత్త్యసహత్వమీశ్వరస్వయంజ్యత వివేతిభావః. (తేషాం) వ్యాసాదీనామ్. (ఉత్తరార్థవివక్షితాధికారీతి) “ఇదంతిర్జితాం పారమిదమానన్త్యమిచ్ఛతామ్” ఇత్యుత్తరార్థవివక్షితపిశమ్భాసహాధికారిభక్తిపరపశాధికారీత్యర్థః. (అననుప్రవేశవదితి) ఉత్తరచ్ఛాయా అభావాత్, వ్యాసాదీనామననుప్రవేశవదిత్యర్థః. తిర్జితత్వా

యుక్త ఏవేతి పరిహస్తుముస్తరాధవివక్షితమథంతావదాహ (ఉపాయాంతరత్తిలిత్యాదినా) అన్యత్సర్వంపూర్వసత్.

(ఇష్టడియాకై యాలే ఇత్యాది) “సముదాయజ్ఞానమాత్రమామ్” ఇతిమాత్రపదేన ప్రపత్త్యుపయుక్తాయ పరిబృహత్స్వరూపవిశేషాకారజ్ఞానం వ్యానర్త్యతే. తస్మిన్నే తస్మైనప్రపత్తప్రవృత్తౌ హేతుత్వేఉపాయాంతర స్వరూపాజ్ఞానస్యేతన్యథాసంధిశక్త్యాస్యాదిశిశావః.

(ఇతిలుమితి) యద్యపి “ఉపాయాంతరత్తిల్ షేషివృద్ధానాలుమ్” ఇత్యేనవక్తవ్యమ్ ; తస్మైవసాధనాంతర ప్రవృత్త్యైపయికత్వాత్. నన్వేచ్ఛయోకాత్కట్యభావాత్. ప్రపత్తౌవ్యాసాదిర్నప్రపరత ఇతిభావః. (ద్వితీయపాద వివక్షితాధికారీతి) విజానత్పద వివక్షితాధికారీత్యర్థః. స్వరూపయాభాత్ప్రతి విశేషజ్ఞానం విజానత్పదేనోచ్యతే. ప్రపత్త్యధికారే అర్థవచ్చక స్వరూపయాభాత్ప్రతిజ్ఞానస్య ముఖ్యత్వాత్, విజానత్పదబోధ్యాధికారి కోటా వ్యాసాద్యనమ ప్రవేశఇతిభావః. (తేషామ్) వ్యాసాదీనామ్.

సారే (ఇష్టపాయత్తిల్) ప్రపత్తియిలిత్యర్థః. (తస్మిన్) ఉపాయపరిబృహత్స్వరూప విశేషాకారజ్ఞానసత్త్వే. (తస్మైవ) తాదృశజ్ఞానస్మైవ. (అన్యథాసంధిశక్త్యాస్యాదితీతి) అజ్ఞత్స్వరూపప్రపత్త్యధికారి, ఉపాయాంతరస్వరూపాజ్ఞానస్య ప్రపత్తిప్రవృత్తౌ హేతుత్వే అన్యథాసంధిఇతిభావః. శాస్త్రవర్యుదాసాదినా ఉపాయాంతరస్వరూపాజ్ఞానస్యసత్త్వాత్ తస్య ఉపాయస్వరూప విశేషజ్ఞానే జాతే ప్రపత్తౌ ప్రపరతఇతి, ఉపాయాంతరస్వరూపాజ్ఞానస్య అన్యథాసంధిత్వమితి తత్ప్రకారో బోధ్యః.

(ఇతిలుమితి) సారే (ఇతిలుమ్) ఉపాయపరిబృహత్స్వరూపయాభాత్ప్రతిజ్ఞానత్తిలుమిత్యర్థః. (యద్యపి) అత్ర “ఉపాయాంతరత్తిల్ షేషివృద్ధానాలుమ్” ఇత్యన్తరం సాధనాంతరత్తిలిట్టికానితిపూరణీయమ్, సాధనాంతరాకారవిశేషజ్ఞానే సత్యపి ఉపాయపరిబృహత్స్వరూప విశేషజ్ఞానేసతి ప్రపత్తౌప్రపరత ఇతిభావః (తస్మైవ)

తథాపి “ఇతిలుమ్ ఉపాయాంతరన్తిలుమ్ తెభివుణ్ణానాలుమ్ ప్రపత్తియిలే ఇభీయలామ్. ఉపాయాంతరన్తిలనుష్ఠానశక్తియిల్లాతార్కుమ్ ప్రపత్తియిలే ఇభీయలామ్” ఇతివాక్యయోజనా. తథా చలజ్ఞపదవివక్షితోపాయాంతరస్వరూపజ్ఞానరహితానామపి ప్రపత్తావధికారం. ఉపాయాంతరస్వరూపజ్ఞానేనత్యపి విజానతామిత్యుక్త సాధనాంతరస్వరూపవిరద్ధత్వజ్ఞానపర్యవసాయిప్రపత్త్యుపయుక్త పరిబృథత్వరూపశరణ్యగుణ విశేషజ్ఞానవతామపి ప్రపత్తావధికారం. సాధనాంతరాననుష్ఠానాశక్తానామపి ప్రపత్తావధికారం. తేషామప్యజ్ఞపదేన విజానత్పదేనవా సగ్గహీతత్వాదితిభావం.

“శక్తియిల్లాత పేర్కుమ్” ఇత్యనంతరం “ఉపాయాంతరజ్ఞాన తదనుష్ఠాన శక్తికభుణ్ణానాలుమ్ ఇన్ద్రపరిగ్రహమల్లాతార్కుమ్ అవై మూన్దుముణ్ణానాలుమ్ విశమ్బమ్ పాతాతవార్త్యతిశయముడైయార్కుమ్” ఇతియోజనీయమ్. అత్రైవర్ణికానామపి అజ్ఞపదేన సగ్గహీతత్వాత్. అతవన “భక్త్యాదౌశక్త్యభావం ప్రమితిరహితతాశాన్ద్రతః పర్యుదాసః” ఇతిస్థలాంతరేలనుగృహీతమ్. (విశమ్బమ్ పాతాతవితి) ఇతరవిషయవైత్యుస్థాతిశయేన ప్రాప్యత్యుస్థాతిశయేనవా విశమ్బమ్ పాతాత విత్యర్థం. తేనతితీర్నతా మానస్త్యమిచ్చతా మిత్యుభయ సజ్గ్రహం; సాధనాంతరాణాం ప్రారబ్ధానాశకత్వాదితిభావం.

సాధనాంతరస్వరూప విశేషజ్ఞానస్యైవ. (తేషామపి) సాధనాంతరానుష్ఠానాశక్తానామపి. (సగ్గహీతత్వాదితి) పూర్వోక్తరీత్యాస్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానవాన్వాసవేతి ద్వేధా వికల్పస్య, ఆద్యే విజానత్పదబోధ్యకోటావేశశః, ద్వితీయే అజ్ఞపదబోధ్యకోటావేశశః ఇతి నిరూపణేన సగ్గహీతత్వాదిత్యర్థం.

(తదనుష్ఠానమ్) ఉపాయాంతరానుష్ఠానమ్. (యోజనీయమ్) పూరణీయమ్. (సాధనాంతరాణాం ప్రారబ్ధానాశకత్వాదితి) ద్రమిదోఽనివద్భాష్యే సవముశతకదశ

సుదశకవ్యాఖ్యానావతారికాయామ్, “శరీరావసానత్తిలే ఉమ్ముడైయ పడేమీరమ్
శెయ్యక్కడవో మెట్టు ఈశ్వరన్ శొన్నవిడముమ్, అతువేట్టు ఇరవొచ్చరానవిడ
ముమ్కూడాతు. ప్రారబ్ధకర్మావసానత్తిలే మోక్షమాకక్కడవలెన్జ్జో వేదాన్జ్జలిల్
వాసనైయెన్నిల్, ఇత్తిరువాయ్ మొట్టితన్నిలే భక్తియెప్పణ్ణుగ్గోశ్శమ్, అరుమాడ్పాతా
ర్ ప్రపత్తియెప్పణ్ణుగ్గోశ్శమ్ శొల్లిదనీతే. ఆరెల్ ఉపాసకనామిఁ పథికాన్జ్జె పు
దీర్ దొప్పిల్లికితు. ఇట్టుప్రపన్నసుక్కు చ్చొల్లికితు.

“తస్యతావదేవదిరం యావన్నవి మోక్షే” ఎన్నిటవాక్యముజ్జో ఇష్టమై
చ్చొల్లికితు. “ఇతుతాన్ శరీరావసానత్తై పుదీర్ దొప్పిల్లికితో?”, కర్మావసా
నత్తై పుదీర్ దొప్పిల్లికితో” ఎట్టు విచారిత్తు, “కర్మావసానత్తై పుదీర్ దొప్పిల్లికిరెన్జ్జు
సద్ధాన్తిత్తియైయో? అల్లోడు విరోధియాతోవితు” ఎన్నిల్. న్యాయానుగృహీత
మాయితే వాక్యమర్థప్రత్యాయకమావతు. ఉపాసకమక్కు త్తాన్ పదీర్ దొప్పి
యమ్ ముదీర్ దొప్పిల్లికి వేడ్డుకైయాలే అప్పశుమ్ న్యాయమ్ నడక్కుమ్. ఇవన్
ముతలడియిలే “ఎమ్ముడైయ సర్వభరత్తగుమ్ కడవాన్ సీయే” ఎట్టుకొట్టు సర్వ
శ్వరన్ పక్కలిలే భరన్యాసమ్ పజ్జినవనితే; ఇవన్జ్జాన్ శెయ్కిటొన్జ్జుడైయ, అతు
పక్వమాన్జ్జె ప్పెటపేణుమెన్నుమ్ విశమ్మపేతుపుమిల్లై. ఇవన్జ్జాన్ భరన్యాసమ్ పజ్జి
ఈశ్వరమక్కు అశక్తియన్జ్జుడైయ, అతువిశమ్మపేతుపుమాకితప్తు. ఆకఇప్పడిన్యా
యగ్గో కాట్టినవాతే ఇవనుక్కు శరీరావసానత్తిలే పేతాన్జ్జుల్లట్టిల్లెయితే.

ఇనితాన్ గారుడవురాజే శ్రీరత్నమహాత్మ్యే అర్చ్యార్చితప్రసంసాయామ్, “అథ
యోషిద్వరాకాచిన్మాధ వీతిచవిశ్రుతా । విదుషీసర్వధర్మాణాంసర్వకామవివర్జితా ।
తవశ్చచార బహుళం తస్మిన్ తీర్థవరేశుభే । అనాహరాజితక్రోధా సదావైవామ్భుసేఢి
తా” ఇత్యారభ్య అధ్యాయత్రయేణ మాధవీవైభవం విస్తరేణోక్త్యాప్రతీయాధ్యాయ
చరమే, “అథాత్రమాధవీసాపితవస్త్ర ప్వాసురుమ్కరమ్ । భగవస్తం ప్రపన్నాసా
భగవస్తమవాపసా” ఎట్టు మాధవీ ప్రపత్తిపణ్ణి అనస్తరమ్ పెదీ గ్రాభాకచ్చొన్జ్జాన్జ్జ
తితే” ఇతిశ్రీసూక్తిరత్రాసుసంధేయా.

అజ్ఞానాశక్త్యోరుపాయాంతరాజ్ఞానహేతుత్వేపి విశమ్భాక్షమత్వస్యకథమహేతుత్వమ్. తస్మానుస్థానౌపయికజ్ఞానశక్తీసత్వేనగత్యంతరసమ్భవాదిత్యతలహ (ఇవ్విశిష్టేతి). వ్యాసాదీనామ్, “ఇదమేవవిజానతామ్” ఇత్యాద్యధికారత్రయసత్వే ప్రపత్తావేవాన్వయస్సాత్. అధికారివిశేషణతయా వ్యాజనూపభక్తియోగాదేః ప్రపత్తివత్ స్వరూపవిరుద్ధత్వాభావేపి ప్రారబ్ధనాశకత్వాభావాదిత్యతలహ (వ్యాసాదికళితి). వ్యాసాదికళిత్యనేన శాస్త్రపరిగ్రహస్సూచితః. “శక్తనాయ” ఇత్యనేన సాధనాంతరస్వరూపజ్ఞానం కైముత్యసిద్ధమ్.

ఏవమ్, “ఇదంశరణమజ్ఞానామ్” ఇత్యధికారస్తావన్నాస్తీత్యుక్తిమ్. “విశమ్భాక్షమరాయ” ఇత్యనేన విజానతామిత్యాద్యుక్తాధికారిత్రయం నాస్తీత్యుచ్యతే. వ్యాసాదీనాం స్వరూపయాధాత్మ్యజ్ఞానం పూర్వాచార్యాణామివ విశమ్భాక్షమత్వాపాదకంనభవతి. ఏవమేవతేషాం సంసారజిహ్వాప్రాప్యత్యుష్ణాచ దివ్యసూరీణామివాత్మ్యత్కటాసతీ విశమ్భాక్షమతాపాదికాన భవతీత్యర్థః. తత్రహేతుః (అధికారిపురుషర్కశాక్తేయాశే) ఇతి.

(ఉపాయాంతరాజ్ఞానేతి) “గతిమన్యామిదుషేషమ్” ఇత్యుక్తాజ్ఞానంవివక్షితమ్. (తస్య) విశమ్భాక్షమస్య. సారే (ఉపాయాంతరరహితం) ఇతి స్వస్మిన్సద్ధౌ పాయనివృత్త్యంత్యైత్, ఉపాయాంతరగ్రహణాభావాత్తదహితఇతిబోధ్యమ్. (అధికారత్రయమ్) విజ్ఞానతితీర్థానన్త్యేచ్ఛా రూపాధికారత్రయమ్. (శాస్త్రపరిగ్రహ ఇతి) వ్యాసః - వేదవ్యాసఇతి శాస్త్రపరిగ్రహాబోధ్యః.

(అధికారస్తావన్నాస్తీత్యుక్తమితి) అజ్ఞానదేశాస్త్రపర్యదాసత్వమ్, అజ్ఞత్వమశక్తత్వశ్చవివక్షితమ్. తదభావాత్ వ్యాసాదౌ సాధనాంతరప్రపత్తిజ్ఞానం వర్తత ఇతిబోధ్యమ్. (తేషాం) వ్యాసాదీనామ్. (తత్ర) సంసారజిహ్వాప్రాప్యత్యుష్ణయోర్విశమ్భాక్షమత్వాపాదకత్వాధావే.

విశిష్టమైన మత్స్యవిజ్ఞానము. ఏతద్దేహవనాన విశిష్టమైన మత్స్యము, దేహాంతరవిశిష్టమైన మత్స్యము. తత్రాపూర్వం “తిత్తితామ్ ఆన స్త్య మిచ్చతామ్” ఇత్యధికారిమనియతమ్. ఏవశ్చ అధికారారమ్భకకర్మణాం యావదధికారసమాప్త్యవస్థానేన అనుభవనాశ్చతయా వ్యాసాదిభిరేతద్దేహవనాన విశిష్టమైన దేహాంతర విశిష్టమైన మత్స్యము. తథాచ అధికారారమ్భక కర్మప్రతిబంధన తాదాత్మ్యకానుస్థానా పయికరుచివిశేషం, అత్యుత్కృతతీర్థా అత్యుత్కృతాన నైచ్చాచతేహంనా స్తీతి ఫలబలకల్పమేతత్. తాదృశమనియతమ్ ద్వారా అనుస్థానోపయోగిస్తయాపయాధాత్మ్యజ్ఞాన మేవ విజ్ఞానతామిత్యత్ర ప్రవృత్తసర్వమహిమ్నా వివక్షితమ్. ఏవము తత్రాత్మ్యుత్కృతత్వం వివక్షితమితి తద్వచనవిరోధాభావా

(తత్ర) విశిష్టమైన మత్స్యము. (పూర్వము) ఏతద్దేహవిశిష్టమైన మత్స్యము నియతమితి బోధ్యమ్. (అధికారిమ) భక్తపావశ్చర్యచక్షురధికారిమ. (యావదధికారసమాప్తీతి) శారీరకమిహంసాయాం శృతీయన్యాయే తృతీయపాదేనామృతాయాధికరణే, యావదధికారమవస్థితరాధికారికాణామితి బ్రహ్మసూత్రమ్. తద్బ్రీచి భాష్యే:—“నాస్మాభిస్సర్వేషాం జ్ఞానినాం దేహపాతసమయే సుకృతదుష్కృతయోర్వినిశ్చయోక్త్యం. అపితుయేషాం జ్ఞానినాం దేహపాతానంతరమర్చిరాదికాగతిః ప్రాప్తా; తేషాం దేహపాతసమయే సుకృతదుష్కృతహనిరుక్తా. వసిష్టాదీనాన్త్యాధికారికాణాం సదేహపాతానంతర మర్చిరాదిగతిప్రాప్తిః ప్రారంభస్యాధికారస్యాసమాప్తత్వాత్. తేషాం కర్మవిశేషేనాధికారవిశేషం ప్రాప్తానాం యావదధికారసమాప్తీతదారమ్భకం కర్మనక్షయతే, ప్రారంభస్యాధికార్యం భోగాదేవక్షయతే. అతః అధికారికాణాం తదారమ్భకం కర్మయావదధికారమవత్సతే. అతస్తేషాం సదేహపాతాదనంతరం అర్చిరాదిగతిప్రాప్తిః” ఇతి శ్రీసూక్తిశాస్త్రానుసంధేయా. (సహృదివివేచి) వాస్యాదీనాం విశిష్టమైన మత్స్యముపజ్ఞానాభావాత్, ప్రారంభనాశోనా స్తీతివేదతవ్యమ్. (తేషామ్) వ్యాసాదీనామ్. (ఫలబలకల్పమితి) ఉపాసనాధికారకార్యబలాత్, కారణభూతం ప్రతిబంధకత్వమనుమేయమిత్యర్థః. (ఉత్తరత్రాపి) తిత్తితామ్ నైచ్చాచయోరపి. (ఏతద్వచనమ్) ఇదం శరణమితి వచనమ్.

ద్వ్యాసాదీనాం వ్యాజభక్తియోగాద్యన్వయ ఉపపద్యత ఇతిభావః.

నరస్యేత్యాదివచనే బుద్ధిదౌర్బల్య శబ్దార్థః - అతిమాత్సువిషయ విశేషావగాహనసామర్థ్యా భావోవా, అప్రామాణ్య శక్త్యాశూన్యత్వా భావోవా సమ్భావ్యతే. తత్రాద్యమర్థమభిప్రేత్యాహ (అశక్తస్యేతి). లోకేసర్వోపిపురుషః అతికృచ్ఛేషు కష్టం కర్మేత్యాద్యేన ప్రయాసేన కర్తమశక్తః, తథాప్యతిదుష్కరవిషయినీ పారతన్త్ర్య స్వరూపవిరుద్ధార్థాశా అనాదిస్వయత్న వాసనాబలేన దుష్పరిహరేతి సార్వజనీనమి త్యర్థః. ఏవమ్భూతోఽప్యస్తీత్యభిప్రేత్య నరస్యేత్యాదివచనం ప్రవృత్తమ్. నతుప్రసిద్ధవ్యాసపరాశరాదయోహి విషయమిత్యాహ (కస్యచిదితి). (బుద్ధిదౌర్బల్యమ్) ప్రపత్త్యుపయుక్తాతి సూక్ష్మపారతన్త్ర్యస్వరూప యాధాత్మజ్ఞానాభావః స్వరూపానురూపసులభోపాయాసమ్భవే స్వరూపవిరుద్ధ దుర్లభోపాయ ఇష్యతామ్. తత్సమ్భవేపి తదిచ్ఛా బుద్ధిదౌర్బల్యకాష్టేవేతిభావః. ద్వితీయమర్థమభిప్రేత్యాహ (తత్రేతి). శబ్దార్థః పూర్వవత్. ప్రపత్త్యన్తరాణామితి బహువచనేన - నరాణాంబుద్ధిదౌర్బల్యాదిత్యపి పాఠోస్తీతి సూచ్యత ఇతినంతేషః. ఏతత్సర్వం శ్రీవచనభూషణమీమాంసాభాష్యే ప్రథమేప్రపత్తిపరిచ్ఛేదేతృతీయే ప్రపత్త్యనుబంధప్రకరణేష్టే ప్రపత్త్యధికారజ్ఞానశోధనాధికారే వరదదేశికైర్విస్తరేణ ప్రపశ్యితమ్.

(ఆద్యమర్థమ్) అవగాహన సామర్థ్యాభావరూపార్థమ్. (ఏవమ్భూతోఽప్యస్తీతి) దుష్కరేప్రవృత్త్యస్తీత్యర్థః. (ఇష్యతామ్) గృహ్యతామ్. (తత్సమ్భవేపి) సులభోపాయసమ్భవే. (తదిచ్ఛా) దుర్లభోపాయేచ్ఛా. (దౌర్బల్యకాష్టేతి) వ్యాసాదీనాం కర్మప్రతిబంధాత్ శరణాగతౌ బుద్ధిప్రవృత్తిర్నాస్తి, ఆశాపినాస్తి; అతస్తస్యాంసప్రవృత్తిరితిబోధ్యమ్. (ద్వితీయమర్థమ్) అప్రామాణ్యశక్త్యాశూన్యత్వాభావరూపమర్థమ్. (వరదదేశికైరితి) “సిద్ధాంతే” ఇతిశేషః.

“ఇదంశరణమజ్ఞానామ్” ఇతివచనే విజ్ఞానతామితివిజ్ఞానశబ్దేన జ్ఞాన విశేషపహ్నిపస్థాపితః; నత్వశక్తిః. “దేవేపరిబృఢతయావావిదితయా” ఇతివిదితబృహత్య పరిబృఢత్యహపకల్యాణగుణ పరత్వేన వ్యాఖ్యాతత్వాత్; తచ్చపరిబృఢత్వజ్ఞానం “నద్విశోపాయ నైధుర్యం నాత్మాద్భుగవతో విదన్” ఇత్యత్ర భగవత్సద్విశోపాయ భావజ్ఞాన మితివిశేషితమ్. “అజ్ఞానస్వస్థ భక్తానామ్” ఇతిశౌనకవచనేపి జ్ఞానవిశేష పహ్నికృతిః. అతస్స ర్వత్రజ్ఞానవిశేషస్త్వేనోక్తత్వాత్, అశక్తిపరత్వేనర్వత్రజ్ఞానపదలక్షణా, అశ్రుతకల్పనాచస్యాత్. నచ, అశక్తస్య అవశ్యం సజ్జాగ్రహ్యత్వాత్ లక్షణాయుక్తేతివాచ్యమ్; అజ్ఞానశబ్దపవ తదుపపత్తేః. నచవినిగమ నావిరహః; పూర్వాచార్యవ్యాఖ్యానానురోధస్య అజహల్లక్షణాయాశ్చ వినిగమకత్వాత్.

కించ “విధిస్తుధారణేఽపూర్వత్వాత్” ఇత్యజ్ఞానాదిత్రయస్య ప్రపత్త్యధికారత్వం ప్రమాణాంతరాప్రాప్తమ్, అపూర్వమిహవిధి యతే. తతశ్చవిజ్ఞానశబ్దస్య లక్షణానయుజ్యతే; నవిధాపరశ్చబ్దార్థ ఇతి

(కల్యాణగుణపరత్వేన) కల్యాణగుణజ్ఞానపరత్వేన. (ఇత్యత్రేతి) ఇతిప్రచక్షు పారిజాతేఇత్యర్థః. (అజ్ఞానస్వస్థేతి) “గతిర్గమ్యాభవేద్ధరిః” ఇతిశేషః. (జ్ఞానవిశేష ఇతి) జ్ఞానస్యవిశేషః - స్వస్వవిషయకత్వమ్. (తదుపపత్తేః) అశక్తలక్షణోపపత్తేః. (వ్యాఖ్యానేతి) దేవేపరిబృఢతయేతి విజ్ఞానత్వదవ్యాఖ్యానేత్యర్థః. (అజహల్లక్షణాయా ఇతి) అజ్ఞాపదస్య అశక్తేఅజహల్లక్షణా. స్వాధ్యాపరిత్యాగపూర్వకా అజహల్లక్షణజేతిబోధ్యమ్.

(విధిస్త్వేతి) పూర్వమీమాంసాయామ్. “విధిస్తుధారణేఽపూర్వత్వాత్” ఇతిసూత్రమ్. ధారణే - దేవానాంవిషయే ఉపరిధారణే, అపూర్వత్వాత్-అపూర్వార్థత్వాత్ వివిరిత్యర్థః. (అజ్ఞానాదిత్రయస్య) అజ్ఞాన స్వస్వజ్ఞానభక్తిత్రయస్య. (నవిధావితి) “నవిధా పరశ్చబ్దార్థః” ఇతి పూర్వమీమాంసాసూత్రమ్. విధానత్యాం, పరి-ఇతరః,

నిషేధాత్. అజ్ఞానశబ్దేపినలక్షణా; తత్రజ్ఞానశబ్దస్యయోగపరత్వాత్; అన్యథాశాస్త్రపర్యుదస్తస్య అస్మిన్ ప్రహవత్తేః. యోగరాహిత్యమైత్యేతి రహితానాం శాస్త్రతః పర్యుదస్తానాం అపిశిష్టమితి, సర్వసజ్జనాస్మిన్ ధ్యతి; అతఏవోచ్యతే “సర్వజ్ఞశ్శరణంయాతి యోగమార్గపరాజ్ఞుభిః” ఇతి. తతశ్చయోగాశక్త్యానామపి ఇదమ్, తత్సత్వేపి జ్ఞానవిశేషనతామపి దమ్. తస్మిన్ యోగేనతి భక్తిపరనశానామపీదమితి తాత్పర్యమ్. క్వచిదపి లక్షణాభావాత్. పూర్వాచార్యైరాన శబ్దస్యయోగశబ్దేనవివక్షితత్వాచ్చ, వచనాన్తరానుగుణ్యాచ్చ వ్యాఖ్యానానుగుణ్యాత్, అపూర్వాత్ విధిస్వారస్యాచ్చ, ఉపాయాన్తరవిజ్ఞానాశక్తే రజ్జస్యయుజ్యత ఇత్యత్ర, “ఉపాయాన్తరస్యవిజ్ఞానమ్” ఇతితత్పురుషాదపి కర్మధారయో “నిషాదస్థపతింయాజయేత్” ఇత్యధికరణ సిద్ధోయుక్తిః.

శక్త్యభిన్న ఇతియావత్. శబ్దార్థసభవతీత్యర్థః. (తత్ర జ్ఞానశబ్దస్యేతి) అజ్ఞానశబ్దశబ్దశక్త్యర్థః. (అన్యథా) లక్షణాకల్పనే. (శాస్త్రపర్యుదాసస్యేతి) ప్రమితి మచ్చిత విశిష్టమనిష్ట శాస్త్రపర్యుదాసస్యేత్యర్థః. (అవిష్టమ్) సమాసమ్. (యోగేతి) యోగవిరుద్ధత్యజ్ఞానాత్ యోగమార్గపరాజ్ఞుభుత్వమితి జ్ఞేయమ్. (తత్సత్వేపి) యోగశక్తిసత్వేపి. (తస్మిన్) జ్ఞానవిశేషే. (యోగేనతి) వ్యాజభూతభక్తా సత్యామిత్యర్థః. (పూర్వాచార్యైః) పరదాచార్యైః. (వివక్షితత్వాదితి) వివృతత్వాదిత్యర్థః. (ఉపాయాన్తరవిజ్ఞానేతి) అయంశ్లోకః ప్రపన్నపారిజాతస్థః. (ఉపాయాన్తరస్యేతి) పూర్వపక్షే, ఉపాయాన్తరస్య విజ్ఞానమితతత్పురుషాదపిదీపిత్యర్థః. (నిషాదస్థపతితి) నిషాదస్థపత్యధికరణే, తత్పురుషసమాసేలక్షిత్య స్వారస్యాత్, కర్మధారయసమాసోభ్యర్థిత ఇతిసంధాన్తిమితిభావః. అత్రమాధవీయజైమినీయ న్యాయమాలావిస్తరే ప్రథమపాదేత్రయోద శాధికరణమారచయతి. “ద్విజస్థపతిరన్యో వాద్విజస్థస్త్రిసమాసతః। కర్మధారయముఖ్యత్వాన్నిషాదో కాద్రయాగకృత్” “వాస్తుమయంచరుం నిర్వపేత్” ఇతిప్రకృత్యశ్రూయతే. “ఏతయానిషాదస్థపతింయాజయేత్” ఇతి. వాస్తుశబ్దః - కిచ్చిత్రప్రకృతిద్రవ్యవిశేషమాహ; తత్రతస్యమిష్టాపనికారీనిషాదస్థపతి

అజ్ఞానశబ్దశ్చ అవిద్యాపరత్వేన వ్యాఖ్యాతః; విద్యాశబ్దశ్చ -
యోగే స్వరసః. (౧) “అవిద్యయామృత్యుం తీర్త్వావిద్యయాఽమృత మ
శ్నుతే” ఇత్యాదిప్రసిద్ధి ప్రాచుర్యేణ; యద్వావిద్యాశబ్దస్య (౨) “ద్వే
విద్యేవేదితవ్యే” ఇతివత్, శబ్దజన్యయోగజన్యోభయవిద్యావ్యాచక
త్వాత్, అవిద్యాశబ్దేన తదుభయశక్త్యభావోపి వివక్షితఇతి, విజ్ఞానశబ్దో
నాశక్తిలక్షకః. అతఏవ “ఉపాయాంతర విజ్ఞానాశక్తిః” ఇత్యుక్తిమ్.
తస్మాదజ్ఞాది శబ్దానాం పూర్వపక్షోక్త్యాభోనుపపన్నః. విజ్ఞానశక్తిస్య

శబ్దవాచ్యుక్తైవర్తికః. కుతః. నిమిదానాంప్రపరితివక్షీసమాసస్య ప్రైవర్తికేసమృ
వాత్, తస్యచాథితవేదత్వేన విద్యాసమృవాచ్యేతిచేదైవమ్. నిమిదశ్చసాంధ్యపరిశ్లేప
కర్మధారయసమాసస్య ముఖ్యత్వాత్, వక్షీసమానేన సజ్జీర్ణజ్ఞాం విశేషవాచినా
నిమిదశబ్దేన తత్సమృద్ధుకలక్ష్యేత. సహాయం కర్మధారయసమానే దోషి స్థిత
తస్తాత్కాలికాచార్యోపదేశాదినా విద్యాంసమ్నాద్య భిక్తోనిమిదో కారయోగం
కుర్యాత్” ఇత్యుక్తిరనుసంధేయా.

(ద్వేవిద్యేఇతి) ముద్రికోపనిషద్విప్రభమముద్రికే ప్రథమఖండే “తస్మైసహోవాచ
ద్వేవిద్యేవేదితవ్యే, ఇతిహస్త్వయద్రుక్తవిదోవదన్తి పరాచైవాపరాచేతి”. అస్మాన్మోక్ష
విషయవాక్యవిహితాయామ్;-- (తస్మైసహోవాచ) స్పష్టార్థః. (ద్వేవిద్యేవేదితవ్యే
ఇతిహస్త్వయద్రుక్తవిదోవదన్తి) అత్రప్రాచుర్యమిత్యధ్యాహరణం. యద్వస్తుప్రాప్తం ద్వే
జ్ఞానే ఉపాదేయే ఇతిహవేదాభిజ్ఞాః పరాశరాదయః, “తస్మాప్రిహేతుః జ్ఞానశ్చ
కర్మచక్రంమహామనే! ఆగమార్థంవివేకాచ్చ ద్విధాజ్ఞానంతథోచ్యతే! శబ్దబ్రహ్మగ
మమయం పరంబ్రహ్మవివేకమ్” ఇతియద్వదన్తి, తద్ధానేనన్వం విజ్ఞాతంభవతీత్యర్థః
ఇతి. (ఉభయశక్తి) శాస్త్రజన్యజ్ఞానశక్తిః యోగజన్యజ్ఞానశక్తిశ్చేతి ఉభయశక్తి
త్యర్థః. తచ్చజ్ఞానమనుష్ఠానభృతిఫలితమ్. (విజ్ఞానాశక్తిరితి) అశక్తిపర్యవ్రాముక్త
మిత్యర్థః. (పూర్వపక్షే) అజ్ఞపదస్య ఉపాయాంతరజ్ఞానాభావః. విజ్ఞానత్వదస్య
అశక్తవాచకత్వజ్ఞేతి పూర్వపక్షోక్తార్థ ఇతిభాషః. (భట్టార్యేత్యాది) “దేవేవ

భట్టార్యవరదార్యవచనాభ్యాముపాయ పరిబృథతోపాయా నైరతుచ్ఛత్వాత్వసపరత్వేన వ్యాఖ్యాతత్వాత్, తాదృశవిజ్ఞానస్య ఉపాయా నైరపరిత్యాగ హేతుశ్చేన పూర్వపక్షోక్తిశ్శుద్ధిలతోక్త్యనన్వయశ్చ.

ననుపరిబృథత్వజ్ఞానానన్వయస్య వ్యాసాదిషు దుర్వచత్వాత్ కథమస్యాధికారత్వమితిచేత్, ఉచ్యతే; భక్త్యభావస్యాపి తేషుదుర్వచత్వాత్, భక్తేరప్యధికారత్వంస్యాత్. యనితేషామపి కారిపురుషత్వాత్ ఆశు ఫలేచ్ఛారూప భక్తిభూమానాస్తీత్యుచ్యతే. తస్మాదేషాయోపేయగోచరసార్వజ్ఞేపి కిచ్చిద్వైకత్వం ప్రమాణబలాదభ్యుపగస్తన్యమితి. కిచ్చివ్యాసాదీనా మధికారవిశేషాధి కృతత్వాత్, యథాప్రారబ్ధమాత్రనాశేచ్ఛానజాయతే, తద్వత్ ప్రాప్యపరిబృథత్వ ఉపాయఫలుత్వజ్ఞానేనత్యపి ప్రారబ్ధఖండనాశేపి ఇచ్ఛానజాయతే. అధికారారమ్భకకర్మణోయావదధికారసమాప్త్యవస్థాసేనానుభవనాశ్చత్వాత్. నచఉపాయోపేయగోచరఫలుత్వ పరిబృథత్వజ్ఞానస్య ప్రపత్త్యధికారత్వే భక్తిశాస్త్రానవ కాశాపత్తిః. భక్తేరివ ఉక్తజ్ఞానపూర్తే రధికారత్వేన తద్రహితానాం

బృథతయావిదితయా” ఇతిభట్టారకైః పరిబృథత్వజ్ఞానపరత్వేన, పరదాచార్యైః “సదృశోపాయకైరుభ్యం సాక్షాద్భగవతోవిదన్” ఇతి-ఉపాయా నైరతుచ్ఛత్వజ్ఞానపరత్వేనచ విజ్ఞానశబ్దోవ్యాఖ్యాత ఇతిభావః. ఉపాయపరిబృథత్వం సిద్ధోపాయపరిబృథత్వమ్. (తాదృశవిజ్ఞానస్య) ఉపాయపరిబృథత్వ ఉపాయా నైరతుచ్ఛత్వజ్ఞానరూపవిజ్ఞానస్య. (శుద్ధిలతోక్తీతి) “జ్ఞానముక్తేయాకిలుమ్. ఆకత్తమమ్” ఇతిసాహిత్య శుద్ధిలతోక్తీత్యర్థః.

(అస్య)పరిబృథత్వాదిజ్ఞానస్య, (అధికారత్వమ్)ప్రపత్త్యధికారత్వమ్.(తేషు)వ్యాసాదిషు.(అధికారత్వమితి) పూర్వపత్. (తేషాం)వ్యాసాదీనామ్.(పారబ్ధనాశేపి)ప్రారబ్ధఖండనాశేపి. (ఉపాయోపేయేతి) ఉపాయగోచరం ఫలుత్వజ్ఞానం, ఉపేయగోచరం పరిబృథత్వజ్ఞానమిత్యన్వయః. (భక్తేరివేతి) యథాభక్తిపూరితశ్చిక్రతా.

భక్త్యా రమ్యా పపత్తే. ఏవమస్మిన్వచనే ఉపాయాంతర ఫల్గుత్వజ్ఞానస్య శరణాగత్యధికారత్వవచనాత్, తస్యచాష్టాంగయోగవత్, ఉపాయభూతేషు షడక్షే అత్యంతఫలతరే అధికారత్వ విరోధాత్, తదధికారాశరణాగతి ర్న సాధనమ్. కిన్తుఫలభూతేతి విజ్ఞాయతే.

యద్వా “విజ్ఞానతామిత్యత్ర విజ్ఞానశబ్దః దేవేపరిబృఢత యేత్య నేన దేవవిషయ విజ్ఞానపరః. నతూపాయాంతరవిషయ విజ్ఞానపరః” ఇతిదర్శితః. “నదృశోపాయవైధుర్యమ్” ఇతివరదార్యవచనం భట్టార్య వచన ఫలితార్థకథనమ్. తతశ్చపరిబృఢత్వమ్ - ఉపేయాకార పరిబృఢ త్వమ్, ఉపాయాకార పరిబృఢత్వశ్చ వివక్షితమ్. పూర్వత్ర నదృశో పాయ వైధుర్యమితి ఉపాయాంతరాణాం ఫల్గుత్వం ఫలితార్థత్వేనవివ క్షితమ్. ఉత్తరత్రోపాయాంతరాణాం స్వరూపవిరుద్ధత్వం తత్ఫలితార్థ త్వేన వివక్షితమ్.

యద్యప్యూపాయాకార పరిబృఢత్వం, రస్యత్వసకృత్త్వ అపత్త్యస హత్వ నిరపేక్షత్వ సిద్ధత్వచేతనత్వ స్వయంఫలత్వ ఫలప్రదత్వ స్వరూపా నురూపత్వాదీని. తథాప్యత్ర ఉపాయాంతరత్యాగ హేతుభూత సాదృ తద్వదిత్యర్థః. (తద్రూపితానాం) భక్తిపూరితరూపాద్విరూపితానామ్. (అస్మిన్వచనే) నదృశోపాయవైధుర్యమితివచనే. (తస్య) ఉపాయాంతరఫల్గుత్వజ్ఞానస్య. (తదధికారా) ఉపాయాంతరస్యోజ్ఞానాధికారా. (అపాద్యమితి) ససాధనంభవిత ముత్తతీత్యర్థః.

(ఉపేయాకారపరిబృఢత్వమ్) త్రివిధమేదరాహిత్య నిరతిశయభోగ్యత్వాన నస్య సాధ్యత్వాదికమ్. (ఉపాయాకారపరిబృఢత్వమ్) స్వరూపానురూపత్వసర్వ శక్తత్వ ప్రాప్తత్వపూర్ణత్వాదికమ్. (పూర్వత్ర) ఉపేయాకార పరిబృఢత్వాంతే. (ఉత్తరత్ర) ఉపాయాకార పరిబృఢత్వాంతే. (తత్ఫలితార్థత్వేన) భట్టార్యవచన ఫలితార్థత్వేన.

(సకృత్త్వేతి) సకృత్స్వీకార్యత్వేత్యర్థః. (తథా) తథా భూతానీత్యర్థః. (తద

శ్యాభావః స్వరూపవిరుద్ధత్వమ్; తతశ్చ ఉపాయాంతరాణాం భగవత్సా
దృశ్యాభావః; యథాభగవాన్ స్వరూపానురూపోపాయః, నతథోపా
యాంతరాణీత్యేవంరూపోమతః. తస్మాత్స్వరూపానురూపత్వేన సాదృ
శ్యం వినశ్యమితి.

విజానతామిత్యత్ర విజ్ఞానశబ్దః ఉపాయాంతరస్వరూపవిరుద్ధత్వ
జ్ఞానపరః. తస్మాత్, ఉపాయాంతరస్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానస్య ఉపాయాంతర
వత్ స్వరూపవిరుద్ధేషణ్యే అనధికారాత్, తదధికారా శరణాగతిః
ఫలరూపేతిసిద్ధ్యతి. ఏనాన్య “మామారాధయితుం స్మరాంకర్మసుజ్ఞా
నభక్తయః । అశక్తానాంపునశ్చైక స్సులభోపాయఉచ్యతే” ఇత్యా
దిశాస్త్రే షడక్షాధికారత్వే నోక్తాయా ఉపాయాంతరాశక్తిః, సాపి శరణా
గతావధికారః. స్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానం భక్తిపారవశ్యత్వేతి షడంగ
వ్యావృత్తం విలక్షణమధికార ద్వయమధికం శరణాగతావధికారః”
ఇత్యనేన వచనేనోక్తంభవతి.

స్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానమనుయాయ్యధికారఇతి, త్రయాణామ
వ్యప్తాజ్ఞయోగవత్ షడక్షత్వాగోపిసిద్ధ్యతి. అన్యధానులభత్వాదశక్త
పరతన్త్రత్వాత్, ఆశుఫలదత్వాదభక్తిపరవశపరతన్త్రాణామపి షడజ్ఞస్వీకా
రాపత్తేః. షడక్షే ఆరద్రప్రయోరశక్తిరేకైవాధికారః. శక్తానామారా
నాందృప్తానాన్య వసురణ్యాదిమన్త్రకోపాసనాత్మకప్రపత్తావధికారాత్;
అతః, అశక్తిమాత్రాధికారాత్ షడక్షాత్, అశక్త్యాదిత్రయాధికారా
శరణాగతిర్భిద్యతే.

అకారా) ఉపాయాంతరస్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానాధికారా. (అనేనవచనేన) సదృ
శోపాయవైధుర్యమితివచనేన. (సిద్ధ్యతీతి) అత్రస్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానపదశక్తిః,
తథావిధి-జ్ఞానీ, తథావిధి భక్తిచరవశః - ప్రవన్నఇతిబోధ్యమ్.

(అన్యథా) స్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానరూపానుయాయ్యధికారాశక్తీకారే. (అశ

సన్వేషం, శక్తానామశక్తానాశ్చ శరణాగతాః పరారే అష్టాన్
పడగయోగయోరనుష్ఠాత్రభావేన అప్రామాణ్యాపత్తిరితి చేన్వేషమ్.
“సరాణాంబుద్ధిదౌర్బల్యాదుపాపాన్ కమిష్యతే” ఇతిస్వప్నయత్ని స్వ
రూపవిరుద్ధత్వానవతాంశక్తానామశక్తానాశ్చ యథాస్థిమంశయోరపి
కారసమ్భవాత్. తతశ్చనరాణామితిపచనమేచ శరణాగతాపాపాన్ స్తర
యోః ప్రతినియతాధికార న్యనష్టపరః. “బుద్ధిదౌర్బల్యవత్కాంసరాణా
ముపాయాన్తరమ్, బుద్ధిదౌర్బల్యహిగానాం ప్రకృతశరణాగతిః” ఇతిహి
తాత్పర్యమ్. అత ఇదంపచనంవిజానతా విచ్ఛిన్నత్వంబరన్వే ఉపాద్యుల
కశ్చభవతి.

“ననుబుద్ధిదౌర్బల్యశబ్దః - అఘూపాయ ప్రపాదకకృపత్తిశా
స్త్రేప్రామాణ్యాధ్యవసాయపరః. సరశబ్దశ్చ-అశస్తకరః. అతః కస్యచిద
శక్తస్య కృచ్ఛోపాయేషు దురాశాదార్థ్యశాలినఃప్రపత్త్యనర్హత్వాత్
ఉపాయాన్తరపవాధికారఇత్యుచ్యతే; అన్యథావ్యాసాదిషు సర్వసంతయ
ఘాతిషుఉక్తనీతేరసమ్భవాత్” ఇతిచేన్వేషమ్. వ్యాసాదివ్యావర్తనాయ
అశక్తస్తేతిపదమధ్యాహర్తవ్యమ్. తథాచఅశక్తేన ఉపాయాన్తరస్య
ఇన్యమాణత్వాయోగాత్, ఉపాయాన్తరశబ్దః తదుపాయదేశవాసాది
పరోవాచ్యః. తతశ్చలక్షణాస్యాత్. ననుబుద్ధిదౌర్బల్యశబ్దః - ఉపా

త్యాదిత్రయమ్ అశక్తిస్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానభక్తిపారవశ్యత్రయమ్. (స్వయత్నేతి)
స్వయత్నే స్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానమిత్యర్థః. (యథాక్రమమితి) శక్తానామప్రాణే,
అశక్తానాంపడగ్లేఇత్యర్థః. (తయోః) అష్టాన్యోగపడగయోగయోః.
(ఇదంపచనమ్) సరాణామితిపచనమ్. (ఉక్తార్థః) ఉపాయాన్తరస్వరూపవిరుద్ధత్వ
జ్ఞానమ్.

(అన్యథా) దురాశాదార్థ్యశాలినః ఉపాయాన్తరపవాధికార ఇత్యర్థానన్తే
కారే. (ఉక్తనీతేతి) బుద్ధిదౌర్బల్యస్యేత్యర్థః. (అసమ్భవాదితి) ఉపాయాన్తర
భక్తినిష్టత్వాదితిభావః. (తథేతి) తద్వదిత్యర్థః. (ఇన్యమాణత్వాయోగాత్) ఇచ్ఛా
విషయత్వాయోగాత్. (తదుపాయేతి) ఉపాయాన్తరోపాయేత్యర్థః. (సలక్షణేతి)

యాస్తరేస్వాధికారభ్రమపరః. అతడపాయాస్తరశబ్దస్యన లక్షణేతి
చేన్న. దార్ధ్యాభావవాచకస్య దార్బల్యశబ్దస్య భ్రమపరత్వేలక్షణా
పత్యే. అధ్యాహారదోషతాదవస్థాశ్చ.

నను, యదిఅనధ్యాహారయోజనా పక్షపాతేనవ్యాసాదిషు ఉపా
యాస్తరస్వరూప విరుద్ధత్వలక్షణశాస్త్రార్థజ్ఞానభావోవా, జ్ఞానేనత్యపి
అధ్యవసాయాభావోవా, అధ్యవసాయేనత్యపితస్యదార్ధ్యాభావోవా
కల్పేత; తదా అన్వేషనప్రపత్త్యనుష్ఠాతాణాం వ్యాసాదీనాం స్వపది
ష్టశాస్త్రార్థేషు జ్ఞానవిశ్వాసదార్ధ్యాభావస్య అనేకోపపత్తిప్రమాణ విరో
ధస్సౌత్; అతిస్తదవిరోధాయఅస్మిన్వచనే అధ్యాహారాద్యస్వారస్యత్ర
యణమేవయుక్తమ్. “భూయసాంస్యాద్బలీయస్త్వమ్” ఇతిచేన్జైవమ్.

అత్రహివచనే స్వారస్యబలాదుపాయాస్తరాధి కృతేషువ్యాసాది
ష్టపి ప్రపత్తివిషయే కిచ్చిదజ్ఞానంతావత్ప్రతీయతే. “ఇదం మహా
పనిషదం దేవానాంగుహ్యముత్తమమ్” ఇత్యాదౌప్రపత్తివిషయే
దేవగుహ్యమప్యస్తీత్యుక్తమ్; తతశ్చదేవానామివతత్ప్రసాదలభసార్వజ్ఞ
వతాం వ్యాసాదీనామపి ప్రపత్తివిషయే తద్యాభాత్యజ్ఞానంనాస్తీత్య
ప్యజ్ఞీకార్యమ్. తత్రప్రపత్తేస్సాధనత్వవేషానుబద్ధి ప్రకారవిశేషాణామన్య
త్వేన తదనుష్ఠాన తదుపదేశదేశికైస్తైరవగతత్వేపి ఫలత్వవేషానుబద్ధి
ప్రకారవిశేషాణామనవగతత్వసమ్భవాత్. ఫలప్రపత్తౌప్రధానాధికారభూ
తోపాయాస్తరస్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానాభావస్యాపితేషు సమ్భవాత్

దేశవాసాదిలక్షణానేత్యర్థః. (అధ్యాహారేతి) ఆశక్తస్యేత్యధ్యాహారేత్యర్థః.
(యోజనాపక్షపాతేనేతి) యోజనాయాంపక్షపాతేనేత్యర్థః. (తస్య) అధ్యవసా
యస్య. (తదవిరోధాయ) అనేకోపపత్తి విరోధాభావాయ. (అస్మిన్వచనే)
సరస్యేతివచనే. (తత్ప్రసాదేతి) దేవతాప్రసాదేత్యర్థః. (తదనుష్ఠానేతి) సాధ
నత్వ వేషానుబద్ధిప్రకార విశేషానుష్ఠానేత్యర్థః. (తేషు) వ్యాసాదిషు. (తేషుమ్)

ఉ క్తజ్ఞానాభావపవ తేషాముపాయాంతర స్వీకారేహేతురితి పారిశేష్యాత్సాన్వరిసివచనార్థోపగమ్యతే. అతపవశేషాశ్చిత్తపత్తి విషయ సార్వజ్ఞ ముచ్యతే. (అన్తసర్వజ్ఞభక్తానామితి).

అథవా, వ్యాసాదీనాం ప్రపత్తియాధాత్మ్యస్వస్థులరూపత్వస్య తదనుబద్ధినా ముపాయాంతరస్వరూప విరుద్ధత్వాదీనాశ్చ ఉపదేశయోగ్యజ్ఞానసమ్భవేపి అనుష్ఠానోపయుక్తదృఢతరజ్ఞానంతేషాం నాస్తి; తేషామధికారిపురుషత్వేన తత్తదధికారారమ్భకకర్మణివ తత్రప్రతిబంధకత్వాత్; తస్మాద్వ్యాసాది సార్వజ్ఞాదప్రతిపాదక ప్రమాణవిరోధాభావాత్, దేవగుహ్యత్వాదివచనానుగుణ్యాత్, అన్యథాఅధ్యాహారాదివోపాపక్షేః, శబ్దస్వరస్వాచ్ఛబుద్ధిదౌర్బల్యశబ్దః-ఉపాయాంతరస్వరూప విరుద్ధత్వాధ్యవసాయాభావపరః.

ఏవమత్రబుద్ధిదౌర్బల్యశబ్దస్య పరిశేషాదుపాయాంతర స్వరూప విరుద్ధత్వజ్ఞానాభావపరత్వాత్, “దేవేపరిబుద్ధతయా” ఇత్యత్ర ఉపాయోపేయభావపరిబుద్ధత్వస్య వివక్షితతయా, తస్యసదృశోపాయవైధుర్యమిత్యాదితద్వివరణే సిద్ధోపాయసాదృశ్యాభావస్వరూపవిరుద్ధత్వమితి పర్యవసాయిత్వాచ్చ, విజానతామిత్యత్రవివక్షిత విశేషజ్ఞానమితరోపాయత్యాగ హేతుభూతముపాయాంతర స్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానమేవ భవతీతి, తదధికారికా శరణాగతిః న్యాసాద్భిన్నానుఫలరూపేతిసిద్ధమ్.” ఇతి.

పూర్వవత్. (ఉక్తజ్ఞానాభావః) ఉపాయాంతర స్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానాభావః. (తదనుబద్ధినామ్) ఫలప్రపత్త్యనుబద్ధినామ్. (తత్ర) నిరుక్తజ్ఞానాభావే. (అన్యథా) వ్యాసాదీనాం స్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానాభావాద్యసంశ్లేశకారే. (అధ్యాహారాదిః) ఆశక్తస్త్రేయధ్యాహారాదిః. (సిద్ధమితితి) ప్రపత్తిత్రమితి పూర్వేజాన్వయం.

అత్రయత్తావదుక్తం సాధనాస్తరే స్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానం
 నవిజ్ఞానతామిత్వస్పృహః భక్తిర్యవరదార్యాభ్యాం శరణ్యగుణ
 విశేషజ్ఞాన పరతయావ్యాఖ్యాతత్వాత్, కిస్తు, అజ్ఞానామిత్యుక్తప్రతి
 యోగిప్రతియోగిభూతజ్ఞానినిర్దేశముభేన అనుష్ఠానోపయోగిజ్ఞానరహి
 తానాంజ్ఞానేనత్యవ్యక్తానామిత్యర్థఐతి, సాధనాస్తరస్వరూపవిరుద్ధత్వ
 జ్ఞానం శబ్దార్థోవాఫలితార్థోవేతి స్వాభిమతార్థం ద్వేగాసాధయిష్యకా ప
 రోక్తం తావద్దూషణ పశ్యనేననిరస్యతి (ఇదంశరణమజ్ఞానామితివచన
 ఇత్యాదినాశృంభితితోక్త్యనన్యవశ్యేత్యుక్తేన.)

అక్షణాంవక్ష్యన్ ముఖ్యార్థంతావదాహ (విజ్ఞానశబ్దేనేతి). విజ్ఞాన
 వాచిత బ్రేనేత్యర్థః. ముఖ్యార్థపతాత్పర్యందృఢయిత్యుం వివరణసూక్తి
 త్రయంతావదాహ (దేవత్యాదినా-ఉక్తత్యుక్తేన). (విశేషితమితి).
 అతోన వివరణయోర్విరోధఐతిభావః. (జ్ఞానవిశేషవేతి) సర్వవిషయ
 కత్వేన జ్ఞానవిశేషణాదిభావః. ఏవంశబ్దస్వరూపసారణ వివరణత్ర
 యానుసారేచసిద్ధోవాస్తవార్థఉక్తిః. అయశ్చఉత్తరత్రవివదిష్యతే.
 పరపక్ష దూషణమాహ (అతఐతి). వివరణం (సర్వత్రేతి). (అశక్తిపర
 త్వే ఐతి) సర్వత్రేతిపదంకాకాక్షిగ్యాయేనాన్వేతి ఉక్తస్థలచతుష్టయేపి.

పూర్వపక్షే (సాధనాస్తరే) అసపేక్షితం సాధనాస్తరస్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞాన
 మిత్యర్థః. (ఇత్యస్పృహఐతి) శేష్యవ్యయః. (అనుష్ఠానోపయోగి) సాధనాస్తరాను
 ష్ఠానోపయోగి. (ఇత్యర్థఐతి) యత్తావదుక్తమిత్యవ్యయః. (దూషణపశ్యనేన),
 “అజహల్లక్షణా, అధ్యాహుః, వ్యాఖ్యానాదివిరోధః, విధాలక్షణా, సాధనాస్తర
 స్వరూపజ్ఞాన పరస్వప్రతిపదికం” ఇతిదూషణపశ్యనేన.

(వివరణసూక్తిత్రయమ్) దేవేనైతి, సద్భుతేతి, అజ్ఞేతిసూక్తిత్రయమ్. (వివరణ
 యోః) దేవేపరిబ్రుహద్యే, సద్భురోపాయవైధుర్యమితివివరణయోః. (సర్వవిషయ
 కత్వేనేతి) అత్రజ్ఞానం దేవగుహ్యవిషయకత్యైత్ తస్యసర్వవిషయకజ్ఞానరూపత్వం
 సన్భవతీతిబోధ్యమ్. (కాకాక్షిగ్యాయేనేతి) “సద్వైరాశ్యచరత్వే” ఇత్యవ్యయకర్త.

(అశక్తిపరత్వే) స్థిరచతుష్టయోపయోగ శక్తిపరత్వేస్థిరచతుష్టయేలక్షణా,
అభ్యాసహరశ్చసామ్యదిత్యర్థః.

అయంభావః. విజానతామిత్యత్ర సాధనా నైరజ్ఞానసత్త్వయా
పేణబోధనే తద్జానరహితానాం తద్జానవతాశ్చ శుణాగత్యస్వయే
సాధనా నైరజ్ఞానమనుష్ఠాన పరాహతంస్యాత్. అతస్సాధనానైర
జ్ఞానవతాం తదనుష్ఠానాశక్త్యా గా మి త్యే వ అ శ క్తి త్వ ప్ర కా
రేణ బోధనంవాచ్యమితిలక్షణా. దేవేపరిబ్రుభతయేత్యాది విచారోక్తా
ర్థలాభాయ “ఇదమేవఅశక్త్యానామ్ సర్వజ్ఞానామ్” ఇత్యభ్యాసహరః;
ఏవం దేవఇత్యాదివివరణేషు అశక్త్యాధికారిబోధనాయ “దేవేఅశక్త్యేర్విదిత
తయా, భగవతోవిదన్ అశక్తిః, అజ్ఞానైశ్చ సర్వజ్ఞభక్త్యానామ్” ఇత్య
భ్యాసహరః. సర్వజ్ఞశబ్దఏవఅశక్త్యలక్షణాతు శక్త్యానుష్ఠానైః, శక్త్యసమ్బ
ద్ధాభావాత్. “దేవేపరిబ్రుభతయావిదితయా” “నాత్మాద్భిగవతోవిదన్
సర్వజ్ఞః” ఇతితద్వివరణద్వయవిరోధాచ్చ. దేవేపరిబ్రుభతయావిదితయేత్య
స్యసాధనా నైరజ్ఞానమనుష్ఠానాశక్త్యావేతి వాక్యలక్షణా, “సద్విశోపాయవై
ధుర్యం సాత్మాద్భగవతోవిదన్ సర్వజ్ఞః” ఇత్యస్థసాధనా నైరజ్ఞానమనుష్ఠానా
శక్తిఇతివాక్యలక్షణా అత్యంతజఘన్యా, నిర్మూలాచ; అనుపపత్త్యభా
వాత్. నచవిజానతామిత్యత్ర పితేనజ్ఞానవతా మశక్త్యానామిత్యజహల్లక్ష
ణయా ఉభయలాభః; శక్త్యసమ్బద్ధాభావాత్ అనుపపత్త్యభావాత్
అనుగతశర్మభావాచ్యేతి.

విభిన్నభావః. (ఉత్తస్థలచతుష్టయే) విజానతామితి. విదితయాఇతి, విదన్నిత, సర్వజ్ఞే
తీస్థలచతుష్టయే. (స్వాదిత్యర్థఇతి) యథాయోగ్యమితిభావః.

(తద్దానే) సాధనా నైరజ్ఞానసత్త్వయః. (అననుష్ఠానపరాహతంస్యాత్) నిరర్థకం
స్యాత్. (వివరణోక్తార్థలాభాయేతి) సర్వజ్ఞైరివివరణోక్తత్వాత్, తల్లాభాయ
సర్వజ్ఞానామిత్యభ్యాసహరః కర్తవ్యవిభావః. (శక్త్యసమ్బద్ధాభావాదితి) గణాయాం
ఘోషఇత్యత్ర గణైఃపదభోగ్య ప్రవాహరూపశక్త్య సమ్బంధీరేవర్తత ఇతి పుత్రాన్

ననువిజానతాం విజానతామిత్యావృత్త్యాఅశక్తానాం విశేషజ్ఞానన
తాం లక్షణయాశక్త్యాచలాభస్సమ్యనతి. అన్యథాఅశక్తానాం స్రమాణ
ప్రసిద్ధస్యప్రపత్త్యన్వయస్యాఽనేనలాభోనస్యాత్. అతవలవిద్యాతథా
దిషుఅధ్యాహారోపి సాధవ్యత్యతలహ(నచేతి). (అజ్ఞానశబ్దవేతి) అజ్ఞాన
వాచిశబ్దే - అజ్ఞశబ్దత్రయే అవిద్యాశబ్దచేత్యర్థం. అవధారణానుపపత్తి
మాశబ్ద్యుపరిహరతి(నచేతి). (పూర్వార్థేతి) అశక్తలక్షణాయాం దేవే
పరిబృఢతయా ఇత్యాదివివరణవిరోధం. విజానతాంవిజానతామితి శక్తి
లక్షణాభ్యామావృత్తేనైవ దోషఇతిభావః. అత్రదేవఇత్యాదిషు అధ్యా
హారోప్యభిప్రేతం. (అజహదితి) విద్యాసామర్థ్యయో రుపాయాస్తరాధి
తీరేలక్షణాకల్పయితే తాత్పర్యానుపపత్తేః. తద్వత్సర్వజ్ఞశబ్దే ఆశక్తలక్షణానవక్త
వ్యా. సర్వజ్ఞరూపశక్యసమృద్ధస్య ఆశక్తేఆభావాత్. సర్వజ్ఞాశ్చేత్ ఆశక్తావిషవ
నీతి ప్రాయఃత్వాభావాత్ ప్రాయఃధర్మపురస్కారేణ వక్తవ్యమితిభావః. (అనుప
పత్త్యభావాత్) తాత్పర్యానుపపత్త్యభావాత్. (అనుగతధర్మాభావాచ్ఛేతి) “కాశే
భ్యోదధిరక్షతామ్” ఇతి అజహల్లక్షణాస్థలే కాశవిదాలాదిషు దధ్యుపసూతకత్వ
మనుగతధర్మః. తద్వత్ విజానత్వదేసర్వజ్ఞాఽశక్తయోరనుగతధర్మాభావాత్, అజ
హల్లక్షణయా నోభయలాభఇతిభావః. యద్యపిఅజ్ఞపదేలక్షణయా ఆశక్తగ్రహణం
కర్తుంశక్యమ్. ప్రాయేణయేఅజ్ఞాః, తేఅశక్తా ఇతిదృష్టచరత్వాదితిభావః. (ధర్మా
భావాచ్ఛేతీతి) ఆయంభావఇతిప్రార్థేణాన్వయః.

(ఆవృత్తిఇతి) “సకృదుచ్చరితశ్శబ్దస్స కృదేవార్థంగమయతి” ఇతిన్యాయేన
విరమ్యవ్యాపారానుపపత్త్యా ఆవృత్తిర్వక్తవ్యేతిభావః. (అనేనేతి) పవనేనేతి
శేషః. (అధ్యాహారోపితి) ఆశక్తైరిత్యాద్యధ్యాహారోపీత్యర్థః. (అజ్ఞశబ్దత్రయే)
ఉపాయాస్తరవిజ్ఞానాశక్తేర్జ్ఞస్య, అజ్ఞసర్వజ్ఞభక్తానామ్, శరణమజ్ఞానామితి అజ్ఞ
శబ్దత్రయే. (అవధారణేతి) అజ్ఞానశబ్దవివేచనధారణేత్యర్థః. (ఆశక్తలక్షణాయామితి)
పూర్వత్రవిజానత్వదన్యేతియోజనీయమ్. (నైవేతి) ఆవృత్తిరేవేత్యర్థః. (విద్యా

కారత్వేనరూపేణ అజ్ఞశబ్దేషుజ్ఞాభాతునా అవిద్యాశబ్దేనచఅజ్ఞాభాతా
యాస్సమృద్ధవాదితిభావః.

అవిద్యాశబ్దేనజ్ఞాననిషేధాధికారత్వేన విధీయతే. ప్రసక్తిప్రతిప
ప్రతిషేధః. ప్రసక్తిప్రమాణాంతరేణేతి, ఉపాయాంతరాధికారత్వేన
ప్రమాణాంతరప్రాప్తస్య జ్ఞానస్యాత్రనిషేధవిధిరితి ప్రాప్తానువాదే ప్రతి
యోగినమరపకేజ్ఞాధాతౌలత్వణాన్యాయ్య. నతువిధేయసమర్పకే
విజ్ఞానతామిత్యత్ర జ్ఞానాతావిత్యాశయేన తృతీయదూషణమాహ
(కిచ్ఛేతి). అత్రప్రతియోగి దిశిలక్షణాయా ఆవశ్యకత్వాత్, అస్మత్పక్షే
విజ్ఞానతామిత్యత్రవిశిష్టజ్ఞానోపస్థితౌ విశేష్యస్యయోగ్యతయా లాభనమ్న
వాచ్ఛ, భవత్పక్షేలక్షణాద్వయ ప్రసజ్జకత్యపిదూషణమనుసంధేయమ్.

సామర్థ్యయోరితి) విద్యా - జ్ఞానమ్, సామర్థ్యమ్ - అవగమనరూపశక్తిః. అను
ష్ఠానరూపశక్తిః. “ఘృతినోయాన్తి” ఇత్యత్రపాఠత్వమనుగతధర్మః. తద్వత్,
అత్ర ఉపాయాంతరాధికారత్వమనుగతధర్మః. అతిః అజ్ఞావిద్యావదేషు ఆచక్షుష
ణాయాస్సాన్వరస్యమితిబోధ్యమ్.

(అత్రనిషేధవిధిరితి) సాగనాంతరాధికారత్వేన ప్రాప్తస్యనియమవిశేష
విశిష్టాగ్రయనాదిరూపార్థస్యనిషేధః అజ్ఞావదే ఇతిబోధ్యమ్. (ప్రతియోగినమర్పకే)
అజ్ఞప్రతియోగీజ్ఞః, తత్సమర్పకే. (జ్ఞాధాతౌ) అజ్ఞానామిత్యత్రజ్ఞాధాతౌ. శ్రీ
వచనభూషణమీమాంసాభాష్య (నవిధౌపరశ్చబ్దార్థః ఇతి) విధేయాంశే అన్యార్థో
నోచితఇత్యర్థః. (ప్రతియోగిదిశి)అజ్ఞావదే లక్షణేతిభవతోవ్యవర్జనీయా ఇతిశేషః.
అజ్ఞశబ్దస్య - జ్ఞానసామాన్యభావవాచిత్యేపి జ్ఞానవిశేషాభావవాచిత్యమ్ వదంతి
తాత్పర్యమ్. (విశేష్యస్యయోగ్యతయాలాభేతి) మీమాంసకాః “గవాదిపదానాం
గోత్వేనశక్తిః ఆక్షేపాద్వ్యక్తిలాభః” ఇతివదన్తి. తద్వత్. విజ్ఞానస్తంకే ఇత్యాక్షేప
విశేష్యలాభఇతిమన్తవ్యమ్. (భవత్పక్షేలక్షణేతి)విజ్ఞానత్వదే అత్రక్షేపక్షణ. అజ్ఞావదే
జ్ఞానవిశేషాభావేలక్షణేతి లక్షణాద్వయేత్యర్థః.

కింఞ్చిత్తస్యైవ ప్రతియోగిదిశి నాస్యన్యతే అజహల్లక్షణాకల్ప
నీయా; కిన్తుసామాన్యశబ్దే విశేషలక్షణాభవదభిమతై వాగ్గీక్రియతే.
నచైవమశక్త సజ్గ్రహభావప్రసక్తిం, ప్రతియోగిదిశి యోగసూత్రాన
విశేషలక్షణాగ్నికారాత్; యోగరాహిత్యస్యచ శక్తేషిన్త్వాత్.

ఏవం విశేషలక్షణయైవ అశక్తసజ్గ్రహేవిజానతామితిపదం భ
వన్తతేవ్యర్థప్రాయమ్. నచ, ఉపాయాన్తరానుష్ఠానౌపయికజ్ఞానేవా
ఉపాయాన్తరసూత్రజ్ఞానేవా విశేషలక్షణేత్యత్ర వినిగమనావిరహః.
అనుష్ఠానౌపయికజ్ఞానలక్షణాయాం శాస్త్రపర్యదాసస్య శరణాగత్యధి
కారత్వేన ప్రమాణసిద్ధస్యానేన లాభప్రసక్తాదిత్యాశయేన చతుర్థతృతీయ
దూషణమాహ (అజ్ఞానశబ్దేషితి). (సర్వసజ్గ్రహేషితి) అజ్ఞానశక్తౌఽత్రై

(సామాన్యశబ్దేషితి) మాధవీయేజైమినిన్యాయ మలామిన్తరేషష్టాధ్యాయే ఆప్త
మపాదేనవ మాధికరణరూపయితి, “అగ్నిషోమీయకః కోపియాగ చిదసయోదితః।
ఆవిశేషేణ కోపిన్యాచ్ఛాగోమస్త్రవిశేషణాత్” శ్లోతిష్టమేశ్రాయతే “అగ్నిషో
మీయంబశుమలభేత” ఇతి. తత్రవిహితేవశౌ విశేషస్యాశ్రవణాద్యః కోపివశురా
లభ్యవ్య ఇతిచేన్దైకమ్. “ఛాగస్యవపాయామేదసోను బ్రూహి” ఇతిమన్త్రేణవిశేషి
తత్వాత్, తస్మాచ్ఛాగవివాలభ్యవ్యం. శాఖాన్తరే, “విధావేవాగ్నిషోమీయశ్శాగః”
ఇత్యేవంవిశేషశ్రుత ఇతిచేన్దైకీ “కృత్వాచిన్తాస్తు” ఇత్యైత్రోక్తఛాగవశున్యా
యేన సామాన్యశబ్దే విశేషపదసమభివ్యాహారేణ జ్ఞానాధాతోఽయోగ్యతయా విశేష్య
లాభః. తథాచఆజ్ఞాపదేజ్ఞానవిశేషేభావోఽర్థఇతిఫలితమితిబోధ్యమ్.

(అనుష్ఠానౌపయికేతి) సాధనాన్తరస్వరూపజ్ఞానస్య లక్ష్యతావచ్ఛేదకత్వా
వేక్షయా ఉపాయాన్తరానుష్ఠానౌపయికజ్ఞానస్యలక్ష్యతావచ్ఛేదకత్వే గౌరవాద
స్వార్థస్యంబోధ్యమ్. (శాస్త్రపర్యదాసస్యేతి) శాస్త్రపర్యదస్తా - యత్కించదంకేపి
శాస్త్రబహిర్భూతాః; అత్రైవర్ణికాఇతియావత్. (అనేన) ఆజ్ఞాపదేన. (అజ్ఞానశబ్దేషి
తి). శ్రీవచనభూషణమీమాంసాభాష్యే (సలక్షణేతి) నాజహల్లక్షణేత్యర్థః. ఆజ్ఞ

వర్ణిక సజ్జహిత్యన్తుః. కిచ్చ “సద్భుతోపాయవై ధుర్బం నానాదగ్గనతో వివన్” । సర్వజ్ఞశ్శరణంయాతి యోగమార్గపరాజ్ఞుః” ఇతిశ్లోకే సర్వజ్ఞో యోగమార్గపరాజ్ఞుః ఇతివిశేషితః; తస్యచేదంప్రయోజనమ్, అనుస్థానౌ పరుక్షణానశక్తినుజ్జేవనైశ్చైవవిశేషచిత్తయోగాని యోగేషి స్వరూపయాథాత్యుజ్ఞానేన యోగమార్గపరాజ్ఞుః సర్వజ్ఞశ్శరణంయాతి; అతఏవ ఇదంశరణమజ్ఞానామిత్యన్య సగత్యాజ్ఞేతి.

ఏనచ్చయోగమార్గపరాజ్ఞుః ఇతి విశేషణబలాదజ్ఞశక్తిస్య యోగరాహిత్యమర్థ ఇతిసూచనాత్, పూర్వాచార్యసూక్తిరపి శాస్త్రపర్యుదాససజ్జహితో యోగరూపజ్ఞానలక్షణాయాం వినిగమకమిత్యాహ (అతఏవేతి). అజ్ఞశక్తిస్య యోగరాహిత్యమర్థ ఇత్యయుక్తిమ్, యోగమార్గపరాజ్ఞుః ఇత్యుక్తిరీత్యా సర్వజ్ఞస్య సర్వకాలం ప్రేమవశాత్ “క్షమోన్యన్నావలంబితుమ్” ఇత్యుక్తిరీత్యా భక్తిపరవశస్య యోగరహితత్వేన పాదత్రయవైయర్థ్యమితి శక్యాంపరిహరన్ ప్రథమపాదేన ఉత్తరార్థస్యాగతార్థత్వం సూచయన్ బుద్ధిసౌకర్యాయ ఉక్తిన్యాయ కలాపం సజ్జహతి. (తతశ్చేతి).

పదే శక్యార్థస్యైవ ఆకారవిశేషేణ బోధోపపత్త్యః. (విశేషితఇతి) విజ్ఞానత్వ దమ్ - శక్తవిజ్ఞానపత్పరమ్; సతు ఆశక్తవిజ్ఞానపత్పరం బోధ్యమితిభావః. (తస్య) విశేషితత్వస్య. (సగతార్థతేతి) అజ్ఞపదేనయోగరహితాధికారి ప్రతిపాదనాత్, విజ్ఞానత్వదేన - స్వరూపయాథాత్యుజ్ఞానేన, యోగరాహిత్యప్రతిపాదనాత్, అజ్ఞపదస్యగతార్థత్వంసభవతితి తాత్పర్యమ్. (గతార్థతేతి) ఇదంప్రయోజనమితి పూర్వేణాన్వయః

(పూర్వాచార్యసూక్తిః) సర్వజ్ఞశ్శరణంయాతితిసూక్తిః. (శాస్త్రపర్యుదాస సజ్జహితో) శాస్త్రపర్యుదాససజ్జహిత్య వినిగమకత్వవత్. (సర్వకాలంప్రేమవశా దితి) (పాదత్రయమ్) ఇదమేవవిజ్ఞానామితిపాదత్రయమ్. (ప్రథమపాదేన) ఇదం శరణమజ్ఞానామితిప్రథమపాదేన. ఉత్తరార్థస్య “ఇదంతిర్లతాంపారమ్” ఇత్యాన్య.

శక్తావపి కృత్రుత్వయస్మరణాత్, అజ్ఞానామిత్యత్ర జ్ఞానశబ్దేన జ్ఞానశక్తిర్విసక్తితా; తథాచాధికారాభావేన కర్మయోగాదిరూపజ్ఞానానర్హాణామపి ఇదంతరణమితి ప్రధమపాదార్థః. జ్ఞానాధికారాభక్తిపరస శాశ్వదాధికారాభావేన యోగరహితాభిసంపాదత్రయవైయర్థ్యమిత్యాశయేనాహ (యోగాశక్తానామవీదమితి). (తత్సత్వేవీతి) యోగయోగ్యతాసత్వేవీత్యర్థః.

త్రూర్థస్య. (అగతార్థత్వమ్) చరితార్థత్వాభావః.

(శక్తావపీతి) యద్యపి కృత్రుత్వయ సామాన్యస్య శక్త్యర్థకత్వం నాస్తి. “శక్తాహస్తికవాటయోః” “శక్తిలిప్తి” ఇత్యాదిషు కేషాంశ్చిదేవకృత్రుత్వయానాం శక్త్యర్థకత్వస్మరణాత్; తథాపి యథాపాచకాదిపదేషు లోకప్రతీత్యా శక్త్యర్థకత్వదర్శనేన లక్షణయా శక్త్యర్థకత్వం కృత్రుత్వయస్మాత్ప్రతిష్ఠ, తథాఽజ్ఞాపదేషి కృత్రుత్వయస్య లక్షణయా శక్త్యర్థకత్వం సమ్భవతీత్యభిప్రాయేణ శక్తావపికృత్రుత్వయస్మరణాదిత్యుక్తమ్.

ఇదంశ్చ ఆరంభజాధికరణప్రథమసూత్ర శ్రీభావ్యతచ్ఛ్రుతప్రకాశితానురోధేనోక్తమ్. శ్రీభాష్యేద్వివృతీయాధ్యాయే ప్రథమపాదే ఆరంభజాధికరణే “సచపాచకాదిపతే సర్వజ్ఞఇత్యాదిషు శక్తిమాత్రే కృత్రుత్వయఇతివత్తుం శక్యమ్. కృత్రుత్వయమాత్రస్య శక్తావస్మరణాత్. ‘శక్తాహస్తికవాటయోః’ ఇత్యాదిషు కేషాంశ్చిదేవకృత్రుత్వయానాం శక్తివిషయత్వస్మరణాత్, పాచకాదిషు త్వగత్యా లక్షణా సమామ్రయితే” ఇతి. తచ్ఛ్రుతప్రకాశితాయాం సలక్షణా శక్తిమాత్రేపి పత్యయ విధానాదిత్యత్రాహ (సచేతి). (శక్తాహస్తికవాటయోరిత్యాదిషు). అత్రాదిశబ్దేన శక్తిలిప్తేత్యాది సూత్రం వివక్షితమ్. శక్తిలిప్తేత్యత్రచశబ్దాత్ కృత్రుత్వయాన్తరాణామపి శక్తావిధానం సూచితమ్. తత్రవిశేష విధానాభావేపి పాచకాదిషు శక్తాకృదస్తత్వేన ప్రయోగదర్శనాత్, కతిపయవిధాన ముపలక్షణమితిచేన్న. విశేషపాదానాన్యభావపక్షాన్త్యా కృత్వాత్రస్య శక్త్యర్థానుపపత్తేరిత్యర్థః. శక్తివిషయప్రత్యయాభావేపి పాచకాదిషు శక్త్యర్థకత్వం దృశ్యత ఇత్యత్రాహ (పాచకాదిషుతి)

యద్యపియోగానర్హాణామపి విజానతామిత్ముక్తం స్వరూప
యాథా త్యజ్ఞానమ స్తి. తథాపియోగయోగ్యజ్ఞానాధికివిషయతయాద్వి
తీయపాదస్యసాఘ్యమితిభావః. తస్మిన్యోగేన తీత్యత్రాపి సాధనభ
క్త్యనర్హాణామపిభక్తిపారవశ్యసత్వేపి తదర్హాభక్తిపరవశాన్విత్యేష ఉ
త్తరార్థసాఘ్యమ్. అన్యథాప్రథమపాదేనగతార్థత్వ ప్రసక్తాదితిభావః.
నచైవమపి తృతీయపాదేనగతార్థతాస్యాదితివాచ్యమ్. భక్తిపారవశ్య
రూపాధికారి వైలక్షణ్యముఖేన శరణాగతి వైలక్షణ్య సాధనార్థత్వాత్
ఉత్తరార్థస్య. తచ్చ ఉత్తరాధికారేస్తుటీభ విష్యతీతిభావః.

(భక్తిపరవశానామితి) దేహ స్తరవిశమ్భాత్తమా దృష్టవప
న్నాః, ఏతద్దేహవిశమ్భాత్తమా రూపాఽర్థప్రపన్నాశ్చ వివక్షితాః.
తత్రదేహ స్తరవిశమ్భాత్తమాణామపి జ్ఞానాధికానాం సమ్భవాత్ ,

(ద్వితీయపాదస్య) ఇదమేవ విజానతామితిపాదస్య. (తస్మిన్యోగేసతితి)
జ్ఞానవిశేషకైక్యరూపయోగేసతీత్యర్థః. (తదర్హానితి)సాధనభక్తియోగార్హా
నిత్యర్థః. సాధనభక్తియోగ్యవైవ కైక్య భక్తియోగస్సమ్భవతీతిభావః. (తృతీ
యపాదేన) ఇదం తిత్త్వతాం పారమితి తృతీయపాదేన. (వివక్షితాఇత) అన్యేషా
మధికార జ్ఞాపనార్థం ప్రవృత్తంవచనమ్, తత్సాధారణ్యేనబోధనార్థ మతిశయాథం
వాచోధ్యమ్.

(సమ్భవాదితి)దేవీశ్రీసూక్తి ప్రబంధేవృద్ధకే అష్టమగాథాయామ్, “ఇష్టైక్కు
మేధ్రేహ్రిపిఱవిక్కుమ్ పల్ గ్రావాన్, సమ్ముడైయవన్ నారాయణన్సమ్మి, శెప్తైయు
డైయతిరుక్రైయాల్ తాల్ పల్ గ్రీ, అమ్మిమితిక్కనాక్కణ్డేన్ తోగ్రినాన్”
ఇతి. అస్యార్థః “హే! ఇష్టైక్కుమ్ - ఇప్పిఱవిక్కుమ్, ఏధ్రేహ్రిపిఱవిక్కుమ్ -
ఇనిక్కాలముళ్ళ తనైయుమ్, పల్ గ్రావాన్ - తుడైయావనాయ్, సమ్ముడైయ
నన్ - సమక్కుళేషియాయ్, సమ్మి - కల్యాణగుణసరిభూర్ణనాయ్, నారాయణన్

తానాదాయద్వితీయ పాదస్య, ఏతద్దేహవిశమ్భత్సమాణామపి దేహా స్తర
విశమ్భత్సమాణం సత్త్వేనతానాదాయత్వతీయపాదస్య చసాఫల్యాత్
నతయోస్తృతీయ చతుర్థపాదాభ్యాంగతార్థజేతిబోధ్యమ్. (కృచిదపి)
ప్రథమపాదే ద్వితీయపాదేవా లక్షణాభావాదిత్యర్థః. (విశేషితత్వా
చ్చేతి) విజానత్పదస్య వ్యర్థప్రాయత్వాత్ శాస్త్రపయదాస సజ్జహా
చ్చేతివ శబ్దార్థః. (వచనాంతరేతి) శౌనకవచనం వివక్షితమ్. (వ్యాఖ్యా
నేతి) వ్యాఖ్యానద్వయంవివక్షితమ్. అత్రవచనాంతరే వ్యాఖ్యాన
ద్వయేచాధ్యాహార ప్రసక్తాచ్చేత్యపిబోధ్యమ్.

నను అజహ్లాత్తజ్ఞైవ పూర్వార్థమతా. అన్యథా “అజ్ఞసర్వజ్ఞభ
క్తానాంప్రపత్తావధికారితాః ఉపాయా స్తర విజ్ఞానాశ కేరజ్ఞస్యయుజ్యతే”
ఇతివరదార్యసూక్తివిరోధాత్. యోగరూపజ్ఞాన విశేషలక్షణాయా
ముపాయాంతరాశ కేరితి సూక్తిప్రసక్తాదిత్యలపా(ఉపాయాంతరేతి).
(యుక్తఇతి) “గతిశబ్దాభ్యాం తథాహిదృష్టం లిక్తజ్ఞ” ఇతిదహరాధి
కరిణగుణ సూత్రే లిక్తజ్ఞేత్యనేన బ్రహ్మలోకశబ్దేకర్మధారయ సమర్థనా
దితిభావః.

నారాయణనాశకృష్ణన్. శెప్టెయ్యుడైయ - తామరై మలర్ పోలేఱవన్, తిరుక్కై
యాల్ - తిరుక్కైకళాల్, తాళి - ఎన్ కాలై, పల్ శి - పిడిత్తు, అమ్మమిలిక్క
నాన్ కనాక్కణ్డెన్” ఇత్యుక్తరీత్యా దేహ స్తరవిశమ్భత్సమా అర్చావతారగుణాద్య
సభవం కుర్వంతః జ్ఞానాధికాస్సస్థితిబోధ్యమ్.

(తయోః) ద్వితీయ తృతీయపాదయోః. (వ్యర్థప్రాయత్వాదితి) భవస్మత
ఇతిశేషః. (శౌనకవచనమ్) అజ్ఞసర్వజ్ఞేతివచనమ్. (వ్యాఖ్యానద్వయమ్) దేవేవరి
బృథతయేతి, సద్వశోపాయ వైధుర్యమితి వ్యాఖ్యానద్వయమ్. (అధ్యాహారప్రసక్తాత్)
భవస్మతే అశక్తవదాధ్యాహార ప్రసక్తాత్.

(అజహ్లాత్తజ్ఞేతి) ప్రతియోగిసమర్పకేజ్ఞానాతో జ్ఞానశక్తిరజహ్లాత్తజ్ఞ
యాగ్రహణేన, అజ్ఞవదేవేవ వరిబృథత్వ విషయకజ్ఞానాశ కేరితి అజహ్లాత్తజ్ఞేతిర్ధృఢః.
(గతిశబ్దాభ్యామితి) “గతిశబ్దాభ్యాం తథాహిదృష్టం లిక్తజ్ఞేతి. బ్రహ్మమీమాంసా ప్రభ

ఇదముపలక్షణమ్. ఆజహల్లక్షణాపరత్వే “ఉపాయాస్తరవిజ్ఞానాభావాద్విజ్ఞానస్యయుజ్యతే” ఇతినిర్దేశావత్తి. యథాశ్రుతవిన్యాసేనపూర్వోమాధ్యాయ తృతీయపాదసూత్రమ్; తస్యచేదాస్తయతిరాజ్యాప్రణీతవృత్తిః. “గతిశ్చైత్యాంతథాహిన్యప్రతిగ్ధచ్చ” “అహరహర్గచ్ఛత్యై” ఇతస్సప్రజానాంగత్యావితంబ్రహ్మలోకమితి బ్రహ్మశబ్దేనచదహరాకాశః పరః. తథాహి, సతసమ్మత్స్వాయమా ఇతి బ్రహ్మణిసర్వేషాంకమనంద్రప్రమ్. తస్మాదహరాకాశస్య పరత్వేతిగ్ధమితి. (కర్మధారయ సమర్థనాదితి.) బ్రహ్మపలోకో - బ్రహ్మలోకః - లోకీయత ఇతిలోక ఇతి కర్మధారయసమర్థనాదిత్యుః. దహరాధికరణగుణసూత్ర శ్రీభాష్యే “తథాబ్రహ్మలోకశబ్దస్య సమానాధికరణపుత్ర్యా అస్మిన్దహరాకాశేప్రయుజ్యమానః, అస్యబ్రహ్మత్వేప్రయోగాస్తరినిరపేక్షం పర్యాప్రతిగ్ధమిత్యాహ (తిగ్ధచ్ఛేపి). నిషాదస్థవతిన్యాయాచ్చపక్షీ సమాసాత్ సమానాధికరణ సమాసోన్యాయ్యః” ఇతి.

తస్మిన్త్రప్రకాశకాయామ్. - సనుకంఠబ్రహ్మలోకశబ్దస్య సమానాధికరణపుత్రిత్యావగతుః; వ్యధికరణపుత్రావపితదేవహి శబ్దరూపమితశబ్దాయాం ఒపక్షితమనుగ్రాహకందర్శయతి (నిషాదేతి). “ఏతయానిషాదస్థవతిం యాజయేత్” ఇత్యత్రకర్మధారయపరిగ్రహేనిషాదబాతీయస్యస్థవతేవగ్నివిద్యయోరసమ్మవేశస్యతోనిరధికారత్వాత్, పక్షీసమాసపరిగ్రహేనత్రైవర్ణికాస్తైర్భూతస్థవతి కటాక్షేణాపినిషాదస్థవతి శబ్దనిర్వాహసమ్మవాత్, పక్షీసమాసపరిగ్రహేన అపహుద్రాధికరణన్యాయాహరోధోయుక్త ఇతిప్రాప్తేభిహితమ్ (స్థవతిర్నిషాదస్సాన్యభజసామాధ్యాదితి.) ఆయామర్థః - పక్షీసమాసవత్సేనిషాదసమ్మవ విశిష్టాభిధేయః. కర్మధారయవత్ సేనిషాదత్వవిశిష్టః. తత్ర పృథ్వీ అశ్రవణాన్నిషాదప్రాప్తవదితేన విభక్త్యర్థోపహణీయః. సచేదం యుక్తమ్; శ్రౌతార్థ పరిగ్రహేషిరోవాధావాత్. సహగ్ని విద్యాసరావిత్యం బోషః; ద్రవ్యపదేతదుపయోగ్యగ్నివిగ్ధసహగ్నివిద్యావశానాంకంభజ్జీదార్ద్రసస్య విధ్యనుమతి సమ్మవాత్. తస్మాత్కర్మధారయవివన్యాయ్యితి. ఏతస్సాన్యాయామగృహీతోబ్రహ్మలోకశబ్దః శ్రుత్యంతరే అన్వయనిరపేక్షః పరమాత్మత్వసాధక ఇత్యర్థః” ఇతిశ్రీసూక్తిరత్రానుసంధేయా.

(అవత్తిరితి) “ఉపాయాస్తరవిజ్ఞానాభావాద్విజ్ఞానస్యయుజ్యతే” ఇత్యత్తితి

త్తిరిత్యా ఉపాయాన్తరగూప విజ్ఞానానర్హత్వం అజ్ఞశబ్దాగ్ధ ఇతిప్రతి
యతే. కిచ్చతథాసతి ఉపాయాన్తరగోచర జ్ఞానాభావాదిత్యేవాలమ్;
వ్యుపసర్గేణఉపాయాన్తరజ్ఞానవిశేషానర్హత్వంహి ప్రతీయతే. అతో౭శక్తి
పదవత్ ఉపసర్గోపి కర్మధారయ తాత్పర్యగ్రాహక ఇత్యనుసంధేయమ్.

ఏవం యోగరూప జ్ఞానవిశేషలక్షణాయాం శాస్త్రపర్యుదాస
సన్ద్రహః, యోగశబ్దసవిశేషణమ్, కర్మధారయనిర్దేశఇతి సాధకత్ర
యముక్తమ్. తురీయంసాధకనూహ (అజ్ఞానశబ్దశ్చేతి). విద్యాయాఅ
భావో౭విద్యా; అభావశ్చయోగ్యతా సమ్యగేనవివక్షితః. అతోయోగాన
ర్హత్వమర్థ ఇతిభావః. “అవిద్యయేతి ప్రతియోగినిర్దేశోభిమతః. అ
విద్యా - విద్యేతరత్ విహితం కర్తవ్య” ఇతిహి శ్రీభాష్యసూక్తిరితిభావః.

శ్లోకః, శక్త్యభావరూపార్థసన్ధిహర్థం ఉపాయాన్తరవిజ్ఞానాభావాచ్ఛిజ్ఞానయజ్యత
ఇతి చకారసహితోను సన్ధేయః. చకారస్యశక్త్యభావాదిత్యర్థః. ప్రతియోగిసమ
ర్పకజ్ఞాధాతోః అజహల్లక్షణాన్లోకారే ఉపాయాన్తరాజ్ఞానాశక్తిభ్యామధికారతా
యజ్యతఇతి స్యాదిత్యావత్తిర్పిధ్యా. (యథాశ్రుతవిన్యాసేన) ఉపాయాన్తరవిజ్ఞానా
శక్తేరితి విన్యాసేన. విజ్ఞానాశక్తేరిత్యసేన, అజ్ఞానామిత్యత్రజ్ఞపదేశక్తా కృత్ప్రత్యయ
బలాత్ శక్తిరిపి సన్ధిహేతిసూచ్యత ఇతిబోధ్యమ్. (కిచ్చేతి) వీత్పువసర్గరాహిత్యే
ససవక్తవ్యమిత్యాహ (తథేతి). (తథాసతి) ఉపాయాన్తరవిజ్ఞానేత్యత్ర తత్పురుషసమా
సాశ్రయజేసతి. (అశక్తిపదవత్) అశక్తిపదవిన్యాసస్యకర్మధారయతాత్పర్యగ్రాహ
కత్వవత్.

(యోగేతి) “యోగరూపజ్ఞానవిశేషలక్షణాయామ్ సాధకత్రయమ్” ఇత్య
స్వయః. (యోగశబ్దసవిశేషణమితి) యోగమర్గపరాజ్ఞుభ ఇతివిశేషణమిత్యర్థః.
(కర్మధారయేతి) ఉపాయాన్తరవిజ్ఞానేత్యత్ర ఉపాయాన్తరిచ్చతత్-విజ్ఞానజ్ఞేతి కర్మ
ధారయేత్యర్థః. (అభావశ్చేతి) యోగ్యతాసమ్యుక్తావచ్చిన్న విద్యానిష్ఠః) తియోగితా
తాభావ ఇత్యర్థః. (ప్రతియోగినిర్దేశః) ప్రతియోగిభూతవిద్యానిర్దేశః.

(ఇత్యాదీతి) “సామవిద్యా శాస్త్రవిద్యా దహరవిద్యా” ఇత్యాది సమాఖ్యాప్రసిద్ధిరాదిశబ్దార్థం.

ననుయోగానర్హాణాం వక్ష్యమాణవిజ్ఞానశాలిశ్చే తేనైవగతా ర్థత్వాత్, తద్రాహిత్యమవశ్యం వివక్షణీయమ్. కిచ్చానాన్వయో రేక విషయత్వం స్వారసికమ్. అపిచ, ఉపాయాన్తరవిజ్ఞానాశక్తిశ్చ క్తవ్యాభ్యేయవచనే ప్రకృతం విజ్ఞానమేవ స్వరసతః ప్రతీయత ఇత్యన్వార స్యాత్, పూర్వోక్తార్థాన్వయోధేన వేదాన్తాచారైర్వికల్పితానుగుహీ తం యోజనాన్తరమాహ (యద్యేతి). అత్ర “స్వరీరత్వ కథనాదిక చాలే” ఇతిపూర్వోక్తరీత్యా సాధనాన్తరస్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానం శబ్దజన్య త్ విద్యాత్వేనాభిమతమ్; తస్యాపివేదాదిప్రమాణపర్యాలోచనయా బద్ధ త్వాత్. (ఇతివదితి) ఇత్యుక్తే వేత్త్యర్థం.

అత్ర “వేదాన్తానానివిద్యానామ్” “విద్యా హ్యేతాశ్చచతుర్థా”

(వక్ష్యమాణవిజ్ఞానమ్) దేవపరిబృథత్వజ్ఞానమ్. (తేనైవ) విజ్ఞానత్వదేనైవ. (గతా ర్థత్వాత్) చరితార్థత్వాత్. (తద్రాహిత్యమ్) దేవపరిబృథత్వజ్ఞానరాహిత్యమ్. (వివక్ష ణీయమ్) అక్షిప్తదేవవక్షణీయమ్. (ఉక్తమితి) వ్యాభ్యేయవచనే ప్రతియోగిభూతే విజ్ఞానత్వద ఇత్యర్థం. (అస్వారస్యాత్) జ్ఞానశబ్దస్యయోగరూపజ్ఞానలక్షణాయా మస్వారస్యాత్. (పూర్వోక్తార్థం) విజ్ఞానాభావవివక్షణమ్, జ్ఞానాజ్ఞానయోరేకవిషయ కత్వసారస్యమ్, వ్యాభ్యేయవచనాన్వారస్యాను సరణమితిత్రయమ్. (స్వరూపవిరు ద్ధత్వజ్ఞానమితి) గీతావచనోక్త స్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానమిత్యర్థం. (శబ్దజన్యవిద్యాత్వే నేతి) శబ్దజన్యజ్ఞానత్వేనైత్యర్థం. (తస్యాపి) శబ్దజన్యవిద్యాత్వస్యాపి.

(వేదాన్తానానీతి) యాజ్ఞవల్క్యేస్త్రుతౌ ప్రథమాధ్యాయే “పురాణన్యాయ మిహుంసా ధర్మశాస్త్రాద్విమితాః | వేదాన్తానాని విద్యానాం ధర్మస్యచ చతుర్థక” ఇతి. అస్యవిజ్ఞానేశ్వరీయమ్. “శాచాచారాంశ్చవిద్యేత్” ఇత్యాచార్యస్య ధర్మ శాస్త్రాధ్యాపనవిధిః, శిష్యేణతదన్యాయసంకర్తవ్యమితిమతోపగమ్యత ఇత్యుక్త అహ

ఇత్యాదినిర్దేశం, “ అగ్నివిద్యాసాధ్యమనుష్ఠానమ్ ” ఇత్యాదితాన్త్రి
కన్యవహరశ్చవివక్షితం.

(అవిద్యాశబ్దేనేతి) అజ్ఞశబ్దేనేత్యపిబోధ్యమ్. (తదుభయశక్త్యాభా
వఇతి) విద్యారాహిత్యేనై సాధనా స్వస్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానవతాం
నర్వేషాంభక్తిపరవశానాశ్చ బహ్వయాససాధ్యశ్రవణరూపవిద్యారహి
తత్వాత్ పదాంతరవైయర్థ్యంస్యాదితి, అవిద్యాశబ్దయోగ్యతాయాః

(పురాణేతి) పురాణమ్ - బ్రాహ్మణి. న్యాయః - తర్కవిద్యా. మీమాంసా - వేదవాక్య
విచారః. ధర్మశాస్త్రమ్ - మనవాది. అజ్ఞాని - వ్యాకంఠాదీనివత్. విత్తైరుపేతా
శ్చత్వారోపేదాః - విద్యాః. ధర్మార్థకామపురుషార్థసాధనజ్ఞా
నాని; తాసాంస్థానానిచతుర్థశః. ధర్మస్యచ చతుర్థశస్థానానిచేతనః. ఏతానిత్రైవిధ్యై
రభ్యేతవాని; తదప్రగతత్వాద్ధర్మశాస్త్రమప్యభ్యేతవ్యమ్. తత్రతానిబ్రాహ్మణేనవిద్యా
ప్రాప్తయే ధర్మానుష్ఠానాయవా ఆధిగ్రహ్యాని. క్షత్రియవైశ్యాభ్యాం ధర్మాను
ష్ఠానాయ. తథాచశక్తేనవిద్యాస్థానాన్యపత్రమ్యోక్తమ్. “ఏతానిబ్రాహ్మణోధికురుతే,
సచపుత్రం దర్శయతితరేషామ్” ఇతి. మమరపిద్విజాతీనాం ధర్మశాస్త్రాధ్యయనే ఆధి
కారోబ్రాహ్మణస్యతుప్రపంచేనాన్యస్యేతిదర్శయతి. “నిషేకాదిభృతానాన్తోమస్త్రైర్వ
హ్యేదితోవిధిః । తస్యశాస్త్రేధికారోస్మ్యై జ్ఞాయోనాన్యస్యకస్యచిత్ । విదుషాబ్రా
హ్మణేవేదమధ్యేతవ్యం । ప్రయత్నతః । శిష్యేభ్యశ్చప్రపత్తవ్యంసమ్యజ్ఞాన్యేనకేన
చిత్” ఇతి. (విద్యాపేత్యాశ్చతుర్థశేతి) మహాభారతేతాన్త్రివిధ్యేనిరాజగర్తే “ఘాయ
స్సభగవాన్ ధ్యాత్వాచిరంశులవరాయుధః । అప్రజత్సర్వశాస్త్రాణిమహాదేవోమహే
శ్వరః । విద్యాశ్చతస్రఃకుటస్థాస్తాసాం శేదవికల్పనాః । అగ్నివేదాశ్చత్వారో
మీమాంసాన్యాయవిస్తరః । పురాణంధర్మశాస్త్రం చిద్యాపేత్యాశ్చతుర్థశః । ఆయు
ర్వేదోదమర్వేదో గాఢర్వశ్చేతితేత్రయః । అర్థశాస్త్రంశ్చతుర్థశ్చవిద్యాహ్యప్రాద
త్రైవకు” ఇతి. (అగ్నివిద్యాసాధ్యమ్) అగ్నివిద్యాభ్యాంసాధ్యమ్.

(పదాంతరవైయర్థ్యమ్.) విజానత్పరవైయర్థ్యమ్. (అవిద్యాశబ్దే) అవిద్యాత ఇతి

ఆరోప్య సమన్వితవ్యమాశ్రిత్య లజ్జశబ్దేచశక్తౌ క్షత్వత్వయమాశ్రిత్య శ్రవణరూపవిద్యాంశేపి శక్త్యభావపవ వివక్షణీయః. ఏనం స్వరూప యాథాత్మ్యజ్ఞానరూప శాబ్దవిద్యానర్హణాం తద్వత్వాచ్చ శరణాగత్య ధికారే సాధనాంతరానవకాశప్రసక్త్యతి యోగవిద్యాన్వితవ్యమపి వివక్షణీయ మిత్యాశయః.

ఉక్తం విజ్ఞానశబ్దస్వారస్యమభిప్రేత్యాహ (అరపవేతి). (తస్మా దితి) “లక్షణా కల్పనాభావాదత్రైవర్ణికసర్జహత్. సూక్తిభోగ విద్యోక్తేర్భోగానర్హోఽజ్ఞ శబ్దతః । లక్షణాధ్యాహరదోషాద్వాఙ్మూల్య ద్యననురోధతః । అజహల్లక్షణాయోగాద్విఘ్నోతస్యా అయోగతః । లక్షణ విద్యాశబ్దే. (ఆరోప్యసమన్వితవ్యమాశ్రిత్య) ప్రతియోగిసమన్వితవ్యమాశ్రిత్య. ఆత్ర యోగ్యతా సమృద్ధావచ్చిన్నప్రతియోగితాక విద్యాభావోఽస్యః. (శాబ్దవిద్యా) శబ్దజన్యజ్ఞానమ్. (తద్వత్వామ్) శాబ్దవిద్యాపతామ్. (సాధనాంతరానవకాశప్రసక్తః) సాధనాంతరాననుష్ఠానప్రసక్తః. (ఆశయ ఇతి) సాధనానుష్ఠానౌపాధార్థం ఆజ్ఞపదే శబ్దజన్యజ్ఞానాభావ యోగజన్యజ్ఞానాభావోభయమపి ఆవశ్యకమితీభావః. శబ్ద జన్యజ్ఞానయోగజన్యజ్ఞానశాలినాం సాధనాంతరే అధికార ఇతి ఫలితమ్.

(విజ్ఞానశబ్దస్వారస్యమ్)ప్రవచనసహిత విజ్ఞానశబ్దస్వారస్యం పూర్వోక్తవిజ్ఞానా భావ వివక్షణాదితయస్వారస్యమ్. (లక్షణాకల్పనాభావాత్) ప్రతియోగిసమన్విత జ్ఞానాలోః లక్షణాకల్పనాభావాత్. (అత్రైవర్ణికసర్జహదితి) శాస్త్రవర్ణదస్త్రసర్జి హదిత్యర్థః. (సూక్తిభిః) “యోగమార్గపరాజ్ఞుభిః” ఇతి, అవిద్యాతోడవే పరిబ్రుక తయావావిదితయా” ఇతిసూక్తిభిః. (లక్షణాధ్యాహరదోషాత్) భవత్వతే అజ హల్లక్షణాయాః అజ్ఞపదేవిజ్ఞానత్వదే అశక్త ఇత్యధ్యాహరస్యపదోషాత్. (వాఙ్మూల్య ద్యననురోధతః) యోగమార్గపరాజ్ఞుభి ఇత్యాదివాఙ్మూల్యనాననుగుణత్వాత్. (అజ హల్లక్షణాయోగాత్) భవత్వతే అజహల్లక్షణాయా అయోగాత్. అజ్ఞపదే విజ్ఞా నత్వదే (విఘ్నోతస్యాఅయోగతః) తస్మాః - లక్షణాయాః, అయోగాత్. (లక్ష.

కాద్యయహానేశ్చ స్వస్వరూపవిరుద్ధతామ్ | మోక్షోపాయాన్తరేజానన్వి
జానత్పదబోధితః” (అజ్ఞాదిశబ్దానామితి) అజ్ఞావిద్యా సర్వజ్ఞ విజానత్స
ద్యామిత్యర్థః. ఇథం అజహల్లక్షణాలభ్యాహారః వ్యాఖ్యానాదివిరోధః
విధాలక్షణ ఇతివిజానత్పదే దూషణచతుష్టయము క్తమ్.

అథతస్యైవ పశ్చిమదూషణమాహ (విజ్ఞానశబ్దస్యేతి). ఇదమ
త్రాకూతమ్. అజ్ఞశబ్దస్తావత్ ఉపాయాన్తరస్వరూపజ్ఞానరాహిత్యపరః;
తస్యైవప్రపత్త్యధికారత్వేన అన్వయయోగ్యత్వాత్. ఏవశ్చజ్ఞానాజ్ఞా
నయోరేక విషయకత్వ స్వారస్యాత్ విజానతామిత్యత్రాపి జ్ఞాధాతునా
సాధనాన్తరస్వరూపజ్ఞాన మేనప్రతీయతే. తత్రవిశిష్టసాధనాన్తరస్వ
రూప జ్ఞానంవ్యుపసగార్థః. విశేషజ్ఞానోక్తేశ్చ కింఞ్చిత్త్రయో
జనేనభాన్యమ్. నచప్రపత్తుప్రయోగితయా శరణ్యగుణజ్ఞానం వ్యుపసర్గే
ణోచ్యత ఇతివాచ్యమ్. ఉపసగ్గాణాం ధాత్వర్థ విశేషద్యోతకతయా
కాద్యయహానేశ్చ) లక్షణాద్యయ రూపహానేశ్చ. అజ్ఞపదేవిజానత్పదే స్వార్థపరిత్యా
గాత్ భవత్పక్షే లక్షణాద్యయమితిబోధ్యమ్. (మోక్షోపాయేతి) మోక్షోపాయా
న్తరే స్వరూపవిరుద్ధతాంజానన్, విజానత్పద బోధిత ఇత్యన్వయః. పురుషఇతి
శేషః. అత్ర ప్రపత్తియిల్ తెలియమై తదధికారోన, అనవేక్షితమిదమ్; తత్కా
లన్యజ్ఞానస్య తదధికారత్వాభావాదితిబోధ్యమ్.

(తస్యైవ) విజానత్పదస్యైవ. (తస్యైవ) ఉపాయాన్తరస్వరూపజ్ఞాన రాహి
త్యస్యైవ. (అన్వయయోగ్యత్వాదితి) ఉపాయాన్తరస్వరూప జ్ఞానరాహిత్యస్యైవ
అధికారత్వ మితిభావః. (ధాత్వర్థ విశేషద్యోతకతయేతి) అత్రసద్ధాన్తకాముద్యామ్,
ఉత్తరాధైః—సత్రాద్యర్థనిర్దేశశోచలక్షణమ్. యాగాత్స్వర్గోభవతిత్యాదౌ ఉత్ప
ద్యత ఇత్యాద్యర్థాత్. ఉపసగ్గాస్తు అర్థవిశేషస్యద్యోతకాః. ప్రభవతి, పరాభవ
తిత్యాదౌవిలక్షణార్థావగతే. ఏతద్వాన్విఖ్యానం తత్వబోధినాన్ద్రష్టవ్యమ్. (ధాతో

ధాతోరేవ శరణ్యగుణవిశేషజ్ఞానపరత్వావత్తే నానాజ్ఞానయోరేకవిషయత్వస్వారస్యలబ్ధస్య సాధనాంతరస్వరూపజ్ఞానఫరత్వస్యభజప్రసక్తాత్.

కిచ్చ ఉపసగద్యోతితం శరణ్యగుణవిశేషజ్ఞానం కిం సాధనాంతరప్రవృత్త్యుపయోగి; ఉతతత్ప్రతిబద్ధకమ్. నాద్యః; -భక్తిప్రపత్తి సాధనాధికారోక్తేః ప్రకృతేవైఫల్యప్రసక్తాత్. నాన్త్యః; - తస్మైవ ప్రపత్త్యధికారత్వ సమ్భవేన లక్షణాయా అశక్తాధికారత్వ విధ్యయోగ్యాత్.

ఏతత్సర్వమభినన్ధాయభట్టార్యైః “దేవేపరిబృథతయావా విదితయా” ఇత్యనుగృహీమ్. వరదార్యైశ్చ “సదృశోపాయవైధుర్యమ్” ఇత్యనుగృహీతమ్. తత్రపర్యవసృష్టాత్ బృహిధాతోర్నిష్పన్నః పరిబృథశబ్దోహివృద్ధివాచీ. తథాచ, ఉపాయోపేయాకారాభివృద్ధివేదినః విజానత్వదోపాత్త సాధనాంతర స్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానహేతుత్వేన వివక్షితమ్. నిరపేక్షోపాయత్వరూపోపాయాధికారాభివృద్ధ్యవగమే సజ్యేవ

రితి) సాధనాంతరస్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానం పుష్కలార్థ ఇతిబోధ్యమ్. (భక్తిప్రసక్తాదితి) విజానత్వదన్యేతిభాషః.

పుష్కలపరపదార్థమజ్జీకృత్య ద్వేధావికల్పకిర్యతే. (కిచ్చేతి). (తత్ప్రతిబద్ధకమ్) సాధనాంతర ప్రవృత్తి ప్రసక్తమ్. (నాద్యః) శరణ్యగుణవిశేషజ్ఞానమ్ సాధనాంతరప్రవృత్త్యుపయోగితి వక్షః ససమీచీనః. (ప్రకృతేవైఫల్యాదితి) ప్రకృతప్రపత్త్యసాధారణాధికార నిర్ణయరూపప్రయోజనాభావాదిత్యర్థః. (నాన్త్యఇతి) శరణ్యగుణవిశేషజ్ఞానం సాధనాంతరప్రవృత్తి ప్రతిబద్ధకమితివక్షోససమీచీనఇత్యర్థః. (తస్మైవ) శరణ్యగుణవిశేషజ్ఞానస్మైవ. (లక్షణయేతి) విజానత్వదన్యేతిబోధ్యమ్.

(పర్యవసృష్టాదితి) ప్రభోపరిబృథఇతి స్వామిని నిరూపింక్షణా. ఆత్రతయోగికఇతితాత్పర్యమ్. సిద్ధాంతకాముద్యామ్, “ప్రభోపరిబృథః” బృహబృహివృద్ధా. నిపాతసంపాద్యత్, పరిబృహితిః. పరిబృహితోన్యేతితి, ప్రాగ్విదిత్యస్యక్తస్య ఇతిభాషః. తస్యభత్వం హస్యలోపః. ఇదిలోపలోపశ్చ”ఇత్యర్థః. (తస్య) స్వరూప

పాఠశ్రావ్యనాశకత్వలక్షణ స్వరూపవిరుద్ధత్వ జ్ఞానోదయాత్, అనన్తస్థి
రత్వరూపానురూపలక్షణోపేయాకారాభివృద్ధ్యవగమేనత్యేవస్వప్రాప్య
వైసాదృశ్యలక్షణ స్వరూపవిరుద్ధత్వ జ్ఞానోదయాచ్చ; ఇథమ్, సాధనా
న్తరస్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానస్యైవ విజానత్పదార్థత్వాత్ తస్యసాధనాన్తర
త్యాగ హేతుత్వాచ్చ, సాధనాన్తరానుష్ఠానౌ పయిజ్ఞానరహితానా
మపిఇదమ్, తాదృశజ్ఞానవతామ శక్తానామపి ఇదమితీశృంభలితోక్తి
రూపేణ వ్యాఖ్యానమప్యయ్యుక్తమితి. (తుచ్చత్వేతి) అసత్ప్రాయ
త్వేత్యర్థః.

యదప్యుక్తం పూర్వపక్షేఽపర్యాణం స్వరూపవిరుద్ధత్వ జ్ఞానవి
వక్షాయాం చరమశ్లోకాద్యుపదేష్టాణాం వ్యాసాదీనాముక్తిజ్ఞానసత్వేన
తేషాం ప్రపత్తావేవాధికారస్యాదితి; తదనూద్యదూషయతి (నన్వి
త్యాదినా - భక్త్యైరమౌ పపత్తైశ్చ నేన.)

“బ్రహ్మరుద్రాద్జన వ్యాససహస్రకరభార్గవాః | అనుపాస్యా
ముముక్షుణాం యథేంద్రాద్యాహిదేవతాః” ఇత్యాదిరీత్యా వ్యాసా
విరుద్ధత్వజ్ఞానస్య. (సాధనాన్తరానుష్ఠానేతి) “సాధనాన్తరేత్యైరభ్య అశక్తానామ
పీదమ్” ఇత్యుక్తం సారోక్తశృంభలితోక్తిత్యర్థః. (అయ్యుక్తమితి) ఇదమత్రానుగృ
హితమితి పూర్వేణాన్వయః.

ప్రపంచభూషణమహంసాభాష్యః - (త్యాగేతి) త్యాగహేతుః శృంభలితోక్తి
రిత్యన్వయః. (కథమన్యేతి) తాదృశవిజ్ఞానస్యేత్యర్థః. (అధికారత్వమితి) ప్రపత్తౌధి
కారత్వమిత్యర్థః అతిప్రసక్తేతిభావః. (తేషాం) వ్యాసాదిషు. (భక్తేరితి) (అధి
కారత్వమ్) ప్రపత్తౌధికారత్వమ్. (నన్విదితి) అస్యాపి అతిప్రసక్తేతిభావః.
అత్రఅస్మాదావమితివిశేషణందేయమ్.

(బ్రహ్మేతి)(సహస్రకరః) కార్తవీర్యార్జునః. (భార్గవః)వరశురామః. (ఇత్యా
దితి) అవిశేషేన “శతశ్చైతేయకపిలబుద్ధాద్యాద్యేనసాన్తరః” కత్త్యావేశావతారాస్తు

దీనాం కల్పభేదేన సత్వాదితారతమ్యలక్షణ గుణభేదేన జ్ఞానసూక్ష్మ్యం
సమ్భవత్యేవేత్యభిప్రేత్య “ఋషికిఞ్కు మార్హ్వోకిఞ్కుమ్ పర్వని
పరమాణువోఽపై వాళిపోరుమ్” ఇతిసమ్ప్రదాయానుసారేణ పరిహరతి
(భక్త్యభావస్యాపీతి). “అజ్ఞసర్వజ్ఞభక్తానామ్” “గతిర్నమ్యాభిప్రేక్షి”
ఇతిశౌనకవచనే సర్వజ్ఞభక్తియోః ప్రపత్త్యధికారశ్చోక్తిః వ్యాసా
దీనాం సర్వజ్ఞత్వవత్ భక్తత్వస్యాపి సత్వాచ్చేతి, ఇదంతిత్త్వతా
పారమిత్యాది విరోధఇత్యర్థః.

వ్యాసాదేస్సాధనాంతరనిష్ఠత్వగ్రాహక ప్రమాణబలేనా ఏతదే
హ దేహాంతరవిశమ్భత్వమత్వకల్పనాత్, “ఇదంతిత్త్వతాపారమ్”
ఇత్యాదికం దేహాంతరవిశమ్భత్వమత్వ ఏతద్దేహవిశమ్భత్వమత్వ పర
మితిసవిరోధఇతిచేత్ తద్విత్తద్బలాదేవసాధనాంతరేషు పారతన్త్ర్యనాశ
కత్వ స్వప్రాప్యవైసాదృశ్య జ్ఞానాభావకల్పనాత్, విజానత్పదం వ్యూప
సర్గమహిమ్నా స్వరసతప సాధనాంతరస్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానపరమితి
సుతరాంస విరోధఇత్యాహ (యదీత్యాదినా). (ఉపాయోపేయసార్వ
జ్ఞేః) ఇత్యనేన “అజ్ఞసర్వజ్ఞభక్తానామ్” ఇత్యత్రభక్తపదవత్ సర్వజ్ఞ
పదం సర్వప్రకారేణోపాయోపేయగోచరజ్ఞానరూపవిశేషపరమితిసూచి
తమ్.

(కిఞ్చిద్వైకల్యమితి) ఉపాయభూతేభగవతి అత్యంతనైరపేక్ష్యా
వగాహన ముపేయభూతభగవదనుభవ కైజ్ఞర్యయోః కేవలపరార్థ
విష్ణోస్తతాల్పవిగ్రహః.” ఇత్యాదికంగృహ్యతే. (ఇత్యాదివిరోధఇతి) ప్రపత్త్యధి
కారస్సాన్విత్. తేహతదభావేన విరోధఇతిభావః.

(తద్బలాదేవ) సాధనాంతరనిష్ఠత్వజ్ఞానకల్పనాదేవ.

(నైరపేక్ష్యేతి) స్వప్రపుత్తిచైరపేక్ష్యేత్యర్థః. (యథాప్రతాపవాదేతి) శ్లోక
తాత్పర్యజ్ఞానాభావేన శ్లోకానుపూర్వప్రవచనం కృతమితిభావః.

† ఇద్దుశుద్ధప్రతికాణిల్లై.

త్వానవగాహనశ్చేత్సర్థః. (అభ్యుపగన్తవ్యమితి) నచైవంచరమశ్లోకా
ద్యుపదేష్టుత్వానుపపత్తిః; చరమశ్లోకాదేర్హాథతాత్పర్యాజ్ఞానేపి అర్జు
నాదికం ప్రతిభగవదుపదేశస్వరూపస్య యథాశ్చతాను వాదోపపత్తేః.
ఇదశ్చ ఉపోద్ఘాతేత్వతీయే ఉపబృంహణ సమర్థనాధికారే ప్రవశ్చిత
మితిభావః.

అథ “తస్మైనమోమునివరాయ పరాశరాయ” “నమోవ్యా
సాయ” “పరాశరముఖాన్వనై” “నమామినాధేన యామునంవ్యాసమ్”
ఇత్యాదిపూర్వాచార్య సమస్కారబలేన వ్యాసాదయోన సాధనభూత
భక్తియోగాదినిష్ఠాః. కిన్తు అధికారవిశేషణీభూత వ్యాజరూపభక్తి
యోగాదిముఖేన సిద్ధోపాయనిష్ఠావేతి నిగమాంతార్యాభిమత ముఖ్య
సిద్ధాంతానుసారేణ పరిహారాంతరమాహ (కిన్చీతి).

(ప్రారబ్ధనాశేషీతి) యేనాభ్యుపగతప్రారబ్ధఖణ్డ నాశకశరణాగతౌ
ప్రవృత్తిస్సాన్వీదితిభావః. మాస్తుప్రారబ్ధఖణ్డనాశేచ్ఛా; తథాపి “ఇద
మేవవిజానతామ్” ఇతివచనానుపపత్తిః, ఇత్యాశక్యశ్చపరిహారతి
(నచేతి).

(ఇత్యాదీతి) ఆదిశబ్దేన “వ్యాసంనాథసరోజదక్రుఃకుమరేతి శ్రీవరవరముని
శ్రీభావ్యసద్మదాయముక్తక శ్లోకోఽప్యనుసంభేదః.

శ్రీవచనభూషణమీమాంసాభాష్యే, (ప్రాప్యపరిబృథత్వమ్) ప్రాప్యస్యపరిబృథ
త్వమ్. (ప్రారబ్ధనాశేషీతి) ప్రారబ్ధఖణ్డనాశేషీత్యర్థః. యేన కారణేన వ్యాసాదీనామపి
అధికారకర్మణామనుభవేనైవ వినాశోబోధ్యః.

(వచనానుపపత్తిరితి) పరిబృథత్వజ్ఞానస్య వ్యాసాదేస్సత్వాత్ భక్త్యధి
కారానవకాశాత్, పరిబృథత్వజ్ఞానస్య ప్రవర్త్యధికారత్వ ప్రతిపాదకమనాను
పపత్తిత్యర్థః.

(భక్తేరివేతి) శరణాగత్యనుష్ఠానం పయికరచివిశేషభాగపహితం సాధనాంతర స్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానం విజానతామిత్యనేన వివక్షితమ్. వ్యాసాదేశ్య అధికారారమృకర్మప్రతిబంధనేన అన్విష్టవిశేషకారిత రచి విశేషానా స్తితిభావః. ఇమం విచారమధికరణాదే సజ్జమయతి ప్రవమస్మిన్నితి ఇత్థం సాధనాంతరస్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానపూర్తిః విజానత్వదాన్త ఇతిస్థితమ్.

అధవిజానత్వదం సర్వప్రకారేణ ఉపాయోపేయగోచర భావ పూర్తిపరమ్. భట్టార్యసూక్తిరివి విజానత్వదాన్తకథనపరా, సత్తుతద్దేతు పరా. ఏవశ్చ శౌనకవచనస్థ సర్వజ్ఞపదమపిస్వరసమ్; అజ్ఞపదమపిస్వర సమ్. అజ్ఞపదమపితజ్ఞా నరహితపరమేవ. అతోజ్ఞానాజ్ఞానయోరేక విషయత్వసిద్ధిః. తత్రసాధనాంతర విజ్ఞానోభయాన ర్నత్వం పూర్వోక్త రీత్యావివక్షితమ్ ; అతోనసాధనాంతరానవకాశదోషః. ఏవశ్చ సాధ నాంతర స్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞాన మధికారఇతిఫలితార్థపరస్సమృదాయ ఇతి వేదాన్తాచార్యాభిమతాం ముఖ్యయోజనానూహ (యద్యేతి).

“సాధనాంతరాణాం పారతన్త్ర్యనాశకత్వేన సర్వముక్తి ప్రసక్త పరిహారార్థతయా వ్యాజిమాత్రత్యాత్ నాక్షాదుపాయవై ధుర్యమ్,

మీమాంసాభాష్యే (భక్తేరివేతి) భక్తిపూర్తిః ప్రవత్త్యధికారత్వవిత్వ్యర్థః. (తద్రహితానామ్) ఉత్తజ్ఞానపూర్తిరహితానామ్. (తస్యచేతి) ఉపాయసల్లు త్వజ్ఞానస్య చేత్యర్థః. (అప్రాప్తవత్) అప్రాప్తభూతభక్తే రధికారత్వ విరోధవత్ (పదగ్నే) ప్రపదనే ఇతిశేషః. (తదధికారా) ఉపాయసల్లుత్వజ్ఞానాధికారా.

టిప్పణ్యం అథేత్యాది యోజనాంతరమితిబోధ్యమ్. (తద్దేతుపరా) సా నాంతరస్వరూప విరుద్ధత్వజ్ఞానపరా. (స్వరసమ్) ఉపాయోపేయ పరిబృహత్త్వజ్ఞాన పరత్వే స్వరసమ్. (తజ్ఞానరహితపరమేవ) ఉపాయోపేయ పరిబృహత్త్వజ్ఞానరహిత పరమేవ. (తత్ర) అజ్ఞపదే. (సాధనాంతరేతి) సాధనాంతరస్య విజ్ఞానస్య, ఏతమ భయస్యా సర్వత్వమిత్యర్థః. అత్రవిజ్ఞానమ్-ఉపాయోపేయ పరిబృహత్త్వజ్ఞానమ్

ప్రాప్యవిసదృశత్వాత్ సదృశోపాయవైధుర్యశ్చ భగవతోవిదన్”
 ఇతివరదార్యవచనార్థమభిప్రేత్య భట్టార్యవచనార్థదైవిధ్యాత్ తత్ఫలి
 తాగ్తోపిద్వివిధత్యాహ (తథాశ్చేతి) ఫలితార్థత్వాదిత్యర్థః. (ఫల్గుత్వమ్)
 అల్పాస్థిరత్వం స్వరూపాననురూపత్వశ్చ. (ఉత్తరత్ర) ఇత్యనంతరం
 సాక్షాదుపాయవైధుర్యమితి శేషః.

పరిబృథవచన సాధనాంతరవ్యావర్తకా ౭౭కారాంతరవివక్షా
 కుతోనే త్యాశబ్ద్యపరిహరతి (యద్యపితి). స్వీకార్యత్వవేషేణ రస్యత్వ
 సక్యత్వే వివక్షితే. రస్యత్వం దుఃఖేనాసాధ్యత్వాత్, నిరపేక్షత్వమ్-
 కర్తృనిరపేక్షత్వం సర్వశక్తపరమచేతన నిరపేక్షత్వశ్చాభిమతమ్.
 (స్వరూపానురూపత్వాదీతి) ఆదిపదాత్ శక్తిప్రాప్తి పూర్తిపరిగ్రహః.
 సాధనాంతరాణామాత్మర్థికాధికారః, విశమ్భాక్షమాణాం నియతాధి
 కారఇతివేకః; స్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానాదిసమ్భవాత్.

ఏవంస్వరూప విరోధజ్ఞానాభావే దేహాంతరవిశమ్భాక్షమరూప
 దృష్టానాం ఏతద్దేహ విశమ్భాక్షమరూపార్తానాశ్చ మోక్షోపాయ
 భిక్షకమేన సిద్ధోపాయా పేక్షయావైసాదృశ్యం ప్రకృతేవక్తవ్యమ్;
 తచ్చనదుఃఖసాధ్యత్వాన కృత్వాదికమిత్యభిప్రేత్యాహ (తథాపితి)
 పారతన్త్ర్యనాశకత్వాదేః వైసాదృశ్యాంతర్భావే పునగుక్తివైఫల్య

(ఆకారాంతరమ్) రస్యత్వసృత్వాదికమ్. (రస్యత్వమ్) ఆతిరసత్వేన స్వీకార
 వియత్వమ్. (సక్యత్వమ్) సక్యత్వీకార వియత్వ మితిభావః. (దుఃఖేనాసాధ్య
 త్వాత్) దుఃఖేనసాధ్యత్వాభావాత్. (దౌర్బల్యక ఇతి) బాధాభావేనతి నియమ
 ఉత్సర్గఇతిభావః.

(మోక్షోపాయేతి) భిక్షకం వైసాదృశ్యమిత్యన్వయః. వైసాదృశ్యాకారః-
 ఉపాయఫల్యత్వ స్వరూపవిరుద్ధత్వాదికమ్. (తచ్ఛేతి) మోక్షోపాయభిక్షకంవైసాదృ
 శ్యమిత్యర్థః. (పునగుక్తితి) సాక్షాదుపాయ వైధుర్యమితి పునగుక్తివైఫల్యమిత్యర్థః.
 సాక్షాదుపాయవైధుర్యమిత్యత్ర స్వరూపనాశకత్వ స్వరూపవర్ధకత్వాదికం

మిత్యాశక్త్యాం స్వరూపవిరుద్ధత్వపద వివక్షితమాహ (తతశ్చేతి) భగవానిత్యనంతరం పరాధానుభవాది ఫలవదితిశేషః. ఫలసాదృశ్యమై సాదృశ్యయోరేవ క్తవ్యత్వాదస్యాం యోజనాయాం స్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞాన మధికారగతి ఫలితార్థప్రవాదగత్యాహ (తస్మాదితి) అధికరణార్థేన సజ్జమయతి (తస్మాదితి).

ననుఅజ్ఞపదోక్తాశక్తిర్న సాధనాంతరనివర్తకాధికారః, పరజ్ఞసాధారణ్యాదిత్యతతహ (ఏవశ్చేతి). స్రావకాంతరపరిత్యాగే స్వరూపవిరోధస్య ప్రధానహేతుత్వ మభిప్రేతమితివక్తుం విజానతప్రదార్శం నిష్కృప్యదర్శయతి (స్వరూపేతి). అజ్ఞానామితి వివక్షితాఽజ్ఞానాశక్తి పర్యుదాసాపేక్షయా అతిశయమభిప్రేత్యాహ (విలక్షణమితి) అజ్ఞానాదిమతోపికదాచిజ్ఞానాదినన్భవేన తద్దశాయాం సాధనాంతరప్రసక్తా స్వరూపయాధాత్మ్యజ్ఞానం తద్వజ్ఞకత్వాదుత్క్రష్టమిత్యర్థః. ననుభక్తి

సాధనాంతరేశ్వరయోర్బోధ్యమ్. (ఫలవదితి) ఫలమిత్యర్థః. పరాధానుభవ రూపఫలస్య స్వరూపానుభవ ఉపాయ ఉత్వరోత్ర వివక్షితః. (అస్యాంయోజనాయామితి) దేవపరిబృడత్వజ్ఞానపరయోజనాయా మిత్యర్థః. మీమాంసాభాష్యే (తదధికారా) స్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానాధికారా. ఆశక్తానాం స్వతంత్రాణాంతాన్త్రికపద క్లప్తప్రపత్తిః. శక్తానాం స్వతంత్రాణాం సాధనభక్తిః. అశక్తిః గురూపాయ నివర్తికేతి బోధ్యమ్. (అధికారత్వేనేతి) యాఉపాయాంతరాశక్తిః అధికారత్వేనోక్తాసాపేక్ష్య స్వయః.† శాస్త్రాధిక్యతస్యాపి ఆశక్తస్య తాన్త్రిక పదగ్ధన్యాసేపధికార ఇతిబోధ్యమ్.

(ప్రధానహేతుత్వమ్) అవ్యభిచరితహేతుత్వమ్. (స్వరూపేతిత) స్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానమితిప్రతీకమ్.† (పదగ్ధన్యాపుత్రం విలక్షణమితి) పదగ్ధప్రపత్తివ్యాపుత్ర ముత్క్రష్టమిత్యర్థః. (అజ్ఞానామితివివక్షితేతి) అజ్ఞానామితిశ్లోకివివక్షితేత్యర్థః.

† (పా) శాస్త్రాధిక్యతస్యాపి

† ఇయంమీమాంసాభాష్యకంక్షిః.

పారవశ్యం సాధనా న్తరనివర్తకమ్, తన్నియతేన సాధనా న్తరస్వరూప
విరుద్ధత్వజ్ఞానైవ నివృత్తిసిద్ధిరత్యతిహా (అధికమితీ). అధికంతత్రాసు
ప్రవిష్టం సతద్ధానిరతి, ఉపధేయసంక్రమే ఉపాధేరసంక్రమరతిచభావః.

సన్వజ్ఞానాశక్తిపర్యుదాస విజ్ఞానవిశమ్భత్వమత్వానాం సాంక
ర్యావిశేషాత్ ప్రాపకా న్తరపరిత్యాగే స్వరూపవిరోధం ప్రధానమేతు
తద్భజ్జకత్వాత్ సాధనా న్తరభజ్జకత్వాత్. (తన్నియతేన) భక్తిపారవశ్యనియతేన.
(సతద్ధానిరతి) సతల్లక్షణహనిత్యర్థం.

(ఉపధేయేతి) ఉపధేయసంక్రమే - దోషమ్యుపాధ్యాయశ్రయాభేదేపి, ఉపా
దేః - దోషమ్యుపాధేః. అసంక్రమః - భేదఇత్యర్థం. తర్కసద్భ్రమే అనుమాన పరి
చ్ఛేదే, తత్రసాధ్యభావవద్వృత్తి స్సాధారణోవైకాంతికః; “యథాపర్వతోవన్నిమాన్
ప్రమేయత్వాత్” ఇత్యత్ర ప్రమేయత్వస్య వస్త్యభావవతి మహాప్రాదే విద్యమాన
సత్వాదితి. సాధ్యభావవ్యాప్తిమేతుర్విరుద్ధః; యథాశబ్దోనిత్యః కార్యత్వాత్ ఘట
వత్, కార్యత్వంహి నిత్యత్వాభావేన అనిత్యత్వేనవ్యాప్తమితి.

సరసింహవిరచిత దీపికా ప్రకాశికాయామ్ అనుమానపరిచ్ఛేదే, సవ్యభిచారా
నైకాంతికనిరూపణస్థలే (సాధ్యభావవద్వృత్తిరతి). సాధ్యమభావోన్యేతి పుత్ర
త్రయ సాధ్యవద్భేదవద్వృత్తిరత్యర్థం. ప్రాశ్నసుసాధ్యేనాభావోసాధ్యభావఇతి పు
త్రేత్యై సాధ్యవచ్చిన్న ప్రతియోగితాక భేదవివ సాధ్యభావ శబ్దార్థఇత్యాహుః;
తేన, నయథాశ్రుతే “కపిసంయోగీ వితద్వక్షత్వాత్” ఇత్యాదా వితద్వక్ష
త్వాదేః కపిసంయోగాభావభావవద్వృత్తిత్వాత్ అతివ్యాప్త్యాప్రపత్తిః. సచైతల్ల
క్షణం విరుద్ధే అతివ్యాప్తమితివాచ్యమ్; తస్యాపి లక్ష్యత్వాత్. “ఉపధేయసంక్రమే
ఉపాధేరసంక్రమః” ఇతిన్యాయేన విరుద్ధస్యాపి సవ్యభిచారత్వేన లక్ష్యత్వాదితి,
విరుద్ధమేతుభూత కార్యత్వరూపమేతోః సాధ్యభావవద్వృత్తిత్వరూప సవ్యభిచార
లక్షణాక్రాంతత్వేన వితల్లక్షణస్యాతి వ్యాప్తత్వేపి, దుష్టభేదాభావేపి దోషభేదాదతి
వ్యాప్తిర్నదోష ఇతిభావః.” ఇతి, ఉపధేయసంక్రమే ఉపాధేరసంక్రమరతిస్య
అదుష్టత్వేన స్వీకారాదితిభావః.

రితి సప్రమదాయోనుపపన్న ఇత్యతఃపా (స్వరూపేతి). (అనుయాయాతి) అజ్ఞానాశక్తి పర్యుదస్తానామారానా మనారానాశ్చ అశక్తా సత్యాంషడంగే శక్తాసత్యాం వసురణ్యాదిమంత్రకన్యాసేచాధికారిః. స్వరూపవిరోధజ్ఞానసత్వేతు శక్తానామశక్తానాశ్చ తేమాంశరణాగతాఽపి కారణితి స్వరూపవిరోధస్య విశిష్టమత్యాపేక్షయా ప్రధానహేతుత్వ ఇచ్చేతిభావః. భక్తిపారవశ్యమపి అసాధారణాధికారిణితి వక్ష్యమాణాధికార సిద్ధాంతాభిప్రాయేణ అశక్త్యాదిత్రయాధికారేత్పుక్తమ్.

(త్రయాణామవీతి) యథాఅజ్ఞానాదిత్రయాభావే విశిష్టమత్యాభావేచ స్వరూపవిరోధజ్ఞానసత్వే తస్యైవనివర్తకత్వమ్, ఏవమజ్ఞానాదిచతుష్టయసత్వేపి తస్మాప్రయోజకత్వ మాశ్రిత్యస్వరూపవిరోధజ్ఞానస్యైవ సాధనాంతరనివర్తకత్వమస్తి. నైవంవిధస్వరూపవిరోధజ్ఞానసత్వేపి తస్మాప్రయోజకత్వమాశ్రిత్య అజ్ఞానాదిచతుష్టయస్య సాధనాంతరనివర్తకత్వమస్తితి స్వరూపవిరోధః ప్రధానహేతుదృఙ్మత ఇతి భావః.

(అనారానామ్) దృష్టానామ్. (తేషాం) దృష్టారానామ్. (వక్ష్యమాణాధికారేతి) వక్షమాణప్రపత్త్యధికార శోధనాధికారే విశిష్టమత్యుత్తరణాగతౌ అసాధారణాధికారత్వముచ్యతే. తత్రవిశిష్టమత్యుత్తర - ఆర్తత్వరూపమ్; సతు దృష్టత్వరూపం తదితిబోధ్యమ్.

మీమాంసాభాష్యే (త్రయాణామ్) అజ్ఞానసత్త్వశక్తానామ్. (అప్రాగ్గయోగవత్) అప్రాగ్గయోగత్వాగవత్. (అజ్ఞానాదిత్రయాభావే) అజ్ఞానాశక్తి పర్యుదాసాభావే. (తస్యైవ) స్వరూపవిరోధజ్ఞానస్యైవ. (నివర్తకత్వమ్) సాధనభూత భక్తిప్రవృత్తి నివర్తకత్వమ్. (అజ్ఞానాదిచతుష్టయసత్వేపి) అజ్ఞానాశక్తిపర్యుదాస విశిష్టమత్యుత్తర చతుష్టయసత్వేపి. (తస్య) అజ్ఞానాదిచతుష్టయస్య. (నైవంవిధేతి) ఏవంవిధేత్యాద్యర్థస్య సాధనాంతరనివర్తకత్వం నాస్తిత్యన్వయః. (తస్య) స్వరూపవిరోధజ్ఞానస్య (ప్రధానహేతురీతి) అజ్ఞానాదిచతుష్టయస్య లభూపాయ వడగ్గ ప్రవర్తే ప్రవర్తకత్వాదితిభావః.

వర్ణనియమాభావాధికారేవిషయనియమాభావాధికారేచ సమర్థిత మర్థజాతమభిప్రేత్యాహ (అన్యధేతి) స్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానత్రయాణామపి షడంగత్యాగ ఇత్యనన్తీకార ఇత్యర్థః. అశక్తపదమ్ అజ్ఞాపలక్షకమ్. (అశక్తపరతన్త్రాణామ్) ఇత్యనన్తరం శాస్త్రాధిక్యత తదనధిక్యత విషయత్వాత్ పర్యుదన్త పరతన్త్రాణామిత్యధ్యాహృత్య యోజనీయమ్. పరతన్త్రపదత్రయంపారతన్త్ర్యాజ్ఞానవత్పరమ్. పూర్వోక్తం సాధనాన్తరస్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానరూపాసాధారణాధికారబలాత్ షడంగశరణాగత్యోచ్ఛేదం ముఖభేదేనవదన్, స్వరూపవిరోధస్య విశమ్భాత్ మత్వాపేక్షయా ప్రాపకాన్తరపరిత్యాగే ప్రధానహేతుత్వం సూచయన్ అధికరణార్థముపసంహరతి (షడంగఇత్యాదినా). అశక్తానామేవ షడంగేఅధికారః; శరణాగతోతు శక్తానామశక్తానాశ్చేతిముఖభేదః.

యచ్ఛోక్తం పూర్వపక్షే “సరాణాంబుద్ధి దౌర్బల్యాత్” ఇతి వచనం నిగమాన్తారైర్విరన్యధాసిద్ధత్వేన పరిహృతమితి తద్దూషయితుం శక్యతే (నన్వితి) నచఅజ్ఞానాం సాధనాన్తరావకాశః. జ్ఞాతృష్వపి వ్యాసాదిషు సాధనాన్తరస్య ప్రమాణసిద్ధత్వాత్, తేషామాధికారికత్వేపి

(వర్ణనియమేతి) అధికారద్వయేపి క్రమేణతాన్త్రికషడంగన్యాసస్య వర్ణనియమాభావః, విషయనియమాభావశ్చసమర్థితః. (తదధినకృతేతి) శాస్త్రానధిక్యతేత్యర్థః. (ముఖభేదేన) ప్రకారభేదేన.

(వేదాన్తాచారైరితి) వ్యాసాదౌ సాధనాన్తరానుష్ఠాన దర్శనాత్, తదాచారవిరోధాత్, సరస్వేతివచనస్య యథాశ్రుతార్థ నిరాకరణం కర్తవ్యమితి తదభిప్రాయోఽవగచ్ఛయః. (అజ్ఞానామితి) అజ్ఞేష్విత్యర్థః; సమ్మన్తసామాన్యేషస్థి. (తేషాం) వ్యాసాదీనామ్. (అధికారికత్వేపి) అధికారికకర్మణస్సత్వాత్ సాధనాన్తరానుష్ఠానమితి వత్సంసకకృతే. తేనకర్మణా తేషామందురనుష్ఠానం ససమ్మన్తపరితీతాత్పర్యమ్. అధికారికేత్యత్ర తత్రనియుక్త ఇతితద్ధితసూత్రేణతక్రవ్యత్యయః. అధికారః - వ్యాసారః. సిద్ధాంతకాముద్యామ్ తత్రనియుక్తః, అకరేనియుక్తః అధికారికః ఇత్యుక్తముపసంధేయమ్.

నిషిద్ధానుష్ఠానా యోగాదితిభావః. (అప్రామాణ్యాపత్తిరస్తి) అప్రాజ్ఞ
పక్షజ్యయోరిత్యాదిః. వ్యాసాదీనామప్రాజ్ఞనిష్ఠాముపపాదయిష్యే. ఇహ
మాన్యవతాం సాధనాస్తరమిత్యేతత్తావదుపన్నమిత్యాహ (సరాణా
మితి).

(స్వయత్నేతి) మోక్షసాధనగోచరస్వయత్నస్య-తదన్వర్త్యరూప
స్వరూపనాశకత్వ జ్ఞానరహితానామిత్యర్థః. (యథాక్రమమితి) శక్తా
నామప్రాజ్ఞయోగే అశక్తానాం పక్షజ్ఞేచాధికార సమ్భవాదిత్యర్థః. సమ
విజానతామితివచనాత్ అజ్ఞానాం సాధనాస్తరమిత్యయుక్తిమ్, వ్యాసా
ద్యనుష్ఠాన విరోధాదివదన్తం ప్రతివచనాస్తరవిప్రన్యాసానయుక్త ఇత్య
తతః (తతశ్చేతి). వ్యాసాద్యనుష్ఠాన విరోధాత్ విజానతామితివచనే
న్యాయసాపేక్షే అథాస్తరం శక్తితుమశికత్యమ్; న్యాయనిరపేక్షే
సరాణామితివచనేతునతదితి తద్బలాద్వ్యాసాద్యనుష్ఠానమేవ అన్యః
నేయమితిభావః.

(ఇతివచనమేవేతి) ఏవకారేణ న్యాయసాపేక్షం వచనాస్తరం
వ్యావర్త్యతే. (ప్రతినియతేతి) బుద్ధిచార్బల్య బుద్ధిదార్బల్యరూప విరు
ధాధికారియోస్సాధనాస్తరనిష్ఠశరణాగతరూపాశ్రయ నిర్ణాయకమిత్య

(తదన్వర్త్యత్వరూపేతి) మోక్షసాధనగోచర స్వయత్నానన్వర్త్య రూపేత్యర్థః.
మీమాంసాభాష్యే; (స్వయత్నస్వరూపవిరుద్ధత్వేతి) స్వయత్నస్య స్వరూపవిరుద్ధత్వే
త్యర్థః. (తయోః) అప్రాజ్ఞపక్షజ్యయోః. (శక్తితుమశికత్యమితి) ఏక దేశతా
త్వవిరుద్ధత్వాదిభావః. (సతదితి) అథాస్తరం శశన్యమిత్యర్థః. (తద్బలాత్)
సరాణామితివచనబలాత్.

(వచనాస్తరమ్) విజానతామితివచనాస్తరమ్. మీమాంసాభాష్యే, (రాత్పర్య
మితి) అశ్రయనిర్ణాయకం-సరాణామితివచనమ్; ఇదంశరణమజ్ఞానామితివచనమ్ -
అధికారిత్వే విధ్యనిర్ణాయక మితిభావః. (ఉక్త్యావరత్నే) స్వరూపవిరుద్ధత్వ జ్ఞాన
సరామిత్యర్థవరత్నే.

ర్థః. (ఇతితాత్పర్యమితి) “బుద్ధిదౌర్బల్యాదుపాయా న్తరమిష్యతే” ఇ
త్యనేన బుద్ధిప్రాబల్యాన్నిధోపాయా శ్రయణమిష్యత ఇతిలాభాదితిభా
వః. నన్వేషం పూర్వార్థైః “ఇదంశరణమజ్ఞానామ్” ఇతిప్రమాణోప
న్యాస విరోధ ఇత్యతః (అత ఇతి). అజ్ఞానాం సాధనా న్తరమిత్యత్ర
ప్రమాణతయా నరాణామివచనమ్, విజానతామివచనాపేక్షయా
స్ఫుటార్థత్వా దస్మాదీదుపన్యస్తమ్; పూర్వోక్తబహున్యాయానురో
ధేనవిజానతామిత్యవ్యజ్ఞానాం సాధనా న్తరమిత్యత్రప్రమాణమేవ; అధి
కారి త్రైవిధ్యేతు నరాణామివచనమప్రమాణమితి పూర్వోక్తన్యాయా
నుగృహీతం నరాణామివచనానుగృహీతశ్చ ఇదంశరణమజ్ఞానా
మితివచనమేవ అధికారి త్రైవిధ్యేప్రమాణతయోపన్యాసార్హమితిభావః.

తత్రప్రపత్త్యనర్హాణామితిశ్లోకోక్త ప్రకారేణ నరాణామితివచ
నమపి అన్యథాసిద్ధ మిత్యాశయేనశఙ్కతే (నన్వీతి). యద్యపి “అశక్త
స్యాతి కృచ్ఛేషు” ఇతిశ్లోకార్థ ఏవప్రథమం శఙ్కీతుముచితః; తథాపి
వ్యాసాద్యనుష్ఠాన విరోధరూప బాధకస్య ఉత్తరశ్లోకస్థతయా, తల్లో
భాత్ ప్రథమంతదర్థశఙ్కీత ఇతిద్రష్టవ్యమ్. (ప్రామాణ్యేతి) ప్రమా
త్యేన జ్ఞాయమానత్వం బుద్ధేర్బలమ్. తదభావోదౌర్బల్యమితిభావః.
యద్యపి బలస్యదుష్టత్వమేవ దౌర్బల్యమ్; తథాప్యప్రామాణ్య శఙ్కాకళ
శ్చితజ్ఞానస్య దౌర్బల్య వ్యవహారానురోధాత్, అవ్యయానా మనేకార్థ

(తత్రప్రపత్తి) సారే పూర్వపక్ష్యుక్తం తత్రప్రపత్త్యనర్హాణామితివద్యం
వర్తత ఇతిమన్తవ్యమ్. (తల్లోభాత్) సిద్ధాన్తిఖణ్డక బాధకస్యలోభాత్. (తదర్థం)
తత్రప్రపత్త్యనర్హాణామితిశ్లోకార్థః. (ప్రామాణ్యేతి) ప్రామాణ్యస్థపసాయేతిప్రతి
కమ్. (తదభావః) ప్రమాత్యేన జ్ఞాయమాన త్యాభావః. దౌర్బల్యశబ్దః - బలాభా
వపరఇతి నిరూపయతి (ప్రమాత్యేనేతి). అత్రద్విచంద్వాదిజ్ఞానం దుర్బలజ్ఞానమితి
సవ్యవహారః; సరః - దుర్బల ఇత్యాదివ్యవహారః ప్రాయీకోవర్తత ఇతిబోధ్యమ్;

త్వాచ్చ బలాభావవ దౌర్బల్యమితి క్షేయమ్. యద్వాదాస్త్యబలత్వమేవ దౌర్బల్యమ్; సర్వస్యాపిజ్ఞానస్య ధర్మ్యం శేషమాత్మేనబలవత్త్వాత్, తస్య అప్రమాత్మేనజ్ఞాయమానత్వసాహచర్యమేవప్రకృతేదోషత్యవధేయమ్.

నను సరసామాన్యస్య నిరుక్తాధ్యనసాయో బాధితః. కిం నిరుక్తా ధ్యనసాయాభావాత్ ప్రవృత్తిరేష్యతామ్; నతుతావన్నా త్రాదుపాయా న్తరమిష్యత ఇతివక్తుంశక్య మిత్యలచహ (సరశబ్దశ్చేతి). (అశక్తపరః) కింఛేదశక్త పరత్యర్థః; అశక్తసరసామాన్యస్యాపి నిరుక్తాధ్యనసాయ నియమాభావాత్. అతఏవకస్యచిదశక్తస్యేతివక్ష్యతి.

నను అశక్తస్య ఉపాయా న్తరమిష్యత ఇతివ్యాహతమ్, శక్తేస్తత్రహేతుత్వాదిత్యలచహ(అతః). పదద్వయస్యక్తార్థ పరత్వాదిత్యర్థః. నిరుక్తవచనేకస్య చిదిత్యధ్యాహారమభిప్రేత్య కింఛేత్పదవివక్షితం బుద్ధి దౌర్బల్యోపాయా న్తరాన్వయితావచ్ఛేదకమాహ (అశక్తస్యేతి).

ఆదిపదద్వయేన యద్యపి కేషాంఛేదిత్యాదిరీత్యా నిర్దేశకీకార్యః; సరాణామిత్యేషా త్తవచనానురోధాత్. అతఏవ“తత్రప్రపత్త్యనర్హణామ్”

దుర్గుణమితివత్. అర్థాన్తరమాహ (యద్యేతి) (తస్యేతి) జ్ఞానస్యేత్యర్థః.

(నిరుక్తాధ్యనసాయాభావః) లఘూపాయప్రతిపాదక ప్రపత్తిశాస్త్రే ప్రామాణ్యాధ్యనసాయాభావః. (ప్రవృత్తిరితి) సాధనాన్తరే ఇతిపూర్వం యోజనీయమ్. (వక్తుంశక్యమితి) వక్తుంశక్యమిత్యన్వయః. (అశక్తస్యేతి) (వ్యాహతమితి)వక్తుంశక్యత ఇత్యర్థః. (శక్తేరితి) (తత్ర) ఉపాయాన్తరే. (పదద్వయస్య) సరస్య బుద్ధి దౌర్బల్యాదితి పదద్వయస్య. (ఉక్తార్థపరత్వాదితి) అత్రసరశబ్దః - కలహయాశక్తపరః. దౌర్బల్యశబ్దః - లఘూపాయప్రామాణ్యాధ్యనసాయాభావ ఇతిపూర్వపక్షోక్తార్థోబోధ్యః. (నిరుక్తవచనే) సరస్యేతివచనే. (ఉపాయాన్తరేతి) ఉపాయాన్తరాన్వయితావచ్ఛేదకమశక్తత్వం దురాశాదార్థ్యతా లిత్త్యప్రోవివక్షితమ్.

(పదద్వయేన) అశక్తస్యదురాశాదార్థ్యతాలిన ఇతిపదద్వయేన. మిమాంసాభాష్యే (ప్రపత్త్యనర్హత్వాదితి) ప్రపత్తేప్రామాణ్యాభావాదితిభావః. (అశక్తస్యాపి

ఇత్యనుగృహీతం నిగమాంతారైః. తథాపి “అశక్తస్యాతికృచ్ఛేషు”
 ఇత్యాదిపూర్వశ్లోకే వేదాంతార్యాణా మభిప్రేతం నరస్యబుద్ధి దౌర్బ
 ల్యాదితి పాతాంతరమభిప్రేతకస్యచిదితినిర్దిష్టమితి నదోషః. “అశక్తస్యాతి
 కృచ్ఛేషుదురాశాదార్థ్యశాలినః” ఇతిషష్ఠ్యంత పదద్వయస్యాయమభి
 ప్రాయః; -నర్వస్యాపిసాధనాంతరేకస్థం కర్మేతిన్యాయేన అశక్తీస్తావత్సి
 ధ్ధా. ఏవమశక్తనత్యామపివస్తుతోలఘూపాయేనత్యపిగురూపాయేచ్ఛా
 దుర్వారైవ. సాచ గురూపాయేనైవదృష్టాదృష్టఫలసాధనస్య అనా
 దివాసనాసిద్ధత్వాదుర్వారా. ఏవంవిశ్వాసమాన్య కృతదురాశాబలేన
 ప్రపత్త్యనర్హత్వాత్ కస్యచిన్నరస్య ఉపాయాంతర మిష్యతఇతి నరస్యే
 త్యాదివచనతాత్పర్యమితి. అనేనతత్రప్రపత్త్యనర్హాణామితిశ్లోకే “అశక్త
 స్యాతి కృచ్ఛేషుదురాశాదార్థ్యశాలినః-కస్యచిత్” ఇతిపూర్వశ్లోకస్థం
 షష్ఠ్యంత పదత్రయం నరస్యేతి పదవివరణరూపం విభక్తివిపరిణామేనా
 నుషజ్జనీయమితిసూచితమ్. (ప్రపత్త్యనర్హత్వాత్) ఇత్యనేన “తత్రప్రప
 త్త్యనర్హాణామ్” ఇతిశ్లోకేషష్ఠ్యంతంపదం హేతుగర్భమ్, బుద్ధిదౌర్బ
 ల్యాదితి పశ్చిమ్యంత వివరణమితిసూచితమ్.

నస్యేవంనరశబ్దసజ్జోచాపత్తిరిత్యత ఆహ (అన్యథేతి). నరశబ్దా
 సజ్జోచఇత్యర్థః. (ఉక్తనీతేరితి) బుద్ధిదౌర్బల్యాదిత్యుక్త హేతోరిత్యర్థః.
 (అసమ్భవాత్) ఇత్యనంతరతదనుష్ఠానవిరోధస్సాన్యదితిశేషః. కేమాఞ్చి
 త్రప్రప్తావేవాధికారఇతివక్తుంప్రపత్త్యధికారిణా మన్యత్రాధికారోబుద్ధి
 దౌర్బల్య కృతఇతి ఏతద్వచన తాత్పర్యమాశ్రయః. అన్యథాకస్య
 కృచ్ఛేషితిశ్లోకే అతికృచ్ఛేషు అశక్తస్యేత్యన్వయః. (సాచ)దురాశాచ. (తాత్ప
 ర్యమితి) ఆయమభిప్రాయఇత్యన్వయః. (విభక్తివిపరిణామేనాన్వయం) నుషజ్జనీయమితి
 అశక్తానాం దురాశాదార్థ్యశాలినాం కేమాఞ్చిదితిపదత్రయం బహువచనాంతం పక్ష
 వ్యమితిభావః.

(తదనుష్ఠానవిరోధ)సాధనాంతరమనుష్ఠానవిరోధః. (ఏతద్వచనమ్) నరస్యేతి

చిన్నరస్యబుద్ధిమాన్యై త్సాధనా న్తరమప్యత ఇత్యుక్తే సాధనా న్తరస్థానా న్నుష్ఠానాశ క్తస్య కస్య చిన్నరస్యప్రచు త్తిరప్యత ఇత్యపిచక్తుం శక్యశ్చేన సచ నవైయథ్యాత్. తథాచప్రపత్త్యనీకార సమర్పకే నరస్యేన్యత్ర అశ క్తస్యేత్యధ్యా హార్యమిత్యాహ (వ్యాసానీతి). (అశ క్తస్యేనామితి) తచ్చసర్వధా ఉపాయా న్తరానుష్ఠానా శ క్తపరమ్; సతుః స్వం కిన్చేతి న్యాయేన అశ క్తపరమ్. తస్యసాధనా న్తరనిష్ఠ సాధారణ్యాదితిభావః.

దూషణా న్తరమాహ (తథేతి) (అశ క్తేనీతి). అశ క్తస్యస్వాఽ శ క్తింజానతరి సాధనా న్తరేకృత్య సాధ్యతాజ్ఞానోదయేన కృతिसాధ్యతా జ్ఞానాధీనచిక్ష్ణిరూపసాధనా న్తరేచ్ఛాయా అసమ్భవాదితిభావః. (తదుపాయేతి) ఉపాయా న్తరాశ క్తస్యాపిదేశవాసాదిశ క్తిసమ్భవాదితిభావః. తతిః కిమిత్యత్రాహ (తతశ్చేతి). చక్ష్మానిసృత్తే. (లక్షణాచేతి) చకా రేణ కస్యచిదితి పదాధ్యాహారస్సముచ్చయతే. సమవస్తతోశ క్తస్యాపి కృతिसాధ్యతా భ్రమాదుపాయా న్తరేచ్ఛా సమ్భవశ్యేవేతి నద్వితీయ దూషణం సమ్భవతీత్యభిప్రాయేణ “అశ క్తస్యాతికృచ్ఛేషు” ఇతిశ్లోకాభి ప్రేతంనరస్యేత్యాదివచనస్యాద్ధా న్తరమాశక్యతే(ననివృతి). అత్రాపినరశబ్దో యత్కించదశ క్తపరః, అశ క్తిస్తు సర్వధా ఉపాయా న్తరానుష్ఠానా శ క్తిః; సతుపూర్వత్రేవ కష్టం కర్మేతిన్యాయ సిద్ధాశ క్తిః. కిన్చేత్ - పూర్వపదతి కృచ్ఛేషు దురాశాదార్థ్య శాలిత్యమితిబోధ్యమ్.

(భ్రమవరణితి) బుద్ధేర్బలం ప్రమాత్వమ్. తదభావోవా తస్య

వచనమ్. (అస్యథా) ఇత్థం వచనతాత్పర్యాసజ్జీకారే. మీమాంసాభాష్యి (తథా) తద్వత్. (తదుపాయేతి) సాధనా న్తరోపాయేత్యర్థః. (లక్షణాచేతి) ఉపాయా న్తర శబ్దస్య భక్త్యాదిరూపస్వార్థపరిత్యాగాత్ జహ్నుషుదేతిభావః. (తచ్చ) అశ క్తస్యేతి ఉదాహరణ. (తస్య) ఈషదశ క్తస్య. (నివృతీయదూషణం) లక్షణేతిదూషణమ్.

భ్రమత్వ సాహచర్యంవా దౌర్బల్యమితిభావః. సంశయవిపర్యయ విరోధితావచ్ఛేద కన్యైవబుద్ధిబలశబ్దార్థత్వమ్; వస్తుతః ప్రమాయాపి అప్రామాణ్యశబ్దకళజ్ఞితత్వేన దుర్బలత్వాత్, తదభావే భ్రమస్యాపి ప్రబలత్వాత్, అతఃప్రమాత్వేననిశ్చితత్వమప్రామాణ్యజ్ఞానాస్కన్ధితత్వంవాబలమ్. తథాచభ్రమస్యప్రాయేణ అప్రామాణ్యజ్ఞానాస్కన్ధితత్వాత్ దౌర్బల్యశబ్దో భ్రమలాక్షణిక మిత్యక్టీకార్యమిత్యాశయేనాహ (దౌర్భల్యభావేతి). యద్యపిసంవాదిప్రవృత్తిజనకతావచ్ఛేదకీత్యాత్ ప్రమాత్వం బలమితివక్తుంశక్యమ్; తథాపివీతశబ్దాదిభ్రమస్య విసంవాదిప్రవృత్తి జనకస్యాపి ప్రాబల్య వ్యవహారాత్, గ్రాహ్యభావ ప్రత్యక్ష విరోధితావచ్ఛేదకమేవ బుద్ధేర్బల మితిభావః.

(తదభావః) ప్రమాత్వాభావః. (తస్యేతి) ప్రమాత్వస్యేత్యర్థః. (విరోధితావచ్ఛేదకీత్యేతి) ధర్మస్యేతిశేషః. (వస్తుతః) ప్రమాత్వస్యభ్రమసాహచర్యం దౌర్బల్యమితిపూర్వపక్షయోజనాయామ్. వస్తుతఃతత్కార్య బలమితిపర్యవ్రతం సద్ధానరీతిః. (దుర్బలత్వాదితి) అత్ర “దోషమూలత్వేజ్ఞాతేనతి పరత్వముకిచ్చితక్రమ్, రజ్జుసర్పజ్ఞాననిమిత్తభయేనతి, బ్రాహ్మీయమితిపరిజ్ఞాతేనకేసచిత్ నాయం సర్పమాతై పీరిత్యక్తేషి భయానిపుత్రిదర్శనాత్” ఇతిశ్రీభాష్యసూక్తిః. “పరత్వస్యాకిచ్చితక్రమత్వముపపాదయతి (రజ్జుసర్పేతి). ఉత్తరజ్ఞానస్య దోషమూలత్వేన ప్రామాణ్యనిశ్చయాత్, భయానిపుత్తేః” ఇతి తస్మిన్ప్రకాశకాసూక్తిశ్చాపసంధేయా. (తదభావే) శబ్దకళజ్ఞితత్వాభావే. (అప్రామాణ్యజ్ఞానాస్కన్ధితత్వాదితి) గజాయాం ఘోషఇత్యత్ర ప్రవాహసమ్మృతస్యతీరే ప్రాయేణవిద్యమానత్వవత్, ప్రాయేణ అప్రామాణ్యజ్ఞానాస్కన్ధితత్వరూపార్థకదౌర్బల్యశబ్దః - భ్రమత్వలాక్షణిక ఇతిబోధ్యమ్. (సంవాదితి) సఫలత్వర్థః. (విసంవాదిప్రవృత్తిజనకస్యేతి) (విసంవాదితి) విఫలత్వర్థః. “శబ్దపీతరూపంజానీహి” ఇతివ్యవహారేకశ్చనపురుషః ప్రవర్తతేఇతి ప్రవృత్తిజనకత్వంబోధ్యమ్. (గ్రాహ్యభావప్రత్యక్ష విరోధితావచ్ఛేదకమితి) గ్రాహ్యభావప్రత్యక్షమనుక్తికాయామిదంరజతమితిప్రత్యక్షమ్. తద్విరోధితా-ఇయంఘుక్తిరితి ప్రమాత్మక

యద్వాపితదస్వరసాదేవాహ (అధ్యాహారేతి). నరకస్థస్యాశక్త
యత్కించీన్నరలక్షణాయాం సైవదోషఇతిభావః. “వ్యాసాదిమతునై
వైపారీతిః” ఇత్యుక్తం బాధకముద్ధక్తుం తద్వివరణముభేనానువదతి
(నన్వీతి). (అనధ్యాహారేతి) అలాక్షణిః త్వేత్యపి ద్రష్టవ్యమ్. (అధ్యవ
సాయం) అప్రామాణ్యజ్ఞానానాస్కన్తి నిశ్చయః. తస్యదార్శ్యమ్-అదృష్ట
విశేషకారితతాదాత్మికానుష్ఠానాపయికరుచివిశేషలోపధానమ్. (అజ్ఞ
త్వేనప్రపత్త్యనుష్ఠాత్మాణామ్) ఇత్యనేనసాధనాంతరానుష్ఠానసూచనము
భేన “జ్ఞానభక్త్యన్వితంకర్మ” ఇత్యాదిప్రమాణప్రసిద్ధసాధనభక్త్యను
ష్ఠానవిరోధోపక్ష్యమాణ విరోధాన్తర్గత ఇతిసూచితమ్. యద్యపిసాధ
నాన్తర నిష్ఠానామితివక్తృముచితమ్. తథాప్యజ్ఞానుష్ఠాన విరోధోపిపక్ష్య
మాణవిరోధాన్తర్గత ఇతిధ్వనయితుంనతథోక్త మితిధ్యేయమ్.† స్వాప
దిష్టేత్యనేనఉపదేశవిరోధోపక్ష్యమాణవిరోధాన్తర్గత ఇతిసూచితమ్.

(జ్ఞానేతి) జ్ఞానవిశ్వాసదార్శ్యానామభావస్వేత్యర్థః. (అనేకేతి)
జ్ఞానాభావే ఉపదేశవిరోధః. సార్వజ్ఞప్రసిద్ధివిరోధః. విశ్వాసాభావే

జ్ఞానే; విరోధితా-ప్రతిబద్ధకతా. తస్యాం యదవచ్ఛేదకం అప్రామాణ్యజ్ఞానానా
స్కన్తితత్వమ్, తత్ - బలమితిబోధ్యమ్.

(ఏతదస్వరసాదితి) పూర్వోక్తార్థే ప్రాయశ్చత్వాద్యస్వరస్యాదిత్యర్థః. మి
మాంసాభాష్యే (అధ్యాహారేతి) కస్యచిదశక్తస్వేత్యధ్యాహారః. (అనధ్యాహారేతి)
యోజనాయాంపక్షపాతేనేత్యర్థః. (కల్పేతేతి) యదికల్పేతేతివక్తవ్యమ్. (నైవ)
లక్షణైవ. (తస్య) నిరుక్తనిశ్చయస్య. (జ్ఞానభక్తీతి) “జ్ఞానభక్త్యన్వితం కర్మజనకా
దిషు దృశ్యతే। కర్మభక్త్యన్వితం జ్ఞానం ప్రాయేణభరతాదిషు। కర్మజ్ఞానాన్వితాభ
క్తేః ప్రహ్లాదప్రముఖాశ్రయా।” ఇత్యాదిశ్లోకే ప్రహ్లాదజనకససకాదీహం సాధనా
నుష్ఠానముక్తమ్.

(జ్ఞానవిశ్వాసయోర్దార్థ్యమితి) విగ్రహశబ్దానిరాసార్థమాహ (జ్ఞానవిశ్వాస

† (పా) లోకదృష్టే.

అస్తికాగ్రేసరత్వప్రసిద్ధివిరోధః; దార్ధ్యాభావే అక్షాజ్యనుష్ఠానవిరోధః, ఇత్యర్థః. అత్రాధికారిణామపి సర్వజ్ఞానాం నిషేధానుష్ఠానానుపపత్తి విరోధోఽపి పక్షత్రయసాధారణో దోషోభిప్రేతః. (అధ్యాహారాదీతి) అదిశబ్దేన లక్షణగృహ్యతే. (భూయసామితిన్యాయాదితి) యద్యప్యేకస్మిన్పక్షే అధ్యాహారాభావేనరపదస్య యత్కించేదశక్త లక్షణరూపైకదోషవత్ పక్షాంతరేపిదార్ధ్యాభావే అనుష్ఠానవిరోధ ఏకేవ పాక్షికదోషః; తథాప్యక్షాజ్యనుష్ఠానగ్రాహక బహుప్రమాణ బాధాపేక్షయా ఏకస్మిన్వచనే పదలక్షణైవ వరమితిభావః.

వ్యాసాదీనామజ్ఞానాత్ జ్ఞానాద్వాభక్త్యాదినిష్ఠేతి పూర్వోక్తం పక్షద్వయం ప్రపశ్యాయన్, తేషాంసాధనాంతర నిష్ఠతాగ్రాహక ప్రమాణానుసారేణ ప్రస్తుతవచనానుసారేణచ అజ్ఞానపక్షంతావదాహ (అత్రహేతి). (కించేదజ్ఞానంతావత్) ఇత్యత్రతావచ్ఛబ్దకించేత్పదార్థో విశిష్టవక్ష్యతే ఇతిసూచనార్థః. యద్విశేషప్రతిపాదనార్థం పక్షద్వయస్య పునరుపన్యాసః, తంవిశేషందర్శయతి (ఇదమితి). కైముతికన్యాయమభిప్రేత్యాహ (తతశ్చేతి). కించేత్పదార్థమాహ (తత్రేత్యాదినా)

దార్ధ్యానామితి. (ఋత్రయమ్) జ్ఞానాభావకల్పనమ్, అభ్యవసాయాభావకల్పనమ్, తద్దార్ధ్యాభావకల్పనమితిత్రయమ్. అధ్యాహారాద్యసావరస్య శ్రయణమేవ యక్త మితివక్తుం సకశ్యత ఇత్యాహ (యద్యపీత్యుభయ దోషఇతివర్త్యతమ్). (పదలక్షణా) సుపదలక్షణా.

(పక్షద్వయమ్) జ్ఞానాభావపక్షమ్, దార్ధ్యాభావపక్షమ్. (ప్రకృతవచనమ్) సరస్వేతివచనమ్. (వక్ష్యత ఇతి) వక్ష్యత ఇతిపాఠాంతరం తద్వాసేబోధ్యమ్.

(తత్రేత్యాది నేతి) గీతాయాందశమధ్యాయే, “నమే విదుస్సురగణాః ప్రభవం సమహ్నయః! ఆహమాద్విదేవానాం మహర్షీణాంసర్వశః” ఇతి. తద్వాప్యే. సురగణాహహ్నయశ్చ అత్రిన్ద్రియాగ్ర దర్శినోఽధిపతరజ్ఞానాఅపిమేవప్రభవమ్ - ప్రభావంస విదుః. మమనామకర్మస్వరూప స్వభావాదికం సజానస్తి; యతస్తేషాం దేవానాం

(సాధనత్వవేషేతి) (సాధనత్వమ్) మోక్షకారణత్వమ్. అపరాధికారికత్వమ్, భగవతోముఖ్యపాయ స్థాననివేశరూపశరణత్వము, వేద్యాకారవిశిష్టత్వమ్, అధ్యవసాయరూపత్వమ్, అప్రవృత్తప్రవర్తనరూపవిధి విషయత్వశ్చైత్ర విశేషావివక్షితాః. †నిత్యవిఘ్నాదౌ ముక్తస్యకై జ్ఞుర్యనత్వపత్తేః కేవలపరార్థకై జ్ఞుర్యత్వేన సిద్ధౌపాయఫలత్వం ఫలపదార్థః. స్వరూపయాభాత్యై జ్ఞానవదధికారికత్వమ్, సపరికరప్రపత్తి విషయనర్వ ప్రవృత్తి నివృత్త్యంగకత్వమ్, భగవతోకారణాన్తరనిరవేక్షకరణత్వరూప శరణత్వలక్షణ వేద్యాకారవిశిష్టత్వమ్, ప్రార్థనా

మహర్షీణాం సర్వశో అహమాదిః; తేషాంస్వరూపస్య జ్ఞానశక్త్యాదేళ్ళ అహమాదిః. తేషాందేవత్వ దేవర్షిత్యాదిహేతుభూత పుణ్యానుగుణం మయాదత్తం జ్ఞానంపరిమితమ్. అతస్తేపరిమితజ్ఞానాః మత్స్వరూపాదికం యథావన్న శాసన్తి.” ఇతిశ్రీనూత్తిరసుసంప్రదాయా.

(ముఖ్యాపాయేతి) ముఖ్యాపాయాన్తరభూత భక్తిస్థాననివేశరూపం కరణత్వలక్షణం వేద్యాకార ఇత్యన్వయార్థః. (అధ్యవసాయః) మద్రక్షణాదికం తదభ్యవసాయః. (విధివిషయత్వమ్) ప్రజేతివిధివిషయత్వమ్. †(నిత్యానుగృహీతేతి) నిత్యగ్రంథ ప్రోక్షేత్యర్థః. (ప్రాథమిక ప్రపత్తేరితి) వేదాంతాచార్యుపక్షే తదవిమత ప్రపన్నే ఉత్తరకృత్యవత్ ద్వితీయప్రపత్తేః ఫలరూపత్వమ్. అస్మద్రాధానేతు ప్రాథమిక ప్రపత్తేః ఫలత్వమిత్యోధ్యమ్. (స్వరూపయాభాత్యేరితి) స్వరూపయాభాత్యై జ్ఞానవాసాధికారీ తద్విత్వమిత్యర్థః. (సపరికరేతి) సపరికరభక్త్యానిరూపాపి ప్రపత్తివిషయా సర్వప్రవృత్తిరిత్యన్వయః. తన్నివృత్త్యంగకత్వమిత్యర్థః. (పరికరః) అజ్ఞాదిః. (కరణేతి) కారణాన్తర నిరవేక్షకరణత్వరూపం పరిణత్వమ్; తల్లక్షణం - వేద్యాకారః; తద్విశిష్టత్వమ్; వేదాంతాచార్యాణాంపక్షే ఉపాయాన్తరస్థాన నివృత్త్యం శరణత్వమ్. అస్మద్రాధానేశరణత్వం కరణత్వమిత్యుచ్యతే. (ప్రార్థనేతి) త్వమేవోపాయ భూతోమేభవేతి ప్రార్థనారూపత్వమిత్యర్థః. (అన్యదా

† మూలవ్యాఖ్యానయోచనమగుణమ్.

రూపత్వమ్, స్వత ఏవప్రాప్తస్య కేవలపరార్థకై జ్ఞుర్యత్వేన అన్యధాసిద్ధ
స్యాపి సర్వముక్తి ప్రసజ్గపరిహారార్థతయా వ్యాజిత్యేన అజ్ఞాతజ్ఞాపనలక్ష
ణవిధివిషయత్వజ్ఞాత్ర విశేషావివక్షితాః.

నన్వేషమపి “నిషిద్ధానుష్ఠాన ప్రసజ్గోన పరిమాతః” ఇత్యాశజ్ఞా
పసంహారవ్యాజేన నిరస్థతి (ఇతివారిశేష్యాదితి). కల్పభేదేన మన్త
జ్ఞాన విశ్వాసానాం వ్యాసాదీనాం నిషిద్ధానుష్ఠాన మిష్టమేవ. నచై నం
ఫలాభావప్రసజ్గః; “నేహాభిక్రమనాశోస్తి” ఇతిన్యాయేన సాధనానుష్ఠా
నస్య స్వరూపవిరుద్ధస్యాపి పరమృరయా మోక్షోపయోగిత్వేపితేన సాక్షా
త్ఫలాభావప్రసజ్గస్య ఇష్టాపత్తి పరాహతత్వా దితిభావః.

సిద్ధస్యాపీతి) మోక్షప్రత్యస్యథా సిద్ధస్యాపీత్యర్థః. (వ్యాజిత్యేనేతి) అహేతుత్వేనత
అతిప్రసజ్గవారకత్వరూపం వ్యాజిత్య మత్రవివక్షితమ్. ఆదృష్టభూత భగవత్ప్రీతి
సద్ధకత్వం ప్రవత్తేరితిబోధ్యమ్. (అజ్ఞాతజ్ఞాపనేతి) ప్రజేతి విధివిషయత్వమిత్యర్థః.

(నచైవంఫలాభావప్రసజ్గఇతి) స్వాసధికరణేయే అధిక్రమస్య ఫలాభావప్రసజ్గఇ
తివేత్త్యర్థః. (నేహేతి) “నేహాభిక్రమనాశోస్తి ప్రత్యవాయోనవిద్యతే. స్వల్పమస్య
స్యోర్యస్య త్రాయతేమహతోభయాత్” ఇతి. ఇహ-భగవద్విషయే, అభిక్రమస్య-ఆర
భిస్య నాశోనాస్తీత్యర్థః. అస్తతోగత్వా భగవద్విషయవివచనవ్యవసానబోధ్యమ్.
గీతాథాపీతి, వక్ష్యమాణబుద్ధియుక్తస్య కర్మణోమాహాత్మ్యమాహ (ఇహ) కర్మ
యోగే. (నాభిక్రమనాశోస్తి) అభిక్రమః - ఆరమ్భః. నాశః - ఫలసాధనభావ
నాశః. ఆరమ్భస్య అసమాప్తస్య విచ్ఛిన్నస్యాపిసనిష్ఫలత్వమ్. ఆరమ్భస్య విచ్ఛేదే
ప్రత్యవాయోనవిద్యతే. అస్యోర్మయోగాఖ్యస్య ధర్మస్య స్వల్పాంశోపిమహతో
భయాత్ - సంసారభయాత్త్రాయతే. అయమర్థః - ‘పార్థవైవేహనాముత్ర వినాశ
స్త్యుద్యతే’ ఇత్యుత్తరత్ర ప్రవక్తాయమ్యతే. అన్యానిహితానికానివైదికానిచ
సాధనాని విచ్ఛిన్నానిన ఫలాయభవన్తి. ప్రత్యవాయాయచభవన్తి.” ఇతిక్రీడాక్షర
మసంజేయా. (పరిమృరయా) కాలాంతరే.

న్యాయానుగృహీత ప్రకృతవచనార్థం వచనాంతరేణ సంవాద
యతి (అతవ వేతి). ఉ క్తజ్ఞానాభావస్య ఉపాయాంతరస్వకారహేతుత్వా
దేవేత్యర్థః. సర్వజ్ఞస్య భగవా వోపాయఇత్యుక్తే అన్యస్తూపాయో
ఽసర్వజ్ఞ స్వేతిగమ్యతఇతిభావః. నన్వేనం “ముముక్షుర్బ్రహ్మాపాసేత”
ఇతిశాస్త్రమప్రమాణంస్యాత్, ఇష్టసాధనత్వరూపవిధ్యర్థస్య కాళితత్వా
త్, మోక్షరూపఫలస్య బాధితత్వాచ్చేతి, అస్వరసాద్యేదాన్తి శాస్త్రం
పరార్థకైర్జ్యాయరూప భక్తేర్వాన్యజత్వ విధానపరమేవేతి ముఖ్యసిద్ధాంత
మభిప్రేత్యాహ (అధ వేతి) విజానతామిత్యుక్తవిశబ్దవివక్షితం విశేషమాహ
(దృఢతరేతి). తాదాత్వికానుష్ఠానోపయుక్తా దృష్టవిశేష కారితరుణి విశే
షరూపఫలోపపాతత్వం దృఢతరత్వమ్.

పూర్వంవ్యాసాదీనాం ప్రారబ్ధనాశేచ్ఛానజాయతే, అధికారా
రమృక కర్మణ అనుభవవినాశ్య త్వాదిత్యుక్తమ్. తత్రప్రారబ్ధనాశేచ్ఛా
యాంసత్యాం తన్నాశకశరణాగత్యనుష్ఠానేనతి అధికారారమృక కర్మణ
అనుభవనాశ్యత్వమేవ నన్యాదిత్యా శజ్కాయాం హేతువాక్య వివక్షి

(ప్రకృతవచనమ్) సరస్వయధిహృత్పూర్వాదివచనమ్. మిహంసాభాష్యి (యోగ
మగ్ధపరాద్భుఖితి) యోగమగ్ధపరాద్భుహా పాదకత్వమిత్యర్థః. (ఉపాయోస
ర్వేతి) ఉపాయః అసర్వజ్ఞ స్వేతిచ్ఛేదః. (ముముక్షుః) మోక్ష కామఇత్యర్థః. (వాన్యజత్వ
విధానపరమేవేతి) యజ స్త్యదిపూర్వకమితి వచనాదితిభావః.

పూర్వంకర్మణ అనుభవనాశ్యత్వాదితహేతురుక్తః; తత్త్వానే అత్ర ప్రతిబద్ధక
త్వాదిహేతురుక్తః; తత్త్విమగ్ధమిత్యాశజ్కాయాంత నిరూపయతి (పూర్వమిత్యాది
నా). అత్రవేదాంతాచార్యాభిప్రాయః - అనుభవనాశ్యత్వేనైదే విద్యానాశ్యత్వం
సిద్ధతి, విద్యానాశ్యత్వేనైదే అనుభవనాశ్యత్వంసిద్ధ్యతీతి అనోన్యన్యత్రయఇతి.
(తన్నాశకేతి) ప్రారబ్ధనాశకేత్యర్థః. (హేతువాక్యమ్) అనుభవనాశ్యత్వాది
హేతువాక్యమ్. తద్వాక్యస్యప్రతిబద్ధకత్వ మిత్యర్థః ఇతిసంభవత్.

తంవిశేషం స్ఫుటయతి. (తేషామితి). అధికారారమ్భకకర్మణిఫలబలేన ప్రారబ్ధకర్మనాశేచ్ఛా ప్రతిబద్ధకత్వాత్, తన్నాశకశంకాగతో ప్రవృత్తిర్వాస్తీతితస్య కర్మణోనవిద్యానాశ్యత్వమ్; కిన్త్వసుభవనాశ్యత్వమిత్యేవం ప్రతిబద్ధకత్వమేవపూర్వం హేతుత్వేన వివక్షితమితిభావః.

బుద్ధిసౌకర్యార్థం పక్షద్వయముపసంహరితి (తస్మాదితి). తస్మాదిదిత్యేతద్విపుణ్ణాన్ బుద్ధిస్థితయాద్వితీయపక్షమాహ (వ్యాసాదీతి). ప్రథమపక్షమాహ (దేవేతి). బాధకాభావముక్త్వా సాధకమాహ (అన్యథేతి) (దోషాపక్షేరితి) శబ్దస్య హేతుః. నచాత్రాపినిషిద్ధానుష్ఠానప్రసజ్య ఇతిశబ్దావకాశః “ధర్మాన్వరిత్యజ్యేతి” సాధనతయా ప్రసక్తనైవనిషేధాత్, వ్యాసాదిభిః పరార్థకైర్జ్యుర్యూపవ్యాజ భక్తేరేవానుష్ఠానాచ్చ.

వ్యాజవిశేషాస్వయస్యచ “విధిపరిణతిభేదాత్ విక్షితస్తేన

(పక్షద్వయమ్) వ్యాసాదీనాందేవగుహ్య ప్రవృత్తిసూక్ష్మవిశేషవిషయకజ్ఞానాభావః, తాదృశజ్ఞానేసత్వపి అనుష్ఠానావయికజ్ఞానాభావఇతిపక్షద్వయమ్. (ద్వితీయపక్షమ్) విజ్ఞానేసత్వపి అనుష్ఠానావయికజ్ఞానాభావఇతిపక్షమ్. (ప్రథమపక్షమ్.) దేవగుహ్యప్రవృత్తిసూక్ష్మవిశేషవిషయకజ్ఞానాభావఇతిపక్షమ్. (సాధకమితి) స్వపక్షే సాధకమిత్యర్థః. మిహంసాభాష్యే, (అన్యథా) పూర్వపక్షోక్తార్థవర్ణనే. (దోషాపక్షేరితి) దోషాపక్షిస్వపక్షే శబ్దస్వరస్య హేతురితిబోధ్యమ్. (అత్రాపితి) విధేస్సాధనత్వమాశ్రిత్యపూర్వయోజనాయామివ “ముముక్షుర్బ్రహ్మపాసిత” ఇత్యత్ర వ్యాజవిధిత్వమాశ్రిత్య ముఖ్యసిద్ధాంతయోజనాయామిత్యర్థః. (సాధనతయాప్రసక్తనైవని) అర్జునబుద్ధ్యాఇత్యాదిః. (వ్యాజవిశేషం) ఫలభక్తిః, ఫలప్రవృత్తిశ్చ.

(విధిపరిణతితి) శ్రీరహస్యత్రయసారే, ఉపాధ్వాతాధికారే, “మణివరణవ శౌరే ర్నిత్య హృద్యోపిజీవః కలుపమతిరవిన్దన్ కిడ్కరత్వాధిరాజ్యమ్ । విధిపరిణతిభేదాద్విక్షితస్తేనకాలే గురుపరిమదుపజం ప్రాప్యగోపాయతిస్వయమ్” ఇతి.

అస్మార్థః. నను, (౧) “యత్రాత్మకపాతపాప్యాదివిరో విమృత్తుర్వి శోకోవిజిఘ్నితోఽపిపాసస్సత్వకామస్సత్వ సక్కుల్పః” (౨) “నాయందేవోనమర్త్యోవానతి

ర్థకానవరోపిహ | జ్ఞానానందమయస్త్వాత్మాశేషహి పరమాత్మనః” (౧) “దాసభూ
తాస్సవి తస్సర్వేహ్యత్మానం పరమాత్మనః” (౨) “ఆత్మానమస్య జగతోస్థిశ్చైవ
కర్ణభూమణమ్ | బిభర్తికాస్తుభమజ్ఞేస్సర్వరూపం భగవాన్” ఇత్యాదిప్రమాణైరప
మాతపాపృత్వాదిగుణకతయా జ్ఞానానందాది మయతయా భగవతోనిత్యశేషతయా
నిత్యదాసతయా భగవద్భద్రదయఃకమతయాచ ఉపగతానాం స్వరూపాపాయపురుషా
ర్థేషుజ్ఞాతవ్యాంశస్య సాధ్యాంశస్యచాథావాత్ స్వరూపాపాయ పురుషార్థజ్ఞానాభావం నిష్టే
తుక భగవత్కృపయా సదాచార్యాత్తజ్ఞానోత్పత్తిపూర్వకం వ్యాజోపాయాను
ష్ఠానే బద్ధనివృత్తిం కేవలపరార్థకైక్కుర్యాభ్య పురుషార్థప్రాప్తిః సాధయతి
(మణివరఇవేతి).

[శారేర్మణివర ఇవనిత్యహృద్యోపి కలుషమతిః కిష్కరత్వాని రాజ్యమన్యన
జీవః, విధిపరిణతి ఛేదాత్తేనకాలేన పీషితస్సన్ గురుపరిమరుషణం స్వప్రాప్య
గోపాయతీత్యన్వయః] (కలుషమతిః) హేతుగర్భవిశేషణమ్. కలుషమత్యాదిత్యర్థః.
(కాలే) “జాయమానంహిపురుషంయం పశ్యేన్యధుసూదనః | సాత్వికస్సతు విజ్ఞేయ
స్సవై మోక్షార్థచింతకః” ఇత్యుక్తజాయమానకాల ఇత్యర్థః. (గురుపరిమరుషణమ్)
“ఉపజ్ఞాజ్ఞానమద్యంసాత్” ఇత్యుక్తే, గురుపరిమరుషకాథాదాద్యజ్ఞానంయథా
స్యాత్తథేతి క్రియావిశేషణమ్. శారేః కాస్తుభవత్ జీవోనిత్యహృద్యోపి ఆనాదికర్మ
ప్రవాహ పరవశత్వేన సర్వజ్ఞతాయాస్సమ్మూచితత్వాదాది రాజ్యానుభవవత్ ప్రీతి
రూపాం శేషపుత్రిమలభమానః, యాదృచ్ఛిక సుకృతపరిపాకాత్ జాయమానకాలే
భగవతాపీషితః సత్సమ్మూదాయసిద్ధమాచార్య మాశ్రిత్య, తస్మాలేన స్వాత్మానం
ప్రాప్య-ప్రకర్షేణజ్ఞాత్వా, భగవన్ముఖాల్లాసమాత్రోద్దేశ్యక ప్రపుత్తన్యైత్వరూపాన
నార్యత్వశేషత్వ భగవత్ప్రసాదద్వారక ఫలసాధనగోచర ప్రపుత్తనైర్లత్వ రూపా
నస్య శరణత్వ స్వప్రపుత్తన్యైద్దేశ్యభోగవత్త్వానర్హత్వరూపానస్య భోగ్యత్వాద్యాక
రవిశృతతయాజ్ఞాత్వా, గోపాయతి-వ్యాజోపాయానుష్ఠానేన రక్షతీత్యర్థః” ఇతి.

కాలే” (౧) “తలబ్ధస్వావకాశ ప్రథమగురుకృపాగృహ్యమాణః కదా

(తల్లభేతి) సద్గుణసూర్యోదయే, ప్రథమాశ్లే, “కర్మావిద్యాదిచక్రేప్రతి
పురుషమహనాది చిత్రప్రవాహే తత్తత్కాలే విపత్తిర్భవతిహి వివిధాసర్వ సిద్ధాస్త
సిద్ధా । తల్లభస్వావకాశ ప్రథమగురుకృపాగృహ్యమాణః కదాచిన్ముక్తైశ్వర్యాస్త
సమ్పన్నీధిరసి భవితాకశ్చిదిశ్శం వివశ్చిత్” ఇతి.

అస్యార్థః--సస్వీశ్వరకృపాసర్వత్రసమానా, అనాదికాల సజ్జితకర్మ పరమ్మ
రాచసర్వేషాంసమానైవ. వివశ్చకస్యచిత్ పూర్వమేవఈశ్వరకటాక్షేణ మోక్షరుచిః,
కస్యచిత్పశ్చాదితి వైవిమ్యహేతుభూత విషమవిపాకః కథమ్. కిచ్చ, సుకృతపరి
పాకేన ఈశ్వరప్రాప్తిచ్చాకస్యచిద్విశమ్భుసహా;కస్యచిద్విశమ్భుసహా. ఆయమపిభేదః
కథమితశ్చాయమ్, యథా అనాదికర్మరూప సామగ్రితోల్కస్య విశ్వర్యస్వగ్గా
దేస్తారతమ్యేన ప్రాప్తిహేతుకర్మ పరిపాకః, కస్యచిత్పూర్వమ్, కస్యచిత్పశ్చాత్;
కస్యచిత్సుకృత విశేషాదధికఫలేచ్చా,కస్యచిచ్చాల్పఫలేచ్చా దుష్క్రొతవిశేషసహిత
సుకృతవిశేషాది ఫలబలాత్పరైర్విరసి కల్పనీయమ్. తద్వత్ సర్వసమానయాపి
భగవత్క్రూపయా విచిత్రకర్మపరిపాకలబ్ధస్వావసరయా కశ్చిదేవకదాచి దేవకేన
చిదుపాయవిశేషేణముక్తైశ్వర్యాస్త ఫలసమ్పన్నోభవతీతి యజ్జ్యత ఇత్యేతిప్రాయే
ణాహ (కర్మాదిశ్శ్లో.)

(ప్రతిపురుషమనాది చిత్రప్రవాహే) అనాదినానాప్రకారస్తతా (కర్మావి
ద్యాదిచక్రే) ఆదిశబ్దాత్ వాసనారుచి ప్రకృతీనాం గ్రహణమ్. “అవిద్యయా-దేహా
త్మాది భ్రమేణకర్మ, కర్మణాదేహసమ్పత్తః, తతోవాసనా, తయారుచి, తతః -
కర్మ, కర్మణాఅవిద్యా” ఇతిప్రకారేణ కులాలచక్రవత్ పరివర్తమానత్వాచ్చక్ర
ఇత్యేక్తమ్. అసవస్థాదోష పరిహారాయ అనాదీత్యుక్తమ్. బీజాదుర్లభ దనాద్యసవ
స్థాయాసదోషత్వ మితిభావః. (చిత్రప్రవాహఇతి) తత్తత్కాల విపత్తిహేతుత
యోక్తమ్. (తత్తత్కాలేవిపత్తిర్భవతి). కాలతారతమ్యేన పరిణామోభవతీత్యర్థః.
సావ (వివిధా) నానాప్రకారా. “కస్యచిదైశ్వర్య హేతుకర్మవిపాకః. కస్య

చిత్ ”(౧) “ప్రపన్నశ్చ ద్వేధా సుచరిత పరీపాకభిదయా” (౨) “తస్మా
చిద్ధాద్రద్యహేతుకర్మ విపాకః, కస్యచిత్స్వర్గహేతుకీర్తిపాకః, కస్యచిత్స్వర్గో
పాయానుకూల్య హేతుకీర్మపరిపాకః” ఇతివైకల్యమ్. ఇయమ్, (స్వర్గ
ద్ధాస్తపిద్ధా) సర్వైరపీయం స్థితరణ్ణీక ర్తవ్యా. అస్యథా తత్తస్యతస్మిన్మహాత్మ్యసాక్షాత్.
(తత్) తస్మాత్కారణాత్, (కదాచిల్లద్ధావకాశయా) లబ్ధయాద్యుత్పత్తికాదిసుకృతా
ద్యవసరయా, (ప్రభుగురుకృపయా) ద్రియఃపరి దయయా, (ప్రహృహణి) బాహ
మానకిటాక్ష విషయాకృతః. ‘ఈశ్వరస్యచ సౌహార్దం యద్యుక్తానుకృతింబుధా,
విష్ణుః కటాక్షమద్వేషమాభిముఖ్యింసాత్పక్షైః । సమృద్ధిమణిమేరానిభ్యుచ్య
ప్రాప్తిహేతవః’ ఇతుక్తప్రకారేణ(కచ్చిత్ విచచ్చిత్) కచ్చిదితిదాల్లభ్యం సూచ్యతి.
ముక్తైశ్వర్యాస్త సమ్పన్నిధిరపిభవితా-భవిమ్యతి అలోనాత్రవిప్రతీకత్తిః కార్యతి
భావః.” ఇతి.

యాద్యుచ్చికాదిసుకృతస్యాపి భగవత్ప్రపాజన్యత్వముక్తమ్ తద్దృఢవిష,
తదాకల్పవిష:-“మిథుకికలహకల్పనా విషమవృత్తి లీలాదయా పరిగ్రహణ కౌసుక
ప్రథితపారవశ్యం ప్రభుః । స్వలక్షితసముద్గమేసుకృతలక్షణే కుతచిద్గుణక్షరలిపి
క్రమదుపనిపాతినఃపాతినః” ఇతి. తట్టిప్పణ్యామ్:-(మిథుఇతి) మిథుః కలహః -
సంసారణోత్తారణరూపః, తస్యకల్పనయా విషమవృత్తి-విరుద్ధవ్యాపారే, లీలాచ
రయాచ, తయోః, పరిగ్రహణముక్తీకారః. తస్మిన్కాతుకేన అభిలాషేణ ప్రథితం
ప్రకటితంపారవశ్యంయస్యతథోక్తః. (ప్రభుః) ఈశ్వరోపి. (స్వలక్షితః) ఆత్మైక
విదితః, సముద్గమః - ఉదయః, యస్మిన్ తస్మిన్, (సుకృతలక్షణే) సుకృతాత్మకే.
(కుతచిత్) అజ్ఞాతయాద్యుచ్చికాదా, (ఘృతక్షతలిపిక్రమాత్) ఘృతక్షతస్యాయేన,
(ఉపనిపాతినః) పతతః (సః) అస్మాన్ (పాతి) భగవానపి నాపరాధానస్మాన్
లీలయాశీషయన్, కరుణయాకస్మింశ్చిత్రగ్రుజేస్వయమేవ సుకృతమారోఘ్యరక్షతీతి
భావః” ఇతి.

(ప్రపన్నశ్చ ద్వేధేతి) శ్రీరహస్యత్రయసారే అధికారివిభాగాధికారే, “ప్రపన్న
దన్యేషాం నదినతిముకుద్ధో నిజచంద్రప్రపన్నశ్చ ద్వేధాసుచరిత పరీపాకభిదయా । విర
మ్యేతప్రాప్తిర్భజనసుఖమేకస్యవిప్రలంపరస్యాశుప్రాప్తిపరిమితరిసాజీవితదత్తా” ఇతి.

అస్యార్థః :- ననుముముక్షుత్వస్య మధువిద్యానిష్ఠే విద్యమానతయా తస్యా
సిభక్త్యనుష్ఠానాద్భక్త ఇతివ్యవదేశవత్, భక్తస్యాపి ప్రపన్నస్య సాన పూర్వక

కాలే” (౧) “తలబస్వావకాశ ప్రథమగురుకృపాగృహ్యమాణః కదా

(తల్లభేతి) సజ్జల్పసూర్యోదయే, ప్రథమాజ్ఞే, “కర్మావిద్యాదిచక్రేప్రతి
పురుషమిహనాది చిత్రప్రవాహే తత్తత్కాలే విపత్తిర్భవతిహి వివిధాసర్వ సిద్ధాస్త
సిద్ధా । తల్లభస్వావకాశ ప్రథమగురుకృపాగృహ్యమాణః కదాచిన్ముక్తైశ్చైర్వాస్త
సమ్పన్నీధిరపి భవితాకశ్చిదిథం విపశ్చిత్” ఇతి.

అస్యార్థః--సన్దీశ్వరకృపాసర్వత్రసమానా, అనాదికాల సజ్జితకర్మ పరమ్మ
రాచసర్వేషాంసమానైవ. ఏవశ్చుకస్యచిత్ పూర్వమేవఈశ్వరకటాక్షేణ మోక్షరుచిః,
కస్యచిత్పశ్చాదితి వైవిమ్యుహేతుభూత విషమవిపాకః కథమ్. కిష్క, సుకృతిపరి
పాకేన ఈశ్వరప్రాప్తిచ్చాకస్యచిద్విశమ్భుసహఃకస్యచిద్విశమ్భుసహః. ఆయమపిభేదః
కథమితిశక్త్యామ్, యథా అనాదికర్మరూప సామగ్రితౌల్యస్య విశ్వరస్వస్థా
దేస్తారతమ్యేన ప్రాప్తిహేతుకర్మ పరిపాకః, కస్యచిత్పూర్వమ్, కస్యచిత్పశ్చాత్;
కస్యచిత్సుకృత విశేషాదధికిఫలేచ్చాకస్యచిచ్ఛల్పఫలేచ్చా దుష్కృతవిశేషసహిత
సుకృతవిశేషాదితి ఫలబలాత్సర్వైరపి కల్పనీయమ్. తద్వత్ సర్వసమాసయాపి
భగవత్కృపయా విచిత్రకర్మపరిపాకలభ్యస్వావసరయా కశ్చిదేవకదాచి దేవకేన
చిదుపాయవిశేషేణముక్తైశ్చైర్వాస్త ఫలసమ్పన్నోభవతీతి యజ్ఞత ఇత్యభిప్రాయే
ణావా (కర్మావిద్యేతి).

(ప్రతిపురుషమనాది చిత్రప్రవాహే) అనాదినానాప్రకారసత్తౌ (కర్మావి
ద్యాదిచక్రే) ఆదిశబ్దాత్ వాసనారుచి ప్రకృతీనాం గ్రహణమ్. “అవిద్యయా-దేహః
త్మాది భ్రమేణకర్మ, కర్మణాదేహసమ్భవః, తతోవాసనా, తయారుచిః, తతః -
కర్మ, కర్మణావిద్యా” ఇతిప్రకారేణ కులాలచక్రవత్ పరివర్తమాసత్వాచ్చక్ర
ఇత్యేక్తమ్. అసవస్థాదోష పరిహారాయ అనాదీత్వక్తమ్. బీజాఙ్మురవ దనాద్యసవ
స్థాయాసదోషత్య మితిభావః. (చిత్రప్రవాహఇతి) తత్తత్కాల విపత్తిహేతుత
యోక్తమ్. (తత్తత్కాలేవిపత్తిర్భవతి). కాలతారతమ్యేన పరిణామోభవతీత్యర్థః.
సాచ (వివిధా) నానాప్రకారా. “కస్యచిదైశ్వర్య హేతుకర్మవిపాకః. కస్య

రోహిః పుంసస్సుకృత పరిపాకేనమహతా నిదానంతత్రాపిన్వయముఖల

భక్త్యనుష్ఠానాత్ప్రపన్న ఇత్యపివ్యపదేశశ్చ స్యాదిత్యత్ర “మాంప్రపన్నో విముచ్యేత” ఇత్యాదిప్రమాణాత్, సోప్యస్త్యేవేత్యాహ (ప్రపన్నాదస్యేషామితి).

[ముకుందః ప్రపన్నాదస్యేషాం నిజపదంసదిశతి. ప్రపన్నశ్చ సుచరిత పరిపాకభిదయాద్వేధా. ఏకస్యప్రాప్తిర్విశిష్టేత. భజనసుఖంవిపులమ్. పరస్యాశుప్రాప్తిః పరిమితరసాజవితదశేత్యన్వయః] (ప్రపన్నాదస్యేషాం) ప్రపన్నవ్యతిరిక్తానామ్. (సదిశతి) సదదాతి. “దిశ - అతిసర్జనే” ఇతిధాతుః. అతిసర్జనం దానమిత్యర్థః. ముక్తిందదాతీతిముక్తః. పుష్కదరాదిత్యాత్సాదుః. (నిజపదమ్) “తద్విస్తోః పరమం పదమ్” “యత్రపూర్వసాధ్యాస్సన్తిదేవాః” ఇత్యాదిభిః విష్ణుపదత్వేనోక్తమ్ శ్రీవైకుంఠమిత్యర్థః. (ప్రపన్నశ్చద్వేధా) సద్వారక ప్రపత్తినిష్ఠః. అద్వారకప్రపత్తినిష్ఠశ్చేతి. విశిష్టమహి, అవిశిష్టమహిశ్చేత్యర్థః. సమబ్రహ్మ సోనరపథికానందరూపత్వజ్ఞానేవ్యేకీకృత త్రాప్తిప్రవిశిష్టమహత్వం పరస్యతత్త్వమత్వచ్చానోపపద్యతే ఇత్యత్రాహ (సుచరితేత్యాది). కస్యచిదమృతాధిక సుఖానుభవసామగ్రసద్భావాదేవం వైషమ్యమిత్యర్థః.

భక్తప్రపన్నయోగ్యధ్యేకస్యాధికసుఖానుభవసామగ్రస్యైః కస్యాల్యసుఖానుభవసామగ్రస్యైత్యా కాఙ్క్షాయామాహ (విశిష్టేతేతి). ఏకస్య-భక్తియోగనిష్ఠస్య ప్రాప్తిర్విశిష్టేత. “ఉపాయభక్తిః ప్రారబ్ధవ్యతిరిక్తానునాశినీ” ఇత్యాదిప్రమాణాత్ యావత్పూర్వభానుభవం భగవత్ప్రాప్తిర్విశిష్టమిత్యాసాత్. కిన్తు (భజనసుఖంవిపులమ్) “ప్రీతిపూర్వమనుభూనంభక్తిః” ఇత్యుక్తభక్తినిష్ఠస్య నిరస్తాతిశయా హ్లాదసుఖభావైకలక్షణం భగవదనుసంధానసుఖమధికమ్. (పరస్య) తద్వ్యతిరిక్తస్యవిశిష్టమహత్వస్య సన్వయ (అశుప్రాప్తిః) భగవత్ప్రాప్తిరాశుభవతి. కిన్తు (జీవితదశాపరిమితరసా) భక్తినిష్ఠస్యైవ ప్రీతిరూపావస్థతైలధారావదవిచ్ఛిన్న స్తృప్తిసంతానరూప భగవదనుసంధానాభావాదాదేహ పాతమల్పసుఖమిత్యర్థః. దృష్టప్రపన్నాభిప్రాయేణ పరిమితరసే త్యుక్తమితి.

(తదారోహఇతి) శ్రీరహస్యత్రయసారే, “ఉపాయస్యపాప్తేరుపనిషదధీతస్స భగవాన్సన్తైత్రితసోక్తప్రపదన నిదిధ్యాససగతిః । తదారోహః పుంసస్సుకృతపరిపాకేన మహతానిదానంతత్రాపిన్వయముఖలనిపుణః” ఇతి.

అపార్థం పూర్వమేవలిఖితః. (అఖిలనిర్వాణనిపుణః) నిర్భృతస్వతత్త్వం, చేతనంవిషయాకరోతీతి ఫలతార్థం. ఇచ్ఛాయాంసత్యామనివార్యత్వం స్యాత్తత్త్వమ్.

నిర్వాణనిపుణి” ఇత్యాద్యుత్తరీత్యానిర్వేతుకానుగమాహ భగవత్స
జ్జల్పాధీన యాదృచ్ఛికాదిమూలత్వాత్, తదైవప్రార్థనాశతభావ
రూప ఫలవైషమ్యాల్పరాధానుభవకై జ్జగ్గరూప ఫలభేదస్యచ నిర
జ్జుశస్య తన్త్రభగవత్సజ్జల్ప వైచిత్ర్యేణ ఉపపత్తేశ్చేతిభావః.

(ఇత్యాదితి) ఆదికర్తేన, “తస్మై యోగిన్యాయే శాంతిరేవైవై
న్నాయ్, ఎన్తేరైవైన్నాయ్, ఎన్నడియైవైన్కినాయ్, అవక్కళి వైవై
త్తిక్తాయ్, అవక్కళుత్తు ఒత్తున్కిలై క్కొడుతాయ్, ఎన్దావైలై నిలన్దై
యేత్తిట్టుదుడిమాన్దాయ్, పాన్వానియన్ పాన్దై ఉత్తైకన్దిలై ఉత్తైత్తు మ్మెత్తుకాలై
ఎదుత్తు క్కార్లకన్దుత్తైన్దు త్తిట్టుమాపాలై, జన్దవన్దురైకళి లోయిన్దయాదృచ్ఛికమ్
ప్రాసన్దికమ్ ఆనుమన్దిక మ్మెన్ది సుకృతవిశేషన్దికై కన్దిత్తుక్కొన్దు రానే అన్దై
ఒన్దు పత్తాక్కి నదత్తిక్కొన్దుపారుమ్” ఇతి శ్రీమదనభూషణసూక్తి చరిగమా.

(భగవత్సజ్జల్పః) భగవత్కల్పితసజ్జల్పః. (మూలత్వాదితి) వ్యాజవిశేష
స్వయస్య యాదృచ్ఛికాది మూలత్వాదిత్యస్వయః. (తదైవప్రార్థనైతి) వ్యాజవిశేష
న్వితానామిత్యాదిః. అత్రవ్యాసాదీనామధికారిత్వ ప్రయుక్తం కామన్యంభూర్వ
యోజనాయాం బోధ్యమ్. (తదభావః) ప్రార్థనాశాభావః. (ఫలవైషమ్యాదితి)
విశిష్టేనప్రాప్తిః. పరస్యాళు ప్రాప్తిఃపరిమితరసాబీతదశేతి ఫలవైషమ్యం వేదా
న్తాచారైరన్గీకృతమ్. (పరాధానుభవకైజ్జగ్గరూప ఫలభేదస్యేతి) కామజన్మా
ను భవకైజ్జగ్గరయోః పరస్పరం విరోధః. అనుభవిత్వాణాం కైజ్జగ్గర్యం సమమతే;
అతఏవ “స్వాద్యమస్తరాయమ్” ఇత్యనుగృహీతమ్. కింభవత్తామనుభవోససజ్జాళు
టీతి; ప్రీతికారితంకైజ్జగ్గర్యమ్, కైజ్జగ్గర్యాత్ప్రీతిరితి హేతుహేతుమద్భావః. భక్త్యా
పరమయాపేతి తృప్తీయాయావ్యాజత్వమ్. “యథారామేణ బాణేనహలోశని”
ఇత్యత్ర ముష్ట్యానినాహనసమృపేషి బాణేనేతిరణ తృప్తీయాయావ్యాజత్వమ్,
తద్వదస్మద్రాధానే భక్తిప్రపత్త్యై ర్వాజిత్వం ఫలితమ్. వేదాన్తాచార్యసిద్ధా
తుతయోస్యాధనత్వమిత్యాదిబోధ్యమ్.

సస్వేవంశక్తానామశక్తానాశ్చేత్యాదినా ఇయతాగ్రణేన ఉక్తమర్థం
పరమప్రభుజేన సజ్జమయత్, అధికరణార్థముపసంహరతి (ఏవమితి) అత్ర
సరస్వేత్యాదినచనే ప్రథమపశ్యమ్యస్తేన నన్విత్యాదినా ఇయతాగ్రణేన
ఉక్తార్థస్సద్భూతః. పూర్వోక్తే “విజానత్పదస్య, దేవపరిబృఢత్వజ్ఞానమ్
ఉపాయా న్తరస్వరూప విరుద్ధత్వజ్ఞానంవాశబ్దార్థః; అన్యతరత్ - ఆర్థికా
ర్థః” ఇతి పక్షద్వయే లాఘుపార్థమితరంపక్షం సోపపత్తికముపసంహరతి
(దేవపరిబృఢతయేత్యాదినా). (వివక్షితతయేతి) పర్యవసాయిత్వాదిత్య
త్రహేతుః. పర్యవసానయోగార్థస్యవివక్షితత్వాత్ పర్యవసానం కృత
మితిభావః.

(తస్యేతి) పరిబృఢత్వరూపార్థస్యేత్యర్థః. (తద్వివరణఇతి) దేవే
పరిబృఢతయేత్యే తద్వివరణేఇత్యర్థః. పర్యవసాయిత్వాచ్చేతిచకారేణ
“జ్ఞానాభావ పరత్వాత్” ఇత్యుక్త పక్షద్వయ సాధారణ హేతుస్సము
తే. తస్మాత్ స్వరూపయాధాత్మ్యజ్ఞానం సాధనాన్తరాధికార ఇతినిగ
మాన్తాన్యాణా మప్యభిమతమే వేతిసిద్ధమ్.

(సస్వేవమితి) సస్వేవంశక్తానామిత్యాదిగ్రన్థః. (అత్రసరస్వేత్యాదీతి) “అత్ర
ప్రథమపశ్యమ్యస్తేన - సరస్వేత్యాదినచనే సన్విత్యాదినా ఇయతాగ్రణేనోక్తార్థస్సద్భూ
తః” ఇత్యన్వయః. అత్రోపాయా న్తరస్వరూపవిరుద్ధత్వ జ్ఞానాభావపరత్వాదితి
ప్రథమపశ్యమ్యస్తేనదమ్. (పూర్వేతి) పూర్వోక్తే పక్షద్వయే ఇత్యన్వయః. (అన్య
తరత్) దేవపరిబృఢత్వజ్ఞానముపాయా న్తరస్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానంవేత్యర్థః. (ఆర్థ
ికార్థః) ఫలితార్థఇత్యర్థః.

(దేవపరిబృఢతయేత్యేతదితి) “దేవపరిబృఢతయా” ఇతిశ్రీభట్టార్యసూక్తిః
మూలమత్ర; తద్వివరణమ్ - శ్రీవిష్ణుచిత్తార్య శిష్యపరదార్యప్రణీతప్రసన్న పారిజాతే,
“సద్యోహాయవైశుర్యమ్” ఇతిశ్లోకఇతిబోధ్యమ్. (పక్షద్వయమ్) ఇద్వి, ఆర్థఇతి
పక్షద్వయమ్.

యత్నాత్తం నరదదేశికైః తృతీయప్రపత్త్యైః బహువక్తరైః అ
ష్టమే డేస్త్రీభ్యః సమర్థనాథికాశే అన్తేనుగ్రహితమ్. ఏవమథికారత్ర
యేనేత్యాది చిత్త్యమిత్యస్తమ్. అత్రతాపత్ ఇతిశ్రుపత్తి పశ్యమా
త్యాదిపాదశసూత్రాత్మకాఽధికరణత్రయ ప్రతిపాద్యం మూలపదా
ణేన దృఢయన్ తదధికరణత్రయస్య చరమశ్లోకాసకారివాక్య వివక్షం

† (అధికారత్రయపదనామ్) ఇతిశ్రు ప్రపత్తివల్లముధికారకం మూలస్థైర
ఉత్తాశక్తి స్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞాన భక్తిపాదవ్యయపాధికావ్యయ ప్రవాహక
మిదంశరణముజ్ఞానామితివచనమ్. (తిస్త్రిమిత్యమ్) అన్త్యస్య నిమిత్తమ్. (ఉభయ
వివచనమ్) “అకిన్హన్త్యైకశరణాః” ఇతి, “అజ్ఞానస్వజ్ఞభక్తాదామ్” ఇత్యుభయవి
వచనమ్. (అధికారత్రయపదపదనానామ్) అపద్యాలోచన ఇన్ద్రసిద్ధిసానామ్.
(పాస్త్రమిచ్ఛన్నితి) మోషంప్రాప్తమిచ్ఛన్నిర్యసం. (సాగనప్రపత్తిప్రాప్తప్రవర్తకేరి)
మాప్సియ్యక్వాన్తారితద్రాపిసనామక ప్రవర్తకామ్ సద్భక్త ప్రవృత్తితానా మన్త
నాథం సాగనప్రపత్తివివాహాలనాం నానావృద్ధి భేదాదిం సూత్రోక్తస్య సాగన
భూతస్యాపస్య నిరూపణే వేదాంతాచార్యాణాం ప్రవృత్తిరీతిర్యమ్. (తిద్వార
జ్ఞానమ్) అశ్రద్ధావారజ్ఞానమ్.

(అజ్ఞానశబ్దస్య అనుప్రాసాశక్తివాచకత్వేనీతి) ప్రతియోగసమర్థకర్తానాలోక
శక్తైకృత్యత్రయసాక్షత్యా శ్రయః అనుప్రాసాశక్తివాచకత్వ మివభావః. అన్త్యశ
మృత్యుమాకాంతాం దేశవాసాద్యధికారోచోశ్యః. (చారుస్వస్యమితి) అజ్ఞాన్త
శాస్త్రపర్యుదస్త ప్రమితరహిత సజ్జహమ్, వివాహర్పణే అశక్తసజ్జహమ్, ఇదంత
తీర్ణతామ్, ఇదమానస్త్యమిచ్ఛతామిత్యత్ర కాలపరవాచకసజ్జహమధిపేత్యచాదు
ర్విధ్యముక్త మితిచోశ్యమ్ (అన్యథేతి) గోషనాథ మన్వామిహ్య వాదాన్తరీతార
ఇత్యుక్తిః. అన్యథా కిమభిప్రేత్యేత్యన్వయః. (కత్తాశక్తాశక్తాశ్చిత్తే) హ్యన్త్యప్రపత్తి
రిత్యధ్యాహరణేర్తవ్యః (తమపాయేతి) భక్త్యధికదేశవాసాన్వయః (అన్త్య మితి)
అనిష్టానాంశాన్తింసద్యః అభివృథా ఇత్యన్వయః.

† మితర్యుటకరినపదవిశిష్టామగునమూల పదైర్నాదపిపూర్ణాః.

పరిహృత్య ప్రప త్తియోగ్యాధికారవాక్యవిరోధం పరిహర్తుంప్రస్తాతి (ఏవమితి) (పరిత్యజ్యేత్యుక్తేతి) అతఏవ భట్టార్యైః “అవిద్యాతః” ఇత్యాది సూక్తా సాధనా న్తర త్యాగఏకఏవాధికారః, తత్రహేతుః అవిద్యాది కమితి ప్రథమాధికరణేస్పష్టమనుగృహీతమితిభావః. (అకిచ్చన్యమేవేతి) రక్షకా న్తరరాహిత్యరూపాఽగతిత్వస్తు సాధారణాధికార ఇతిభావః.

అధికారిచాతుర్విధ్యం నిర్విషయమిత్యాక్షేప్తం సిద్ధాంతే విరోధమాశ్చర్య పరిహరతి (యద్యపీత్యాదినా). ఉక్తం హేతుశక్త్యచాతుర్విధ్యమాక్షిపతి (ఏవమితి). చాతుర్విధ్యంషడంగ విషయమిత్యతఃపా (షడంగశాస్త్ర ఇతి). (అశక్తిమాత్రఇతి) ఏతచ్ఛ విషయనియమాధికారే ప్రపజ్ఞేతమితిభావః (నవశ్యామ ఇతి). తథాచప్రప త్తి యోగ్యాధికారే భక్త్యాదౌశక్త్య భావఇతిలోకేప్రప త్త్యధికారచాతుర్విధ్యోక్తిరోపపద్యత ఇతిభావః.

యద్యవ్యజ్ఞానాశక్తోర్దృష్టత్వేనైకరాశ్యాదధికారిత్వై విధ్యమేవ తత్రాప్యభివేత మితివక్తుంశక్యమ్; అన్యథా సిద్ధాంతేష్యగతేః. తథాపిశక్తిప్రమితిత్వైవర్ణికత్వ విశమృత్యమత్వ సద్భావేవీపూర్వోక్తరీత్యాన్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానశాలినాం ప్రప త్త్యధికారితయా భక్త్యాదౌశక్త్యభావ ఇత్యాదిరీత్యా చాతుర్విధ్యోక్తిర్నూనతా దోషదుష్టే త్యభిప్రాయః. అత్రమన్దబుద్ధ్యనుజిఘృత్యయా అర్వాచీన

(సాధనాన్తరత్యాగ ఏకఏవాధికారఇతి) “గతిమన్యామవిదుషామ్” ఇత్యుక్తత్యాదితిభావః. (తత్ర) సాధనాన్తరత్యాగే. (రక్షకాన్తరేతి) ఫలప్రదదేవతాన్తరరాహిత్య రూపేత్యర్థః. (సాధారణేతి) భక్తిప్రప త్తి సాధారణేత్యర్థః. శరణ్యాన్తరరాహిత్యరూపం ఫలాన్తరరాహిత్య రూపఃసన్య గతిత్వ మసాధారణాధికార ఇతిబోధ్యమ్.

(అన్యథా) దృష్టత్వేన ఏకరాశిత్యమజ్ఞేకృత్య అధికారిత్వైవిధ్యానజ్ఞేకారే. (సిద్ధాంతేపీతి) ఆసామర్థ్యాకారేణ ఏకరాశిత్యమవలమృత్య శాస్త్రపర్యుదస్తానాం సిద్ధాంతేషుహస్వీకారాత్, తస్యసిద్ధాంతస్యాగతి స్సాధిదితిభావః. (తథాపీతి)

వ్యాఖ్యాన ప్రసిద్ధనిగమాంతర్యాసూక్తి తాత్పర్యమభ్యుపగమ్య పరిః కరి
(తథాపీతి) అత్ర అధిష్ఠితత్వాదితి వారణార్థ మిత్యత్ర హేతుః, (గోప
నియత్వాదితి గోపనార్థమిత్యత్రేతి ద్రష్టవ్యమ్. (అత్రైవర్జితానామ్)
ఇత్యనేన శాస్త్ర పర్యుదాస సజ్జహాపి అర్జితబ్రాహ్మణ్యేతి ఇతిగమ్యనే.

(భక్తిసామాన్యేతి) దృష్టార్థ సాధారణదేహాంతర విగమ్యాక్ష
మతాపాదక భక్తిపరత్వమిత్యర్థః. (చాతుర్విధ్యం ప్రదిక్తిమతి) తథా
చ జైమినీదేవతానిరాసాక్తివత్ నిగమాంతర్యాణాంనూక్తిరన్వాహితి
యథాసమ్యక్పరిక్షిప్తనిరూపణే పీత్యర్థః. (వారణార్థమిత్యత్ర హేతుః) ఏమాంసా
భాష్యే అధిష్ఠితత్వా తద్వారణార్థమిత్యన్వయోపక్రమ్య ఇతిభాష్యః. (గోపనార్థేత్య
త్రేతితి) హేతురిత్యనువచ్యతే.

(జైమినీయదేవతాని రాసవాదపదితి) అత్రన్యాయవర్ణనా వదరాయన
స్యేతిసూత్రఖండేచస్వస్యస్వాచార్యభూత వదరాయనసమాఖ్యప్రాయత్విం శ్లో
తమ్. సచవాదరాయనో జైమినిస్సవ్యమభ్యుపగమ్యేత్వరాదితత్వం, “సామ్యద్యుపగ
మజైమినిః” ఇత్యాదిషు బహుషుసూత్రేష్వదర్శయత్. ప్రతిక్షేపస్తుత్వాచితోగ్రన్య
సరోపసత్త్వాపాతప్రతీతార్థమస్తమతి మోహనిరాసార్థోవాక్కుద్రవమాదమాత్రస్యాపి
ఉద్ధారార్థోపేతినప్రధానవిరోధకల్పనలిక్ష్మమితి శ్రీమన్నిగమాంతర్యుపగమ్య గృహీతమను
సన్దేయమ్; తథా తథా అన్వయమ్యవదన్యైవకృతత్వాదితి. అత్ర నిక్షేపరయ
సామ్యుదాయకయోజనావ్యాఖ్యానే.

అత్రయత్రావత్ప్రేషవత్తేరధికారి విశేషణత్వశ్చిద్దానపరం వచనబాతముదాహృ
తమ్. తత్సర్వంసస్థోపాయాధికారివిశేషణత్వవిషయమ్; కిన్తుసాధ్యోపాయనియో
జ్య విశేషణతామాత్రవిషయమ్. తథాహి “ముముక్షురైవోపనిషత్సంప్రదద్యో”
“మామేకంశరణంప్రజ” ఇత్యాది విధివాక్యేషు, “తదేకోపాయతాయాన్తాప్రకృతి
శ్చరణాగతిః || త్వమేవోపాయభూతోమే భవేతిప్రార్థనామతి - శరణాగతిః” ఇత్యా
దిలక్షణవాక్యేషు, అనుషాసనవాక్యద్వయేచ భరన్యా సాదేర ప్రతిపాదనాత్, భగవదే
కోపాయత్వాద్యవసాయ లక్షణకరణాగతేరేవ ప్రతిపాదనాత్, పూర్వాచార్యైః

“త్వత్పదమూలం శరణంప్రపద్యే” “శ్రీమన్నారాయణ తపచరణారవిష్ట యుగళం శరణంప్రపద్యే” “పరదశరణమిత్యహంత్యాంపుటే” ఇత్యాదిహతావస్థాత్రయైవ ప్రాధాన్యేనానుష్ఠానాత్, శరణాగతివిద్యావేద్యా కారపరస్య శరణశబ్దస్యన్యాసవిద్యా సాధారణరక్షకత్వే, పరతాభ్రమవ్యావర్తనపురస్కం “పర్వతేసామృతజ్ఞాన ఉపాయార్థకవాచకః” ఇత్యహిర్వ్యభేదస్య అనితరసాధారణోపాయత్వా కారపరతయా వ్యాఖ్యాతత్వాత్, “ప్రపత్తింసంశ్రయేదేనాంశరణాగతిలక్షణమ్” ఇతి ప్రమాణేన శరణాగతిప్రపత్త్యైవాస్తరవిశేషత్వక్యంకే “శరణాగతిశబ్దేనప్రపత్తిస్తువిశేషితా” ఇతి శ్రీవాత్సర్యపరిచయార్థే వచనాచ్చ, శరణాగతీర్నవిద్యాత్వం సుస్పష్టమవగమ్యతే. అస్యాశ్చరణాగతే, “ఇయంశేషలక్ష్యోపాయత్వప్రత్యయాత్మికాస్పృహేతుప్రధియంరుప్తేకంపునస్సహచారిణామ్” ఇతి భగ్యస్వరూప ప్రతిపత్తి ప్రతిపిద్ధత్వేనోపాయత్వస్యాన్వితత్వాత్ సిద్ధోపాయాన్విత మధికారివిశేషత్వం వాచరికేషాత్స్యతి.

ఇథం ప్రమాణోపపత్తి సమ్ప్రదాయసిద్ధస్య శరణాగతిత్వస్య దేవగుహ్యత్వాత్, తద్గోపనార్థంన్యాసవిద్యా ప్రవచనాయ ప్రణీతేషా ప్రబల్యేషా తత్ర తత్ర శరణాగతిపరవచనానాం న్యాసవిద్యాభూత గోప్యత్వపరణ గర్భితమ్యతీతివిశ్వాసప్రాధాన్య మాత్రపరత్వేన అన్వాయహ్యవాదాశ్చతాః; తథాతత్రతత్రకృతానాం వాదానా మన్యాభిప్రేయ అతత్పరత్వ జ్ఞాపనాయ తన్వైవ విశ్వస్య తద్భూతప్రాధాన్యాసమృతః, విధేయస్య నియోజ్య విశేషత్వ ఇథానేన పరమకారుణికైరాచార్యైః ప్రతిబోధ్యత ఇతితత్సూక్తి జాతమన్యధాసిద్ధమేవ.

తత్రసాధ్యపాయ శోధనాధికారే శరణాగతిపరవచనానాం భరన్యాసాన్త విశ్వాసప్రాధాన్య పరత్వేన ఏషాతాపదన్వాయహ్యవాదసూక్తిః, “ఇప్రుపాయస్వరూపత్వై పృథ్వి “నారాయణంసలక్ష్యకం ప్రాప్తంతచరణద్వయమ్ । ఉపాయఇతి విశ్వాసోద్వయాధ్యర్థశరణాగతిః” ఎన్గిఱవఖియుక్తౌపాశుర్మ్ అధికారకోటియిలుమ్ అన్గకోటియిలుమ్ నిఱ్గిఱవిశ్వాసత్తినుడైయ ప్రాధాన్యమ్ శొల్లకైక్కాకవత్తనై. అప్పడియే ప్రపత్తిః-విశ్వాసః, సకృత్సార్థనామాత్రేణాపేక్షితం దాస్యతీతి విశ్వాస పూర్వకం ప్రార్థనమితియావత్” ఎన్గిఱవాక్యముమ్ ప్రాధాన్య “వివత్తైయాలే ఇతి.

అత్రతావత్ భరన్యాసాన్తయో విధేయమాననైవ విశ్వాసస్య తదధికార కోటావపిస్థితిరూపం యత్ప్రార్థనమ్, తావన్మాత్రపరత్వేన శరణపరణప్రాధానానాం

వాన ఇతిభావః. అన్యోరన్యోవానన్యో న సమం (అన్యోరన్యో) (విరుద్ధత్వజ్ఞాన మనుయాయాత్రితథాచశక్త్యాం స్వరూపయాగ్యాత్రితజ్ఞానేనతిపపత్తార్థాకారః; తదజ్ఞానే భిన్నమితి నభక్తి తదభిధి త్తయన్యోమితిభావః. (దేశవాసాపేతి) విగమ్యక్షమాణాః కపత్రావస్థయోరసమ్భవత్యేవ; సచాశక్త్యాదినా తేషామపి తత్తాత్పర్యాదన్వితీవాచ్యమ్. దేశవాసాన్యజ్ఞానాం శక్తిప్రమితి జ్ఞేయ్యకీర్తనానన్వకాన

ప్రమాణానామన్యభాసేద్ధియతా. తథాచ “మామేకంశరణంప్రదే” ఇతిప్రమాణానాం యాశరణాగతిః, సాభరన్యాసాద్గతురేకమ్యతీతివత్వాసాన్వికేతవ. తస్మాద్భేదస్యాసాధికారభూత మహావిశ్వాసాత్మకస్వరూప్యతీతి తాదృశాద్గత్యాసాధికారేవనిత్యేతదాకారద్వయవైగమ్యరూపప్రాధాన్య స్ఫోరణమైవ రక్షివ్యతిహాసాత్మకరీతాగతీవ ప్రవత్తిరితి తత్రత్రత్రోచ్యత ఇత్యుక్తంభవతి.

ఏవంశరణాగతివచనానా మన్యభాసయనస్యాన్వామహ్యవాదరాం జ్ఞానమనుభవంప్రజేతి విధియమానాయాఏవ శరణాగతేర్భరన్యాసాధికారకోటి నిష్పత్త్యం ససమ్భవతీతి తత్ర తత్రనిరస్యతే. తత్రమామేకంశరణంప్రదే త్యుక్తాయాశరణాగతేర్మహావిశ్వాసాత్మకత్వేన ప్రవర్త్యధికారివిశేషణత్వం యుక్తమ్, తత్ నిరేవరయాయాం పూర్వజక్షమభేన అసాద్యమామయత. “అధికారివిశేషణతయా తదుపాధానమపి సప్రయోజన మగ్రీక్రియత ఇతిచేన్న; ‘మహావిశ్వాసాత్మకత్వాత్ ప్రవర్తిస్వికారస్వయాన్విషయాన్తరహానేచనాధికారివిశేషణమ్’” ఇతి(పరపాదానమితి) రక్షివ్యతీతి విశ్వాసాత్మకసంధానస్థరణాగత్యుపాధాన మిశ్యత్తి. సూచిస్యకత్యత్ర ఆదిత్యై నసల ఫలకామనానిమిత్రే నన్యపేతే. (ప్రవర్తిం) కుణంప్రవేత్యకో రక్షివ్యతీతి మహావిశ్వాసఇత్యుక్తి. ప్రవత్తిర్నాధికారివిశేషణ మితియోగనా” ఇతిసూక్తి రమసనేయా.

(తదజ్ఞానే) స్వరూపయాగ్యాత్రితజ్ఞానే; (తదగ్రహీతి) తత్త్వగ్రహేవవాసా విధిత్యుక్తి. (తేషామపి) విగమ్యక్షమాణామపీత్యుక్తి. (తత్ర) ప్రవర్తి. (సవరూపే

ధుక్త్యైవతైరేవాఽజైస్తేషామవిశక్త్యాది సమ్పాదనేన ముఖ్యభక్త్యాద్యధికార సమ్మనేన గౌరవపత్త్యనధికారాదితిభావః.

(వైయధ్యేత్యాది) సర్వకామధుక్త్యూహార్థ వైధుర్యవారణా యేత్యర్థః. ఆత్మనికీమితివచనేసద్య ఇత్యన్య ఏతద్దేహావసాన ఇత్యర్థః. (ప్రమాణసిద్ధమనుయాయీతి) తథాచచేశవాసాద్యజ్ఞానాం విశమ్భితమాస్రత్యేవ సర్వకామదుత్పత్తే విశమ్భితమాణాస్తు ప్రపత్తిరేవాభీష్ట సాధనమితివచన బలాదవగమ్యత ఇతిభావః. (కిమమభిప్రేత్యేతి) కింశబ్దిజ్ఞేపే. సాధనాంతరస్వరూప విరుద్ధత్వ పక్షేస్వరూపయా ధాత్మ్యజ్ఞానస్య నియతాధికారత్వాత్ పక్షాంతరేకాలజ్ఞేపాతమత్వస్య నియతాధికారత్వాచ్చ “ఏకద్విత్వాదియోగే” ఇత్యుక్తేః అభిప్రాయాంతరంనసమ్భవతీత్యర్థః.

(ఇతిచిన్త్యమితి) ఇతిర్హేతౌ. అభిప్రాయాంతర సమ్మవాత్ చాతుర్విధ్యకథనంచిన్త్యమ్ - విచార్యమిత్యర్థః. అయంభావః; - మన్దమతీనాం ప్రతిపత్తిసాకార్యాయ అన్వాయహ్య వాదత్వముక్తమ్. వస్తుతస్తు సేవ్యరమిమాంసారీత్యా షోడశలక్షణస్యేవ రహస్యత్రయ పారస్యసామ్యుదాయకోర్థ స్సుభీభిస్సమ్యగ్విచార్య నిర్ధార్యితి.

త) “భద్రం భద్రపదంపుణ్యం తీర్థానామత్రమంవిదుః । పవిత్రంపరమంపుణ్యం దేశోయంసర్వకామధుక్” ఇత్యాదివచనమత్రామసంస్థేయమ్. (అక్షైః) దేశవాసాద్యక్షైః. (తేషామ్) విశమ్భితమాణామ్. (వచనబలాత్) ఆత్మనికీమితివచనబలాత్.

(ఇతిచిన్త్యమితి) అజ్ఞ ఇతివచనబలాత్, త్రైవిధ్యమేవవక్తవ్యమితితాత్పర్యమ్. (షోడశలక్షణస్యేతి) జైమినికృతాచ్ఛాదశాధ్యాయా. తచ్చివ్యసంక్షుణ్ణకృతాచమరధ్యాయా. అహత్య షోడశాధ్యాయమిమాంసాశాస్త్రమ్. (లక్షణమ్) అధ్యాయః. నిరీశ్వరమిమాంసా సేశ్వరమిమాంసేతి ద్వివిధా మిమాంసేతిబోధ్యమ్. (నిర్ధార్య ఇతితి) అయంభావఇతిపూర్వేజాన్వయః.

† (యత్తా క్తం కైశ్చిత్స్వరూపయాథాత్మ్యాజ్ఞానం సాధనా
స్తరాధికార ఇత్యాచార్యసిద్ధాంత ఇతి నోపపద్యతే. “స్వతంత్రప్రప
రూప మోక్షోపాయనిష్ఠనుక్కు శాస్త్రజన్యసంబంధజ్ఞానాదికల్ ఉపాసక
నోడు సాధారణమాయుక్కు” ఇతి ప్రపత్తియోక్త్యాధికారే స్వరూప
యాథాత్మ్యాజ్ఞానస్య సాధనాస్తరాధికారి సాధారణతాయానైరేవాను
గృహీతత్వాత్. సాధనాస్తరస్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానం శరణవరణాధికార
ఇత్యప్యయుక్తమ్; తదధికార ప్రతిపాదితేషు పశ్యన్ శసద్వారకాధి
కారేషువా ద్వివిధే అద్వారకాధికారేవా తస్మాన్ స్థితిత్వాత్. “ఇ
వ్వళ వధికారమ్ పెయ్ ద్రాల్” ఇత్యాదినాతి త్రైవిధికారాస్తరస్య నిశ్చ
యతత్వాచ్చేతి. తన్న; ‡ జైమినీయదేవతా నిరాసవాదవత్ దేవసభ్య
శరణాగతి గోపనార్థం సాధనప్రపత్తి ప్రపక్షనాధి కుజైర్వేదాన్తాచా
రైః తత్ర తత్ర† తథా తథా అన్వాయ్యా వాదస్యైకతత్వాత్. యద్వాత్రతాపి సాధనాస్తరస్వరూపవిరుద్ధత్వాజ్ఞానస్య ఉపసాధికారా
నుప్రవిష్టతాయాస్సామృదాయకయోజనా సిద్ధత్వేనవిరోధాభావాచ్చ.

తదిదమనుగృహీతం శ్రీనచనభూషణ మిమాంసాభాష్యే తృతీ
యేప్రపత్త్యను బద్ధప్రకరణే అస్తమే ఉత్తర్ణభక్తిసమర్థనాధికారే అస్తే
వరదదేశికైః. “ఏవమధికారిత్రయేణ ‘సర్వసర్వాత్ పరిత్యజ్య’ ఇ

†3.౨౩ “యత్తా క్తమిత్యారభ్యచిన్త్యమిత్థిన్తమ్” ఇతి ప్రార్థనానే, 3౨౯, 3౩౦,
పుటస్థితపణ్డలితవాక్యాని ఆధికపాఠతయద్భుత్యస్తే.

శరీర శరీర స్వచ్ఛజ్ఞానేజాతే ఆధీయత్వ విశేయత్వ శేషత్వజ్ఞానాదికం
జాయతే(తదాసాధనాస్తరస్వరూప విరుద్ధత్వజ్ఞానం) జాయతే. “భక్త్యా నాశక్త్య
భావః, ప్రమిరహితతా, శాస్త్రతఃపర్యదాసః, కాలక్షేపాక్షయత్వమ్” ఇతి ప్రత్యేక
యోగాచ్చత్వారః, ఆత్రద్వికయోగాత్ పదధికారాః. త్రికయోగాచ్చత్వ
రః, ఏకత్రచతుర్థాయోగోపకరి, ఆహత్య(ఇచ్చదశా అధికారాః). (ద్వివిధాధి
కారః) అశిచ్చన్యమ్, అనన్యగతిత్వమ్ (తస్య) స్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానస్య. యత్తా క్త
మిత్యనేన నిషేధితత్వాచ్చేత్యసాధ్యయః. ‡ ఏతద్వాక్యాన్యనం 3౨౯-౩౩౦-ప్రకర్యమ్

త్యక్తసిద్ధోపాయాధికారఉక్తః. యద్యపి 'ఆకించ్యైకశరణాం' 'అహ
మస్మృపరాధానామాల యోకించ్యనోగతిః' ఇత్యాదిభిః ప్రపత్తిశాస్త్రే
ఆకించ్యమేక ఏవాధికార ఇత్యుక్తమితి అధికారత్రయవచనం విరుద్ధమి
వభాతి. తథాపి ప్రపత్తవాకించ్యమేవాధికారిః. అజ్ఞానాదిత్రయం
తన్నిమిత్తం సద్వారకాధికారిః. అతోనోభయ విధవచన విరోధః.
షడక్షేతు అజ్ఞానశబ్దోక్తాశక్తిరేకైవాధికారిః. ఏవంశాస్త్రే అధికారి
త్రయ పరవచనానాం శరణాగతివిషయత్వాత్, షడక్షశాస్త్రే 'ప్రాప్తు
మిచ్ఛ' పరాంసిద్ధిం జనస్సర్వోప్యకించ్యనం' ఇతి అశక్తిమాత్రాధికార
శ్రవణాచ్చ అధికారిచాతుర్విధ్యేకిమపి ప్రమాణంసపశ్యామః. తథాపి
"భక్త్యాచాశక్తిభావః" ఇతిశ్లోకస్యానుమతిప్రాయః. వేదాంతాచా
ర్యాణాం సాధన ప్రపత్తిశాస్త్రాధిక్యతత్వాత్ దేవగుహ్యార్థస్య గోపనీ
యత్వాత్ ఉపాయాంతరస్వరూప విరుద్ధత్వానుపాయత్వ ప్రదర్శనే
న్యాసస్యప్రయ పాయాంతరతయా సాధనప్రపత్తావశక్త స్వతంత్రాణామ
శ్రద్ధాభవేదతితద్వారణార్థాచ్చ *ఇదంశరణమితివచనే అజ్ఞానశబ్దేన అ
తైశ్చక్తికానామనుష్ఠానోప యోగిజ్ఞానాభావాత్ సజ్జహమ్, అజ్ఞానశ
శబ్దస్య అనుష్ఠానాశక్తివాచకత్వేపి విజ్ఞానశబ్దార్థ గోపనాయవిజ్ఞానశబ్దస్య
అశక్తిపరత్వమ్, *ఇదంతిత్తీర్ణతామిత్యాదేః భక్తిసామాన్యపరత్వచ్ఛాభి
ప్రేత్య అధికారిచాతుర్విధ్యం ప్రదర్శితమ్. అన్యథా శక్తాశక్తాధికార
త్వవాదినాం భక్తియోగ తదుపాయోభయవిధి వైయర్థ్యవారణాయ
ఉపాయాంతర స్వరూపవిరుద్ధత్వ జ్ఞానమనుయాయుధికారోవాచ్యః.
స్వరూపవిరుద్ధత్వ జ్ఞానాధికారత్వ మనభ్యుపగచ్ఛతాం దేశవాసాద్యజ్ఞ
విధివైయర్థ్య వారణాయ దేశాంతరవిశమ్భామత్వమ్, 'ఆత్మనికీ
మనిష్ఠానాం సద్యశ్శాన్తి మభీష్నతా । ప్రపత్తిరజ్ఞానాకార్యా' ఇత్యాది
ప్రమాణసిద్ధ మనుయాయుధికారోవాచ్యః, తథాప్యత్ర 'ఏకద్విత్వాది
యోగన్యతికిదురినిజాధిక్రియాం' ఇత్యుక్తిః కిమభిప్రేత్యేతిచింత్యమితి.

అత్రాస్మత్సమ్యుదాయోమస్తస్మాదధిపతితః । తపిరీదృశ్యవాస్తవ్య
నరదాన్త్యైర్వివేచితః ॥

ఏషాతానర్థశమే ప్రపత్తియోగ్యాధికారే వేదాంతాచార్యాణాం
శ్రీనూత్తిరి. “ అధిత్వేన సమర్థతాత్రికతమన్సర్వభేదాధిక్రియాచాచా
ష్టాష్టజ్జయోగనియతావస్థావ్యవస్థాపితా. శ్రాంతిసర్వకార్యతా భగవ
తస్సత్త్వత్యాపి సత్యాపితాసత్యాదిష్టినైః సమర్థైః సత్త్వస్వరూపైః
త్వభే ॥ ఇప్పటి అధిమతస్థలత్త్వము, ఉపాయాంతర నిష్కలవాదాన్,

(అధిత్వేన సమర్థతేఽ) అసాధ్యః. ఏవముసాయానాం విధక్తరయా తదధి
కారాణామపి విభాగసెద్ధేః మోక్షవ్యాజభూతికరవాదాం అసాధ్యం విష్టావ్యగతి
త్వమధికార ఇతి దర్శయతుః విశేషాధికారిణి సామాన్యాధికారానువృద్ధే
రావశ్యకత్వాత్, మిమాంసకోక్తయోః మిథిల్వాధికారభూతయో రభివ్యసాచ
ర్థయోరభివ్యవేశితయో రనుగతిందర్శయతి. (అధిత్వేన సమర్థతేఽధివా)
అత్ర అష్టాంగయోగస్య జాత్యాదినియతత్వరూపస్య. ఉపాంగయోగస్య జాత్యాద్య
నియతత్వరూపనియమః. తద్వివరణమ్-శ్రాంతిత్వాన్యైర్దాక్షమిత్యేతస్మాత్ కాన్యా
త్మాణామభిప్రాయః. సిద్ధాంతేషు, యథా అష్టాంగయోజాత్యాదినియమః, తద్వత్
పదగ్రహే జాత్యాదినియమః. శ్రాంతిత్వాన్యైర్దాక్షమధికారివిశేషభూత శరణాగతి
ప్రతిపాదక మిత్యభిప్రాయ ఇతిబోధ్యమ్.

త్రికతమస్మద్ధతా, అధిత్వేన సమర్థితా అధిక్రియా; సాః అష్టాంగవిధక్త
యోగనియతావస్థా వ్యవస్థాపితా. భగవత్సర్వకార్యతా శ్రాంతి భగవత్సత్త్వత్యాపి
సత్యాపితా; అతస్సర్వాస్పదే సత్వభేదైగమేషు సత్యాదిష్టినైః సమర్థైః భేదవ్యవహరః.
(త్రికతమతి) అవగతిసామర్థ్యమ్. బ్రాహ్మణజన్మాది సామర్థ్యమ్, అమష్టాన
సామర్థ్యభ్యేచ్ఛేషం రూపత్రయంతమః - శరీరమ్, యస్యాస్సాతకోక్తా; ఉక్త
రూపాత్రాయత్వకేత్యర్థః. (సమర్థతా) సామర్థ్యమ్. (అధిత్వేన) ఫలకామయ
(సంజ్ఞితా-) విశేషతా; విశిష్టత్యర్థః. (అధిక్రియా) అధికారః. అధిత్వవిష్ట
సామర్థ్యం సామాన్యాధికారి ఇతిభావః. (సావ-) అధిత్వవిష్టా సమర్థత్యర్థః.

(అష్టాక్షేత్యాది) అష్టాక్షశ్చపడక్షశ్చ అష్టాక్షపడక్షా, తౌచత్యోగౌచ, తయో
ర్నియతా అపహాయస్యాస్మా, తథోక్తా. ద్వంద్వస్తేశ్రూయమాణః ప్రత్యేకమభిసమ్మ
భృత ఇత్యష్టాక్షయోగపడక్షయోగశ్చేత్యర్థః. అష్టాక్షయోగః యమనియమాసన
ప్రాణాయామప్రత్యాహర ధారణాధ్యానసమాధిరిత్యుక్తో భక్తియోగః. పడక్షస్తు
‘పడక్షంతదుపాయశ్చశృణుమే పద్యసమ్మపేప్రపత్తింతాం ప్రయుజ్జేతస్వాజ్ఞేః పశ్యభి
రావుతామ్ । న్యాసఃపచ్చక్షసంయుతః’ ఇత్యుక్తోన్యాసః. ‘అష్టాక్షయోగయు
క్తానాం’ ‘పడక్షంతదుపాయశ్చ’ ఇత్యాదిప్రమాణ సిద్ధాంతభక్తి ప్రపత్తిర్యోగష్టాక్షపడ
క్షయోగత్వ వ్యవహరః. తయోర్నియతేవ్యాప్తే, అవస్థే-ప్రకారాయస్యాస్మాతథో
క్తావ్యవస్థాపితా-శాస్త్రజ్ఞైర్నిర్ణీతా. ఆయంభావః. యథామోక్షోపాయభూతభక్తే
స్తేవర్ణికశరీరాద్యపేక్షా, తద్వత్, మోక్షోపాయభూతన్యాసస్య.

భాష్యే—‘ఇదానీం బ్రహ్మోపాసనానాం గుణోపసంహరవికల్ప నిర్ణయా
యవిద్యాభేదాభేద చిన్తాప్రస్తూయతే’ ఇత్యుపాసనసరూపత్వ ప్రతిపాదనాత్,
న్యాసస్య ఉపాసనానస్తర్కాపే మోక్షసాధనత్వాయోగాత్. ‘వేదనముపాసనం
స్యాత్తద్విషయే శ్రవణాత్’ ఇతివాక్యవివరణ లఘుసంధానభాష్యేసర్వాసూచనిష
త్సు మోక్షసాధనతయా వివితం వేదనముపాసన మిత్యుక్త మిత్యనుగృహీతత్వాత్.
పరవిద్యాత్మకస్య న్యాసస్య ఉపాసనాత్మకత్వాభావే తస్యాభిరాదిప్రయోజక
త్వస్య దుర్లభత్వాత్, న్యాసస్య సర్వాధికారత్వే, ‘బ్రాహ్మణోవిద్వాసభిజయతి’
‘సన్నానోసయోగాద్యతయ శ్శుద్ధసత్వాః’ ‘అత్యాశ్రమిభ్యః పరమంపవిత్రం
ప్రోవాచసమ్యగృహీ సఙ్ఖజ్ఞప్తమ్’ ‘వేదశ్శిఖాహృదయంయూచః’ ఇత్యాదిభిర్నాన్య
సస్యత్రై) వర్ణికాగ్రే సరాధికారత్వ సిద్ధాంతద్విరోధాచ్చ, త్రైవర్ణిక శరీరాద్యపేక్షా
వర్తత ఏవ. తస్మాదష్టాక్షయోగ పడక్షయోగౌ అధికృతాధికారావధి.

సన్నియం కరణగతిః శ్రుత్యబోధితమోక్షవ్యాపసాధనత్వే అప్రామాణిక
తయా అనుపాదేయాస్యాత్. వేదబోధితత్వే సర్వాధికారత్వ భక్త ఇత్యుభయతః
పాశాంజ్ఞాత్యత్ర కరణగతేర్వేద ప్రమితత్వం దర్శయన్ తథాత్వేపిసర్వాధికార
త్వశ్చ(శ్రుతిస్తృతిసిద్ధమిత్యాహ (శ్రాతీత్యాదినా). (శ్రాతీతి)కరణ్యతా-ప్రపత్తవృతా
శ్రాతీ. ‘మాతాపితౌబ్రాతౌనివాసశ్శరణంసుహృద్గతిర్నారాయణః’ ఇత్యాదిశ్రుతి
ప్రమితేత్యర్థః. శకేపంశ్రుతిబోధమాత్రమేవ, కిన్తు భగవద్వచనేనాపి, ఉపబృంహితే

న్యాసవిద్యయితే ఇధీయుమననుక్కు ఇష్టవిద్యకు. అధికారవిశేషమే
ముతలానైన ఇరుక్కుమ్మడి అతీయశీలుమే. అధికారమానతమ - అన్వ
ఫలోపాయాభిలే ప్రవృత్తనామ్ పురుషనుక్కు ఫలప్రియత్వముమే ఉ
పాయత్తిల్ సామర్థ్యముమే. ఇనర్మీల్ సామర్థ్యమావతు - శాస్త్ర
ర్థమతికై యుమ్, అతిస్తపడి అనుస్థిక్కన్యనాకై యుమ్, శాస్త్రానుమత
జాతిగుణయోగ్యతై యుమ్. ఇష్టాధికారమే మున్నే సిద్ధమాయుంక్కుమ్.
ఇతమ ఉద్దేయననుక్కు ప్రయోజనమాయుంక్కుమ్ సాధ్యమాక అనున
దిక్కప్పడువతు ఫలమ్; తదగ్రమాక సాధనమాక విధిక్కప్పడుమతు ఉ
పాయమ్. ఇజ్జముముత్సుత్వముజ్ఞాయ్ స్వతంత్రప్రవృత్తిరూప మోక్షో
పాయవిశేషనిష్ఠనుక్కు శాస్త్రజన్య సంబంధజ్ఞానాదిల్ ఉపాసకనోడు

త్యాహ (భగవత స్తస్మిత్వాపి సత్యాపితేతి) “సప్రదేవప్రపన్నాయ తివాస్మిచ్ఛయా
చతే । ఆభయంసర్వభూతేభ్యో దదామ్యే తద్వసంచుకు” ఇతి స్తస్మాపి శిష్య
పూర్వంప్రతిపాదితా. । (సత్యాపితా) యథావస్థితాన్తత్వేన స్థాపితా.

తర్హి “ముముక్షుర్వైశరణమహంప్రపద్యే” ఇత్యాదిప్రతిపాదితాయాం శరణా
గతౌచిత్రైవర్ణికానామప్యధికారే ఆపశుద్రసయవిరోధ ఇత్యత్రసత్యంపదేతిప్రత
సత్యవచన పదియమితనవిరోధ ఇత్యాహ (సత్యాదిప్రసేతి) సత్యవచనాదిప్రసి
వేత్యర్థః. (నైగమేషు) సత్యంపదేత్యాది వేదోక్తేషు “సత్యంపద, ధర్మంచర” ఇత్యా
దిషు ప్రతిపాదితేషేషు సత్యవదన ధర్మాచరణాదిషు వారాహపురాణగతకైశిక
మాహాత్మ్యాదౌ సర్వాధికారత్వవత్ శరణాగతాపిసర్వాధికారత్వం “సర్వలో
కశరణ్యాయ రాఘవాయమహాత్మనే । నివేదయతమాంక్షీప్రం విభీషణముచస్థితమ్”
ఇతి, “సరాజాపరమావన్నో దేవశ్రేష్ఠమగాత్రదా ॥ శరణ్యంసర్వభూతానాంభక్త్యా
నారాయణంహరిమ్” ఇతి శ్రీరామాయణసప్తవాణోపాఖ్యానాది వచనైస్సిద్ధమి
భాషః. (సర్వాస్పదేఇతి) సర్వమాస్పదయన్యేతి బహువ్రీహిః. సర్వస్వరూపనిశ్చే
ఇత్యర్థః. (సత్వధే) శ్రేష్ఠమాగ్నే శరణవరణే; పూర్వపక్షే, పదిశ్లే అధిక్రమే; అధి
కారసిద్ధ్యతీత్యర్థః. (న్యాసవిద్యయితేయితి) న్యాసఇతిసామాన్య శబ్దఇత్యోక్త్యమ్.

సాధారణమాయుకుక్కి విశేషేత్త నధికారమ్ తన్నుజైయవాకిచ్చన్య
ముమ్ అనన్యగతిత్వముమ్. అకిచ్చన్యమానతు - ఉపాయాన్తర నాను
ర్థ్యాభావమ్. అనన్యగతిత్వమానతు - ప్రయోజనాన్తర వైముఖ్యమ్;
శరణ్యాన్తరవైముఖ్యమాకపుమామ్. ఇతు ప్రయోజనాన్తర వైము
ఖ్యత్వముమ్ అర్థసిద్ధమ్. ఇన్వర్థమ్ “బ్రహ్మాణంశేతికణ్ఠ్యాయాశ్చన్యా
దేవతాస్సృతాః । ప్రతిబుద్ధానసేవస్తే యస్మాత్పరిమితం ఫలమ్” ఇ
త్యాదికళితేజ్ఞుకొశ్వతు. తీవ్రతిమమాన ముముక్షుత్వమన్తికే దేహా
నువుత్వాది ప్రయోజనాన్తరసక్తనాననన్ మోక్షార్థమాకి ప్రపత్తి
యైప్పురీనాల్ అవోప్రయోజనాన్తరజ్జళశవుక్కిడాక మోక్షమ్విశ
మ్భిక్కుమ్. ఇవాకిచ్చన్యత్తుక్కుమ్ అనన్యగతిత్వత్తుక్కుమ్ నిబన్ధనమ్
ఉపాయాన్తరజ్జళిత ఇవ్వధికారియినుడైయ అజ్ఞానాదికళుమ్ ఫలవిశ
మ్భాసహత్వముమ్. ఇతిల్ శరణ్యాన్తర వైముఖ్యత్తుక్కు నిబన్ధనమ్
‘యథావాదోస్తృణాగ్రాణివశంయాన్తి బలీయసః । ధాతురేవంవశా
యాన్తి సర్వభూతానిభారత’ ఎన్తిపజియే తనక్కుమ్ పిఱర్ క్కుమ్ ఒ
త్తిరుక్కిఱ భగవదేక పారతన్త్ర్యాధ్యవసాయముమ్ ప్రయోజనాన్తరవై
ముఖ్యముమ్. ఇప్రపత్త్యధికారవిశేషమ్ ‘సపిత్రాచ పరిత్యక్తస్సు
రైశ్చ సమహర్షిభిః । త్రీలోకాః సమృరిక్రమ్యతమేవశరణంగతం’ ‘అ
హమస్మ్యపరాధానామాలయోఽకిచ్చనోఽగతిః’ ‘అకిచ్చనోనన్యగతిశ్శర
ణ్య’ ‘అనాగతానంతకాలసమీక్షయాప్యదృష్టసన్తారోపాయం’ ‘తత్రత్పా
ప్తయేచతత్సాదాంబుజద్వయ ప్రపత్తేరన్యన్న మే కల్పకోటి సహస్రేణా
పిసాధనమస్తీతిమన్వానం’ ‘పులస్త్యిల్లావడియేన్’ ఎన్తివై ముతలాక
ప్రమాణసప్రదాయజ్గళా లేసిద్ధమ్. ఇన్వళనధికారమ్ పెర్లైథ్రాల్ ప్రప
త్తిక్కు జాత్యాదినియతత్వమిల్లామైయాలే సర్వాధికారత్వమ్. ‘అన్తర
నియరైత్తనిన్తవనై త్తులకమ్నొన్దనరే ముతలాకనుడగ్గియ నన్నియరాయ్
వన్దైయమ్ వక్తే వన్తక వైన్దిలరున్దియ నమ్మన్దమిలాతియై యన్బరత్తిన్దటివి

“తనశే”. “అక్త్యాకాశ స్త్రీనామః ప్రమతిరిహితాశాస్త్ర తఃపర్యదానః
కాః షేషాశ్చమత్స్వంత్యతి నియతేనా దావతద్భిశ్చతుర్భిః । ఏకద్వి
త్ర్యాదియోగస్యతిదురనిజాధిక్రీమాస్సంశ్రయస్తే సస్త్రీశం స్వతస్త్ర
ప్రపదనవిధినాముక్తిగోనిర్విశక్యా-2” ఇతి.

అత్ర అర్థిత్వేనేత్యాదిశ్లోకోనత్యయమానప్రమాణః. ఇప్పటికిమత
ఫలత్తుక్తిత్యాది తద్వివరణమ్. అత్రాద్యవాక్యేన అన్యమాన్యప్రతి
ఘోషతా. “అత్రాధికారమ్ ముతలానవై ” ఇత్యనేనసాధారణ్యేన
జాతవ్యతయోక్త్యా నిష్కర్షణి వాక్యపశ్యకేనకృతః. తతశ్చవాక్య దశ
కేన వేదాంత సామాన్యనిష్ఠా నాధికారోక్తిపూర్వకం శరణాగతి
లక్షణప్రపత్త్య సాధారణాధికారద్వయం సప్రమాణం ప్రదర్శితమ్.
తతశ్చైకేనవాక్యేన అధికారివిశేషణ ప్రపత్తి సామాన్యస్య సర్వాధి
కారత్వంస్థాపితమ్. తదనంతరగాథా శ్లోకాభ్యా ముక్తాస్సజ్ఞిహేత
ఇతి వివేకః.

అత్రప్రథమశ్లోకే సాధనాంతరాధికార స్వరూపమప్యజ్ఞ వక్ష్య
యోస్తదధికారత్వేన అధికృతాధికారత్వం శరణాగతే స్సర్వాధి
కారత్వం వత్త్యయమానసాపపత్తికం సజ్జ్ఞాతి (అర్థిత్వేనేత్యాదినా).

(తద్వివరణమ్) “అర్థిత్వేన సమర్థతా” ఇతిశ్లోకవివరణమ్. (ఉక్తార్థః) “అధి
కారరూపార్థః. (ఆద్యవాక్యేన) ఇప్పటిఇత్యాద్యవాక్యేన. (వాక్యపశ్యకేన) “అధి
కారమావతు” ఇత్యారంభ్య “సాధనమాంవిశిష్కప్రమతు ఉపాయమ్” ఇత్యంత
వాక్యపశ్యకేన.

(వాక్యదశకేన) ఇజ్ఞుమముక్తుత్వమితి, ఆశ్చిన్యమావతితి, అనన్యగతిత్వమా
వతితి, శరణ్యేతి, ఇతప్రయోజనాంతరేతి, ఇష్టార్థమితి, తీవ్రతమనవతి, ఇవాప్తిశ్చ
స్యతుక్తుమితి, ఇతిల్ శరణ్యాంతరేతి, ఇప్పవత్త్యధికారేతి వాక్యదశకేన.
(ఏకేవాక్యేన) ఇవ్యవధికారమిత్యేకవాక్యేన. (అనంతరగాథా) అజ్ఞానత్యాదిగాథా.
(శ్లోకః) భక్త్యాదావతిశ్లోకః. (తదధికారత్వేన) సాధనాంతరాధికారత్వేన.

అత్రాధిక్యేత్యస్తేన సాధనాన్తరాధికార స్వరూపసజ్జహః. త్రిక తనురితినమర్థతా విశేషణమ్. అర్థిత్వవిశిష్టంసామర్థ్యత్రయ ముపాయాన్తరనియోజ్యవిశేషణ విషయాధికార శబ్దార్థ ఇత్యర్థః. సమ్ప్లిష్టతేత్యనేన అర్థిత్వసామర్థ్యయోర్విశిష్ట యోరేవాధికారత్వం సప్రత్యేక మితిదర్శితమ. అయమధిక్రియాశబ్దః, అధికారసామాన్యపరః కింనునన్యాదితితు నాశబ్దసియమ్. అసామర్థ్యలక్షణాకించ్యన్య స్వశరణాగత్యధికారతాయా వత్స్యమాణత్వేన తద్విరోధాత్.

నవత్రతాప్యూపాయాన్తరసామర్థ్యాభావస్య శరణవరణ సామర్థ్యా త్మకత్వావిరోధః. అన్యాశక్తేరన్యసామర్థ్యరూపతాయాలోకే అదర్శనాత్. ఉపాయాన్తరశక్తేష్వపి నాధయామునయతివరాదిషుశరణవరణానుష్ఠాన దర్శనేన తత్తదాత్వా సమ్భవాచ్చ. నచతేషామవిశంబిత మోక్షకామతయా స్వాభిమతోపాయాన్తర విఘ్నరత్వాన్నదోష ఇతి వాచ్యమ్. తథాసతితేషాం ప్రపత్త్యనధికారిత్వాప్రత్యేకతాన్ప్రతిపా

(ఉపాయాన్తరేతి) ఉపాయాన్తరేనియోజ్యస్య పురుషస్య విశేషణమిత్యర్థః. (అధికారసామాన్యపరః) సాధనాన్తరప్రపత్త్యధికారసామాన్యపరః. (అసామర్థ్య లక్షణేతి) సామర్థ్యాభావలక్షణేత్యర్థః.

(తద్విరోధాత్) తేనవత్స్యమాజేన సాకంఠిరోధాత్. అత్రఉపాయాన్తర సామర్థ్యాభావః సామర్థ్యసంభవతీతి ప్రపత్త్యధికారలక్షణే అన్యాప్రితిభావః. (సామర్థ్యాత్మకత్వావిరోధః) సామర్థ్యాత్మకత్వే అవిరోధః. అవిరోధః-నచేత్యన్వయః. (లోకేఅదర్శనాదితి) అతాకితే ముఖ్యస్సానాశక్తేః గౌణస్సానసామర్థ్యరూప త్వాత్, తద్విషయలోకే అదర్శనాదిత్యుక్తమితిభావః. (తత్తదాత్వాసమ్భవాత్) తస్య-ఉపాయాన్తర సామర్థ్యాభావస్య, తథాత్వాసమ్భవాత్ - సామర్థ్యరూపత్వా సమ్భవాత్. (తేషాం) నాధయామునాదీనామ్. అవిశమ్భిత మోక్షకామతయేత్యత్ర అవిశమ్భిత మోక్షకామస్య ప్రపదనమేవ సాధనమితితాత్పర్యమ్. (నదోషఇతి వాచ్యమితి) సవ్యభిచార ఇతి వాచ్యమిత్యర్థః.

(తేషామ్) నాధయామునయతివరాదీనామ్, (తాన్ప్రతి) నాధయామునాదీ

యాస్తరాశ్చక్రార్థా తత్సామ్యార్థానాం రాశిస్సమ్మేష్య దక్షిణావ
త్సాత్. సమన్వయముతోవాయాస్తర సమన్వయమునకు అకింకరము
కాన్డతావల వివేకశక్తికలక. నాథాదీనామసి(౧) “త్వత్త్వాదేనాం పున
స్త్వేనైతియామేతిశ్చ” ఇత్యుక్తాను ఫలరావయోజక సమ్మేష్య
త్వానానకాజ్ఞానశేష సహజీవ భక్తియన్తాన సమన్వయమునాత్.

నచ, అవతారరహస్య భానా నాం తాత్పర్యమునైర్వాచక
కర్తవ్య మచహ్నితుంశక్యమ్. “అవతారరహస్యే నైవమే ఆనుభూత
పురాననాదికభుక్తియై పురిషు త్తిహేతువాప్యమ్” ఇతి ప్రచారశ్లోకా
ధికారసూక్తివిరోధాత్. “పరమాంశు దేహం పరిత్యజ్య పునస్త్వేనైతి
మామేనప్రాప్నోతి” ఇత్యాది భాష్యవిరోధాత్. నచ, ఉపాయాస్తర
సామన్వయభావ వివేకమునైర్వాచకమైతిశ్చ అకింకరము కల్పార్థమున
నాన్న వివేకశక్తిశ్చ. “కస్యైవమామసి-ఉపాయాస్తరసామన్వయ
భావమ్.” ఇతిసత్త్వమాణ విచారసూక్తివిరోధాత్. ఉత్తరతవివేకా
సహత్వస్య అకింకరప్రయోజకత్వోక్త విరోధాచతాత్పర్య. నాపి అకి
ంకర్య వివేకమునైర్వాచకమైతిశ్చ వివేకమైతిశ్చ తరణాగత్యధికారత్వ కృపాత్
నాథాదీనాం ప్రపత్త్యధికారోపపత్తిః. “అతస్మైన్ద్రకత్వాదేనాం
భావోనకస్యచిత్. నాధికారః ప్రపత్త్యధికారా కింకర్యమనాత్రితి”
ఇత్యాచార్యసూక్తివిరోధాత్.

స్మరి. (ఉపాయాస్తరావసిద్ధ్యై) ఉపాయాస్తరస్యేవమపాదావత్, తత్సా
మన్వయభావస్య అచనన్దత్వాదేనాం. ప్రకారాస్తరేణ దూరమహా (చేరి)
(త్యక్తావసరులి). సీతాయాంనరురాగ్నయోజక. పరదర్శనాపిత్వ ద్రవ్య
(అగ్నిశక్తి) అవతారరహస్యనానకమ.

(అధికారోపపత్తి) అధికారోపపత్తిశ్చేత్యవసరః.

(అతస్మైన్ద్రకత్వేతి) చామ్యప్రియసారేసాన్వయసామన్వయసాధికార, “అత
స్మైన్ద్రకత్వాదేనాం భావోనకమైతిశ్చ. నాధికారః ప్రపత్త్యధికారా కింకర్యమనాత్రితి”

తస్మాదుపాయాంతరసామర్థ్యాభావరూపస్య అకిచ్చన్యస్య ప్రవత్త్యాత్మక
చేతనవ్యాపారసామర్థ్యరూపత్వానమ్భవాత్ స్వాభిమతసాధన నిష్పాదన
సామర్థ్య విషయోయ మధిక్రియాశబ్దః - ఉపాయాంతరాధికారమాత్ర
విషయవేద.

యద్వా, అర్థిత్వేన నమగ్ధతేత్యాదికమ్-అధికారసామాన్యలక్షణ
పరమేవ. తస్య అకిచ్చన్యాదౌ కథం లక్షణసంబంధిరితిచేత్, “మన్తై
యుపాయజ్గభుక్కు నివృత్తిదోషమ్, ఇతుక్కు ప్రవృత్తిదోషమ్.”

ఇతి. అసార్థ్యః. “భావోభావోపికస్యచిత్” ఇత్యత్రభావః, అభావఇతిపద
చ్ఛేద్యః. అతః-పూర్వోక్తప్రకారేణ సర్వాధికారత్వేన నిర్ణీతత్వాత్, త్రైవర్ణికత్వా
దే-బ్రహ్మక్షత్రియవైశ్యాద్యసతమత్వాదే. అదిశబ్దేన ఆశ్రమపుస్తాన్వాదిగ్రహణమ్.
(భావః) సద్భావః. (అభావోపి) త్రైవర్ణికత్వాభావశ్చ, కస్యచిత్ - ప్రసిద్ధోః, అకి
చ్చన్య మనాశ్రితః - అకిచ్చన్యే అపర్యవసితస్సన్, విశమ్భత్సుమత్వాదికస్తే అకిచ్చన్య
సమ్పాదకత్వాదధికారకోటి ప్రవిప్లవ్. ప్రపత్తేరధికారోసన్యాత్ - సభవతి. త్రైవర్ణి
కత్వమేవాధికారశ్చేత్, శూద్రస్యాధికారోసన్యాత్, తదభావోధికారశ్చేత్ -
బ్రాహ్మణాదేరధికారోసన్యాదితి, సర్వాధికారత్వసన్యాత్. తదుభయముప్రయో
జకమ్. అచ్చన్యమేవ సర్వత్రాధికారః.భక్త్యాదౌకత్వభావ ఇతుక్కుం సర్వమాకిచ్చ
న్యార్థమ్. అకిచ్చన్యపదమ్ - అనన్యగతిత్వ స్యాత్ప్రపలక్షణ మితిభావః ఇతి.
(విరోధాదితి) విశిష్టనైస్యాధికారత్వ ప్రతిపాదనాదితిభావః. (ప్రవత్త్యాత్మకేతి)
ప్రవత్త్యాత్మకః-చేతనవ్యాపార ఇత్యన్వయః.

(తస్య) అధికారసామాన్య లక్షణస్య. (మన్తైయితి). ముముక్షుప్రసిద్ధిబద్ధే
“మన్తై ఉపాయజ్గభుక్కు నివృత్తిదోషమ్ ఇతుక్కుప్రవృత్తిదోషమ్” ఇతి. తద్వర
పరమనివర్యవ్యాఖ్యానే- “చేతనప్రవృత్తియిలాప్తైయమ్ ఇవృప్తపాయమ్ సహాయా
తెన్ను మత్తై తెలివిక్తైకాక్రితి ఉపాయాంతరగ్భుక్కుమ్ ఇవృప్తపాయత్తుక్కుముజ్ఞాన
విశేషతై యరుగిచ్చెయ్కితార్ (మన్తైయన్యుతాద్యై). అలావతు - సిద్ధోపాయమాన
విత్తై యుక్తిస్తప్తపాయగ్భుక్కు చేతన ప్రవృత్తియాతే స్వరూపసిద్ధియాకపేణుకై

ఇత్యనుగృహీతపితౄణా నివృత్తి సాన్న్యప్రపత్త్యుపాయం ప్రతి నివృత్తికై
ప్రతిబంధకేభూత ప్రవృత్త్యాత్మక దోషసామన్వయాభావస్యచసిద్ధాః స సామ
ర్థ్యరూపత్వాభ్యుపగమేన ప్రపత్తిప్రతిబంధకోపాయాంతర సామన్వయాభా
వరూపాకించనీప్రపత్తిసామన్వయాత్మకత్వ సత్త్వాలక్షణసమన్వయః.

జ్ఞానాధికేషు ఉపాయాంతర నివృత్తావనిరుద్ధతా జ్ఞానప్రయుక్తి
పాయాంతరాశక్తిసత్త్వాత్, భక్తిపరశశేష్యుః (౧) “ఎన్నాన్ శయన్
కేన్” ఇత్యనుగృహీతరీత్యాత్మకద శక్తిసత్త్వాచ్చ అవ్యభిచారాన్నాన్

యా లే ఇవనుదైయస్వయత్న నివృత్తిదోషమాముకుః. ఇచ్చ ప్రపాయాదుగు
సహాయాంతరసంస్కర్ష అసహాయకైయా లే ఇచ్చేతననుదైయ ప్రవృత్తియేచ్ఛాన్ముమే
దోషమాముకుమైవై” ఇతి.

(ప్రతిబంధకేతి) ప్రతిబంధకమ్ - ఉపాయాంతర సామన్వయవ్యవస్థయః. (ఎన్నాన్
సమన్వయ ఇతి) దృష్టద్వా రేతిభావః.

(ఎన్నాన్ శయన్కేసితి) ద్రుష్టదోషనివర్తితావ్యవహరకే అష్టమ పక్షం
తృతీయగాధాయామ్. “ఎన్నాన్ శయన్కేన్ యారీకశక్తికడైన్నయోన్ శయన్క
న్దాయ్, ఉన్నాల్లూల్ యవరాలు మొత్తమ్మతైవేట్టేన్, ఉన్నార్ కుత్తిళ్ళున్దవ
నైక్కిడన్దాయ్మేరువాణార్, శెన్నాశెన్నార్ న్నాళ్ళున తాళ్ళిడిన్దై శిల
క్కాణ్” ఇతి.

తద్ధ్యారశసహస్రీకావ్యాఖ్యానాయామ్; “అనంతరమ్ ఆశ్చిన్నాననాన్ అన్నై
య్యోయి వేళిరువరాలుమ్ అపేక్షయైయడయేన్దన్. ఇప్పకి యాక్కిననిమ్
యావదాత్మభావి ఉన్దిరువడికలిలే అడిమైక్కొరుళ్ళప్పార్క్కమేరుమెన్దాల్.

నాన్ - కర్తృత్వమ్ స్వాధీనమల్లాతనాన్, స్వరక్షణార్థమాక, ఎన్ - ఎన్న
ప్రకృతియై, శయన్కేన్ - షణ్ణువేన్, వేళుత్తనామ్ కారియమ్ తామ్ తామక్కియార్
చేతనరిల్, కత్తై - కత్ - రక్షకిరావార్, యార్ - ఆర్. ఎన్నై - ఆశ్చిన్నాన్
వెన్నై, ఎన్ శెయ్కెన్దాయ్ - కుళ్ళకోపాయన్దలిలే మూర్తి నెనైత్తిరుక్కినాయో;
ఉన్క్కి భరమాక వేచ్చిట్టుక్కొళ్ళు నినైత్తిరుక్కినాయో? ఎన్ శెయ్గి ముక్కి

‘యూ’నర సామర్థ్యాభివృద్ధి ప్రపత్తిసామర్థ్యరూపత్వానుపపత్తిః.

అనుగ్రహమును నిజముగా నెఱవేర్చుకొని, తదేకగతమున జన్మించి, తదేక
 తపోపాయ పరిగ్రహము విరుద్ధతవలన, శరణాగతే సిద్ధోపాయస్యతిరిక్తో
 కాయప్రవృత్తిప్రతిబద్ధత్వ ముచారైః. సన్న్యసముపి సిద్ధోపాయాధి
 కారేశరణవరణేధం లక్షణసంకలితమితి, సిద్ధోపాయస్యాపి స్వప్రవృ
 త్తిప్రతిబద్ధస్య భగవత్ప్రవృత్తి విరోధిస్వప్రవృత్తి నిపుత్యాత్మక
 ప్రవృత్తిరూప ప్రతిబద్ధక నిపుత్తి నిష్పాద్యత్వేన తాదృశప్రతిబద్ధకా
 భావాత్మకప్రపత్తే సిద్ధోపాయనిష్పాదన సామర్థ్యాత్మకత్వ సత్వేన
 విరోధాభావాత్. సచైవముపాయస్య నిర్ధత్వస్యపదేశవిరోధః. తస్య
 జన్మత్వాభావమాత్రవిషయత్వాత్. నచలజన్మస్య నిష్పాద్యతావిరోధః.

తా. ఉన్నాల్లా - సర్వరక్షకనాయకప్రాప్తనాయకత్వనాన పున్నెయ్యియై, యాపరాలున్ - అరక్షకరాయ అప్రాప్తరాయ అశక్తరానవరకధారేయ మొరురాలున్ పుత్రయుమ్ నిరమ్భువతాక, వేడ్తేన్ - వేడ్తయిరన్. కన్-శిక్కెనపు, ఆర్ - విద్వయిరుక్కిఱ, మతిశ్ - మతిశ్, శూర్ - శూర్, మడనై - తిరుమ్మడనైయలే, కిడవ్తాయ - కణ్ణవశరస్థరుళినశే, అడియేన్ - ఉనక్కడయేనానవేన్, ఆరు - ఆత్మపస్తు, వాల్ - ఉజ్జీవిమ్మ, నాశ్ - కాలమ్, శేల్ - అనుపర్తిమ్మ, నాశ్, ఎ-ఎత్తనై, నాశ్-నాశ్, అన్నాశ్-అన్నాశ్లామ్, ఉనతాశ్ - ఉనతిరువడికళై, పిడిత్తే-అవలమ్మిత్తుక్కోట్టే, శేల్-నడమ్మమ్మడి, తాణ్ - పార్తరుళవేణుమ్. “కన్” ఎత్తులొత్తీలుమాన్, ఆరువెత్తు - అనురూపమానస్వరూపమ్” ఇతి. (తదశక్తి) ఉపాయాస్తరాశక్తిత్యర్థః.

(నోపాయేతి) సామ్యకర్మాపత్వానుబంధాత్మైత్యన్వయః. (తదేకశరణ
ప్రజ్యేతి) సిద్ధోపాయశరణవృజనమిత్యర్థః. (అచారైః). (ఉత్తరత్రాప్యేవమ్)
(సిద్ధోపాయస్యేతి) స్వప్రబత్తివృత్తిబద్ధస్య సిద్ధోపాయస్యాపి ప్రతిబద్ధకనివృత్తి
నిష్పాద్యత్వేనైత్యన్వయః. (నిష్పాదనేతి) సిద్ధోపాయస్య ఈశ్వరస్య ప్రతిబద్ధక
నివృత్తి విచ్ఛిన్నతేన నిష్పాద్యత్వం బోధ్యమ్. (తస్య) సిద్ధత్యన్వయహారస్య.

ప్రకాశ్యస్తేచ్యుతే నిత్యం చాత్మరహితే" ఇత్యన్త్యైవేన
నిత్యస్య పితృదవిరోధాత్.

[illegible]

(తస్య) ప్రతిబంధకత్వస్యః (ఉపాదేయ) ఆనయా నిమయా - ఉపాదేయ
యా. (అస్త్రేతి) అస్త్రబంధః బ్రహ్మస్త్రబంధః. అస్త్రబంధః నామస్త్ర ఇత్యర్థః.
(ఏషమ్) ప్రతిబంధకానామ్. (యేనత్యజనితస్త్రబంధః) పరమసత్యయాగత్యుక్తః
త్యేతి) యేనబద్ధితి పేషిత్యజని, తస్త్రజేత్యర్థః. ఏతద్విషయేన త్యజేత్యాది (పర
మసత్యయాత్) పరమవిషయకనిచ్చయాత్. తదాచార ఉత్సాహేన ప్రవర్తంతి,
సవరక ఇతి భరితోర్థః.

[illegible]

హేతుత్వాత్. తస్మాత్ప్రతిబద్ధకాభావశ్చేనరూపేణశరణవరణస్య సిద్ధో
పాయసామర్థ్యాత్కత్వ సత్వాన్నానుపపత్తిః. యద్వా, ప్రార్థనా త్తక
శరణాగతేరనిత్యరూపత్వాలక్షణ సమన్వయ ఇత్యన్యత్రవిస్తరి.

కర్తృత్వాభిమానరూపబుద్ధీత్యర్థం. సామాన్యత్వాన్నప్రసక్తమ్. తత్త్వజ- ఆకర్తృ
త్వాభిమానత్యజ.

ఉత్తార్థమేవ వివృణోత్యుత్తరశ్లోకేనత్యాగప్రకారకధన పూర్వకమ్; (త్యజేతి)
భర్మమ్. అనన్యత్వాత్ - ఫలార్థసంక్ల్ప్తరాహిత్యాత్. ఫలకామనారాహిత్యాది
తియావత్. కైకార్థ్యబుద్ధ్యా అనుష్ఠీయమానత్వేపి సాధనత్వ బుద్ధిరాహిత్యాదితి
ఫలితమ్. ఆధర్మమ్ - అహింసయాహేతునా; పరదార వరిగ్రహపరద్రవ్యావహారాదీ
నాను ధర్మాణామనుష్ఠానదశాయామేవ హింసారూపత్వాత్, పరస్తోశ్చే చిర సుచ్ఛ
న్న తగ్రహణ ప్రకారాత్, తస్యతథాతద్ధింసాఫలకత్వాత్. విషమన్యేషామపి
యథాయథాహింసాపర్యవసానాత్, తదభావాయేతిభావః. (ఉభేనత్యానుతే) సత్యా
న్యతప్రేతి శ్చుతే జీవశరీరే ఉభే, (బుద్ధ్యా) పూర్వోక్తస్వాతంత్ర్యాద్యభిమానరూప
బుద్ధిద్వారాత్వజేత్యనువక్షః. తత్తద్విషయకప్రానిరూపబుద్ధింత్యజేతిపర్యవసన్నోర్ధ్వః.
స్వస్వాతంత్ర్యాద్యభిమానత్యాగమక్తధర్మత్వాగః. దేహాత్మాభిమానత్యాగాత్ దేహమ
కులపరదారపరిగ్రహాదిరూపాదధర్మత్వాగచ్ఛ సిద్ధ్యతీతిభావః. యేనేతితురీయపాదం
వివృణోతి (బుద్ధిమిత్యాదినా) (బుద్ధిమ్) త్యాగకర్తృత్వాభిమానరూపప్రానిబుద్ధిమ్.
(పరమనిశ్చయాత్) పరమనిశ్చయోనామ - అచిద్వదత్యస్తపారతత్త్వరూప స్వరూ
పయాథాత్మ్యవిషయ నిరతిశయనిర్ణయః. తస్మాద్దేహోః కర్తృత్వాభిమాన నిపుత్తి
స్పేర్ధ్యతీతిభావః. త్యజేత్యత్రానువక్షః. తథాచ ధర్మత్వాగమ్, ఆధర్మత్వాగమ్,
స్వస్వాతంత్ర్యాభిమాన త్యాగమ్, దేహాత్మాభిమానత్యాగమ్, 'అతువుమవసత్సరులే'
ఇత్యుక్తరీత్యాతదేకోపాయ స్వీకారమివస్వాత్మేవ స్వభూతస్వాస్య సమ్మదయతి.
అతస్తథావిధంయాథాత్మ్యం సమ్యగనుసంధాయస్వస్మిన్నుక్త కర్తృత్వాభిమానం త్య
జేతివిదధాతీతి రమణీయమితి.

(తస్మిన్) బద్ధవిమోచనే. (సిద్ధోపాయసామర్థ్యాత్కత్వమ్) సిద్ధోపాయ
నిష్పాదన సామర్థ్యాత్కత్వమ్. (అర్థిత్యరూపత్వాదితి) సిద్ధోపాయవిషయే అర్థి
త్వ మాత్రమితి. పామర్థ్యమనావశ్యక మిత్యాశయః.

ఏవంసామాన్యేన అధికారస్వరూపము క్తమ్. అధరస్య అష్టాక్ష
షడ్గయోగయో స్తత్తదానుగుభ్యేన బాల్యాదినియతి విశేషాకార
వ్యవస్థితీమాహ (సాచేత్వాదినాన్యవ్యవస్థితేన). అయంభా
వః. “సజాతిభేదంనకులం నలింగం ననుక్రియాః | సదేశకాలేనావ
స్థాం యోగోహ్మయమపేక్షతే” ఇత్యాచా అహిష్కర్షణ సంహిత
దివంత తాన్త్రికమన్తాస్తరకరణకేషు షడ్గన్యాసేషు సర్వాధికారత్వ
సమ్భవః. తథావీషడ్గన్యాసస్య ఫలాప్తిరోచాయత్వే ప్రైన్యక్త కర్తృవా
ద్యసపేక్షత్వేవిమోక్షోపాయత్వేతదిపేక్షారత్రసేవ. అన్యథా అపశూ
ద్రాధికరణ విరోధాత్.

(తస్య) అధికారస్య. (అపశూద్రాధికరణ విరోధాదపి) అపశూద్రాధికరణం
మోక్ష సాధనీభూతబ్రహ్మవిద్యాను శూద్రాదీనా మధికారాభావ ప్రతిపాదక
మిత్యవధేయమ్.

అపశూద్రాధికరణ వివరణముక్తం వృత్తికేళ రామమణివచిత (బ్రహ్మసూత్ర)
వార్తికోద్ధృతిజ్ఞానమనువుత్రైద్రమాధ్యాయస్య త్పరియపాదే. “శుగన్యతదనా
దరశ్రవణాత్తదా ద్రవణాత్సవ్యతేహి” సజ్జతివిషయ సంశయానాహ - శూద్రస్య
వ్యధికారోస్తిసవేత్యత్ర విచారతమితి. మనువ్యవస్థితీక్రవస్వాది దేవతావిశేషాణా
మర్హిత్వ సామర్థ్య సమ్భవాదధికారోస్తిత్యుక్తమ్. అథ అర్హిత్వసామర్థ్యయోః ప్ర
యోజకత్వే మనువ్యవస్థితేహిణాం శూద్రాదీనా మవ్యధికారస్సాన్యదితి శబ్ద
యాసజ్ఞతిః.

కింబ్రహ్మ విద్యాయాం శూద్రస్యాధికారోస్తినేతి. తస్యతరువసంహార సామ
ర్థ్యమస్తినేతి. కింబ్రహ్మవిషయమనోవృత్తిరూపా బ్రహ్మవిద్యా అనధికేదస్యాపి
సమ్భవతినేతి. కింవేదాదేవబ్రహ్మవగతిః. ఉత ఇతిహాసపురాణాధ్యాయపి సమ్భవతీతి.
కింతయోక్త్యేవోపబంధం కుర్వతోరేవ బ్రహ్మవగతిపామత్వమ్. ఉతస్వాతంత్ర్య
జేతి కింశాసక్రతే శూద్రవ్రేత్యామన్త్రణమ్, ఇతిహాసపురాణ యోగ్విరపేక్ష. బ్రహ్మవ
బోధకత్వ ముపాద్యలయతినేతి. కనుత్రశూద్రవ్రేత్యోపాధ్యాపాతివరణి, ఉతయోగిక
తయా శోకవత్సరఇతి.

నచరథకారాదేరగ్నాధానాదిష్విస విశేషవచన బలాదధికార
సిద్ధిః. తేషాంవచనానాం ఫలాస్తరాథప్రపత్త్యాదిపరత్వేనాప్యన్యథా
సిద్ధేః. నచైవమ్, “ప్రాప్తమిచ్ఛన్ వరాంసిద్ధింజనస్సర్వోప్యశిచ్ఛనః”

శూద్రస్యశ్రవణాధ్యయనాదీనిహిప్రతిపిద్యంతే, “తస్మాచ్ఛూద్రస్మిపే నాధ్యేతప్యమ్”
ఇతి. అనుపశ్యణ్యతోభ్యయనాదిర్నసమ్భవతి.

“స్తృతేశ్చ” సూత్రార్థమాహ- “శ్రవణాదాస్తృతోదంతోజిహ్వచ్ఛేదాదిలక్షణః,
ఇదం ప్రాసక్తికం తస్మాత్ప్రకృతంహిసమాప్యతే” ఇతి. స్తర్యతేచశూద్రస్య వేద
శ్రవణాదా దంతః. “అధహస్య వేదముపశ్యణ్యత స్త్రపుటతుభ్యాం శ్రోత్రప్రతి
పూరణ ముదాహరణే జిహ్వచ్ఛేదో ధారణేశరీరభేదః.” ఇతి. ప్రాసక్తికంపరిసమాప్య
ప్రకృతంసమావయతితి.

“(రథకారాదేరగ్నాధానాదిష్వివేతి). అత్రమాధవీయజైమినీయన్యాయమాలా
విస్తరే, వస్తాధ్యాయస్య ప్రథమపాదే ద్వాదశాధికరణమారచయతి, “విప్రాదిరేవ
రథకృతన్యోవామాస్తుయోగతః । రూఢేర్వర్ణాస్తరస్తస్యాధానే వర్తర్తురుచ్యతే”.
అథానేహ్రూయతే - “వర్ణాసురథకారోగ్నో నాదసిత” ఇతి. తెత్రరథంకరోతీతి
పున్యత్వత్రైవైవర్ణకోరథకార ఇతి చేనైవమ్. సజ్జిర్ణజాతి విశేషేరూఢత్వాత్.
వైశ్యాయాం క్షత్రియాదుత్పన్నోమాహివ్యః. శూద్రాయాం వైశ్యాదుత్పన్నా
కరణే. తస్యాం కరణ్యాంమాహిమ్యగుత్పన్నోరథకారః. తథాచ యాజ్ఞవల్క్యః-
“మాహిష్యేణకరణ్యాస్తు రథకారః ప్రజాయతే” ఇతి. తస్యచ రథకారస్య
అధానకాలోవర్తర్తుః” ఇత్యుక్తమనుసంధేయమ్.

(ఫలాస్తరాథ ప్రపత్త్యాదీతి) మోక్షం ప్రత్యుపాయత్వేన అననుష్ఠీయమాన
ప్రపత్తిః - ఫలప్రపత్తిః. తథావిధవృక్షగ్లశ్చ ఫలభూత ఇతిజ్ఞేయమ్. (ప్రాప్తమిచ్ఛన్
న్నితి) ఏతద్వచనం జాత్యాదినియమాపేక్షారహితమోక్షోపాయ వృక్షగ్లపరమితిపూర్వ
వక్షేణోభిప్రాయః. సిద్ధాన్తస్య ఏతద్వచనంజాత్యాది నియమానవేక్ష శరణవరణాధి

ఇతి మోక్షసాధనషడంగ సర్వాధికారస్య గ్రాహకవచనవిరోధః. తస్మాత్
 వ్యాజప్రపత్తిపరత్వేనాన్యథా నిర్ధత్యాత్.

నచ, అనేనైవ అపశూదాధికరణబాధః కింసన్యాదివిశద్యమ్.
 సావకాశ నిరవకాశయోర్భేద్యే నిరవకాశస్యైవ సాబల్యాత్; అపశూ
 దాధికరణేహి, యదైవహితైవన్యకవిషయాభ్యయన విధినిర్ధన్యాభ్యా
 యసమ్నాద్యజ్ఞానలాభేన కిర్మవిధయోజ్ఞానతదుపాయాదేవ పరాన్నన్వీ
 కుర్వన్తి; తథాబ్రహ్మోపాసనవిధయోఽపి. అతః అభ్యయనవిధిర్భేద్యా
 భ్యాయాధిగతజ్ఞానస్యైవ బ్రహ్మోపాసనోపాయత్వాత్ శూద్రస్య
 బ్రహ్మోపాసనసామర్థ్యానంభవః. ఇతిహాస్యరాణేతి వేదోపబంధ
 ణంకుర్వతీషవడిపాయభావమనుభవతః, సన్వాతస్త్రీత్యేత్యాదినాశూద్ర
 స్యబ్రహ్మవిద్యాధికారః క్లృతోనిషేధః. నచాస్య అష్టాంగయోగమాత్ర
 విషయత్వమ్; బ్రహ్మవిద్యాయాం శూద్రస్య వ్యధికారోద్భవేతివి
 చార్యత ఇతిబ్రహ్మవిద్యాసామాన్య విషయకోపక్రమస్వరస్యవిరోధాత్.
 “ఓమిత్యాత్మానం యుజ్జీత” ఇతిన్యాసవిషయేపి యుజిభాతుశ్రవణాత్,
 షడంగయోగఇతి సమాఖ్యాబలాచ్ఛన్యాసయోగస్యాప్యోపాసనత్వా విశే
 షాచ్ఛ. “భాష్యస్తు పరరజ్ఞానమ్” ఇతికిత్యాగతివర్గనస్తు మద్భవదనమేవ.
 తస్మాదష్టాంగయోగవత్ షడంగయోగస్యాపి మోక్షోపాయ బ్రహ్మవిద్యా

రభూతాన్యకాన్యసన్యగతిత్వ లక్షణోపయాధికారా కి వ్యాజప్రపత్తిపరమిర్యా
 శయఇతిబోధ్యమ్.

(అనేనైవేతి) ప్రాప్తమిచ్ఛన్నితి వచనేనైవేత్యర్థః. (కింసన్యాది) *సహివ
 చన విరోధేనానాయః ప్రథవతీతి న్యాయాదితిభాష్య. (సావకాశేతి) అన్యకాసేధ
 త్వేన సావకాశమిదం వచనమితితాత్పర్యమ్. (అపరానితి) అవైవికానిత్యర్థః. (తథా
 ఇతి) అపరాన్న స్వీకుర్వన్తిత్యర్థః. (ఉపాయభావమ్) బ్రహ్మోపాసనోపాయ
 భావమ్. (అస్య) అపశూదాధికరణస్య. (భాష్యన్నితి) “యుద్ధప్రాతానానాగితా-

త్వాఽవిశేషాత్, ఉపాసనా త్కత్వా విశేషాత్, తస్యసర్వాధికారత్వే
అనన్యథాసిద్ధ ప్రమాణాభావాచ్చ అష్టాజ్ఞపదజ్ఞయోగావుభావవ్యధిక్య
తాధికారావేవేతి.

అథశరణాగతేస్సర్వాధికారత్వే ఉపపత్తిం వక్తుంతద్విషయస్య
భగవత్సర్వశరణ్యత్వం సావబ్యంహణశ్రుతిసిద్ధమిత్యాహ (శ్రౌతీత్యా
దినాసత్యావితేత్యన్తేన) అత్రశ్రౌతీత్యత్ర(౧) “సర్వస్యశరణంసుహృత్”
(౨) “ముముక్షుర్వైశరణమహం ప్రపద్యే” ఇత్యాది శ్రుతయోవివక్షి
తాః. సర్వశరణ్యతావిషయతయా సర్వకర్తృకశరణవరణార్హతా.* స్త్రృ
త్యావీత్యన్తేన (౩) “సర్వలోకశరణ్యాయ” (౪) “సర్వయోగ్యమనావాస
మప్రమాదమనూపమమ్ | పృషన్నార్తిహరం విష్ణుంశరణం గన్తుమర్హసి |
త్రయాణాంక్షత్రియాదీనాం పృషన్నాశ్చ తత్వతః | కుయోవివక్షిస
జ్ఞాతో యస్సృచ్ఛరణంగతః | తంమాతాపితృహన్తారమసి యాతిభ
వార్తిహః” ఇత్యాది స్త్రుతయోవివక్షి తాః. తథాచ, భగవత్సర్వ క
ర్తృకశరణవరణార్హత్వస్య పృబలప్రమాణ సిద్ధత్వాత్, తతపవశరణా
గతేస్సర్వాధికారత్వసిద్ధేః, తస్యా అధికారివిశేషణమాత్రత్వేన ఉపా
యభూతో పాసనా త్కబ్రహ్మవిద్యామాత్ర విషయాఽపశూద్రాధికర
ణన్యాయ విషయత్వాభావాచ్చ శరణాగతేస్సర్వాధికారత్వ ముపపద్య
తవ వేతిభావః.

ఆరోపచ్ఛసంగద్యం భాష్యస్తు పరరజ్ఞానమ్” ఇతివేదాంతాచార్యసూక్తిః. (తస్య)
పదజ్ఞయోగస్య. (అధిక్యతాధికారావేవేతి) అయంభావఇతి పూర్వేజ్ఞానయః.

(తద్విషయస్య) శరణాగతి విషయస్య. (తస్యాః) శరణాగతేః. (ఇత్యాది
స్త్రుతయైతి) ఆదిశబ్దేన “బ్రహ్మక్షత్రవిశిష్ణుద్రాస్త్రీంద్రాస్త్రాస్త్రజాతయః | సర్వ
విప్రప్రపద్యేరక్ సర్వభూతారమచ్యుతమ్” ఇత్యాదయోవివక్షితాః. (అధికారి
విశేషణమాత్రత్వేనేతి) (అపశూద్రాధిక్యశరణన్యాయేతి) అపశూద్రాధికరణం - శూ

అథాస్యావేదవిహితశ్చేపి సర్వాధికారత్వం “సన్యంనద” ఇత్యాదివేదవిహిత సత్యనచనాపి నిష్పాద్యైః నిరసానయైః (సత్యాదిన్విత్యాదినా). (సర్వాస్పదే, ఇత్యనేనసంబంధేనా) తైత్తిరియా సర్వేషామాస్పదమితివా, బహువ్రీహీసమాసేన సర్వేషాన్వియామన్వమితివా స్వరూపానురూపత్వ ముచ్యతే. “యావదాత్మనియతత్వ త్వాల్పాన్వయచితా” ఇతిసూక్త్యన్తరానునారాత్. తతశ్చస్పృహనానురూపచ్యాచారస్య నాధికారాన్తరాపేక్షేతిసూచితమ్. *సర్వస్య ఇత్యేతి, ఏవంభూతశరణనరణస్యైవ సహచార్య పంచపరిగ్రహితత్వం నాస్మ్యేతిపిక్లిరిమ్. తతశ్చసత్యమూణం సమ్ప్రదాయజాతం స్వస్థానంభవతి.

అదైవం సద్బ్రహ్మతత్త్వవిషయభోతి (ఇష్టక్షయిత్యాదినా). అత్ర “అచియవేణుమ్” ఇత్యుక్తేన పరమమహత్వేన వర్ణనమాత్మానామా న్యస్య అవశ్యజ్ఞాతవ్యతా పరిష్కాయతే. (ఇష్టక్షయితే) “ఇష్టక్షయోగమ్ త్రైవిణ్ణికరైయిభీద్దోర్క్కుమ్ త్రైవిణ్ణికర్ తద్ధోర్జ్ఞానత్తిలేయాతల్ శక్తియిలేయాతల్ ఇరణ్ణిలుమాతల్ కుత్తయుడైయార్ క్కుమ్ ఫలవిశమ్బుమ్ పొఱుక్కవిలైయాత తీరన్సంవెగముడైయార్

ద్రాణాం మోక్షోపాయోపాసననిషేధామ్. శరణాగతేరధికారికేషణత్వేన తస్యాః బ్రహ్మవిద్యాత్వేపి ఏతదధికరణా విషయత్వాత్, ఏతదధికరణం శూద్రాణాంసనిషేధకం భవతితిభావః.

(ఆస్యాః) శరణాగతేః. (బహువ్రీహితి) “సద్వైకస్వరూపతదస్యవిషయేభ్యచ్చిహూబోధ్యః. (యావదాత్మేతి) న్యాసతలకే; “ఆత్మేష్వశుభరాతదస్యవిషయేభ్యచ్చిన్నదేహాన్తరా వస్త్వాదేరసపేక్షజాతమభ్యుతాం సత్యాదిపద్యావహితి. క్రిష్ణేష్వయావదాత్మనియతత్వ త్వారతస్త్వోచితాత్వద్యేవత్వరూపాయ ధరణీహితస్వరూపాయ భావాస్తుమే” ఇతి. యావదాత్మనియతేతి-కృత్వాన్విత్యనియతేర్యథః. (అధికారాన్తరాపేక్షేతి) జాత్యాద్యధికారాన్తరాపేక్షేత్యర్థః. (సమ్ప్రదాయజాతమ్) *పుకలాన్నిల్లావడియే నిత్యది సమ్ప్రదాయజాతమ్.

కుమ్ యోగ్యమగ్లామైయాలే తజ్జశశవుకళై తైళిన్దు” ఇత్యాదినా పూర్వాధికారోక్తి పక్రీకారేణేత్యర్థః. (అభిమతఫలత్తుక్కితి) సామాన్య నిర్దేశః సర్వాధికారిసాధారణ్యార్థః. (ఉయాపా న్తరనిస్సహనాయితీ) దుశ్యకత్వ స్వరూపవిరుద్ధత్వాదిజ్ఞానైర్యథాసంభవం నైస్సహ్యం వివక్షితమ్. (న్యాసవిద్యైయితేతి) అయన్యాసవిద్యాశబ్దః సర్వప్ర పత్తిసాధారణః. అన్యథావక్ష్యమాణ శరణవరణాధికారజ్ఞాతవ్యతాయా అప్రతిజ్ఞాతత్వాపాతాత్.

నను, న్యసేదితి శబ్దాన్తరాత్ న్యాసస్యశరణాగతి భేదస్సిద్ధాంతసిద్ధః. తత్కథం న్యాసశరణాగతి సాధారణ్యమితిచేన్న. విద్యుపాస్యాది శబ్దానాం సర్వవిద్యా సాధారణ్యేపి “నానాశబ్దాదిభేదాత్” ఇతిసూత్ర భాష్యాద్యనుగుహిత రీత్యా తత్తద్విద్యా భేదసాధక శబ్దాన్తరత్వవదతాప్రపుష్పతేః.

(పూర్వాధికారేతి) ఉపాయవిభాగాధికారేత్యర్థః. (యథాసమ్భవమితి) అజ్ఞానాదుత్త్రేవర్జికానాం దుశ్యకత్వజ్ఞానేనఉపాయాన్తరవైస్సహ్యమ్, సర్వజ్ఞానాం శక్తివరవశానాచ్చ స్వరూపవిరుద్ధత్వజ్ఞానేనఉపాయాన్తరవైస్సహ్యమిత్యవసేయమ్.

(నానాశబ్దాదిభేదాదితి) శ్రీభాష్యే తృతీయాధ్యాయే తృతీయపాదే శబ్దాది భేదాధికరణే. “నానాశబ్దాదిభేదాత్” ఇహబ్రహ్మ విద్యాస్సర్వాః బ్రహ్మప్రాప్తి రూప మొత్తైకఫలాః. సద్విద్యాభూమవిద్యాదహరవిద్యోపకాశల విద్యా శాష్టిల్య విద్యావైశ్వానరవిద్యాఽనన్తమయ విద్యాఽక్షరవిద్యాదికామకళాభాగతాశ్వాఖాన్తర గతాశ్చేదాహరణమ్. అన్యః ప్రాణాద్యోః విమయఫలాశ్చ. కిమత్రవిద్యైక్యమ్. ఉతవిద్యాభేద ఇతిసంశయ్యతే. ఆత్మైవాసాం పరస్పరభేదే సమర్థితేనతి ఏకస్యా దహర విద్యాదికాయా స్సర్వవేదాన్తప్రత్యయన్యాయః. కింయుక్తమ్ విద్యైక్యమితి కుతః, వేద్యస్య బిహ్మణ ఏకత్వాత్. వేద్యంహివిద్యాయారూపమ్. అతోరూపైక్యా ద్విద్యైక్యమితి.

ఏవంప్రాప్తేభీయతే. (నానేతి) నానాభూతావిద్యాః; కుతః, శబ్దాది

అతపవప్రపన్నపారిదాశే:-- “ప్రపన్నైరసి సామాన్యాచ్చాస్తీ
 ౭స్యత్రప్రపచ్చ్యతే” ఇతి, “చేనతేనాప్యచతత్త్రిన్నాన్యసేవైవ” ఇత్యాది
 న్యాసశబ్ద ఘటితవచనానాం సామాన్యవచనత్వమ్, “శరణాగతి శబ్దాన
 పపత్రిస్తువిశేషితా” ఇతి, “ప్రాప్తనామతిః - శరణాగతిః” ఇత్యాది
 శరణాగతిశబ్దఘటితవచనానాం విశేషవచనత్వం ఇచ్చానుగ్భోతమ్,
 యద్వా, అయంన్యాసవిద్యాశబ్దః ప్రపత్తివిద్యాసామన్యాసాదుః ఇతి
 నానుపపత్తిః. “ఇహీయుమవనుక్తు” ఇతిహేతుగర్భం విశేషణమ్.
 తతశ్చ “న్యాసవిద్యానుష్ఠానోన్ముత్తాత్వాత్” ఇతిహేతుగర్భభూతే. తస్యచ
 “అతీయవేణమ్” ఇత్యతాగ్రస్వయః. అధికారివిశేషమితి విశేషశబ్దాన
 న్యాసాధికారాణాముపాసనాధికారేభ్యోవైలక్షణ్యం పరస్పరైలక్షణ్య

భేదాత్. ఆదిశబ్దేన ఆధ్యాససంస్థానసంక్రయానామకేయాన్విహితైః శబ్దానా
 దిభిరత్రవిధేయభేదహేతువోనుబద్ధభేదాదభ్యుపగతైః. యద్యపి “వేదః” “ఉపాసనః”
 ఇత్యాదయశ్చాన్యః ప్రత్యయాపుత్ర్యవిధాయః. ప్రత్యయాభ్యుప్రసౌకవిషయాః.
 తథాపి తత్తత్ప్రకారబోధిత జగదేకకారణత్వానపహతపాపుత్వాదివిశేషణ విష్ణు
 బ్రహ్మవిషయ ప్రత్యయాపుత్ర్యవబోధిః. ప్రత్యయాపుత్రికాపా విద్యాభిర్దైః;
 బ్రహ్మప్రాప్తిరూప ఫలసంబద్ధ్యపాసన విశేషాభిధానానిచ నిరాకాంక్షానిచా
 క్యాని ప్రతిప్రకరణం విలక్షణవిద్యాభిధాయాసేతి నిశ్చయతే. అప్రీక్ష్యతే “కర్తృత్వే
 కర్మభేదః” ఇత్యాదిభిః పూర్వకాంతాదితైస్సూత్రైః స్పష్టేషి పునఃపా ప్రతిపాదనం
 వేదాస్తవాక్యాన్యవిధేయజ్ఞానపరాణితభదృష్టి నిరసనాయ. అతోవిద్యాభేద ఇతి
 స్థితమ్” ఇతి. తస్మాత్ప్రకారకాయాం పూర్వంవిద్యా విషయచింతాక్రియత ఇతి
 సంగతిః. (అక్షరవిద్యాదికాఇతి) ఆదిశబ్దేనన్యాసావిషయతః. సూత్రేషి శబ్దాదిభేద
 సద్భావాత్. ఉదాహరణమ్- విషయ ఇత్యర్థః ఇతి. (తత్త్వవిద్యాభేదసానక శబ్దా
 స్తరత్వవదితి). యథాతత్తదాకార విశేషవిష్ణుత్వేన సామాన్యశబ్దస్య మహావాన్య
 జ్ఞానాత్ విశేషబోధకత్వం, తథాన్యాసశబ్దేషి ఉపపత్తిరితిభాషి.

(ప్రపత్తిరితి) అస్యత్రతాస్త్రే ఇత్యన్వయః. (తస్యచ) హేతోశ్చ. (చరస్పరివైలక్షణ్య
 మితి) శరణవరణన్యాసయో రైవలక్షణ్య మిత్యర్థః.

జ్ఞాభిప్రేతమ్, “ముతలాననై” ఇత్యాది శబ్దేనఘలోపాయాని విశేషావివక్షితాః.

అధసాధన ప్రపత్త్యధికారం భక్త్యాద్యధికార సాధారణేన సామాన్యరూపేణ దర్శయతి. (అధికారమావతిత్యాది ద్విత్వీయవాక్యేన) “అవ్యోఫలోపాయజ్ఞితే ప్రవృత్తనామ్ పురుషనుక్కు అధికారమావతు - ఫలత్తిల్ అర్థిత్వముమ్, ఉపాయత్తిల్ ‘సామర్థ్యముమ్’” ఇత్యన్వయః. తథాచ, అర్థిత్వవిశిష్టంసామర్థ్యమేవ సాధనాంతరసామాన్యాధికార ఇత్యుక్తం భవతి. అథవా, యథాక్రమమేవాన్వయః. తదాపి ఉపాయాన్వయితావచ్ఛేదక ధర్మాత్మకః అధికారస్తావత్ స్వఫలసాధన ప్రవృత్త పురుషవిషయే నిరుక్తరూపోభవతిత్యేవార్థః. తథాచ, స్వప్రవృత్తి నివృత్తానాంశరణాగతానా మధికారోఽన్యాదృశ ఏవేతిజ్ఞాపితమ్. త్రికతనురిత్యుక్తం సామర్థ్యం వివృణోతి (ఇవన్ శ్రీలిత్యాది నాతృతీయవాక్యేన). ఉక్తస్యసాధనాంతరాధికారస్య సిద్ధోపాయాధికారాద్వ్యావృత్తిమాహ (ఇన్వధికారమ్ మున్నే సిద్ధమాయరుక్కు మితితురీయవాక్యేన). అత్ర “సిద్ధమేవహి సర్వతనియోజ్యస్య విశేషణమ్ । జీవనాది తథైవైకః కామనైవ విశేషణమ్.” ఇతి శ్రీయామునాచార్యకారికా అభిప్రేతా.

(నిరుక్తరూపః) అర్థిత్వవిశిష్టసామర్థ్యరూపః. (సిద్ధమేతేత్యాది) (స్వప్రత) సాధనప్రవృత్తే. (నియోజ్యస్యవిశేషణమ్) నియోజ్యస్య - పురుషస్య, విశేషణమ్ - అధికారిః. సిద్ధమేవ జీవనాది. యావజ్జీవమగ్నిహోత్రంబ్రహ్మయ్యాదిని నిత్యే విశేషణమ్. “స్వర్గకామాయజేత” ఇత్యనిత్యేకాదునా విశేషణమిత్యర్థః. (యామునాచార్యాః) ఆశంసారితి ద్రావిడనామకాః.

అత్రాముచుభిప్రాయః. యదచేతన ప్రవృత్తి సాధ్యానాము పాయాంతరాణా మధికారోపిచేతనయత్న సాధ్యస్యైత్, తస్మాదధికారసాధన ప్రవృత్తేరపి అధికారాంతర సాపేక్షతయాతస్మాదపి సాధ్యస్వేర సాధ్యపితథాత్వ మిత్యనవస్థాస్యాత్; తస్మాచ్చేతనయత్న సాధ్యేనా యస్థలే సిద్ధపవాధికారోవాచ్యః; ఏనంసిద్ధోపాయాధికారస్యాపి సిద్ధ త్వేనిత్య ఫలోపధానప్రసక్తాత్, సాధ్యనైస్య సిద్ధోపాయాధికారత్వం వాచ్యమితి. ఏతేన శరణాగతేస్సాధ్యత్వాత్ సిద్ధోపాయాధికారత్వం నసమ్యగతీతి కేషాశ్చిద్భాగైర్హారోత్సారితా.

అథసాధనాంతరాధికారఘటకార్థవావిషయంఘటస్వరూపమాహ (ఇతుడై యవనుక్తిత్యాదినా). “ఇతుడై యవనుక్తుప్రయోజనమాయో క్కోణ్ణు” ఇతిఘటస్య స్వార్థత్వముక్తిమ్. అనేనశరణాగతకర్తృకాధనా విషయాద్వాప్యవృత్తి రుక్తాభవతి. ఏతేనసాధనాంతరవిషానాం ప్రయోజనాంతర వైముఖ్యరూపమాశిష్పన్యం నాస్తీతిదర్శితమ్. అథతమపాయ స్వరూపమాహ (తదర్థమాకవిత్యాదినా). (తదర్థమాశివేతి) స్వప్రయోజనార్థతోక్త్యాన్యాయ సాపాసనయోరహంకార గర్భత్వందర్శితమ్. సాధనమాక విత్యనేన అధికారివిశేషణతయా విధీయమానాఘటప్రపత్తిరన్వయ వర్త్యతే. నిత్యసిద్ధ సిద్ధోపాయవ్యానర్తనాయాహ (విధిక్రమృదుమతి

(తస్మాదపి) అధికారాంతరస్యాపి. (తథాత్వమ్) అధికారాంతరసాపేక్షత్వమ్. (ఫలోపధానమ్) ఫలోత్పత్తిః. (సాధ్యనైస్యేతి) ప్రతిబద్ధకాభావస్య అధికారత్వ కల్పనేనాఘవాత్, తస్యనియోజ్య విశేషణత్వం సిద్ధమితి, ప్రతిబద్ధకాభావరూప ప్రపత్తేస్సిద్ధోపాయాధికారత్వం సమ్యగతీతిచాది. (వాచ్యమితి) అత్రాయ మధిప్రాయ ఇత్యన్వయః.

(అర్థనావిషయాదితి) ఫలాదివిశేషః. (తమపాయేతి) ఫలోపాయేత్వత్వః. (అధికారివిశేషణతయేతి) ఈశ్వరస్యైవ ప్రయోజనం యత్సేవైతి - అధికారి

తి) చేతనకృతిసాధ్యతయా ప్రతిపాద్యమానమిత్యర్థం. కేచిదత్ర “సాధ్యమాశ విధిక్కుప్పడుమతు” ఇతిపఠంతిదనత్. కర్తృవ్యాపారసాధ్యతాయా ఏవవిధ్యర్థత్వేనతేన పానరుక్త్యాత్.

ఇథంసాధనాన్తరాధికార సాధారణాకారేణ ఉపాయభూతన్యూసాధికారోనిరూపితః. అనేనైవ ఉపాయభూత తత్త్వన్యూసాధికార విశేషాపాణామపి తత్తత్ఫలాదివిశేషానుగుణ్యేన జ్ఞాతుంశక్యతయా నిరూపితప్రాయత్వాత్, అప్రకృతత్వాచ్చ తానుపేక్ష్య ఫలప్రపత్తిరూపన్యాసవిశేషా సాధారణాధికార నైవ అవశ్యజ్ఞాతవ్యతామాహ (ఇగ్గీత్యాదినా). (ఇక్లు)ముముక్షుత్వాధికారోపాయ విభాగాధికార యోరనన్తరే అస్మిన్నధికార ఇత్యర్థం. అయంభావః; ఏతదధికార శిక్షణీయాధికారిణః పూర్వాధికారాభ్యాం సాధ్యాభాస సాధనాభాసవై రాగ్య పర్యన్తతయా శిక్షితస్వరూపత్వేన తన్నివర్తిత సాధనాన్తరతుల్యసాధన ప్రపత్త్యధికార విశేషాణా మత్రాప్రకృతత్వాత్, ఫలప్రపత్త్యధికార విశేషవలన అత్రజ్ఞాతవ్యతయా పరిశిష్యతఇతి.

విశేషణప్రపత్తేరితిభావః. (పఠన్తీతి) సాధనమాక విధిక్కుప్పడుమతితిపాఠశ్చేత్ సాధనరాహిత్యేనాపి విధీయమానం కిచ్చిదస్తీతివ్యోత్యతే; తదాస్వసిద్ధావరోధః. అతః “సాధ్యమాకవిధిక్కుప్పడుమతితి” ఇతి పారాన్తరమాశ్రయజీయమితిసారాస్వాదినీకృదభిప్రాయ ఇతిబోధ్యమ్. సిద్ధాన్తేః- “అధికారిం కృత్యమావతు - ఉపాయపరిగ్రహమ్. అత్రై సాధనమాకవిధిక్కుప్పడుమతితి” ఇత్యుక్తమ్. (పాసరుక్త్యాదితి) “విధిక్కుప్పడుమతు” ఇతివిధేః కృతిసాధ్యత్వవైయాధిత్వాత్, “సాధ్యమాకవిధిక్కుప్పడుమతు” ఇతిపాసరుక్త్యమిత్యర్థః.

(తాన్) న్యూసాధికారవిశేషాన్. (ఏతదధికారేతి) అధికారిణః శిక్షితస్వరూపత్వేనత్యన్వయః. (సాధనేతి) సాధనాన్తరతుల్య సాధనాన్తర ప్రపత్తిత్యన్వయః. (పరిశిష్యతఇతీతి) అయంభావ ఇత్యన్వయః.

(స్వతంత్రప్రపత్తిరూపేతి) అత్ర అన్యేచ్ఛానన కీనేచ్ఛావిషయ త్వరూపం ప్రాధాన్యం స్వతంత్రశబ్దేనవిచక్షితమ్. తేనసాధన ప్రపత్తి వ్యాప్తుత్తిరి, తస్యస్వప్రయోజన పరతంత్రత్వాత్. గురూపాయ నిరపేక్షత్వం స్వతంత్రత్వమితి వివక్షాయామపి సాధనప్రపత్తేర్నతస్సన్యసిరి. తస్మాగురూపాయ స్థాననివిష్ట సిద్ధోపాయపాపేక్షత్వాత్. లక్షణానుగృహీతం ద్వయాధికారే; “అజ్గరూక ప్రపత్తియమ్ పశ్య ఉపాయమాక ఉపాయము మనుస్థిత్తు పైఱవేళ్లుమ్ సలక్షే ఉపాయమొసేయవే ప్రపత్తిమాత్రత్వాలే పెఱుకైక్కడి ఈశ్వరనుడైయ సహజకారుణ్యాది స్వభావవిశేషమాకైయాలే అకిచ్చునుక్కు ఈశ్వర ఉపాయాంతరస్థానత్తిలే నిష్టానెఱిఱు” ఇతి.

స్వనిష్పాద్యగురూపాయ నిరపేక్షత్వం తదిత్యక్తాచి తస్మాత్ప్రదసమ్భవః. భగవతిగురూపాయ నిష్పాదనభరన్యైవఅకిచ్చిసే సమర్పణమాణతయా తథాస్వీకృతభరణ భగవతాభక్తివాసేఽకితస్యాస్తాదృశప్రపత్తి నిష్పాద్యత్వాన పాయాత్. తస్మి అగ్గప్రపత్త్యపేక్షయా

(స్వతంత్రప్రపత్తిరి) అగ్గత్వస్యతిక్రత్వం స్వతంత్రత్వమితి ప్రాప్తిపక్షణ ఇతి బోధ్యమ్. (తేన) అన్యేచ్ఛాననకేచ్ఛా విషయత్వరూపప్రాధాన్య వివక్షేన. (తస్య) సాధనప్రపత్తినిష్ఠస్య. (గురూపాయ) భక్తిః. (తత్సమ్భవః) గురూపాయనిరపేక్షత్వం సమ్భవః. (తస్యా) సాధనప్రపత్తేః (గురూపాయసాధనివర్తిత) గురూపాయపరాసస్య ఫలప్రదత్వభరన్యైవ స్వస్థిత్వభావాత్, గురూపాయపక్షాన భరన్యైవస్య స్మిక్ విద్యమానత్వాత్, తాదృశభరన్యైవ ఈశ్వరే సమర్పణాత్, తరుపాయస్థాన నివిష్టేశ్వరసాపేక్షత్వం సాధనప్రపత్తేరితిభావః. ఫలప్రపత్తౌ ప్రవృత్తిః - “అధికారో మేభూయాత్” ఇతి; అపితు ఫలత్వేతత్రప్రవృత్తిరిత్యవసేయమ్.

(తదితి) తత్ - స్వతంత్రత్వమ్. (తస్యా) సాధనప్రపత్తే. (తదసమ్భవః) స్వతంత్రత్వాసమ్భవః. (తస్యా) సాధనప్రపత్తే.

సాధనప్రపత్తేః కోవిశేషఇతిచేత్, స్వశక్త్యైవయథాకథఞ్చిదనుష్ఠీయా
మానాయాం భక్తావశక్యాం శనిష్పాదనమజ్ఞప్రపత్తికార్యం ప్రథమత
పవ అనారభాయా భక్తైర్యావదంశనిష్పాదనమ్ సాధనప్రపత్తికార్య
మిత్యనయోర్విశేషః. తస్మాత్, సాధనప్రపత్తే స్వాతంత్ర్యస్యదుర్ని
రూపత్వాత్ ఫలప్రపత్తిరేవ అతస్వతంత్ర ప్రపత్తిశబ్దార్థః.

ననుఫలప్రపత్తేరప్యధికారాత్మకత్వేన పరమపరయా మోక్షార్థ
త్వాత్, స్వతంత్రత్వంనోపపద్యతేఇతిచేత్, న.తస్యావస్తుతోఅధికారత్వ
సత్వేపి పరార్థకైజ్జ్యోత్స్వ రూపస్వయంప్రయోజనత్వేనైవ ఉపాదీయ
మానత్వేన అవిరోధాత్, తతపవహితస్యా అన్యార్థత్వేనతి శ్రావణాదుప
కారకత్వా ద్వ్యజత్వముచ్యతే.

(మోక్షోపాయవిశేషేతి) అత్రమోక్షోపాయ పదమప్రధానో
పాయపరమ్. “భక్తిప్రపత్తిశ్చ అప్రధానజ్ఞాన సాధ్యోపాయజ్ఞో”
ఇతివాక్యాన్తరానుసారాత్. అప్రధానసాధనత్వఞ్చ స్వయంప్రయో
జన భగవత్ప్రీతిత్వావచ్చిన్న కార్యతానిరూపితకారణతా శాల్వద్వేష
ప్రభృతియావదాత్మభావ్యను భవకైజ్జ్యోత్స్వవర్తంతచేతన వ్యాపారసము
దాయ త్వావచ్చిన్న జన్యతానిరూపిత జనకతాశాలి మోక్షయిష్యా
మితి పదోపాత్త మోక్షాసాధారణకారణ తావచ్చేదకసంకల్ప విశే
షనిష్ఠకార్యతా నిరూపిత ప్రతిబంధకాభావత్వావచ్చిన్న కారణతాశాలి
త్వమ్. ప్రతిబంధకాభావస్య కారణత్వమనభ్యుపగచ్ఛతాం సామగ్రి
కాలీన కార్యతానుత్పాదప్రయోజకత్వమేవ ప్రతిబంధకత్వం న కారణభూ

(తస్యాః) ఫలప్రపత్తేః. (అన్యార్థత్వేనతితి) స్వయంప్రయోజన భగవత్ప్రీ
త్యర్థత్వేనతిత్యర్థః. (శ్రావణాదు కారకత్వాదితి) ఫలప్రపత్తేః స్వరూపయాథాత్మ్య
జ్ఞానరూపత్వేన ప్రతిబంధకాభావత్వేన దృష్టవిషయామోక్షం ప్రతి ఉపకార
కత్వాదిత్యర్థః.

(స్వయంప్రయోజనేనాది) కారణతాశాలీవ్యాపార ఇత్యన్వయః. జనకతా

తాభ్యాం ప్రతియోగత్వమితి నదతాం నిర్ధానేతుః, కృతీసామాన్యం ప్రతి
జ్ఞానేచ్ఛయోస్సామాన్యకార్యకారణభావనశ్చైవ తదూదాయకతలపరా
తిశయాధాయక కృతీనస్తతీ లక్షణమోక్తం ప్రతిశేషత్వ మావస్థాప
జ్ఞానలక్షణప్రపత్తే స్తాద్యశ మోక్షవిషయ కోల్మతేచ్ఛా లక్షణాధిపతే
శాత్మక భక్తేశోపాయత్వస్య సూపపాదత్వాన్నానుపపత్తిః. సచైవం
సాధారణస్య మోక్షోపాయత్వవ్యవహారానుపపత్తిః; తా ప్రధానోపాయ
త్వస్యైవ ఆచార్యైరనుగృహీతత్వాత్. అప్రధానకారణత్వం నామ
సాధారణకారణత్వమేవ. అత ఏవోక్తిమ్ (౧) “నిమిత్తమాత్రమేవాసా
మృజ్యానాం సర్వకర్మణి. ప్రధానకారణభూతాయతో వై సృజ్యతే క్షయః.”
ఇతి. స్పష్టశ్లోదమ్ (౧) “వైషమ్యవైష్ణవ్యేన సాపేక్షత్వాత్” ఇతి శుత
ప్రకాశికాయామిత్యన్య తవి స్తరః. మోక్షోపాయవిశేషేతి విశేషపదేన

శాలీనశ్చ ల్ప విశేష ఇతి వ్యయః. (కృతీనస్తతీ) (చక్షురలక్షణమోక్షప్రపత్తి) అవి
చ్ఛిన్న కైశ్చర్యరూపమోక్షప్రపత్తి. (ఉపాయత్వస్య సూపపాదత్వాదే) “సర్వపా
ద్యరుచియతే పుకుమ్. ప్రపత్తిస్య రూపయాథాత్మ్యజ్ఞానతిలేత్రమమ్” ఇతి, దృష్ట
విధయాకారణత్వం బోధ్యమ్.

(సాధారణకారణత్వమితి) సాధారణకారణత్వం నామ - కార్యత్వావచ్ఛిన్నకార్య
తా నిరూపిత కారణతాశాలిత్యమ్. అసాధారణకారణత్వం నామ - కార్యత్వాతి
రిక్తధర్మావచ్ఛిన్న కారణతాశాలిత్యమ్. ద్విధికార్యభూతే కార్యత్వాతిరిక్తకర్మ
ఘటత్వమిత్యాదికం బోధ్యమ్. (నిమిత్తమాత్రమితి) సాధారణ కారణమిత్యర్థః.
(అసా) ఈశ్వరః. (పుత్యకర్తయః) సృజ్యానాం కర్తయః కర్మావ్యర్థః.

(వైషమ్యేతి) “వైషమ్యవైష్ణవ్యేన సాపేక్షత్వాదైవాబిద్యయతే” ఇతి
బ్రహ్మసూత్రమ్. తీలావిభావౌ స్యానాథికభావేన అవ్యక్తతత్త్వస్య సాపేక్ష
త్వాత్ ఈశ్వరస్య వైషమ్య వైష్ణవ్యే శేత్యైః. వేదాన్తవైష్ణవ్యాచార్యుః
ప్రసూపాదే; దేవముయ్యదివిమమస్తప్త్యా వషపారప్రసక్త్యా తత్త్వవిమమమ
త్వేన వైష్ణవ్య ప్రసక్త్యా చరమ కారుణీకస్య పరమపురుషస్య విభావ్యతావ్యవహార

“యావదాత్మనియతత్వత్వార్థస్త్రోచితా” ఇత్యుక్తంస్వరూపానురూపత్వం వివక్షితమ్. “నిష్ఠుకు” ఇత్యుక్తేన శరణాగతేర్భగవత్ప్రవృత్తివిరోధిస్వప్రవృత్తినివృత్త్యాత్మకత్వం సూచితమ్. అతఏవ అత్రపూర్వవత్ “మోక్షోపాయవిశేషత్తిలే ప్రవృత్తనామ్ పురుషనుక్కు” ఇతి నానుగృహీతమ్.

అథశరణాగతేర సాధారణాధికారంవక్తుం తదన్తర్గత స్వరూపయాభాత్మ్యజ్ఞానస్య అష్టాదశదశయోగరూపాభయ విరోపాసన సాధారణ్యాభ్రమవారణాయతత్సాధారణాధికారం ప్రథమందర్శయతి (శాస్త్రేత్యాదినా). శాస్త్రజన్యేత్యనేన భగవన్నిర్దేశకు కటాక్షజన్యంజ్ఞానం వ్యావర్త్యతే. అనుష్ఠానావ్యభిచరితాధ్యవసాయాత్మకత్వంహి భగవత్ప్రవర్తిత సత్వమూలకజ్ఞానస్యవిశేషః. తదభావాదేవ శరణాగతవ్యతిరిక్తానాముపాయాన్తర నిష్ఠత్వమితిభావః. అత్రతూప్తిలుయ్యకొణ్ణార్ విషయంభగవద్భావ్యకారవచన మనుసన్దేయమ్.

జగత్సర్వోపసంకల్పవత్తాత్మకైర్భూతైర్భూతైర్భూతసాపేక్షత్వాత్తథాహిదర్శయతి) ఈశ్వరస్య విచిత్రజగత్సృష్టాదేవాదివైషమ్య ప్రయుక్త పక్షపాతః, దుఃఖప్రదజగత్సర్వేంద్రైర్భూతైర్భూతసంభవతః. వైషమ్యాదా ఈశ్వరస్య క్షేత్రజ్ఞకర్మసాపేక్షత్వాత్. క్షేత్రజ్ఞానం పూర్వపూర్వకర్మ పర్యాలోచ్య తత్తత్కర్మానుగుణం విషమంజగత్సృజతీతి తత్తత్కర్మైవ వైషమ్యాది హేతురిత్యర్థః. తథాదేవాదియోగంక్షేత్రజ్ఞానం తత్తత్కర్మసాపేక్షం దర్శయతిహిత్రుతిః “సాధు కారీసాధుర్భవతి. పాప కారీపాపీభవతి” ఇతి.

(నిష్ఠుక్తిప్రసేనేతి) “స్థాగతినివృత్తౌ” ఇతిధాతురత్రాభిప్రేతా. (తదన్తర్గతేతి) అసాధారణాధికారాన్తర్గతేత్యర్థః. (తత్సాధారణేతి) అష్టాదశదశసాధారణేత్యర్థః. (తదభావాత్) సత్వమూలకజ్ఞానాభావాత్. (భావ్యకారవచనమితి) అత్ర “అవద్భూతైః ప్రథమైర్భూతైః దురుషసుక్మ రుచిషిఃక్రైయైశ్చ అరుమైర్మైదర్శిషిఃక్రైయైఃకాక దైర్భూతైః అరుభిషైర్మైకైః (ఉయ్యకొణ్ణార్ విషయ

అసాధారణాధికారమూహ (విశేషతై విత్యాదినా) తన్నుడైయ
విత్యసేన ఉపాయాన్తరాధికారభూతమాశ్చిన్యంవ్యావస్యతే. తద్ధికారి
కావ్యాప్యవృత్తిత్వాదాగమ్యేన్, నన్వ్యాభివేషిమ్; ఇదన్తు (౧) “వ్యత్యాద
కమాలా దన్యన్నమే జన్తాన్తరేచ్ఛపి | నిమిత్తం కుశలన్యాస్తి” (౨)
“విష్ణుభోతం వినానాన్యత్కించేదన్తి పరాయణమ్” “అనాగతానన్తకా
ల సమీక్షయాప్య దృష్టనన్తారోపాయః” ఇత్యాద్యైర్విత్యా విన్యత్యా
త్ స్వాభావికమితి దర్శనాయ తన్నుడైయవిత్కుత్తిమ్. ఇహుసన్యగతి
కత్వేప్యన్వేతి. తస్యాప్య నన్యభోగత్వ స్వరూపచేతనే యోగ్యతామపి
ణ నిత్యత్వాత్. ఆశిన్యన్యం విన్యోగేతి (ఆశిన్యన్యమార తిత్వాదినా)

మాక ఉడైయదరుళిచ్చెయ్తవారైయై స్తుఃస్పరైక్కు. ఆతామరు తిత్వన్యయమ్
జణ్ణిన ఉయ్యక్కొణ్ణార్ శన్తివిరాయురైక్కయాలే ఆరై ప్రకత్తిమరాక్కుడి
జణ్ణవేణుమెన్టుఅవరుక్కు ఇన్ద్రోతాన్తై అరుళిచ్చెయ్తవారై “అన్యై అన్యై
యరున్తు. ఆకిలుమ్ అత్తైవిట్టు ఇత్తైచ్చన్దైక్కురున్ అన్యకైల్లైన్దన్; ‘విద్యానా
కైయాలే అర్థత్తుక్కిన్దెన్దాయ్, భగవత్సాదమిల్లాన్దెయాలే రుచిఱిచ్చెత్తిల్లై.’ ఎన్టు
అవరేవిషయమాకి ఉడైయదరుళిచ్చెయ్తవారైన్దెన్దైన్దెన్దై” ఇతి. శ్రీమద్రాధవ
రమశ్లోకప్రకరణశ్రీసూక్తిరససన్దేయా.

(తద్ధి) తాదృశముపాయాన్తరాధికార భూతమాశ్చిన్యం. (కాలికావ్యాప్య
వృత్తిత్వాదితి) కాలికేజన్మాన్తరే అవ్యాప్యవృత్తిత్వాత్ - వాప్యవృత్తిత్వాభావో;
సర్వదానాస్థితభావః. (ఇదన్తు) కరణగత్య సాధారణాధికార మాశ్చిన్యన్తు. (త్వ
(త్వదేతి) “యేనగచ్ఛామిసర్గతిమ్” ఇతి తుకీయపాదః. (విష్ణుభోతమితి) “సంసారా
ర్థవమగ్నానాం విషయాక్రాన్తచేతసామ్” ఇతిపూర్వాన్దమ్. ఇదంద్యయంజత
న్తాయమ్. (అనాగతేతి) ఇదంగద్యే. (తన్నుడైయ విత్కుత్తిమితి) (ఆత్మాస్మవోః
ఆంధ్రవ్యాకరణే “తానున్” ఇత్యాత్మకబ్జప్రయోగోద్భాసేద్రామిచే ప్రయుక్తం
తానితిపదమ్ - అత్యువాచకమితీకృత్వా స్వాభావిక మిచ్ఛక్రమితీభావః). (ఇదం)
తన్నుడైయ పథికారమితిపదమ్. (తస్యాపి) ఉక్తాధికారస్యాపి.

† పుణ్డలితమాన్యవ్యాకరణసూరోధేన సంసమన్నేయమ్.

(ఉపాయాంతరేతి) అయముపాయాంతర శబ్దం ఫలప్రపత్తివ్యతి.
 రిక్తసాధ్యోపాయ సామాన్యపరం, సామర్థ్యాభావమితి వక్ష్యమాణ
 హేతుత్రయేణ సామర్థ్యాభావ ఇత్యర్థం, “భక్తియిలశక్తనుక్కు” ఇ
 తివదయం నిర్దేశం, తేనశక్తానామప్యా కిచ్చన్యోపపత్తిః. శక్తానామప్యా
 స్తికానాం కళజ్జభక్షణ స్వర్థస్తే యావ్యసామర్థ్యవత్ స్వరూపవిరుద్ధ
 త్వజ్ఞానేన సాధనాంతరేషు శక్తానామప్య సామర్థ్యసమ్భవాత్. అతప
 వప్యానుగృహీతమ్ “అశక్తిక్కిలక్కు నిషిద్ధానుస్థానమ్” ఇతి. అనన్య
 గతికత్వమాహ (అనన్యగతికత్వమానతితి). అత్రగతిశబ్దం - కర్మణికిర
 ణే వాప్యత్వన్నః క్రమాదుపేయముపాయంవా బోధయతి, తత్రపూర్వ
 మభిప్రేత్యాహ (ప్రయోజనాంతరవైముఖ్యమితి) అనంతరమభిప్రేత్యాహ
 (శరణ్యాంతర వైముఖ్యమానుప్రమామ్). ఇతి.

(వక్ష్యమాణ హేతుత్రయమ్) అజ్ఞానాదికశుమితి, అజ్ఞానాశక్తిపర్యుదాస
 విశమ్భత్వమత్వాదిత్రయమ్. (భక్తియిలశక్తనుక్కితివదితి) శ్రీవచనభూషణే చతుర్థ
 ప్రకరణే “భక్తియిలశక్తనుక్కు ప్రపత్తి” ఇతి. భక్తా అశక్తిః స్వరూపవిరుద్ధత్వ
 జ్ఞానాత్. సతు దైహికాశక్తేః తద్వదితిభావః. (అనుగృహీతమితి) శ్రీవచనభూషణే
 శ్రీమల్లాకగురుభిరిత్యేషః. శ్రీవచనభూషణే తృతీయప్రకరణే “అశక్తిక్కు ఇలక్కు
 నిషిద్ధానుస్థానమ్” ఇతి. తద్వరవరమునివ్యాఖ్యానేః - “ఇవనుడైయ అశక్తిక్కు విమ
 యమ్ స్వరూపాపాయ పురుషార్థ విరోధికభావ శాస్త్రనిషిద్ధక్షణినుడైయ అనుస్థాన
 మైత్యితి. (గతిశబ్దఇతి) గమ్యతే చేతనైరయమితి కర్మణిపుత్వన్నో గతిశబ్దః -
 ఉపేయపరి. చేతనైః అనేన ఆయంగమ్యత ఇతికిరణే పుత్వత్వన్నగతిశబ్దః ఉపాయ
 పరఇతిబోధ్యుః. (పూర్వమితి) ఉపేయపరత్వమితి. దేహావసాన విశమ్భత్వమాణాం
 స్వప్రయోజనవత్త్వంబోధ్యుః. (అనంతరమితి) ఉపాయపరత్వ మిత్యర్థః. (శరణ్యా
 ంతరేతి) శరణ్యత్వమ్-శరణత్వేన ప్రత్యేకుమర్తత్వమ్. ఫలప్రదాన కర్తృత్వేన ప్రత్యే
 కుమర్తత్వం శరణ్యత్వం సభవతి. పూర్వోక్తం శరణ్యత్వం చేతనాచేతన సాధా

పూర్వయోజనాయాం ప్రయోజనాంతరకరి స్వ పర్యవృత్తేభ్య
స్వాతిశయసామాన్యపరః. నై ముఖ్యశబ్దః - అద్యేచపరః. “మద్యేన
జ్ఞామగ్నో మాద్యేను” “యాతుశతథావిశాశమ్” ఇత్యాహ తన్ని శ్లోమ
నిపుక్షేః ప్రార్థనమానత్వాత్. నను, ఏచునతి ఆర్తనామేన శరణా
గతావధికార స్వ్యాదితీచేన్న; పరమార్థక తాద్యశాద్యేచ సత్త్వకూ
ర్తత్వమ్. అనుత్కట తాద్యశాద్యేచచత్వం చ సత్త్వమితి ఆర్తనై
రణమ్. అతివిష “యావరాలు మొప్పుమై పోయె” ఇత్యది యావయా
మిత్యనుక్త్యా యావరాలుమితి, “ఏదోరాసుమ్ పిఠరుమాన” ఇత్యుక్త పిఠరుమాన
ఇత్యనుక్త్యా పిఠరుమానమితి, చేతన సమాధ్యంతకార, శరణ్యంతరమంతరమితి
సూచితమ్.

(పూర్వయోజనాయామ్) ఇత్యుక్త ఇతేచపర్యవృత్తయోజనాయామ్ (మద్యే
నైవ కామగ్నతి) గోదాకృతశ్చక్తి ప్రతిభే వికోసంతోక్తాదా. అస్యాన్వయచేత
వ్యాఖ్యానే; - (ఉపశ్లేయిర్యాది) సమన్వితరున్తు పక్షకోపసర్దుకలుప్పాచైయుమన్తి
కే. ఉపకుమ్ ఎగ్గకుమ్ పిఠకుమ్ రసతుకు ఉలుప్పాచైయన్తి కే. ఉన్న
దైయరసతుకే ఉలుప్పాక అసన్యాక్త కేమభురరాసనామ్ దాస్యకృత్తిర్యక్షణ
కగ్గదవోమ్. (మద్యేనైయిర్యాది) ఇకుమ్ పుఠిమ్యన సమ్మదైయ అభిమాన
గ్రహమాన ప్రయోజనగ్గతేప్పాకుమ్” ఇతి. (యాతుశతథావిశాశమితి) ప్రోత్ర
రత్నే సత్తవచ్చాశత్ శ్లోకః. “అస్యప్రేవచనభూషణవ్యాఖ్యానే; - ఎగ్గకుమ్
కేషియానవనే! ఉన్నయై కేమత్వమాకిఠ వైశ్వేయకుమ్ పుఠిమ్యన దేహతై
యుమ్ తుణుమవ్సహియేన్. ఇదేహతుకు భారకగ్గళాన ప్రాణశ్చైయుమ్ సహ
యేన్. ఎల్లరాలుమాతైప్పదప్పట్ట సుశ్చైయుమ్ సహియేన్. పుర్రమిత్రశ్రాదిక
ళాన మద్యేనైయైయుమ్ సహియేన్. ఇవైఇత్రనైకుమ్ భోక్తావాన ఆర్తారనై
యుమ్ సహియేన్. ఇల్లెయై ఉరుక్కానవొణ్ణతపడి శరణావాకనశతు వ్పాక
వేణుమ్. ఇన్దవిజ్ఞానవస్థత్వమ్. ఇక్షనన్దాకిల్ దేవోకుమ్ ప్రియోనాన మనదత్తు
వడుకిఁజేన్దు” ఇతి. (తన్ని శ్లోమేతి) స్వక్రమ్యర్థదేభ్య స్వాతిశయసామాన్య

లక్షణాభ్యుపగమేనవిరోధాభావాత్. అత్రప్రయోజనాంతరేతిసామాన్య నిర్దేశేన సాధనాంతరాధికారి సాధారణ మనస్యగతిత్వం వ్యావర్తితమ్; తేషాం(౧)“శాస్త్రఫలం ప్రయోక్తం” ఇత్యుక్తన్యాయేన న్యాసోపాసనాత్మక స్వప్రపుత్త్యుద్దేశ్యానంత స్థిరఫలరూపస్వభావేచ్ఛానత్వాత్, స్వోపాసన నిష్పాదనాద్యనుగుణ స్వానుష్ఠితోపాయానుషక్తికఫలరూపత్రైవర్గిక ఫలాంతరే వ్యభిమతినత్వాచ్చ ప్రయోజనాంతర సామాన్యవైముఖ్యస్యబాధాత్.

అథ, శరణ్యాంతరవైముఖ్యమిత్యత్రాపి సామాన్యనిర్దేశాదుపాయాంతరాధికార వ్యావృత్తిః. తేషాం దేవతాంతర్యామి స్వాంతర్యామి పరాణంశరణ్యవిశేషణీభూత శరణ్యాంతర సత్వాత్, (౧)“సాక్షాదప్య విరోధంజైమినిః” ఇత్యుక్తన్యాయేన సాక్షాద్భగవన్నిష్ఠానామపి స్వానుష్ఠితన్యాసోపాసనాచేతన శరణ్యాంతర సత్వాచ్చ. నచతేషాం శరణ్యత్వాభావశ్శుభ్యం. ఉపాయత్వాన్యససాయ విషయతావచ్ఛేదకోపాయత్వాత్మక శరణత్వసత్త్వరూప శరణవరణార్హత్వస్థైర్య శరణశబ్దార్థత్వాత్. సచ ఏవంసత్వాకిచ్చస్య వైయర్థ్యమ్. సామర్థ్యాభావలక్షణ

నిశ్శేషేత్యుక్తిః. (తేషామ్) సాధనాంతరాధికారిణామ్. (త్రైవర్గికఫలాంతరమ్) ఉపాసననిష్పాదక దీప్తాయుష్టేదికమ్. (వైముఖ్యస్యబాధాదితి) “సర్వాణ్లోపాద్ధసంహారే కామ్యంకర్మప్రసిద్ధ్యతి” ఇత్యుక్త్యాదితిభావః.

గతిశబ్దస్య ఉపాయపరత్వయోజనార్థమాహ (అథశరణ్యాంతరేతి). (తేషామ్) ఉపాయాంతరాధికారిణామ్. (సాక్షాదితి) వేదాంతదీపే ప్రథమాధ్యాయస్య ద్వితీయపాదే [సాక్షాదప్యవిరోధంజైమినిః] అగ్నిశరీరతయా వైశ్వానరస్వోపాసనార్థమగ్నిశబ్దసామానాధికరణ్య నిర్దేశ ఇత్యుక్తమ్ విశ్వేషాంసరాణాం నేతృత్వాదినాసమృద్ధేన యథావైశ్వానరకబ్ధిః పరమాత్మనివర్తతే. తదైవ అగ్నిశబ్దస్యాపి అగ్రసయనాదినాయోగేన సాక్షాత్పరమాత్మనివృత్తౌ న కల్పిద్విరోధఇతి జైమినిరాచార్యమన్యత ఇతి. (తేషామ్) న్యాసోపాసనాదీనామ్. (ఆకిచ్చస్యవైయర్థ్యమితి) ఆకిచ్చన్యాసి

కిచ్చన్యస్యాఽసిద్ధాఃస్థసాధన మాత్రవిషయత్వాత్, అసిద్ధాఃస్థసాధన శరణవరణాన్న తేష్వన అనన్యగతిఃత్వస్య సిద్ధాఃస్థసాధనమాత్రవిషయత్వా చ్చ విరోధాభావాత్. అతఃపహి ప్రపన్నపరిత్రాణే ధనాదేరసి శరణ్యా స్తరత్వమనుగృహీతమ్.

ఏవం న్యాసాపానయోశ్చేతనంతే శరణ్యాస్తరత్వ జ్ఞాపనా యైవ, (౧) “ ఉన్నాల్లాల్ యానరాలు మొన్నమ్ కుజై వేల్చన్ ” “కీర్తి, తానుమ్ పిఱరుమాన నిలైయైక్కులైత్తాన్ ; ఇన్ద్రతానుమివరు

కావైయ్యర్థమిత్యర్థః. (అనన్యగత్యస్య) శరణ్యస్తరత్వైముఖ్యరూపాత్కల్ప శరణ్యాస్తరత్వస్య ఉపాయాస్తపాపకర్తవ్య ఆకిచ్చన్యస్య ఉపాయాస్తపాపకర్తా భావరూపత్వాగ్నేకారే అనన్యగతత్వ కర్తవ్యసాసేన ఆకిచ్చన్యస్యధికారావైయ్యర్థమితి భావః, (విరోధాభావాదితి)భిన్నవిషయత్వాదిత్యావః. (అనుగృహీతమితి) “ఇనిమా మ్మెఱదత్తు క్కు కీర్తుము ఇఱ్ఱుమ్ ఈశ్వరపదైయ శయలకళై అరుళిచ్చెయిఱ్ఱాక, కీర్తి తానుమ్ పిఱరుమాన నిలైయైక్కులైత్తాన్. ఇఱ్ఱుత్తరుమివనుమాన నిలైయైక్కులైక్కితా

(ఉన్నాల్లాల్) ఏతద్వ్యాఖ్యానే ఉన్నాల్లాలైత్తకుక్కు-మున్నపారుళ్. యావైయాలు మెన్దస్థానత్తిలై యావరాలు మెన్దఃపక్కిఱతాయ్, యావైయాలు ఉపాయాస్తరత్వతాయ్, ఉన్నెయ్యిట్టై ముల్ శోలేరు మొరు ఉపాయత్తళాయిమ్ కుత్తైనిరప్పవేన్దియిరే నెన్దారుపారుళ్. ” ఇతి. తద్యైవ మున్దపక్కిత్తిలై యావై యాలు మెన్ద అచేతనమాక చ్చొల్లాలై యావరాలు మెన్ద చరణరాకపిల్లియవలెన్నె న్న; యావైయాలు మెన్నాతే యావరాలు మ్మెఱరుఉపాయభామ్ నిరుచేతన నాలే యొనిరుక్కైయాలే యిత్యాదీతి.

(కీర్తితానుమ్ పిఱరుమానఃపత్తి) శ్రీమన్మ్రాన్యభాగ్యనే. “ఇనిమా మ్మెఱదత్తు క్కు కీర్తుము ఇఱ్ఱుమ్ ఈశ్వరపదైయ శయలకళై అరుళిచ్చెయిఱ్ఱాక, కీర్తి తానుమ్ పిఱరుమాన నిలైయైక్కులైత్తాన్. ఇఱ్ఱుత్తరుమివనుమాన నిలైయైక్కులైక్కితా

మాన నిలైయైక్కులైక్కితాన్ ” ఇత్యాది తతతత్రానుగృహ్యతే. శ్రీభట్టారకైశ్చ “ ఆత్మత్రాణోన్ముఖశ్చేత్ ” ఇత్యుత్ర న్యాసాపాసన నిష్ఠానాం నమః పదార్థవిశేషాను సద్ధాన రహితానాం స్వాత్మకశరణ్యా న్తరవత్త్వం శరణాగతానాం ప్రపన్నానాం తద్రాహిత్యచ్ఛాను గృహీ తమ్. తస్మాది దమప్యనన్యగతికత్వమ సాధారణమేవ.

అధాత్రప్రథమకల్పనైవ వానశ్యకత్వం జ్ఞాపయితుం తేనైవద్వి తీయస్య చారితార్థ్యమాహ (ఇతుప్రయోజనాన్తర వైముఖ్యత్వాలు మర్థసిద్ధమ్) ఇతి. తథాచ యే భగవత్సేవస్వాధ్ధాను భవకైజ్ఞుర్యాది స్వప్రయోజనాన్తరార్థినస్తేషామపి వ్యావృత్తిసిద్ధయే ప్రయోజనాన్తర వైముఖ్యమేవ శబ్దేన వివక్షితుముచిత మితిభావః. ఏవంప్రయోజనా న్తర సామాన్య వైముఖ్యేనైవ శరణ్యాన్తర సామాన్యవైముఖ్యస్య అర్థ

నెష్టు. అతావతు- “సర్వధర్మ్యాన్సరిత్యజ్య” ఎన్గిఱవిడత్తిల్ సకలోపాయక్షత్తెయమ్ విడచ్చెల్లైయాలే ఫలప్రదనాసతానుమ్ ఉపాయాన్తరక్షణమాయ్ కూడిసి త్క్రిఱ నిలైయైక్కులైతాన్. ఏకమెన్గిఱవిడత్తిల్ స్వీకారత్తిలుపాయభావత్తైక్కభీ త్క్రియాలే ఉపాయభాతనాన తానుమ్ తన్ స్వీకారత్తిలుపాయబుద్ధివజ్జానిక్రిఱ వివసుమాన నిలైయైక్కులైక్కితానెనై. ఉపాయాన్తరక్షత్తి ప్పిఱరెన్గిఱతు - ఉన్నా ల్లాల్ యావరాలుమెన్టాప్పాలే” ఇతి. (ఆత్మేతి) అప్తకోక్యామ్. “దేహసక్తా త్యబుద్ధిర్వదిభవతిపదం సాధువిద్యాత్ప్రతీయం స్వాతన్త్ర్యాన్మోయదిస్యాత్ప్రధమమి తరశేవత్సద్ధీశ్చేద్వితీయమ్ । ఆత్మత్రాణోన్ముఖశ్చేన్నమితిచపదం బాధవాభాస లోలశబ్దంనారాయణాఖ్యం విషయచపలధీశ్చేచ్ఛతుర్థీం ప్రపన్నః” ఇతి. ఏతస్యార్థః ప్రతివాదిభయక్కురార్య వ్యాఖ్యానేద్రష్టవ్యః. (తద్రాహిత్యమ్) స్వాత్మకశరణ్యా న్తరరాహిత్యమ్. (ఇదమప్యనన్యగతికత్వమితి) నిష్పన్నోపాయ విషయమనన్యగతి కత్వమిత్యర్థః.

(ప్రథమకల్పస్య) ప్రయోజనాన్తరవైముఖ్యరూప పక్షస్య. (తేనైవ) ప్రథమ కల్పేనైవ. (ద్వితీయస్య) శరణ్యాన్తరవైముఖ్యరూప ద్వితీయకల్పస్య. సారే, (ఇతే పయోజనాన్తరేతి) ఇతశరణ్యాన్తరవైముఖ్యమిత్యర్థః.

సిద్ధతాయాం ప్రమాణసిద్ధాయాం తదేకదేశ వైముఖ్యేన తదేకదేశ
వైముఖ్యస్యార్థ సిద్ధతాం దృష్టాంతయతి (ఇవ్వమిత్యాదినా).

(కణ్ణుకొశ్వతితి) యథాపాయాంతర నిష్ఠానాం స్వప్రయోజనప
రాణాచ్చ స్వతంత్రాద్యుద్దేశ్య పరిమిత ఫలవైముఖ్యేనైవ తస్మిన్ దేవతా
ంతర సేవావైముఖ్యపక్షి. తనైవదేహత్యాభిమానిప్రభుతి స్వప్రయో
జన పరపర్యంత ప్రతికూలనగోద్దేశ్య ప్రయోజనాంతరనామాన్యైము
ఖ్యేనైవ దేవతాంతర్యామిస్వాంతర్యామి తదుపాసనన్యాయకర్యంత శర
ణ్యాంతర సామాన్యవైముఖ్యం సిద్ధతీతి ద్రష్టవ్యమిత్యర్థి.

అత్రపరిమిత ఫలమాత్ర వైముఖ్యంవా, తత్తద బ్రహ్మరుద్రాది
దేవతాంతరూప శరణ్యాంతర మాత్రవైముఖ్యంవా శరణాగత్యనికార
వాచ్యాననన్యగతిత్వ శక్త్యాత్. తత్తదప్రమేన ద్వితీయమర్థస్థ మిశ్య

(తత్ప్రదేతి) పరిమితఫలప్రదేత్యర్థి. (ప్రతికూలవగ్దేతి) ప్రవచన
భూవజేతృతీయప్రకరణే “ప్రతికూల రాకిణార్-దేహత్యాభిమానిశుమ్ స్వతంత్రయమ్
అన్యశేషభూతయమ్, ఉపాయాంతరనిష్ఠయమ్, స్వప్రయోజనపరయమ్. ఇవర్కశుక్ల
ఉద్దేశ్యయమ్ ఉపాయోపేయకళమ్ శేదిత్తిరుక్యమ్. దేహత్యాభిమానిశుక్ల
ఉద్దేశ్యర్ దేహపక్షరాస ముచ్యుకళ. ఉపాయమ్ అక్షమ్. ఉపేయమ్ విహిత
భోగమ్. స్వతంత్రయమ్ ఉద్దేశ్యర్-స్వర్గాదిభోగప్రదర్. ఉపాయమ్ కర్మానుష్ఠా
నమ్; ఉపేయమ్ - స్వర్గాదిభోగమ్. అన్యశేషభూతయమ్. ఉద్దేశ్యర్-బ్రహ్మరుద్రా
దికళ. ఉపాయమ్ - తత్సమాశ్రయణమ్. ఉపేయమ్ - తత్సామ్యమ్. ఉపా
యాంతరనిష్ఠయమ్ ఉద్దేశ్యర్ - దేవతాంతర్యామియాస సర్వేష్వరమ్. ఉపాయమ్ -
కర్మజ్ఞానభక్తికళ. ఉపేయమ్ భగవదుభయమ్. స్వప్రయోజనపరయమ్ ఉద్దేశ్య
శ్యన్-శిష్టినాల్ నివైష్ణవన్ యవగ్దేహవన్. ఉపాయమ్ - స్వీయస్వీకారమ్.
ఉపేయమ్ స్వాగ్ధక్షయమ్.” ఇతిశ్రీసూరీరసప్రదేయా.

(అత్రపరిమితేతి) అత్రత్యారభ్య అర్థసిద్ధమిత్యంతం - బ్రహ్మరూపితేనైవ
వచనస్య పూర్వపక్షినిరూపితార్థవర్జనమ్. (తదుత్తర) ఉపాసకసాధారణాకారో

చ్యుత ఇత్యుగ్ధనన్త నస్తు నోపపద్యతే. తాదృశానన్య గతిత్వస్య ఉపాసక సాధారణతయా ప్రపత్తివిశేషాన సాధారణాధికార ప్రతిపాదనప్రకరణే తదుక్త్యసాక్ష్యాత్. ఆకిచ్చన్య విశిష్టవేషేణ తస్మాసాధారణ్య మితి చేత్సరి సమ్బంధజ్ఞానస్యాపి తత్సమ్భవేన తస్యసాధారణత్వోక్తి పూర్వక మస్యా సాధారణత్వోక్తే రసాక్ష్యాపాతాత్. తస్మాద్యథోక్త పవార్థః.

అథాస్మిన్ ప్రయోజనాన్తరవైముఖ్యే క్వచిదంశే ఉత్కటత్వ మవశ్యం వివక్షణీయమితి జ్ఞాపయితుం తద్వ్యతిరిక్తాంశస్య అనుత్కట త్వేపి విరోధాభావం దర్శయన్ పరిమితఫలాన్తరసక్తే విశమ్భమాత్ర హేతుత్వమాహ (తీవ్రతమమాన విత్యాదినా). తీవ్రతమముముక్షుత్వం నామ-“నదేహమ్” ఇత్యాద్యనుగృహీతరిత్యా దేహానువృత్త్యాది ప్రయోజనాన్తరప్రసక్తౌ త్కటమాత్రా సహిష్టుత్వమ్. తథాచ ఏతద్దేహ విశమ్భాసహత్వరూపమార్తత్వ మిత్యర్థః.

(దేహానువృత్త్యాది ప్రయోజనాన్తరేతి) అభ్యుపగతప్రారబ్ధ నిబంధనేషు ప్రయోజనాన్తరేష్విత్యర్థః. (సక్తనానవనితి) దేహానువృత్త్యా దా విరోధితాజ్ఞానమూలకస్య ద్వేషస్యమాన్ద్యాపాదకః ప్రారబ్ధమూల కస్సజ్జలేశో వివక్షితః. (మోక్షార్థమాకవితీ) అవిశమ్భిత మోక్షవ్యా పృత్తిర్థం సామాన్యనిర్దేశః. (ప్రపత్తియై పున్ద్రీనాలితి) “ప్రపత్తిం సంశ్రయేదేనాం శరణాగతిలక్షణమ్” ఇతివిశేషవచనచ్ఛాయాను సారి నిర్దేశః ప్రపత్తివిశేష ప్రమాణస్ఫరణార్థః. (మోక్షమ్ విశమ్భిక్కు-

త్యర్థః. (ఆకిచ్చన్యేతి) (తస్య) అసన్యగతిత్వస్య. (అసాధారణ్యమ్) విశిష్టవేషేణవ్యా పృత్తిరిత్యర్థః. (తత్సమ్భవేన) విశిష్టవేషేణ వ్యాపృత్తిసమ్భవేన. (తస్య) సమ్బంధజ్ఞా సస్య. (సాధారణత్వోక్తీతి) మూలేసాధారణమాయదుక్కు విత్యుక్తీత్యర్థః. (అస్య) అసన్యగతిత్వస్య. (అసాధారణత్వోక్తేరితి) విశేషిత్తవధికారమిత్యుక్తేరిత్యర్థః.

(నదేహమితి) “నదేహంసప్రాణాన్” ఇతిస్తోత్రరత్నశ్లోకోనుసంధ్యః.

మితి) ఫలత్వేనోద్విష్టస్య మోక్షసామాన్యస్య విశమ్భనూత్రమేవన్యత్, నాసిద్ధిరిత్యర్థః.

తథాచ ఉపాయాధికారినో యాద్యశయాద్యశ ధర్మవైధుశ్యే సతి తదనుష్ఠితో వాయస్య అనధికారిణాపితత్వేన అకృతప్రాయస్య ఫల వైధుర్యం ప్రాయశ్చిత్తనిమిత్తత్వశ్చన్యత్ : తాదృశతాదృశ ధర్మాణామేవ అధికారత్వం సన్నుతిపన్నమితి దేహనున్నత్వానీ ఛా విశేష వైముఖ్యస్య ఉత్కటత్వాభావేపి తాదృశపురుషానుష్ఠితశరణాగి నేపి ఫలసిద్ధేరక్షతతయా సతవంశేవ్యుత్కటత్వ మధికారిః. కిన్తుసామాన్యేన వైముఖ్యమాత్రమేవ. కైవల్యాదిస్వార్థ కైర్జ్ఞ్యపర్యంత నిత్యప్రయోజనాస్తర విషయేతూత్కటం వైముఖ్యమేవాధికారిః. తదభావేతత్సక్తానాం తదన్వయేనతి పునః కదాపితన్నిన్నత్య సమ్మనేన ప్రపత్తేః ఫలవైధుర్యస్య అనివార్యత్వాత్. అతఏవ “ఏడునిల త్రిపుడు వతన్ మున్నమ్” “శేర్ మితు మన్నుటిలర్ న్ద్రైజైపర్ న్ద్రే” ఇత్యాదిషు

(ప్రసక్తావతి) సత్యామితీకేషి. (నాసిద్ధిరితి) మోక్షాసిద్ధిరిత్యర్థః.

(తదనుష్ఠితేతి) ఉపాయాస్తరాధికార్యచక్షితత్వర్థః. (తదంశే) దేహచ పుత్ర్యాది ఫలవిశేష వైముఖ్యంశే. (తదభావే) ఉత్కటవైముఖ్యభావే. (తత్సక్తానామ్) నిత్యప్రయోజనాస్తరసక్తానామ్. (తదన్వయేనతి) నిత్యప్రయోజనాస్తరనిపుత్యసమ్మనేన. (ప్రపత్తేః) అధికారివిశేషప్రపత్తేః. (ఫలవైధుర్యస్య) కేవలపరార్థ కైర్జ్ఞ్యరూప ఫలాభావస్య. (ఏడునిలత్రి) వినాశకచేతునిలత్రి. (ఇడువతన్ మున్నమ్) శేరువతన్ మున్నమ్. కైవల్య ప్రవేశాత్పూర్వ మిత్యర్థః. ఆశీర్వాదాయాంచతుష్కగాఢా. అస్యా అర్థస్తద్యావిఖ్యానే ద్రష్టవ్యః. (శేర్ మితి) “అతు శేర్ మితు మన్నుటిల ఇ త్రి పర్ న్ద్రే అటు” ఇత్యన్వయః. కైవల్యాదిప్రయోజనాస్తరం దేహయ సర్వేశ్వరం భజ ఇతిభావః. ద్రావిడబ్రహ్మసంహితాయాం ప్రథమశతకే ద్వివియరకకేషముగాఢా. అస్యా అర్థస్తద్యావిఖ్యానే ద్రష్టవ్యః.

తాదృశం ప్రయోజనాంతరమేన ప్రథమతస్సానధానం పరిహీయతే. తస్మాదనన్యగతికత్వం యావత్తరణవరణాధి కారాంతర్గతే న్యాసోపాసన జనితమోక్షయాప ప్రయోజనాంతరవైముఖ్యే ఉత్కటత్వమప్యవశ్యం వివక్షణీయ మితిభావః.

అత్ర తీవ్రతమముముక్షుత్వాభావే ఫలవిశిష్టస్సన్యత్. అతస్తీవ్రతమ ముముక్షుత్వస్యావ్యధికారత్వం కల్పమిత్యర్థ వర్ణనం ననన్యవతి. తథాసతి దృష్టానాం ప్రపత్త్యధికారాభావ ప్రసక్తాత్. అవిశిష్టమాత్రహేతోరధికారత్వాయోగాచ్చ. నాప్యాముష్మిక ప్రయోజనాంతర వైముఖ్యమాత్రం ప్రపత్త్యధికారఇతి తాత్పర్య వర్ణనంయుజ్యతే. ఉత్తరవాక్యగతనమపిదేని ప్రయోజనాంతర సామాన్యనిన్నత్యే రేవశరణవరణ ఫలత్వేనోక్తతయా తత్రైకదేశాధినః అధిత్వవైకల్యేన తదధికారాయోగాత్. తస్మాద్యథోక్త ఏవార్థః.

ననుయద్యేవమాకించన్యాఽనన్యగతికత్వయోరేవ శరణాగత్యధికారతాస్యాత్. తస్మి “ఇదంశరణమజ్ఞానామ్” ఇత్యాద్యధికారోక్తి విరోధస్సాదిత్యతలహ (ఇవాకించన్యత్తుక్కుమితి). “అజ్ఞానాదికళుమ్” ఇత్యాదిశబ్దేన అశక్తిపర్యదాసేగృహ్యేతే. ఏతేన అజ్ఞపదార్థస్సగ్రహీతః. విశిష్టానహత్వమిత్యనేన “ఇదంతీర్క్షతాంపారమ్” ఇత్యాద్యుక్తంభక్తి పారవశ్యకృతమనిష్ఠనిష్ఠతా విష్టప్రాప్తౌచ ఊహితమ్యాత్మమత్వముక్తిమ్.

అత్రఅజ్ఞానాదయ ఆకించన్యనిబన్ధనమ్, విశిష్టాత్మమత్వ మనన్య

(అవిశిష్టకూతేతి) ఇలావిశిష్టకూత్రైల్లెర్థః. (శరణవరణేతి) ఉపాయఫలమేవ అజ్ఞాదీనాం ఫలమితిబోధ్యమ్. (తదధికారాయోగాత్) తస్యాశ్శరణాగతేరిధికారాయోగాత్. పూర్ణార్థిత్వా భావాదితిభావః.

(అతేతి) అత్రఇవాకించన్యత్తుక్కు మితివాక్యే మూలే ఇత్యర్థః. (యథా

గతిత్వనిబంధనమితి యథాసంజ్ఞాన్వయే పరాజ్ఞాశాపినా మజ్ఞానాదిరహితా
నామాకించ్యన్యాభావ ప్రసక్తాత్, యథాసంజ్ఞనమేవాన్వయోక్తప్రేరణ.
తథాచ అజ్ఞానాదక మాకించ్యన్వమాత్ర నిబంధనమ్. విశమ్భాక్షమత్వస్తు
ఉభయవిబంధనమ్. (౧) “ఎన్నోకేయేకేన” ఇత్యాచ్యునుగ్రహించి
త్యా భక్తిపారవశ్యస్యాపి అనామర్థ్యాపానకత్వాత్. సచచ్ఛాక్షణమా
త్రవిశమ్భాక్షులన హిష్టుత్వంపరాజ్ఞాశాపిణు ఆకించ్యన్వ విబంధనమ్. అతిసం
భట్టారైః - “స్వభక్తేహ్యున్నావా ఒగతగతిమన్యాను విమమామ్”
ఇతిభక్తిభూమ్నోచ్యా కించ్యన్వ హేతుత్వమేవాన్వ గ్రహీతం త్యాదిక
మవధేయమ్.

నన్వేరమపి విజానతామిన్త్రైకైకాదానన్త్రైకాభివ్యక్త ఆహ
(ఇతిలేయితి) (శరణ్యాన్తరనైముఖ్యస్త్వేతి) చేరినాచేతకోభయ విధ
శరణ్యాన్తర సామాన్యవైముఖ్యస్త్వేత్వేతి. అనవాదవేర్వర
యవిధ శరణ్యాన్తరసామాన్య వైముఖ్యస్త్వేత్వేతి. సమకీర్తిమి
శరణ్యాన్తరత్వమితిచేన్న; (౨) “ప్రాణోస్మిప్రజ్ఞాత్మా” (౩) “శ్చై
త్యోహోపాసీత” (౪) “ఓమిత్యాత్మానం యుజ్జీత” ఇతిన్యారాపానన
సంస్థామ్) యథాక్రిమే; అజ్ఞానాదిరహిత ఆచ్ఛాద్యర్తుస్కం నిర్భయే; విశమ్భాక్ష
త్వముమ్ - అనన్యగత్యర్తుస్కం నిర్భయమితి యోజనాయామితిభావః. (చేరిన
నిబంధనమితి) ఆకించ్యన్వలనన్యోతిత్వ నిబంధన మిచ్ఛేతి.

(ప్రాణోస్మిత) కావేరీద్రావ్యాః తృతీయాభ్యయే; “అనావానప్రా
ణోస్మి ప్రజ్ఞాత్మాతంతమామాయోమృత మిత్థుకాస్య ఆయుఃప్రాణి; ప్రాణవా
యుకి; ప్రాణ ఉ వా అమృతంయోనధగిస్త్విత్ శరీరే ప్రాణోఽస్మిత నిరదవాయుః,
ప్రాణోహేయవాముష్మికలోకే అమృతత్వమహోన్మిత” ఇతి.

(ఓమిత్యాత్మానమితి) వైక్రీయోఽనివినివద్రశ్చే మిద మ్మహానవాః
“వసుక శ్చ విభవసి ప్రాణేత్విమనఃసహా బ్రహ్మకర్తృమసి విశ్వకర్తృమసి భోజా

(౧) తి-వా-౩-౧-౩.

(౨) : ౩-౧.

(౩) బృహ-౩-౪-౨.

(౪) తై-౬-౫-౬.

యోజ్జీవాస్తర్యామి విషయత్వాత్. (౧) “పరపూర్ణహజ్జై యుమ్
దేవతాస్తర్యామిత్వత్తైయుమ్ తవిర్క్కిఱతు”(౨) “విషయనియమమే
యుళ్ళతు” ఇత్యాద్యుక్తిరీత్యా శరణాగతేరర్చనతారాదిమాత్రవిషయ
స్తవమస్య క్షేపరూపేదా స్తవమసిసూర్యస్యద్యుమ్నోదా స్తవమసి చంద్రమస ఉపయా
మగృహీతోసి బ్రహ్మణేత్వా మహస ఓమిత్యాత్మానం యజ్ఞోత పతదైవమహూప
నిషదం దేవానాంగుహ్యమ్ యపివంశేద బ్రహ్మహోమహిమాన మాహ్నతి. తస్మాద్భి
వ్యుహోమహిమాన మిత్యుపనిషత్” ఇతి. రక్షరామానుజభాష్యే-నాస్యశబ్దిత ప్రప
దస కరణభూతమస్తమాహ (వసురణ్యుతి). వసురణ్యుః-వసుప్రాప్యః. రణ గతావితీ
హిధాతుః, వసుపలమీత సర్వదేవహోపాస్య ఇత్యర్థః. విభుత్వమ్ - వ్యాపకత్వమ్.
(ప్రాణఇతి) ప్రాణశబ్దిత కార్యకారణ సజ్ఞాతసంయోజక ఇత్యర్థః. (విశ్వపుక్) విశ్వ
సప్తా. (ద్యుమ్నోదాః) కాన్తిదఇత్యర్థః. (ఉపయామ) త్వాంశరణముపగచ్ఛామ.
(గృహీతోసి) మహతాకాలేన దృష్టుసి. కన్తై ప్రయోజనాయేత్యత్రాహ (బ్రహ్మణే
మహసే) బ్రహ్మణేతుభ్యమిత్యర్థః. త్వత్ప్రాప్తిర్భమితియావత్. ఓమితిమద్రేణాపి
భగవచ్ఛేషత్వ ప్రతిపాదకేన పునరాత్మ సమర్పణం కర్తవ్యమేవేత్యర్థః. (మహూప
నిషదమ్) మహూపనిషత్ప్రతిపాద్యమ్. (దేవానాంగుహ్యమ్) దేవానామపి దుర్వి
జ్ఞానమిత్యర్థఇతి

(పరపూర్ణహజ్జై యుమితి) రహస్యత్రయమీహంసాయాం, తృత్యయాధ్యాయే
“ఇత్యాదౌపరపూర్ణహజ్జై యుమ్ దేవతాస్తర్యామిత్వత్తైయుమ్ తవిర్క్కిఱతు” ఇతి
శ్రీభావ్యస్య ఆచార్యాభిమాన పరయోజనాయామ్, ఇష్టిప్రాణాధికరణే, ఇష్టి
రూపాచార్యాస్తర్యామిణి ఉద్దేశ్యత్వ ప్రతిపాదనాత్, ఆత్ర ఆచార్యాస్తర్యా
మిత్వత్తైయుమ్ తవిర్క్కిఱతితినానుగృహీతమితిభావః. (విషయనియమమేయుళ్ళ
తితి) ఇయంశ్రీవచసభూషణమీహంసాశ్రీసూక్తిః. ఆదిశబ్దేన “విషయనియమమావతం-
గుణపూరియళ్ళ విడమే విషయమాకై. పూరియళ్ళతుమ్ అర్చావతారత్తిల్”
ఇతిశ్రీసూక్తిగ్రహ్యతే.

త్వాచ్చ. శరణాగతశరణ్యాపేక్షయా ఉపాయాస్తరస్థశరణ్యస్య విభి
న్నత్వానసాయాత్. నచైవం భేదస్యాపచారికత్వబోషః. విశిష్టాదైవ
తినామనేవం విశస్యముఖ్యభేదస్య దుర్నిరూపత్వాత్.

(విశిష్టాదైవతినామితి) విశిష్టాదైవతశబ్దారంభాద్వికైరుక్తః. “అదైవంబ్రహ్మ
సమానానాం హేతుభిస్సర్వోముఖైః. తత్త్వమేకోమహాయోగీ హరిర్నారాయణః.
ప్రభుః” ఇత్యాదివచనైః నారాయణవచనము ప్రచిదచిత్తవర్జకవిశిష్టాదైవతం
తత్త్వమ్; కిమిదం విశిష్టాదైవతంనామ, ఉచ్యతే-ద్వయోర్భావోద్భవతా. పునఃత్వ
నివేశిత్యాత్. సజ్జ్ఞాయాస్తద్వాచినాశ్చక్షణ సంబంధతా; తథాచ, ద్విభావభేద
ఉచ్యతే. ద్విభావాయా ఇదందైవతమ్, భిన్నమత్యక్తః. తస్యైదమత్యక్త. విష్వద
సమభివ్యాహారాత్ విష్వప్రతియోగికత్వం భేదస్య లభ్యతే. తత్సజాతీయత్వ
తాదృశభేదవత్ స్తత ఏవలభ్యతే. సవిద్యతేదైవతంయత్యక్త - అదైవతమ్ స్వభి
న్నస్వసజాతీయమత్యక్తః. విష్వత్త్వత్-అదైవతత్త్వ, విశిష్టాదైవతమ్. సాజా
త్యత్త్వ స్వసమభివ్యాహృతపదార్థతావచ్ఛేదక రూపేణ; తచ్చవైష్ణవమేవ. తచ్చచిద
చిత్ప్రతియోగికం ప్రకరణాత్; తథాచ, చిదచిద్విభిన్నం స్వభిన్నతాదృశపద్మకాన్యం
తత్త్వమత్యక్తః. అదైవతం తత్త్వమిత్యుక్త, దైవతి శబ్దార్థ సుఖకభేదే విష్వప్రతి
యోగికత్వం, తాదృశభేదవతి విష్వతయాసజాతీయత్వత్వలభ్యత ఇతి విష్వదమ్;
విష్వం తత్త్వమిత్యుక్త విశిష్టాదైవని షేధోన సిద్ధ్యతేతి అదైవతదమ్; ప్రతిపాద్యభే
దవతి సాజాత్య వివక్షణాత్ సవిశేషణ మదాయదాగః.

సమ చిదచిద్విష్వస్య స్వభిన్న స్వసజాతీయం ప్రసిద్ధంనా;--అద్యేనని పిఠి.
ద్వితీయేపినిషేధః; సద్భావప్రతియోగ్యమయోగిభ్యామభావోనరూఢ్యత ఇతి
న్యాయాదితేనైవమ్. శశ్చక్షణాస్తీత్యాది ప్రతిత్యయరోధేః పృథివీకర్మ
వచ్చిన్న ప్రతియోగితాకాభావస్య సిద్ధాన్తిభిరగ్నేకారేణ, చిదచిదైవ విష్వయా
పేణ భేదసుతిత స్వసాజాత్యేన స్వభిన్నస్యాభావః - విశిష్టాదైవతభేద ప్రతియ
ఇత్యబోషాత్. విశేషణస్య విష్వభిన్నతయాచ ప్రతియోగినిరూపణాచుచ్యతే.

(యథావాయోరిత్యాది) యథావాయు ప్రేరితత్పణగ్రాణాం
స్పంద్యూపన్యాసారోస ఫలసాధనప్రవృత్తిరూపం, నావీతృణగ్రగతి దేశా
స్తర సంయోగాదిరూప ఫలోద్దేశ్యకం, తథాచేతనప్రయతోపీతి,
తత్ప్రయత్నం ఫలసాధన ప్రవృత్తిరూపేష్వర ప్రయత్నఫలమ్, తత్ప్రీతిశ్చ

నచ శశశృంగంనాస్తీత్యాదౌ శృక్లేశశీయత్వభానాత్, తాదృశప్రతితేః
భ్రమత్వాపత్తిః. స్వాతంత్ర్యేణాభావాంశే భానస్తు ఆభిలషనవిరుద్ధమ్. నచతత్రాపి
స్వాతంత్ర్యేణ ఆభావాంశే భానంసమ్భవతి; తథాసతి దసస్త శశశబ్దస్య శృక్లేశశీయ
అసమర్థతయా సమాసానుపపత్తేః ఇతివాచ్యమ్. శృక్లేశశీయత్వభానేపి ధన్వి
పారతంత్ర్యేణ స్వావచ్చిన్నప్రతియోగితాకత్వ సంబంధేన ఆభావాంశేపిభానేన శశీ
యత్వావచ్చిన్న శృక్లేశనిష్ఠప్రతియోగితాకాభావావగాహితయా తస్యాశ్శీయ
త్వాంశే భ్రమత్వేపి ఇమైవతే స్సువచత్వాత్.

“శుక్తిరజతంజానాతి” ఇత్యత్ర శుక్త్యుద్దేశ్య రజతాంశే భానమానతయా
తదంశేభ్రమత్వేపి తాదృశజ్ఞానశాలినాం భ్రాస్తత్వావ్యవహరవత్, శశశృక్లేశశీయ
ప్రతితమతామపి అభ్రాస్తత్వ వ్యవహారోపపత్తిః. అస్యభానుక్తి రజతంజానాతీత్యాది
బహుతరగ్రాస్థిక ప్రయోగాణామప్రామాణ్య ప్రసక్తాత్. శుక్త్యుద్దేశ్య రజతాంశే
భానమానస్య ధర్మపారతంత్ర్యేణ జ్ఞానే ప్రకారతయాభానాత్. రజతప్రకారక
శుక్త్యుద్దేశ సంస్కరప్రకారక జ్ఞానప్రతిత్యా తద్వాక్యస్య పరకీయభ్రాస్త్యనువాదకి
యా తత్ప్రయోగః ప్రమాతృత్వేన వ్యవహారవత్, శశశృక్లేశశీయ ప్రయోగే
శశీయత్వా వచ్చిన్న శృక్లేశనిష్ఠప్రతియోగితాకా భావస్య తద్వాక్యాత్ప్రతీయమా
నస్య అబాధితతయా ప్రమాతృత్వేన వ్యవహారోపపత్తిః.

యదిచ “శుక్తిరజతంజానాతీతి ప్రయోగస్య ప్రామాణ్యమ్, నతు శుక్తి
రజతంజానాతీత్యాదేః” ఇత్యాగ్రహణతదాశశృంగంనాస్తీత్యాది వ్యవహారస్యాస్య
ప్రామాణ్యం నేప్యతామ్. నచతావతా వ్యధికరణ ధర్మావచ్చిన్న ప్రతియోగితాకా
భావాన్దేహి. శశస్య శృక్లేశనిష్ఠప్రతియోగివ్యవహారానురోధేన తత్ప్రీతిశ్చ.

(ముఖ్యుద్దేశ్య). అత్యుద్దేశ్య. (తత్ప్రీతిత్వం) చేతనకర్తృక ప్రియత్నః

ప్రపంచమంతయు జగవత్ప్రీత్యతి శయహేతుకతి వదనతాత్పర్యముగ్రసే
తమ్, తదేకా రుద్రే తి అనన్తానాన్తరే మనన్తాభ్యుదయశ్చరం
త్వహుం చ తస్మై త్మహే, పూర్వాన్వత సమగర్భాన్మన్వ పూర్వాన్వేద్యక
ప్రపంచమంతయు జగవత్ప్రీత్యతి విష్ణుతమ్. నృకదర్శనమి
తనమశ్శబ్ద వివక్షితమనన్తాభ్యుదయ శారతన్త్ర్యము “ప్రయోగగా
న్తర వై ముఖ్యముమ్” ఇతివర్ణనమి. తథాచనిరుదారతన్త్ర్య
త్రయజ్ఞానమేవ విజ్ఞానత్వం వివక్షితమితిభావః. నను, అన్యోధావన్యో
నోపపద్యతే. నమన్తజ్ఞానరహితజ్ఞేన అన్యఉపాసకసాధారణ్యత్. శరీ
రశరీరిభావాది నమన్తనైవ తత్రనమన్తశబ్దాత్పాత్, శరీరత్వస్యచ ఆ
ధేయత్వవిధేయత్వ కేషత్వాత్కజ్ఞేన ఉత్తపారతన్త్ర్యగర్భత్వాద్యిత
అహ (తదేకేతి, అయంభావః; ఉనాసకానా మనధారణాఽఘటితకేష
త్వాదిజ్ఞానసత్వే తదేకాధేయత్వ తదేవిధేయత్వ తదేకేపత్వక్షణ
వధారణ ఘటితకేషత్వాది రూపనిరుక్త పారతన్త్ర్యజ్ఞానా భావాదన
న్యశరణత్వానన్య భోగత్వాది స్వరూపాజ్ఞానాచ్చ నవోపగతి. ననుసక

(తత్ప్రీతిః)చేసనకర్తృకప్రీతిః (తదేకపారతన్త్ర్యం) సారః భుజపకపారతన్త్ర్య
తిస్తానేతదేకపారతన్త్ర్యం పాతామిదంత ఇతిబోధ్యమ్. (స్వస్థానాన్తరే) స్వస్థాన
స్థితేత్వగ్గః (స్వస్థానస్థితే సహజైః) మూలమప్రేరణావ్యక్తమిహ్యుక్తమిహినా రా
యం జరచుస్సన్త సమశ్శబ్దః (అన్యశరణత్వరూపే) ఉపాయాన్తరణ్యత్వ
మన్యరూప్యమ్. (పూర్వాన్వతే) ప్రయోగత్వం సమశ్శబ్దః. (నిరుక్తప
తున్త్ర్యస్యితమశ్శబ్దం) మూలమప్రేరణాయణదహాన్తరీకరూపమేవ నిరుక్తమిహ్య
న్విశేషమశ్శబ్దః. తథాచ “మరణింశమరణి వారాయణయమరణి” ఇతిభావః. (అన్య)
స్వరూపాపాయ పూర్వమప్రేరణా చరతన్త్ర్యజ్ఞానస్య. (అన్య) నిరుక్తపారతన్త్ర్య
జ్ఞానస్య.

శాస్త్రప్రపర్తకానాం వ్యాసాదీనామజ్ఞానం నోపపద్యత ఇత్యతః (అధ్యవసాయముమితి, నన్వేషమప్యస్తీ కాగ్రేసరత్వేన సమృద్ధిపన్నేషు ఉపాసకవిశేషేషు అధ్యవసాయాభావోపి దురుపపాద ఇత్యతః ఆహ (ప్రయోజనాంతరవైముఖ్యముమ్) ఇతి. తథాచత్వరీయసమః పదజన్యాధ్యవసాయాత్మక పారతన్యజ్ఞానస్య స్వార్థకైర్జ్వర్యపర్యంత ప్రయోజనాంతరవైముఖ్యలక్షణానుష్ఠాన ఫలోపహితత్వరూపం యాథార్థ్యమ్; తద్విశిష్టపారతన్యస్యవసాయస్యైవనశరణ్యాంతరవైముఖ్యరూపప్రపత్త్యధికారప్రయోజకత్వాత్, ఉపాసకానామధికారబోధయుక్తతయా

(తృతియసమః పదేతి) వ్యక్తచతుర్థస్యైవితసమః పదేత్యర్థః. “జన్యః - అధ్యవసాయః” ఇత్యన్వయః (అధికారబోధయుక్తతయేతి) అధికారజ్ఞానయుక్తతయేత్యర్థః. అత్రపేదార్థ సక్తిహక్రత ప్రకాశికాయామ్; - హిరణ్యగర్భాదీనాం భావనాత్రయాస్వయాదితి పేదార్థసక్తిహవాక్యవ్యాఖ్యానావసరే (భావనాత్రయాస్వయాదితి) అనుష్ఠేయవిషయః ఆంతరప్రయత్నః - భావనా. సా-త్రివిధా, యథా “త్రివిధాభావనాభావ విశ్వమేతన్నిబోధతామ్ । కర్మాఖ్యాబ్రహ్మసంజ్ఞాచ తథా వైవోధఃసూక్తికా ॥ కర్మభావాత్మికాచ్యోకా బ్రహ్మభావాత్మికాపరా ॥ ఉభయాత్మికా తదైవాన్యా త్రివిధాభావభావనా ॥ ససద్నాదయోబ్రహ్మభావభావనాయయుతాః । కర్మభావనయాచాన్యే దేవాద్యాస్థాపరాపరాః । హిరణ్యగర్భాదిషుచ బ్రహ్మకర్తృత్వీకాద్విధా । అధికారబోధయుక్తేషు విద్యతేభావభావనా । అక్షీణేషుసమస్తేషు విశేషజ్ఞాన కర్మసు” ఇతి.

విశ్వమేతత్, త్రివిధాభావనా-భావనాత్రయాన్విత మిత్యర్థః. తామ్ - త్రివిధాభావనాం నిబోధ. భావనామవచ్ఛేదకసంజ్ఞయాన్విరికతి (కర్మాభ్యేతి). కర్మాఖ్యా-కర్మభావనేత్యర్థః. ఏకవైవిధ్యసంజ్ఞాత్రయోక్తి పక్షజ్ఞానావృత్త్యర్థ మాహ (కర్మభావాత్మికేతి). (భావభావనా) - భావార్థాః కర్మశబ్దాః; తేభ్యః క్రియాః ప్రతీయేర్నితపచనాత్. భావః అనుష్ఠేయః; అనుష్ఠేయవిషయాభావనా, ఆంతరప్రయోగ

గతిభావభావనా, సాకీర్త్యభావాద్వికా. కర్మరూపానుష్ఠేయవిషయా. బ్రహ్మభావాన్వికా
ఉపాసనరూపానుష్ఠేయవిషయా. ఉభయాన్వికా - కర్మోపాసన రూపాభయం
నుష్ఠేయ విషయేతి త్రివిధేత్వం. (సప్తనాదయఇతి). బ్రహ్మభావభావనాయా
తాః-ఉపాసన రూపానుష్ఠేయ విషయభావనాన్వితా ఇత్వం అప్రబ్రహ్మశబ్దః
పాసనరూపజ్ఞానవర్యాయః. (౧) “ఆగమోద్భవేతాచ్యుత్తరభాగ్జ్ఞానంతథోచ్యతే శబ్ద
బ్రహ్మగమయంపరంబ్రహ్మవివేకజమ్” (౨) “ద్వేబ్రహ్మణీవేదితే” (౩) “ద్వేదే
వేదితే వేదే ఇతిచ” ఇతిబ్రహ్మశబ్దస్య జ్ఞానవిద్యాశబ్దనిర్దిష్టా ముజన్యోపాసనరూప జ్ఞా
నద్వయవర్యాయత్వేనభగవతాపరాశరేణైవవ్యాఖ్యాతత్వాత్ (స్తావరావరాగభిష్టా
వరశబ్దేన తదభిమానిదేవతావివక్షితా సప్తనాదీనాం సమాధివరోధసకలకర్మణయాత్
సమాధివృత్తి పోషకత్వేనానవరత బ్రహ్మానుసంధానైకతానత్వాన్నకర్మానుష్ఠానా
నుసంధి. ప్రధానానుసంధిభేదానామనుష్ఠానమ్. తస్మాత్ తేబ్రహ్మభావనాయా
తాః-హిరణ్యగర్భాదయః జగన్నిర్వాహకభిక్షతత్వాత్ కదాచిత్కర్మానుష్ఠానం
కదాచినుపాసనశ్చ ఇత్యుభయ భావనాన్వితాః, ఇతరే-దేవ ముమ్యుద్ధాః కర్మ
భావనయాన్వితాః. సప్తనాదయః - హిరణ్యగర్భాదయః.

దేవాద్యాః ఇత్యాదిశబ్దస్యోపాసనవిషయః. ఆదిశబ్దస్యాన్వయోచితముక్తేషు
భావనాద్వయప్రసంగి, ఇతిశబ్దాన్వివృత్త్యర్థప్రయోజకమాహ (అధికారఇతి).
“కర్మణ్యైశ్వర్యబోధోద్భవకారః” ఇత్యధికారలక్షణమ్, స్వప్రయోజనసాధనత్వాత్
కర్మణిస్వీయత్వబుద్ధిః-అధికారఇత్యర్థః. (అధికారబోధయక్తేషు) అధికారరూప
బోధయక్తేషు - అనుష్ఠేయ విషయస్వీయత్వ బుద్ధియక్తేషుత్వం. ముముక్షోరు
పాసనే స్వీయత్వబుద్ధిః. బుభుక్షోఃకర్మణిస్వీయత్వబుద్ధిః. అధికారబోధశ్చక్తేషు
త్యత్రాహ (అక్షేపేషు) (విశేషజ్ఞానకర్తృసు) - విశేషజ్ఞానమ్ - దేవోహంతుసు
ప్యేషామిత్యాది జ్ఞానమ్; విశేషజ్ఞానేతద్దేహమచ కర్మమవిద్యమానేషుధికారబోధ
స్సచ్ఛవతి. తద్యుక్తేషుభావనాత్రయాన్వయఇతి స ముక్తేషు ప్రసంగ ఇత్యర్థః.
ఏవంహిరణ్యగర్భాదీనాం భావనాత్రయాన్వయేనానుద్ధత్వాత్ ముముక్షుభిస్తే

తద్భలేన నిరుత్పారతవ్రాధ్యవసాయ ద్వాంభావస్య సిద్ధత్వాచ్చ
యుక్తం విజానత్పదార్థస్య అసాధారణాధికారస్య నిరీభావః ఉక్తార్థే
శ్రీరామాయణమహాభారతయామనముసిద్ధిభాష్యకారశ్రీశరకోపముని
ఆనుపాస్య ఇతిశ్రీఃష్ఠపురాణే ప్రతిపాదనాత్ యేత్రజ్ఞత్వ నిశ్చయ ఇత్యర్థ ఇతి
శ్రీసూక్తిరసుసంక్షేపా.

(తద్భలేన) అధికారజ్ఞానయ్యక్తతాబలేన (శ్రీరామాయణేత్యాది). రా.సు.౩౫-
౩౪. “సపిత్రాచపరిత్యక్తస్సురైశ్చసమహర్షిభిః | త్రీన్లోకాన్సంపరిక్రమ్యతమేవ
శరణంగతః” ఇతి, శరణంగతః కాక ఇతి శేషః. భారతే “అహమస్మ్యవరాధానా
మలయోఽకింశ్చనోఽగతిః” ఇతి.

స్తోత్రరత్నే - “సధర్మనిష్ఠోన్మరచాఽఽత్మ వేదీనభక్తః సర్వపురణారవిష్టే |
అకింశ్చనోఽనన్యగతిశ్శరణ్యత్వత్పాదమూలం శరణంప్రపద్యే” ఇతి. తద్భావనా
చార్యవ్యాఖ్యానేః- ఏవంభగవత్కటాక్షేణ భగవదేక శేషత్వం స్వాత్మనోవిజ్ఞాయ
క్షణవిరహఽక్షమః స్వస్వరూపాఽనురూపాం వృత్తిరుప్యాచరతి (సధర్మనిష్ఠ ఇతి).
ధర్మేనిష్ఠా - స్థితిర్వస్యసః ధర్మనిష్ఠః - ధర్మరూపానిష్ఠాయస్యేతివా, ధర్మేతిష్ఠ తీతివా.
అహం ధర్మనిష్ఠోనాస్తి-కర్మయోగరహిత ఇత్యర్థః. అతఏవ (సచాత్మవేదీ) సపరి
శుద్ధాత్మ వేదనశీలః; జ్ఞానయోగరహిత ఇత్యర్థః తదుభయాఽభావాదేవ
(సభక్తిమాన్) “భక్త్యాత్వనన్యయాశక్యః” ఇత్యాదిమాత్రాభక్తిర్నాస్తిత్వార్థః; భక్తి
యోగరహిత ఇతియావత్. అత్ర “శరణంత్యాం ప్రపన్నయేధ్యానయోగవివ
జితాః | తేపిమృత్యుమతిక్రమ్యయాఽవిష్టాఃపరంపదమ్” ఇతిభక్త్యభావే ప్రప
త్యా విష్ణుపదప్రాప్తిబోధకం బ్రహ్మవచనమనుసంక్షేపమ్. (తద్భలేన) పాప
సత్వభోగ్యత్వాభ్యాం సర్వజగత్పరితీకరణ వశిః శరణిప్రసక్తః.

ఏవం స్వస్యభక్తావసాధికారత్వేపి ప్రపత్తావధికారోన్మరచా ఇత్యర్థ
ప్రాయేణాహ (అకింశ్చన ఇతి) కింశ్చనన విద్యత ఇత్యేకింశ్చనః - ఉపాయదండిత ఇత్య
ర్థః. అనన్యసాధన ఇతియావత్. (అనన్యగతః) శరణ్యైరప్రాప్యాస్తరహితః.

నూర్తీః ప్రమాణయతి (ఇప్సవ త్యధికార విశేషమిత్యాదినా). “అ
నాగతానంతకాలసమీక్షయాప్య దృష్టసంతాపోషాయః” ఇత్యేన ఆః

శరణ్యతి సమ్మధ్యా త్వత్స్వదమూలమితి ప్రోక్తానాం వత్ కరణ్యంతి
ప్రాప్యత్వే స్థాపయతి. అత్రచప్రమాణాని - “మామేకంశరణంబ్రజ”. “నామేక
మేవశరణమాత్మానం సర్వదేహినామ్ । యాహిసన్వాత్మభావేన యాభ్యుత్థానగో
భయమ్” ఇతి “సర్వలోకశరణ్యాయ” “శరణ్యశరణాభ్యుత్థాన మామూర్త్యా
మహర్షియః” “యదికశిపురుషశ్రేష్ఠఃపరమాత్మాసనాతనః । యస్తాన్పుత్రతనైవస్సం
తమాశ్రిత్యైవముచ్యతే” “నాన్యం దేవముపాసిత విష్ణుఃపరమకారితాత్ । మయా
ముద్ధర్తుకామోవై మయాయోదేవతాగణః । సచాన్యజ్ఞానోర్ధ్వ్యాం నాన్యధాన్య
వరంపదమ్ । ప్రాప్నోతి పురుషస్తస్మాత్తమేవశరణంభవేత్” సర్వసమాకానపరిజ్ఞ
జ్యమామేకం శరణంశ్రయేత్ । భగవంతంవాసుదేవంపరమాత్మభూతిరమ్ । తమేవస్వభా
వేన సంప్రయాహిమహామునే । అన్యత్సర్వం పరిత్యజ్యతమేన శరణంబ్రజ” “సర్వ
ధర్మాన్సర్వకామానైహి కాముషి కానపి । సదృశ్యవిధినిశ్చయం వద్విధాంకరణాతిమ్ ।
అచార్యానమజ్ఞయాగచ్ఛేచ్ఛాస్తదృష్టేన వర్తనా” ఇత్యాదీని.

త్వత్స్వదమూలమ్-తనైవపాదమూలం శరణముపాయం రక్షకపు ప్రపద్యే-
ప్రాప్నోమి. పరమప్రాప్యస్యతనైవ పాదమూలం ప్రవిష్టానామేనా లభ్యసరాభు
త్తిః. అతస్తద్ధారణంమే ఫలమితిభావోవ్యభ్యతే. “యదానంతరాయో” ప్రకా
శాచేత్కందర్మితో. “అనుకూల్యస్యసజ్జల్పః ప్రాప్నోతుర్నరః” సమన్వితీతి
విశ్వాసః గోప్యత్వపరణంతథా. అన్యనిషేధకార్యం విశ్వభూతకారణం. “అహ
మస్యైవరాధానామాల యోశ్చిన్నోగతేః । త్వమేవోపాయ సుగోమేభవేతి ప్రాప్
నామతిః । శరణాంతరిత్యక్తపాదేవేన స్థిరప్రయుజ్యతామ్” ఇతి. అన్యసాధ్యే
స్వాభీష్టే మహావిశ్వాసపురస్వకం । తేవోపాయతాయాహాప్రపత్తిరభ్యుత్థానం” ఇతి.

“ధర్మనిష్ఠేన, అత్మచేషితేన, త్వన్సర్వకారణేభ్యుత్తమాన్నాన్యైః, అన్యైః అన
న్యైః, హేశరణ్యత్వ త్వదమూలంశరణంబ్రజదేగ్” ఇత్యేనైతి ఇతి.

ప్రేక్షగద్యే అనాగతానంతేతి. ప్రేక్షగద్యే, తత్ప్రాప్తయేన సర్వభా

శ్చన్యస్య స్వరూపానుబంధిత్వం జ్ఞాపితమ్. (తత్త్వాప్తయేచేత్యాది) అత్రప్రపత్తివ్యతిరిక్తస్య సాధనత్వ నిషేధమాత్రేణ ప్రపత్తేస్సాధనత్వ మిషమితి సభ్రమితన్యమ్. “అదృష్టసన్తారోపాయం” “పుకలాన్విలావడియేన్” ఇతిపూర్వోత్తర ప్రమాణవిరోధాత్. కిన్తుప్రపత్తే సాధనతాభ్రమస్య, “ఇయం కేవల లక్ష్మీశోపాయత్వ ప్రత్యయాత్మికా । స్వహేతుత్వధియం రునేకిం పునస్సహ కారిణామ్” ఇత్యాచార్యానుగృహీతరీత్యా ప్రపత్తిరూప జ్ఞానేనైవ ప్రతిషిద్ధత్వాత్తత్రోపాయత్వ బుద్ధేరప్రసక్తతయా తద్వ్యతిరిక్తానామేవ ఉపాయత్వాభావానుసన్ధానం విధీయత ఇతిప్రపత్తేర సాధనత్వమేవాత్రాప్యభిప్రేత మిత్యనుసన్ధేయమ్. కేచిత్తు “తత్త్వాదామ్బుజ ప్రపత్తేర్మే” ఇతియోజనామిచ్ఛన్తి. తత్త్వాదామ్బుజస్వయ విషయక విశ్వాసశాలినో మమేత్యర్థః, తతశ్చభగవత్త్వాదామ్బుజద్వంగే విశ్వాసరహితానామేవ భగవద్వ్యతిరిక్తోపాయాంతరమితి నరన్యబుద్ధి దౌర్బల్యాదితివచనార్థ స్సూచ్యతే.

అథనిరుక్తప్రపత్తిస్థానికార ఫలవిశేషమాహ (ఇన్వళవధికారమ్ పెద్ద్రాలిత్యాదినా). “ప్రపత్తిక్కు” ఇతిసామాన్యనిర్దేశం స్వరూపానురూపన్యాసవిద్యాసక్తహారం. అతఏనహ్యుపక్రమేపి సామాన్యేనైవోపక్రాంతమ్ (న్యాసవిద్యేయిలే ఇచ్ఛీయుమవనుక్కు) ఇతి. (జాత్యాదినియతత్వమిల్లామైయా లేయితి) యద్యపి “సాచాప్టాజ్ఞషడజ్ఞయోగ నియతావస్థా” ఇత్యత్ర అప్టాజ్ఞయోగవత్ షడజ్ఞయోగస్యాప్యహజ్కార గర్భసాధనత్వ వేషాభి. పాయేణ జాత్యాదినియతాధి కారత్వముక్తమ్.

ఽన్యుజ్ఞేతి. ద్రమిడోఽనిమది. ౬-౧౦-౧౦. “అకిలక్లేబ్దేన్” ఇత్యాది. ఆస్యవ్యాఖ్యాన్యదశసహస్రికాయాం ద్రష్టవ్యా.

(పూర్వోత్తరేతి) సారేపూర్వోత్తరప్రమాణ విరోధాదిత్యర్థః. (తత్ర)ప్రపత్తే. (తద్వ్యతిరిక్తానామ్). ప్రపత్తివ్యతిరిక్తానామ్.

తథాపీముఖ్యసిద్ధాంత సిద్ధికేవల వ్యాజమాత్రాత్మకానుసారే సర్వసర్వ
త్యాగాజ్ఞక శరణాగతేరివ షడ్జన్మాన విద్యాయా అమృతకాంక్షితేష
ణత్వం స్వరూపానురూపత్వ భ్రాంత్యపడ్యతే. అతఃపవాన్మృగయోగస్యాపి
“ఇత్యైవవర్తిస్తేతత్తు” ఇత్యాదినావ్యాజస్యమే వేత్తిత్యుచితభావః.

నచైవంసతివేదాంతవిహిత భక్తేర్నర్వాసికారిత్య ప్రసక్తః తస్య
జాత్యాదినీయమా భావగ్రాహక విశేషచరణభావాత్, షడ్జన్మ
యేతు “ప్రాప్తమిచ్ఛక్ పరాంసిద్ధిం జుస్సర్వోష్ఠ్యకీర్ష్యతే” ఇతివిశేష
వచన సద్యావాత్. సాధనషడ్జన్మయోగస్మిన్నానుక్తిత్యా అపరూ
ద్రాధికరణవిరోధాత్ సజ్జోచాపక్షేన్మృగవ్యాజ షడ్జన్మచయత్వ

(స్వరూపానురూపత్వం విద్యేతి) సర్వరూపవ్యాజ విద్యేత్తితి. (అతివివా
ప్తాక్షేపి) స్వరూపవిరుద్ధానామపి ఆకారావసరత్వాదేవేత్యర్థః. (ఇత్యైవవర్తిస్తే
తితి) శ్రీవచనభూషణ మిహుంసాయాం ప్రజత్తికంబోదే “ఇత్యైవవర్తిస్తేతి
హింసయైనివర్తిస్తేగ్రాహక” ఇతి. (వ్యాజత్వమితే) మాత్రత్వాగ్రాహక విద్య
నుత్వా “పరహింసయైనివర్తిస్తేగ్రాహక” ఇతి సర్వసర్వతత్వాదిభావః.

(తస్యాః) వేదాంతవిహితభక్తేః. (తస్య) ప్రాప్తమిచ్ఛన్నితవచనస్య
(అపరూద్రాధికరణ విరోధాత్) శ్రీవచనభూషణమిహుంసాయామ్ పృత్తిపరి
చ్ఛేదే భగవదవచార వివరణార్థే, “నన్దాశ్రమకవీతమాన సుఖచూరిమమ్” ఇతి.
తదన్వితై - తదారాధనదత్తయై త్రైలోకానామ్ వైదికమర్త్యకాలే చతుర్థవ
ర్ణరాధనకాల్ ఆరాధిత్వం. తత్కరి. చద. వికాయామ్, (చతుర్థాగ్ని) కాష్ఠా
గతజ్ఞాన భక్తవైరాగ్య చరిత్రార్ణరాధనకాళుక్ “అపద్రాభి... కా” ఇతి
వివృణోయే షడ్జన్మకమ్ నిష్క్రమణాయామ్ లోకత్యోభముమ్ దర్శనము గమయేతి
వామైకాగ్రా ముర్యాదానువర్తకమ్ అవ్యక్తమత్యయారే వైదికమర్త్యరాధనమ్ అ
పచారమామ్ మధ్యమాధమాధికారికళుక్ షడ్జన్మకమ్ నిష్క్రమణాయామ్
అపచారమామ్ ఇత్యాదికమత్రానుసంధేయమ్. (తస్య) చారోన్వితీతిసంధి.

సైవ అవశ్యవత్త్వేన తద్భవేన యుక్తంసర్వాధికారత్వమిత్యాస్తాది
వి సరి.

అధికారార్థం పృథ్వీన్నాపృథ్వీన్నావగత్యర్థం ప్రకారభేదేన
గాధాశ్లోకాభ్యాం సజ్జప్తాతి (అన్వయిత్యాదినా) అత్రకాలక్షేపా
త్తమత్వ మిత్యనేన ఏతద్దేహవిశమ్భూత్తమత్వం దేహోన్తరవిశమ్భూత్తమ
త్వత్వా వివక్షితమ్. ఆచార్యభక్తి పారతన్యలభః. ద్వితీయేన స్వరూ
పయాధాత్మ్యజ్ఞానలాభః (ఏకద్విత్యాదీతి) అత్రపశ్చదశధా అధికార

(అదృశ్య) పూర్వోక్తవచనబలేన.

(గాధా) అన్వయిత్యాదీతి పృథ్వీన్వయేనైతత్తులకమ్నోన్వయేన మతలాక సుదక్షిణ
సన్నియాయ వ్యధైయుమ్ వక్త్రేన తకవేనవరున్దియసమ్, అన్వయిత్యాదీతి యతి
వ్యతివీధిసరే" ఇతి. అన్వయః. "అన్వయ - బ్రాహ్మణః । (అన్వయో) అన్వయః,
(ఎన్వయోన్వయ) - పూర్వజహరభ్య అన్వయవ్యవస్థానీమాన్తరతా ఇత్యర్థః. (అన్వయ
కుమ్) లక్షణయాసర్వలోకస్థా. (నోన్వయేనమతలాక) నోన్వయేనమదలాకసంసారార్థి
శీతాః. తత్ప్రభృతి. (సుదక్షిణ) వక్షిణ. విశతాభూత్వా; (అన్వయాయ) అన్వయప్ర
యోజనాన్వయః, (వ్యధైయుమ్వక్త్రే) అన్వయప్రాప్తంప్రకారమ్. (వనతకపు) సమర్థో
పాయమ్, అనుష్ఠానోపయుక్తజ్ఞానమ్, (విధి) ప్రాప్య (వరున్దియఅన్వయ) అన్వయభవేన
కుర్వన్తః అనుకంపాశాలినః అన్వయః. (నమ్ అన్వయిత్యాదీతి) అన్వయప్రాప్తకేషి
ణమ్ అన్వయప్రకారం క్రియవత్తమ్. (అన్వయోన్వయ) తత్స్వరూపరూపగుణ విభాగితే
ష్టితాదిమిమోధితవత్త్వ" ఇతి. (శ్లోకః) భక్త్యాదౌభక్త్యాభివ్యక్త్యా" ఇతిశ్లోకః.

(అచ్యుత) ఏతద్దేహవిశమ్భూత్తమత్వ వివక్షితేన. (ద్వితీయేన) దేహోన్తరవిశ
మ్భూత్తమత్వ వివక్షితేన. (అత్రపశ్చదశధా) అత్రపశ్చదశధా అత్రపశ్చదశధా
వివక్షితం ప్రపత్తి యోగ్యాధికారే, అధభక్తియోగస్య సాక్షానుష్ఠానశక్తిః,
సాక్షానుష్ఠానరూప నిధారణమ్, శాస్త్రవిహితజాతి గుణాదియోగః, విశమ్భూతమత్వ
జ్ఞేతి చత్వారాముఖ్యాభివ్యక్త్యా భక్తియోగస్యాధికారః. తద్రూపిత్యం ప్రపత్తేర్ధికారః.

వర్ణనంతనసమ్భవతి ప్రమాణాభావాత్. శాస్త్రపర్యదస్తానామపశూ
ద్రాధి కరణన్యాయేన నియమేన ప్రమితిరాహిత్యనక్ష్యేన శాస్త్రపర్య
దాసన్య ప్రత్యేకమధికారత్వాయోగాత్. శాస్త్రపర్యదాస శక్తిభా
వమాత్రద్వికస్య శాస్త్రపర్యదాస కాలక్షేపాక్షమత్వమాత్ర ద్వికస్యచ
యోగాసమ్భవాత్; శాస్త్రపర్యదాస కాలక్షేపాక్షమత్వ శక్తిభా
వైతత్రితయమాత్ర యోగాసమ్భవాచ్చ. అత్రచతుర్థామధికారణము
సమ్భావితత్వేన ఏకాదశానామేవ సమ్భావితత్వాత్. ఏవంసమ్భావి
తానామేకాద శానామపితత్తద్రూపేణాధికారత్వా శయణస్య గౌరవగ్ర
స్తత్వేన అయుక్తత్వాచ్చ. కిస్త్యధికారి విశేషవైలక్షణ్య జ్ఞాపనా
యైవ మనుగృహీతమ్. తథాహి. ఏకయోగాదధిక్రియా నిజాలసాధా
గణీస్యాత్. ద్వియోగాత్ సాధిదురా విలక్షణస్యాత్. త్రియోగా
దతిధిదురా అతివిలక్షణస్యాత్. చతుర్థాం యోగాద్వ్యతిధిదురా అ
త్యంతవిలక్షణస్యాదితిభావం. ననుఃపదమత్సంతం వైలక్షణ్యమిత్యేతే

సచక్షుదశధా సమ్పద్యతే. తత్రచతుర్థామైకాభావే చతురోధికారాః ద్వ
యోర్ద్వయోరభావే ఏకోధికారః. “ఇతి, ఏతద్వివరణంతద్వాగ్భివేదప్రవృత్తమ్

(అపఖండేతి) అపఖండ్రాధికరణే అపరాక్ అవైదికాక్ జ్ఞాసలేదుపా

యాసపిన స్పీకుర్వంతీతి సామర్థ్యాభావాత్ వేదపురాణాదిజ్ఞానం శాస్త్రాదీనాం
సమ్భవతీత్యుక్తమ్. (శాస్త్రపర్యదాస శక్తిభావేత్ర) శాస్త్రపర్యదాసశక్తిభావమా
త్రద్వికస్య యోగాసమ్భవాదిత్యవ్యయః. అత్రప్రమితిర్నాను సాధనానుష్ఠానోప
యుక్త జ్ఞానమ్. శాస్త్రపర్యదస్తై ఆత్రైకగ్రీవేనయేనప్రమితిభావస్య సత్వేన
శాస్త్రపర్యదాసరూపాధికారగ్రహణే ప్రమితిభావరూపాధికారగ్రహణ పాతాత్,
తద్వివృతశాస్త్రపర్యదాస శక్తిభావమాత్రద్వికస్య దుర్నిరూపత్వాదితిభావం. ఏవ
ముత్తరత్రబోధ్యమ్.

(అత్యంతంవైలక్షణ్యమిత్ర) అత్రేదమపకేయమ్. క్రీషచసఖుపిణమీమాం

సాయాం పృతిపరిశ్లేషే “బ్రాహ్మణ్యంవైలక్షణ్యమిత్రం వేదాగ్భయనాదిముఖ్యైః,

భగవద్దాభిమానులైన వరుతానే ఇద్దువుక్కులుప్పాకిలో త్యాజ్యమామిటే. జన్మపు
తల్లనినడేయ ఉత్కర్షముమ్ అపర్వకముమ్ పేర్దుకుమ్ ఇద్దువుక్కుమ్ అప్రయో
జకమ్. ప్రయోజకమ్ భగవత్సమృద్ధముమ్ అసమృద్ధముమ్. భగవత్సమృద్ధమణ్డానాలో
ఇర్లమ్మ మొక్కుమోపెన్నిలో, ఒవ్వాతు, ఉత్కృష్టమాక భ్రమిత్తజన్మమ్ భంశసమ్మ
వజ్రయాళే “శరీరేచ” ఎక్కిజబడియే భయాజకమ్. ఆతుక్కు సర్వరూపప్రాప్తమా
సనైచ్యమ్ భావిత్కేమిమ్. అపప్రప్తమాక భ్రమిత్త ఉత్కృష్టజన్మత్తుక్కు ఇర్లమ్మ
దోషముమిర్ల. నైచ్యక్ జన్మసర్వమ్. అనైయాలో ఉత్కృష్టజన్మమే శ్రేష్ఠమ్” ఇతి.

వితత్తాత్పర్యాకః. బ్రాహ్మణ్యమిత్యారభ్య “ప్రయోజకమ్ భగవత్సమ్మృష్ట ముమ్ అసమ్మృష్టమ్” ఇతివర్ణ్యైర్నమ్ కేవలీతస్రాస్త్య దైహికజన్మోత్క్లషవాదిమతమ్ కేవలిక్పుష్టదై హికజన్మోత్క్లషవాది మతము భయమినిరి సమ్.

ఇతఃపరమ్, “భగవత్సమృతముజ్జానాత్” ఇత్యాదభ్య “నైవ్యమ్ భావి
కృణ్వేణుమ్” ఇతిపద్యంతంనాక్యవతుప్తయేన భాగవతత్వ విశిష్టతప్రప్త దైహిక
జన్మోత్క్లష్ణవాదశ్చద విలక్షణాధికారిమతమ్, భాగవతత్వ విశిష్టనికృప్త దైహికజన్మో
త్క్లష్ణవాదశ్చద విలక్షణాధికారిమతశ్చ “మద్భక్తజనవాత్సల్యమ్” ఇత్యాదుక్త
రీత్యా భాగవత కాష్టా చగ్యనానుపద్యన విశేషగుణవిశిష్టస్వరూపాపాయ పురుషార్థవిమ
యాహాహ్నోర్ మమకారసామాన్యరహిత దైహికజన్మనిరపేక్ష భగవదేక నిరూపణీయ
భాగవతవిలక్షణాధికార్యపేక్షయా ఆభాగవతావధికోత్క్లష్ణ హేతుభూతత్రైవర్ణికా
త్రైవర్ణికోభయ సాధారణభగవదన్యార్థ శేషత్వ జ్ఞానరూపభగవత్సమృత సహితో
త్క్లష్టాఽఽవ కృప్తజన్మనోల్బధ్య భగవత్సమృతానుకూల్యా పాదకైకకదైహికజన్మప్ర
యుక్తే తరాసాధారణభూత భగవత్సమృతానుకూల్యర్థావస్వస్యదైహిక జన్మోత్క్లష్ణ
వాదిగా భాగవతబ్రాహ్మణాది త్రైవర్ణికత్వాద చట్టాదాద్యత్రైవర్ణికాఽవిలక్షణాధి
కారిణ్ భగవత్సమృతవా నైవ్యభావనారూప దోషద్వయయోగ్యత్వేన ఆత్యంతం
హేయానిత తక్రేణవిరోధ్యనిరస్యతే.

త్రైవిదికా త్రైవిదికాఽవిలక్షణాధికారి సాధారణభ్రంశ సమ్యవనానామ -
తయోరుపతాః కర్మాధీన బహిరంగస్థితస్య జ్ఞానవర్తనామ వ రమన రణ స

మోక్షస్య కాలుష్యాయత్రాధి కృతాధికార కర్మజ్ఞానయోగాది సర్వాధికార ప్రప
త్త్వవతారంహస్య జ్ఞానాద్యుపాయా సర్వాంత మున్నయే. “అనన్యోపాయ కత్తస్య
ప్రాప్త్యే చోరధికారితా. ప్రపత్తౌ సర్వవర్ణానాం సాత్త్వికత్వాది యోగి.” ఇతి
ప్రపన్నపారిజాతే వాత్స్య శ్రీవరదాచార్యుగృహీత కీర్త్యస్వరూప విరోధ
యాయత్రా శక్తిప్రయుక్తాధి కృతాధికార సర్వాధికారోపాయానైర రాహిత్యస్య
పరగతస్త్వికారాత్మక ప్రపత్తిరూప విరుద్ధోపాయాధికారత్వేన తథావిధానస్యో
పాయత్వరూపోపాయానైర సంసర్గాసహ సిద్ధోపాయాధికార ప్రచ్యుతి పక్ష
స్వరూపయోగ్యతా.

అత్రైవర్ణికా అత్రైవర్ణికా విలక్షణాధికారి సాధారణనైష్య భావనానాను -
దేవభాగవతాపేక్షయా అత్రైవర్ణికభాగవతానాం అత్రైవర్ణికభాగవతాపేక్షయా అత్రై
వర్ణికభాగవతానాం దేహోపాధిజన్యః సకలభాగవతానిరూపితతయా పూర్వపూ
ర్వాభాగవత నిరూపితతయాచ సకలభాగవత శిష్యుః పర్యవ్రజగదనున్యాన్ శేష
త్వరూప స్వరూపాననురూపం యస్మిచత్వం తస్మిన్నమ్ అసంఖ్యభాగవతైవర్ణి
కరూప భాగవతానువర్తన తత్త్విప్రసాద స్తే కారతన్మజ్ఞానభవాదిరణీ అవధానీ
క్షేతమ్ “యదప్యత్రాభిజాయతే యోగిసర్వస్వయోనిషు. ప్రత్యక్షితాత్మ నాథా
నాం నైషాంచిత్ర్యంకులాదికమ్” ఇత్యాదుక్తకీర్త్యా దేవత్యిచ్చుమప్యసావరాత్మక
చతుర్విధసకలభాగవతమత్రనిరూపితమ్; అరవిషసకలభాగవత శేషత్వపర్యవ్రజగదచ్యే
వత్వరూప స్వరూపానురూపం యన్నైష్యమ్. అత్రైవర్ణికమహాకీర్త్యా జ్ఞానజన్యవతాం
జన్మసిద్ధత్వవత్, కర్మాధీనదేహోపాధిక జన్మవతాం జన్మసిద్ధత్వాభావేన, జ్ఞానజన్మ
వత్ విలక్షణాధికారి నైష్యుమస్థానం చిరకాలం దృష్ట్వాతదమస్థానవత్ స్వయంతా
దృశనైష్యం కృత్యాఅభ్యసమ్.

(అపకృష్టమాకభ్రమిత్రమితి) నైష్యం జన్మసిద్ధమితి వాక్యద్వయేన ప్రాకృత
జన్మనిరపేక్ష జ్ఞానజన్యః భ్రంశసమ్భవనాజన్యభయ జనకత్వస్వరూప ప్రాప్తనైష్య
భావనారూప దోషద్వయోపాధిః ప్రతిపాద్యతే. కథమితచ్యేవ్యతే విలక్షణాధికారి
జన్మః చేతనస్వరూపాకారత్రయ జ్ఞానప్రయుక్తత్వేన తత్త్వమనితతతయా అన

స్వరణత్వా జ్ఞానప్రయుక్తోపాయాస్తరాస్వయ జన్యభ్రంశ సమ్భవనాభావాత్. కార్యాగ్రీవ దేహదోష కార్తవ్య విచారకత్వేన దేహదోషపారవశ్య జన్యప్రామాది కోపాయాస్తరాస్వయ ప్రయుక్తభ్రంశ సమ్భవనాభావాత్. ఈశ్వరేణస్వయమ్మురు ష్కత్వేన ఏతేషాంసద్గతి ప్రాపణేహేతుత్వేన ఈశ్వరకర్మ పారతత్వప్రయోగప్రయుక్తభ్రంశ సమ్భవనాభావాచ్చ భ్రంశసంభావనా ప్రయుక్తభయ జనకత్వంనాస్తి.

అసంజ్ఞోచ్యే భాగవతమాత్రానువర్తనపర్యస్త భగవద్దాస్య పర్యస్త భగవదన న్యార్హకేవత్వాద్యాకారిత్రయ జ్ఞానప్రయుక్తత్వేన విలక్షణాధికారిజన్యసి, తథావిధ భాగవతానువర్తన సహసిద్ధతయా, అభాగవతానిరూపితం ససకనారదాది దేవభాగ వతగజేన్ద్రాది తిర్యగ్భావత శబరకైశిక శ్వపాకాదిమనుష్య భాగవతబృన్దావనాది దివ్యోదేశ్య తరుగుల్లతాదిస్థావర భాగవతైతచ్ఛతుర్విభాగవత నిరూపితత్వేన సమస్తభాగవత కేవత్వపర్యస్త భగవదనన్యార్హకేవత్వరూపస్వరూపానురూపంనై చ్యవిశేషం, “వతుః ప్రహసామైశ్వర్యంవశూనాంవాసకామయే! ఆహంకదమ్నాభూ యాసంకున్తోవాయమునాతపే” ఇతి, “ఆసానుహోవరణ రేణుజుషామహంస్యాం బృన్దావనేషుపి గుల్మలతేషధీనామ్! యారుస్త్యజంస్వజనమార్యపథశ్చ హిత్యాభే జుర్తువన్దఃపక్షింశుతీర్థివృష్టుగ్నిమ్” ఇతి శ్రీమద్్రామాయణపురాణే ఉత్తరభాగే భృగు శాసక సంవాదే “తిరుక్కణ్ణియూ” ఇతిద్రావిడనామక ఖండనక్షేత్రమా హత్యేన్ది కశ్చమాధ్యాయే, “ఋషయోవృక్షరూపాశ్చ శిలాదేవాశ్చవైమునే! గర్భరాస్వసరస స్సర్వేలతాగుల్మహరాపిణిః! సిద్ధాస్సాధ్యాః కిన్నరాశ్చయ యస్తత్రవపాంసవః” ఇతి.

(౧) “ఎమ్మెరుమాన్ పొన్ మలైయి లేతేమమావేనే” ఇతి, (౨) “అహృతసహజదాస్య స్సూరయస్సస్త బన్ధావిమలచరమ దేహాత్మ్యమీరగ్ధామ! మహితమనుజతిర్మత్త్వా వరత్వా శ్రయంతేసునియతమతియేస్య ప్రాణురేభ్యో నమస్తాత్” ఇతి. (౩) “నివాసక య్యాసన పాగు కాంతుకోపధాస వ్హారతపవారణాదిభిః! శరీరభేదైస్తవకేవతాంగతై ర్యథోచితంకేవ ఇశీర్యతేజనైః” ఇతి. (౪) “శ్చేష్టా శ్చ మదైయామిరున్దా శ్చ శ్చిశన మమ్ నిన్దా శ్చ మరవడియమ్, నీశోడలుశ్, ఎన్దుప్ పునైయామ్ మణివిశక్కామ్

పూర్వపక్షాత్మపురోకుమరైయామ్ తిరుమాల్కరపు" ఇతి, (౧) "దాసస్సభావాసనమా
ససంభవతోయస్తేచితానంవ్యజనంక్రయాయయః| ఉపస్థితంతేనపురోగరుత్మరాత్వదక్షి
సమృద్ధికిణాద్యుతోభినా" ఇత్యాశ్చ్యుక్తరీత్యాపావరాదికరీరపరిగ్రహణిమ్ (౨) "పరం
కుతవహాబ్దాలాపజ్జరా ౨ సర్వవస్థితిః| సకారిచిన్తావిముఖజనసంవాసవైశసత్" ఇతి,
(౩) "ఎణ్ణాతేయిరుప్పైరైయితై ప్పొయ్తుమెణ్ణోమే" (౪) "ఉత్తై వాయ్ క్కుక్కవళ
ముస్తుక్కిన్దారకళే" (౫) "పూమిపారంగళుణ్ణుమ్ శోల్ శీనై నాన్దొప్పైత్తిజిమిన" (౬) "మి
ణ్డొర్ పాయ్ న్దుణ్ణుమ్ శోల్ శీవిలక్కినాయ్ క్కిడుమిసిర్" ఇత్యాశ్చ్యుక్తరీత్యా విత్తు
తాధికారికృత భగవద్విముఖానాదరణరీతిశ్చదృష్ట్యా, "అస్మాకమిద మావళ్యకమ్"
ఇత్యాశ్చయా అత్యంతచైతన్యదిగుణ విశిష్టానవ్యవైష్టవానా దృత్యతద్వాన్యవర్తనం
భావయిత్వా, అత్యంతగుణిణీనేవ్యపి క్రిష్టేష్టవేషు తారతమ్యభావేన సర్వప్రకారేణ
ప్రతిదినమనువర్తనం భావయిత్వా తాదృశభావనాప్రకర్షజన్య దృఢవాసనయా
ఉత్కృష్టాపకృష్టదైహిక జన్మవిశిష్ట బ్రాహ్మణక్షత్రియ వైశ్యశూద్రచణ్డాలాది భాగవ
త్తైర భాగవతానిరూపిత సకలభాగవతనిరూపితవైచ్యవ్య అభ్యసనీయత్వవత్ విలక్షణ
జ్ఞానజన్మవతాంతస్య అభ్యసనీయత్వాభావేన విలక్షణాధికారిజన్మనః స్వరూప్రపాప్త
వైచ్య భావనారూప దోషానా సీతి.

"అతైయాల్ ఉత్కృష్టజన్మమేకేష్టమ్" ఇతి నిగమనవాక్యేన కర్మాధీనం
చకుర్వంతి తత్వాత్మకాతిహేయాచిత్సంబంధోపాధికం యావత్కర్మభావి అత్య
ంతహేయం ధేహాత్మాభిమానాభిజాత్యాద్యహజ్కార మమకారమూలం పుణ్యపాప
హేతుభూతం వర్ణాశ్రమాదికార్యగ్రామమలాదివ్యపదేశకారణం ప్రస్తుతక్షప్రమ
విషయాభూతం అధికృతాధికార సర్వాధికారో పాయాంతరయోగ్యం శ్రంశసమ్భ
వనా జన్యభయజనకత్వ స్వరూపానురూపవైచ్య భావనారూప దోషద్వయయుక్తం
తిర్థ్యావరాది భాగవతానువర్తన విరోధిత్యేనతచ్ఛేషత్వా సమరూపం భగవత్సమ్మృష

ప్రతికూలత్వేన నికృష్టం కర్మాధీన దేహాపాధి కోతకృష్ట జన్మోత్కర్షవాదిబ్రా
హ్మణక్షత్రియ వైశ్యత్రైవర్ణిక భాగవతా విలక్షణాధికారి నికృష్టదైహిక జన్మోత్క
ర్షవాది శూద్రచణాభాద్యత్రైవర్ణికభాగవతావిలక్షణాధికారుభిర్యజ్ఞాభిర్యజ్ఞ
భగవన్నిర్దేశక కృపాధీనం స్వాభావికజ్ఞానవికా సోపాధికమవిచ్ఛేదేన యావ
దాత్మభావ్యతెల్లఘృమ్, అహజ్కారమమకార ప్రతిభటం పుణ్యపావనివర్తకం గ్రా
మకులాదివ్యవ దేశమూలభూత సకలహేయ వర్ణాశ్రమాది నివర్తనపూర్వక భగవద్దా
వైశ్యక వ్యవదేశాపాదకం కర్మాధీన జన్మోపాధికోతకృష్టా భావవత్ప్రయుక్త
ప్రప్టునికర్ష భ్రమవిమయాభూతం అభిజాత్యాద్యహజ్కార యోగ్యతాధికృతాధికార
సర్వాధికారో పాయాస్తరాస్వయ యోగ్యతాద్యయ ప్రయుక్తభ్రంశ సమ్భావనా
ధీన భయజనకత్వరహితం జన్మసిద్ధనైచ్య విశిష్టం తిర్యక్సావరాది భాగవతానువర్తనా
నుకూలత్వేన భాగవతశేషత్వవర్ధిస్త భగవచ్ఛేషత్వానురూపం భగవత్సమ్మన్ధానుకూ
లత్వేన శ్రేష్ఠందైహిక జన్మప్రతికోటి భాగవతోత్తమాచార్యరూప పితృసుప్తానవర్ధిస్త
కాష్టాపన్నమస్త్రజన్య జ్ఞానరూపమాత్రజన్యం నిఖిలదోష నిబర్హణ పూర్వకసమస్తాభ్యు
దయ ఫలాపదాయక పరగతస్వీకారరూప భగవదభిమతి విశేషవిషయతాత్మకాత్మ
సత్తాప్రాప్తిరూపం విలక్షణాధికారిజ్ఞానజన్య.

ప్రశ్నోపనిషదిషష్ఠప్రశ్నే:- “తేతమర్చయం ప్రత్వంహి నంపితా యోస్తాకమ
విద్యాయాం పరంపారంతరయసీతి.” ఇతి. మను స్మృతౌ ధ్వతీయాధ్యాయే “ఉ
త్పాదక బ్రహ్మదాత్రోర్గరియాన్ బ్రహ్మదఃపితా । బ్రహ్మజన్తహివిప్రస్య ప్రేత్యచేహ
చశాశ్వతమ్” ఇతి. ఆపస్తమ్బధర్మే “యస్మాద్ధర్మానాచినోతిస ఆచార్యస్తనైస
ద్రుహ్యోత్కదాచన, సహివిద్యాతస్తం జనయతి తచ్ఛేష్ఠంజన్మ, శరీరమేవమాతా
పితరాజనయతః”, ఇతి. ఆపస్తమ్బపుత్రైహరదత్త మిశ్రవిరచితాయాం ఉజ్వలాయాం
ప్రథమప్రశ్నే ప్రథమపటలే ప్రథమఖణ్డికాయాం “ఆచార్యశబ్దనిర్వచనమాహ (యస్మా

ధర్మానాచినోతిస ఆచార్యః). యస్మాత్పురుషదయంమాణవకః ధర్మానాచినోతి
శిక్షతేస ఆచార్యః. “అవ్యక్షరసామాన్యానిబ్ధాయాత్” ఇతిచ కారమాత్మేజేదం
నిర్వచనమ్. అనేసపగికారేణ మాణవకాచార్యః “శాచాచారాశ్చ శిక్షయేత్”
ఇత్యుక్తంభవతి. (తస్మైసదుప్యేతక్రదాచన) తస్మై-వివక్షుతాచార్యాయ, కదా
చన - కదాచిదపి, సద్రుప్యేత్-తద్విషయమప కారంనకుర్యాత్. కస్మాదిత్యతలహ
(సహివిద్యాత స్తంజనయతి) సహ్యచార్యః తంమాణవకం విద్యానోజనయతి. యథా
పితామాతృతః, “అత్రాస్యమాతాసావి తీక్ష్ణితాత్వాచార్య ఉచ్యతే” ఇతిశాస్త్రాన్త
రమ్. (తచ్ఛ్రేష్ఠంజన్మ) తత్ - విద్యాతః జన్మశ్రేష్ఠమ్ - పగిశ స్తనమమ్, అభ్యుదయ
నిశ్చేయసహేతుత్వాత్. మాతాపితృభ్యామాచార్యశ్రేష్ఠతమ ఇత్యాహ (శరీరమేవ
మాతాపితరాజనయతః) మాతాపితరాశరీరమాశ్రమేవ - కాన్యకుర్యాదినమంజనయతః.
ఆచార్యస్తు సర్వపురుషాక్షమంరూపంజనయతి; “ఆచార్యశ్రేష్ఠోగృహణామ్” ఇతి
గౌతమః.

శ్రీ మహాభారతే ఉద్యోగపర్వణి సనత్సుజాత పర్వణిసనత్సుజాతవాక్యేశ్చివ
త్వారింకాధ్యాయే “శరీరమేతాకురుతః పితామాతాచభారత । ఆచార్యతస్తుయజ్జన్మ
తత్సత్వం వైరథామృతమ్” ఇతి; పాతాన్తరమ్ ఆచార్యశాస్త్రాయాజాతిసాన్నిత్యా
సాజగమురా” ఇతితత్ప్రతిస్పృశీతిహ సామ్యుక్తరీత్యా సర్వోత్కృష్టమితి సిద్ధాన్తి
తమ్. భవమృతరీత్యాధాక్షికారే “అపకృష్టతృప్తజన్మమేశ్రేష్ఠమ్” ఇతిపక్షైః
సాన్నిత్యే, తథానాస్తి; “ఉత్కృష్టజన్మమేశ్రేష్ఠమ్” ఇతిపక్షైఃసప్రతి.
అతః
దైహిక జన్మనిరపేక్ష విలక్షణాధికారిజన్మైవ ఉత్కృష్టమితి నిగమితమ్ “ఉత్కృష్ట
జన్మమే” ఇతి వివకారేణ “భాగవతోత్కృష్ట జన్మోత్కృష్టవాది భాగవత
నికృష్టజన్మోత్కృష్టవాద్య విలక్షణాధికారి జన్మ అపకృష్టమితి సిద్ధాన్తితమ్” ఇతి.
అతః శ్రీవచనభూషణమిహంసాయామ్ “ఉత్కృష్టజన్మమేశ్రేష్ఠమ్” ఇత్యైవోక్తం
వైశ్యమేతద్దగ్ధవేదలక్ష్య శబ్దనోక్తమితి.

భ్రంశసమ్భావనాప్రయుక్తభయజనకత్వనైచ్య భావనాదిదోషరాహిత్య
మేవేతిబ్రూమః. తదేవాభిప్రేత్యాహ (నిర్విశక్కాః ఇతి). అధికఞ్చత్ర
వక్తవ్యం పూర్వమేవ ప్రపఞ్చితమితి సర్వముపపన్నమ్.

ఇతిరహస్యత్రయమిమాంసాభాష్య సిద్ధాంశ నే
సాధనాంతరస్వరూపయాధాత్మ్యాజ్ఞానధికార నిష్కర్షోనామ
దశమోవాద

పదవాక్యప్రమాణాబ్ధిపారీణం సద్గుణార్ణవమ్ ।
శుద్ధసత్వగురోస్సానుం రామానుజగురుంభజే ॥
శ్రీమత్కుశికకుల పయఃపారావార రాకాశశాస్త్రైరి,
శ్రీదిగ్విజయమ్ ఎమ్బావైయక్లార్ స్వామితి
ద్రావిడనామవిఖ్యాతైః శ్రీశుదనత్వరామానుజార్య స్వామిభిర్వివిరచితా
చరమశ్లోక టిప్పణి.

సమ్పూర్ణా

—o—o—o—

(భృంశేతి) భయజనకత్వనైచ్య భావనాదిదోషయోరాహిత్యమిత్యన్వయః
(ఉపపన్నమితి) ఉపపత్తిమదిత్యర్థః.

ఇతిశ్రీరహస్యత్రయ మిమాంసాభాష్య సిద్ధాంశ కఠినపదదీపికాయాం
దశమవాద కఠినపదదీపికా.

శ్రీశుద్ధసత్వమ్ తిరువార్తయణ్ణన్ స్వామిభిర్విరచితా
కఠినపదదీపికాసమ్పూర్ణా.

శ్రీమతే రామానుజాయనమః.

శ్రీమత్కుశికమలతిలకమణీనాం శ్రీశుద్ధసత్వమ్ రామానుజార్యాభిధానాం
ద్విజయమ్ ఎమ్బావైయక్కార్ న్నామినాంవైభవమ్.

శ్రీమత్కుశికలక్ష్మణార్యచరి తక్షీరామ్బురాశేకణః
సద్యఃపద్యశతేన సర్వవిమమాం తోసాయజోఘుష్యతే ।
హేమాఘోషవిశేషమేషరచయన్ దోషామ్బుధింశోషయన్
హృత్పక్షేరుహమధ్యగోహయముఖస్త్రిశ్య స్త్రివీశేతరామ్ ॥ (౧)
ద్వితీయరామానుజదేశికస్య మహాప్రభావశ్చతకోటిసంఖ్యః ।
తదేకదేశః ప్రతిపాద్యతేద్యపద్యేన హృద్యేనమమాత్మసద్ద్యే ॥ (౨)

అస్తిప్రశస్తాంకుశికాన్వవాయ సత్సప్రదాయస్యనివాసభూమిః ।
అచార్యవంశోభవి సాత్వికానామద్యాప్య విచ్ఛిన్నతయావిభాతి ॥ (౩)
రామానుజార్యోవరదార్యవర్యః శ్రీమామహార్యస్సచలక్ష్మణార్యః ।
ఏతాదృశాః కాశికవంశసిద్ధాన్సురి ప్రభావాజగతిప్రసిద్ధాః ॥ (౪)
శ్రీరమ్యజామాతృమునీన్ద్రపూర్ణ కటాక్షసమ్ప్రాప్తమహోదయశ్రీః ।
సహస్రగాధాశ్రుతిదేశికత్వ పట్టాభిషిక్తాంపరమావరక్తాః ॥ (౫)
తత్రావతీర్ణశ్శ్రుతపుత్ర పూర్ణోవై రాగ్యభక్త్యాదివృత్తయూర్తిః ।
శ్రీవైష్ణవైశ్వివ్యజవైశ్వితాంఘ్రిశ్రీశుద్ధసత్వోగురుసార్వభౌమః ॥ (౬)

(౨)

వైరాగ్యలక్ష్మ్యా ప్రతిభాసమానో వైదుష్యవైదోష్యవిభూష్యమాణః ।

ఆచార్యశబ్దస్యచముఖ్యవాచ్యశ్రీ శుద్ధసత్వాహ్వయదేశికేంద్రః ॥ (౧)

తస్యాత్మతుల్యః ప్రథమాత్మజాతః కాలోపనీతోవినయాద్యుపేతః ।

సలక్షణంసాజ్ఞమవిఘ్నమాదౌవేదం క్రమాంత్రంద్రుతమధ్యగీష్ట ॥ (౨)

సహస్రగాధాదిచతుస్సహస్రం ప్రబన్ధమధ్యేష్టపీతుస్సకాశాత్ ।

ససంస్కృతద్రావిడవేదధాతీ జటాపటీయాన్వటురున్మిమేష ॥ (౩)

కావ్యాన్యలక్ష్మరమసౌ పపాతసనాటకం బుద్ధివికాసయుక్తః ।

వ్యుత్పత్తిదార్ఢ్యాత్స్వయమేవకావ్యమపాతయద్బాలజనాన్వయస్యాన్ ॥

వాధూలనంశామ్బుధివేజ్జటార్యపుత్రాద్రమావాసగురోప్రసిద్ధాత్ ।

ఆఘాబలాదాఙ్గితశబ్దశాస్త్రః ప్రతిష్ఠితః ప్రక్రియయావిరేజే ॥ (౪)

తతోమహాభాష్యమహాసముద్రం శ్రీయజ్ఞనారాయణదేశికేన ।

పోతేనతీర్త్యావిబుధాభి నన్ద్యాద్ధానర్థవిద్యాంబుబుధేనుకర్ణః ॥ (౫)

తర్హాఖ్యశాస్త్రంమణిసారయుక్తం శ్రీవేజ్జటాచార్యసుతాద్విదిత్యా

శాస్త్రప్రదిపంత్వరితం సతీకం తత్సన్నిధావేవ వివేదధీమాన్ ॥ (౬)

వేదాంతార్యరమానివాససుధియః కౌతస్కుతాగ్రేసరాత్

సాహిత్యేసకలాతిశాయివచసః వైరాగ్యతత్వాకృతేః ।

సప్రమాప్తోమణిసారఖణ్డన మహాగ్రన్ధసమగ్రింతత

స్వద్యుక్తోప్రసహస్రయుక్తిర భవద్దుర్వాదిగర్వాపహా ॥ (౭)

శ్రీశుద్ధసత్వాఖ్యగురోప్రసిద్ధాత్స్వదేశికాత్తా దృశతాతపాదాత్ ।

వేదాంతశాస్త్రద్వితయం రహస్యవ్యాఖ్యానజాతం తదనుప్రపేదే ॥ (౮)

శ్రీశుద్ధసత్వోపరసృతాతో ధూళ్యక్షరాణాంప్రథమోపదేష్టా ।

బ్రహ్మోపదేష్టానిగమోపదేష్టా మనుష్యయశ్లోకవరోపదేష్టా ॥ (౯)

సమానగాధాద్యఖిలోపదేష్టా వేదాంతశాస్త్రద్వితయోపదేష్టా ।
రహస్యశాస్త్రస్యతతోపదేష్టానిత్యార్చనాచారశతోపదేష్టా ॥ (౧౭)

సర్వాణిశాస్త్రాణి పునర్నిరీక్ష్య పరీక్ష్యచైతానితదర్థసారమ్ ।
విద్యాఙ్గజాతాయదదౌదయాళు సస్పర్శస్వహ్నోవికసన్మనీషః ॥ (౧౮)

శిరోమణిగ్రన్థనిరూపణేన నిరఙ్కుశంకల్పితయాక్తిజాణః ।
కలాదధానస్యకలాన్సమగ్రః పర్వోల్లసచ్ఛస్తనమోబభాసే ॥ (౧౯)

మాధైర్వర్భుధైర్థాయీబుధైస్స మస్తైర్వీవాదయుద్ధంవివిధంవిధాయ ।
నిజిత్యగర్జన్నిజయుక్తిజాతైః పక్షంయతిక్ష్మాధిపతేరరతు ॥ (౨౦)
వైశాఖమాసే వరదాధిరాజ మహోత్సవేసర్వదిశాముఖేభ్యః ।
సమాగతాప్రాధమతీ బుధాగ్ర్యాన్వాదాహవే మోదయతిస్వ

శ్రీమద్భాద్రపదవోత్సవే భగవత్శ్రీవేంకటాధీశేతు యుక్త్యా ॥ (౨౧)
సామాన్యజాధిపసంయమిక్షితి భృతాసంమానితస్సత్కృతః ।
విద్వద్భిర్వివిధైర్వికస్వరమతిర్విస్తృత్యవాదాహవం
తర్కాత్మకపరాక్రమం ప్రకటయజేజీయతేదేశికః ॥ (౨౨)

పరిబృథవిబుధానామ గ్రగణ్యఃప్రసిద్ధః
ప్రతిభటజన మూర్ధన్యస్త పాదామ్బుజాతః ।
పరిహృతనిజగర్వ ప్రజ్ఞయాశ్రీమహార్య
స్సకలసుగుణసింధుస్సిన్ధురాద్రాసమిధే ॥ (౨౩)

శ్రీమద్యామునదేశికోయమధవా శ్రీభాష్యకారోగురు
ర్యద్వా వేదశిరోగురుర్హ సగురుఃపూర్ణావకారకిము ।
కింనుస్యాదురగస్సహ స్రవదనకింవాతురజ్ఞానస
స్సర్వేషాశ్చ సమప్తిరేషవిదితం శ్రీకాశికోదేశికః ॥ (౨౪)

దుర్వాదిదంతావళ దర్పహంతా పుష్పానుపుష్పోదిత తర్కదంప్రప్తిః ।

వేదాంతవిద్యావిపివే విహారీరామానుజార్యఃప్రతిభాతిసింహః॥ (౨౧)

కాశ్చీపురేశల్పక సార్వభౌమః కాతుస్కుతస్తామకరేణుసింహః ।

సర్వాణిశాస్త్రాణి సమగ్రకోశః ప్రధీక్షనాః పాఠయతిప్రసిద్ధాన్॥ ౨౨

ఆద్యోరామానుజగురు రివప్రేరితఃప్రీతిపూర్వం

హస్తీశేనప్రతిభటజనాః పాణ్డ్యభూఫాఃబుధేంద్రాన్ ।

జేతుంరామానుజగురు రసావద్వితీయోద్వితీయః

కాశ్చీపుర్యాస్వజనసహితో రజభామ్నాజగమ ॥ (౨౩)

య్యిక్యేగేహన్నిర్గతే రజవీర్యాంసర్వాచార్యే సర్వతస్తస్తతస్తే ।

విద్వత్సజ్ఞాస్సంశయం ఛేత్తుకామాస్తతతస్తే సర్వతోవేష్టయన్తి॥

వేదస్మృత్యాంసేతిహాసే పురాణేశద్వేతరే వేదమూలేప్రబంధే ।

మీమాంసాయాంనాటకేలక్ష్మితౌవాతద్వద్విద్వాన్విద్యతేనాత్రలోకే॥

లోకేకశ్చిద్వేదమాత్రేప్రవీణశ్చబ్దే కశ్చిత్తర్కమాత్రేతథాన్యః ।

మీమాంసాయాంకేచన ప్రౌఢయుక్తాస్సాన్విమీసాయం సర్వవిద్యాసమే

వేదైరికావ్యైర్వస్త్యతే మాదృశానాం [తః॥

కావ్యం శాస్త్రైశ్చాస్త్రధీరాగమాన్తేః ।

వేదాంతాస్తు ద్రావిడైస్తేః ప్రబంధైః

సర్వత్రాసౌ సంతత వ్యాప్తబుద్ధిః॥ (౩౧)

క్షమాసాపరాధే దయాధీనజన్తా ప్రమాసర్వశాస్త్రేపరేమాపకారః ।

క్రమాంతాతిథాటీరమాకాంతభక్తీరమస్తేగుణౌ ఘాన్సదాలక్షణార్యే॥

సౌలభ్యసౌశీల్యవినితి శాన్తిక్షమాకృపారజ్జకతార్జవాని ।

గామ్యార్థమౌదార్యమభిజ్ఞతాచ సర్వప్రియత్వంస్వజనాభిమానః॥ ౩౨

(౫)

ధృతిస్థిరత్వం సమతాభిముఖ్యం వాత్సల్యసౌశీల్యరసజ్ఞతాశ్చ
ప్రియోక్తిపూర్వం సుముఖాస్సమస్తాస్తస్మిన్ గుణావిస్మయమావహంతి
తైదుష్యంయస్య దృష్ట్యావిబుధపరిబృథాన్సాధునమాః ప్రహృష్టాః
స్తోత్రంకుర్వన్తిపూర్వ ప్రథితజలనిధిప్రోథవాగ్దుమ్భకమ్భాః ।
శ్రుత్వాయస్య ప్రశంసాంసహతినితరాం వారయత్యాదిసూక్త్యా
సోయంరామానుజార్య స్సఖిమిహవసతాచ్ఛీనివాసావతారః ॥

పారాశర్యవచస్సుధాం ప్రతిదినంప్రాతఃపిబన్వాయయన్
ప్రాధౌశ్శిష్టజనైః పరస్పరధృతప్రేమ ప్రకృష్టైర్వృతః ।
మధ్యేషుద్ధజనాన్యతీను పగతాన్సర్వాంశ్చ సంమానయ
న్విద్వాన్కౌశిక దేశికో విజయతామత్రైవరజస్థలే ॥ (3౬)

శ్రీమద్దావిడవేదహాళి విపుతినంసేవితస్సాత్వికై
ర్వ్యాకుర్వన్సరసం చమత్కృతియుతం వ్యాసజ్ఞవై దేశికః ।
పూర్వాచార్యకటాక్షవైభవ వశాత్పుష్టానుపుష్టార్థధీ
ర్విద్వాన్మానసవిస్మయంవితనుతే విద్యానిధిర్దేశికః ॥ (3౭)

మాహాదేశికచక్షుమారుత ముఖగ్రన్ధావగాహస్ఫుర
త్తాదృక్తర్కనఖావళి ప్రతిహతప్రత్యర్థిదంతావశః ।
శ్రీరజ్జేశసుమేరు శృంగరచితావాసాగ భీరధ్వనిః
శ్రీరామానుజదేశికో విజయతే కఞ్చీరవాక్రేసరః ॥ (3౮)

సహస్రగాధావిపుతినమగ్రాం సంపూర్తికాలే సరసంసభాయామ్ ।
జవాదుపన్యస్యతియామమాత్రే రామానుజార్యః కలివైరిసింహః ॥

ప్రాపేకార్తికమాసినమ్భుతధనశ్రీశుద్ధసత్వాభిధా

చార్యసౌత్తగురోః పితృశ్శతభిషక్తారేవతారేవరే ।

ప్రాప్తాశిష్యజనాన్విలక్షణతరాన్మృష్టోదనైర్బాన్ధవాన్

నస్తుష్టాన్కురుతే గుణానవధికశ్రీకౌశికోదేశికః ॥

(౪౦)

మహాకులోమహాచారోమహావిద్వాన్మహాగురుః ।

మహానిధిర్మహాదేవోమమరామానుజోగురుః ॥

(౪౧)

రామానుజార్యవరదార్యమహార్యతుల్యః

శాస్త్రేషువేదవిషయేద్రవిడప్రబన్ధే ।

ఆచారభక్తివినయాదివిరక్తతాసు

రామానుజోగురువరోవిబుధాగ్రగణ్యః ॥

(౪౨)

తర్కైశ్చశతర్కధిక్రొతి మహాసామర్థ్యసర్వోత్తర

శ్శబ్దశేషగవీషుశేషసదృశోమీమాంసయాజైమినిః ।

వేదాన్తేషువిశృంభలప్రసృమరప్రజ్ఞాపయోవారిధి

ర్వేదవ్యాససమః ప్రబన్ధశతజిద్రామానుజోదేశికః ॥

(౪౩)

దీనారాణాం సహస్రం తృణమివమనుతే రాజభిః ప్రేమదత్తం

స్వప్నేష్యన్యస్య నారీంశవమివ మనుతేసాత్విక శ్శాస్త్రవశ్యః ।

గోష్ఠింశ్రీవైష్ణవానాం గురురితిమనుతే బాష్పనిష్పన్నేత్ర

స్వామీరామానుజార్యోవిలసతి భువనేవేంకటేశావతారః ॥

(౪౪)

సమాధికవినాకృతస్సకల తన్త్రసన్తర్కజై

శ్శ్రీమాదిగుణసంయుతై స్సకలదేశికారాధితైః ।

విలక్షణకులోద్భవైర్గురుతయావృతస్సత్వికై
స్సలక్షణగురుస్సదావసతి మామకేమానసే ॥ (౪౧)

సేవ్యతే వపుషాసాక్షాద్ధ్యాయతేమనసాపునః ।
స్తూయతేమనసానిత్యం కాశికోదేశికోత్తమః ॥ (౪౨)

శ్రీవైష్ణవేశపదపజ్జజ సజ్జనిధ
ధ్యానావరోధన తదీయమనోహరాజః ।
కాలంక్షిపన్నిగమమాళియాగంవివృణ్వ
ధ్యేయస్సదాకుశికదేశికలక్షణార్యః । (౪౩)

ప్రాథంశ్రీభావ్యభావం యతిపతికరుణాసార పూర్ణైకటాక్షే
స్సూక్ష్మంసమ్యగ్విగాహ్య శ్రితజనతతగో బోధయన్మజ్ఞు నూక్త్యై ।
సాయంశ్రీవత్సచిహ్నో గురురివశధితైః ప్రాథవిద్వజ్జనామ్నేః
సాక్షాద్రామానుజార్యో దశశతసుమనస్సజ్ఞ సంసేవితస్సత్యత్ ॥ (౪౪)

సుధామధురసూక్తిభిస్సు మనసాంమనోరజ్జయన్
కథాహవఘటోద్ధ తాన్మతినయుక్తిభిః ఖండయన్ ।
సుధావచనదూరగో మురరిపోరతీవప్రియో
యథామతి బుధాధిపః కుశికదేశికస్తూయతే ॥ (౪౫)

పితామహం లక్షణదేశికేంద్రం శ్రీశుద్ధసత్వం పితరంగురుశ్చ ।
విద్యానిధిర్వైభవతోతిశేతేరామానుజార్యో మహనీయచర్యః ॥ (౪౬)

శ్రుతప్రకాశికాటికాం కుర్వన్కట్టకముద్ధరన్ ।
సంసారాదుద్ధరన్ శిష్యాకలక్ష్యతేలక్ష్యణోగురుః ॥ (౪౭)

(౮)

పూర్ణాయశ్శతవాన యత్నధనవానారోగ్య వానోభ్యగవా
న్విద్వాక్సాత్విక శిష్యవాం స్తనుజవాన్నిత్యంమనస్తుష్టిమాన్ ।
శిష్టేష్టాఘ్నిత కీర్తిమాన్విజయ వానుత్సాహవానాభ్యగవాన్

శ్రీమాంలత్కూణ దేశికోద్విజగురు ర్వాదాయతం వర్ధతామ్ ॥ (౫౨)

రామానుజోమమగురు స్తమహం ప్రపద్యే

రామానుజేన ననమోస్తి నమోస్తుతస్తే ।

రామానుజాన్నచపరోవిబుధోస్మిదానాః

రామానుజేమమమనోఽపరలత్కూణార్యే ॥ (౫౩)

ప్రబంధమేనంపతతాం నరాణాంసద్యః ప్రసన్నస్వరసీరుహాక్షుః ।

సంతానవృద్ధిం ధనధాన్యవృద్ధి మారోగ్యమాయుశ్శతమాతనోతు ॥ (౫౪)

పతతాంశతకం వయసాంశతకం పతకంకటకం ప్రదదాతుహరిః ।

అశనవ్యసనం భవనంకవనం గురుతుల్యమతిం ధనధాన్యతతిమ్ ॥ (౫౫)

శ్రీశుద్ధసత్వరామానుజార్యాణాం

వై భవంసమూర్తమ్

